M. TULLII CICERONIS OPERA,

CUM DELECTU COMMENTARIORUM,

IN USUM

SERENISSIMI DELPHINI.

TOMUS NONUS,

IN QUO EPISTOLÆ AD Q. FRATREM, ETC.

PATAVII, Typis Seminarii, MDCCLIII.
Apud Joannem Manfrè.
SUPERIORUM PERMISSU, ET PRIVILEGIO.

JOSEPHUS OLIVETUS
LECTORI.

QUÆ ab ipſo Cicerone profecta hoc volumine continentur, ea præfationem, opinor, non requirunt. De cæteris vero, quæ annecti ſolent ad Ciceroniana, ſinguli, qui præfigentur iis, tituli ſatis admonebunt. Nunc igitur, priuſquam vaſa colligam, pauca de me. Reſpondendum eſt enim, non obtrectatoribus, quos quidem ſilentio ulciſcerer; at probis & benevolis hominibus; qui mirari ſe ajunt, quod in hac adornanda editione tempus atque operam collocem homo ex Academia Gallica, hoc eſt, ex illo virorum literatorum cœtu, quorum labores omnes & induſtriam in lingua vernacula cum excolenda tum perpolienda occupatam eſſe oporteat. Illud ſane, quod admiratores iſti de noſtro communi inſtituto memorant, ſecus interpretantur quam decet, ſi perinde intelligunt, quaſi nobis omni veterum linguarum commercio interdictum ſit. Qui ſi minus eſſent in principis Academiæ rebus peregrini atque hoſpites, ſcirent eſſe paucos admodum in ejus albo, qui literas Gallicas cum Latinis, aut etiam Græcis, non conjunxerint. Ac de Latinis quidem id profiteri propemodum poſſe videor, quod Cicero * de philoſophia: *Nec ſubito* ad illas *cœpimus* appellere animum, *nec mediocrem a primo* tem-

* *De Natur. Deor.* lib. I. cap. 3.

tempore ætatis in eo ſtudio operam curamque conſumpſimus, (t), cum minime videbamur, tum maxime id agebamus. Quid, ſi me nulla inde orta ſegnities retardavit a laboribus Academicis? ſi & feci hactenus ut me ſcirent homines non eſſe hujus tituli atque officii immemorem, & deinceps facere ſum paratus? tamenne vitio erit mihi, non iis ceſſaſſe horis, quibus impune poteram? Quid, quod linguæ omnes commune habent vinculum, & quaſi cognatione quadam inter ſe continentur? ita ut hæc ipſa noſtris hominibus, ad Ciceronis familiaritatem perducendis, accommodata opera, adeo non aliena ſit Academicis muneribus, ut videri debeat vel maxime conjuncta. Ut enim noſtræ vel ætatis vel gentis bona nolumus diſſimulare, ſic etiam cavere debemus, ne pravo uſu ea inquinentur. Eſt nunc quidem lingua Gallica, neque inops, neque inculta, rebus omnibus proprie ornateque dicendis idonea: ſed poſſent populares noſtri eodem morbi genere laborare, quo Romani olim, ut naturam dedignati, non minus bene ſcribendi quam vivendi ducem, vellent ubique arguti eſſe, atque in profluentis, nitidæ, temperatæ orationis ſalubritate, quemadmodum in coloris ingenui ac vultus non fucati ſinceritate, nauſearent. Unde igitur, ſi nobis aliquid ejuſmodi contigerit, peti auxilium præſentius, quam ab eo ſcriptore poteſt, cui ſeculorum adhuc omnium conſenſus recte ſcribendi principatum detulit? Neque vero nunc primum in hanc ego cogitationem veni, aut gratificari quidpiam æqualibus meis in hoc genere ſum conatus. Nam quod olim Ciceronis libros aliquot expreſſi ſermone patrio, ſi non quantum ex-

pri-

primere lingua ipsa poterat (quæ potest aptissime omnia) sed quantum mea ferebat mediocritas; Gallos ad ejus cognoscendi studium provocabam, ut ad ingenium, quo plurimum valent, ars etiam accederet, & cum haberent quem admirarentur, illius effici se quam simillimos vellent. Hoc agenti veniebat in mentem interim, quanto futurus esset ex ipsius Ciceronis usu fructus uberior, si quis in edendis illius operibus modum teneret eum, quem ipse monstravit * Cicero, ut *neque indoctissimis* scriberet, *neque doctissimis*. Illis enim nunquam tantum dederis commentariorum, quantum esse satis possit: propterea quod non is est Cicero, qui lectores ferat omnis literaturæ expertes, ipse omni doctrinarum genere perpolitus. Hos vero, quamvis restricte facias & anguste, non effugies tamen quin satietate offendas: adeo sunt in iis, quæ scire se putant, fastidiosi. At vero tertium est inter hæc duo interjectum genus, eorum scilicet, quos, primoribus jam literis excultos plusculum quam intra modum, ad sapientiam & laudem allicit generosa indoles; nec libris tamen immersos vivere patitur aut natura, aut fortuna. Hoc ergo erat in votis, editio commoda, qua isti uterentur; sibique, compressa tot interpretum loquacitate, gratularentur ademptam partem laboris non modicam, utilitatis nullam. Quod animo mecum assidue, & crebris inter eruditos sermonibus agitaveram, id cum excellentibus viris aliquando communicavi, quibus commissa est prima SERENISSIMI DELPHINI ætas, moribus literisque informanda. Hi, qui pro sua prudentia intelli-

lige-

* *De Orat.* lib. II. cap. *6.*

ligerent, mancam fore & imperfectam regii juvenis instituendi curam, nisi Ciceronem nosset, atque *immortalis illius ingenii*, ut Quintiliani * verbis dicam, *beatissima ubertate* pasceretur; primum, quod maxime volebam, assentiri: deinde, quod neque metuebam, neque sperabam, neque vero prævideram, censere, non alium esse quærendum qui id operis efficeret, quam qui suscipiendi auctor fuisset. Ego statim excusare bona fide tenuitatem meam: orare etiam atque etiam, ne plus veteri erga me benevolentiæ suæ, quam mihi de me crederent. Ecce autem paucis post diebus ultro renuntiant, omnino admovendam operi manum: rem decisam: eductum iri ex arca regia quantum ad vulgares impensas æquum esset accedere, ut, qualem meditabar, talis editio instrueretur, nempe digna, quæ versaretur manibus gerendo sceptro destinatis. Quid plura? nihil ultra muginatus, malui subeundo onere homo non satis timidus, quam recusando civis parum animosus videri. Plus triennium est, cum nulla prælis datur cessatio. Varios interim Latinitatis flosculos carpit puer Princeps, ad cujus ornandam amplificandamque dignitatem ea consensio est naturæ atque fortunæ, ut nescias plus-ne sit quod altera spondet, an quod tribuit altera. Poetice quidem, sed vere dixeris, Gratias in eo fingendo artes suas omnes, omnes leporum arculas consumpsisse, ut Musæ ipsum amarent: has vicissim, ut ipse eas redamaret, a quibus meras degustasset suavitates, atque ut olim tueretur quas haberet probe cognitas, nascenti plana omnia, aperta, expedita fecisse. Quod multo

* *Inst. Orat.* lib. X. cap. I.

multo majus eſt, quippe hinc firmiſſima in omne hominum genus felicitas derivabitur; jam in illa ætate, & quaſi aurora, igniculi acres emicant ac vividi, qui ad comprehendendam honeſti formam, indagandoſque officiorum fontes ſua ſponte currentem excitent. Quam ad rem cum ego ducem optimum fore Tullium non dubitem, nihil antiquius hoc opere habui, quod tantam publici boni ſementem contineret. In eo qua ſit labor meus fide, conſtantia, religione verſatus, mihi conſcius ipſe ſum: quo ſucceſſu, viderint homines eruditi; quos ego univerſos, quod jam feci alias, quæſo atque obteſtor, ne recuſent omiſſa ſuggerere, & male poſita emendare. Audivi enim, & certis ad me nuntiis perlatum eſt, ubi noſtratia e Pariſienſium officinis exeunt volumina, hæc eadem a Genevenſibus typographis inſtaurari. Atque utinam non inſtaurentur modo, ſed curis opibuſque doctorum virorum, qui & illic & ubicunque florent, aucta locupletentur. Una me & ad ſuſcipiendum opus impulit, & inter continuas proſequendi moleſtias ſuſtentavit communis utilitatis expectatio: qua item commoveri velim hujus editionis tum emendatores, tum perfectores. Obſcuretur ſane nomen meum, dum illuſtretur Cicero, ad eumque deguſtandum ii adjuventur, qui ſtudent recte ſapere & ſcribere. Quod vero in hunc annotationum ſive delectum, ſive cinnum, admiſcui nonnulla de meo, nihil ejuſmodi pollicitus: pro gratia ac laude, quam profecto nullam ferunt tam pauca, tamque nihili, veniam peto, quod nec plura, nec meliora. Talibus excogitandis, deſcribendiſve moram non dabant SERENISSIMI,

quem

quem ſpecto unice, DELPHINI tempora : cui propediem e Muſarum complexibus abrepto vita alia alias curas allatura eſt. Opus fuit mature facto , ne muneris fructum tarditas corrumperet.

M. TUL-

M. TULLII CICERONIS EPISTOLÆ AD QUINTUM FRATREM.

LIBER I.

MARCUS Q. FRATRI S.

I. I. ETSI non dubitabam, quin hanc epistolam multi nuntii, fama denique esset ipsa sua celeritate superatura; tuque ante ab aliis auditurus esses, annum tertium accessisse desiderio nostro, & labori tuo: tamen existimavi a me quoque tibi hujus molestiæ nuntium perferri oportere. Nam superioribus literis, non unis, sed pluribus, cum jam ab aliis desperata res esset, tamen ego tibi spem matu-

ARGUMENTUM. Quintus Cicero ex prætura provinciam Asiam sortitus, annos jam duos continuos parum secunda fama eam administrarat. Cum ei annum tertium prorogatum

maturæ decessionis afferebam; non solum, ut quam diutissime te jucunda opinione oblectarem, sed etiam quia tanta adhibebatur & a nobis, & [1] a prætoribus contentio, ut rem posse confici non diffiderem. Nunc quoniam ita accidit, ut neque prætores suis opibus, neque nos nostro studio quidquam proficere possemus, est omnino difficile non graviter id ferre: sed tamen nostros animos maximis in rebus & gerendis, & sustinendis exercitatos, frangi & debilitari molestia non oportet. Et quoniam ea molestissime ferre homines debent, quæ ipsorum culpa contracta sunt, est quiddam in hac re mihi molestius ferendum, quam tibi. Factum est enim mea culpa, contra quam tu mecum & proficiscens, & per literas egeras, ut priore anno non succederetur. Quod ego, dum sociorum saluti consulo, dum impudentiæ nonnullorum [2] negotiatorum resisto, dum nostram gloriam tua virtute augeri expeto, feci non sapienter: præsertim cum id commiserim, ut ille alter annus etiam tertium posset adducere. Quod quoniam peccatum meum esse confiteor: est sapientiæ, atque humanitatis tuæ, curare & perficere, ut hoc minus sapienter a me provisum, dili-

gatum illi imperium fuisset, Marcus frater inde occasionem eum ad laudem cohortandi sumpsit, quod de accessione hac annua facere illum certiorem vellet. Est autem bipartita cohortatio: prior enim pars ad ea quæ Rempub. attingunt; altera ad ea quæ privata & Quinti fere præcipua sunt, pertinet: nam in priore parte ea persequitur, quæ ad Quinti imperium ac provincialem administrationem spectant; de quibus quadripartite disputat. Primo igitur loco, da Quinto ipso præcepta dat: sed non ita quasi de Quinto ac cive Romano; verum ut de amplissimo populi Romani magistratu, Asiam provinciam cum summo imperio administrante. Altero loco, de iis comitibus præcipit, quos secum in provinciam imperii sui ministros, publicorumque negotiorum adjutores aduxerat. Postea de vitandis Græcorum & publicanorum nimiis familiaritatibus illum monet; utpote quibus imperii sui dignitas labefactari facile convellique possit. Postremo, etiam de servis cautionem adhibet; ejusque caput hoc esse voluit, ne quid iis, quod ad Remp. ulla ex parte pertineat, committatur. Altera pars ea, ut ante dixi, quæ privata magis sunt, id est, quæ Quinti personam atque officium præcipue attingunt, complectitur. Nam primo loco, de moderanda acerbitate, qua usus in suppliciis antea fuerat, deque retinenda in jure dicendo æquabilitate præcipit; secundo, de sublevandis provinciæ oneribus, minuendisque sumptibus & jacturis; tertio, de conciliandis cum publicanorum ordine sociis, constituendaque inter illos concordia; postremo, de coercenda iracundia & naturæ impetu moderando, ita luculenter & prope divinitus disputat, ut hanc epistolam non Quinto fratri scripsisse, potius quam omnibus provinciarum gubernatoribus præclaram quandam imperii recte administrandi normam ac regulam perscripsisse videatur. *Anno U. C. 693. Hotomanus*.

1 *A prætoribus*] Contendentibus obtinere provianciam Asiam. *Jac. Facciolatus*. cui debentur uni cæteræ in hanc epistolam adnotationes, nisi quæ subscriptum habebunt nomen aliud, vel additam stellulam *.

2 *Negotiatorum*] Qui Romam questum venerant de Quinti acerbitate. Querelæ autem injustæ videbantur, si ille judicio Senatus in imperio confirmaretur.

diligentia tua corrigatur. Ac si te ipse vehementius ad omnes partes [3] bene audiendi excitaris; non ut cum aliis, sed ut tecum jam ipse certes; si omnem tuam mentem, curam, cogitationem ad excellentem omnibus in rebus laudis cupiditatem incitaris; mihi crede, unus annus additus labori tuo, multorum annorum lætitiam nobis, gloriam vero etiam posteris nostris afferet. Quapropter hoc te primum rogo, ne contrahas, [4] ac demittas animum; neve te obrui, tanquam fluctu, sic magnitûdine negotii sinas: contraque erigas, ac resistas, sive etiam ultro occurras negotiis. Neque enim ejusmodi partem reipublicæ geris, in qua fortuna dominetur, sed in qua plurimum ratio possit & diligentia. Quod si tibi bellum aliquod magnum & periculosum administranti prorogatum imperium viderem; tremerem animo, quod eodem tempore esse intelligerem etiam fortunæ potestatem in nos prorogatam. Nunc vero ea pars tibi reipublicæ commissa est, in qua aut nullam, aut perexiguam partem fortuna tenet, & quæ mihi tota in tua virtute, ac moderatione animi posita esse videatur. Nullas (ut opinor) insidias hostium, nullam prælii dimicationem, nullam defectionem sociorum, nullam inopiam stipendii, aut rei frumentariæ, nullam seditionem exercitus pertimescimus: quæ persæpe sapientissimis viris acciderunt; ut, quemadmodum gubernatores optimi vim tempestatis, sic illi fortunæ impetum superare non possent. Tibi data est summa pax, summa tranquillitas: ita tamen, ut ea dormientem gubernatorem vel obruere, vigilantem etiam delectare possit. Constat enim ea provincia primum ex eo genere [5] sociorum, quod est ex hominum omni genere humanissimum: deinde ex eo genere civium, qui aut quod publicani sunt, nos summa [6] necessitudine attingunt; aut quod ita negotiantur, ut locupletes sint, nostri consulatus [7] beneficio se incolumes fortunas habere arbitrantur.

B 2 II.

3 *Bene audiendi*] Prosperæ famæ, nominis, & existimationis.

4 *Ac demittas*] Ita Victorius. Alii, *aut demittas*. Malaspina primum illud tuetur.

5 *Sociorum*] Id est, Græcorum.

6 *Necessitudine*] Ordo publicanorum, qui erat equitum Romanorum flos, semper Ciceroni faverat, & ab eo vicissim omnibus in rebus defensus fuerat.

7 *Beneficio*] Quia nisi Cicero Consul Catilinæ conjurationem extinxisset, in negotiatorum fortunas impetus factus esset.

II. At enim inter hos ipsos exiſtunt graves controverſiæ, multæ naſcuntur injuriæ, magnæ contentiones conſequuntur. Quaſi vero ego id putem, non te aliquantum negotii ſuſtinere. Intelligo permagnum eſſe negotium, & maximi conſilii: ſed memento, conſilii me hoc negotium eſſe magis aliquanto, quam fortunæ, putare. Quid eſt enim negotii, continere eos, quibus præſis, ſi te ipſe contineas? Id autem ſit magnum & difficile cæteris, ſicut eſt difficillimum: tibi & fuit hoc ſemper facillimum, & vero eſſe debuit; cujus natura talis eſt, ut etiam ſine doctrina videatur moderata eſſe potuiſſe; ea autem adhibita doctrina eſt, quæ vel vitioſiſſimam naturam [8] attollere poſſit. Tu cum pecuniæ, cum voluptati, cum omnium rerum cupiditati reſiſtes, ut facis; erit, credo, periculum, ne improbum negotiatorem, paulò cupidiorem publicanum comprimere non poſſis. Nam Græci quidem ſic te ita viventem intuebuntur, ut quendam ex annalium memoria, aut etiam de cælo divinum hominem eſſe in provinciam delapſum putent. Atque hæc nunc non ut facias, ſed ut te facere, & feciſſe gaudeas, ſcribo. Præclarum eſt enim, ſummo cum imperio fuiſſe in [9] Aſia triennium, ſic ut nullum te ſignum, nulla pictura, nullum vas, nulla veſtis, nullum mancipium, nulla forma cujuſquam, nulla conditio pecuniæ (quibus rebus abundat iſta provincia) ab ſumma integritate continentiaque deduxerit. Quid autem reperiri tam eximium, aut tam expetendum poteſt, quam iſtam virtutem, moderationem animi, temperantiam, non latere in tenebris, neque eſſe abditam; ſed in luce Aſiæ, in oculis clariſſimæ provinciæ, atque in auribus omnium gentium ac nationum eſſe poſitam? non itineribus tuis perterreri homines? non ſumptu exhauriri? non adventu commoveri? eſſe, quocunque veneris, & publice, & privatim maximam lætitiam: cum urbs cuſtodem, non tyrannum; domus hoſpitem, non expilatorem, recepiſſe videatur? III.

8 *Attollere*] Ita Gruterus ex mſſ. alii vero omnes, *excolere*. *

9 *Aſia*] Aſiam minorem ſignificat, quæ proprie *Aſia* dicebatur, & provincia Romana erat. Per hæc tempora comprehedebantur hoc nomine utraque Myſia, Lydia, Æolia, Jonia, Caria, Doris, & utraque Phrygia, ſed non tota: nam majoris Phrygiæ pars (in qua oppida Laodicea, Apamea, Philomelum, & Synnada) una cum Piſidia, & Lycaonia, bello Mithridatico, adjecta eſt Ciliciæ, quæ alia erat Romana provincia.

III. His autem in rebus jam te usus ipse profecto erudivit, nequaquam satis esse, ipsum hasce habere virtutes, sed esse circumspiciendum diligenter, ut in hac custodia provinciæ non te unum, sed omnes ministros imperii tui, sociis, & civibus, & reipublicæ [10] præstare videare. Quanquam [11] legatos habes eos, qui ipsi per se habituri sint rationem dignitatis suæ; de quibus honore, & dignitate, & ætate præstat Tubero, quem ego arbitror, præsertim cum scribat historiam, multos ex suis annalibus posse deligere, quos velit, & possit imitari: [12] Halienus autem noster, cum animo & benevolentia, tum vero etiam imitatione vivendi. Nam quid ego de Gratidio dicam? quem certo scio ita laborare de existimatione sua, ut propter amorem in nos fraternum, etiam de nostra labores. [13] Quæstorem habes, non tuo judicio delectum, sed eum, quem sors dedit. Hunc oportet & sua sponte esse moderatum, & tuis institutis ac præceptis obtemperare. Quorum si quis forte esset sordidior, [14] ferres eatenus, quoad per se negligeret eas leges, quibus est adstrictus: non ut ea potestate, quam tu ad dignitatem permisisses, ad quæstum uteretur. Neque enim mihi sane placet, præsertim cum ii mores [15] tantum jam ad nimiam lenitatem & ambitionem incubuerint, scrutari te omnes sordes, excutere unumquemque eorum: sed, quanta sit in quoque fides, tantum cuique committere. Atque inter hos, eos, quos tibi comites & adjutores negotiorum publicorum dedit ipsa respublica, duntaxat finibus his præstabis, quos ante præscripsi.

IV. Quos vero aut ex domesticis [16] convictionibus, aut ex neces-

10 *Præstare*] Verbum est juris. *Præstare aliquem*, est prædem esse pro aliquo, & periculum, quod ex eo timetur, in se recipere. *Hoto*.

11 *Legatos*] Legatos Romani appellabant (ut scribit Appianus lib. 1. B. C. & alii) quos provinciarum Rectoribus addebant, ut iis auxilio essent, eorumque locum tenerent, ubi opus videretur. Fere dabantur a Senatu; interdum tamen a Prætoribus ipsis, permittente Senatu, adsciscebantur.

12 *Halienus*] F. Ursinus hic malebat *Allienus*, ut & Tusc. IV. 22. *

13 *Quæstorem*] Prætores non eligebant, sed sortiebantur sibi Quæstores suos; ideoque filiorum loco habebant tanquam a Diis datos.

14 *Ferres eatenus*] Modo non abutantur auctoritate tua ad quæstum, sine eos abuti sua. Istiusmodi enim ministri non sine spe ingentis lucri patriam relinquunt, & in provincias eunt.

15 *Tantum jam*] J. F. Gronovius emendabat, *tantum non ad nimiam*, &c. Facciolatus, *mores sint*, *ut jam ad*, &c. *

16 *Convictionibus*] Man. & Lamb. *convictoribus... apparitoribus*. Cic. filius eadem voce, *convictio*, utitur *Fam.* XVI. 21. *

necessariis [17] apparitionibus tecum esse voluisti, qui quasi ex cohorte prætoris appellari solent, horum non modo facta, sed etiam dicta omnia præstanda nobis sunt. Sed habes eos tecum, quos possis recte facientes facile diligere; minus consulentes existimationi tuæ facillime coercere: a quibus, rudis cum esses, videtur potuisse tua liberalitas decipi: nam ut quisque est vir optimus, ita difficillime esse alios improbos, suspicatur: nunc vero tertius hic annus habeat integritatem eandem, quam superiores, [18] cautiorem etiam ac diligentiorem. Sint aures tuæ, quæ id, quod audiunt, existimentur audire, non in quas ficte & simulate quæstus causa insusurretur. Sit [19] annulus tuus non ut vas aliquod, sed tanquam ipse tu; non minister alienæ voluntatis, sed testis tuæ. [20] Accensus sit eo numero, quo eum majores nostri esse voluerunt; qui hoc non in beneficii loco, sed in laboris ac muneris, non temere nisi libertis suis deferebant; quibus illi quidem non multo secus, ac servis, imperabant. Sit [21] lictor non suæ sed tuæ [22] lenitatis apparitor: majoraque præferant fasces illi ac secures dignitatis insignia, quam potestatis. Toti denique sit provinciæ cognitum, tibi omnium, quibus præsis, salutem, liberos, famam, fortunas esse carissimas. Denique hæc opinio sit, non modo iis, qui aliquid acceperint, sed iis etiam, qui dederint, te inimicum (si id cognoveris) futurum. Neque vero quisquam dabit, cum erit hoc perspectum, nihil per eos, qui simu-

17 *Apparitionibus*] Apparitoris nomen generale, quo comprehenduntur omnes, qui Magistratui alicui apparere solent, eique imperanti præsto esse, ut accensi, viatores, lictores, interpretes, scribæ, præcones.

18 *Cautiorem*] Alii legunt *cautionem*, extrusa particula *ac*.

19 *Annulus tuus*] Hoc est, *annulus tuus* signatorius *non sit ut vas* aliquod, quo uti alii possint, & abuti: *sed tanquam ipse tu*. Tam certum sit, id velle te ac sentire, quod tuo est obsignatum annulo, quam si tu iste verbis ac voce coram ediceres. Ita fere Turnebus, qui & aliud (*Adv.* XXVII. 1.) proponit, quo non ita delector. *Olivet.*

20 *Accensus*] Accensi fuere ministri eorum magistratuum, qui vocationis jus habebant, non solum in Urbe, sed etiam in Provinciis. Eos Varro dictos fuisse ab *acciendo* scribit in lib. V. de L. L. Nam illorum officium erat vocare ad concionem, ad jus, ad delectum, &c. Eorum item silentium indicere, ubi opus esset, coram magistratu.

21 *Lictor*] Lictores lenius agere jussi, lenitatis meritum sibi adsciscunt; ut hinc aliquid lucrifaciant. Prætori in provincia apparebant, quemadmodum in Urbe, præeuntes cum fascibus & securibus. Eorum erat submovere obvios, damnatosque virgis cædere, ac securi percutere.

22 *Lenitatis*] Mere dixit, pro *severitatis*. Et est sensus. Adhibeat eam severitatem, non quæ ipsi, sed quæ tibi videbitur. *Hotom.*

ſimulant ſe apud te multum poſſe, abs te ſolere impetrari. Nec tamen eſt hæc oratio mea hujuſmodi, ut te in tuos aut durum eſſe nimium, aut ſuſpicioſum velim. Nam ſi quis eſt eorum, qui tibi biennii ſpatio nunquam in ſuſpicionem avaritiæ venerit, (ut ego Cæſium, & Chærippum, & Labeonem & audio, &, quia cognovi, exiſtimo) nihil eſt, quod non & iis, & ſi quis eſt alius ejuſdemmodi, & committi, & credi rectiſſime putem. Sed ſi quis eſt, in quo jam offenderis, de quo aliquid ſenſeris: huic nihil credideris, nullam partem exiſtimationis tuæ commiſeris.

V. In provincia vero ipſa [23] ſi quem es nactus, qui in tuam familiaritatem penitus intrarit, qui nobis ante fuerit ignotus; huic quantum credendum ſit, vide: non quin poſſint multi eſſe [24] provinciales viri boni; ſed hoc ſperare licet, judicare periculoſum eſt. Multis enim ſimulationum involucris tegitur, & quaſi velis quibuſdam obtenditur uniuſcujuſque natura: frons, oculi, vultus perſæpe mentiuntur; oratio vero ſæpiſſime. Quamobrem, qui potes reperire ex eo genere hominum, qui pecuniæ cupiditate adducti [25] careant his rebus omnibus, a quibus nos divulſi eſſe non poſſumus; te autem, alienum hominem, ament ex animo, ac non ſui commodi cauſa ſimulent? Mihi quidem permagnum videtur: præſertim ſi iidem homines privatum non fere quemquam, prætores ſemper omnes amant. Quo ex genere ſi quem forte [26] tui cognoſti amantiorem, (fieri enim potuit) quam temporis, hunc vero ad tuum numerum libenter adſcribito. Sin autem id non perſpicies; nullum erit genus in familiaritate cavendum magis: propterea quod & omnes vias pecuniæ norunt, & omnia pecuniæ cauſa faciunt: &, qui-cum victuri non ſunt, ejus exiſtimationi conſulere non curant. Atque etiam e Græcis ipſis diligenter cavendæ ſunt quædam familiaritates, præter hominum perpaucorum, ſi qui ſunt vetere Græcia digni.

23 *Si quem*] Civem Romanum, negotiandi cauſa in provincia degentem.

24 *Provinciales*] Id eſt Romani cives, qui negotiorum ſuorum cauſa in provincia ſedem poſuerunt.

25 *Careant*] Urbe Roma, & tantis his bonis, quibus nos carere non poſſumus, niſi ægro animo & ad breve tempus.

26 *Tui, quam temporis*] Qui te plus amet, quatenus Cicero es, quam quatenus Prætor.

gni. Sic vero fallaces ſunt permulti, & leves, & diuturna ſervitute ad nimiam aſſentationem eruditi: quos ego univerſos adhiberi liberaliter, optimum quemque hoſpitio amicitiaque conjungi dico oportere. Nimiæ familiaritates eorum, neque tam fideles ſunt: non enim audent adverſari noſtris voluntatibus; [27] & vero invident non noſtris ſolum, verum etiam ſuis.

VI. Jam qui in ejuſmodi rebus, in quibus vereor etiam ne durior ſim, cautus eſſe velim, ac diligens; quo me animo in ſervos eſſe cenſes? Quos quidem cum omnibus in locis, tum præcipue in provinciis regere debemus: quo de genere multa præcipi poſſunt. Sed hoc & breviſſimum eſt, & facillime teneri poteſt, ut ita ſe gerant in iſtis Aſiaticis itineribus, ut ſi iter [28] Appia via faceres: neve intereſſe quidquam putent, utrum [29] Tralles, an Formias venerint. At, ſi quis eſt ex ſervis egregie fidelis; ſit in domeſticis rebus, & privatis: quæ res ad officium imperii tui, atque ad aliquam partem reipublicæ pertinebunt, de his rebus ne quid attingat. Multa enim, quæ recte committi ſervis fidelibus poſſunt, tamen ſermonis, & vituperationis vitandæ cauſa committenda non ſunt. Sed neſcio quo pacto ad præcipiendi rationem delapſa eſt oratio mea, cum id mihi propoſitum initio non fuiſſet. Quid enim ei præcipiam, quem ego in hoc præſertim genere intelligam prudentia non eſſe inferiorem, quam me; uſu vero etiam ſuperiorem? Sed tamen ſi ad ea, quæ faceres, auctoritas accederet mea, tibi ipſi illa putavi fore jucundiora. Quare ſint hæc fundamenta dignitatis tuæ: tua primum integritas & continentia; deinde omnium, qui tecum ſunt, pudor; delectus in familiaritatibus, & provincialium hominum & Græcorum, percautus & diligens; familiæ gravis & conſtans diſciplina. Quæ cum honeſta ſint in his privatis noſtris, quotidianiſque rationibus; in tanto imperio, tam depravatis moribus, tam corruptri-

27 *Et vero invident*] Non poſſunt eſſe fideles, quia nobis invident: ſicut invident etiam ſuis, qua parte præſtant. Quidam extrudunt particulam *vero*; ſed retineri debet, quia reſpondet ſuperiori particulæ *neque*.

28 *Appia via*] Id eſt ſub ipſis Romæ oculis. Erat autem Appia via inter Romam & Capuam, ab Appio Claudio ſtrata.

29 *Tralles*] *Tralles*, urbs Lydiæ; *Formiæ*, urbs novi Latii ad mare.

ruptrice provincia, divina videantur neceſſe eſt. Hæc inſtitutio, atque hæc diſciplina poteſt ſuſtinere in rebus ſtatuendis & decernendis eam ſeveritatem, qua tu in iis rebus uſus es, ex quibus nonnullas [30] ſimultates cum magna mea lætitia ſuſceptas habemus. Niſi forte me Paconii neſcio cujus, hominis ne Græci quidem, at Myſii, aut Phrygis potius, querelis moveri putas; aut Tuſcenii, hominis furioſi ac ſordidi vocibus, cujus tu ex impuriſſimis faucibus inhoneſtiſſimam cupiditatem eripuiſti ſumma cum æquitate.

VII. Hæc, & cætera plena ſeveritatis, quæ ſtatuiſti in iſta provincia, non facile ſine ſumma integritate ſuſtineremus. Quare ſit ſumma in jure dicendo ſeveritas; dummodo ea ne varietur gratia, ſed conſervetur æquabilis. Sed tamen parvi refert abs teipſo jus dici æquabiliter & diligenter, niſi idem ab iis fiet, quibus tu ejus muneris aliquam partem conceſſeris. Ac mihi quidem videtur non ſane magna varietas eſſe negotiorum in adminiſtranda Aſia, ſed ea tota juriſdictione maxime [31] ſuſtineri. In qua [32] ſcientiæ præſertim provincialis ratio ipſa expedita eſt. Conſtantia eſt adhibenda & gravitas, quæ reſiſtat non ſolum gratiæ, verum etiam ſuſpicioni. Adjungenda etiam eſt facilitas in audiendo, lenitas in decernendo, [33] in ſatisfaciendo ac diſputando diligentia. His rebus nuper [34] Cn. Octavius jucundiſſimus fuit: apud quem [35] primus lictor quievit; [36] tacuit accenſus: quoties quiſque voluit, dixit; & quam voluit diu. Quibus ille rebus fortaſſe nimis lenis videretur, niſi hæc lenitas illam ſeveritatem

30 *Simultates*] Quia Quintus nimia quadam acerbitate multorum in ſe odia commoverat: qua de cauſa parum ſecunda fama eum laboraſſe, ſcribit Suetonius in Auguſto, cap. 3.

31 *Suſtineri*] Totum hoc, quidquid eſt oneris, juriſdictionis eſt. *Manut.*

32 *Scientia provincialis*] Facile erat jus dicere in provincia, in qua neque tam multæ leges, neque tanta formularum quaſi ſuperſtitio.

33 *In ſatisfaciendo ac diſputando*] Licebat Prætorum decretis interdum diſputando reſiſtere. Eorum autem erat reſiſtentibus ſatisfacere. Habes exemplum rei hujus in Orat. pro Quintio c. 8.

34 *Cn. Octavius*] Pater Auguſti, qui Macedoniam provinciam magna cum laude adminiſtravit. Vide Suetonium initio Vitæ Auguſti.

35 *Primus lictor*] Primi lictoris erat turbam arcere a tribunali, in itinere ſubmovere obvios, &c. Alii legunt *primum*, quaſi dicat, lictores primum quieſcere cœpiſſe apud Octavium.

36 *Tacuit accenſus*] Noluit cuiquam ſilentium imperari; quod munus erat accenſi.

tueretur. Cogebantur [37] Syllani homines, quæ per vim & metum abſtulerant, reddere: qui in magiſtratibus injurioſe decreverant, eodem ipſis privatis erat jure parendum. Hæc illius ſeveritas acerba videretur, niſi multis condimentis humanitatis mitigaretur. Quod ſi hæc lenitas grata Romæ eſt, ubi tanta arrogantia eſt, tam immoderata libertas, tam infinita hominum licentia, denique tot magiſtratus, [38] tot auxilia, [39] tanta vis, tanta ſenatus auctoritas; quam jucunda tandem prætoris comitas in Aſia poteſt eſſe, in qua tanta multitudo civium, tanta ſociorum, tot urbes, tot civitates unius hominis nutum intuentur? ubi [40] nullum auxilium eſt, nulla conqueſtio, nullus ſenatus, [41] nulla concio? Quare, cum permagni hominis eſt, & cum ipſa natura moderati, tum vero etiam doctrina, atque optimarum artium ſtudiis eruditi, ſic ſe adhibere in tanta poteſtate, ut nulla alia poteſtas ab iis, quibus ipſe præſit, deſideretur.

VIII. [42] Cyrus ille a Xenophonte non ad hiſtoriæ fidem ſcriptus, ſed ad effigiem juſti imperii; cujus ſumma gravitas ab illo philoſopho cum ſingulari comitate conjungitur: quos quidem libros non ſine cauſa noſter ille Africanus de manibus ponere non ſolebat: nullum eſt enim prætermiſſum in iis officium diligentis & moderati imperii; eaque, ſi ſic coluit ille, qui privatus futurus nunquam fuit, quonam modo retinenda ſunt iis, quibus imperium ita datum eſt, ut redderent, & ab iis legibus datum eſt, ad quas revertendum eſt? Ac mihi quidem videntur huc omnia eſſe referenda iis, qui præ-

37 *Syllani homines*] Qui Syllanæ factionis auxilio in aliorum bona irrepſerant.

38 *Tot auxilia*] Scilicet magiſtratus magiſtratui intercedebat; & ab uno ad alium auxilii cauſa pergebatur.

39 *Tanta vis*] Hoc videtur referendum ad populi vim, quæ concionibus ciebatur. Apparet ex iis, quæ ſequuntur.

40 *Nullum auxilium*] Hinc apparet Prætores in provinciis ſumma cum poteſtate fuiſſe, a qua nulla eſſet provocatio.

41 *Nulla concio*] Hoc nomine populi auxilia ſignificantur, quæ per conciones eliciebantur.

42 *Cyrus ille*] Videtur ex hoc loco effluxiſſe particula *ut*. Nam cum prius dixiſſet, *permagni hominis eſt*, recte infertur, *ut Cyrus ille*, &c. Et facile, propter proximam ſyllabam *tur*, elidi potuit. *Hotom.* Tota hæc conſtructio laborat inconſequentia, quod Græci ἀνακόλουθον dicunt. Fit hoc impetu ſcribendi, & incuria quadam magni ingenii, nihil ſibi metuentis. Sunt alibi alia generis hujus & apud Ciceronem, & apud alios tum Latinos, tum Græcos ſcriptores; quæ ſi nos mirari velimus, riſum moveamus. *Facciolatus.*

præſunt aliis; ut ii, qui erunt eorum in imperio, ſint quam beatiſſimi: quod tibi eſſe & antiquiſſimum, & ab initio fuiſſe, ut primum Aſiam attigiſti, conſtante fama atque omnium ſermone celebratum eſt. Eſt autem non modo ejus, qui ſociis & civibus, ſed etiam ejus, qui ſervis, qui mutis pecudibus præſit, eorum, quibus præſit, commodis utilitatique ſervire. Cujus quidem generis conſtare inter omnes video, abs te ſummam adhiberi diligentiam: nullum æs alienum novum contrahi civitatibus; vetere autem magno & gravi multas abs te eſſe liberatas; [43] urbes complures dirutas, ac pene deſertas (in quibus unam Joniæ nobiliſſimam, alteram Cariæ, Samum & Halicarnaſſum) per te eſſe recreatas; nullas eſſe in oppidis ſeditiones, nullas diſcordias; provideri abs te, ut civitates optimatium conſiliis adminiſtrentur; ſublata Myſiæ latrocinia; cædes multis locis repreſſas; pacem tota provincia conſtitutam; neque ſolum illa itinerum atque agrorum, ſed multo etiam plura, & majora oppidorum & fanorum furta & latrocinia eſſe depulſa: remotam a fama, & a fortunis, & ab otio locupletum, illam acerbiſſimam miniſtram prætorum avaritiæ [44] calumniam; ſumptus & tributa civitatum ab omnibus, qui earum civitatum fines incolant, tolerari æquabiliter; facillimos eſſe aditus ad te; patere aures tuas querelis omnium; nullius inopiam ac ſolitudinem, non modo illo populari acceſſu ac tribunali, ſed ne domo quidem & cubiculo eſſe excluſam tuo; toto denique imperio nihil acerbum eſſe, nihil crudele, atque omnia plena clementiæ, manſuetudinis, humanitatis.

IX. Quantum vero illud eſt beneficium tuum, quod iniquo & gravi vectigali [45] ædilitiorum, magnis noſtris ſimultatibus, Aſiam liberaſti? Enimvero ſi unus homo nobilis queritur palam, te, quod edixeris, *Ne ad ludos pecuniæ decernerentur*, H-S

43 *Urbes complures*] In omnibus editionibus (præter Manutianam) vox *urbes* adducitur ſuperiori membro, ut ſit *liberatas urbes*: ſed error irrepſit non reputantibus, in quo differat *urbs* a *civitate*.

44 *Calumniam*] Subornabantur enim ab avaris Prætoribus calumniatores, nempe ut locupletes ſpoliarent ipſi: ut de Verre legimus lib. II, ubi de Heraclio, Epicrate, Soſtrato &c. *Hotom.*

45 *Ædilitiorum*] Id eſt munerum ædilitiorum. Ædiles enim ludorum nomine pecuniam a provinciis exigebant.

cc fibi eripuiffe ; quanta tandem pecunia penderetur , fi omnium nomine , quicunque Romæ ludos facerent , quod erat jam inftitutum , erogaretur ? Quanquam has querelas hominum noftrorum illo confilio oppreffimus , quod in Afia nefcio quonam modo , Romæ quidem non mediocri cum admiratione laudatur , quod , cum [46] ad templum , monumentumque noftrum civitates pecunias decreviffent ; cumque id & pro meis magnis meritis , & pro tuis maximis beneficiis fumma fua voluntate feciffent ; nominatimque [47] lex exciperet , *Ut ad templum monumentumque capere liceret ;* cumque id , quod dabatur , non effet interiturum , fed in ornamentis templi futurum , ut non mihi potius , quam populo Romano , ac diis immortalibus datum videretur : tamen id , in quo erat dignitas , erat lex , erat eorum , qui faciebant , voluntas , accipiendum non putavi ; cum aliis de caufis , tum etiam ut animo æquiore ferrent ii , [48] quibus nec deberetur , nec liceret . Quapropter incumbe toto animo & ftudio omni in eam rationem , qua adhuc ufus es , ut eos , quos tuæ fidei poteftatique fenatus populufque Romanus commifit & credidit , diligas , & omni ratione tueare , [49] ut effe quam beatiffimos velis . Quod fi te fors Afris , aut Hifpanis , aut Gallis præfeciffet , immanibus ac barbaris nationibus ; tamen effet humanitatis tuæ , confulere eorum commodis & utilitati , falutique fervire . Cum vero ei generi hominum præfimus , non modo in quo ipfa fit , fed etiam a quo ad alios perveniffe putetur humanitas ; certe iis eam potiffimum tribuere debemus , a quibus accepimus . Non enim me hoc jam dicere pudebit , præfertim in ea vita , atque iis rebus geftis , in quibus non poteft refidere inertiæ , aut levitatis ulla fufpicio ; nos ea quæ confecuti fumus , his ftudiis & artibus effe adeptos , quæ fint nobis Græciæ monumentis difciplinifque tradita . Quare præter communem fidem , quæ omnibus debetur , præ-

46 *Ad templum monumentumque*] Civitates Afiæ pecunias decreverant , quibus templum conftrueretur , in eoque monumentum Marco Ciceroni poneretur .

47 *Lex exciperet*] Lex de repetundis vetabat , ne pecuniæ in provincia caperentur , nifi nominibus illis , quæ in lege ipfa excipiebantur .

48 *Quibus nec deberetur*] Ædiles , qui pecunias petebant ad ludos .

49 *Ut*] Ita vulgati ad unum omnes . Sed emendat Facciolatus , & *effe* &c. *

præterea nos iſti hominum generi præcipue debere videmur, ut, quorum præceptis ſumus eruditi, apud eos ipſos, quod ab iis didicerimus, velimus exprimere.

X. Atque ille quidem princeps ingenii & doctrinæ Plato, tum denique fore beatas reſpublicas putavit, ſi aut docti, ac ſapientes homines eas regere cœpiſſent; aut ii, qui regerent, omne ſuum ſtudium in doctrina ac ſapientia collocaſſent. Hanc conjunctionem videlicet poteſtatis ac ſapientiæ, ſaluti cenſuit civitatibus eſſe poſſe: quod fortaſſe aliquando univerſæ reipublicæ noſtræ, nunc quidem profecto iſti provinciæ contigit, ut is in ea ſummam poteſtatem haberet, cui in doctrina, cui in virtute atque humanitate percipienda, plurimum a pueritia ſtudii fuiſſet, & temporis. Quare cura, ut hic annus, qui ad laborem tuum acceſſit, idem ad ſalutem Aſiæ prorogatus eſſe videatur. Quoniam in te retinendo fuit Aſia felicior, quam nos in deducendo; perfice, ut lætitia provinciæ deſiderium noſtrum leniatur. Etenim, ſi in promerendo, ut tibi [50] tanti honores haberentur, quanti haud ſcio an nemini, fuiſti omnium diligentiſſimus; multo majorem in his honoribus [51] tuendis adhibere diligentiam debes. Et quidem de iſto genere honorum quid ſentirem, ſcripſi ad te ante. Semper eos putavi, ſi vulgares eſſent, viles; ſi temporis cauſa conſtituerentur, leves; ſi vero (id quod ita factum eſt) meritis tuis tribuerentur, exiſtimabam multam tibi in his honoribus tuendis operam eſſe ponendam. Quare, quoniam in iſtis urbibus cum ſummo imperio & poteſtate verſaris, in quibus tuas virtutes conſecratas, & in deorum numero collocatas vides; in omnibus rebus, quas ſtatues, quas decernes, quas ages, quid tantis hominum opinionibus, tantis de te judiciis, tantis honoribus debeas, cogitabis. Id autem erit ejuſmodi, ut conſulas omnibus, ut medeare incommodis hominum, provideas ſaluti, ut te parentem Aſiæ & dici, & haberi velis.

XI. Atque huic tuæ voluntati ac diligentiæ difficultatem ma-

50 *Tanti honores*] Positis aris ac templis, ut in more provinciarum fuit, virtutibus Quinti, justitiæ, clementiæ, fidei, &c.

51 *Tuendis*] Is tuetur honores suos, qui digna facit suis honoribus.

magnam afferunt [52] publicani : quibus si adversamur , ordinem de nobis [53] optime meritum , & per nos cum republica conjunctum , & a nobis , & a republica dijungemus . Sin autem omnibus in rebus obsequemur , funditus eos perire patiemur , quorum non modo saluti , sed etiam commodis consulere debemus . Hæc est una (si vere cogitare volumus) in toto imperio tuo difficultas . Nam esse abstinentem ; continere omnes cupiditates ; suos coercere ; juris æquabilem tenere rationem ; facilem [54] te in rebus cognoscendis , in hominibus audiendis admittendisque præbere; præclarum magis est , quam difficile : non est enim positum in labore aliquo , sed in quadam inductione animi atque voluntate . Illa causa publicanorum quantam acerbitatem afferat sociis , intelleximus ex civibus , qui nuper in [55] portoriis Italiæ tollendis , non tam de portorio , quam de nonnullis injuriis portitorum querebantur . Quare non ignoro , quid sociis accidat in ultimis terris , cum audierim in Italia querelas civium . Hic te ita versari , ut & publicanis satisfacias , (præsertim publicis [56] male redemptis) & socios perire non sinas , divinæ cujusdam virtutis esse videtur , id est tuæ . Ac primum Græcis , id quod acerbissimum est , quod sunt vectigales , non ita acerbum videri debet ; propterea quod sine imperio populi Romani , [57] suis institutis , per se ipsi ita fuerunt . Nomen autem publicani aspernari non possunt , qui pendere ipsi vectigal [58] sine publicano non potuerunt , quod iis [59] æqualiter Sylla descripserat . Non esse autem leniores in exigendis vecti-

52 *Publicani*] Quibus morem gerere difficile erat , simulque sociorum jura tueri , eorumque voluntates sibi conciliare.

53 *Optime meritum*] Publicani magnam operam Ciceroni navaverant in extinguenda Catilinæ conjuratione ; eique mutuorum beneficiorum causa conjunctissimi erant.

54 *Te*] Faccinlatus edidit *se* , propter vocem *suos* , quæ præcessit. *

55 *Portoriis*] Q. Metellus Nepos , cum Prætor esset , portoria Italiæ , lege lata , sustulerat : qua de re vide Dionem. De his ipsis portoriis sublatis scribit Cicero lib. II. ad Att. ep. 16.

56 *Male redemptis*] Quia Publicani nimis magno pretio publica vectigalia redemerant , socios enecabant , acerbius exigendo.

57 *Suis institutis* ,] Græcia , cum libera esset , suis populis vectigalia describebat.

58 *Sine publicano*] Ipsæ enim per se civitates non facile ad colligendum vectigal adducuntur , nisi sit , qui præcipuam hujus muneris curam gerat ; & suo periculo a sociis exigat. Quod facit publicanus. *Manut.*

59 *Æqualiter*] Quo facilius sine publicano exigi videbatur posse. *Idem*.

ctigalibus Græcos, quam nostros publicanos, hinc intelligi potest, quod [60] Caunii nuper, omnesque ex insulis, quæ erant ab Sylla [61] Rhodiis attributæ, confugerunt ad senatum, nobis ut potius vectigal, quam Rhodiis penderent. Quare nomen publicani neque ii debent horrere, qui semper vectigales fuerunt; neque ii aspernari, qui per se pendere vectigal non potuerunt; neque ii recusare, qui postulaverunt. Simul & illud Asia cogitet, nullam a se neque belli externi, neque discordiarum domesticarum calamitatem absfuturam fuisse, si hoc imperio non teneretur. Id autem imperium cum retineri sine vectigalibus nullo modo possit, æquo animo parte aliqua suorum fructuum, pacem sibi sempiternam redimat atque otium.

XII. Quod si genus ipsum & nomen publicani non iniquo animo sustinebunt; poterunt iis, consilio & prudentia tua, reliqua videri mitiora. Possunt [62] in pactionibus faciendis non [63] legem spectare censoriam, sed potius [64] commoditatem conficiendi negotii, & liberationem molestiæ. Potes etiam tu id facere, quod & fecisti egregie, & facis, ut commemores, quanta sit in publicanis dignitas, quantum nos illi ordini debeamus; ut remoto imperio, ac vi potestatis & fascium, publicanos cum Græcis gratia atque auctoritate conjungas. Sed & ab iis, de quibus optime tu meritus es, & qui tibi omnia debent, [65] hoc petas; ut facilitate sua, nos eam necessitudinem, quæ est nobis cum publicanis, obtinere & conservare patiantur. Sed quid ego te hæc hortor, quæ tu non modo facere potes tua sponte, sine cujusquam præceptis, sed etiam magna jam ex parte perfecisti? Non enim desistunt nobis agere quotidie gratias honestissimæ & maximæ [66] societates: quod quidem mihi idcirco jucundius est, quod idem faciunt.

Græ-

60 *Caunii*] Populi Cariæ. Caunus autem portus erat ad Rhodium mare in Lyciæ confinio.

61 *Rhodiis attributa*] Sylla decreverat, ut Caunii, & vicinæ insulæ vectigalia inferrent in ærarium Rhodiorum.

62 *In pactionibus*] Paciscebantur publicani cum provincialibus de modo, de re, de tempore, &c.

63 *Legem Censoriam*] Vectigalium locandorum cura penes Censores erat, qui certas conditiones conductoribus dicebant, ne nimia acerbitate & avaritia socios perderent.

64 *Commoditatem*] Ut res exitum inveniat, quædam remitti in pactionibus debent.

65 *Hoc petas*] Ut tibi in re hac gratificentur, id est ut pactionum difficultates removeant, & negotium expediant.

66 *Societates*] Publicanorum.

Graeci. Difficile eſt autem ea, quæ commodis, utilitate, & prope natura diverſa ſunt, voluntate conjungere. At ea quidem, quæ ſupra ſcripta ſunt, non ut te inſtituerem, ſcripſi; (neque enim prudentia tua cujuſquam præcepta deſiderat) ſed me in ſcribendo commemoratio tuæ virtutis delectavit: quanquam in his literis longior fui, quam aut vellem, aut quam me putavi fore.

XIII. Unum eſt, quod tibi ego præcipere non deſinam; neque te patiar (quantum in me erit) cum exceptione laudari. Omnes enim qui iſtinc veniunt, ita de tua virtute, integritate, humanitate commemorant, ut in tuis ſummis laudibus excipiant unam iracundiam: quod vitium, cum in hac privata quotidianaque vita, levis eſſe animi atque infirmi videtur; tum vero nihil eſt tam deforme, quam ad ſummum imperium etiam acerbitatem naturæ adjungere. Quare illud non ſuſcipiam, ut, quæ de iracundia dici ſolent a doctiſſimis hominibus, ea tibi nunc exponam, cum & nimis longus eſſe nolim, & ex multorum ſcriptis ea facile poſſis cognoſcere. Illud, quod eſt epiſtolæ proprium, ut is, ad quem ſcribitur, de iis rebus, quas ignorat, certior fiat, prætermittendum eſſe non puto. Sic ad nos omnes fere deferunt, nihil, cum abſit iracundia, te fieri poſſe jucundius: ſed cum te alicujus improbitas, perverſitaſque commoverit, ſic te animo incitari, ut ab omnibus tua deſideretur humanitas. Quare, quoniam in eam rationem vitæ nos non tam cupiditas quædam gloriæ, quam res ipſa ac fortuna deduxit, ut ſempiternus ſermo hominum de nobis futurus ſit; caveamus, quantum efficere & conſequi poſſumus, ut ne quod in nobis inſigne vitium fuiſſe dicatur. Neque ego nunc hoc contendo, quod fortaſſe cum in omni natura, tum jam in noſtra ætate difficile eſt, mutare animum, & ſi quid eſt penitus inſitum moribus, id ſubito evellere: ſed te illud admoneo, tu, ſi hoc plene vitare non potes, quod ante occupatur animus ab iracundia, quam providere ratio potuit, ne occuparetur; [67] ut te ante compares, quotidieque meditere, reſiſtendum eſſe

67 *Ut te ante*] Particula *ut* redundat; quod eleganter fieri ſolet, quoties multa interponuntur.

esse iracundiæ; cumque ea maxime animum moveat, tum tibi esse diligentissime linguam continendam: quæ quidem mihi virtus non interdum minor videtur, quam omnino non irasci. Nam illud non solum est gravitatis, sed nonnunquam etiam [68] lentitudinis; moderari vero & animo, & orationi, cum sis iratus, aut etiam tacere, & tenere in sua potestate motum animi & dolorem, etsi non est perfectæ sapientiæ, tamen est non mediocris ingenii. Atque in hoc genere multo te esse jam commodiorem, mitioremque nuntiant. Nullæ tuæ vehementiores animi concitationes, nulla maledicta ad nos, nullæ contumeliæ perferuntur: quæ cum abhorrent a literis, ab humanitate, tum vero contraria sunt imperio ac dignitati. Nam si implacabiles iracundiæ sint, summa est acerbitas: sin autem exorabiles, summa levitas: quæ tamen, ut in malis, acerbitati anteponenda est.

XIV. Sed quoniam primus annus habuit de hac reprehensione plurimum sermonis, credo propterea, quod tibi hominum injuriæ, quod avaritiæ, quod insolentia præter opinionem accidebat, & intolerabilis videbatur; secundus autem multo lenior, quod & consuetudo, & ratio, & (ut ego arbitror) meæ quoque literæ te patientiorem, lenioremque fecerunt; tertius annus ita esse debet emendatus, ut ne minimam quidem rem quisquam possit ullam reprehendere. Ac jam hoc loco non hortatione, neque præceptis, sed precibus tecum fraternis ago; totum ut animum, curam, cogitationemque tuam ponas in omnium laude undique colligenda. Quod si in mediocri statu sermonis ac prædicationis nostræ res essent; nihil abs te eximium, nihil præter aliorum consuetudinem postularetur: nunc vero propter earum rerum, in quibus versati sumus, splendorem & magnitudinem, nisi summam laudem ex ista provincia assequimur, vix videmur summam vituperationem posse vitare. Ea nostra ratio est, ut omnes boni cum faveant, tum etiam a nobis omnem diligentiam, virtutemque & postulent, & expectent: omnes autem improbi (quod cum iis bellum suscepimus sempiternum) vel

68 *Lentitudinis*] Vide Tusc. IV. 19. *

minima re ad reprehendendum contenti esse videantur. Quare, quoniam ejusmodi [69] theatrum tuis virtutibus est datum, celebritate refertissimum, magnitudine amplissimum, judicio eruditissimum, natura autem ita resonans, ut usque Romam significationes, vocesque referantur; contende, quæso, atque elabora, non modo ut his rebus dignus fuisse, sed etiam ut illa omnia tuis artibus superasse videare.

XV. Et quoniam mihi casus urbanam in magistratibus administrationem reipublicæ, tibi provincialem dedit; si mea pars nemini cedit, fac ut tua cæteros vincat. Simul & illud cogita, nos non de reliqua, & sperata gloria jam laborare, sed de parta dimicare: quæ quidem non tam expetenda nobis fuit, quam tuenda est. Ac si mihi quidquam esset abs te separatum, nihil amplius desiderarem hoc statu, qui mihi jam partus est. Nunc vero res sic sese habet, ut, nisi omnia tua facta atque dicta nostris rebus istinc respondeant, ego me meis tantis laboribus tantisque periculis, quorum tu omnium particeps fuisti, nihil consecutum putem. Quod si ut amplissimum nomen consequeremur, unus præter cæteros adjuvisti; certe idem, ut id retineamus, præter cæteros elaborabis. Non est tibi his solis utendum existimationibus ac judiciis, qui nunc sunt, hominum; sed iis etiam, qui futuri sint: quanquam illorum erit verius judicium, obtrectatione & malevolentia liberatum. Denique illud etiam debes cogitare, non te tibi soli gloriam quærere: quod si esset, tamen non negligeres; præsertim cum amplissimis [70] monumentis consecrare voluisses memoriam nominis tui: sed ea tibi est communicanda mecum, prodenda liberis nostris. In quo cavendum est, ne si negligentior fueris, non solum tibi parum consuluisse, sed etiam tuis invidisse videaris.

XVI. Atque hæc non eo dicuntur, ut te oratio mea dormientem excitasse, sed potius ut currentem incitasse videatur.

69 *Theatrum tuis virtutibus est datum*] Magna est loci hujus varietas & perturbatio; quod librarius quidam pro *tuis* posuerit *totius*; alius addiderit *Asia*; alius aliter verba inverterit. Ego secutus sum, quæ probavit Manutius (& Lambinus edidit.)

70 *Monumentis*] Refertur hoc ad honores, quorum meminit in cap. 10. Manutius putat, referri ad annales a Quinto scriptos.

tur. Facies enim perpetuo, quæ fecisti, ut omnes æquitatem tuam, temperantiam, severitatem, integritatemque laudent. Sed me quædam tenet, propter singularem amorem, infinita in te aviditas gloriæ. Quanquam illud existimo, cum jam tibi Asia, sicut unicuique sua domus, nota esse debeat; cum ad tuam summam prudentiam tantus usus accesserit; nihil esse, quod ad laudem attineat, quod non tu optime perspicias; & tibi non, sine cujusquam hortatione, in mentem veniat quotidie. Sed ego, qui, cum tua lego, te audire, & qui, cum ad te scribo, tecum loqui videor: idcirco & tua longissima quaque epistola maxime delector, & ipse in scribendo sæpe sum longior. Illud te ad extremum & oro, & hortor, ut, tanquam poetæ boni, & actores industrii solent, sic tu in extrema parte, & conclusione muneris ac negotii tui diligentissimus sis; ut hic tertius annus imperii tui, tanquam [71] tertius actus, perfectissimus, atque ornatissimus fuisse videatur. Id facillime facies, si me (cui semper uni magis, quam universis, placere voluisti) tecum semper esse putabis, & omnibus iis rebus, quas dices, ac facies, interesse. Reliquum est, ut te orem, ut valetudini tuæ, si me & tuos omnes valere vis, diligentissime servias.

71 *Tertius actus*] Hinc apparet, aliquando tribus actibus fabulas fuisse conclusas; quamvis scribat Horatius in ep. ad Pisones vers. 149. *Neve minor quinto*, &c. Ceterum hujus loci comparatio non cadit in numerum, sed in finem & conclusionem.

MARCUS Q. FRATRI S.

II. I. STATIUS ad me venit a. d. VIII. Kal. Novemb. Ejus adventus, quod ita scripsisti [1] direptum iri te a tuis, dum is abesset, molestus mihi fuit. Quod autem expectationem tui, concursumque eum, qui erat futurus, si una tecum

ARG. De Statii liberti nimis apud Quintum gratiosi adventu, & hominum de eo sermonibus & querelis: de Græcis, quos commendaverat, aut quibus videbatur indulgere, excusatio: de literis Quinti iniquis, duris, contrariis, de eisque tollendis consilium: L. Flavii, cui hereditas in Asia venerat, aliorumque commendatio: objurgationum suarum excusatio, ac tandem de rebus publicis commemoratio. *Anno* U. C. 694.

1 *Direptum*] Quod rem domesticam Statii liberti studio ac fidelitate conservari Quintus arbitraretur. *Manutius*.

decederet, neque antea visus esset, sustulit; id mihi nôn incommode visum est accidisse. Exhaustus enim est sermo hominum, & multis emissæ jam ejusmodi voces, [2] ἀλλ' αἰεί τινα φῶτα μέγαν. Quæ te absente confecta esse lætor. Quod autem idcirco a te missus est, mihi ut se purgaret, id necesse minime fuit. Primum enim nunquam ille mihi fuit suspectus: neque ego, quæ ad te de illo scripsi, scripsi meo judicio: sed cum ratio salusque omnium nostrum, qui ad rempublicam accedimus, non veritate solum, sed etiam fama niteretur, sermones ad te aliorum semper, non mea judicia perscripsi. Qui quidem quam frequentes essent, & quam graves, adventu suo Statius ipse cognovit. Etenim intervenit nonnullorum querelis, quæ apud me de illo ipso habebantur, & sentire potuit sermones iniquorum in suum potissimum nomen erumpere. Quod autem me maxime movere solebat, cum audiebam illum plus apud te posse, quam gravitas illius ætatis, & imperii prudentia postularet: quam multos enim mecum egisse putas, ut se Statio commendarem? quam multa autem ipsum [3] ἀφελῶς mecum in sermone ita protulisse? [4] *Id mihi non placuit*: *monui*, *suasi*, *deterrui*. Quibus in rebus etiam si fidelitas summa est, (quod prorsus credo, quoniam tu ita judicas) tamen species ipsa tam gratiosi liberti, aut servi, dignitatem habere nullam potest. Atque hoc sic habeto, (nihil enim nec temere dicere, nec astute reticere debeo) materiam omnem sermonum eorum,

2 Α'λλ' αἰεί] *Sed semper hominem quendam magnum* &c. Homeri versus est in Od. 9. vers. 513. de Ulysse a Polyphemo pronunciatur: a quo tam pusillo, tamque imbecillo miratur se esse excæcatum. Nunc, qua rationa sententia, de Ulysse & Polyphemo ab Homero prolata, ad Quintum & ad Statium accommodari possit, ut certe egregie potest, consideremus. Per triennium jam Quintus Asiam rexerat. Scripta enim est epistola in exitu fere anni tertii. Rationem ejus administrationis fama jam nunciique Romam pertulerant; satisque notum erat omnibus in rebus eum uti consilio Statii liberti; quod Cicero modo occulte, modo aperte conqueritur. Expectabant igitur homines liberti Statii adventum in urbem cum Quinto, quasi τινὰ φῶτα μέγαν; a quo provinciam esse administratam, tanquam a proconsule, audissent: qui cum venisset, quasi decepti, itidem ut Polyphemus, iisdem, quibus ille, versibus errorem suum poterant indicare. Quæ igitur voces, si cum Quinto Statius urbem esset ingressus, conjectæ fuissent, eas in unum Statium, absente Quinto, emissas Cicero gaudet; idque modeste significat, cum ait, *id mihi non incommode visum est accidisse*: ne offenderet animum Quinti ad iracundiam propensi, & de Statio optime existimantis. *Idem*.

3 Α'φελῶς] Tuto, secure.

4 *Id mihi*] Verba sunt, quæ in sermone cum Marco proferebat libertus ille.

rum, qui de te detrahere velint, Statium dedisse: & antea tantum intelligi potuisse, [5] iratos tuæ severitati esse nonnullos: hoc manumisso, iratis, quod loquerentur, non defuisse.

II. Nunc respondebo ad eas epistolas, quas mihi reddidit L. Cæsius, (cui, quoniam ita te velle intelligo, nullo loco deero) quarum altera est de [6] Blaudenio Zeuxide, quem scribis certissimum matricidam tibi a me intime commendari. Qua de re, & de hoc genere toto, ne forte me in Græcos tam ambitiosum factum esse mirere, pauca cognosce. Ego cum Græcorum querelas nimium valere sentirem, propter hominum ingenia ad fallendum parata, quoscunque de te queri audivi, quacunque potui ratione placavi. Primum [7] Dionysipolitas, qui erant inimicissimi [8] mei, lenivi: quorum principem [9] Hermippum non solum sermone meo, sed etiam familiaritate devinxi. Ego Apamensem Hephæstum, ego levissimum hominem Megaristum Antandrium, ego Niciam Smyrnæum, ego [10] nugas maximas omni mea comitate sum complexus, Nymphontem etiam Colophonium; quæ feci omnia, non quo me aut ii homines, aut tota natio delectaret: pertæsum est levitatis, assentationis, animorum non officiis, sed temporibus servientium. Sed ut ad Zeuxim revertar: cum is de M. Cascellii sermone secum habito, quæ tu scribis, ea ipsa loqueretur, obstiti ejus sermoni, & hominem in familiaritatem recepi. Tua autem quæ fuerit cupiditas tanta nescio, quod scribis cupiisse te, quoniam Smyrnæ duos Mysios insuisses [11] in culeum, simile in superiore parte provinciæ edere exemplum severitatis tuæ, & idcirco Zeuxim elicere omni ratione voluisse: quem adductum in judicium fortasse dimitti non oportuerit; conquiri vero, & elici blanditiis (ut tu scribis) ad judicium, necesse non fuit; eum præsertim hominem, quem

5 *Iratos*] Vide ad Attic. II. 18.

6 *Blaudenio*] Ex urbe Blaudo, quæ est in Phrygia. *Manutius*.

7 *Dionysipolitas*] Opinor scribendum, *Dionysopolitas*. In veteribus enim numismatibus video incisum, ΔΙΟΝΥΣΟΠΟΛΙΤΩΝ. *Ursinus*.

8 *Mei*] Forte abundat, *mei*, & subaudiendum, *tui*. Manutius.

9 *Hermippum*] De quo, Orat. pro Flacco.

10 *Nugas maximas*] Levissimos infimæque conditionis homines, qui nec nominandi sunt. *Manutius*.

11 *In culeum*] Quæ parricidarum erat pœna. Vide pro Sex. Roscio Amer.

quem ego & ex ſuis civibus, & ex multis aliis quotidie magis cognoſco nobiliorem eſſe prope, quam civitatem ſuam. At enim Græcis ſolis indulgeo. Quid? L. [12] Cæcilium nonne omni ratione placavi? quem hominem? qua ira? quo ſpiritu? quem denique, præter Tuſcenium, cujus cauſa ſanari non poteſt, non mitigavi? [13] Ecce ſupra caput homo levis ac ſordidus, ſed tamen equeſtri cenſu, Catienus: etiam is lenietur. Cujus tu in patrem quod fuiſti aſperior, non reprehendo; certo enim ſcio te feciſſe cum cauſa. Sed quid opus fuit ejuſmodi literis, quas ad ipſum miſiſti? illum crucem ſibi ipſum conſtituere, ex qua tu eum ante detraxiſſes: te curaturum [14] fumo ut combureretur, plaudente tota provincia. Quid vero ad C. Fabium neſcio quem? (nam eam quoque epiſtolam T. Catienus circumgeſtat) renuntiari tibi, Licinium plagiarium cum ſuo pullo [15] milvino tributa exigere? Deinde rogas Fabium, ut & patrem, & filium vivos comburat, ſi poſſit: ſin minus, ad te mittat, uti judicio comburantur. Hæ literæ abs te per jocum miſſæ ad C. Fabium, ſi modo ſunt tuæ, cum leguntur, invidioſam atrocitatem verborum habent. Ac ſi omnium mearum literarum præcepta repetes, intelliges nihil eſſe a me, niſi orationis acerbitatem, & iracundiam, &, ſi forte, raro literarum miſſarum indiligentiam reprehenſam. Quibus quidem in rebus ſi apud te plus auctoritas mea, quam tua, ſive natura paulo acrior, ſive quædam dulcedo iracundiæ, ſive dicendi ſal facetiæque valuiſſent, nihil ſane eſſet, quod nos pœniteret. Et mediocri me dolore putas affici, cum audiam, qua ſit exiſtimatione [16] Virgilius, qua tuus vicinus Cn. Octavius? Nam ſi te [17] interioribus vicinis tuis, Ciliciensi, & Syriaco anteponis, valde magnum facis. Atque is dolor eſt, quod cum ii, quos nominavi, te innocentia non vincant,

12 *Cæcilium*] Hi ſunt homines Romani, qui in provincia Quinti negotiabantur. *Man.*

13 *Ecce ſupra caput*] Ecce præter eos, quos ſignificavi, occurrit animo meo, & quaſi ſupra caput adſtat, a me nominandus Catienus. *Idem.*

14 *Fumo*] Pro *fumo* placeret ſi legeretur, *furno*. Urſinus.

15 *Milvino*] Videtur fuiſſe Licinii ſervulus, aut certe comes in rapinis hoc nomine. Addit, *Pullo*, per jocum, ad rapacitatem indicandam, quia milvii rapaces. *Manutius.*

16 *Virgilius*] Vide Or. pro Plancio.

17 *Interioribus vicinis*] *Qui* in ipſa Aſia ſunt, & aliquam provinciæ tuæ partem, a te demandatam, adminiſtrant. *Manut.*

cant, vincunt tamen artificio benevolentiæ colligendæ, qui neque Cyrum Xenophontis, neque Ageſilaum noverint: quorum regum ſummo in imperio nemo unquam verbum ullum aſperius audivit.

III. Sed hæc a principio tibi præcipiens, quantum profecerim, non ignoro. Nunc tamen decedens (id quod mihi jam facere videris) relinque, quæſo, quam jucundiſſimam memoriam tui. Succeſſorem habes perblandum; cætera valde illius adventu tua requirentur. In literis mittendis (ut ſæpe ad te ſcripſi) nimium te [18] exorabilem præbuiſti. [19] Tolle omnes, ſi potes, iniquas, tolle inuſitatas, tolle contrarias. Statius mihi narravit ſcriptas ad te ſolere afferri, ab ſe legi, &, ſi iniquæ ſint, fieri te certiorem. Antequam vero ipſe ad te veniſſet, nullum delectum literarum fuiſſe: ex eo eſſe volumina ſelectarum epiſtolarum, quæ reprehendi ſolerent. Hoc de genere nihil te nunc quidem moneo; ſero eſt enim, ac ſcire potes multa me varie diligenterque monuiſſe. Illud tamen quod Theopompo mandavi, cum eſſem admonitus ab ipſo, vide per homines amantes tui, quod eſt facile, ut hæc genera tollantur epiſtolarum, primum iniquarum, deinde contrariarum, tum abſurde & inuſitate ſcriptarum, poſtremo in aliquem contumelioſarum. Atque ego hæc tam eſſe, quam audio, non puto: &, ſi ſunt occupationibus tuis minus animadverſa, nunc perſpice, & purga. Legi epiſtolam, quam ipſe ſcripſiſſe Sylla nomenclator dictus eſt, non probandam: legi nonnullas iracundas. Sed [20] tempore ipſo de epiſtolis. Nam cum hanc paginam tenerem, L. Flavius prætor deſignatus ad me venit, homo mihi valde familiaris. Is mihi, te ad procuratores ſuos literas miſiſſe, quæ mihi viſæ ſunt iniquiſſimæ: ne quid de bonis, quæ L. Octavii Naſonis fuiſſent, cui L. Flavius heres eſt, diminuerent ante, quam C. Fundanio pecuniam ſolviſſent. Itemque miſiſſe ad Apollonidienſes, ne de bonis, quæ Octavii fuiſſent, diminui paterentur, priuſquam Fundanio debitum ſolutum eſſet. Hæc mihi veriſimilia non videntur:

18 *Exorabilem*] Edit. vetus, *inexorabilem*. Alterum placuit Manutio & Lamb.

19 *Tolle*] Da operam ut colligantur, & ſupprimantur. *Manutius*.

20 *Tempore ipſo*] Opportune hæc de epiſtolis a te paulo conſideratius ſcribendis.

tur : sunt enim a prudentia tua remotissima . Ne diminuat heres? Quid, [21] si infitiatur? Quid, si omnino non debetur? Quid? [22] prætor solet judicare deberi? Quid? ego Fundanio non cupio? non amicus sum? non misericordia moveor? nemo magis: sed via juris ejusmodi est quibusdam in rebus, ut nihil sit loci gratiæ. Atque ita mihi dicebat Flavius, scriptum in ea epistola, quam tuam esse dicebat, te aut quasi amicis tuis gratias acturum, aut quasi inimicis incommoda laturum. Quid multa? ferebat graviter, id vehementer mecum querebatur, orabatque ut ad te quam diligentissime scriberem: quod facio, & te prorsus vehementer etiam atque etiam rogo, ut & procuratoribus Flavii [23] remittas de diminuendo, & Apollonidiensibus ne quid perscribas, quod contra Flavium sit: amplius, & Flavii causa, & scilicet Pompeji, facias omnia. Nolo medius fidius ex tua injuria in illum tibi liberalem me videri: sed & te oro, ut tu ipse auctoritatem & monumentum aliquod decreti, aut literarum tuarum relinquas, quod sit ad Flavii rem & ad causam accommodatum. Fert enim graviter homo, & mei observantissimus, & sui juris dignitatisque retinens, se apud te neque amicitia, neque jure valuisse: &, ut opinor, Flavii aliquando rem & Pompejus, & Cæsar tibi commendarunt: & ipse ad te scripserat Flavius, & ego certe. Quare si ulla res est, quam tibi me faciendam petente putes, hæc ea sit. Si me amas, cura, elabora, perfice, ut Flavius & tibi, & mihi quam maximas gratias agat. Hoc te ita rogo, ut majore studio rogare non possim.

IV. Quod ad me de Hermia scribis mihi mehercule valde molestum fuit. Literas ad te parum fraterne scripseram, quas oratione Diodoti, Luculli liberti, commotus, [24] de pactione statim quod audieram, iracundius scripseram, & revocare cupiebam. Huic tu epistolæ non fraterne scriptæ, fraterne debes igno-

21 *Si infitiatur*] Deberi quidquam Fundanio. *Idem*.

22 *Prætor*] Prætor, ut in libro de Legibus ostendimus, non judicabat, sed jus dicebat. Judicabant autem judices a prætore dati, cum aliis de causis, tum etiam de iis, in quibus, petita pecunia deberetur necne, dijudicari oportebat. Monet igitur Quintum, contra consuetudinem eum fecisse, qui judicaverit deberi. *Idem*.

23 *Remittas de diminuendo*] Permittas ut de bonis Octavii diminuere possint. *Idem*.

24 *De pactione*] Inter Græcos & publicanos a te facta. *Idem*.

ignoscere. De Censorino, Antonio, Cassio, Scævola, te ab iis diligi (ut scribis) vehementer gaudeo. Cætera fuerunt in eadem epistola graviora, quam vellem. [25] Ὀρθὰν τὰν ναῦν, & [26] ἅπαξ θανεῖν. Majora ista erunt. Meæ objurgationes fuerunt amoris plenissimæ: [27] quæ sunt nonnulla, sed tamen mediocria, & parva potius. Ego te nunquam ulla in re dignum minima reprehensione putassem, cum te sanctissime gereres, nisi inimicos multos haberemus. Quæ ad te aliqua admonitione, aut objurgatione scripsi, scripsi propter diligentiam cautionis meæ, in qua & maneo, & manebo, & idem ut facias, non desistam rogare. Attalus Iphemenus mecum egit, ut se ne impedires, quo minus, quod ad Q. Publiceni statuam decretum est, erogaretur: quod ego te & rogo, & admoneo, ne talis viri, tamque nostri necessarii, honorem minui per te, aut impediri velis. Præterea Æsopi tragœdi, nostri familiaris, Licinius servus, tibi notus, aufugit. Is Athenis apud Patronem Epicureum pro libero fuit: inde in Asiam venit: postea Plato quidam Sardianus, Epicureus, qui Athenis solet esse multum, & qui tum Athenis fuerat, cum Licinius eo venisset: cum eum fugitivum postea esse ex Æsopi literis cognosset, hominem comprehendit, & in custodiam Ephesi tradidit: sed in publicam, [28] vel in pistrinum, non satis ex literis ejus intelligere potuimus. Tu quoquo modo, quoniam Ephesi est, hominem investiges velim, summaque diligentia vel tecum deducas. Noli spectare quanti homo sit: parvi enim pretii est, qui jam nihili sit: sed tanto dolore Æsopus est affectus

25 Ὀρθὰν τὰν ναῦν] Videtur alludere ad sententiam illam vulgatam, *εὖ ἴσθι, Πόσειδον, ὅτι ὀρθὰν τὰν ναῦν καταδύσω*, quam Seneca lib. XII. Epistolarum (ep. 85.) Latine pronuntiat in illo loco, *Gubernator tibi non felicitatem promisit, sed fidelem operam & navis regendæ scientiam; hæc eo magis apparet, quo illi magis aliqua fortuita vis obstitit; qui hoc potuit dicere*, Neptune, nunquam hanc navem, nisi rectam; *arti satisfecit; tempestas non opus gubernatoris impedit, sed successum*, &c. *Victor.*

26 Ἅπαξ θανεῖν] *Semel mori*. Hæc verba ut & superiora Græca, Junio videntur ex literis Q. Fratris. Secus tamen Manutio.

27 *Quæ sunt nonnulla*] Hoc non ad ipsa verba, quæ antecedunt, sed ad eorum sententiam accommodat. *Quæ*, inquit, *in te reprehendi, sunt omnino aliqua, sed tamen mediocria, & parva potius*. Manut. Ita etiam Victor. sed alii, *quæ sunt nonnulla, sed tamen mediocres, & parva potius*.

28 *Vel in pistrinum*] Romanus, contra quam reliqui mei, *an* loco *vel* habet. Ego, quanquam scio vulgatam lectionem & grammaticorum præceptis & scriptorum exemplia repugnare, tamen ejus unius libri auctoritatem tot aliorum testimoniis præferre non audeo. *Malaspina*.

propter servi scelus & audaciam, ut nihil ei gratius facere possis, quam si illum per te recuperarit.

V. Nunc ea cognosce, quæ maxime exoptas. Rempublicam funditus amisimus: adeo ut [29] Cato, adolescens nullius consilii, sed tamen civis Romanus & Cato, vix vivus effugeret; quod, cum Gabinium de ambitu vellet postulare, neque prætores [30] diebus aliquot adiri possent, vel [31] potestatem sui facerent, in concionem ascendit, & Pompejum privatus dictatorem appellavit. Propius nihil est factum, quam ut occideretur. Ex hoc, qui sit status totius reipublicæ, videre potes. Nostræ tamen causæ non videntur homines defuturi. Mirandum in modum profitentur, offerunt se, pollicentur: & quidem cum spe sum maxima, tum majore etiam animo. Spero superiores fore nos: confido animo, ut in hac republica ne casum quidem ullum pertimescam: sed tamen res sic se habet. Si diem nobis Clodius dixerit, tota Italia concurret, ut multiplicata gloria discedamus; sin autem vi agere conabitur, spero fore studiis non solum amicorum, sed etiam alienorum, ut vi resistamus. Omnes & se, & suos liberos, amicos, clientes, libertos, servos, pecunias denique suas pollicentur. Nostra antiqua manus bonorum ardet studio nostri, atque amore. Si qui antea aut alieniores fuerant, aut languidiores, nunc horum regum odio se cum bonis conjungunt. Pompejus omnia pollicetur, & Cæsar: quibus ego ita credo, ut nihil de mea comparatione diminuam. Tribuni plebis designati sunt nobis amici. Consules se optime ostendunt. Prætores habemus amicissimos, & acerrimos cives, Domitium, Nigidium, Memmium, Lentulum: bonos etiam alios: sed hos singulares. Quare magnum fac animum habeas, & spem bonam. De singulis tamen rebus, quæ quotidie gerantur, faciam te crebro certiorem.

MAR-

29 *Cato*] C. Cato, is qui triennio post tribunus pl. rogationem promulgavit de abrogando Lentulo imperio. Fam. ep. 5. lib. I. *Manut.*

30 *Diebus*] Nefastis. *Tirlinus*.

31 *Potestatem*] Hoc est, se ad Catonis arbitrium non accommodarent. *Idem*.

ARG. De pueris sine epistola missis se excusat, & de exilii miseria & calamitate graviter conqueritur. *Anno* U. C. *695*.

MARCUS Q. FRATRI S.

III. MI frater, mi frater, mi frater, tune id veritus es, ne ego iracundia aliqua adductus pueros ad te sine literis miserim? aut etiam, ne te videre noluerim? Ego tibi irascerer? tibi ego possem irasci? scilicet: tu enim me afflixisti: tui me inimici, tua me invidia, ac non ego te misere perdidi. Meus ille laudatus consulatus, mihi te, liberos, patriam, fortunas; tibi velim ne quid eripuerit, [1] præter unum me. Sed certe a te mihi omnia semper honesta & jucunda ceciderunt; a me tibi luctus meæ calamitatis, metus tuæ, desiderium, mœror, solitudo. Ego te videre noluerim? Immo vero me a te videri nolui. Non enim vidisses fratrem tuum: non eum, quem reliqueras: non eum, quem noras: non eum, quem flens flentem, [2] prosequentem proficiscens dimiseras: ne vestigium quidem ejus, nec simulacrum; sed quandam effigiem spirantis mortui. Atque utinam me mortuum prius vidisses, aut audisses! Utinam te non solum vitæ, sed etiam dignitatis meæ superstitem reliquissem! Sed testor omnes deos, me hac una voce a morte esse revocatum, quod omnes in mea vita partem aliquam tuæ vitæ repositam esse dicebant. Quare peccavi, scelerateque feci: nam si cecidissem, mors ipsa meam pietatem, amoremque in te facile defenderet. Nunc commisi, ut vivo me careres, vivo me aliis indigeres: mea vox in domesticis periculis potissimum occideret, quæ sæpe alienissimis præsidio fuisset. Nam quod ad te pueri sine literis venerunt, quoniam vides non fuisse iracundiæ causa, certe pigritia fuit, & quædam infinita vis lacrymarum, & dolorum. Hæc ipsa me quo fletu putas scripsisse? eodem, quo te legere certo scio. An ego possum aut non cogitare aliquando de

E 2 te;

1 *Præter unum me.*] Vereor enim, ne qui me perdiderunt, iidem non plane mea pernicie satiati, eadem, quæ mihi, eripere tibi conentur, dignitatem, patriam, fortunas. *Manut.*

2 *Prosequentem*] Cum in Asiam imperio proconsulari profectus es. Mos enim hic erat, nimirum laudandus ob humanitatem, ut non solum propinquos, verum & amicos, ad provincias administrandas proficiscentes prosequerentur extra urbem. Hinc illud ad Appium, Fam. lib. III. *Cum te paludatum prosequerer.* Idem.

te ; aut unquam fine lacrymis cogitare ? Cum enim te defidero , fratrem folum defidero ? Ego vero fuavitate [3] prope fratrem , prope æqualem , obfequio filium , confilio parentem . Quid mihi fine te unquam , aut tibi fine me jucundum fuit ? Quid , quod eodem tempore defidero filiam ? qua pietate , qua modeftia , quo ingenio ? effigiem oris , fermonis , animi mei ? Quid filium venuftiffimum , mihique dulciffimum ? quem ego ferus ac ferreus e complexu dimifi meo , fapientiorem puerum quam vellem : fentiebat enim mifer jam , quid ageretur . Quid vero tuum filium ? quid [4] imaginem meam , quam meus Cicero & amabat ut fratrem , & jam ut majorem fratrem verebatur ? Quid , quod mulierem miferrimam , fideliffimam conjugem , me profequi non fum paffus , ut effet quæ reliquias communis calamitatis communes liberos tueretur ? Sed tamen , quoquo modo potui fcripfi , & dedi literas ad te Philogono , liberto tuo , quas credo tibi poftea redditas effe : in quibus idem te hortor & rogo , quod pueri tibi verbis meis nuntiarunt , ut Romam protinus pergas & properes . Primum enim [5] te præfidio effe volui , fi qui effent inimici , quorum crudelitas nondum effet noftra calamitate fatiata . Deinde congreffus noftri lamentationem pertimui : digreffum vero non tuliffem : atque etiam idipfum , quod tu fcribis , metuebam , ne a me diftrahi non poffes . His de caufis hoc maximum malum , quod te non vidi , quo nihil amantiffimis & conjunctiffimis fratribus acerbius ac miferius videtur accidere potuiffe , acerbum , minus miferum fuit , quam fuiffet cum congreffio , tum vero digreffio noftra . Nunc , fi potes , id quod ego , qui fortis tibi femper videbar , non poffum , erige te

&

3 *Prope fratrem*] Tulle , *fratrem* : fincerus erit , qui nunc mendofus locus eft . Nam quæ folet inter æquales fuavitas effe , (folet autem maxima) eandem prope inter ipfos effe Cicero dicit . Ergo non fratrem folum defiderat , fimul enim defiderat æqualem : defiderat filium : defiderat parentem . Quod autem de tollenda dictione , *fratrem* , diximus , fomnium non eft : nam Francifcus Petrarca , poeta fermonis Italici hodierni omnium elegantiffimus , Latini veteris haud valde bonus , ita legit in epiftola 107. Habuit enim librum fcriptum , iis , qui nunc reperiuntur , emendatiorem . *Idem* . Et hic *fratrem* delendum Malafpina cenfet .

4 *Imaginem meam*] Legendum fortaffe eft , *imaginem tuam* , Quod videtur & Manutio . *Lambin.*

5 *Te præfidio*] Te ipfum tibi præfidio præfentem effe . Nam fi quid temporis in reditu poneres , fieri poffet , ut aliquid interim abfens calamitatis acciperes . Hoc & ad Atticum fcribit lib. III. *Manut.*

& confirma, si qua subeunda dimicatio erit. Spero, si quid mea spes habet [6] auctoritatis, tibi & integritatem tuam, & amorem in te civitatis, & aliquid etiam misericordiam nostri, præsidii laturam. Sin eris ab [7] isto periculo vacuus: ages scilicet, si quid agi posse de nobis putabis; de quo scribunt ad me quidem multi multa, & se sperare demonstrant: sed ego quid sperem, non dispicio, cum inimici plurimum valeant, amici partim deseruerint me, partim etiam prodiderint: qui in meo reditu fortasse reprehensionem sui sceleris pertimescant. Sed ista qualia sint, tu velim perspicias, mihique declares. Ego tamen, quamdiu tibi opus erit, si quid periculi [8] subeundum videbis, vivam. Diutius in hac vita esse non possum. Neque enim tantum virium habet ulla aut prudentia, aut doctrina, ut tantum dolorem possit sustinere. Scio fuisse & honestius moriendi tempus, & utilius: sed non hoc solum: multa alia prætermisi: quæ si queri velim præterita, nihil agam, nisi ut augeam dolorem tuum, indicem stultitiam meam. Illud quidem nec faciendum est, fieri nec potest, me diutius, quam aut [9] tuum tempus, aut firma spes postulabit, in tam misera tamque turpi vita commorari: ut qui modo fratre fuerim, liberis, conjuge, copiis, [10] genere ipso pecuniæ beatissimus; dignitate, auctoritate, existimatione, gratia non inferior, quam qui unquam fuerunt amplissimi; is nunc in hac tam afflicta perditaque fortuna, neque me, neque meos lugere diutius possim. Quare quid ad me scripsisti [11] de permutatione? quasi vero nunc me non tuæ facul-

6 *Auctoritatis*] Si modo quid apud te valet hoc, quod me sperare vides, erige te, & confirma. Spero autem tibi tuam integritatem, & amorem in te civitatis, & aliquid etiam misericordiam nostri, præsidii laturam. *Idem*.

7 *Isto*] Quod ad te attinet. Timebat videlicet, ne quis ei, in urbem reverso, diem diceret ob provinciam avare administratam. Ad Atticum lib. III. *Idem*.

8 *Subeundum*] Supple, tibi.

9 *Tuum tempus*] Tuum periculum. Non placet, inquit, vivere, nisi si aut aliquid tuis rationibus, dum in periculo versaris, possum consulere; aut spem, non dico aliquam aut mediocrem, sed omnino firmam de meo reditu esse intelligis. Non enim exigua in spe tantum ponn, ut in tam misera turpique vita diutius velim commorari. *Manut.*

10 *Genere ipso pecuniæ*] Placeret sic: *Genero ipso, pecunia*: ut C. Pisonem generum suum significet: cujus & mores & ingenium vehementer Cicero probavit. Vide de claris Oratoribus. *Idem*.

11 *De permutatione*] Te, cum ad urbem perveneris, pecuniam, permutatione sumptam, si ego vellem, mihi curaturum. Quorsum hoc ad me retulisti? quasi vero nunc, &c. *Idem*.

facultates sustineant. Qua in re ipsa video miser, & sentio, quid sceleris admiserim, cum de visceribus tuis & filii tui satisfacturus sis, quibus debes: ego acceptam [12] ex ærario pecuniam tuo nomine frustra dissiparim. Sed tamen & M. Antonio, quantum tu scripseras, & Cæpioni tantundem solutum est: mihi ad id, quod cogito, hoc quod habeo satis est. Sive enim restituimur, sive desperamur, nihil amplius opus est. Tu, si forte quid erit molestiæ, te ad Crassum & ad Calidium conferas, censeo. Quantum Hortensio credendum sit, nescio. Me summa simulatione amoris, summaque assiduitate quotidiana sceleratissime insidiosissimeque tractavit, adjuncto quoque Arrio: quorum ego consiliis, promissis, præceptis destitutus, in hanc calamitatem incidi. Sed hæc occultabis, ne quid obsint. Illud caveto: & eo puto per Pomponium fovendum tibi esse ipsum Hortensium, [13] ne ille versus, qui in te erat collatus, cum ædilitatem petebas, de lege Aurelia, falso testimonio confirmetur. Nihil enim tam timeo, quam ne, cum intelligant homines quantum misericordiæ nobis tuæ preces, & tua salus allatura sit, oppugnent te vehementius. Messalam tui studiosum esse arbitror: Pompejum etiam simulatorem puto. Sed hæc utinam non experiare! quod precarer deos, nisi meas preces audire desiissent. Veruntamen precor, ut his infinitis nostris malis contenti sint: in quibus non modo tamen nullius inest peccati infamia, sed omnis dolor est, quod optime factis pœna est maxima constituta. Filiam meam, & tuam, Ciceronemque nostrum, quid ego, mi frater, tibi commendem? Quin illud mœreo, quod tibi non minorem dolorem illorum orbitas [14] affert, quam mihi. Sed, te incolumi, orbi

12 *Ex ærario*] Quæ tibi Asiæ prætori de publico debebatur. Certam enim pecuniam provinciarum rectoribus resp. numerabat. Fam. lib. 11. *Idem*.

13 *Ne ille versus*] Verebatur, puto, ne Quintus frater de ambitu accusaretur: quod in petenda ædilitate pecuniam contra leges dedisset. Quo tempore versus quidam in eum de lege Aurelia, qui ambitum notaret, conferebatur. Licet autem existimare, lege hac sancitum de ambitu aliquid fuisse. *Idem*.

14 *Affert*] Legitur in codice Sorbonico, *afferret*. Cum enim has ad Q. Fr. epistolas, mirifice corruptas viderem, & ad me allatum esset Sorbonica in Bibliotheca latere codicem satis vetustum, qui eas contineret, non mediocrem ex illo speravi fructum capi posse. Sed præter unam alteramve lectionem alicujus pretii, nihil, quod vellem tollere, peperit: neque alius Lutetiæ fuit, ad quem confugerem. *Olivetus*.

orbi non erunt. Reliqua, ita mihi salus aliqua detur, potestasque in patria moriendi, ut me lacrymæ non sinunt scribere. Etiam Terentiam velim tueare, mihique de omnibus rebus rescribas. Sis fortis, quoad rei natura patiatur. Idibus Juniis, Thessalonicæ.

MARCUS Q. FRATRI S.

IV. AMABO te, mi frater, ne, si uno meo facto & tu, & omnes mei corruistis, improbitati & sceleri meo potius, quam imprudentiæ miseriæque assignes. Nullum est meum peccatum, nisi quod iis credidi, a quibus nefas putaram esse me decipi, aut etiam quibus ne id expedire quidem arbitrabar. Intimus, proximus, familiarissimus quisque aut sibi pertimuit, aut mihi invidit. Ita mihi nihil misero, [1] præter fidem amicorum, [2] cautum meum consilium fuit. Quod si te satis innocentia tua, & misericordia hominum vindicat hoc tempore a molestia: perspicis profecto ecquænam nobis spes salutis relinquatur. Nam me Pomponius, & Sextius, & Piso noster adhuc Thessalonicæ retinuerunt, cum longius discedere propter nescio quos motus vetarent. Verum ego magis exitum, illorum literis, quam spe certa expectabam. Nam quid sperem, potentissimo inimico, dominatione obtrectatorum, infidelibus amicis, pluribus invidis? De novis autem tribunis plebis est ille quidem in me officiosissimus Sextius, &, spero, Curtius, Milo, Fadius, [3] Fabricius; sed valde adver-

ARG. De perfidia, timore, & invidia amicorum conqueritur, & quid sit sperandum de reditu, vere ad se perscribi cupit. *Anno U. C.* 695.

1 *Præter*] Verbum *obfuit*, aut simile quid præ dolore omisit. *Manut.*

2 *Cautum meum consilium fuit*] Hoc veritati repugnat. Ubique enim Cicero suum consilium execratur. Quara placet hic legi *defuit*. Qua ratione, ex eadem fidelia, duos parietes dealbamus. Nam & superiori sententiæ suam formam damus, quæ sic inchoata aut potius decurtata est: & historiæ servimus: ut perfidiam amicorum accuset, a quibus proditus sit, & suam imprudentiam aut potius stultitiam damnet, quod iis crediderit, a quibus nunquam putaverit se deceptum iri. Utrumque illis verbis complexus est. *Nullum est meum peccatum, nisi quod iis credidi, a quibus nefas putaram esse me decipi*. Usus est autem hic Cicero *ἀσυνδέτῳ*. Hanc dicendi formam & alibi adhibuit, & lib. ad Att. III. epist. 15. ubi legitur: *Hic mihi primum meum consilium defuit, sed etiam obfuit*. Malasp.

3 *Fabricius*] Illud recepit Lambinus, admonente Manutio: nam alii, *Gratidius*.

versante Clodio: qui etiam privatus eadem manu poterit conciones concitare: deinde etiam intercessor parabitur. Hæc mihi proficiscenti non proponebantur: sed sæpe triduo summa cum gloria dicebar esse rediturus. Quid tu igitur? inquies. Quid? multa convenerunt, quæ mentem exturbarent meam: subita defectio Pompeji, alienatio consulum, etiam prætorum timor, [4] publicanorum arma. Lacrymæ meorum me ad mortem ire prohibuerunt: quod certe & ad honestatem, & ad effugiendos intolerabiles dolores fuit aptissimum. Sed de hoc scripsi ad te in ea epistola, quam Phaethonti dedi. Nunc tu, quoniam in tantum luctum & laborem detrusus es, quantum nemo unquam, si relevare potes communem casum misericordia hominum, [5] scilicet incredibile quiddam assequeris. Sin plane occidimus: me miserum! ego omnibus meis exitio fuero, quibus ante dedecori non eram. Sed tu, ut ante ad te scripsi, perspice rem, & pertenta: & ad me, ut tempora nostra, non ut amor tuus fert, vere perscribe. Ego vitam, quoad putabo tua interesse, aut ad spem servandam esse, retinebo. Tu nobis amicissimum Sextium cognosces; credo tua causa, vel Lentulum, qui erit consul: quanquam sunt facta verbis difficiliora. Tu & quid opus sit, & quid sit, videbis. Omnino, si tuam solitudinem communemque calamitatem nemo despexerit, aut per te confici aliquid, aut nullo modo poterit. Sin te quoque inimici vexare cœperint, [6] ne cessaris: [7] non enim gladiis mecum, sed litibus agetur. Verum hæc absint velim. Te oro, ut ad me de omnibus rebus scribas, & in me animi potius aut consilii putes minus esse, quam antea; amoris vero, & officii non minus.

4 *Publicanorum arma*] Forte id est quod dixit, *propter nescio quos motus*. Ex armis autem gravior existit inter cives dissensio: & ad restituendum Ciceronem summa omnium consensio requirebatur'. Verum quid si aliter distinguatur, sic, inquam? *Alienatio consulum, etiam prætorum, timor publicanorum arma*. Mihi quidem placeret magis. *Manut.*

5 *Scilicet*] Hic ad affirmandum usurpatur, non ut interdum, cum ironia, quæ negandi vim habet. Potest etiam hic locus aliter distingui, nec inepte, sic: *si levare potes communem casum, misericordia hominum scilicet, incredibile quiddam*, &c. *Idem*.

6 *Ne cessaris*] Ne sis languidior, sed strenue resistas. *Idem*.

7 *Non enim gladiis*] Se ipsum nominat, cum de fratre intelligat; quod eandem utriusque fortunam ducat. *Non*, inquit, *me*, hoc est te, *gladiis*, *sed litibus petent*.

EPI-

EPISTOLARUM
AD Q. FRATREM
LIBER II.

MARCUS Q. FRATRI S.

I. I. EPISTOLAM, quam legisti mane dederam. Sed fecit humaniter Licinius, quod ad me, misso senatu, vesperi venit, ut si quid esset actum, ad te (si mihi videretur) perscriberem. Senatus fuit frequentior, quam putabamus esse posse mense Decembri sub dies festos. Consulares nos fuimus, & [1] duo consules designati, P. Servilius, M. Lucullus, [2] Lepidus, Volcatius, [3] Glabrio, [4] prætores. Sane frequentes fuimus, omnino ad ducentos. Commorat expectationem [5] Lupus. Egit causam [6] agri Campani sane accurate. Auditus est magno silentio. Materiam rei non ignoras. Nihil ex [7] nostris actionibus prætermisit. Fuerunt nonnulli aculei in C. Cæsarem, contumeliæ in [8] Gel-

ARGUMENTUM. Commemorat quid in senatu sit actum, referente primum Lupo de lege C. Cæsaris, qua agrum Campanum plebi Romanæ dividi tulerat, deinde Racilio de judiciis, utrum ante, an vero post ædilitia comitia habenda sint. *Anno* U. C. *696.*

1 *Duo consules designati*] Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus, L. Martius Philippus: quos immiscet consularibus. *Manut.*

2 *Lepidus*] Non M. Lepidus, qui postea triumvir perdendæ reipublicæ fuit, qui nominari non potuit inter consulares, cum non nisi multis post annis consul fuerit; sed Man. Lepidus, qui consulatum gesserat cum L. Volcatio Tullo. *Manut.*

3 *Glabrio*] Man. Acil. Glabrio, qui anno ante Lepidum & Volcatium cos. fuerat. *Idem.*

4 *Prætores*] Cum ex prætoribus neminem nominet, apparet omnes affuisse. *Idem.*

5 *Lupus*] P. Rutilius Lupus. *Idem.*

6 *Agri Campani*] C. Cæsar in consulatu legem tulerat, ut ager Campanus, & qui publicus erat, & qui possidebatur a privatis, plebi divideretur: divisitque consul ipse partem ejus agri publicam. Reliquum a privatis emi pecunia publica oportebat. A quo Lupi trib. pl. voluntas cum abhorreret, disputavit in senatu contra legem Cæsaris accurate. Vide hic ep. 5. & ep. 9. lib. I. Fam. ad Lentulum.

7 *Nostris actionibus*] Laudavit omnia, quæ acta sunt a me in consulatu, ne ager Campanus P. Servilii Rulli tribuni pl. lege veniret. *Idem.*

8 *Gellium*] L. Gellium crederem, qui cum Cn. Cornelio Lentulo consul fuit: sed eum inter consulares nominasset. Aut igitur alius Gellius est: aut, si consularis est, non affuit in senatu. *Idem.*

lium, expostulationes cum [9] absente Pompejo. Causa sero perorata, sententias se rogaturum negavit, [10] ne quod onus simultatis nobis imponeret. Ex superiorum temporum conviciis, & ex præsenti silentio, quid senatus sentiret, se intelligere dixit. [11] Milo cœpit dimittere. Tum Marcellinus, Noli, inquit, ex taciturnitate nostra, Lupe, quid aut probemus hoc tempore, aut improbemus, judicare. Ego, quod ad me attinet, idemque arbitror cæteros, idcirco taceo, quod non existimo, cum Pompejus absit, causam agri Campani agi convenire. Tum ille se senatum negavit [12] tenere. [13] Racilius surrexit, & de [14] judiciis referre cœpit. Marcellinum quidem primum rogavit. Is cum graviter de Clodianis incendiis, trucidationibus, lapidationibus questus esset, sententiam dixit, [15] ut ipse judices per prætorem urbanum sortiretur; judicum sortitione facta, [16] comitia haberentur: qui judicia impedivisset, eum contra rempublicam esse facturum. Approbata valde sententia, C. Cato contra dixit & Cassius, maxima [17] acclamatione senatus, cum comitia judiciis anteferret. [18] Philippus assen-

9 *Absente*] Aberat rei frumentariæ causa. Ad Atticum, lib. IV. *Idem*.

10 *Ne quod onus*] Nolle se a senatoribus sententias dici; ne, cum adversus voluntatem alicujus loquerentur, in simultates & inimicitias inciderent. *Idem*.

11 *Milo cœpit dimittere*] Senatum. Sed in voce, *Milo*, insignem esse mendam existimo. Fuit omnino trib. pleb. T. Annius Milo iis consulibus, quibus hæc epistola scripta est: sed exierat jam e magistratu; cujus, ut diximus, extremus erat dies v. Id. Dec. suumque magistratum novi tribuni plebis, quorum unus erat Lupus, inierant. Quare potestatem dimittendi senatus, cum tribunus pl. non esset, habere Milo non potuit. Puto igitur, hæc tria verba de Lupo esse dicta; ut, qui senatum vocaverat, idem cœperit dimittere. Neque vero, quod ad correctionem attinet, quo me conjectura ducat, non habeo: sed ego non is sum, qui, cum aliquid sine antiquorum librorum ope, aut sine manifesto historiæ consensu corrigo, ipse mihi magnopere placeam. Dicam tamen, quod sentio. Pro, *Milo cœpit dimittere*, reponi posset, una tantum addita litera, *in illo cœpit dimittere:* hoc est, *in postremis illis verbis*: Se intelligere, quid senatus sentiret. *Idem*.

12 *Tenere*] Dixit, quod ad ipsum attineret, licere senatoribus abire; cum illis verbis uteretur, quæ magistratuum erant peculiaria in dimittendo senatu: *Patres conscripti, nemo vos tenet*. Livius. *Idem*.

13 *Racilius*] L. Racilius, tribunus pl. de quo Fam. lib. I. Hic senatum, Lupo dimittente, retinuit, pro potestate tribunicia.

14 *De judiciis*] Ut judicia fierent in eos, quibus dicta dies erat. Et unum maxime Clodium animo spectabat. Clodius de vi, accusante Milone, reus erat. *Idem*.

15 *Ut ipse*] Racilius scilicet. Manutio placet sic legi, *ut ipse judices prætor urbanus*, Lambino approbante.

16 *Comitia*] Ædilitia, quibus petebat Clodius; & ob eam causam ante judicia haberi comitia volebat, ut, ædilis factus, Milonis accusationem facilius eluderet. Quod ita contigit. *Manut.*

17 *Acclamatione*] Adversus Cassium, quia comitia fieri ante judicia vellet. *Idem*.

18 *Philippus*] L. Marcius Philippus, Octavii, cui Augusto postea cognomen fuit, vitricus: designatus consul cum Lentulo Marcellino. *Idem*.

assensit Lentulo. Postea Racilius [19] de privatis me primum sententiam rogavit. Multa feci verba de toto furore latrocinioque P. Clodii: eum, tanquam reum, accusavi multis & secundis admurmurationibus cuncti senatus. Orationem meam collaudavit satis multis verbis, non mehercule indiserte, [20] Vetus Antistius: isque judiciorum causam suscepit, antiquissimamque se habiturum dixit. Ibatur in eam sententiam. Tum Clodius rogatus [21] diem dicendo eximere cœpit. Furebat a Racilio se contumaciter [22] urbaneque vexatum. Deinde ejus operæ repente a [23] Græcostasi & [24] gradibus clamorem satis magnum sustulerunt, opinor in Q. Sextilium & amicos Milonis incitatæ. Eo metu injecto, repente magna querimonia omnium discessimus. Habes acta unius diei. Reliqua, ut arbitror, in mensem Januarium rejicientur. De tribunis plebis longe optimum Racilium habemus. Videtur etiam Antistius amicus nobis fore. Nam Plancius totus noster est. Fac, si me amas, ut considerate diligenterque naviges [25] de mense Decembri.

19 *De privatis*] Ergo post omnes magistratus. *Idem*.

20 *Vetus*] Qui nominatur in epistolis ad Brutum. Alii hic legunt *Severus*, ex quo Manutius fecit *Sex. Vetus*.

21 *Diem dicendo eximere*] Licebat enim senatori, & qua de re vellet, & quamdiu vellet dicere. Qua potestate abutebantur multi; cum oratione longa diem consumerent, ne quid in senatu contra voluntatem eorum decerneretur. Ep. 3. lib. IV. ad Att. & Gellius lib. IV. c. 10. *Manut.*

22 *Urbane*] Faerni liber, *Inurbaneque*, quod & Manutio placet.

23 *Græcostasi*] Locus fuit ante curiam; de quo Varro. *Manut.*

24 *Gradibus*] Quibus ad curiam ascendebatur. *Idem*.

25 *De mense*] Usitata veteribus locutio, pro, *mense*. Qualia sunt, *de nocte*, *de die*, & similia. Catullus, *Vos convivia sumptuosiora de die facitis*. Manut.

MARCUS Q. FRATRI S.

II. NON occupatione, qua eram sane impeditus, sed parvula lippitudine adductus sum, ut dictarem hanc epistolam, & non, ut ad te soleo, ipse scriberem. Et primum me tibi [1] excuso in eo ipso, in quo te accuso. Me enim adhuc nemo rogavit, num quid in Sardiniam vellem: te puto

ARG. Respondet de Lentuli & Sexti nominibus exigendis, & Pompejanis inde dissolvendis, aliisque rebus domesticis: & de rege Alexandrino reducendo quid decretum & actum sit, & quale totum negotium sit, breviter commemorat. *Anno* U. C. *697*.

1 *Excuso*] De literarum infrequentia.

ſæpe habere, qui, num quid Romam velis, quærant. Quod ad me de [2] Lentuli & Sexti nomine ſcripſiſti, locutus ſum cum [3] Cincio. Quoquo modo res ſe habet, non eſt facillima; ſed habet profecto quiddam Sardinia appoſitum ad recordationem præteritæ memoriæ. Nam ut ille Gracchus augur, poſteaquam in iſtam provinciam venit, recordatus eſt, [4] quid ſibi in campo Martio comitia conſulum habenti, contra auſpicia accidiſſet; ſic tu mihi videris in Sardinia [5] de forma Minuciana, & de [6] nominibus Pomponianis in otio recogitaſſe. Sed ego adhuc emi [7] nihil. Culleonis auctio facta eſt. Tuſculano emptor nemo fuit. Si [8] conditio valde bona fuerit, fortaſſe non omittam. De ædificatione tua [9] Cyrum urgere non ceſſo. Spero eum in officio fore; ſed omnia ſunt tardiora propter furioſæ [10] ædilitatis expectationem. Nam comitia ſine mora futura videntur. Edicta ſunt a. d. XI Kal. Feb. Te tamen ſollicitum eſſe nolo. Omne genus a nobis cautionis adhibebitur. De rege [11] Alexandrino factum eſt ſenatus-conſultum, cum [12] multitudine eum reduci, periculoſum reipublicæ videri. Reliqua cum eſſet in ſenatu contentio, Lentulusne an Pompejus reduceret, obtinere cauſam Lentulus videbatur. In ea re nos & officio erga Lentulum mirifice, & voluntati Pompeji præclare ſatisfecimus. Sed per obtrectatores Lentuli res calumnia extracta eſt. Conſecuti ſunt dies comitiales, per quos ſenatus haberi non poterat. Quid futurum ſit [13] latrocinio tribu-

2 *Lentuli & Sexti*] Ut a Lentulo & Sexto debitam tibi pecuniam exigamus; exactam Pomponio Attico, cui debes, perſolvamus. *Idem*.

3 *Cincio*] L. Cincio, qui Attici negotia Romæ procurabat. *Idem*.

4 *Quid*] Tabernaculum vitio ceperat. Hiſtoria eſt de Nat. Deor. II. 4. & de Divinat. I. 17.

5 *De forma Minuciana*] Ædificium forte Quintus ad eam formam, quam Minucius architectus fecerat, extrui volebat. Qua de re videtur ſignificari infra, epiſt. 5. *Manut.*

6 *Nominibus Pomponianis*] Pecunia, quam debes Pomponio Attico. *Idem*.

7 *Nihil*] Ubi ædificetur ad formam Minucianam. *Idem*.

8 *Conditio*] Emendi Tuſculani. *Idem*.

9 *Cyrum*] Architectum. *Ad Att.* II. 3. *Fam.* VII. 14. *Idem*.

10 *Ædilitatis*] Quam Clodius petebat.

11 *Alexandrino*] Ptolemæo Aulete: qui a ſuis civibus pulſus, ad ſenatum confugerat, petebatque, ut reſtitueretur. Vide Fam. lib. I. Reſtitutus demum eſt ab A. Gabinio Syriæ proconſule; qui provinciæ ſuæ terminis, pretio ductus, eſt egreſſus. Quo nomine poſtea condemnatum, in Dione legimus. *Manut.*

12 *Multitudine*] Cum qua regem reduci, vetabant libri Sibyllini. *Idem*. Hæc omnia facila intelliguntur ex epiſt. ad Lentulum, lib. I. ad Famil.

13 *Latrocinio tribunorum*] Catonem in primis, & Caninium notat: quorum ad eripiendam

bunorum, non divino: ſed tamen ſuſpicor per vim rogationem Caninium perlaturum. In ea re Pompejus quid velit, non diſpicio. Familiares ejus quid cupiant, omnes vident. Creditores vero regis aperte pecunias ſuppeditant contra Lentulum. Sine dubio res a Lentulo remota videtur eſſe, cum magno meo dolore: quanquam multa fecit, quare, ſi fas eſſet, jure ei ſuccenſere poſſemus. Tu, ſi ita expedit, velim quam primum bona & certa tempeſtate conſcendas, ad meque venias. Innumerabiles enim res ſunt, in quibus te quotidie in omni genere deſiderem. Tui, noſtrique valent. XIV. Kal. Febr.

dam Lentulo regis reductionem iniquiſſimos conatus *latrocinium* appellat. De quibus etiam epiſt. 4. ad Lentulum ſic: *Qui nunc populi R. Nomine, re autem vera ſceleratiſſimo latrocinio, ſi qua conabuntur agere*, &c. *Manut.*

MARCUS Q. FRATRI S.

III. SCRIPSI ad te antea ſuperiora: nunc cognoſce poſtea quæ ſint acta. A [1] Kal. Feb. legationes in idus Febr. rejiciebantur. Eo die res confecta non eſt. A. d. IV. non. Feb. Milo [2] affuit. Ei Pompejus [3] advocatus venit. Dixit [4] Marcel-

ARG. Quid in ſenatu ſit actum, imprimiſque quæ in judicio de Milone, quem Clodius de vi accuſaverat ad populum, acciderint, commemorat, & quæ ſit expectatio ejuſdem judicii in Quirinalia a Clodio dilati. De Sextio de ambitu a Cn. Nerio, & de vi a M. Tullio poſtulato: de Senatuſconſulto, quo centuriati & decuriati diſcedere jubebantur: de Beſtia ambitus reo a ſe defenſo, & alia domeſtica, *Anno* U. C. *697*.

1 *Kal. Febr.*] Legitimi habendo ſenatui dies erant, *Kalendæ*, *Nonæ*, *Idus*. Reliquis diebus, modo comitiales non eſſent, haberi quidem ſenatus poterat; ſed certus neque lege, neque more ſtatutus erat dies. Poſitum id erat in voluntate magiſtratuum. Legationes igitur a Kalendis in idus rejiciebantur; non quia ſenatum haberi ante idus non liceret; ſed quia, ſi haberetur, alia de re potius, quam de legationibus, agi placeret. *Manutius*.

2 *Milo affuit*] Accuſabatur a P. Clodio ædili, de vi, apud populum. *Affuit*, in foro; ubi cujuslibet generis exercebantur judicia. *Idem*.

3 *Advocatus*] Non ut pro Milone diceret, ſed ut præſentia ſua reum ſublevaret. Is enim *advocatus* eſt, ut in Divinatione Pedianus teſtatur. Quarto igitur nonas Miloni *advocatus*, octavo idus eidem *patronus* Pompejus venit. *Idem*.

4 *Marcellus*] Non dubito, quin M. Marcellum ſignificet, eum, quem, poſt devictum acie Pharſalica Pompejum, a P. Magio Chilone interfectum fuiſſe, Ser. Sulpicii ad Ciceronem epiſtola declarat. Exiſtimo autem potius Marcum ſignificari, quam aut Cajum, ejus fratrem, aut alium quenquam; quia & erat hic bonarum in rep. partium tutator, & Ciceronis amiciſſimus, & Milonis ipſius proprie ſtudioſus, qui etiam ipſum, quo tempore de Clodii cæde cauſam dixit, cum Cicerone defenderit. Ut omittam, quod, eum ſine prænomine appelletur, de ipſo potius, qui virtute & honore reliquis Marcellis antecellebat, quam de quovis alio, accipiendum videtur. *Idem*.

cellus a me rogatus. Honeste discessimus. Producta dies est in IV. id. Febr. Interim rejectis legationibus in idus, referebatur [5] de provinciis quæstorum, & de ornandis [6] prætoribus. Sed res, multis querelis de republica interponendis, nulla transacta est. Cato legem promulgavit de [7] imperio Lentuli abrogando. Vestitum filius [8] mutavit. A. d. IV. id. Febr. Milo affuit. Dixit Pompejus, sive voluit; nam ut surrexit, operæ Clodianæ clamorem sustulerunt: idque ei perpetua oratione contigit, non modo ut acclamatione, sed ut convicio & maledictis impediretur. Qui ut peroravit, (nam in eo sane fortis fuit, non est deterritus, dixit omnia, atque interdum etiam silentio: cum auctoritate [9] peregerat) sed ut peroravit, surrexit Clodius. Ei tantus clamor a nostris (placuerat enim referre gratiam) ut neque mente, neque lingua, neque ore consisteret. Ea res acta est, cum hora VI. vix Pompejus perorasset, usque ad horam VIII, cum omnia maledicta, versus etiam obscœnissimi in Clodium & [10] Clodiam dicerentur.

Ille

5 *De provinciis quæstorum*] Ut quæstores anni superioris provincias sortirentur. Cujus rei ad consules relatio pertinebat. Quæstores autem sorte in provincias ivisse, docet oratio pro Murena. *Idem*.

6 *Prætoribus*] Malim, *prætoriis*: ut de provinciis intelligatur. Quod probat latine loquendi consuetudo. Nam in epist. ad Atticum lib. III. *Antequam*, inquit, *ad me scripsissetis, vestro consensu consulares provincias ornatas esse*. Ad eundem lib. IV. *Qui se dicerent in ornandis provinciis consularibus scribendo affuisse*. Et in epistola ad Catonem, Fam. lib. XV. *Provinciam*, inquit, *ornatam*, & *spem non dubiam triumphi neglexi*. Poterat enim facile triumphum sperare, cum *ornatam* provinciam acciperet, hoc est, exercitu pecuniaque instructam. Id est enim *ornare provinciam*. Idem.

7 *Imperio*] Ciliciæ administratione. *Idem*.

8 *Mutavit*] Sordidata veste, ad commovendam misericordiam, sumpta: quod magnarum calamitatum in metu facere solebant: itaque, lege Clodia promulgata, vestitum & Cicero cum innumerabili amicorum clientiumque multitudine mutaverat.

9 *Peregerat*] Petrus Danelius, quem habet Gallia clarissimum ingenii doctrinæque lumen, cum Venetiis ad eum sæpe honoris causa in ædes Georgii Silvæ, Vaurensis episcopi, adolescentulus ventitarem, in sermone dixit, rectius legi posse, *semper egerat*. Quod idem mihi quoque nunc videtur. Et optime duæ dictiones, *interdum semper*, altera cum altera congruet: ut Pompejus silentio non sane *semper* egerit, sed *interdum*; cum auctoritate vero semper. Hanc enim operarum Clodii clamor eripere nunquam potuit. *Manut.*

10 *Clodiam*] P. Clodii sororem, eam de tribus, ut opinor, quæ Q. Metelli Celeris uxor erat. Nam etsi reliquæ item duæ, una quæ Q. Marcio Regi, altera, quæ L. Lucullo collocata fuerat, male audiebant impudicitiæ nomine, ut etiam cum fratre Clodio rem habuisse dicerentur: hæc tamen Metelli uxor, quam *Quadrantariam* esse appellatam Plutarchus tradit, infamia præstabat. Et hanc significat Cicero libro ad Atticum II. cum appellat Βοῶπιν: & in oratione de Haruspicum responsis, cum ait: *Ne id quidem sentis, conniventes illos oculos abavi tui magis optandos fuisse, quam hos flagrantes sororis?* In ea vero pro Cælio, satis aperta suspicione carpit, quasi venenum Metello conjugi dedisset. *Idem*.

Ille furens & exſanguis interrogabat ſuos in clamore ipſo, quis eſſet, qui plebem [11] fame necaret. Reſpondebant operæ, *Pompejus*. Quis [12] Alexandriam ire cuperet. Reſpondebant, *Pompejus*. Quem ire vellent. Reſpondebant, *Craſſum*. Is aderat tum Miloni animo non amico. Hora fere IX, quaſi ſigno dato, Clodiani noſtros conſputare cœperunt. Exarſit dolor. Urgere illi, ut loco nos moverent. Factus eſt a noſtris impetus: fuga operarum. Ejectus de Roſtris Clodius: ac nos quoque tum fugimus, ne quid in turba. Senatus vocatus in curiam: Pompejus domum. Neque ego tamen in ſenatum, ne aut de tantis rebus tacerem, aut in Pompejo defendendo (nam is carpebatur a Bibulo, Curione, Favonio, Servilio filio) animos bonorum offenderem. Res in poſterum dilata eſt. Clodius in [13] Quirinalia produxit [14] diem. A. d. VI Id. Feb. ſenatus [15] ad Apollinis fuit, [16] ut Pompejus adeſſet. Acta res eſt graviter a Pompejo. Eo die nihil perfectum eſt. A. d. VII Id. ad Apollinis ſenatus-conſultum factum eſt, *Ea quæ facta eſſent a. d.* VIII *Id. contra rempublicam eſſe facta*. Eo die Cato eſt vehementer in Pompejum invectus, & eum oratione perpetua tanquam reum accuſavit. De me multa, me invito, cum mea ſumma laude dixit. Cum illius in me perfidiam increparet, auditus eſt magno ſilentio malevolorum. Reſpondit ei vehementer Pompejus, Craſſumque [17] deſcripſit: dixitque aperte, ſe munitiorem ad cuſtodiendam vitam ſuam fore, quam Africanus fuiſſet, quem C. Carbo interemiſſet. Itaque magnæ mihi res jam moveri videbantur. Nam Pompejus hæc intelligit, nobiſcumque communicat inſidias vitæ ſuæ fieri: C. Catonem a Craſſo ſuſtentari: Clodio pecu-

11 *Fame*] Quaſi Pompejus, qui rei frumentariæ præeſſet, frumentum comprimeret.

12 *Alexandriam*] Reſtituendi Ptolemæi cauſa. *Idem*.

13 *Quirinalia*] Quæ erant XII. Kalend. Martii. *Idem*.

14 *Diem*] Accuſationis. *Idem*.

15 *Ad Apollinis*] Non modo qui Græce ſciunt, ſed qui Latinas literas vix primoribus, quod ajunt, labris attigerunt, in hoc loquendi genere ſubaudiri *ædem* intelligunt. *Idem*.

16 *Ut Pompejus adeſſet*] Puto, quia prope templum Apollinis Pompejus habitaret; qui longius a ſuis ædibus diſcedere, metu Clodii, non audebat. Ideo, paucis ante verſibus legitur, eum, ſenatu in Hoſtiliam curiam vocato, domeſticis ſe parietibus tenuiſſe. *Idem*.

17 *Deſcripſit*] Non nominatim appellavit, ſed quaſi quibuſdam coloribus ita depinxit, ut, eum notari homines intelligerent. *Man.*

pecuniam ſuppeditari : utrumque & ab eo, & a Curione, Bibulo, cæteriſque ſuis obtrectatoribus confirmari : vehementer eſſe providendum, ne opprimatur, [18] concionario illo populo a ſe prope alienato, nobilitate inimica, non æquo ſenatu, juventute improba. Itaque ſe comparat, homines ex agris arceſſit. Operas autem ſuas Clodius confirmat : manus ad Quirinalia paratur : in eo multo ſumus ſuperiores ipſius copiis. Sed magna [19] manus ex Piceno & Gallia expectatur, [20] ut etiam Catonis rogationibus de Milone & Lentulo reſiſtamus. A. d. IV Id. [21] Sextius ab [22] indice Cn. Nerio [23] Pupinia, de ambitu eſt poſtulatus : & eodem die a quodam [24] M. Tullio de vi. Is erat æger. Domum (ut debuimus) ad eum ſtatim venimus : eique nos totos tradidimus : idque fecimus præter hominum opinionem, qui nos ei jure ſuccenſere putabant, ut humaniſſimi gratiſſimique & ipſi, & omnibus videremur : itaque faciemus. Sed idem Nerius index edidit ad [25] allegatos Cn. Lentulum Vacciam & C. Cornelium. Eodem die ſenatus-conſultum factum eſt, *Ut* [26] *ſodalitates* [27] *decuriatique* [28] *diſcederent : lexque de iis ferretur, ut, qui non diſceſſiſſent, ea pœna, quæ eſt de vi, tenerentur*. A. d. III Id. dixi pro [29] Beſtia de ambitu apud prætorem Cn. Domitium in foro me-

18 *Concionaria*] An non reſcriptum oportuit, *concionatoria*? Sic ſane putat Gulielmius. At quid ſi fuit, *concionali?* Grut.

19 *Manus*] Clientum Pompeji, Ciceronis, Lentuli, Milonis. *Manut.*

20 *Ut etiam*] Ut non modo Clodius aliquid in nos per vim agere non poſſit, ſed nec Cato rogationes eas perferre, quas de Milone & Lentulo promulgavit. *Idem*.

21 *Sextius*] Publius, qui anno proximo tribunus pl. cum ſeptem collegis de Cicerone reſtituendo rogationem pertulerat. *Idem*.

22 *Indice*] Ciceronis temporibus verbum *Indicis* convicium fuit, & nomen perditi hominis, ut, ſub Imperatoribus, nomen *delatoris* & *cognitoris*. Gronov. *Seſt*. IV. 3.

23 *Pupinia*] Ex tribu Pupinia. *Manut.*

24 *M. Tullio*] Cui cognomen fuit Albinovano. Vide Orat. in Vatin. *Idem*.

25 *Allegatos*] *Allegatos* dicit Tullius qui vulgo *delegati* vel *deputati*, eos qui audiendis ipſius indiciis & probationibus dati ſunt. Apud eos igitur *edidit iſte*, quorum accuſabat Sextium, & produxit firmamenta accuſationis ſuæ. F. *Julius*. *Alligatos* legit Turnebus, quem vide Adverſ. XX. 5.

26 *Sodalitates*] Hic de ſodalitatibus intellige ambitus cauſa factis. *Manut.*

27 *Decuriatique*] Et verbum, *decuriare*, & *decuria* ſæpe non pro decem tantum hominibus, ſed pro aliquo numero in unum coacto, & tanquam in decuriam deſcripto, ejuſdem rei tractandæ cauſa. Sic Phil. V. *Non improbos decuriabat? non ſollicitabat agrarios?* Et in oratione pro Plancio ſæpe utitur hoc verbo, cum loquatur de ambitu : item in Verrem, &c. *Idem*.

28 *Diſcederent*] De campo Martio; cum ad creandos magiſtratus, qui eo anno creati ob factiones nondum erant, conveniſſent. *Idem*.

29 *Beſtia*] L. Calpurnio Beſtia, qui conſulatum Ciceronis reprehendere ſolitus eſt. A quibus enim injuriam tulerat, eos ſæpe Ci-

medio, maximo conventu: incidique in eum locum in dicendo, cum Sextius, multis in templo Castoris vulneribus acceptis, subsidio Bestiæ servatus esset. Hic [30] προωκονομησάμην quiddam [31] εὐκαίρως de iis quæ in Sextium apparabantur crimina: & eum ornavi veris laudibus, magno assensu omnium. Res homini fuit vehementer grata. Quæ tibi eo scribo, quod me de retinenda Sextii gratia literis sæpe monuisti. Prid. Id. hæc scripsi ante lucem. Eo die apud Pomponium in [32] ejus nuptiis eram cœnaturus. Cætera sunt in rebus nostris, cujusmodi tu mihi fere diffidenti prædicabas, plena dignitatis & gratiæ: quæ quidem tua, mi frater, prudentia, patientia, virtute, pietate, suavitate etiam, tibi, mihique sunt restituta. Domus tibi ad lucum Pisonis Liciniana conducta est: sed, ut spero, paucis mensibus post [33] Kalendis Quint. in tuam commigrabis. Tuam in Carinis mundi habitatores Lamiæ conduxerunt. A te post illam [34] Olbiensem epistolam nullas literas accepi. Quid agas, & ut te oblectes, scire cupio: maximeque teipsum videre quamprimum. Cura, mi frater, ut valeas: & quanquam est hiems, tamen [35] Sardiniam istam esse cogites. xv. Kal. Mart.

Cicero defendit, ut P. Vatinium, A. Gabinium: ejusque rei causam exponit his verbis in epist. ad Marium: *Cogor nonnunquam homines non optime de me meritos, rogatu eorum, qui bene meriti sunt, defendere.*

30 Προῳκονομησάμην] *Procuravi, providi.* Vide P. Victor. Var. Lection. XXXV. 4.

31 Εὐκαίρως] Opportune.

32 *Ejus nuptiis*] Cum Piliam duxit uxorem quinquagenarius. *Manut.*

33 *Kalendis Quint.*] Is dies terminus erat locatarum ædium. Suet. in Tiberio, & Martialis lib. XII. Epigr. *O Juliarum dedecus Kalendarum!* Idem.

34 *Olbiensem*] Olbiam datam. *Idem.*

35 *Sardiniam*] Insulam cum aliis morbis, tum pesti obnoxiam. *Tislinus.*

MARCUS Q. FRATRI S.

IV. SEXTIUS noster [1] absolutus est a. d. II Id. Mart. &, quod vehementer interfuit reipublicæ nullam videri in ejusmodi causa dissensionem esse, omnibus sententiis absolutus est.

ARG. De Sextio absoluto, & Vatinio in judicio Sextiano vexato, aliisque domesticis rebus certiorem facit. *Anno* U. C. 697.

1 *Absolutus*] Judicio de vi, accusante M. Tullio Albinovano. Extat Ciceronis Orat. Nam judicium de Ambitu factum esse non existimo. *Manut.*

est. Illud quod tibi sæpe curæ esse intellexeram, ne cui iniquo relinqueremus vituperandi locum, qui nos ingratos esse diceret, nisi illius perversitatem quibusdam in rebus quam humanissime ferremus, scito hoc nos in eo judicio consecutos esse, ut omnium gratissimi judicaremur. Nam in defendendo moroso homine cumulatissime satisfecimus, & (id quod ille maxime cupiebat) Vatinium, a quo palam oppugnabatur, arbitratu nostro concidimus, diis hominibusque [2] plaudentibus. Quinetiam Paulus noster cum testis productus esset in Sextium, confirmavit se nomen Vatinii delaturum, si [3] Macer Licinius cunctaretur: & Macer a Sextii subselliis surrexit, ac se illi non defuturum affirmavit. Quid quæris? homo petulans & (audax Vatinius, valde perturbatus debilitatusque discessit. Quintus tuus, puer optimus, eruditur egregie. Hoc nunc magis animadverto, quod [4] Tyrannio docet [5] apud me. Domus utriusque nostrum ædificatur strenue. Redemptori tuo dimidium pecuniæ curavi. Spero nos ante hiemem [6] contubernales fore. De nostra Tullia, tui mehercule amantissima, spero cum Crassipede nos confecisse. Dies erant duo, qui post Latinas habentur religiosi; cæterum, qui confectum erat [7] Latiar, erat exiturus.

MAR-

2 *Plaudentibus*] Pessime enim Vatinium omnes pene homines oderant. Ex quo Catullus, *Odissem te odio Vatiniano*. Macrobius *lib.* II. *Saturn.* Lapidatus a populo Vatinius, cum gladistorium munus ederet, obtinuerat ut Ædiles edicerent, ne quis in arenam nisi pomum misisse vellet. Forte iis diebus Casellius Jurisconsultus consultus a quodam, num nux pinea pomum esset: *Si in Vatinium missurus es*, inquit, *pomum est*. Idem.

3 *Macer Licinius*] Unus de Sestii patronis, & forte Licinius ille Calvus, eloquentiæ laude insignis, filius C. Macri, qui reus Cicerone prætore de repetundis factus, cum se damnatum iri, videret, voluntaria morte jacturam rei familiaris effugit. Qui enim *in reatu*, ut jurisconsulti verbum usurpemus, *obierat*, ejus bona subjici hastæ leges vetabant. Plutarchus, Valerius. *Idem*.

4 *Tyrannio*] Satis usitatum grammaticis nomen. Nam & is, qui Aristotelis Theophrastique volumina, dictatore Sylla Athenis reperta, digessit, Tyrannio dictus est. *Idem*.

5 *Apud me*] *Domi meæ*, non, ut ante, *domi tuæ*. Idem.

6 *Contubernales*] In suis uterque ædibus, sed ita ut domus utriusque nullo interjecto spatio disjungerentur. *Idem*.

7 *Latiar*] Significat Cicero scriptam esse hanc epistolam sub vesperam illius diei, vel exeunte & discedente illo die, quo Latinæ feriæ erant confectæ. *Ire* dies, & *abire*, & *exire* satis perspicue dicitur, ut & *anni exitus*. Cum hæc, inquit, scriberem, in exitu erat is dies, *qui confectum erat Latiar*, quo peractum erat feriarum Latinarum sollemne vel sacrificium in Albano monte Latiari Jovi. Lucanus, I. 150. & V. 402. dixit *confectas Latinas*. Videri cuipiam potest, legendum esse *quo confectum erat*. Atenim *qui* non tantum est primi casus, sed etiam sexti, ut ostendit Fr. Sanctius *Minerv.* IV. 4. & vulgo notum est. Quin videtur Cicero maluisse *qui confectum*, quam *quo confectum*, ut boni scriptores malunt *quicum*, ubi scribunt

MARCUS Q. FRATRI S.

V. DEDERAM ad te literas antea, quibus erat ſcriptum, Tulliam noſtram Craſſipedi prid. Non. April. eſſe deſponſatam: cæteraque de re publica privataque perſcripſeram. Poſtea ſunt hæc acta. Non. April. ſenatus-conſulto Pompejo pecunia decreta in rem frumentariam ad H-S cccc. Sed eodem die vehementer actum de agro [1] Campano, clamore ſenatus prope concionali. Acriorem cauſam inopia pecuniæ faciebat, & annonæ caritas. Non prætermittam, ne illud quidem; M. Furium Flaccum, equitem Romanum, hominem nequam, [2] Capitolini & Mercuriales de collegio ejecerunt, præſentem, ad pedes uniuſcujuſque jacentem.

bunt alii *quocum*. Jam ſi quid hiſtoriæ dandum eſt; Latinis feriis unum diem dicaverat Tarquinius: exactis Regibus, addiderunt alterum primi Conſules: inde fœdere cum Latinis populis icto, paulo poſt ſeceſſionem in montem Sacrum, acceſſit tertius: denique poſt atrox, civile nihilominus certamen de conſulatu cum plebe communicando, reducta concordia, quartus adjectus. *Dionyſ. Halic.* lib. VI. extremo, *Plutarchus* in Camillo, & *Livius*, VI. 42. Hæc fuſius J. F. Gronov. *Obſerv.* IV. 25. *Olivetus*.

ARG. De pecunia Pompejo in frumentaria cauſa decreta, de agro Campano quid in ſenatu actum ſit, & de M. Furio Flacco e collegiis ejecto. *Anno* U. C. *697*.

1 *Campano*] De quo ſupra. Videatur etiam lib. I. *ad Fam.* epiſt. *9*.

2 *Capitolini & Mercuriales*] Erant *Capitolini* Collegium hominum Capitolium & arcem incolentium, ludoſque Capitolinos celebrantium. T. Livius, V. 50. *Mercurialium* autem collegium Mercatorum fuiſſe crediderim. T. Livius, II. 27. *Turneb.*

MARCUS Q. FRATRI S.

VI. ANTE diem VIII Id. April. ſponſalia Craſſipedi præbui. Huic convivio puer optimus, Quintus tuus, meuſque, quod perleviter commotus fuerat, defuit. A. d. VI Id. April. veni ad Quintum, eumque vidi plane integrum: multumque is mecum ſermonem habuit, & perhumanum, de diſcordiis mulierum noſtrarum. Quid quæris? nihil feſtivius. Pomponia autem etiam de te queſta eſt: ſed hæc coram agemus. A puero ut diſceſſi, in aream tuam veni. Res agebatur

ARG. De rebus privatis, in primis ſponſalibus & ædificatione ſcribit: conſulis Lentuli Marcellini in impediendis legibus perniciosis egregium ſtudium, & alia de republica. *Anno* U. C. *697*.

tur multis ſtructoribus. Longilium redemptorem cohortatus ſum. Fidem mihi faciebat ſe velle nobis placere. Domus erit egregia: magis enim cerni jam poterat, quam quantum ex [1] forma judicabamus. Itemque noſtra celeriter ædificabatur. Eo die cœnavi apud Craſſipedem. Cœnatus, in hortos ad Pompejum lectica latus ſum. Luccejum convenire non potueram, quod abſuerat: videre autem volebam, quod eram poſtridie Roma exiturus, & quod ille in Sardiniam iter habebat. Hominem conveni, & ab eo petivi, ut quamprimum te nobis redderet. Statim dixit. Erat autem iturus (ut ajebat) a. d. III. Id. Apr. ut aut [2] Labrone, aut Piſis conſcenderet. Tu, mi frater, ſimulac ille venerit, primam navigationem (dummodo idonea tempeſtas ſit) ne omiſeris. [3] Ἀμφιλαφίαν autem illam quam tu ſoles dicere, [4] bono modo deſidero, ſic prorſus ut advenientem excipiam libenter: latentem etiam nunc non excitem. Tribus locis ædifico; reliqua reconcinno; vivo paulo liberalius, quam ſolebam. [5] Opus erat, ſi te haberem, paulifper fabris locum darem. Sed [6] & hæc (ut ſpero) brevi inter nos communicabimus. Res autem Romanæ ſic ſeſe habent. Conſul eſt egregius Lentulus, non impediente collega: ſic, inquam, bonus, ut meliorem non viderim. Dies comitiales [7] exemit omnes. Nam [8] etiam Latinæ [9] inſtaurantur:

1 *Forma*] Quam Minucius fecerat. Epiſtola 2. hujus lib. *Manutius*.

2 *Labrone*] Non dubito, quin de Liguſtini, ut nunc appellant, portu intelligat. Vocem corrupit, ut alias innumerabiles, vetuſtas. *Idem*.

3 Ἀμφιλαφίαν] Mihi videtur eſſe cautionis genus, cum eam rationem tenemus, ut ad utrumque parati ſimus, ut quodcunque acciderit, eo recte uti poſſimus; ut duarum rerum ſimul rationem habeamus, quarum una videtur cum altera non ſatis conſiſtere poſſe. *Erneſtus*. Vox eadem legitur iterum hoc eodem libro, epiſt. 15.

4 *Bono modo*] Non, *omnino*, ſed, *quadam ex parte*: μετρίως quod Græci dicunt, ut, *bono*, temperamentum quoddam, non, ut alibi, magnitudinem ſignificet. Sic lib. II. Acad. *Hæc tibi... tam ſunt defendenda, quam mœnia: mihi autem bono modo, tantum, quantum videbitur*. Manut.

5 *Opus erat*] Opus erat ad relaxationem animi mei, ut paulifper ab his tumultibus ſecederem, ac fabris locum darem. Defeſſus enim jam ſum ex moleſtia, quam illis urgendis capio. Id igitur facerem, ſi te haberem. *Manut*.

6 *Sed & hæc*] Dixerat jam, *ſed hæc coram agemus*, cum de diſcordiis mulierum meminiſſet. Recte igitur uſus eſt particula, *&*: ut ſignificet velle ſe non illa tantum ſuperiora, ſed & hæc præſenti ſermoni reſervare. *Idem*.

7 *Exemit*] Suſtulit: effecit, ne per eos lege agi poſſet: ne ſcilicet C. Cato tribunus pl. quas de P. Lentulo Spinthere & Annio Milone rogationes promulgaverat, eas perferre poſſet. *Idem*.

8 *Etiam Latinæ*] Cum dicat, *etiam*, liquet, non inſtaurandis modo Latinis exemptos

tur: nec tamen deerant [10] fupplicationes. Sic legibus perniciofiffimis obfiftitur, maxime Catonis: cui tamen egregie impofuit Milo nofter. Nam ille vindex gladiatorum & beftiariorum emerat de Cofconio & Pomponio beftiarios: nec fine his armatis unquam in publico fuerat. Hos alere non poterat: itaque vix tenebat. Senfit Milo: dedit cuidam non familiari negotium, qui fine fufpicione emeret eam familiam a Catone: quæ fimulatque abducta eft, Racilius, qui [11] unus eft hoc tempore tribunus plebis, rem patefecit, eofque homines fibi emptos effe dixit (fic enim placuerat) & tabulam [12] profcripfit, *Se familiam Catonianam venditurum*. In eam tabulam magni rifus confequebantur. Hunc igitur Catonem Lentulus a legibus removit, & eos qui de Cæfare [13] monftra promulgarunt, quibus intercederet nemo. Nam quod de Pompejo [14] Caninius agit, fane quam refrixit: neque enim res probatur; & Pompejus nofter in amicitia P. Lentuli [15] vituperatur, & hercule non eft idem. Nam apud illam perditiffimam atque infimam fæcem populi, [16] propter Milonem, fuboffendit: & boni multa ab eo defiderant, multa reprehendunt. Marcellinus autem hoc uno mihi quidem non fatisfacit, quod eum nimis afpere tractat, quanquam id fenatu non invito facit: quo ego me libentius a curia, & ab omni parte reipublicæ fubtraho. In judiciis ii fumus, qui fuimus. Domus celebratur, ita ut cum maxime. Unum accidit imprudentia Milonis in-

ptos effe e Lentulo comitieles dies, fed alio etiam genere impedimenti, cujufmodi erat, *fervare de cælo*. Idem.

9 *Inftaurantur*] Quefi, faciendis iis, aut prætermiffum aliquid effet, aut, quod non oporteret, commiffum. Quibus de caufis, fæpe legimus apud Livium, infteuretos effe ludos. Infteurates autem decreto pontificum Latinas, ex Livii l. XXXII, plenum eft. *Idem*.

10 *Supplicationes*] Quæ imperatoribus pro re bene gefta decernebantur: eæque dum fierent, lege egere non licebat. *Idem*.

11 *Unus eft*] Non quie re vere unus, fed quod unus inter omnes eo magiftratu dignus effet. *Idem*.

12 *Profcripfit*] In publico pofuit; cum in ea fcripfiffet, fervos fefe venditurum C. Catonis: quod illi effe dedecori intelligebat. *Idem*.

13 *Monftra*] Leges perniciofiffimas. *Idem*.

14 *Caninius*] Tribunus pl. qui rogationem promulgeverat, ut Pompejus regem Ptolemæum cum duobus legatis reftitueret. Hoc Cicero fignificat, obfcure ille quidem, fed Plutarchus apertiffime. *Idem*.

15 *Vituperatur*] Qui, cum a Lentulo fuiffet ornetus, reftituendi Ptolemæi regis honorem ei vellet eripere. Ornamentum autem in Pompejum a Lentulo profectum, id fuit, quod, ut rei frumentariæ præficeretur, conful anno proximo retuleret. *Manut.*

16 *Propter Milonem*] Defenfum contra Clodii accufationem VIII. Id. Febr. *Idem*.

incommode de Sex. [17] Clodio, quem neque hoc tempore, neque ab imbecillis accusatoribus mihi placuit accusari. Ei tres sententiæ teterrimæ [18] in consilio defuerunt. Itaque hominem populus [19] revocat, & retrahatur necesse est. Non enim ferunt homines: & quia, cum [20] apud suos diceret, pene damnatus est, vident damnatum. Ea ipsa in re Pompeji offensio nobis obstitit. Senatorum enim [21] urna copiose absolvit, Equitum [22] adæquavit, Tribuni ærarii condemnarunt. Sed hoc incommodum consolantur quotidianæ damnationes inimicorum, in quibus me perlubente Servius allisus est, cæteri conciduntur. C. Cato concionatus est comitia haberi [23] non siturum, si sibi cum populo dies agendi essent [24] exempti. [25] Appius a Cæsare nondum redierat. Tuas mirifice literas expecto; atque adhuc clausum mare scio fuisse: sed quosdam venisse tamen Olbia dicebant, qui te unice laudarent, plurimique in provincia fieri dicerent. Iidem ajebant nuntiare te prima navigatione transmissurum; id cupio, & quanquam teipsum scilicet maxime, tamen etiam literas tuas ante expecto. Mi frater, vale.

17 *Clodio*] Ita Man. & Lamb. Vetustiores, *Cælio*. Gruterus, *Clælio*.

18 *In consilio*] Judicum. *Manut.*

19 *Revocat*] Rursus accusandum. *Idem.*

20 *Apud suos*] Quod ei Judices faverent. Opinor, quia non optime in Pompejum essent animati. Sequitur enim, *Pompeji offensio nobis obstitit*. Idem.

21 *Urna*] Tres erant urnæ, cum tres ordines, senatores, equites, tribuni ærarii ex ea lege, quam tulerat in prætura L. Aurelius Cotta, judicarent. In eas separatim cujusque ordinis tabellæ conjiciebantur. *Idem.*

22 *Adæquavit*] Pari numero fuerunt, qui condemnarentur, & qui absolverent.

25 *Non siturum*] Nec sivit, tribunitio intercedendi jure. Nulla enim hoc anno habita comitia, ac ne duobus quidem proxime sequentibus, sed ex interregno consules per triennium creatos, Cicero ipse aliquot locis, & Dio libro XXXIX. præterea Plutarchus, Appianusque declarant. Hoc autem anno, sublatis Comitiis a C. Catone tribuno plebis, vestem senatus mutavit. Epitome, Dio &c. *Manut.*

24 *Exempti*] Eximebat Marcellinus consul, ut ejus perniciosissimis legibus obsisteret. Supra. *Idem.*

25 *Appius*] P. Clodii frater, nondum e Gallia Cæsaris provincia &c. *Idem.*

MARCUS Q. FRATRI S.

VII. ANTE diem III Id. April. ante lucem hanc epistolam dictaveram, scripseramque in itinere, ut eo die apud

ARG. De itinere suo, & expectatione Quinti. *Anno* U. C. 697.

apud T. Titium in Anagnino manerem. Postridie autem in [1] Laterio cogitabam: inde, cum in Arpinati quinque dies fuissem, ire in [2] Pompejanum: rediens aspicere Cumanum, ut, quoniam in Non. Majas Miloni [3] dies prodita est, prid. Non. Romæ essem, teque, mi carissime & suavissime frater, ad eam diem (ut sperabam) viderem. Ædificationem [4] Arcani ad tuum adventum [5] sustentari placebat. Fac, mi frater, ut valeas, quamprimumque venias.

1 *Laterio*] Fundo Quinti, in Arpinati. Ep. 1. lib. III. & ad Att. ep. 7. l. IV. *Man.*

2 *Pompejanum*, *Cumanum*] Non Quinti, sed ipsius Marci fundos. *Idem.*

3 *Dies*] Judicii. Supra. *Idem.*

4 *Arcani*] Villa Quinti fuit. *Idem.*

5 *Sustentari*] Differri. Pudet in iis verbis immorari, quorum usum congesta in libros exempla declarant. Tametsi in his ipsis, qui omnes divitias nomine pollicentur, est sane cur aliquid, atque adeo multa, nec ea levia, desiderentur. *Idem.*

MARCUS Q. FRATRI S.

VIII. O Literas mihi tuas jucundissimas, expectatas, ac primo quidem cum desiderio, nunc vero etiam [1] cum timore! Atque has scito literas me solas accepisse post illas, quas tuus nauta attulit, Olbia datas. Sed cætera (ut scribis) præsenti sermoni reserventur. Hoc tamen non queo differre. Id. Majis senatus frequens divinus fuit in supplicatione Gabinio deneganda. Adjurat Procilius hoc [2] nemini accidisse. Foris valde plauditur. Mihi cum sua sponte jucundum, tum jucundius, quod me absente, (est enim [3] εἰλικρινὲς judicium) sine oppugnatione, sine gratia nostra. Eram Antii. Quod idibus & postridie fuerat dictum, de agro Campano actum iri, non est actum. In hac causa mihi [4] aqua hæret. Sed plura, quam constitueram. Coram enim. Vale, mi optime

ARG. De supplicatione Gabinio negata, & desiderio suo fratris videndi. *Anno* U. C. 697.

1 *Cum timore*] Propter pericula, quæ navigantibus impendent. *Tislinus.*

2 *Nemini accidisse*] Ut imperatoris literis, bene gestam remp. nuntiantibus, senatus non crederet. *Manut.*

3 *Εἰλικρινὲς judicium*] Sincerum illud est ac simplex judicium senatus: nihil in eo gratiæ meæ tribuit. *Idem.*

4 *Aqua hæret*] Quam in partem me dem, quid sententiæ dicam, incertus sum. Ductum a clepsydris; in quibus non semper fluebat aqua, sed interdum hærebat immobilis. *Idem.*

me & optatiſſime frater, & advola. Idem te noſtri rogant pueri: [5] illud ſcilicet, cœnabis cum veneris.

5 *Illud ſcilicet*] Sententia Ciceronis hæc eſt: Veni, hoc rogamus ego & Cicerones. Ubi veneris, adventoria tibi dabitur. *Illud ſcilicet*, valet, Illud ſcias vel cognoſcas licet, vel, illud ſci, licet. *Gronov. Obſervat.* III. 9.

MARCUS Q. FRATRI S.

IX. PLACITURUM tibi eſſe [1] librum meum ſuſpicabar; tam valde placuiſſe quam ſcribis, valde gaudeo. Quod me admones [2] de noſtra Urania, ſuadeſque ut meminerim Jovis orationem, quæ eſt in extremo illo libro: ego vero memini, & illa omnia mihi magis ſcripſi, quam cæteris. [3] Sed tamen poſtridie quam tu es profectus, multa nocte cum Vibullio veni ad Pompejum. Cumque ego egiſſem de iſtis [4] operibus atque inſcriptionibus, per mihi benigne reſpondit: magnam ſpem attulit: cum Craſſo ſe dixit loqui velle, mihique ut idem facerem, ſuaſit. Craſſum conſulem ex ſenatu domum reduxi: ſuſcepit rem, dixitque eſſe, quod Clodius hoc tempore cuperet per ſe & per Pompejum conſequi: putare ſe, ſi ego eum non impedirem, poſſe me adipiſci ſine contentio-

ne

ARG. Quid cum Pompejo & Craſſo coſſ. de operibus & inſcriptionibus egerit, quid profecerit, & quid in ſenatu actum ſit, perſcribit. *Anno* U. C. *698*.

1 *Librum*] Hic liber, quo erat in extremo Jovis oratio, qui fuerit, ignoratur. Crediderim fuiſſe poema. Nam, inducere Jovem loquentem, poeticum quiddam eſt, non oratorium. Ac forte intelligendum eſt de verſibus illis, quibus acta conſulatus ſui perſecutus eſt. *Manutius*.

2 *De noſtra Urania*] Vulgo *de non curantia*. Ego auſus ſim propemodum affirmare, *de noſtra Urania* ſcribeadum eſſe hoc loco. Satis enim conſtat M. Tullium, tres libros de ſuo Conſulatu carmine ſcripſiſſe, eoſque a trium Muſarum nominibus appellaſſe: certe Muſis in eis loquendi partes dediſſe. In quibus *Uraniam* fuiſſe ea teſtantur, quæ ſunt in libro primo de Divinatione, totidem verbis. *Sed quo potius utar aut auctore, aut teſte, quam te, cujus edidici etiam verſus, & libenter quidem, quos in ſecundo de Conſulatu Urania Muſa pronuntiat?* His ergo argumentis videmur non inepte *Urania* reſtituiſſe. *Malaſp.* Certam *Leon. Malaſpinæ* conjecturam hic eſſe puto. *Lambinus*.

3 *Sed tamen*] Ita loquimur interdum, cum, omiſſo, qui erat inſtitutus, ſermone, novam aggredimur narrationem. Non enim eſt hic, *ſed tamen*, ea ſententia uſurpatum, ut indicet contrarium aliquid iis, quæ jam dixit. *Manut.*

4 *Operibus*] Videtur ejuſmodi res fuiſſe, quæ fieri ſine publica conſenſione non poſſet. Itaque dabat operam Cicero, ne Clodius adverſaretur, & ut Pompejo Craſſoque adjutoribus uteretur. Opera vero ipſa, atque inſcriptiones, de quibus laborabat Quintus, crediderim ſignificari in epiſt. 1. lib. III. ubi mentio de Telluris æde fit. Nam ad eam ædem fieri quiddam, atque inſcribi ſuo nomine, Quintus volebat. Id curavit Cicero, ut ſcribit ipſe in eo loco, diligenter: ſtatuam etiam fratris locavit. *Idem*.

ne quod vellem. Totum ei negotium permisi, meque in ejus poteſtate dixi fore. Interfuit huic ſermoni P. Craſſus adoleſcens, noſtri (ut ſcis) ſtudioſiſſimus. Illud autem, quod cupit Clodius, eſt legatio aliqua, ſi minus per ſenatum, [5] per populum, libera, aut [6] Byzantium, aut ad Brogitarum, [7] aut utrumque. Plena res nummorum. Quod ego non nimium laboro, etiam ſi minus aſſequor quod volo. Pompejus tamen cum Craſſo locutus eſt; videntur negotium ſuſcepiſſe. Si perficiunt, optime. Sin minus, [8] ad noſtrum Jovem revertamur. A. d. III Id. Maji ſenatus-conſultum eſt factum [9] de ambitu in Afranii ſententiam, [10] quam ego dixeram, cum tu adeſſes, ſed magno cum gemitu ſenatus. [11] Conſules [12] non ſunt perſecuti eorum ſententias, qui Afranio cum eſſent aſſenſi, addiderunt, ut prætores ita crearentur, [13] ut dies LX privati eſſent. Eo die Catonem plane [14] repudiarunt. Quid multa? tenent omnia, idque ita omnes intelligere volunt.

5 *Per populum*] Dandarum legationum jus ad ſenatum pertinebat. Clodius, ſi per ſenatum non poſſet, confugere ad populum cogitabat. Id homines populares facere ſolitos eſſe, ut Cæſarem de provincia, Vatinium de legatione, animadverti. *Manut.*

6 *Byzantium, aut Brogitarum*] Ut a Byzantiis, quod eos tribunus pl. ab exilio ſua lege reſtituerat; a Brogitaro autem, quod eum Matris Magnæ templo præfecerat, promiſſam pecuniam exigeret. Ideo ſubjungit Cicero, *plena res nummorum*. Hac utraque de re ſatis aperte in oratione pro Sextio. *Idem.*

7 *Aut utrumque*] Vel, *utroque*, ut ad legationem referatur, malim legere: vel, ſi, *utrumque*, retinemus, ad verbum, *cupit*, accommodetur. *Idem.*

8 *Ad noſtrum Jovem*] Ut ea, quæ Jupiter in extremo illo libro præcipit, obſervemus.

9 *De ambitu*] Eorum magiſtratuum cauſa, quos proxime creari oportebat. Ii prætores erant. Nam conſules ex interregno creati jam erant Pompejus & Craſſus. Qui cum id ſpectarent, quod etiam conſecuti ſunt, ut petentibus præturam M. Catone & P. Vatinio, Catoni Vatinius, integerrimo civi omnium nequiſſimus, anteferretur; neque id ſe poſſe obtinere ſine ambitu ſperarent; cavere ſibi a legibus voluerunt, ſenatus-conſulto facto, ne, qui præturam per ambitum cepiſſet, ei propterea fraudi eſſet. Nimis hoc improbum videtur, ſed patet ex Plut. in Cat. Utic. *Idem.*

10 *Quam ego dixeram*] Non, *quam ego dixeram in ſenatu*. Non enim eo turpitudinis Cicero veniſſet, ut, cum antea conſul legem contra ambitum tuliſſet, idem ſententiam in ſenatu diceret de impunitate iis danda, qui per ambitum deliquiſſent. Expono igitur, *quam dixeram*, de qua tecum locutus eram. *Idem.*

11 *Conſules*] Pompejus, & Craſſus. *Idem.*

12 *Non ſunt perſecuti*] Noluerunt, inquit, diſceſſionem fieri a ſenatu, quo poſſet intelligi, probarentur necne eorum ſententiæ, qui Afranio, &c. *Idem.*

13 *Ut dies LX. privati eſſent*] Eo nimirum conſilio, ut accuſare volentibus eos, qui per ambitum prætores creati eſſent, ſpatium daretur. Nam, ſi præturam protinus iniiſſent, accuſandi locus non fuiſſet. Non enim eos, qui eſſent in magiſtratu, licebat poſtulare. *Idem.*

14 *Repudiarunt*] Nomen ejus, præturam petentis, recipere noluerunt, quod Ahenobarbo erat affinitate conjunctus. *Idem.*

MARCUS Q. FRATRI S.

X. TU metuis, ne me interpelles? Primum si in isto essem, tu scis, quid sit interpellare. An te Atejus? Mehercule mihi docere [1] videbaris istius generis humanitatem: qua quidem ego nihil utor abs te. Tu vero ut me & appelles, & interpelles, & obloquare, & colloquare velim. Quid enim mihi suavius? Non mehercule quisquam [2] μουσοπάτακτος libentius sua recentia poemata legit, quam ego te audio quacunque de re, publica, privata, rustica, urbana. Sed mea factum est [3] insulsa verecundia, ut te proficiscens [4] non tollerem. Opposuisti semel [5] ἀντισπαστον causam,

Ci-

ARG. Respondet epistolæ Quinti, qua se metuere scripserat, ne eum literis suis interpellet. *Anno* U. C. 698.

1 *Videbaris*] Ant. Faer. aliquot alii, *Videbis*: Rectum arbitror, *Videris*: ut hominem fraterne castiget, cui quidem in mentem venire potuerit, vereri, ne se interpellaret. Tu, inquit, mihi videris istiusmodi humanitatis exemplum inter nos inducere, quod mihi sequi non libeat. Ita enim illud accipio, *qua quidem nihil utor abs te*. Itaque & superiora illa: *Tu scis quid sit interpellare*, cum nota sciscitandi lego: ut hujus loci totius sensus ille sit. *Tu times ne me interpelles? Primum, si in isto essem, ut nollem interpellari, tu scis quid sit interpellare?* hoc est, videris mihi nescire quid sit interpellare, cum tu mihi importunus advenire nunquam possis. An te Atejus interpellat? Sane mihi videris istius generis humanitatem docere, qua ego non utor abs te: hoc est, nolo a te discere. Nam arbitratu meo ad te accedam, de interpellatione nihil solicitus. Sic ego & interpretor & lego. Quod si vulgatam sequamur, cum in reliquis omnibus, tum in illo, *qua quidem nihil utor abs te*, non parum frigoris inerit. Sed non omittam illud quod mihi venit in mentem, subvereri, ne in illis, *an te Atejus?* mendum sit. Nam primo, quis hic Atejus, Quinto tam familiaris, ut quidvis agenti, importunus advenire nunquam posset? Certe, cum tanta charitas esset duorum fratrum, ut nemo uni amicus esse posset, quin alteri esset carissimus, in tot tamque variis scriptis M. Tullii taceri Atejus non debuit. Deinde in Antoniano & nonnullis aliis manuscriptis, non, *an te Atejus*, sed *antea te is*, legitur. Perperam ipsum quidem, sed quod tamen vulgatæ suspicionem creet, quæ aliis quoque de causis suspecta potuit esse. Quanquam aliter etiam exponi posse videtur, nempe, an te Atejus hanc humanitatem docuit? ut Atejum Capitonem significet, juris-consultorum quidem præcellentem, sed aditu fortasse difficillimum: qui, cum & in respondendo & in scribendo esset occupatissimus, interpellari se ægre pateretur. Hujus a Gellio scripta non pauca commemorantur, *de judiciis publicis*; *de Jure Pontificio*: *Collectanea*. Quanquam eo tempore duo Ateji inveniantur fuisse; L. & C. utrique Capitones. Prioris mentio fit in epistola Cælii ad Ciceronem; posterioris, in epistola Ciceronis ad Plancum. *Malasp.*

2 Μουσοπάτακτος] Id est, *a Musis percussus & vulneratus*. Πάταγος enim sonus est qui ex percussione resultat. *Victorius.*

3 *Insulsa*] Sic conjicit Victorius lib. VI. Var. lect. cap. 6. cum esset in libris *infusa*, in editis *invisa*; nec rejiciat, *infita*. Grut.

4 *Non tollerem*] Ab urbe discedens, non asportarem, eadem scilicet, qua ego vectus sum, lectica. *Manut.*

5 Ἀντισπαστον] Placet, quod video scriptum esse in Bessarionis libro, ἀντίσπαστον hoc est, *adductam contra voluntatem meam*. Idem. Petrus Victorius legebat, & probabile Lambino videtur, ἀναντίλεκτον, *cui contradici non potest*. J. F. Gronovius, ἀίκτον, *sonticam*.

Ciceronis noſtri valetudinem : conticui . Iterum [6] cæteri omnes : quievi . Nunc mihi jucunditatis plena epiſtola hoc adſperſit moleſtiæ , quod videris , ne mihi moleſtus eſſes , veritus eſſe , atque etiam nunc vereri . Litigarem tecum , ſi fas eſſet : ſed mehercule iſtuc ſi unquam ſuſpicatus ero , nihil dicam aliud , niſi verebor , nequando ego tibi , cum ſum una , moleſtus ſim . Video te ingemuiſſe . [7] Sic fit , [8] εἰδ' ἐν αἴᾳ ἔζησας . Nunquam enim dicam [9] ἔα πάντας . Marium autem noſtrum in lecticam mehercule conjeciſſem , non illam regis Ptolemæi [10] Anicianam . Memini enim cum hominem portarem ad Bajas , Neapoli , [11] octophoro Aniciano , [12] machærophoris [13] centum ſequentibus , miros riſus nos edere , cum ille ignarus ſui comitatus , repente aperuit lecticam , & pene ille timore , ego riſu corrui . [14] Tunc , ut dico , certe ſuſtuliſſem , ut aliquando ſubtilitatem veteris urbanitatis & humaniſſimi ſermonis attingerem . Sed hominem infirmum in villam apertam , ac ne [15] rudem quidem etiam nunc invitare nolui . Hoc vero mihi peculiare fuerit , hic etiam iſto frui . Nam illorum prædiorum ſcito mihi [16] vicinum Marium , lumen eſſe . Apud Anicium videbimus , ut [17] paratum

H 2 ſit .

6 *Cæteri omnes*] Ita Victorius. Recentiores vero, *iterum Cicerones*.

7 *Sic fit*] Sic ulciſcor eos , a quibus laceſſor immerito. *Manut.*

8 Εἰδ' ἐν αἴᾳ ἔζησας] Id eſt , *Si in terra vixiſti*. Ex incerto auctore. Initium ſententiæ, cujus vim ſe ſcire negant interpretes, quod totam ſententiam non adſcripſit Cicero. *Erneſtus*.

9 Ἔα πάντας] *Mitte omnes* . Et hunc locum interpretes negant ſe intelligere. Lambinus omiſſum dicit μελεδῶνας . Integrum erit igitur, *Mitte omnes curas*.

10 *Anicianam*] Quam Ptolemæus , Ægypti rex , qui a ſuis civibus ejectus Romæ aliquandiu fuit , Anicio dono dederat , uni fortaſſe de ſuis creditoribus. *Manut.*

11 *Octophoro*] Quem octo ſervi geſtarent.

12 *Machærophoris*] Gladium ferentibus.

13 *Centum*] Non puto Ciceronem hujuſmodi comitatu eſſe uſum. Vix hoc Milonis aut Clodii inſaniæ tuliſſent. Ac, ſi Ciceronem ſecuti eſſent , non extimuiſſet Marius, quaſi ad aſpectum novæ rei. Crediderim igitur caſu contigiſſe, ut eadem via poſt octophorum Anicianum ſequerentur illi machærophori, quibus viſis, Marium, qui non animo minus quam valetudine eſſet infirmus , hominum & machærarum ſubita ſpecie perterritum pene corruiſſe. *Manut.*

14 *Tunc*] Forte verius , *hunc* : de quo ſcilicet locuti ſumus. *Idem*.

15 *Rudem*] Lambinus, *tutam*.

16 *Vicinum Marium lumen eſſe*] P. Victorius tollit vocem *lumen* lib. VI. Var. lect. cap. 7. ſed non neceſſario. *Gruter.*

17 *Paratum*] Marii cauſa ; ut ſit , ubi homo infirmus commode excipiatur . Nam ego ita ſum philologus, hoc eſt, ita litterarum ſtudioſus, ut mollis tamen minime ſim : quales fere ſunt , quos librorum conſuetudo tenet. Poſſum , inquit , vel cum fabris habitare . Non enim mea philoſophia luxum, & voluptatem , & mollitiam ſequitur . Ea me non oblectavit in Hymetto , monte Atticæ amœniſſimo , ſed in area cum ſervis Syris ,

ſit . Nos enim ita philologi ſumus , ut vel cum fabris habitare poſſimus . Habemus hanc philoſophiam , non ab Hymetto , ſed ab [18] area Syra . Marius & valetudine eſt , & natura imbecillior. De interpellatione tantum ſumam a vobis temporis ad ſcribendum , quantum dabitis . Utinam nihil detis , ut potius veſtra injuria , quam ignavia mea ceſſem ! De republica nimium te laborare doleo , & meliorem civem eſſe , quam [19] Philoctetem , qui , accepta injuria , [20] illa ſpectacula quærebat , quæ tibi acerba eſſe video . Amabo te , advola : conſolabor te , & omnem abſtergebo dolorem ; & adduc , ſi me amas , Marium . Sed adproperate . Hortus domi eſt .

Syris , qui ædificant , duriter exercuit . Jocatur , eum *ſe philoſaphari in area* , hoc eſt , ſuum ſtudium in fabris exercendis ponere ſignificat . *Man.*

18 *Area Syra*] In qua ſervi Syri opus faciunt . *Idem* . Fortaſſe *Cyrea* , ut *Att.* IV. 10. a Cyro , architecto , de quo *ibid.* II. 3. *Oliv.*

19 *Philoctetem*] Ille Herculis comes , accepta a ſuis civibus , hoc eſt , a Græcis , injuria , cum in Lemno inſula deſtitutus eſt , execrabatur eos , a quibus eam injuriam immerito tuliſſet. Tu contra ; cum eos cives , qui nos indigniſſimis & iniquiſſimis modis vexarunt , doles tamen , &c. *Manut.*

20 *Illa ſpectacula*] Calamitates , & miſerias ſuorum civium graviſſimas . *Idem* .

MARCUS Q. FRATRI S.

XI. EPISTOLAM hanc convicio efflagitarunt codicilli tui . Nam res quidem ipſa , & is dies quo tu es profectus , nihil mihi ad ſcribendum argumenti ſane dabat . Sed quemadmodum coram cum ſumus , ſermo nobis deeſſe non ſolet , ſic epiſtolæ noſtræ debent interdum hallucinari . [1] Tenediorum igitur libertas [2] ſecuri Tenedia præciſa eſt : cum eos præter me , & Bibulum , & Calidium , & Favonium nemo

ARG. De Tenediis fruſtra libertatem petentibus : de laudibus Quinti , & de Lucretii ac Salluſtii poematibus . *A. U. C. 698.*

1 *Tenediorum*] Petitum eſt a legatis ex inſula Tenedo miſſis , ut Tenedii ſuis legibus viverent . Negatum . Potius enim cenſuit ſenatus , ut eadem conditione , qua ceteri in provincia populi Romani , tenerentur , hoc eſt , ut legibus a pop. Rom. aut a provinciali magiſtratu datis uterentur . *Man.*

2 *Tenedia ſecuri*] Inde translatum quod olim rex Tenedi ſecurim geſtans , lites audire conſuevit ; cauſaque judicata , protinus eum qui feciſſet injuriam , ſecuri percutere . Aut quod Tenedius quidam rex legem tulit in adulteros , ut utriuſque corpus ſecuri concideretur ; ejuſque legis exemplum etiam in filium edidit . Cujus rei & meminit Stephanus in urbium Catalogo . *Eraſm.* apud quem plura , *Adag. Chil.* I. *Cent.* IX.

mo defenderet. [3] De te magis ab Sipylo mentio est honorifica facta, cum te unum dicerent postulationi L. Sextii [4] Pansæ restitisse. Reliquis diebus, si quid erit, quod te scire opus sit, aut etiam si nihil erit, tamen scribam quotidie aliquid. Prid. Id. [5] neque tibi, neque Pomponio deero. Lucretii poemata, ut scribis, [6] ita sunt multis luminibus ingenii: multæ tamen artis. Sed cum veneris, [7] virum te putabo, si Sallustii Empedoclea legeris; hominem non putabo. Vale.

3 *De te*] Quia Tenedum & Sipylum Quintus, cum esset in Asia pro prætore, triennio ante rexerat. Sipyli autem legati potius, quam Tenedi, Quintum in senatu laudarant. *Manut.*

4 *Pansa*] Postulantis aliquid, opinor, pro publicanis contra Asiaticos, quod ei concedi jus non esset. Nam inter provinciales & publicanos vectigalium causa nunquam defuit contentio. *Idem.*

5 *Neque tibi, neque Pomponio*] Forte, ut communem utriusque rem in aliqua causa defenderet. *Idem.*

6 *Ita sunt*] Ejusmodi sunt, qualia tu scribis esse, multis illa quidem ingenii luminibus, multis tamen etiam artis. Quibus verbis plus in Lucretio declarat ingenii, quam artis, esse. Quod sane hi quoque ipsi, qui ad nostram ætatem pervenerunt, sex illius libri satis indicant. *Idem.* Victorius edidit, *non ita sunt*, cum vulgo legeretur, *ita sunt*. Nos, inquit, non veriti sumus hanc licet satis receptam lectionem delere. In manu enim scriptis libris non invenimus, & nullo modo rectam esse judicamus. Nam quæ infra posita sunt verba, *multæ tamen artis*, necesse est ut antecedenti sententiæ repugnent. Cum igitur *artem* in illis laudet, verisimile est aliquid prius improbatum fuisse. Quod si cui mirum videtur judicatum esse quandoque Lucretium elegantissimum atque ornatissimum Poetam non satis multis ingenii luminibus sua poemata scripsisse, is judicium Quinti reprehendat. Nam suspicari possumus, cum quo modo potest eum tueatur & ornet Marcus Cicero, non valde (etsi videatur illud confirmare) fratris judicio de hac re stetisse, noluisse tamen iracundo homini adversari; qui fortasse quod ipse quoque versus scribebat, invidia motus verum non videbat: potuit tamen sic judicare, quod Lucretius poema suum non contexuit ut ingenium ejus elucescat, sed rationem ab Epicuro traditam summa industria & artificio explicavit. *Victorius.*

7 *Virum*] Id est, *fortem & patientem & malis invictum;* si potueris ferre, id est, patienter legere seu audire tam indoctum poema. *Hominem non putabo*: id est, putabo te omnis humanitatis expertem, ferum, immanem, seu sensus expertem. *Lamb.*

MARCUS Q. FRATRI S.

XII. GAUDEO tibi jucundas esse meas literas: nec tamen habuissem scribendi nunc quidem ullum argumentum, nisi tuas accepissem. Nam prid. Id. cum Appius senatum infrequentem coegisset, tantum fuit frigus, ut [1] populi

ARG. Quomodo Appio Consuli restiterit, & cum Cæsare per literas jocatus sit, commemorat. *Anno U. C. 699.*

1 *Populi*] Stantis ante fores curiæ in Græcostasi & gradibus, ut fere habes in epistola 2. hujus libri. *Manut.*

puli convicio coactus sit nos dimittere. De Commageno rege, quod [2] rem totam discusseram, mihi & per se, & per Pomponium [3] blanditur Appius. Videt enim, hoc genere dicendi si utar in cæteris, Februarium sterilem futurum: eumque lusi jocose satis; neque solum illud extorsi oppidulum, quod erat positum in Euphrate & [4] Zeugmate: sed præterea togam sum ejus prætextam, quam erat adeptus [5] Cæsare consule, magno hominum risu cavillatus. [6] Quod vult, inquam, renovare honores eosdem; quo minus togam prætextam quotannis interpolet, decernendum nihil censeo. Vos autem homines nobiles, qui [7] Busrenum prætextatum non ferebatis, Commagenum feretis? Genus vides, & locum jocandi. Multa

2 *Rem*] Quæ huc faciant, aliqua collegit Henr. Noris, *de Epoch. Syromacedonum*, Dissert. II. cap. 4.

3 *Blanditur*] Metu: ne itidem exteris legatis, aut regibus, aliquid a senatu petentibus, obsistam. Quod ideo Appius nolle videbatur, quia, cum aliquid eorum causa senatus decrevisset, munera mercedis loco, aut etiam pactam mercedem consuli, qui ad senatum retulisset, dare consuessent. Id significant illa verba, quæ sequuntur: *Videt, hoc genere dicendi si utar in cæteris, Februarium sterilem*. Manut.

4 *Et Zeugmate*] Affirmo, *& Zeugmate*, Ciceronis non esse: &, ut olim in jure solebant, sic ego sponsionem facerem, ni glossema sit. *Idem*. Vereor, ne temerariam fecerit sponsionem Manutius. Id enim oppidum erat positum in Euphratis transitu, vel ad pontem Euphratis, unde dictum fuerat *Zeugma*, quæ vox Græcis pontem, vel fluvii trajectum significat. Plinius, lib. V, cap. 24, Sect. 21. *Zeugma transitu Euphratis nobile*. Gruteri vetus liber habebat, *in Euphrasi Zeugmate*. Sic etiam codex Sorbonicus. Potuit *Euphrati* pro *Euphratis* scribi, ut multa id genus. Ac profecto si legas *in Euphratis Zeugmate*, aliquid vulgato melius habebis. *Olivetus*.

5 *Cæsare consule*] Aut, quia consulatum Cæsar solus gessit, Bibulo collega domi incluso: aut, quia Cæsar ad senatum retulit de honore togæ prætextæ Commageno regi impertiendo. *Manut*. Quos honores regibus sociis & amicis Senatus daret, exposuit Barn. Brisson. *Formul*. pag. 261.

6 *Quod vult*] Retinui quod dedit Victorius. Cæteri ediderunt, *Quod non vult*. Quo sententiæ bono intrusa negatio sit, intelligere nondum potui. Quis enim credat, noluisse regem Commagenum, per se *ignobilem*, eos sibi honores concessione iterata confirmari, quos habebat datos a Senatu? Tum, cur diceret Tullius, a se rem totam esse discussam, totum regem explosum? Non videtur ergo dubitabile, quin vera sit scriptura Victorii. Porro, locus hic totus cavillationem habet, & jocum ex ambiguo. Unde intelligi facilius potest, quam explicari. Nam in jocationes convenit id, quod Aristoteles de translationibus notavit, *Rhetor*. III. Eas nemo ab aliis accipit, sed sibi facit ipse. Ad intelligendum accedet paratior, qui hæc meminerit. Toga *prætexta* vestis est apud Romanos honorata, & ejus ferendæ privilegium regi concessum. *Interpolare* togam, est vestem detritam reficere, & ejus ferendæ honorem renovare. *Quo minus* significat *ut non*, & *quin*. Quo pacto ludat in hac ambiguitate orator, quisque sibi dicet. *Olivetus*.

7 *Busrenum*] Regis barbari nomen; qui tamen paulo, quam Commagenus, erat nobilior. Ei quoque permiserat senatus, ut prætexta, itidem ut magistratus Romani, posset uti; cum nobiles inique ferrent, eo barbaros honore impertiri, qui magistratuum Romanorum proprius esse deberet. *Manut*. Mire variat nomen istud in MSS. nostris. Nam Pal. pr. *qui vix Rhenum*. Sec. *qui Buscenum*. Tert. *Busshenum*. Quart. *Burrenum*. Gruter.

ta dixi in ignobilem regem, quibus totus eſt exploſus. Quo genere commotus (ut dixi) Appius totum me amplexatur. Nihil eſt enim facilius, quam [8] reliqua diſcutere. Sed non faciam ut illum offendam, ne imploret fidem [9] Jovis Hoſpitalis: Grajos omnes convocet, per quos mecum in gratiam rediit. Theopompo ſatisfaciemus. De Cæſare fugerat me ad te ſcribere. Video enim, quas tu literas expectaris. Sed ille ſcripſit ad Balbum, faſciculum illum epiſtolarum, in quo fuerat & mea, & Balbi, totum ſibi aqua madidum redditum eſſe: ut ne illud quidem ſciat, meam fuiſſe aliquam epiſtolam. Sed ex Balbi epiſtola pauca verba intellexerat, ad quæ reſcripſit his verbis, *De Cicerone video te quiddam ſcripſiſſe, quod ego non intellexi; quantum autem conjectura conſequebar, id erat hujuſmodi, ut magis optandum, quam ſperandum putarem*. Itaque poſtea miſi ad Cæſarem eodem illo exemplo literas. Jocum autem illius de ſua egeſtate ne ſis aſpernatus. Ad quem ego reſcripſi, nihil eſſe, quod poſthac [10] arcæ noſtræ fiducia conturbaret: luſique in eo genere & familiariter, & cum dignitate. Amor autem ejus erga nos perfertur omnium nuntiis ſingularis. Et literæ quidem ad id quod expectas, fere cum tuo reditu jungentur. Reliqua ſingulorum dierum ſcribemus ad te, ſi modo tabellarios tu præbebis. Quanquam ejuſmodi frigus impendebat, ut ſummum periculum eſſet, ne Appio ſuæ ædes [11] urerentur. Vale.

8 *Reliqua diſcutere*] Ita contra reliquas legationes dicere, nihil ut omnino a ſenatu obtineant. Quod ſi fiat, eripietur Appio pecunia, quam cupiditate jam ac ſpe devoravit. *Manut.*

9 *Jovis Hoſpitalis*] Cum, hoſpitibus meis, Græcis hominibus intercedentibus, in gratiam cum eo redierim. *Idem.*

10 *Arca noſtra*] Jocus joco relatus. Si tu, inquit, eges; nos non abundamus. Itaque arcæ noſtræ noli confidere. Nam ſi decoxeris, ego te meis nummis tuo ære alieno non expediam. Et eſt hic, *conturbare*, pro, *decoquere*. Idem.

11 *Urerentur*] Quod in domo conſulis, quo ſalutandi ac deducendi cauſa quam plurimi convenirent, caminum eſſe oporteret, ſæviente frigore, luculentiſſimum. *Idem.*

MAR-

MARCUS Q. FRATRI S.

XIII. RISI [1] nivem atram, teque hilari animo esse & prompto ad jocandum valde me juvat. De Pompejo assentior tibi, vel tu potius mihi. Nam, ut scis, jampridem istum canto Cæsarem: mihi crede, [2] in sinu est, neque ego discingor. Cognosce nunc idus. Decimus erat Cælio [3] dies. Domitius [4] ad numerum judices non habuit. Vereor, ne homo teter & ferus [5] Pola Servius ad accusationem veniat: nam noster Cælius valde oppugnatur a gente Clodia. Certi nihil est adhuc: sed veremur. Eodem igitur die [6] Tyriis est senatus datus frequens: frequentes contra [7] Syriaci publicani. Vehementer vexatus [8] Gabinius: exagitati tamen a Domitio publicani, quod eum essent cum equis [9] prosecuti. Noster Lamia paulo ferocius, cum Domitius dixisset, *Vestra culpa hæc acciderunt, Equites Romani; dissolute enim judicatis: Nos judicamus, vos* [10] *laudatis*, inquit. Actum est eo die nihil:

ARG. De rebus publicis quædam: item de Callisthene & Philisto historicis. *Anno* U. C. *699*.

1 *Nivem atram*] De qua scripsisti. Anaxagoræ fuit opinin, *nivem atram* esse, quod ex aqua fieret, quæ nigra esset, inepto ac falso argumento. Sed boc nihil ad hunc locum. Scripserat forte Quintus jocose, oivem se atram inveoisse, illam, inquam, Anaxagoræ; quasi tristem minimeque jucundam; quia scilicet ei per nives incommodissimn itinere eundum, ac forte etiam in ipsis nivibus cum hoste, noo sine summo vitæ discrimioe, pugnandum foret. *Man.*

2 *In sinu est, neque discingor*] Faveo, neque favere unquam desinam. Ductum a rebus carissimis, quas io sinu gestamus; quæ ne excidant, noo discingimur. Significaverat vero Quintus, non debere eos uoius Pompeji amicitia niti: Cæsarem simul esse complectendum, ut amicum Pompejo firminrem. *Idem*.

3 *Dies*] Quo reus M. Cælius causam de vi dicere prætoris edicto debebat. *Idem*.

4 *Ad numerum*] Cum eo die, qua causam dici ex edicto nporteret, judices eo, quo opus erat, numero nnn affuissent, irrita fiebat accusatio; ut integrum tamen esset, si quis eam præterea vellet instituere: quod in hac Cælii eausa timet Cicero, cum ait: *Vereor, ne homo teter & ferus Pola Servius ad accusationem veniat*. Atque etiam renovatam esse accusationem M. Cælii, ipsa declarat Ciceronis nratio, initio mensis Aprilis habita, ludis festisque publicis, satis longo post idus Februarias, qui decimus erat Cælio dies, intervalln. *Idem*.

5 *Pola Servius*] Novum est, ut pronomen post cognomeo ponatur. De Pola, lib. VIII. *Famil.* ep. 12. *Idem*.

6 *Tyriis*] Legationibus Tyro missis, ut de publicanis quererentur. *Idem*.

7 *Syriaci*] Quia Tyrus in Phœnicia: quæ Syriæ pars fuit. *Idem*.

8 *Gabinius*] Qui Syriæ imperin proconsulari præfuerat. *Idem*.

9 *Prosecuti*] Honoris gratia, cum e proviocia decederet. *Tralinus*.

10 *Laudatis*] Reos: quos si absolvimus, quid reprebeoditis, cum eosdem vos laudetis? Mos erat, ut auctoritate præditi viri reos in judicio, antequam sententiæ ferrentur,

hil : nox diremit . Comitialibus diebus , qui Quirinalia sequuntur , Appius interpretatur non impediri se lege Pupia , quo minus habeat senatum , & qnod Gabinia sanctum sit , etiam cogi ex Kal. Feb. usque ad Kal. Martias , legatis senatum quotidie dari . Ita putantur detrudi comitia in mensem Martium . Sed tamen his comitialibus Tribuni plebis [11] de Gabinio se acturos esse dicunt . Omnia colligo , ut novi scribam aliquid ad te : sed ut vides , res me ipsa deficit . Itaque ad [12] Callisthenem & ad Philistum [13] redeo : in quibus te video volutatum . Callisthenes quidem , [14] vulgare & notum negotium : quemadmodum Græci aliquot [15] locuti sunt . [16] Siculus ille capitalis , creber , acutus , brevis , pene pusillus Thucydides : sed utros ejus habueris libros (duo enim sunt corpora) an utrosque , nescio . Me magis [17] de

 Diony-

tur , laudarent . Pleni exemplorum libri . *Manutius*. Testatur Gruterus , ora libri adscriptum e codice aliquo veteri fuisse : *vos colluditis* . Quod ego non aspernor , neque improbaturos puto , qui memoria repetent , quam multa apud Ciceronem de Judicum nefaria collusione legerint . *Olivet.*

11 *De Gabinio*] Ut ei , Syriam provinciam contra leges & jura sociorum administranti , imperium abrogetur . *Manut.*

12 *Callisthenem , & Philistum*] Quorum uterque scripserat historiam : Callisthenes Olynthius de rebus gestis Alexandri , Siculus Philistus cum aliis de rebus , tum de Dionysio Siciliæ tyranno . *Manut.*

13 *Redeo*] Censebat Muretus *Var. Lect.* II. 5. delendum esse illud *redeo* : quod in iis quæ antecedunt , de duobus illis historicis nulla mentio est , ut ad eos redire dicatur ; posse autem per ellipsim verbum abesse sine detrimento sententiæ . Mihi Muretus semper erit Muretus : quid si tamen intelligamus in hunc modum ? Nova colligo , quæ scribam ; nulla suppetunt ; itaque cogor ad vetera recurrere , & de Callisthene loqui , ac de Philisto . *Olivetus.*

14 *Vulgare & notum*] Triviala & in quo nihil admodum excellat . *Negotium* ita dixit , ut Græci interdum πρᾶγμα . Ipse (ad Att. I. 11.) *Teneris illa , lentum sane negotium* . Vide Muretum loco laudato . *Idem.*

15 *Locuti sunt*] Illa verba quin melius absint a libro vetere , non dubito . Hoc enim dicle , aliquot alios Græcos similes esse Callisthenis , id est non magni ipsos quoque pretii . Nam quod a Manutio dictum scio , Callisthenem locutum in Historia non exquisite , sed quomodo vulgo loquerentur , miror unde id sumpserit , cum ipsius scripta non extent ; Cicero autem ipse alibi (Orat. II. 14.) ajat eum pene rhetorico more historiam scripsisse . *Muretus* . Facilem habet explicatum ea scriptura , quam in libro vetere inventam probat Muretus . Id vero incommodi est , quod consensu destituitur aliorum codicum : illas enim exhibent quatuor syllabas , *locuti sunt* , quas vir eruditus exauctorat . Neque tamen in illis sensus non est satis idoneus : hac nimirum sententia , *quemadmodum Græci aliquot locuti sunt* ; Cicero judicium de Callisthene suum confirmat testimonio & auctoritate Græcorum aliquot , qui non aliter de illo historiarum scriptore senserunt , & *locuti sunt* ac loquitur ipse . *Olivetus.*

16 *Siculus ille capitalis , creber*] Exponit de Philisto quid sentiat . *Capitalis* , hoc est ingeniosus . Ovid. Fast. III. 839. *Capitale vocamus Ingenium solers* . Vide Muretum , loco jam laudato . Vim hujus vocis , *creber* , explicat id , quod habetur lib. de Orat. II , cap. 13. *Thucydides ita creber est rerum frequentia* &c. *Idem.*

17 *De Dionysio*] Alterum scilicet corpus , in quo de Dionysii rebus gestis egerat . *Victor.* lib. XXXII. cap. 19. *Var. Lect.*

Dionysio delectat: ipse est enim [18] veterator magnus, & perfamiliaris Philisto. Sed quod adscribis, aggrederisne [19] ad historiam? Me auctore potes: &, quoniam tabellarios subministras, hodierni diei res gestas Lupercalibus habebis. Oblecta te cum Cicerone nostro quam [20] bellissime.

18 *Veterator*] Delectat me Philistus non tam quia capitalis, creber, acutus, quam quod ipse Dionysius, de quo scribit, astutus in primis ac vafer est: quæ tum, narrante Philisto, tum ipsa per sese delectant. *Man.*

19 *Ad historiam*] Scribendam; cum veteres jam legisset historicos. *Idem.*

20 *Bellissime*] Non ad pulchritudinem, sed ad jucunditatem & commoditatem quandam refertur *bellum*: ut *bella* puella, non quæ forma, sed quæ elegantia, & quadam quasi gratia intuentium oculos tenet. *Idem.*

MARCUS Q. FRATRI S.

XIV. DUAS adhuc a te accepi epistolas: quarum alteram in ipso discessu nostro, alteram Arminio datam. Plures, quas scribis te dedisse, non acceperam. Ego me in Cumano & Pompejano, præterquam quod sine te, cæterum satis commode oblectabam, & eram in iisdem locis usque ad Kal. Jun. futurus. Scribebam illa, quæ dixeram, [1] πολιτικά; spissum sane opus & operosum. Sed si ex sententia successerit, bene erit opera posita. Sin minus, in illud ipsum mare dejiciemus, quod scribentes spectamus. Aggrediemur alia, quoniam quiescere non possumus. Tua mandata persequar diligenter, & [2] adjungendis hominibus, & quibusdam non alienandis. Maximæ mihi vero curæ erit, ut Ciceronem tuum nostrumque videam, scilicet quotidie: sed inspiciam, quid discat, quam sæpissime: &, nisi ille contemnet, etiam magistrum me ei profitebor: cujus rei nonnullam consuetudinem nactus sum in hoc horum dierum otio, Cicerone nostro [3] minore perdocendo. Tu, quemadmodum scribis, quod etiam si non scriberes, facere te diligentissime tamen sciebam, facies, sci-

ARG. Quid agat, commemorat: Quinto operam suam in rebus ejus pollicetur: M. Orsium & Trebatium commendat. *Anno U. C. 699.*

1 Πολιτικά] Libros de republica.

2 *Adjungendis*] Ad amicitiam. *Manut.*

3 *Minore*] Moveor suspicione nonnulla, ne glossema fuerit, additum ad illud, *nostro*. Cur enim, cum ad fratrem scribat, adjungat, *minore*? nonne satis filium suum ab illius filio distinxit, cum de suo dixit, *nostro*; de illo, *tuum*? Idem.

ſcilicet ut mea mandata digeras, perſequare, conficias. Ego cum Romam venero, nullum prætermittam Cæſaris tabellarium, cui literas ad te non dem. His diebus (ignoſces) cui darem fuit nemo ante hunc M. Orfium equitem Romanum, noſtrum & perneceſſarium, & quod eſt ex municipio Atellano, quod ſcis eſſe in fide noſtra. Itaque eum tibi commendo majorem in modum, hominem domi ſplendidum, gratioſum etiam extra domum: quem fac ut tua liberalitate tibi obliges. Eſt tribunus militum in exercitu noſtro. Gratum hominem obſervantemque cognoſces. Trebatium ut valde ames, vehementer te rogo. Vale.

MARCUS Q. FRATRI S.

XV. ANTE diem IV Non. Jun. quo die Romam veni, accepi tuas literas datas Placentiæ: deinde alteras poſtridie, datas [1] Laude Nonis, cum Cæſaris literis refertis omni officio, diligentia, ſuavitate. Sunt iſta quidem magna, vel potius maxima. Habent enim vim magnam ad gloriam, & ad ſummam dignitatem. Sed mihi crede, quem noſti; quod in iſtis rebus ego plurimi æſtimo, id jam habeo: te ſcilicet primum tam inſervientem communi dignitati: deinde Cæſaris tantum in me amorem, quem omnibus his honoribus, quos me a ſe expectare vult, antepono. Literæ vero ejus una datæ cum tuis; quarum initium eſt, quam ſuavis ei tuus adventus fuerit, & recordatio veteris amoris: deinde, ſe effecturum, ut ego in medio dolore ac deſiderio tui, te, cum a me abeſſes, potiſſimum ſecum eſſe lætarer, incredibiliter delectarunt. Quare facis tu quidem fraterne, quod me hortaris, ſed mehercule currentem nunc quidem, ut omnia mea ſtudia in iſtum unum conferam. Ego vero ardenti quidem ſtudio:

I 2 ac

ARG. Cæſaris in ſe amorem & liberalitatem commemorat, & ſuum erga eum ſtudium pollicetur: conſilium ſuum, utrum Romam redeat, an in Gallia maneat, & de ambitu, qui in conſulatu petendo exiſtat, perſcribit. *Anno U. C. 699.*

1 *Laude Nonis*] Sic emendabat Carolus Sigonius, probavit Manutius, recepit Lambinus, cum vulgo legatur *Blandenone*, nomen Geographis incognitum. *Laus*, oppidum eſt Placentiæ proximum.

ac fortaſſe efficiam, quod ſæpe viatoribus, cum properant, evenit: ut, ſi ſerius, quam voluerunt, forte ſurrexerint, properando etiam citius, quam ſi de multa nocte vigilaſſent, perveniant quo velint: ſic ego, quoniam in iſto homine colendo tam indormivi diu, te mehercule ſæpe excitante, curſu corrigam tarditatem, tum equis, tum vero (quoniam ſcribis poema ab eo noſtrum probari) [2] quadrigis poeticis. Modo mihi date [3] Britanniam, quam pingam coloribus tuis, penicillo meo. Sed quid ago? quod mihi tempus, Romæ præſertim, ut iſte me rogat, manenti, vacuum oſtenditur? ſed videro: fortaſſe enim (ut fit) vincet tuus amor omnes difficultates. Trebatium quod ad ſe miſerim, perſalſe & humaniter etiam gratias mihi agit: negat enim, in tanta multitudine eorum, qui una eſſent, quemquam fuiſſe, qui [4] vadimonium concipere poſſet. M. Curtio tribunatum ab eo petivi (nam Domitius ſe derideri putaſſet, ſi eſſet a me [5] rogatus: hoc enim eſt ejus quotidianum, ſe ne tribunum militum quidem facere: etiam in ſenatu luſit, Appium collegam propterea iſſe ad Cæſarem, ut aliquem tribunatum auferret) ſed in alterum annum. Id & Curtius ita volebat. Tu, quemadmodum me cenſes oportere eſſe in republica, & in noſtris inimicitiis; ita & eſſe, & fore auricula infima ſcito molliorem. Res Romanæ ſe ſic habebant. Erat nonnulla ſpes comitiorum, ſed incerta: erat aliqua ſuſpicio dictaturæ, ne ea quidem certa: ſummum otium forenſe, ſed [6] ſeneſcentis magis civi-

2 *Quadrigis poeticis*] Dicturus videbatur, *tum equis*, *tum velis*: ſed per jocum, pro *velis*, intulit, *quadrigis*: quæ & ipſæ ad celeritatem faciunt. Addidit autem, *poeticis*; ut cum aliis rebus, tum vero ſcriptis verſibus, gratiam ſe a Cæſare initurum oſtenderet. *Manut.*

3 *Britanniam*] Res, quas in Britannia geretis. Jam enim, ut opinor, erant in itinere, Britanniam cogitantes. Nam in epiſtole ad Atticum, menſe Quintili data, ſuſpicari ſe dicit, *Quintum eſſe in Britannia*. Idem.

4 *Vadimonium*] Certa erat verborum formula, qua ſeſe invicem vadarentur; quibus verbis cum eſſent uſi, *conceptum vadimonium* dicebatur. Jocus Cæſaris in eo fuit: Opportune Ciceronem feciſſe, qui Trebatium juriſconſultum ad ſe miſiſſet: nam antea in univerſa prætoria cohorte, totoque comitatu ſuo neminem fuiſſe, qui, cum litigere vellet, quibus verbis vadaretur, teneret. *Manut.*

5 *Rogatus*] Ut ad Cæſarem ſcriberet. Diſſidebat enim capitali odio cum Cæſare Domitius. *Idem.*

6 *Seneſcentis*] Non quia deſit, quod homines in foro agant: ſed omnium rerum tædio civitas languet. Videtur hoc dicere: Cum publicis in rebus male agatur, ſerpit idem morbus etiam ad privata, & omnino nihil curatur. *Idem.*

civitatis, quam acquiescentis. Sententia autem nostra in senatu ejusmodi, magis ut alii nobis assentiantur, quam nosmetipsi. [7] Τοιαῦθ' ὁ τλήμων πόλεμος ἐξεργάζεται. [8] Calamo & atramento temperato, charta etiam [9] dentata res agetur. Scribis enim te meas literas superiores vix legere potuisse: in quo [10] nihil eorum, mi frater, fuit, quæ putas. Neque enim occupatus eram, neque perturbatus, nec iratus alicui: sed hoc facio semper, ut quicunque calamus in manus meas venerit, eo sic utar tanquam bono. Verum attende nunc, mi optime & suavissime frater, ad ea dum rescribo, quæ tu in hac eadem brevi epistola [11] πραγματικῶς valde scripsisti. De quo petis, ut ad te nihil occultans, nihil dissimulans, nihil tibi indulgens, genuine fraterneque rescribam: [12] id est, utrum voles, ut dixerimus, ad expediendum te, si causa sit, commorere. Si, mi Quinte, parva aliqua res esset, in qua sciscita-

7 Τοιαῦθ'] *Miseranda belli talia conditio efficit*. Senarius * Euripidis in tragœdia Ἱκέτιδες. *Idem*. * Vers. 119.

8 *Calamo*] Quatuor fit argumentis, ut hoc putem esse principium epistolæ; primum, quod fortasse paulo infirmius videbitur; ut homines diversa sentiunt: quod hæc verba initium potius epistolæ, quam epistolæ partis, redolent: deinde quod apparet, respondisse jam Ciceronem duabus Quinti epistolie, Placentiæ & *Blandenone* datis: nunc autem uni respondet brevi epistolæ, quam post illas accepit. Præterea, si una esset epistola, bis ageret de rebus Romanis. Nam & dixit jam: *Res Romanæ sic se habebant. Erat nonnulla spes comitiorum*, &c. infra vero rursus: *Ambitus redit immanis*, itaque, eadem esse repetita, credibile non est. Postremo, quod hanc scriptam esse constat post idus Quintiles; cum inferat: *Idibus Quintilibus fœnus fuit ZZ ex Z.* at superiora paulo post IV. nonas Junias: ut ipse in prima epistolæ parte significat. *Idem*.

9 *Dentata*] Apri, aut etiam equi dente lævata. Quod item nunc, ubi quid scribimus accuratius, facere solemus, ad inæqualitatem chartæ complanandam, quo calamus quasi currat expeditus. Nec vero mirari satis possum, quid Erasmo venerit in mentem hoc in loco interpretari, *charta dentata*, pro acerba & iracunde scripta: cum de literis agi, quæ bono calamo, temperato atramento, levi ac polita charta commodius formantur, illa verba demonstrent: *Scribis, te meas literas superiores vix legere potuisse:* & illa: *Hoc facio semper, ut, quicunque calamus in manus venerit, eo sic utar, tanquam bono.* Verum hoc, itemque alia, tum in adagiis, tum alibi non satis recte aut explanata, aut de Græcis conversa, homini erudito, ac de literis, quantum præstare potuit, bene merito largiamur. *Manut.*

10 *Nihil eorum*] Non ob eas, quas tu suspicaris, causas, parum perspicue scripsi. *Idem*.

11 Πραγματικῶς] Apte ad rem gerendam; ut homo in usu rerum versatus.

12 *Id est, utrum voles*] Mendi labes satis manifesta: nec eluere conabor: cum ab impressis libris minimum dissentiant scripti. Tantum enim pro, *commorere*, Bessarionis liber habet, *commoneres*. Quod si pro, *dixerimus*, legeretur, *dixerim*, *an*: nihil, opinor, superesset vitii, hoc ordine: *Id est, utrum voles, (ut dixerim) an, ad expediendum te, si causa sit, commorere*. Nec esset obscura sententia. Nam, *voles*, μεταφορικῶς usurpatum pro *celeriter venias*, &, *commorere* opponuntur. Sed minus audeo, propter incertas maximeque fallaces conjecturæ vias. *Manutius*.

ſcitarere quid vellem; tamen, cum tibi permiſſurus eſſem, ut faceres, quod velles, ego ipſe, quid vellem, oſtenderem. In hac vero re hoc profecto quæris, cujuſmodi illum annum, qui ſequitur, expectem: plane aut tranquillum nobis, aut certe munitiſſimum: quod quotidie [13] domus, quod forum, quod theatri ſignificationes declarant: [14] nec laborant, quod mea conſcientia copiarum noſtrarum, quod Cæſaris, quod Pompeji gratiam tenemus. Hæc me, ut confidam, faciunt. Sin aliquis erumpet amentis hominis furor, omnia ſunt ad eum frangendum expedita. Hæc ita ſentio, judico, ad te explorate ſcribo: dubitare te, non aſſentatorie, ſed fraterne veto. Quare ſuavitatis equidem noſtræ fruendæ cauſa, cuperem te ad id tempus venire, quod dixeras: ſed illud malo tamen quod putas, [15] magis etiam illa (etenim magis æſtimo me) [16] ἀμφιλαφίαν illam tuam, & [17] expectationem debitorum tuorum. Illud quidem ſic habeto, nihil nobis expeditis, ſi valebimus, fore fortunatius. Parva ſunt quæ deſunt, noſtris quidem moribus, & ea ſunt ad explicandum expeditiſſima, modo valeamus. Ambitus redit immanis: nunquam fuit par. Idibus Quintilibus fœnus fuit [18] beſſibus ex triente, coitione Mem-

13 *Domus*] A multis celebrata. Ep. 5. & ad Atticum epiſt. 22. lib. II. *Idem*.

14 *Nec laborant*] Hic alii fortaſſe viderint acutius: ego plane τυφλώττω. Obſcuratur enim mendo ſententia. *Idem*. In uno reperi, *conſentia*, pro, *conſcientia*, quod eſt in vulgatis. Unde feci, *conſenſio*. Videtur autem ſic poſſe totus hic locus emendari, ſaltem ut aliqua ex eo probabilis ſententia eliciatur; alioqui nihil affirmo, cum ſola conjectura nitar. Sic igitur legere fortaſſe licet, *Noſtri inimici laborant, quod mira eſt conſenſio copiarum*, &c. *Lambin.*

15 *Magis etiam*] Pater Aldus; *Magis etiam, illa etiam magni aſtime me ἀμφ*. Quibus adhærent Pall. niſi quod quidam, *magna aſtime*, unus *magnam aſtime*, ſec. etiam ac tert. a manu prima; *magnis etiam illa magna eſt*. Gruter. Cum in his nullus omnino ſit ſenſus, ita refingebat Lambinus; *ſed illud malo tamen quod putas magis* eſſe e re tua. Etiam magni *æſtimo ἀμφιλαφίαν illam tuam*, &c. Victorius ita edidit, atque interpunxit? *magis etiam illa etiam magni æſtime, me ἀμφιλαφίαν* &c. Quo te vertas? expecta, ſi quis tamen ſupereſt, meliorem librum.

16 Ἀμφιλαφίαν] De qua ſupra, ep. 6.

17 *Expectationem*] Expectabo, ut, quæ mihi debes, ea perſolvas, ut, quæ te facturum pollicitos es, re præſtes. Quæ vero hæc? ut Quintus Cæſarem ipſum, primum ſcilicet, deinde ut alios quoque & de cohorte, & de exercitu Cæſaris, qui Romæ aliquid poſſent, Marco fratri benevolentia conjungeret: quo præſidiis firmioribus contra Clodii furorem in urbe muniretur. Id autem Quintus fratri mandanti ac roganti promiſerat. Huc enim ſpectare illud puto, quod ſupra dixit, *mea mandata dixeras, perſequare, conficias*. Nec, in caſtris quid aliud navare Quintus pro fratre poſſet, intelligo. *Manutius*.

18 *Beſſibus ex triente*] Vide ad Atticum IV. 14, & J. F. Gronovii Obſerv. IV. 9.

Memmii, [19] quam cum Domitio habuit Scaurus, unum vincere. Meſſala flaccet. Non dico [20] ὑπερβολικῶς: vel H-S centies conſtituunt in prærogativa [21] pronuntiare. Res ardet invidia. Tribunitii candidati compromiſerunt, H-S quingenis in ſingulos apud M. [22] Catonem depoſitis, petere ejus arbitratu, ut qui contra feciſſet, ab eo [23] condemnaretur. Quæ quidem comitia gratuita ſi fuerint, ut putantur, plus unus Cato fuerit, quam omnes leges, omneſque judices.

19 *Quam cum*] Victorius, *quo cum Domitio. Hanc Scaurus unum vincere.* Lambinus ex conjectura, *Scaurus vult vincere.* Manutius pro *vincere* mavult *enuntiare*, ut ſubaudiatur *coitionem*; & ſit *enuntiare* pro *enuntiabat*. Hunc locum, ſi quidquam aliud, illuſtrabunt epiſtolæ 17. & 18. lib. IV. ad Att. *Olivetus*.

20 Ὑπερβολικῶς] Supra modum.

21 *Pronuntiare*] Polliceri ſe daturos, ſi eam tulerint, ejuſque ſuffragiis conſules fuerint deſignati. Verbum in hoc genere proprium. *Manutius*.

22 *Catonem*] Qui prætor tunc erat. *Idem*.

23 *Condemnaretur*] Amitteret quod apud illum pecuniæ depoſuiſſet: idque aliis, qui ſine arte mala petiiſſent, tribueretur. Et condemnatum ex iis neſcio quem ab ipſo Catone, legimus apud Plutarchum in ejus vita. *Idem*.

MARCUS Q. FRATRI S.

XVI. CUM a me literas librarii manu acceperis, [1] ne paulum otii me habuiſſe judicato: cum autem mea, [2] nullum. Sic enim habeto, nunquam me a cauſis & judiciis diſtrictiorem fuiſſe, atque id anni tempore graviſſimo, & caloribus maximis. Sed hæc (quoniam tu ita perſcribis) ferenda ſunt: neque committendum, ut aut ſpei, aut cogitationi veſtræ ego videar defuiſſe: præſertim cum, tametſi id [3] difficilius fuerit, tamen ex hoc labore magnam gratiam magnamque dignitatem ſim collecturus. Itaque, ut tibi placet, damus operam, ne cujus animum offendamus, atque ut etiam

ab

ARG. De occupationibus ſuis: quid in ſenatu actum: quæ judicia habita ſint aut inſtent: materiam carminis ſcribendi, ſuperata a Cæſare Britannia, gratulatur, & quid de ſuis verſibus Cæſar judicet, ſciſcitatur. *Anno* U. C. *699*.

1 *Ne paulum otii*] Videtur quibuſdam tanquam integumentis velata ſententia; ſed oſtendetur hoc modo: Cum utor librarii manu, prorſus otii nihil habeo; cum autem mea, non nihil. *Manutius*.

2 *Nullum*] Subaudi, *ne*; quod proxime antecedit: ut ſit: *Ne nullum otium*. Idem.

3 *Difficilius*] Cum aliqua difficultate. Nomina quædam ſunt, quæ *ſecundæ comparationis* appellant grammatici: quæ cum ideo fuerint inventa, ut augerent; minus tamen ſignificant, quam ea, quæ iidem *poſitiva* dicunt. Itaque illud Virgilianum, *Triſtior, & lacrymis oculos ſuffuſa nitentes*, exponit Servius hoc modo: *Triſtior*, minus eſt, quam *triſtis*. Idem.

ab iis ipsis, qui nos cum Cæsare tam conjunctos dolent, diligamur: ab æquis vero, aut etiam a propensis in hanc partem vehementer & colamur, & amemur. De ambitu cum atrocissime egeretur in senatu multos dies, quod ita erant progressi candidati consulares ut non esset ferendum, in senatu non fui. Statui ad nullam medicinam reipublicæ sine magno [4] præsidio accedere. Quo die hæc scripsi, Drusus erat de prævaricatione a tribunis ærariis absolutus, in [5] summa, quatuor sententiis cum Senatores & Equites damnassent. Ego eodem die post meridiem [6] Vatinium aderam defensurus: ea res facilis est. Comitia in mensem Sept. rejecta sunt. Scauri judicium statim exercebitur: cui nos non deerimus. [7] Συνδείπνους Σοφοκλέους, quanquam a te actam fabellam video esse festive, nullo modo probavi. Venio nunc ad id, quod nescio an primum esse debuerit. O jucundas mihi tuas de Britannia literas! Timebam Oceanum, timebam littus insulæ. Reliqua non equidem contemno, sed plus habent tamen spei quam timoris, magisque sum sollicitus expectatione ea, quam metu. Te vero [8] ὑπόθεσιν scribendi egregiam habere video. Quos tu situs, quas naturas rerum & locorum, quos mores, quas gentes, quas pugnas, quem vero ipsum imperatorem habes? Ego te libenter, ut rogas, quibus rebus vis, adjuvabo, & tibi ver-

4 *Præsidio*] Nisi plures videam esse, qui mecum sentiant, quam qui contra. *Idem*.

5 *In summa*] Omnium ordinum sententiæ numerabantur, & ex majore parte vel absolvebatur, vel condemnabatur reus. Ordinum ipsorum ratio non babebatur. Poterat enim usu venire, ut a duobus ordinibus condemnatus, ex universo tamen sententiarum numero absolveretur. *Idem*.

6 *Vatinium*] Hujus defensionis meminit Pedianus in commentarii proœmio pro Scauro, & ipse Vatinius in epistola. *Idem*.

7 Συνδείπνους Σοφοκλέους] Qui dicantur, non convenit inter interpretes. Alii fabulam Sophoclis συνδείπνους dictam intelligunt, a Quinto conversam latine; improbante Manutio, qui negat eam Ciceronem tam rustice improbaturum fuisse. Sed imprimis repugnat verbum, *actam*; quod indicat, huic fabulæ, de qua dicitur, Quintum interfuisse. Itaque Manutius putat capienda verba esse de convivio, perquam simili convivio in fabula aliqua Sophoclis, cui interfuerit Quintus, & in quo quid sibi acciderit, commemorarit fratri. Sed hujusmodi convivium non aptum videtur Sophocleæ tragœdiæ. Mihi in mentem venerunt Σοφοκλεῖς Pliniani Ep. II. 16. *Laudiceni*, parasiti, qui cœnulæ causa, quamvis indignos laudant, & ab iis acta & dicta omnia σοφῶς dicta & acta clamant. Fuisse ergo videtur in convivio, in eoque habuisse συνδείπνους parasitos, aut parasiticis certe moribus. Hos quemadmodum, quam lepide & festive vexarit, commemoraverat fratri. Itaque fatendum esse, respondet, lepide ab eo actam illam fabulam (frequentes enim occurrunt in Comicorum fabulis parasiti) sed rem sibi nihilominus non probari, velle se, factum non esse aut dictum, quod factum dictumque scripsisset. *Ernest.*

8 Ὑπόθεσιν] Argumentum.

versus, quos rogas, [9] *γλαῦκ' εἰς Ἀθήνας* mittam. Sed heus tu, celari videor a te. Quomodonam, mi frater, de nostris versibus Cæsar? nam primum librum se legisse scripsit ad me ante: & prima sic, ut neget se ne Græca quidem meliora legisse. Reliqua ad quendam locum [10] *ῥαθυμώτερα*. Hoc enim utitur verbo. Dic mihi verum, num aut [11] res eum, aut *χαρακτὴρ* non delectat? Nihil est quod vereare. Ego enim ne pilo quidem minus me amabo. Hac de re [12] *φιλαλήθως*, &, ut soles, scribe fraterne.

9 Γλαῦκ' εἰς Ἀθήνας] Cum ipse versus optime facias. Infra dixit, eadem sententia: *Quoniam ipsi fontes jam sitiunt*. Proverbium iis de rebus usurpatum, quas ad eos, qui abundant, mittimus. Noctua enim suos nummos Athenienses signabant. *Manut.*

10 Ῥαθυμώτερα] Minus accurata, scripta indiligentius, videri sibi ajebat. *Idem*.

11 *Res, aut χαρακτὴρ*] Aut argumentum, aut meum scribendi genus. *Idem*.

12 φιλαλήθως] Cum studio veritatis, vere & ex animo. *Idem*.

EPISTOLARUM
AD Q. FRATREM
LIBER III.

MARCUS Q. FRATRI S.

I. I. EGO ex magnis caloribus (non enim meminimus majores) in Arpinati summa cum amœnitate [1] fluminis me refeci ludorum diebus, Philotimo [2] tribulibus commendatis. In [3] Arcano a. d. IV Idus Sept. fui. Ibi [4] Messidium cum Philoxeno, aquamque, quam ii ducebant non longe a villa, belle sane fluentem vidi, præsertim maxima siccitate: uberioremque aliquanto sese collecturos esse dicebant. Apud [5] Herum recte erat. In Manliano offendi Diphilum [6] Diphilo tardiorem: sed tamen nihil ei restabat præter balnearia, & ambulationem, & aviarium. Villa mihi valde placuit, propterea quod summam dignitate pavimentata porticus habebat: quod mihi nunc denique apparuit, posteaquam & ipsa tota patet, & columnæ politæ sunt. Totum in eo est (quod mihi erit curæ) tectorium ut concinnum sit. Pavimenta recte fieri videbantur. Cameras quasdam non probavi, mutarique jussi. Quo loco in porticu te scribere ajunt ut atriolum fiat, mihi, ut est, magis placebat: neque enim satis

ARGUMENTUM. In prædiis Quinti se fuisse, & quædam ibi, in primis in ædificandi ratione, correxisse, constituisse commemorat, & ad tres epistolas e Gallia a Quinto acceptas de variis rebus respondet; simul quædam de rebus Romanis perscribit. *Anno U. C. 699.*

1 *Fluminis*] De Fibreno flumine intelligit: *quo nihil amœnius, nihil frigidius*: ut in libro II. de Legibus. *Manut.*

2 *Tribulibus commendatis*] Ut eis meo nomine ad spectandos ludos locum daret. Moris enim erat, ut amicis & tribulibus & in circo & in foro locus ad spectandum daretur. *Ad Att.* II. 1. & *pro Murena*. Idem.

3 *Arcano*] Quinti prædio. *Idem*.

4 *Messidium cum Philoxeno*] Redemptores erant aquæ deducendæ. Quod in hac ipsa epistola, infra, videtur posse conjici. *Idem*.

5 *Herum*] Villicum in Arcano, ut Nicephorum in Laterio, quem infra nominat. *Idem*.

6 *Diphilo*] Se ipso. Diphilus, inquit, se ipsum tarditate superavit. *Idem*.

ſatis loci eſſe videbatur atriolo : neque fere ſolet niſi in his ædificiis fieri , in quibus eſt atrium majus : nec habere poterat adjuncta cubicula , & ejuſmodi membra . [7] Nunc hoc vel honeſtate teſtudinis , vel valde boni æſtivum locum obtinebit . Tu tamen ſi aliter ſentis , reſcribe quam primum . In balneariis , [8] aſſa in alterum [9] apodyterii angulum promovi , propterea quod ita erant poſita , ut eorum vaporarium , ex quo ignis erumpit , eſſet ſubjectum cubiculis . Subgrande cubiculum autem , & hibernum altum valde probavi , quod & ampla erant , & loco poſita , ambulationis uno latere , eo quod eſt proximum balneariis . Columnas neque rectas , neque e regione Diphilus collocarat : eas ſcilicet demolietur : aliquando perpendiculo & linea diſcet uti . Omnino ſpero paucis menſibus opus Diphili perfectum fore : curat enim diligentiſſime Cæſius , qui tum mecum fuit .

II. Ex eo loco recta , Vitularia via , profecti ſumus in Fufidianum fundum , quem tibi proximis nuntiis Arpini de Fufidio H-S CCCIↃↃↃ emeramus . Ego locum æſtate umbroſiorem vidi nunquam ; permultis locis aquam profluentem , & eam uberem . Quid quæris ? Jugera L. prati Cæſius irrigaturum facile te arbitrabatur . Equidem hoc , quod melius intelligo , affirmo , mirifica ſuavitate te villam habiturum , piſcina & [10] ſalientibus additis , palæſtra & ſilva [11] viridicata . Fundum audio te hunc Bovillanum velle retinere . De eo quid videatur , ipſe conſtitues . Calvus ajebat , aqua dempta , & ejus aquæ [12] jure conſtituto ,

7 *Nunc hoc*] P. Manutius ingenioſe divinabat : *Nunc hoc vel in æſtate teſtudinis , vel hieme æſtivum locum obtinebit* . Lambinus haud paulo audacius : *Nunc hoc vel hieme , teſtudinis : vel æſtate , valde boni æſtivi locum obtinebit* . Locum eſſe corruptiſſimum nemo non agnoſcit . Vide Turneb. Adverſ. XXIV. 39.

8 *Aſſa*] Laconicum , ſive locus in quo ſudor elicitur . De quo Vitruvius , V. 10.

9 *Apodyterii*] Ubi veſtes ituri balnea deponebant . *Manutius* .

10 *Salientibus*] Aquis . *Idem* .

11 *Viridicata*] Novum , & forte , in iis quidem , qui extant , veterum libris , ſingulare verbum . Quaſi , *virente* . Idem . Lego , *vindicata* , id eſt , liberata , purgata , ut amœnitatem habeant . *Turneb.* Adverſ. XXIV. 39.

12 *Jure conſtituto*] Dicit hoc : ſi jus aquæ conſtituatur , hoc eſt , ſi jus aquæ Quinto ſervetur , ſervitutem fundo impoſitum iri illius aquæ , neque tamen fore , ut minoris , quam quanti cum aqua vendi fundus poſſit . Quam igitur aquam Meſſidius per tuos fundos deducendam redemit ; (hoc enim proxime dicet) eam nolo te cum fundo Bovillano alienare : ſed , jus ei aquæ ſuadeo conſtituas . Hoc eſt in tuo jure retineas : ut ex duobus mancipiis , fundo & aqua , unum emptoris fiat , alterum eſſe tuum pergat ; jus , inquam , fundi migret ad emptorem , jus aquæ penes te remaneat . *Manut.*

& servitute fundo illi imposita, tamen nos pretium servare posse, si vendere vellemus. [13] Messidium mecum habui. Is se ternis nummis in pedem tecum transegisse dicebat: sese autem mensum pedibus ajebat passuum MCD: mihi plus visum est: sed præstabo, sumptum nusquam melius posse poni. Chilonem arcesseram Venafro: sed eo ipso die quatuor ejus conservos & discipulos Venafri cuniculus oppresserat. Idibus Sept. in Laterio fui. Viam perspexi; quæ mihi ita placuit, ut opus publicum videretur esse, præter CL passus: sum enim ipse mensus ab eo ponticulo, qui est [14] ad Furinæ, [15] Satricum versus. Eo loco pulvis, non glarea injecta est: & mutabitur: & ea viæ pars valde acclivis est. Sed intellexi aliter duci non potuisse, præsertim cum tu neque per [16] Locustæ, neque per Varronis velles ducere. Veluinus ante suum fundum prope [17] munierat. Locusta non attigerat: quem ego Romæ aggrediar, &, ut arbitror, commovebo: & simul M. Taurum, quem tibi audio promisisse, qui nunc Romæ erat, de aqua per fundum ejus ducenda rogabo. Nicephorum villicum tuum sane probavi: quæsivique ex eo, ecquid ei de illa ædificatiuncula Laterii, de qua mecum locutus es, mandavisses. Tum is mihi respondit, se ipsum ejus operis H-S XVI conductorem fuisse: sed te postea multa addidisse ad opus, nihil ad pretium: itaque id se omisisse. Mihi hercule valde placet, te illa, ut constituebas, addere: quanquam ea villa, quæ nunc est, tanquam [18] philosophia videtur esse, quæ objurget cæterarum villarum insaniam. Veruntamen illud additum delectabit. [19] Topiarium laudavi: ita omnia convestit hedera, qua

basim

13 *Messidium*] Redemptorem deducendæ aquæ: qui singulos in pedes alvei faciendi ternis nummis transegerat. *Idem*.

14 *Ad Furinæ*] *Forinæ* scribendum est, si veteris inscriptionis auctoritatem sequi velimus. *Ursinus*. *Furinam* cui lucus, ædes, & Flamen Romæ, interpretatur *Eumenidem* Tullius lib. III. de Nat. D. a *furendo*. *Forinam* vero dixerunt illi *foricarum* Deam. Foricæ enim seu ἀφεδρῶνες publici pontibus imponuntur. *F. Junius*.

15 *Satricum*] Oppidum in Latio. *Manut.*

16 *Locustæ*] Supple, fundum.

17 *Munierat*] Viam. Et hoc significat; Cum tu id jus haberes, ut viam ducere per Locustæ, perque Varronis fundum posses; neque tamen, quæ tua fuit modestia, feceris: illi, ut quasi tibi gratiam referrent, eam viæ partem, quæ ante fundos eorum est, munire debuerunt: quod Varro propemodum effecit: Locusta nondum attigit. *Manut.*

18 *Philosophia*] *Philosopho* rectissime Faernus: & *convestivit* paulo post. *Ursin.*

19 *Topiarium*] Opus ex hedera. *Manut.* De homine, non de loco interpretor. Qui locum opere topiario ornarat. *Turneb. Advers.* XXIV. 39.

basim villæ, qua intercolumnia ambulationis; ut denique illi [20] palliati [21] topiariam facere videantur, & hederam vendere. Jam [22] ἀποδυτηρίῳ nihil alsius, nihil muscosius. Habes fere de rebus rusticis. Urbanam [23] expolitionem [24] urget ille quidem & Philotimus & Cincius: sed etiam ipse crebro interviso: quod est facile factu. Quamobrem ea te cura liberatum volo.

III. De Cicerone quod me semper rogas, ignosco equidem tibi, sed tu quoque mihi velim ignoscas. Non enim concedo tibi, plus ut illum ames, quam ipse amo. Atque utinam his diebus in Arpinati, quod & ipse cupierat, & ego non minus, mecum fuisset. Quod ad Pomponiam: si tibi videtur, scribas velim, cum aliquo exibimus, erat nobiscum, puerumque ducat. Clamores efficiam, si eum mecum habuero otiosum: nam Romæ respirandi non est locus. Id me scis antea gratis tibi esse pollicitum; quid nunc putas tanta abs te mihi [25] mercede proposita? Venio nunc [26] ad tuas literas, quas pluribus epistolis accepi, dum sum in Arpinati. Nam mihi uno die tres sunt redditæ, & quidem, ut videbantur, eodem abs te datæ tempore: una pluribus verbis, in qua primum erat, quod antiquior dies in tuis fuisset adscripta literis, quam in Cæsaris. Id facit Oppius nonnunquam necessario, ut, cum tabellarios constitueret mittere, literasque a nobis acceperit, aliqua re nova impediatur, & necessario serius, quam constituerat, mittat, neque nos datis jam epistolis diem commutari curemus. Scribis de Cæsaris summo in nos amore. Hunc

&

20 *Palliati*] Opinor designari Hermas Græcorum, & doctorum præcipue virorum, quorum imagines palliatæ erant in villis, ut ex eorum reliquis, quæ supersunt, conjici potest. *Ursinus*.

21 *Topiariam facere*] Qui topiariam faciunt, herbam, aut fruticem ad speciem aulæi, aut columnæ, aut fontis, alteriusve rei conformant. Palliati igitur hi, inter columnas constituti, topiariam facere, aut hederam, qua intercolumnium vestitur, vendere videntur. *Manutius*.

22 Ἀποδυτηρίῳ] Loco, ubi lavaturi vestimenta deponebant. Vox eadem cap. 1. sed Latine scripta in libris omnibus.

23 *Expolitionem*] Jam pene prorsus ædificaverant utriusque domum redemptores. *Expolitio* restabat, perfectio scilicet ædium urbanarum. *Manut.*

24 *Urget ille quidem*] Nonnullis placet *illam*: & est cur placeat, nostri tamen omnes in vulgata consentiunt. *Malasp.*

25 *Mercede*] Quam divinare, cum epistola Quinti non extet, nemo potest. *Manut.*

26 *Ad tuas literas, quas pluribus epistolis accepi*] Hoc est, ad ea quæ scripsisti. Constat enim *literarum* nomen multo latius patere quam *epistolarum*, librosque & orationes, & monumenta etiam significare. *Malasp.*

& tu fovebis, & nos, quibuscunque poterimus rebus, augebimus. De Pompejo, & facio diligenter, & faciam quod mones. Quod tibi mea permissio mansionis tuæ grata est, id ego summo meo dolore & desiderio, tamen ex parte gaudeo. In [27] Hippodamis, & nonnullis aliis arcessendis, quid cogites, non intelligo. Nemo istorum est, quin abs te munus, fundi suburbani instar, expectet. Trebatium vero meum [28] quod isto admisceas, nihil est. Ego illum ad Cæsarem misi, qui mihi jam satisfecit. [29] Si ipsi minus, præstare nihil debeo: teque item ab eo vindico, & libero. Quod scribis te a Cæsare quotidie plus diligi, immortaliter gaudeo. Balbum vero, qui est istius rei (quemadmodum scribit) adjutor, in oculis fero. Trebonium meum a te amari, teque ab illo, pergaudeo. De tribunatu quod scribis, ego vero nominatim petivi Curtio, & mihi ipse Cæsar nominatim Curtio paratum esse rescripsit, meamque in rogando verecundiam objurgavit. Si cui præterea petiero (id quod etiam Oppio dixi, ut ad illum scriberet) facile patiar mihi negari, quoniam illi, qui molesti sunt, sibi negari a me non facile patiuntur. Ego Curtium (id quod ipsi dixi) non modo rogatione, sed testimonio tuo diligo, quod literis tuis studium illius in salutem nostram facile perspexi. De Britannicis rebus cognovi ex tuis literis, nihil esse nec quod metuamus, nec quod gaudeamus. De publicis negotiis, quæ vis ad te Tironem scribere, negligentius ad te ante scribebam, quod omnia, minima, maxima, ad Cæsarem mitti sciebam.

IV. Rescripsi epistolæ maximæ. Audi nunc de minuscula: in qua primum est de Clodii ad Cæsarem literis: in quo Cæsaris consilium probo, quod tibi amantissime petenti [30] veniam non dedit, uti ullum ad illam furiam verbum rescriberet.

27 *Hippodamis*] Qui equos domant. *Manutius*.

28 *Quod isto admisceas*] Scripserat, puto, Quintus, operam se daturum, ut illi, quos arcessierat, atque etiam Trebatius, liberaliter ab ipso tractarentur. Hoc, inquit Cicero, nihil opus est. Ego enim illum non ad te, sed ad Cæsarem misi: qui eum, mea commendatione adductus, accepit humanissime. *Idem*.

29 *Si ipsi minus*] Si Trebatio minus satisfecit Cæsar. *Tislinus*.

30 *Veniam non dedit*] Cum tu peteres, per amicitiam, ut ad P. Clodium rescriberet; quia nolles Cæsarem nostra causa facere, ut respondendi officium omitteret; satisfacere tibi noluit. *Manus*.

ret. Alterum eſt de [31] Calventi Marii oratione. Quod ſcribis miror, tibi placere, me [32] ad eum reſcribere, præſertim cum illam nemo lecturus ſit, ſi ego nihil reſcripſero; meam in illum pueri omnes, tanquam dictata, perdiſcant. Libros meos, quos expectas, inchoavi: ſed conficere non poſſum his diebus. Orationes efflagitatas pro Scauro & pro Plancio abſolvi. Poema ad Cæſarem, quod compoſueram, incidi. Tibi quod rogas, quoniam ipſi [33] fontes jam ſitiunt, ſi quid habebo ſpatii, ſcribam. Venio ad tertiam. Balbum quod ais mature Romam [34] bene comitatum eſſe venturum, mecumque aſſidue uſque ad Id. Majas futurum, id mihi pergratum, perque jucundum erit. Quod me in eadem epiſtola, ſicut ſæpe antea, cohortaris ad ambitionem & ad laborem, faciam equidem: ſed quando vivemus? Quarta epiſtola mihi reddita eſt Id. Sept. quam a. d. IV Id. Sex. ex Britannia dederas. In ea nihil ſane erat novi præter [35] Erigonam: quam ſi ab Oppio accepero, ſcribam ad te, quid ſentiam: nec dubito, quin mihi placitura ſit. [36] Et quod præterii de eo, quem ſcripſiſti de Milonis [37] plauſu ſcripſiſſe ad Cæſarem. Ego vero facile patior ita Cæſarem exiſtimare, illum quam maximum fuiſſe plauſum: & prorſus ita fuit: & tamen ille plauſus, qui illi datur, quodammodo nobis videtur dari. Reddita eſt etiam mihi pervetus epiſtola, ſed ſero allata, in qua [38] de æde Telluris, & de porticu Catuli me admones. Fit utrumque diligenter. Ad Telluris quidem etiam tuam ſtatuam locavi. Item de hortis quod me [39] admones, nec fui unquam valde cupidus, & nunc

domus

31 *Calventi Marii*] L. Piſonem, cujus maternus avus, ut apud Pedianum legimus, *Calventius* eſt appellatus, videtur intelligere. *Calventum* cur potius, quam *Calventium*, cur item Marium nominet; haud facile dixerim, niſi ſi inter Quintum & Marcum jam convenerat, ut eum fictis nominibus, Cæſaris maxime cauſa, qui Piſonis erat gener, appellarent. *Manut.*

32 *Ad eum reſcribere*] Quidam, *ad eam*, ut orationem intelligamus. Et eſt cur magis probem. *Malaſp.*

33 *Fontes jam ſitiunt*] Mirum eſt *ſitire fontes*, unde aqua peti ſolet. Itidem miror velle te verſus tibi, optimo poetæ, a me componi. Supra idem alio modo ſignificavit: γλαῦκα, inquit, εἰς Ἀθήνας. *Manut.*

34 *Bene comitatum*] Cum multis pecuniis. Joco enim uſus erat Quintus. *Idem.*

35 *Erigonam*] Tragœdiam: quam ſe ſcripſiſſe, & ad Oppium miſiſſe, ſignificaverat. Amiſſam in itinere, ultima demonſtrat hujus libri epiſtola. *Idem.*

36 *Et quod præterii*] Hoc eſt, *nihil novi præter Erigonam, & quod præterii*, &c.

37 *Plauſu*] A populo Miloni dato.

38 *De æde Telluris*] De operibus, puto, loquitur, & inſcriptionibus illis, de quibus epiſt. 8. lib. II. *Manut.*

39 *Admones*] Ut emam. *Idem.*

domus suppeditat mihi hortorum amœnitatem. Romam cum venissem a. d. XIII Kal. Octob. absolutum offendi in ædibus tuis tectum: quod supra conclavia non placuerat tibi esse [40] multorum fastigiorum, id nunc honeste vergit in tectum inferioris porticus. Cicero noster, dum ego absum, non cessavit apud rhetorem. De ejus eruditione quod labores, nihil est, quoniam ingenium ejus nosti: studium ego video. Cætera ejus suscipio, ut me putem præstare debere.

V. Gabinium [41] tres adhuc factiones postulant: L. Lentulus, flaminis filius, qui jam de majestate postulavit: Ti. Nero cum bonis subscriptoribus: C. Memmius tribunus plebis cum L. Capitone. Ad urbem accessit a. d. XII Kal. Octobr. Nihil turpius, nec desertius. Sed his judiciis nihil audeo confidere. Quod [42] Cato non valebat, adhuc de pecuniis repetundis non erat postulatus. Pompejus a me valde contendit de reditu in gratiam, sed adhuc nihil profecit: [43] nec, si ullam partem libertatis tenebo, proficiet. Tuas literas vehementer expecto. Quod scribis te audisse in candidatorum consularium [44] coitione me interfuisse, id falsum est. Ejusmodi enim pactiones in ea coitione factæ sunt, quas postea Memmius patefecit, ut nemo bonus interesse debuerit: & simul mihi committendum non fuit, ut his coitionibus interessem, quibus Messala excluderetur: cui quidem vehementer satisfacio rebus omnibus: ut arbitror, etiam Memmio. [45] Domitio ipsi multa jam feci, quæ voluit, quæque a me petivit. Scaurum beneficio defensionis valde obligavi. Adhuc erat valde incertum

&

40 *Multorum fastigiorum*] Tectum conclavia tegebat. Id nolebat Quintus descendere pluribus angulis, & lateribus, (sic enim multa fastigia habuisset) sed uno tantum fastigio vergere in tectum inferioris porticus. *Manut.*

41 *Tres*] Una de majestate, L. Lentulus; duæ de repetundis, Ti. Nero, & C. Memmius. Accessit postea, item de repetundis, quarta factio, C. & L. Antonii; ut in epistola, quæ sequitur: etiam quinta, de ambitu, P. Sylla, ut infra, & ad Atticum ep. 16. lib. IV. Est autem absolutus Gabinius de majestate, damnatus de repetundis. Dio, lib. 39. *Idem.*

42 *Cato*] M. Cato prætor; qui de repetundis hoc anno quæsivit. Eo ægrotante, postulari Gabinius, e Syria reversus, de repetundis non poterat. *Idem.*

43 *Nec... proficiet*] Immo profecit: ut etiam Gabinium, quem paulo ante accusaverat, mox rogatu Pompeji, non sine aliqua levitatis nota, Cicero defenderit. Dio, & Fam. epist. 1. lib. VII. *Idem.*

44 *Coitione*] Ad Attic. ep. 18. lib. IV. *Idem.*

45 *Domitio*] Consulari candidato.

& quando comitia, & qui consules futuri essent. Cum hanc jam epistolam complicarem, tabellarii a vobis venerunt a. d. XI kal. Sept. vicesimo die. O me sollicitum! quantum ego dolui in Cæsaris suavissimis literis! sed, quo erant suaviores, eo majorem dolorem illius [46] ille casus afferebat. Sed ad tuas venio literas. Primum tuam remansionem etiam atque etiam probo, præsertim cum, ut scribis, cum Cæsare communicaris. Oppium miror quidquam cum [47] Publilio: mihi enim non placuerat. Quod [48] interiore epistola scribis me Id. Sept. [49] Pompejo legatum iri, id ego non audivi; scripsique ad Cæsarem, Vibullium Cæsaris mandata [50] de mea mansione ad Pompejum pertulisse, [51] nec ad Oppium. [52] Quo consilio? [53] Quanquam Oppium ego tenui, quod priores partes Vibullii erant: cum eo enim coram Cæsar egerat, ad Oppium scripserat. Ego vero nullas [54] δευτέρας φροντίδας habere possum in Cæsaris rebus. Ille mihi secundum te & liberos nostros ita est, ut sit pene par. Videor id judicio facere: jam enim debeo: sed tamen amore sum incensus.

Cum scripsissem hæc infima, quæ sunt mea manu, venit

 ad

46 *Ille casus*] Puto dici, naufragium multarum navium in Oceano: de quo libro IV. Comment. de bello Gallico mentio fit. *Manut.* Vide notam ult.

47 *Publilio*] Tislinus legit *Publio*, & sic interpretatur: Oppium cum P. Clodio miror quidquam negoti habere. Non est insolens curta hæc dicendi ratio, præsertim in epistolis, & familiari sermone. *Publilio* tamen habent cæteri omnes: & intelligi potest de Publilio, de quo *Att.* XII. 7. *Olivet.*

48 *Interiore epistola*] Non ea epistolæ pars, quæ a principio & a fine pari distet intervallo, sed ea, quæ ab extremo propius absit, quam a principio. Id adeo cognoscetur, si, quod apud antiquos epistolæ claudendæ genus esset, ostendemus. Non enim tunc, eo, quo nunc solemus, modo, complicabantur, sed in orbem involvebantur epistolæ, ita, ut, quæ ultima scripta in pagina pars erat, involveretur prima; quæ prima, ultima. *Manutius*.

49 *Pompejo*] In Hispanias proconsule ituro. Sic enim putabatur. Verum non ivit. *Idem*.

50 *De mea mansione*] Quam Cæsar cupiebat; ut ejus ope atque auctoritate, quibus in rebus opus esset, uti posset. Supra, quod hoc declararet, illud est: *Quod mihi otium. Romæ præsertim, ut iste me rogat, manenti*, Idem.

51 *Nec ad Oppium*] Qui cum Cæsaris in urbe omnia negotia procuraret, ad eum quoque Cæsaris mandata perferre Vibullius debuit, ut is ageret cum Pompejo, ne me, si Cæsaris causa vellet, ab urbe removeret. *Idem*.

52 *Quo consilio?*] Fecit hoc Vibullius? Non enim hoc ad Cæsarem placet referri: ne videatur in eo consilium requirere. *Idem*.

53 *Quanquam*] Quanquam non hoc ideo dico, quia voluerim Oppium Vibullii verbis, cognita Cæsaris voluntate, adduci, ut ageret cum Pompejo de mea mansione. Quin ego illum, sua sponte satis incitatum, tenui. Rectius enim duxi, Vibullium primo, cui Cæsar præsens præsenti mandaverat, deinde Oppium, cui scripserat, agere cum Pompejo. *Idem*.

54 Δευτέρας] *Posteriores cogitationes*, ut alibi Cicero.

ad nos Cicero tuus ad cœnam, cum Pomponia foras cœnaret. Dedit mihi epiſtolam legendam tuam, quam paulo ante acceperat, [55] Ariſtophaneo modo, valde mehercule & ſuavem & gravem, qua ſum admodum delectatus. Dedit etiam alteram illam mihi, qua jubes eum mihi eſſe affixum, tanquam magiſtro. Quam illum epiſtolæ illæ delectarunt? quam me? Nihil puero illo ſuavius, nihil noſtri amantius. Hæc inter cœnam Tironi dictavi; ne mirere alia manu eſſe. [56] Annali literæ tuæ pergratæ fuerunt, quod & curares de ſe diligenter, & tamen conſilio ſeveriſſimo juvares. P. Servilius pater, ex literis, quas ſibi a Cæſare miſſas eſſe dicebat, ſignificat valde te ſibi gratum feciſſe, quod de ſua voluntate erga Cæſarem humaniſſime diligentiſſimeque locutus eſſes. Cum Romam ex Arpinati revertiſſem, dictum mihi eſt, Hippodamum ad te profectum eſſe. [57] Non poſſum ſcribere me miratum eſſe, illum tam inhumaniter feciſſe, ut ſine meis literis ad te proficiſceretur: illud ſcribo, mihi moleſtum fuiſſe. Jam enim diu cogitaveram, ex eo quod tu ad me ſcripſeras, ut, ſi quid eſſet, quod ad te diligentius perferri vellem, illi darem: quod mehercule hiſce literis, quas vulgo ad te mitto, nihil fere ſcribo, quod ſi in alicujus manus inciderit, moleſte ferendum ſit. Minucio me, & Salvio, & Labeoni reſervabam. Labeo aut tarde proficiſcetur, aut hic manebit. Hippodamus ne nunc quidem, quid velim, rogavit. T. Pinarius amabiles ad me de te literas mittit: ſe maxime literis, ſermonibus, cœnis denique tuis delectari. Is homo ſemper me delectavit: fraterque ejus mecum eſt multum. Quare, ut inſtituiſti, complectere adoleſcentem.

Quod multos dies epiſtolam in manibus habui propter commorationem tabellariorum, ideo multa conjecta ſunt, aliud alio tempore, velut hoc. T. Anicius mihi ſæpe jam dixit, ſeſe tibi,

55 *Ariſtophaneo modo*] Quæ Ariſtophanis ad ſimilitudioem accedat: puta, quia comicum quiddam in ſententiis, ex Ariſtophanis geoere, præ ſe ferat. *Manut. Ab Ariſtophane meo* emendatum eſt io margioe libri, qui collatus eſt cum maoufcripto. *Urſinus*.

56 *Annali*] Villiæ gentis, plebejæ. Natum cognomen ab eo, qui legem de petendis magiſtratibus *annalem* io tribunatu pl. tulit. Livius libro, opinor, XL. *Manut.*

57 *Non ... miratum*] Quis mirandum non eſt, ſordidi hominem artificii humanitatem ignorare. De Hippodamis ſupra, hac eadem epiſt. cap. 3. *Idem*.

tibi, suburbanum si quod invenisset, non dubitaturum esse emere. In ejus sermone ego utrumque soleo admirari, & te de suburbano emendo, cum ad illum scribas, non modo ad me non scribere, sed etiam aliam in sententiam scribere; &, cum ad illum scribas, nihil te recordari [58] de se, de epistolis illis, quas in Tusculano ejus tu mihi ostendisti, nihil de præceptis Epicharmi, [59] γνῶθι πῶς ἄλλῳ κέχρηται; totum denique vultum, animum, sermonem ejus: [60] quemadmodum conjicio, quasi. Sed hæc tu videris. De suburbano, cura ut sciam, quid velis: & simul, ne quid ille turbet, vide. Quid præterea? quid? etiam. Gabinius a. d. IV Kal. Octob. noctu in urbem introivit: & hodie hora VIII, cum edicto C. Alfii de majestate eum adesse oporteret, concursu magno & odio universi populi pene afflictus est. Nihil illo turpius. Proximus tamen est Piso. Itaque mirificum [61] ἐμβόλιον cogito in secundum librorum meorum includere, dicentem Apollinem in concilio deorum, qualis reditus duorum imperatorum futurus esset: quorum alter exercitum perdidisset, alter vendidisset. Ex Britannia Cæsar ad me Kal. Sept. dedit literas: quas ego accepi a. d. IV. kal. Octobr. [62] satis commodas de Britannicis rebus: quibus, ne admirer quod a te nullas acceperim, scribit se sine te fuisse, cum ad mare accesserit. Ad eas ego ei literas nihil rescripsi, ne gratulandi quidem causa, propter ejus [63] luctum. Te oro etiam atque etiam, mi frater, ut valeas.

L 2 MAR-

58 *De se*] Si loqueretur ex Anicii persona, hoc modo; *Miratur Anicius, nihil te recordari de se:* usitatum esset. Nunc ex persona sua cum dicat; *Soleo admirari, nihil te recordari de se:* quam proprie, *se*, pro *eo*, positum sit, grammatici viderint. *Man.* Viderunt sane diligenter Fr. Sanctius, & Jac. Perizonius, *Minerv.* II. 12. *Olivet.*

59 Γνῶθι] Id est: *Vide quo modo alium tractaverat.*

60 *Quemadmodum conjicio*] Imperfecta sententia: sed, opinor, hoc significat: Quemadmodum conjicio, quasi minime illum noris, ita res illi tuas committis. Incipit autem, fraterno amore adductus, hoc dicere: mox, ne fratrem videatur nimis multis verbis ut imprudentem monere, extremam sententiæ partem omittit. *Manut.*

61 Ἐμβόλιον] Partem quandam ab argumento proposito sejunctam, interpositionem. *Idem.*

62 *Satis commodas*] Satis prospera significantes de Britannico bello, satis ex nostra voluntate. *Idem.*

63 *Luctum*] Ob interitum filiæ. *Idem.* Hæc tamen verba, *Casus ille*, quæ leguntur supra cap. 5. de Juliæ filiæ interitu noluit intelligi. Equidem fateor, non semper vim subesse omnino eandem his vocibus, *casus*, *luctus*. Sed, cum de eodem in eadem dicuntur epistola, res duas significari non facile crediderim. *Olivetus.*

MARCUS Q. FRATRI S.

II. ANTE diem VI Id. Octob. Salvius Ostiam vesperi navi profectus erat cum iis rebus, quas tibi domo mitti volueras. Eodem die Gabinium ad populum luculente calefecerat Memmius, sic ut Calidio verbum facere pro eo non licuerit. Postridie autem ejus diei, qui erat tum futurus, cum hæc scribebam ante lucem, apud Catonem erat [1] divinatio in Gabinium futura inter Memmium, & Ti. Neronem, & C. & L. Antonios, M. filios. Putabamus fore, ut Memmio daretur, etsi erat Neronis mira contentio. Quid quæris? probe premitur, nisi noster Pompejus, diis hominibusque invitis, negotium everterit. Cognosce nunc hominis audaciam, & aliquid in republica perdita delectare. Cum Gabinius, quacunque veniebat, triumphum se postulare dixisset, subitoque [2] bonus imperator noctu in urbem, hostium plane, invasisset, in senatum se non committebat. Interim ipso decimo die, quo ipsum oportebat [3] hostium numerum & militum renuntiare, [4] irrepsit, summa infrequentia. Cum vellet exire, a consulibus retentus est: introducti [5] publicani. Homo undique actus, cum a me maxime vulneraretur, non tulit, & me trementi voce exulem appellavit. Hic, o dii! nihil unquam hono-

ARG. Gabinium redeuntem in urbem, in senatu male vexatum, & a Memmio tribuno pl. ad populum male tractatum esse, ac de judicio ejus proxime futuro, commemorat. Deinde qui de ambitu rei sint, quæ comitiorum spes sit, demoostrat. *Anno* U. C. *669.*

1 *Divinatio*] Conteotio, quis deberet accusare. Causam nominis Pedianus exponit, quia non de facto quæreretur, sed de futuro, quæ est *divinatio*, uter deberet accusare, *Manutius*.

2 *Bonus imperator*] Ex ambiguo ludit. Nam periti imperatores plerumque noctu irrumpunt in urbes hostium. Iste vero, nequam imperator, cum se odio esse civitati sentiret, sic ut eum hostis loco haberet, noctu introivit, convicia veritus & contumelias, si interdiu ingrederetur. *Idem*.

3 *Hostium*] Omnibus plane imperatoribus, e provincia reversis, usitatum hoc fuisse crediderim, ut cæsorum non tam hostium, quam militum numerum in senatu exponerent. *Idem*.

4 *Irrepsit*] Hoc est, latenter, more animalium repentium, venit in senatum, quo tempore senatores pauci aderant. Alii legunt, *in re hæsit*. Lipsius vero, *mire hæsit summa in frequentia*. Quem vide, Antiq. Lect. IV. 13.

5 *Publicani*] Syriani, Gabinio infensi. Questum enim sua damna ad senatum venerant: quod, cum Gabioius, finibus provinciæ suæ contra leges egressus, Alexandriam ad restituendum Ptolemæum cum exercitu profectus esset; prædooes per ejus absentiam maritima Syriæ loca vastarunt. Quo facto, publicanis ea, quæ de publico redemeraot, exigere non licuit. Dio lib. XXXIX. *Manut.*

honorificentius nobis accidit. Consurrexit senatus cum clamore ad unum, sic ut ad corpus ejus accederet: pari clamore atque impetu publicani. Quid quæris? omnes, tanquam si tu esses, ita fuerunt. Nihil hominum sermone foris clarius. Ego tamen [6] teneo ab accusando, vix mehercule: sed tamen teneo, vel quod nolo cum Pompejo pugnare (satis est quod instat de Milone) [7] vel quod judices nullos habemus: [8] ἀπότευγμα formido. Addo etiam [9] malevolentiam hominum: & timeo, ne illi, me accusante, [10] aliquid accidat: nec despero rem & sine me, & nonnihil per me confici posse. De ambitu postulati sunt omnes, qui consulatum petunt: a Memmio, Domitius: a Q. Curtio, bono & erudito adolescente, Memmius: a Q. Pompejo, Messala: a Triario, Scaurus. [11] Magno res in motu est: propterea quod [12] aut hominum, aut legum interitus ostenditur. Opera datur, ut judicia ne fiant. Res videtur spectare ad interregnum. Consules comitia habere cupiunt: rei nolunt, & maxime Memmius, quod Cæsaris [13] adventu sperat se futurum consulem: sed mirum in modum jacet. Domitius cum Messala certus esse videbatur: Scaurus refrixerat. Appius sine lege Curiata confirmat se Lentulo nostro successurum: qui quidem mirificus illo die (quod pene præterii) fuit in Gabinium: accusavit majestatis: nomina [14] data, cum ille verbum nullum. Habes forensia. Domi recte, & ipsa domus a redemptoribus tractatur non indiligenter. Vale.

MAR-

6 *Teneo*] Antique, pro *teneo me*. Man.

7 *Vel quod*] Bessarionis liber habet, *id quod*. Unde factum suspicor, *vel quod*, eorum temeritate, quod aures imperitæ antiquam, non tamen satis usu pervulgatam, loquendi rationem inique ferrent. Est enim, *id quod*, pro *ideo quod*. (Terent. *Heaut.* V. 3. 17. *Hec.* III. 3. 8.) Totum igitur hunc locum ita legerem ac distinguerem: *Teneo ab accusando, vix mehercule, sed tamen teneo, id quod nolo cum Pompejo pugnare: (satis est quod instat de Milone) id quod judices nullos habemus; ἀπότευγμα formido.* Idem.

8 Ἀπότευγμα] Infelicem successum, hoc est absolutionem Gabinii. Nam ἀποτυγχάνω, spe frustror, non obtineo. *Idem*.

9 *Malevolentiam*] In ipsum, an in Gabinium? in ipsum. *Idem*.

10 *Aliquid accidat*] Contra quam accideret me non accusante. Timeo, ne absolvatur. Nam qui me oderunt, fortasse illum, me accusante, sublevarent. *Idem*.

11 *Magno*] Vict. Man. *magna*.

12 *Aut hominum, aut legum*] Aut candidatorum, si condemnantur; aut legum, si absolvuntur. *Manut.*

13 *Adventu*] In urbem? minime: quia cum imperio erat: sed in Galliam Togatam, Cæsaris provinciæ partem, quæ ad suffragia veniebat. *Idem*.

14 *Data*] Prolata, eorum qui participes aut conscii fuerant majestatis imminutæ: quibus testibus convinci Gabinius posset. *Idem*.

MARCUS Q. FRATRI S.

III. OCCUPATIONUM mearum tibi fignum fit librarii manus. Diem fcito effe nullum, quo die non diem pro reo. Ita quidquid conficio, aut cogito, in ambulationis fere tempus confero. Negotia noftra fic fe habent. Domeftica vero, ut volumus. Valent pueri, ftudiofe difcunt, diligenter docentur, & nos, & inter fe amant. [1] Expolitiones utriufque noftrum funt in manibus: fed tua [2] ad perfectum jam res ruftica Arcani & Laterii. Præterea de aqua & via nihil prætermifi quadam epiftola, quin enucleate ad te perfcriberem. Sed me illa cura follicitat angitque vehementer, quod dierum jam amplius L. intervallo nihil a te, nihil a Cæfare, nihil ex iftis locis, non modo literarum, fed ne rumoris quidem affluxit. Me autem jam & mare iftuc, & terra follicitat: neque defino (ut fit in amore) ea, quæ minime volo, cogitare. Quare non equidem jam te rogo, ut ad me de te, de rebus iftis fcribas (nunquam enim, cum potes, prætermittis) fed hoc te fcire volo, nihil fere unquam me fic expectaffe, ut, cum hæc fcribebam, literas tuas. Nunc cognofce ea, quæ funt in republica. Comitiorum quotidie finguli dies tolluntur obnuntiationibus, magna voluntate [3] bonorum omnium: tanta invidia funt confules propter fufpicionem pactorum a candidatis præmiorum. Candidati confulares quatuor, omnes rei. Caufæ funt difficiles: fed enitemur ut Meffala nofter falvus fit: quod eft etiam cum reliquorum falute conjunctum. Gabinium de ambitu reum fecit P. Sylla, fubfcribente privigno Memmio, fra-

tre

ARG. De rebus domefticis nonnulla: defiderium literarum a Quinto: Comitiorum dilationes: Gabinius de ambitu reus: & Ciceronis Q. filii in Rhetore audiendo diligentia. *Anno* U. C. 699.

1 *Expolitiones*] Ædium. *Manut.*

2 *Ad perfectum*] P. Manutius hariolabatur: *perfectum. Jam res rufticas &c.* ut pendeant a verbo *perfcriberem*. Lambinus audacius fecit, intulitque in contextum, *fed tua pene ad tectum jam perducta res eft ruftica*. Unde autem iftud defumpferit, plane tacet. *Gruter. Ad perfectum*, id eft, *quafi perfecta & abfoluta*. Phrafis eft tectonica certo confilio a Cicerone fervata, & illi medicorum perfimilis, *ad tertias*, *ad quartas*, &c. *F. Junius*.

3 *Bonorum*] Qui comitia haberi eo anno a confulibus nolebant, ne præmia confequerentur pacta a Memmio & Calvino, confularibus candidatis. *Manut.*

tre Cæcilio, Sylla filio. [4] Contra dixit L. Torquatus, omnibusque libentibus non obtinuit. Quæris, quid fiat de Gabinio? sciemus de majestate triduo: quo quidem in judicio odio premitur omnium generum: maxime testibus cæditur: accusatoribus frigidissimis utitur: consilium varium: quæsitor gravis & firmus Alfius: Pompejus vehemens in judicibus rogandis. Quid futurum sit, nescio: locum tamen illi in civitate non video: animum præbeo ad illius perniciem moderatum, ad rerum eventum lenissimum. Habes fere de omnibus rebus. Unum illud addam. Cicero tuus nosterque summo studio est Pæonii sui rhetoris, hominis, opinor, valde exercitati & boni: sed nostrum instituendi genus esse paulo eruditius & [5] θετικώτερον, non ignoras. Quare neque ego impediri Ciceronis iter, atque illam disciplinam volo; & ipse puer magis illo declamatorio genere duci & delectari videtur. In quo quoniam ipsi quoque fuimus, patiamur illum ire nostris itineribus: eodem enim perventurum esse confidimus. Sed tamen, si nobiscum eum rus aliquo eduxerimus, in hanc nostram rationem consuetudinemque inducemus. Magna enim nobis a te proposita [6] merces est, quam certe nostra culpa nunquam minus assequemur. Quibus in locis, & qua spe hiematurus sis, ad me quam diligentissime scribas velim. Vale.

4 *Contra dixit*] In divinationis judicio: accusator enim, Sylla rejecto, diligi volebat. Ad Att. ep. 16. lib. IV. *Idem*.
5 Θετικώτερον] Subtilius, philosophicis quæstionibus magis refertum. *Manut.*
6 *Merces*] Amoris augendi erga me tui. Epist. 1. hujus libri. *Idem*.

MARCUS Q. FRATRI S.

IV. GABINIUS absolutus est. Omnino nihil accusatore Lentulo, subscriptoribusque ejus infantius: nihil illo consilio sordidius. Sed tamen, nisi incredibilis contentio, & preces Pompeji, dictaturæ etiam rumor plenus timoris fuisset, ipsi Lentulo non respondisset, qui tum illo accusatore, illoque-

ARG. De Gabinio propter accusatoris & subscriptorum infantiam absoluto perscribit, & quare nec eum accusarit, nec defenderit, sed tantum testimonium contra eum dixerit, ostendit: denique de rebus domesticis quædam addit. *Anno U. C. 699.*

que consilio sententiis condemnatus sit XXXII, cum LXX tulissent. Est omnino tam gravi fama hoc judicium, ut videatur reliquis judiciis periturus, & maxime de pecuniis repetundis. Sed vides nullam esse rempublicam, nullum senatum, nulla judicia, nullam in nullo nostrum dignitatem. Quid plura de judicibus? duo prætorii sederunt, Domitius Calvinus; is aperte absolvit, ut omnes viderent: & [1] Cato; is [2] diruptis tabellis de [3] circulo se subduxit, & [4] Pompejo primus nuntiavit. Ajunt nonnulli, Sallustius item, me oportuisse accusare. Iis ego judicibus committerem? Quid essem, si me agente esset elapsus? Sed me alia moverunt. Non putasset sibi Pompejus de illius salute, sed de sua dignitate mecum esse certamen: in urbem introisset: ad inimicitias res venisset: [5] cum Æsernino Samnite Pacidianus comparatus viderer: auriculam fortasse mordicus abstulisset: cum Clodio quidem certe rediisset in gratiam. Ego vero meum consilium (si præsertim tu non improbas) vehementer approbo. Ille, cum a me singularibus meis studiis ornatus esset, cumque ego illi nihil deberem, ille mihi omnia; tamen in republica me a se dissentientem non tulit, (nihil dicam gravius) & minus potens eo tempore, quid in me florentem posset, ostendit: nunc, cum ego ne curem quidem multum posse, Res quidem publica certe nihil possit, unus ille omnia, cum illo ipso contenderem? Sic enim faciendum fuisset. Non existimo te putare id mihi suscipiendum fuisse. Alterutrum, inquit idem Sallustius, defendisses, idque Pompejo contendenti dedisses: etenim vehemen-

1 *Cato*] Non is, qui postea *Uticensis* dictus est. Erat enim hoc anno prætor; prætores autem in aliorum prætorum consilio judices sedisse, non est ut credi possit. Accedit illa ratio, quod vir omnium optimus & constantissimus cum esset, nunquam, adulandi gratia, Gabinium absolutum primus Pompejo nuntiasset. Est igitur alius Cato, vel Porcius, vel Hostilius; qui sua sententia Gabinium videtur absolvisse. De C. Catone, qui tribunus pl. fuit Marcellino & Philippo coss. non licet intelligi. Non enim uno tantum anno post tribunatum gerere præturam potuit. *Manut.*

2 *Diruptis*] Malim *diremptis*, pro, *discretis*, *dinumeratis*: ut, quæ damnassent, cognosceretur. Non enim discessit Cato, nisi postea quam tabellis dinumeratis, Gabinium vidit absolutum. *Idem*. Junius vero *direptis* legit ex interpolato Ms.

3 *Circulo*] Ubi judices circa prætoris tribunal sedentes sententias tulerant. *Idem*.

4 *Pompejo*] Extra urbem. Nam erat cum imperio. Id confirmant illa, quæ paulo post sequuntur, verba: *In urbem introisset*. Idem.

5 *Cum Æsernino*] Insigne par gladiatorum inductum videretur, ut Pacidianus cum Æsernino pugnaturus: de quibus Lucilius poeta. Vide libellum de optimo genere Orat. cap. 6. *Idem*.

menter orabat. Lepidum amicum Sallustium, qui mihi aut inimicitias putet periculosas subeundas fuisse, aut infamiam sempiternam. Ego vero hac mediocritate delector: ac mihi illud jucundum est, quod, cum testimonium secundum fidem & religionem gravissime dixissem, reus dixit, si [6] in civitate licuisset sibi esse, mihi se [7] satisfacturum: neque me quidquam interrogavit. De versibus, quos tibi a me scribi vis, deest mihi quidem opera, quæ non modo tempus, sed etiam animum vacuum ab omni cura desiderat: sed abest etiam ἐνθουσιασμὸς: non enim sumus omnino sine cura venientis anni: etsi sumus sine timore. Simul & illud (sine ulla mehercule ironia loquor) tibi istius generis in scribendo priores partes tribuo, quam mihi. De bibliotheca tua Græca supplenda, libris commutandis, Latinis comparandis, valde velim ista confici, præsertim cum ad meum quoque usum spectent. Sed ego, mihi ipsi ista per quem agam, non habeo: neque enim venalia sunt, quæ quidem placeant, & confici nisi per hominem & peritum & diligentem non possunt. Chrysippo tamen imperabo, & cum Tyrannione loquar. De [8] fisco quid egerit Scipio, quæram. Quod videbitur rectum esse, curabo. De Ascanione, tu vero, quod voles, facies: me nihil interpono. De [9] suburbano, quod non properas, laudo: ut tu habeas, hortor. Hæc scripsi a. d. IX Kal. Nov. quo die ludi [10] committebantur, in Tusculanum proficiscens, ducensque mecum Ciceronem meum in ludum discendi, non lusionis. Ea re non longius, [11] quam vellem, quod [12] Pontino ad triumphum a. d. III Non. Novemb. volebam adesse: etenim erit nescio quid negotioli: nam Cato & Servilius prætores prohibitu-

6 *In civitate*] Si absolutus esset. Damnati enim de majestate exulabant. *Manut.*

7 *Satisfacturum*] Gratiam relaturum, quod eum non accusassem, testimonio contentus. *Idem*.

8 *Fisco*] Ærario. Hac de re extrema epistola sequenti his verbis: *Ab ærario puto confectum esse, dum absum*. Quærere præterea, quid plane rei sit, inepti hominis esset, vereque, quod ajunt, nodum in scirpo quærentis. *Idem*.

9 *Suburbano*] Emendo. Supra. *Idem*.

10 *Committebantur*] *Committi ludos*, pro *incipi*, ignorat, opinor, nemo. *Idem*.

11 *Quam vellem*] Non placet hæc loquendi ratio, *non longius, quam vellem*. Perpendatur sententia: inesse quiddam, quod teretes aures offendat, sentietur. Forte abundat, *quam vellem*. Idem.

12 *Pontino*] Alias *Pontinio*, vel *Pomptino*, de Allobrogibus triumphaturo. Præturam gessit Cicerone consule. Ejusdem in Cilicia legatus fuit. *Idem*.

bituros se minantur : nec, quid possint, scio. Ille enim & Appium consulem secum [13] habebit, & prætores, & tribunos plebis. Sed minantur tamen : in primisque [14] *ἄρη πνέων* Q. Scævola. Cura, mi suavissime & carissime frater, ut valeas.

13 *Habebit*] Vide Fam. IV. 16.

14 *Ἄρη πνέων*] *Martem spirans*. Dictum de iis, qui terribile quiddam vultu præ se ferunt. Sic in epist. ad Atticum 11. lib. XV. *Hoc loco, fortibus sane oculis, Cassius, (Martem spirare diceres) se in Siciliam non iturum.* Ἄρη βλέπειν dixit Aristophanes. *Manut.*

MARCUS Q. FRATRI S.

V. QUOD quæris, quid de illis libris egerim, quos, cum essem in Cumano, scribere institui : non cessavi, neque cesso : sed sæpe jam scribendi totum consilium rationemque mutavi. Nam, jam duobus factis libris, in quibus, novendialibus iis feriis, quæ fuerunt Tuditano & Aquilio consulibus, sermo est a me institutus Africani, paulo ante mortem, & Lælii, Phili, Manilii, Q. Tuberonis, & Lælii generorum Fannii & Scævolæ : sermo autem in novem & dies & libros distributus de optimo statu civitatis, & de optimo cive : sane texebatur opus luculenter, hominumque dignitas aliquantum orationi ponderis afferebat. Hi libri cum in Tusculano mihi legerentur, audiente Sallustio ; admonitus sum ab illo, multo majore auctoritate illis de rebus dici posse, si ipse loquerer de republica, præsertim cum essem non Heraclides Ponticus, sed consularis, & is, qui in maximis versatus in republica rebus essem : quæ tam antiquis hominibus attribuerem, ea visum iri ficta esse : oratorium sermonem in illis nostris libris, quod esset de ratione dicendi, belle a me removisse, ad eos tamen retulisse, quos ipse vidissem : Aristotelem denique, quæ de republica & præstante viro scribat, ipsum loqui. Commovit me, & eo magis, quod maximos motus nostræ civitatis attingere non poteram, quod erant inferiores, quam illorum ætas, qui loquebantur. Ego autem

id

ARG. De libris de republica, Sallustii monitu, refingendis : de Cæsaris erga se amore : de versibus scribendis excusatio : de reip. statu conquestio : de Gabinio a se non defenso, & de suo in libris Quinto emendis studio. *Anno* U. C. *699*.

id ipsum tum eram secutus, ne in nostra tempora incurrens offenderem quempiam. Nunc & id vitabo, & loquar ipse tecum; & tamen illa quæ institueram, ad te, si Romam venero, mittam. Puto enim te existimaturum, a me libros illos non sine aliquo meo stomacho esse relictos. Cæsaris amore, quem ad me perscripsit; unice delector: promissis iis, quæ ostendit, non valde pendeo: nec honores sitio, nec desidero gloriam: magisque ejus voluntatis perpetuitatem, quam promissorum exitum expecto. Vivo tamen in ea ambitione, & labore, tanquam id, quod non postulo, expectem. Quod me de faciendis versibus rogas; incredibile est, mi frater, quam egeam tempore: nec sane satis commoveor animo ad ea, quæ vis canenda. [1] Ὑποθέσεις vero ad ea, quæ ipse ego ne cogitando quidem consequor, tu qui omnes isto eloquendi & exprimendi genere superasti, a me petis? Facerem tamen ut possem; sed (quod te minime fugit) opus est ad poema quadam animi alacritate, quam plane mihi tempora eripiunt. Abduco equidem me ab omni reipublicæ cura, dedoque literis: sed tamen indicabo tibi, quod mehercule in primis te celatum volebam. Angor, mi suavissime frater, angor, nullam esse rempublicam, nulla judicia, nostrumque hoc tempus ætatis, quod in illa auctoritate senatoria florere debebat, aut forensi labore jactari, aut domesticis literis sustentari. Illud vero, quod a puero adamaram,

[2] *Αἰὲν ἀριστεύειν, καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων.*

totum occidisse: inimicos a me partim non oppugnatos, partim etiam esse defensos: meum non modo animum, sed ne odium quidem esse liberum: unumque ex omnibus Cæsarem esse inventum, qui me tantum, quantum ego vellem, amaret, aut etiam (sicut alii putant) hunc unum esse, [3] qui vellet. Quorum tamen nihil est ejusmodi, ut ego me non multa consolatione quotidie leniam: sed illa erit consolatio maxima, si una erimus. Nunc ad illa vel gravissimum accedit, tui desiderium. Gabinium si, ut Pansa putat oportuisse,

M 2 defen-

1 Ὑποθέσεις] *Argumenta*, materiem.

2 Αἰὲν] *Semper fortiter agere, & aliis præstare*. Iliad. H'. 93.

3 *Qui vellet*] Quasi unus Cæsar non alicujus commodi spe, sed vere atque ex animo planeque sua sponte amaret. *Manut.*

defendissem, concidissem: qui illum oderunt (ii sunt toti ordines) propter quem oderunt, me ipsum odisse cœpissent. Tenui me, ut puto, egregie, tantum ut facerem quantum omnes viderent. Et in omni summa, ut mones, valde me ad otium pacemque converto. [4] De libris Tyrannio est cessator: Chrysippo dicam: sed res operosa est, & hominis perdiligentis. Sentio ipse, qui in summo studio nihil assequor. De Latinis vero quo me vertam, nescio: ita mendose & scribuntur, & veneunt; sed tamen, quod fieri poterit, non negligam. Crebrius, ut ante ad te scripsi, Romæ est: & qui omnia [5] adjurant, debere tibi valde renuntiant. [6] Ab ærario puto confectum esse, dum absum.

4 *De libris*] Supra, epist. 4.
5 *Adjurant*] Cogunt sibi credi, jurejurando ad asseverationem adjuncto. *Manut.*
6 *Ab ærario*] Supra, epist. 4.

MARCUS Q. FRATRI S.

VI. QUATUOR tragœdias XVI diebus absolvisse cum scribas, tu quidquam ab alio mutuaris? & [1] κλέος quæris, cum Electram & Troadem scripseris? Cessator esse noli: & illud, [2] γνῶθι σεαυτὸν, noli putare ad arrogantiam minuendam solum esse dictum, verum etiam ut bona nostra norimus. Sed & istas & Erigonam mihi velim mittas. Habeas ad duas epistolas proximas.

ARG. Tragœdias a Quinto scriptas sibi mitti vult. *Anno* U. C. *699.*

1 Κλέος] *Laudem*. Alii aliis modis castigaverunt. Nonnulli χρέος legunt. Germani, πλέον. Nobis immutare non tutum visum est: magis enim adhuc vulgatas lectiones improbare possumus, quam veram esse ullam ex ipsis confirmare, aut ipsi certiorem in medium adferre. *Victor*. Legendam, χρέος, quod antecedentia docent. *Qui abundas, cur debeas? cur æs alienum contrahas tibi?* F. Junius.

2 Γνῶθι] *Nosce teipsum*. De hoc Apollinis præcepto, vide Tusc. 1. 22.

MARCUS Q. FRATRI S.

VII. ROMÆ, & maxime [1] Appia, ad Martis, mira proluvies. Crassipedis ambulatio ablata, horti, tabernæ

ARG. Proluviem ingentem fuisse scribit, & epistolas promittit. *Anno* U. C. *699.*

1 *Appia, ad Martis*] Appia via, ad ædem Martis. *Manutius*.

næ plurimæ: magna vis aquæ uſque ad piſcinam. [2] Viget illud Homeri,

> Ἤματ' ὀπωρινῷ, ὅτε λαβρότατον χέει ὕδωρ
> Ζεύς.

Cadit enim in abſolutionem Gabinii

> Ὅτε δὴ γ' ἄνδρεσσι κοτεσσάμενος χαλεπήνῃ.
> Οἵ βίῃ ἐν ἀγορῇ σκολιὰς κρίνωσι θέμιστας.
> Ἐκ δὲ δίκην ἐλάσωσι θεῶν ὄπιν οὐκ ἀλέγοντες.

Sed hæc non curare decrevi. Romam cum venero, quæ perſpexero, ſcribam ad te, & maxime de [3] Dictatura: & ad Labienum, & ad Ligurium literas dabo. Hanc ſcripſi ante lucem, ad lychnuchum ligneolum, qui mihi erat perjucundus, quod eum te ajebant, cum eſſes Sami, curaſſe faciendum. Vale, mi ſuaviſſime & optime frater.

2 *Viget illud Homeri*] Accidit plane, quod in illis verſibus, dixit Homerus, Iliad. π. 385. *Jovem magnos imbres fundere, cum eſt hominibus, juſtitiam non colentibus, iratus.* Videtur enim ideo *proluviem* hanc immiſiſſe, quia Gabinium contra leges abſolutum inique ferat. *Manut.*

3 *Dictatura*] Ad quam res videtur ſpectare. Diſcordiis enim civium comitia producuntur, quas dictatoris poteſtas ſedabit. Supra, & infra, & ad Attic. epiſt. 16. lib. IV. *Idem.*

MARCUS Q. FRATRI S.

VIII. SUPERIORI epiſtolæ quid reſpondeam, nihil eſt: quæ plena ſtomachi & querelarum eſt: quo in genere alteram quoque te ſcribis pridie Labieno dediſſe, qui adhuc non venerat. Delevit enim mihi omnem moleſtiam recentior epiſtola. Tantum te & moneo, & rogo, ut in iſtis moleſtiis, & laboribus, & deſideriis recordere, conſilium noſtrum quod fuerit profectionis tuæ: non enim commoda quædam ſequebamur parva, ac mediocria. Quid enim erat, quod diſceſſu noſtro emendum putaremus? Præſidium firmiſſimum petebamus ex optimi & potentiſſimi viri benevolentia ad omnem ſtatum noſtræ dignitatis. Plura ponuntur in ſpe, quam in pecuniis:

ARG. De Cæſaris amicitia, & cautione in literis dandis adhibenda: de ſpe Candidatorum conſulatus: de Dictaturæ timore, & de Milonis ludis. *Anno U. C. 699.*

cuniis: [1] reliqua ad jacturam struentur. Quare si crebro referes animum tuum ad rationem & veteris consilii nostri, & spei, facilius istos militiæ labores, cæteraque, quæ te offendunt, feres: & tamen, cum voles, depones. Sed ejus rei maturitas neque dum venit, & tamen jam appropinquat. Etiam illud te admoneo, ne quid ullis literis committas, quod si prolatum sit moleste feramus. Multa sunt, quæ ego nescire malo, quam cum aliquo periculo fieri certior. Plura ad te vacuo animo scribam, cum (ut spero) se Cicero meus belle habebit. Tu velim cures, ut sciam, quibus nos dare oporteat eas, quas ad te deinde literas mittemus: Cæsarisne tabellariis, ut is ad te protinus mittat, an Babieni. Ubi enim isti sint [2] Nervii, & quam longe absint, nescio. De virtute & gravitate Cæsaris, quam in summo [3] dolore adhibuisset, magnam ex epistola tua accepi voluptatem. Quod me institutum ad illum poema jubes perficere; etsi distentus cum opera, tum animo sum multo magis, quoniam tamen ex epistola, quam ad te miseram, cognovit Cæsar me aliquid esse exorsum, revertar ad institutum, idque perficiam his supplicationum otiosis diebus, quibus Messalam jam nostrum reliquosque molestia levatos vehementer gaudeo: eumque quod certum consulem cum Domitio numeratis, nihil a nostra opinione dissentitis. Ego Messalam Cæsari [4] præstabo. Sed Memmius in [5] adventu Cæsaris habet spem: in quo illum puto errare: hic quidem friget. Scaurum autem jampridem Pompejus abjecit. Res prolatæ. Ad interregnum comitia adducta. Rumor dictatoris injucundus bonis: mihi etiam magis, quæ loquuntur. Sed tota res & timetur, & refrigescit. Pompejus plane se negat velle: antea ipse mihi non negabat. Hirrus [6] auctor fore videtur. O dii, quam ineptus! quam se ipse amans sine rivali! Craſ-

1 *Reliqua*] Præter spem: aut, præter ea, quæ jam habemus, a nobis ipsis parta. Quæcunque, inquit, struas, ad jacturam struentur: id est, ejusmodi erunt, ut aliquid ex iis quotidie possis amittere. At Cæsaris præsidium erit firmissimum: idque petiimus ad omnem statum nostræ dignitatis. *Manut.*

2 *Nervii*] Ubi nunc hibernas cum legione. Cæsar Comm. lib. V. *Manut.*

3 *Dolore*] Ob legatos cum legione & cohortibus cæsos. Comm. lib. V. *Idem*.

4 *Præstabo*] Efficiam, si erit consul, ne quid agat in magistratu contra Cæsaris voluntatem. *Idem*.

5 *Adventu*] Vide libri hujus ep. 2.

6 *Auctor*] Quia designatus Trib. pl.

Craſſum Junianum, hominem mihi deditum, [7] per me deterruit. Velit, nolit, ſcire difficile eſt. Hirro tamen agente, nolle ſe [8] non probabit. Aliud hoc tempore de republica nihil loquebantur. Agebatur quidem certe nihil. Serrani [9] Domeſtici filii funus perluctuoſum fuit a d. VIII. kal. Decemb. Laudavit pater [10] ſcripto meo. Nunc de Milone. Pompejus ei [11] nihil tribuit, & omnia Guttæ: dicitque ſe perfecturum, ut in illo Cæſar incumbat. Hoc horret Milo: nec injuria: &, ſi ille dictator factus ſit, pene diffidit. Interceſſorem dictaturæ ſi juverit manu & præſidio ſuo, Pompejum metuit inimicum: ſi non juverit, timet ne per vim perferatur. Ludos apparat magnificentiſſimos: ſic, inquam, ut nemo ſumptuoſiores. Stulte bis terque, non poſtulatus: vel quia munus magnificum dederat, vel quia facultates non erant, vel quia [12] magiſter, vel quia potuerat magiſtrum ſe, [13] non ædilem, putare. Omnia fere ſcripſi. Cura, mi cariſſime frater, ut valeas.

7 *Per me deterruit*] Mea opera Pompejus effecit, ut captum de dictatura conſilium Craſſus abjecerit. Hoc enim, & quæ ſequuntur, ad Pompejum, non ad Hirrum, convenit referri: ſi tamen is eſt, de quo Plutarchus; qui, inito Tribunatu, egit de dictatore Pompejo. *Manut.*

8 *Non probabit*] Non perſuadebit hominibus, cum per ejus amicum agatur. *Idem.*

9 *Domeſtici*] Cognomen Serrani. *Idem.*

10 *Scripto meo*] Cum orationem, ei a me ſcriptam de laudibus filii, legeret. *Idem.*

11 *Nihil tribuit*] Minime illi, anno ſequenti conſulatum petituro, ſtudet; maxime vero Guttæ. *Idem.*

12 *Magiſter*] Hereditatis dividendæ.

13 *Non ædilem*] Cui mortuo ludos dat.

MARCUS Q. FRATRI S.

IX. DE Gabinio nihil fuit faciendum iſtorum, quæ amantiſſime [1] cogitata ſunt. [2] Τότε μοὶ χάνοι. Feci ſumma cum gravitate, ut omnes ſentiunt, & ſumma cum lenitate, quæ feci. Illum neque urſi, neque levavi. Teſtis vehemens fui: præterea quievi. Exitum judicii fœdum & perniciosum leviſſime tuli. Quod quidem bonum mihi nunc denique redundat, ut his malis reipublicæ, licentiaque audacium,

ARG. Varia de rebus publicis & domeſticis perſcribit. *Anno U. C. 699.*

1 *Cogitata*] Quæ ad me ſcripſiſti.

2 *Τότε μοὶ χάνοι*] Hoc eſt, *tunc mihi dehiſcat lata terra*: cum hoc ſcilicet flagitii commiſero. *Iliad.* Δ. 182. *Manut.*

cium, qua ante rumpebar, nunc ne movear quidem. Nihil est enim perditius his hominibus, his temporibus. Itaque ex republica quoniam nihil jam voluptatis capi potest: cur stomacher, nescio. Literæ me, & studia nostra, & otium, villæque delectant, maximeque pueri nostri. Angit unus Milo: sed velim finem afferat consulatus: in quo enitar non minus, quam sum enisus in nostro: tuque istinc, quod facis adjuvabis. De quo cætera (nisi plane vis eripuerit) recte sunt: de re familiari timeo. [3] Ο᾽ δὲ μαίνεται ὀυκ ἔτ᾽ ἀνεκτῶς, qui ludos H-S ccc comparet. Cujus in hoc uno [4] considerantiam & ego sustinebo, ut potero, &, tu ut possis, est tuorum nervorum. De motu temporum venientis anni, nihil te intelligere volueram domestici timoris, sed de communi reipublicæ statu: in quo etiam si nihil procuro, tamen nihil curare vix possum. Quam autem te velim cautum esse in scribendo, ex hoc conjicito, quod ego ad te ne hæc quidem scribo, quæ palam in republica turbantur, ne cujusquam animum meæ literæ interceptæ offendant. Quare domestica cura te levatum volo. In republica scio quam sollicitus esse soleas. Video Messalam nostrum consulem, si per interregem, [5] sine judicio: si per dictatorem, tamen sine periculo. Odii nihil habet. Hortensii calor multum valebit. Gabinii absolutio, lex [6] impunitatis putatur. [7] Ε᾽ν παρέργῳ. De dictatore tamen actum adhuc nihil est. Pompejus abest: Appius miscet: Hirrus [8] parat: multi intercessores numerantur: populus non curat:

3 Ο᾽ δὲ μαίνεται] *Hic autem insanit sic, ut ferri amplius non possit*. Odyss. 9. 350. *Idem.*

4 *Considerantiam*] Ego hunc locum corruptum puto: verbum enim hoc barbarum est; quod si latinum sit & elegans, sententiæ tamen admodum repugnat & contrarium est; erat enim temeritas & insania potius quædam rem suam familiarem effundere in ludorum apparatione. Ostendit autem verbis Homeri nunc illum tantopere insanire, ut non amplius sustineri possit. Ut quod de illo Plinius lib. XXXVI. cap. 15. tradit, cum hoc loco conveniat, *Itaque & ipsum Milonem H-S septuaginta millia æris alieni debuisse inter prodigia humani animi judico*. Victor. Malim *inconsiderantiam*, vocabulo inusitato, sed tamen ab *inconsiderans* usitato. *Manut.*

5 *Sine judicio*] Quem hic locum habet judicii mentio; cum in proxima epistola jam dixerit, illum esse absolutum? Intellige de altero, quod impendebat, de ambitu judicio. *Idem.*

6 *Impunitatis*] His verbis nocentem Messalam significat. Fore tamen ut absolvatur, tribus caussis, dixit: quod odii nihil habet: quod pro eo contendet Hortensius: quod, absoluto Gabinio, nemo jam videtur ita nefarius, qui absolvi non possit. *Idem.*

7 Ε᾽ν παρέργῳ] Breviter, velut in cursu.

8 *Parat*] Ut legem ferat de Dictatura, cum scilicet tribunus pl. erit. *Manut.*

rat : principes nolunt : ego quiesco . De [9] mancipiis , quod mihi polliceris , valde te amo : & sum equidem , uti scribis , & Romæ , & in prædiis [10] infrequens . Sed cave , amabo , quidquam , quod ad meum commodum attineat , nisi maximo tuo commodo & maxima tua facultate , mi frater , cogitaris. De [11] epistola Vatinii , risi : sed me ab eo ita observari scio , ut ejus ista odia non sorbeam solum , sed etiam concoquam . Quod me hortaris ut absolvam , habeo absolutum , suave , mihi quidem uti videtur , [12] ἔπος ad Cæsarem : sed quæro locupletem tabellarium , ne accidat quod Erigonæ tuæ : cui soli , Cæsare imperatore , iter ex Gallia tutum non fuit . * [13] Quid ? si cæmentum bonum non haberem , deturbem ædificium ? quod quidem quotidie mihi magis placet : in primisque inferior porticus , & ejus conclavia fiunt recte . De [14] Arcano , Cæsaris opus est , vel mehercule etiam elegantioris alicujus : imagines enim istæ , & palæstra , & piscina , & [15] nilus , multorum [16] Philotimorum est , non Diphilorum : sed & ipsi ea adibimus , & mittemus , & mandabimus . De Felicis testamento tum magis querare , si scias . Quas enim tabulas se putavit obsignare , in quibus [17] in unciis [18] firmissimum tenuerat (lapsus est per errorem & suum , & Sicuræ servi) non obsignavit : quas noluit , eas obsignavit .

9 *Mancipiis*] Ad me mittendis , Gallico aut Britannico bello captis . *Idem* .

10 *Infrequens*] Cum paucis mancipiis . *Idem* .

11 *Epistola*] Literis Roma ad Cæsarem missis, quæcunque diceret ageretve Cicero, tanquam explorator significabat . *Idem* .

12 Ἔπος] Poema .

13 *Quid , si cæmentum*] Minime placet hæc ab ἔπος ad ædificium subita transitio. Nec dubito , quin hujus partis, in qua de Quinti agitur villa, fortasse in Laterio, initium desideretur . Itaque visum est, ut hac nota *, quasi lacunam loci significaret , a superioribus inferiora disjungerem . *Manut.*

14 *Arcano*] Quinti fundo . *Cæsaris opus* : maximum videlicet . *Idem* .

15 *Nilus*] Ut opinor, plures rivulos, e salientibus aquis in piscinam diversis partibus confluentes , appellat Nilum : quod , ut hoc flumen ostiis septem profluit in mare, sic salientes illæ in piscinam rivulis multis, quasi parvus Nilus, perveniant . *Idem* .

16 *Philotimorum est , non Diphilorum*] Diligentiam Philotimi , negligentiam Diphili significat . Hoc , inquit , Diphili negotium non est , sed Philotimi ; neque vero unius Philotimi , sed multorum . *Idem* .

17 *In unciis*] *Assis* nomine tota significatur hereditas. *As* , qui & libra , duodecim in partes , quæ dicuntur unciæ, dividitur. Duodecim igitur partes bonorum suorum, postea quam esset mortuus, fieri Felix volebat . Sed , ut in propinqua morte , mente perturbatus. Sicuræ etiam servi imprudentia , tabulas de unciis non obsignavit : alteras, aliam in sententiam , a se antea scriptas , obsignavit . *Idem* .

18 *Firmissimum tenuerat*] Consilium illud de bonis suis in XII. partes inter coheredes dividendis mutare noluerat . *Idem* .

vit. [19] Ἀλλ' *οἰμωζέτω*: nos modo valeamus. Ciceronem, & ut rogas, amo, & ut meretur, & ut debeo. Dimitto autem a me, & ut a magiſtris ne abducam, & quod mater Pomponia diſcedit, ſine qua edacitatem pueri pertimeſco. Sed ſumus una tamen valde multum. Reſcripſi ad omnia, mi ſuaviſſime & optime frater. Vale.

19 Ἀλλ' *οἰμωζέτω*] Videtur eſſe finis ſenarii ex aliqua vetere comœdia, & ſignificat, *Illi* mortuo *male ſit*, qui tam male ſuis conſuluerit? nos valeamus. *Idem*.

M. TUL-

M. TULLII CICERONIS EPISTOLÆ AD BRUTUM.

CICERO BRUTO S. D.

I. LUCIUS Clodius, tribunus plebis designatus, valde me diligit, vel, ut [1] ἐμφατικώτερον [2] dicam, valde me amat. Quod cum mihi ita persuasum sit, non dubito (bene enim me nosti) quin illum quoque judices a me amari. Nihil enim mihi minus hominis videtur, quam non respondere in amore iis, a quibus provocere. Is mihi visus est suspicari, nec sine magno quidem dolore, aliquid a suis, vel per suos potius inimicos ad te esse delatum, quo tuus animus a se esset alienior. Non soleo, mi Brute, (quod tibi notum esse arbitror) temere affirmare de altero: est enim periculosum, propter occultas hominum voluntates, multiplicesque naturas. Clodii animum perspectum habeo, cognitum, judicatum: multa ejus indicia, sed ad scribendum

ARGUMENTUM. Post interitum C. Cæsaris, M. Brutus, qui conjurationis in illum particeps atque etiam auctor princepsque fuerat, Cretam provinciam a senatu accepit administrandam; nec ita multo post, plebis concitatæ furorem extimescens, urbe cessit; reditque desperato, cum in Creta non multum neque sibi neque reip. præsidii putaret esse, intendit animum ad Macedoniam: quam ei Q. Hortensius prætor, Hortensii oratoris filius, facile tradidit. Nam Cæsar, de Parthica expeditione cogitans, & magistratus in triennium creaverat, & provincias diviserat: ex quibus Macedoniam regi a M. Bruto, absoluta prætura, voluerat. Ad eum igitur Macedoniæ præfectum Cicero scribit. Ac primo quidem de L. Clodii Trib. pl. singulari & cognito in se Brutumque amore ac fide. *Anno* U. C. 710.

1 Ε'μφατικώτερον] Luculentius, cum majori significatione.

2 *Dicam*] *Dicam* in nullis invenitur MSS. & sane potest omitti, soletque non raro, sententia non modo non imminuta, sed etiam grata brevitate. *Malasp.*

non neceſſaria. Volo enim hoc teſtimonium tibi videri potius, quam epiſtolam. Auctus Antonii beneficio eſt: ejus ipſius beneficii magna pars [3] a te eſt: itaque eum, ſalvis nobis, vellet ſalvum. In eum autem locum rem adductam intelligit (eſt enim, ut ſcis, minime ſtultus) ut utrique ſalvi eſſe non poſſint. Itaque nos mavult. De te vero amiciſſime & loquitur, & ſentit. Quare, ſi quis ſecus ad te de eo ſcripſit, aut ſi coram locutus eſt, peto a te etiam atque etiam, mihi ut potius credas, qui & facilius judicare poſſum, quam ille neſcio quis, & te plus diligo. Clodium tibi amiciſſimum exiſtima, civemque talem, qualis & prudentiſſimus, & fortuna [4] optima eſſe debet.

3 *A te eſt*] Quia tu ſimul cum Antonio beneficium illud in Clodium contuliſti. Quod autem beneficium hoc fuit? forſitan ipſe tribunatus: quem, Antonio conſule, & Bruto prætore ſuffragantibus, obtinere facile potuit. *Manut.*

4 *Fortuna optima*] Qui fortuna ſunt deteriore, vetera odere, nova exoptant, ut ait Salluſtius in Catilina. Ergo Clodius ſtabilem rempublicam cupit. *Idem*.

CICERO BRUTO S.

II. SCRIPTA & obſignata jam epiſtola, literæ mihi redditæ ſunt a te, plenæ rerum novarum: maximeque mirabile, Dolabellam quinque cohortes miſiſſe in Cherroneſum. Adeone copiis abundat, ut is, qui [1] ex Aſia fugere dicebatur, Europam appetere conetur? Quinque autem cohortibus [2] quidnam ſe facturum arbitratus eſt, [3] cum tu eo quinque legiones, optimum equitatum, maxima auxilia haberes? quas quidem cohortes ſpero jam tuas eſſe, quoniam latro ille tam fuit demens. Tuum conſilium vehementer laudo,

ARG. Reſpondet epiſtolæ de cohortibus quinque a Dolabella in Cherroneſum miſſis, ejuſque dementiam miratur, & Bruti conſilium de eo perſequendo laudat: in ſeditionis auctoribus dimittendis clementiam Bruti reprehendit, & ſuas in Antonium invectivas defendit. *Anno* U. C. 710.

1 *Ex Aſia fugere*] Ex Aſia cedentem Dolabellam, & in urbem Laodiceam receptum, C. Caſſius, cui Dolabellæ oppugnandi curam ſenatus mandaverat, cum XII. legionibus obſedit. Appianus. *Man.*

2 *Quidnam ſe*] Man. Gent. *quid ſe nam*.

3 *Cum tu eo*] Dictum paulo durius videri poteſt: cum neque Cicero ipſe eodem modo locutus alibi ſit, neque quiſquam, quod ſciam, de iis, qui optime Latine ſcripſiſſe exiſtimantur. At ſi, *eo haberes*, ita accipias, quaſi, *prope eum locum haberes*, ferri fortaſſe poſſet: ut genus loquendi, quale illud, ſit, cum dicebant, *eſſe ad urbem*, hoc eſt *eſſe prope urbem*. Manut.

do, quod non prius exercitum Apollonia, Dyrrhachioque movisti, quam de Antonii fuga audisti, Bruti eruptione, populi Romani victoria. Itaque, quod scribis, postea statuisse te ducere exercitum in Cherronesum, nec pati, sceleratissimo hosti ludibrio esse imperium populi Romani, facis ex tua dignitate, & e republica. Quod scribis de seditione, quæ facta est in legione quarta: [4] de Antoniis, (in bonam partem accipies) magis mihi probatur militum severitas, quam tua. Te benevolentiam exercitus equitumque expertum esse, vehementer gaudeo. De Dolabella, ut scribis, si quid habes novi, facies me certiorem: in quo valde delector, me ante [5] providisse, ut tuum judicium liberum esset cum Dolabella belli gerendi: & id valde pertinuit, ut ego tum intelligebam, ad rempublicam; ut nunc judico, ad dignitatem tuam. Quod scribis, me [6] maximo otio egisse, ut insectarer Antonios, idque laudas: credo ita videri tibi: sed illam distinctionem tuam nullo pacto probo. Scribis enim, *acrius prohibenda bella civilia esse, quam in superatos iracundiam exercendam*. Vehementer a te, Brute, dissentio: nec clementiæ tuæ concedo, sed salutaris severitas vincit inanem speciem clementiæ. Quod si clementes esse volumus, nunquam deerunt bella civilia. Sed de hoc tu videris. De me possum idem, quod Plautinus pater in Trinummo: *mihi quidem ætas acta ferme est: tua istuc refert maxime*. Opprimemini, (mihi crede) Bru-

4 *De Antoniis*] Illam seditionem concitavit C. Antonius Marci frater, cum esset in potestate Bruti. Itaque explano, *de Antoniis*, de partibus Antoniorum fratrum sublevandis. Quod autem infert, *magis mihi probatur militum severitas: quam tua*; significat id, quod a Dione scriptum legimus; cum milites ipsi, qui seditionem fecerant, ut delictum suum quodammodo corrigerent, seditionis auctores occiderunt, quæstoremque etiam & legatos C. Antonii ad necem depoposcerunt: quos Brutus, ad clementiam magis, quam ad severitatem, propensus, navibus impositos, quasi mox mari demersurus, male de se meritos servavit. Ipsique etiam Antonio, cujus opera bis jam conflata seditio erat, iterum pepercit. Miror autem, quid sibi voluerint, qui hoc loco pro Antoniis *Catoniis*, & nullo sensu, & contra veterum librorum fidem, reposuerunt. *Manut.* Fortasse, *de C. Antonio*. Nam cum hic de seditione quæ in legionibus Macedonicis commota est, sermo sit: de Antoniis, nisi de Cajo scribi seditionis auctore, alienum est. *Malasp.*

5 *Providisse*] Operam dedisse, & a senatu impetrasse, ut decreta nostra ne expectares, ipse ad arbitrium tuum, uti res poscere videretur, bellum administrares. *Man.*

6 *Maximo otio*] Ita veteres libri, sine dubio mendose. Quid enim elicitur sententiæ? Ego mallem, *maximo animo*, non omnino procul a vetere scriptura. *Man.* Idem alias edidit, *maximo animo*: ac postea Lamb. *maximo odio*. Sed in Palatinis quatuor hæret Victoriana lectio.

Brute, nisi providetis. Neque enim populum semper eundem habebitis, neque senatum, neque senatus ducem. Hæc ex oraculo Apollinis Pythii edita tibi puta. Nihil potest esse verius. XIV Kal. Majas.

M. T. CICERO M. BRUTO S.

III. NOSTRÆ res meliore loco videbantur. Scripta enim ad te certo scio, quæ [1] gesta sunt. Quales tibi sæpe scripsi consules, tales extiterunt. Cæsaris vero pueri mirifica indoles virtutis. Utinam tam facile eum florentem & honoribus, & gratia regere, ac tenere possimus, quam facile adhuc tenuimus! Est omnino illud difficilius: sed tamen non diffidimus. Persuasum est enim adolescenti, & maxime per me, ejus opera nos esse salvos: & certe, nisi is Antonium ab urbe avertisset, periissent omnia. Triduo vero, aut quatriduo ante [2] hanc rem pulcherrimam, timore quodam perculsa civitas tota ad te se cum conjugibus & liberis [3] effundebat. Eadem recreata a. d. XII Kal. Majas, te huc venire, quam se ad te ire malebat. Quo quidem die, magnorum meorum laborum multarumque vigiliarum fructum cepi maximum, si modo est aliquis fructus ex solida veraque gloria. Nam tantæ multitudinis, quantam capit urbs nostra, concursus est ad me factus. Ea cum usque in Capitolium deductus, maximo clamore atque plausu [4] in Rostris collocatus sum. Nihil est in me inane: neque enim debet: sed tamen omnium ordinum consensus, gratiarum actio, gratulatioque, me commovet, propterea quod popularem me esse in populi salute, præclarum est. Sed hæc te malo ab aliis

ARG. Octavianum laudat, & lætitiam Romæ e victoria Consulum, & D. Bruti ortam commemorat. Liberalitatem ejus in seditionis auctoribus reprehendi Romæ, & omnes Antonianos hostes judicatos esse scribit. *Anno U. C. 710.*

1 *Gesta sunt*] Ad Mutinam; cum duo consules. Pansa & Hirtius, & pro prætore Cæsar Octavianus cum Antonio pugnarunt. *Manutius.*

2 *Hanc rem*] Prælium Mutinense. *Idem.*

3 *Effundebat*] Cum ad te in Macedoniam trajicere decrevisset, si Antonius pugna vicisset. Idem scribit ad C. Cassium: *Omnis omnium cursus est ad vos.* Fam. XII. 6. *Idem.*

4 *In Rostris*] Ut inde Pansæ literas de victoria recitaret. Quod ab ipso factum tradit Appianus lib. III. *Idem.*

aliis [5] audire. Me velim de tuis rebus consiliisque facias diligentissime certiorem: illudque consideres, ne tua [6] liberalitas dissolutior videatur. Sic sentit senatus, sic populus Romanus, nullos unquam hostes digniores omni supplicio fuisse, quam eos cives, qui hoc bello contra patriam arma ceperunt: quos quidem ego omnibus sententiis ulciscor & persequor, omnibus bonis approbantibus. Tu quid de hac re sentias, tui judicii est. Ego sic sentio, trium fratrum unam & eandem esse causam. Consules duos, bonos quidem, sed duntaxat bonos, amisimus. Hirtius quidem in ipsa victoria occidit, cum paucis diebus magno prælio ante vicisset. Nam Pansa fugerat, vulneribus acceptis, quæ ferre non potuit. Reliquias hostium Brutus persequitur, & Cæsar. Hostes autem omnes judicati, qui M. Antonii sectam secuti sunt. Itaque id senatus-consultum plerique interpretantur, etiam ad tuos [7] sive captivos, sive dedititios pertinere. Equidem nihil disserui durius, cum nominatim de C. Antonio decernerem, quod ita statueram, a te cognoscere causam ejus senatum oportere. x Kal. Majas.

5 *Audire* Omittunt Vict. Man. Lamb.

6 *Liberalitas*] *Liberalitatem* posuit pro *clementia*: quia capto C. Antonio, & seditiones concitaati, Brutus tamen pepercerat. Quem ut occideret, dicitur a Cicerone literas accepisse, ut apud Plutarchum legimus. *Manut.*

7 *Sive captivos, sive dedititios*] Rursus ad C. Antonium redit. Fuit enim gravissimum Ciceronis odium in Antonios. Adjungit autem, *sive dedititios*, quia non prælio captus erat C. Antonius a Bruto, sed se ipse dediderat. Leniores autem in dedititios, quam in captivos, debemus esse. Sed omnium eandem esse causam Cicero volebat. *Idem*.

BRUTUS CICERONI S.

IV. QUANTA sim lætitia affectus, cognitis rebus [1] Bruti nostri & consulum, facilius est tibi existimare, quam

ARG. Respondet superiori epistolæ, & reprehensionem nimiæ in C. Antonium clementiæ diluit. Monet ne nimiis honoribus Octaviano tribuendis malum exemplum inducatur, quo regnandi cupidi abutantur, atque illis ita regnandi occasio detur, quod se vehementer timere ostendit. *Anno* U. C. 710.

1 *Bruti nostri, & consulum*] Decimi Bruti, & Hirtii, & Pansæ, consulum; qui Antonium pugna vicerant. Et observandum, cum ejus particeps victoriæ Cæsar Octavianus fuisset, tamen hic a Bruto non nominatum; qui eum & ut Cæsaris filium odio prosequeretur, & pugnare contra Antonium non tam pro rep. ut videbatur, quam privatæ potentiæ causa, suspicaretur. Quam suspicionem res ipsa deinde comprobavit. *Manutius*.

quam mihi ſcribere. Cum alia laudo, & gaudeo accidiſſe, tum quod Bruti eruptio non ſolum ipſi ſalutaris fuit, ſed etiam maximo ad victoriam adjumento. Quod ſcribis, trium Antoniorum unam atque eandem cauſam eſſe: quid ego ſentiam, mei judicii eſſe: ſtatuo nihil, niſi hoc: Senatus aut populi Romani judicium eſſe de iis civibus, qui pugnantes non interierint. At hoc ipſum, inquies, inique facis, qui hoſtilis animi in rempublicam homines, cives appelles. Immo juſtiſſime. Quod enim nondum ſenatus cenſuit, nec populus Romanus juſſit, id arroganter non præjudico, neque revoco ad arbitrium meum. Illud quidem non muto, quod ei, quem me occidere res non coegit, neque crudeliter [2] quidquam eripui, neque [3] diſſolute quidquam remiſi; habuique in mea poteſtate, [4] quoad bellum fuit. Multo quidem honeſtius judico, magiſque quod concedere poſſit reſpublica, miſerorum fortunam non inſectari, quam [5] infinite [6] tribuere potentibus, quæ cupiditatem & arrogantiam incendere poſſint. Qua in re, Cicero, vir optime ac fortiſſime, mihique merito & meo nomine & reipublicæ cariſſime, nimis credere videris ſpei tuæ: ſtatimque, ut quiſque aliquid recte fecerit, omnia dare ac permittere. Quaſi non liceat traduci ad mala conſilia corruptum [7] largitionibus animum. Quæ tua eſt humanitas, æquo animo te moneri patieris, præſertim de communi ſalute: facies tamen, quod tibi viſum fuerit: etiam ego, cum me docueris. Nunc, Cicero, nunc agendum eſt, ne fruſtra oppreſſum eſſe Antonium gaviſi ſimus, neu ſemper primi cujuſque mali [8] excidendi cauſa ſit,

ut

2 *Quidquam eripui*] Ornamenta militaria illi reliquerat. Plutarchus. *Idem*.

3 *Diſſolute*] Neque crudelis in eripiendo fui, neque diſſolutus in remittendo: cuſtodivi enim illum diligenter. *Idem*.

4 *Quoad bellum fuit*] In Italia. Quaſi nunc, M. Antonio devicto, bellique timore ſublato, de Cajo dimittendo, aut certe Romam mittendo Brutus cogitet. Quem tamen non multo poſt, cum de Ciceronis & Decimi Bruti nece cognoviſſet, occidi juſſit. Plutarchus. *Idem*.

5 *Infinite*] Man. Lamb. *infinito*.

6 *Tribuere potentibus*] Aculeus in Ciceronem, qui Octavianum honoribus extraordinariis ornabat. *Manut*.

7 *Largitionibus*] Eſt hic *largitio*, in tribuendis honoribus nimia liberalitas. Nam *largitio pecuniæ* locum hic habere non videtur. *Idem*.

8 *Excidendi cauſa ſit, ne aliud renaſcatur*] Obſcure dictum ac intellectu difficile, ut minus equidem mirer, Bruti ſenſum nonnunquam, ne ipſum quidem Ciceronem aſſequi potuiſſe. Veruntamen loci hujus, ſiquis eſt, hic mihi videtur. Nunc danda opera eſt,

Ci-

ut aliud renaſcatur illo pejus. Nihil jam [9] neque opinantibus, aut patientibus nobis adverſi evenire poteſt, in quo non cum omnium culpa, tum præcipue tua futura ſit: cujus tantam auctoritatem ſenatus ac populus Romanus non ſolum eſſe patitur, ſed etiam cupit, quanta maxima in libera civitate unius eſſe poteſt: quam tu non ſolum bene ſentiendo, ſed etiam prudenter, tueri debes. Prudentia porro, quæ tibi ſupereſt, nulla abs te deſideratur, niſi modus in tribuendis honoribus. Alia omnia ſic abunde adſunt, ut cum quolibet antiquorum comparari [10] poſſint. Unum hoc, grato animo liberalique profectum, cautiorem ac moderatiorem liberalitatem deſiderat. Nihil enim ſenatus cuiquam dare debet, quod male cogitantibus exemplo, aut præſidio ſit. [11] Itaque timeo [12] de conſulatu, ne Cæſar tuus altius ſe aſcendiſſe putet decretis tuis, quam inde, ſi conſul factus ſit, deſcenſurum. Quod ſi Antonius ab alio relictum regni inſtrumentum occaſionem regnandi habuit: quonam animo fore putas, ſi quis, auctore, non tyranno interfecto, ſed ipſo ſenatu, putet ſe imperia quælibet concupiſcere poſſe? Quare tum & felicitatem & providentiam laudabo tuam, cum exploratum habere cœpero, Cæſarem honoribus, quos acceperit, extraordinariis fore contentum. Alienæ igitur, inquies, culpæ me reum facies? Prorſus alienæ, ſi provideri potuit, ne exiſteret.

Cicero, ne dum malum parum alte excidimus, ſemper nobis cauſa ſit, hoc eſt, materia reſtet excidendi, ita ut noſtra culpa aliud renaſcatur illo pejus. Hoc eſt, ſic Antonii excidenda tyrannis eſt, ut ne ea in Octaviano renaſcatur. Renaſcetur autem ſine dubio, ſi ei immodica concedamus. Translatio ab odioſis plantis ſumpta eſt, quæ niſi radicitus excidantur, repullulaſcunt. *Malaſp.*

9 *Neque opinantibus*] Non opinantibus. Veteres libentius dicebant *neque opinanti*, quam *non opinanti*. Manut.

10 *Poſſint*] Ita Man. & Lamb. alii poſt *poſſint*, addunt, *tuæ virtutes*.

11 *Itaque timeo*, *&c.*] Senſus hic eſt. Cum veſtris decretis honorem proprætoris contra leges habuerit; vereor ne putet ſe altius aſcendiſſe, cum ad hos extraordinarios honores aſcendit, quam ſit aſcenſurus, ſi inde ad conſulatum adſcenderit. Plus enim eſt ex privato loco ad prætorium aſcendere, quam ex prætoriu ad conſularem; cum præſertim Octavius annum ageret XIX, cum prætorum jura conſecutus eſt. Timeo, inquit, ne plus putet eſſe, quod jam habet, quam quod habendum reſtat; ideoque in conſulatus cupiditatem facile veniat. Quod ita contigit. Nam Octavius, conſulibus ad Mutinam occiſis, conſul fieri voluit: quod cum non impetraſſet, iratus quaſi ob ignominiam, prodita reip. cauſa cum Antonio ac Lepido ſocietatem inivit. Placet igitur legi, *aſcenſurum* pro *deſcenſurum*. Alioqui cum ſatis erit perplexa, tum inepta quoque videbitur ſententia. *Manut.*

12 *De conſulatu*] Faernus delebat. *Urſin.*

ret. Quod utinam inſpectare poſſis timorem de illo meum! His literis ſcriptis, te conſulem factum audivimus. Tum vero incipiam proponere mihi rempublicam juſtam, & jam ſuis nitentem viribus, ſi iſtuc videro. [13] Filius valet, & in Macedoniam cum equitatu præmiſſus eſt. Idibus Majis, ex caſtris.

13 *Filius*] Filium Ciceronis, qui Athenis philoſuphiæ operam dabat, Brutus ſecum abduxit, & equitibus præfecit. Fam. lib. XII. epiſt. 14. Dio, Plutarchus. *Manutius*.

CICERO BRUTO S.

V. ANTE diem v Kal. Majas cum de iis, qui hoſtes judicati ſunt, bello perſequendis, ſententiæ dicerentur, dixit [1] Servilius etiam de [2] Ventidio, & ut Caſſius perſequeretur Dolabellam. Cui cum eſſem aſſenſus, decrevi hoc amplius, ut tu, ſi arbitrarere utile, eque republica eſſe, perſequerere bello Dolabellam: ſi minus id commodo reipublicæ facere poſſes, ſive non exiſtimares e republica eſſe, ut in [3] iiſdem locis exercitum contineres. Nihil honorificentius potuit facere ſenatus, quam ut tuum eſſet judicium, quid maxime conducere reipublicæ tibi videretur. Equidem ſic ſentio, ſi manum habet, ſi caſtra, ſi ubi conſiſtat uſpiam Dolabella; ad fidem & ad dignitatem tuam pertinere, eum perſequi. De Caſſii noſtri copiis nihil ſciebamus: neque enim ab ipſo ullæ literæ, neque nuntiabatur quidquam, quod pro certo haberemus. Quantopere autem interſit opprimi Dolabellam, profecto intelligis; tum ut ſceleris pœnas perſolvat, tum ne ſit, quo ſe latronum duces ex Mutinenſi fuga conferant.

ARG. Scribit a ſenatu permiſſum eſſe arbitrio Bruti rem de Dolabella perſequendo, de eaque ſuum conſilium oſtendit: filium ſuum ſe velle in collegium Pontificum minorum abſentem cooptari, idque per leges Domitiam & Juliam fieri poſſe demonſtrat; de quo ſententiam Bruti ſcire cupit. *Anno U. C. 710.*

1 *Servilius etiam de Ventidio*] Servilius Iſaurici filius, is, qui C. Cæſaris collega fuerat in conſulatu. *Manut.*

2 *Ventidio*] Baſſo Mulione, qui ex humili admodum fortuna ad conſulatum eſt evectus, primuſque Romanorum de Parthis triumphum duxit. Gellius lib. XV. cap. 4. *Idem*.

3 *Iiſdem locis*] Ubi eſſes. Nam, utrum in Macedonia eſſet, necne, fortaſſe ignorabatur. Non erat certe, cum epiſtolam proximam ſuperiorem ſcripſit: cum dicat a ſe filium Ciceronis in Macedoniam cum equitatu eſſe præmiſſum. *Idem*.

rant. Atque hoc mihi jam ante placuisse, potes ex superioribus meis literis recordari. Quanquam tum & fugæ portus erat in tuis castris, & subsidium salutis in tuo exercitu. Quo magis nunc liberati (ut spero) periculis, in Dolabella opprimendo occupati esse debemus. Sed hæc cogitabis diligentius, statues sapienter. Facies nos, quid constitueris, & quid agas, (si tibi videbitur) certiores. Ciceronem nostrum in [4] vestrum collegium cooptari volo. Existimo omnino absentium rationem, sacerdotum comitiis posse haberi: nam etiam factum est antea. Cajus enim Marius, cum in Cappadocia esset, lege Domitia factus est augur: nec, quo minus id postea liceret, ulla lex sanxit. Est etiam in lege Julia, quæ lex est de sacerdotiis proxima, his verbis, *Qui petit, cujusve ratio habebitur*. Aperte indicat, posse rationem haberi, etiam non præsentis. Hac de re scripsi ad eum, ut tuo judicio uteretur, sicut in rebus omnibus. Tibi autem statuendum est [5] de Domitio, & de Catone nostro. Sed quamvis libeat absentis rationem haberi, tamen omnia sunt præsentibus faciliora. Quod si statueris in Asiam tibi eundum, nulla erit ad comitia nostros arcessendi [6] facultas. Omnino, Pansa vivo, celeriora omnia putabamus: statim enim [7] collegam sibi subrogasset: deinde ante prætoria, [8] sacerdotum comitia fuissent. Nunc [9] per auspicia longam moram video. Dum enim unus erit patricius magistratus, auspicia ad patres redire non possunt. Magna sane perturbatio. Tu tota de re quid sentias, velim me facias certiorem. III Nonas Majas. Vale.

4 *Vestrum collegium*] Pontificum minorum. Pontifex enim erat Brutus. *Idem*.

5 *De Domitio, & de Catone nostro*] Altero L. Domitii Ahenobarbi, altero M. Catonis Uticensis filio, utroque arctissima affinitate Brutum attingente. Nam duas Porcias, Uticensis filias, alteram Ahenobarbus in matrimonio habuerat, alteram Brutus habebat. *Manutius*.

6 *Facultas*] Quam nobis omnem auferet locorum longinquitas. *Idem*.

7 *Collegam*] In locum Hirtii. *Idem*.

8 *Sacerdotum*] Hæc non, ut magistratuum, quotannis, sed, cum subrogandus aliquis esset in demortui locum, habebantur.

9 *Per auspicia*] Quæ ad patricios magistratus pertinebant, nec ad senatum, nisi cum ii non essent, transferri poterant. *Idem*.

BRUTUS CICERONI S.

VI. NOLI expectare dum tibi gratias agam. Jampridem hoc ex noſtra neceſſitudine, quæ ad ſummam benevolentiam pervenit, ſublatum eſſe debet. Filius tuus a me abeſt. In Macedonia congrediemur. Juſſus eſt enim Ambracia ducere equites per Theſſaliam, & ſcripſi ad eum ut mihi Heracleam occurreret. Cum eum videro, quoniam nobis permittis, communiter conſtituemus de reditu ejus ad petitionem, aut [1] ad commendationem honoris. Tibi Glycona, medicum Panſæ, qui ſororem Achilleos noſtri in matrimonio habet, diligentiſſime commendo. Audimus eum veniſſe [2] in ſuſpicionem [3] Torquato de morte Panſæ, cuſtodirique ut parricidam. Nihil minus credendum eſt. Quis enim majorem calamitatem morte Panſæ accepit? Præterea eſt modeſtus homo & frugi: quem ne utilitas quidem videatur impulſura fuiſſe ad facinus. Rogo te, & quidem valde rogo, (nam [4] Achilleus noſter non minus, quam æquum eſt, laborat) eripias eum ex cuſtodia, conſerveſque. Hoc ego ad meum officium privatarum rerum, æque atque ullam aliam rem, pertinere arbitror. Cum has ad te ſcriberem literas, ab Satrio legato C. Trebonii reddita eſt mihi epiſtola a [5] Tullio & Dejotaro, Dolabellam cæſum, fugatumque eſſe. Græcam epiſtolam tibi miſi Cycherei cujuſdam, ad Satrium miſſam. Flavius noſter de controverſia, quam habet cum Dyrrhachinis hereditariam, ſumpſit te judicem. Rogo te, Cicero,

ARG. Reſpondet epiſtolæ ſuperiori: Glycona medicum *Panſæ*, ut e cuſtodia eripiat, rogat: Flavium, qui cum Dyrrhachinis litem habebat, commendat, & de Dolabella fugato cæſoque certiorem facit. *Anno* U. C. 710.

1 *Aut ad commendationem honoris*] Ut, ſi, comitia ſacerdotum eſſent, peteret: ſi non eſſent, honorem ſuum ad inſequentis anni comitia commendaret: quibus abſens peteret, ne abeſſet ab exercitu, tam neceſſario reip. tempore. *Manut.*

2 *In ſuſpicionem*] Legimus & apud Suetonium, ſuſpectam Panſæ mortem fuiſſe, medicumque Glyconem cuſtoditum eſſe, quaſi venenum vulneri indidiſſet. Quod & Tacitus lib. I. ſignificat. *Idem*.

3 *Torquato*] Cur Torquato potiſſimum? quia Panſæ quæſtor fuerat, ut ex Appiano cognovimus. *Idem*.

4 *Achilleus*] Pro *Achilles*; ad Græcam inflectendi rationem, ut cum dixit, *Achilleos noſtri*. Idem.

5 *Tullio*] Tullio Cimbro, qui Bithyniam adminiſtrabat. *Dio*, lib. 47. *Appianus*, lib. 3. *Plut.* in Bruto. *Idem*.

ro, & Flavius rogat, rem conficias. Quin ei, qui Flavium fecit heredem, pecuniam debuerit civitas, non eſt dubium: neque Dyrrhachini infitiantur: ſed ſibi donatum æs alienum a Cæſare dicunt. Noli pati a neceſſariis tuis neceſſario meo injuriam fieri. XVII Kal. Jun. Ex caſtris ad imam [6] Candaviam.

6 *Candaviam*] Cujus montes Dyrrhachio LXXX diſtare, Plinius tradit. *Idem*.

BRUTUS CICERONI S.

VII. LUCIUS [1] Bibulus quam carus mihi eſſe debeat, nemo melius judicare poteſt, quam tu: cujus tantæ pro republica contentiones, ſollicitudineſque fuerunt. Itaque vel ipſius virtus, vel noſtra neceſſitudo debet conciliare te illi: quo minus multa mihi ſcribenda eſſe arbitror. Voluntas enim te movere debet noſtra, ſi modo juſta eſt, aut pro officio neceſſario ſuſcipitur. In Panſæ locum [2] petere conſtituit. Eam nominationem a te petimus. Neque conjunctiori dare beneficium, quam nos tibi ſumus; neque digniorem nominare potes, quam Bibulum. De Domitio & Apulejo quid attinet me ſcribere, cum ipſi per ſe tibi commendatiſſimi ſint? Apulejum vero tu tua auctoritate ſuſtinere debes. Sed Apulejus in ſua epiſtola [3] celebrabitur. Bibulum noli dimittere ex ſinu tuo tantum jam virum, [4] ex quanto, crede mihi, poteſt evadere, qui veſtris paucorum reſpondeat laudibus.

ARG. L. Bibulum ut in Panſæ locum nominet, ac Pontifex minor creetur, rogat. *Anno* U. C. 710.

1 *Bibulus*] Bruti privignus. Fuit enim M. Calpurnii Bibuli, qui C. Cæſaris collega fuerat in conſulatu, ex Porcia filius: quæ poſt obitum prioris viri Bruto nupſit. *Manut.*

2 *Petere*] Ut pontifex minor creetur.

3 *Celebrabitur*] Laudabitur a me, tibique commendabitur. Quaſi dicat: ſed hæc epiſtola Bibuli ſolum cauſa ſcripta eſt: neminem admiſceo. *Idem*.

4 *Ex quanto*] Ex tanto viro, quantus jam eſt, facile poteſt evadere, qui veſtras paucorum laudes aſſequatur. *Idem*.

CICERO BRUTO S.

VIII. MULTOS tibi commendavi, & commendem necesse est. Optimus enim quisque vir & civis maxime sequitur judicium tuum, tibique omnes fortes viri navare operam & studium volunt: nec quisquam est, quin ita existimet, meam apud te & gratiam & auctoritatem valere plurimum. Sed C. Nasennium, municipem Suessanum, tibi ita commendo, ut neminem diligentius. Cretensi bello, Metello imperatore, [1] octavum principem duxit: postea in re familiari occupatus fuit. Hoc tempore, cum reipublicæ partibus, tum tua excellenti dignitate commotus, vellet per te aliquid auctoritatis assumere. Fortem virum, Brute, tibi commendo, frugi hominem, &, si quid ad rem pertinet, etiam locupletem. Pergratum mihi erit, si eum ita tractaris, ut merito tuo mihi gratias agere possit. Vale.

1 *Octavum principem*] In quavis legione erant, ætas prima, Hastatorum; altera, Principum; tertia, Triariorum. Quæ, Velitibus exceptis, dividebantur singulæ in decem centurias, qui & manipuli dicebantur. Prima Hastatorum centuria, primus Hastatus, secunda, secundus, & eodem modo usque ad decimam vocabatur. Sic primus Princeps, secundus Princeps. Primus autem Triarius non dicebatur; sed primus pilus. Centuriones autem, centurio primi Hastati, centurio primi Principis, centurio primi pili. Velites autem in centurias non dividebantur, ut Polybius lib. VI. docet. Nasennius igitur *octavum principem*, id est octavam centuriam Principum, duxerat sub Metello. *Scripta eadem* U. C. *Anno* 710. *Manut.*

CICERO BRUTO S.

IX. FUNGERER [1] officio, quo tu functus es [2] in meo luctu, teque per literas consolarer, nisi scirem, his remediis, quibus meum dolorem tu levasses, te in tuo non egere: ac velim facilius, quam [3] tunc mihi, nunc tibi tute me-

ARG. Brutum, de re, nesciuat eruditi qua, exquisita arte consolatur, & ad fortitudinem cohortatur. *Anno* U. C. 710.

1 *Officio*] Assequi non possum, qua in re tantam jacturam fecisset Brutus, aut quod accepisset tantum vulnus, ut has tam exquisita consolatione indigeret. *Man.* Quid, quod Manutius in *epist. 6. lib.* XIII. *ad Att.* cum has ipsas literas laudaret, *Brutum*, inquit, *Cicero solatur in morte matris?* Rursus tamen de Bruti matre agitur infra, ep. 12. *Olivetur.*

2 *In meo*] In obitu Tulliolæ. *Idem.*

3 *Tunc mihi*] Lamb. *tunc ego mihi.*

medeare. Eſt enim alienum tanto viro, ut es tu, quod alteri præceperit, id ipſum facere non poſſe. Me quidem cum rationes, quas collegeras, tum auctoritas tua a nimio mœrore deterruit. Cum enim mollius tibi ferre viderer, quam deceret virum, præſertim eum qui alios conſolari ſoleret; accuſaſti me per literas gravioribus verbis, quam tua conſuetudo ferebat. Itaque judicium tuum magni æſtimans, idque veritus, me ipſe collegi: & ea, quæ didiceram, legeram, acceperam, graviora duxi, tua auctoritate addita. Ac mihi tum, Brute, officio ſolum erat & naturæ, tibi nunc populo & ſcenæ (ut dicitur) ſerviendum eſt. Nam cum in te non ſolum exercitus tui, ſed omnium civium ac pene gentium conjecti oculi ſint, minime decet, propter quem fortiores cæteri ſumus, eum ipſum animo debilitatum videri. Quam ob rem accepiſti tu quidem dolorem; id enim amiſiſti, cui ſimile in terris nihil fuit: & eſt dolendum in tam gravi vulnere, [4] ne id ipſum, carere omni ſenſu doloris, ſit miſerius, quam dolere: ſed, ut modice, cæteris utile eſt, tibi neceſſe eſt. Scriberem plura, niſi ad te hæc ipſa nimis multa eſſent. Nos te, tuumque exercitum expectamus: ſine quo, ut reliqua ex ſententia ſuccedant, vix ſatis liberi videmur fore. De tota republica plura ſcribam, & fortaſſe jam certiora, his literis, quas [5] Veteri noſtro cogitabam dare.

4 *Ne id ipſum*] Nam, ut ſcripſit in IV. Tuſculana, *id ipſum nihil dolere, immanitatis eſt in animo, ſtuporis in corpore*. Man.

5 *Veteri*] Antiſtio, de quo infra.

CICERO BRUTO S.

X. NULLAS adhuc a te literas habebamus: ne famam quidem, quæ declararet, te, cognita ſenatus [1] auctoritate, in Italiam adducere exercitum: quod ut faceres, idque

ARG. Quomodo bellum ad Mutinam geratur, & quid de Octaviano vereatur, totumque reip. ſtatum perſcribit, hortaturque ut ex ſenatus auctoritate celeriter cum exercitu in Italiam veniat. *Anno* U. C. 710.

1 *Auctoritate*] Occiſis conſulibus ad Mutinam, Octaviani potentiam ſenatus ſuſpectam habere cœpit, præſertim cum is, ut alteri e conſulibus ſufficeretur, poſtularet. Itaque Brutum e Græcia decreto revocavit, ſed fruſtra. Nam, inter Antonium, Lepidum, Octavianum conſpiratione contra remp. facta, triumvirorum armis oppreſſa ſunt omnia. *Manut.*

idque maturares, magnopere desiderabat respublica. Ingravescit enim in dies intestinum malum; nec externis hostibus magis, quam domesticis, laboramus: qui erant omnino ab initio belli, sed facilius frangebantur. Erectior senatus erat, non sententiis solum nostris, sed etiam cohortationibus excitatus. Erat in senatu satis vehemens & acer Pansa, cum in cæteros hujus generis, tum maxime in [2] socerum: cui consuli non animus ab initio, non fides ad extremum defuit. Bellum ad Mutinam gerebatur, nihil ut in Cæsare reprehenderes; nonnulla in Hirtio. Hujus belli fortuna, ut in secundis, fluxa: ut in adversis, bona. Erat victrix respublica, cæsis Antonii copiis, ipso expulso a Bruto. Deinde ita multa peccata, ut quodammodo victoria excideret e manibus: perterritos, inermes, saucios non sunt nostri duces persecuti: datumque Lepido tempus est, in quo levitatem ejus, sæpe perspectam, majoribus in malis experiremur. Sunt exercitus boni, sed rudes, Bruti, & Planci. Sunt fidelissima, & maxima auxilia Gallorum. Sed Cæsarem meis consiliis adhuc gubernatum, præclara ipsum indole, admirabilique constantia, improbissimis literis quidam fallacibusque interpretibus, ac nuntiis impulerunt in spem certissimam consulatus. Quod simulatque sensi; neque ego illum absentem literis monere destiti, nec accusare præsentes ejus necessarios, qui ejus cupiditati suffragari videbantur: nec in senatu sceleratissimorum consiliorum fontes aperire dubitavi: nec vero ulla in re memini, aut senatum meliorem, aut magistratus. Nunquam enim in honore [3] extraordinario potentis hominis, vel potentissimi potius (quando quidem potentia jam in vi posita est, & armis), accidit, ut nemo tribunus plebis, nemo alio magistratu, nemo privatus, auctor existeret. Sed in hac constantia, atque virtute, erat tamen sollicita civitas. Illudimur enim

2 *Socerum*] Nisi me conjectura fallit, Pansæ socer fuit Q. Fufius Calenus. Conjecturam inde duco, quod eum video (Philippica VIII. & X.) a Pansa consule sententiam primum rogari; qui tamen neque dum consul fuerat, neque Ciceroni certe rebus gestis, & meritis in remp. antecellebat. Ut hoc ei deferre honoris, nisi propinquitate moveretur, Pansa non debuerit. *Idem*.

3 *Extraordinario*] Ideo quia consulatum nemo inibat, nisi annum ætatis quadragesimum tertium absolvisset. Extra ordinem quandoque junioribus ea dignitas demandabatur. *Manut.*

enim, Brute, cum militum [4] deliciis, tum imperatoris [5] insolentia. Tantum quisque se in republica posse postulat, quantum habet virium. Non ratio, non modus, non lex, non mos, non officium valet: non judicium, non existimatio civium, non posteritatis verecundia. Hæc ego multo ante prospiciens fugiebam ex Italia, tum cum me [6] vestrorum edictorum fama revocavit. Incitavisti vero tu me, Brute, Veliæ. Quanquam enim dolebam in eam me urbem ire, quam tu fugeres, qui eam liberavisses, quod mihi quoque quondam acciderat, periculo simili, casu tristiore: perrexi tamen, Romamque perveni, nulloque præsidio quatefeci Antonium: contraque ejus arma nefanda, præsidia, quæ oblata sunt, Cæsaris consilio & auctoritate firmavi. Qui si steterit idem, mihique paruerit: satis videmur habituri præsidii. Sin autem impiorum consilia plus valuerint, quam nostra; aut imbecillitas ætatis non potuerit gravitatem rerum sustinere; spes omnis est in te. Quam ob rem advola, obsecro, atque eam rempublicam, quam virtute atque animi magnitudine magis, quam eventis rerum, liberasti, exitu libera. Omnis omnium concursus ad te futurus est. Hortare idem per literas Cassium. Spes libertatis nusquam, nisi in vestrorum castrorum [7] præsidiis est. Firmos omnino & duces habemus ab [8] occidente, & exercitus. Hoc adolescentis præsidium equidem adhuc firmum esse confido: sed ita multi labefactant, ut, ne moveatur, interdum extimescam. Habes totum reipublicæ statum: qui quidem tum erat, cum has literas dabam. Velim deinceps meliora sint: sin aliter fuerit (quod dii omen avertant!)

rei-

4 *Deliciis*] Igitur, pernicinsa licentia, qua sibi eorum animos imperator devinxit. *Idem*.

5 *Insolentia*] Qui ex victoria ita insolens est factus, ut consulatum audeat postulare. *Idem*.

6 *Vestrorum*] Bruti, & Cassii: de quibus Phil. 1. *Idem*.

7 *Præsidiis*] *Principiis*, esse video in antiquis libris: quos ego libenter sequi soleo. Hic tamen teneo me paulisper. Nam etsi, *principia*, locum in castris fuisse, non ignoro: mihi tamen nove, nec satis ad exprimendam sententiam accommodate dictum videtur. Cur enim, *in principiis vestrorum castrorum*, potius quam, *in vestris castris?* quibus in totis certe, hoc est, in universo Bruti exercitu, non in principiis, hoc est, in parte aliqua, spes erat posita libertatis. *Præsidiis*, vel unus antiquus liber si haberet, probarem multo magis, quam, *principiis*. Esset aperta sententia, esset usitata locutio. *Manut.* Testatur Gruterus legi *præsidiis* in Pal. 4.

8 *Occidente*] In Hispania. *Manut.*

reipublicæ vicem dolebo, quæ immortalis esse debebat. Mihi quidem quantulum reliqui est?

BRUTUS CICERONI S.

XI. VETERIS Antistii talis animus est in rempublicam, ut non dubitem, quin & [1] in Cæsare & Antonio se præstaturus fuerit acerrimum propugnatorem communis libertatis, si occasioni potuisset occurrere. Nam qui in Achaja congressus, P. Dolabella milites atque equites habente, quodvis adire periculum, ex insidiis paratissimi ad omnia latronis, maluerit, quam videri aut coactus esse pecuniam dare, aut libenter dedisse homini nequissimo, atque improbissimo: is nobis ultro & pollicitus est, dedit [2] H-S xx ex sua pecunia: &, quod multo carius est, seipsum obtulit, & conjunxit. Huic persuadere cæpimus, ut imperator in castris remaneret, remque publicam defenderet. Statuit [3] eundum sibi, quoniam exercitum dimisisset. Statim vero rediturum ad nos confirmavit, [4] legatione suscepta, nisi prætorum comitia habituri essent [5] consules. Nam illi ita sentienti de republica magnopere auctor fui, ne differret tempus petitionis suæ. Cujus factum omnibus gratum esse debet, qui modo judicant, hunc exercitum esse reipublicæ; tibi tanto gratius, quanto &

ARG. Veteris Antistii animum in remp. laudat, & ipsius petitionem præturæ ut adjuvet, cæterisque in rebus eum complectatur, rogat. *Anno* U. C. 710.

1 *In Cæsare*] Fuit, cum Cæsaris nomine Octavianum acciperem: nunc aliter sentio. Nam neque de Octaviano remp. defendente, neque de eodem oppugnante accipi potest. Defensio nondum ejus ulla fuerat, neque fuit ante Mutinensem pugnam: oppugnatio item nulla, nisi post Antonium ad Mutinam fugatum. Ergo de Octaviano, non est, ut possimus intelligere. De Cæsare dictatore dictum potius videtur. Hic enim primus, post eum Antonius remp. oppugnavit. Quod autem infertur, *si occasioni potuisset occurrere*; id non eo refero, ut ejus belli, quod C. Cæsar contra communem libertatem gessit, brevitate exclusum Antistium a navanda reip. opera existimem: (non enim aut laboris, aut temporis parum in eo Cæsar consumpsit) verum, quia voluerit quidem, sed ideo non potuerit, quia voluntatem minime subsecuta sit occasio. Ideo enim occasioni occurrere non potuit, quod ea sese illi non obtulit. Non igitur ei tempus, non voluntas, sed res ipsa defuit. *Manut.*

2 *H-S XX*] Non viginti sestertiorum millia, quod Bruto exercitus habenti minimum subsidium fuisset; sed vicies sestertiorum. *Idem.*

3 *Eundum*] Romam. *Idem.*

4 *Legatione*] Libera: quam senatus dabat. *Idem.*

5 *Consules*] Apparet, aut hanc epistolam ante mortem Hirtii & Pansæ scriptam esse, aut Brutum, cum scripsit, Mutinensis prælii nuncium nondum accepisse. *Idem.*

& majore animo gloriaque libertatem nostram defendis : & [6] dignitatem, si contigerit nostris consiliis exitus, quem optamus, [7] perfuncturus es. Ego etiam, mi Cicero, proprie familiariterque te rogo, ut Veterem ames, velisque esse quam amplissimum : qui etsi nulla re deterreri a proposito potest, tamen excitari tuis laudibus indulgentiaque poterit, quo magis amplexetur ac tueatur judicium suum. Et mihi gratissimum erit. Vale.

6 *Dignitatem perfuncturus*] Quanto major tua dignitas futura est. Sic Terentius, opinor in Adelphis: *Functus est officium probi adolescentis*. Duriuscule tamen dictum, *perfuncturus dignitatem*, pro *conjecuturus dignitatem*. Nec, *perfunger*, video quo modo hoc significare possit : nec usquam a veteribus ad hanc sententiam usurpatur. Malim, non ita magna literarum mutatione, *dignitatem perfruiturus*. Quo participio & Cicero ipse usus est. Et, *fruor*, Plautus cum quarto casu usus est. *Idem*.

7 *Perfuncturus*] Lamb. *perfruiturus*; & illud Lucretii (III. 969.) adducit, *Omnia perfructus vitai præmia marces*.

CICERO BRUTO S.

XII. ETSI daturus eram Messalæ Corvino continuo literas, tamen Veterem nostrum ad te sine literis meis venire nolui. Maximo in discrimine respublica, Brute, versatur, victoresque rursus decertare cogimur. Id accidit M. Lepidi scelere & amentia. Quo tempore, cum multa propter eam curam, quam pro republica suscepi, graviter ferrem; tum nihil tuli gravius, quam me non posse [1] matris tuæ precibus cedere, non sororis. Nam tibi, quod mihi plurimi est, facile me satisfacturum arbitrabar. Nullo enim modo poterat causa Lepidi distingui ab Antonio : omniumque judicio etiam durior erat, quod, cum honoribus amplissimis a senatu esset Lepidus ornatus, tum etiam paucis ante diebus præclaras literas ad senatum misisset; repente non solum recepit reliquias hostium, sed bellum acerrimum terra marique gerit : cujus exitus qui futurus sit, incertum est. Itaque cum rogamur, ut misericordiam liberis ejus impertiamus, nihil af-

ARG. Excusat se Bruto, quod matris ejus & sororis precibus, de liberis M. Lepidi, quem hostem senatus judicarat, excipiendis satisfacere non posset. De Antistio liberaliter promittit, & ipsum ut in Italiam veniat, hortatur. *Anno* U. C. 710.

1 *Matris*] Quæ socrus erat Lepidi. *Man.* Vide infra, epist. 18. extrema.

fertur, quo minus summa supplicia, si (quod Jupiter omen avertat!) pater puerorum vicerit, subeunda nobis sint. Nec vero me fugit, quam sit acerbum, parentum scelera filiorum pœnis lui. Sed hoc præclare legibus comparatum est, ut caritas liberorum amiciores parentes reipublicæ redderet. Itaque Lepidus crudelis in liberos, non is qui Lepidum hostem judicat. Atque ille si, armis positis, [2] de vi damnatus esset, quo in judicio certe defensionem non haberet, eandem calamitatem subirent liberi, bonis publicatis. Quanquam quod tua mater, & soror deprecatur pro pueris, idipsum & multa alia crudeliora nobis omnibus Lepidus, Antonius, & reliqui hostes denuntiant. Itaque maximam spem hoc tempore habemus in te, atque exercitu tuo. Cum ad reipublicæ summam, tum ad gloriam & dignitatem tuam vehementer pertinet, te in Italiam, ut ante scripsi, venire quamprimum. Eget enim vehementer cum viribus tuis, tum etiam consilio respublica. Veterem, pro ejus erga te benevolentia singularique officio, libenter ex tuis literis complexus sum: eumque cum tui, tum reipublicæ studiosissimum amantissimumque cognovi. Ciceronem meum propediem, ut spero, videbo. Tecum enim illum, [3] & te in Italiam celeriter esse venturum confido. Vale.

2 *De vi*] *Perduelles*, hoc est, ii, qui contra remp. arma suscepissent, de duobus alterum effugere non poterant, ut aut, si pergerent insanire, armis petiti debitas patriæ pœnas exsolverent; aut, si se infra diem præfinitam ad sanitatem recepissent, judicio de vi omnino damnarentur. *Man.*

3 *Et te*] Hoc aut videtur abundare, cum jam dixerit, *tecum*; aut ita corrigendum, ut legas, *esse*; & illud, *esse*, quod postea sequitur, tollas. *Idem*. Unus e Gruterianis non agnoscit te, sed retinet solum &.

BRUTUS CICERONI S.

XIII. De Marco Lepido vereri me cogit reliquorum timor: qui si eripuerit se nobis (quod velim temere atque injuriose de illo suspicati sint homines) oro atque obsecro te, Cicero, necessitudinem nostram tuamque in me

ARG. Liberos Lepidi, qui se conjunxerat cum M. Antonio, commendat, sibique ut hoc detur rogat, ne ex lege cum iis agatur. *Anno* U. C. 710.

me benevolentiam obtestans, sororis meæ liberos obliviscaris esse Lepidi filios, meque his in patris locum successisse existimes. Hoc si a te impetro, nihil profecto dubitabis pro his suscipere. Aliter alii cum suis vivunt: nihil ego possum in sororis meæ liberis facere, quo possit expleri voluntas mea, aut officium. Quid vero aut mihi tribuere boni possunt, si modo digni sumus, quibus aliquid tribuatur: aut ego matri, ac sorori, puerisque illis præstaturus sum, si nihil valuerit apud te reliquumque senatum, contra patrem Lepidum Brutus avunculus? Scribere multa ad te neque possum præ sollicitudine ac stomacho, neque debeo. Nam, si in tanta re, tamque necessaria, verbis mihi opus est ad te excitandum & confirmandum: nulla spes est, facturum te quod volo, & quod oportet. Quare noli expectare longas preces. Intuere meipsum, qui hoc a te, vel a Cicerone, conjunctissimo homine privatim; vel a consulari tali viro, remota necessitudine privata, impetrare debeo. Quid sis facturus, velim mihi quamprimum rescribas. Kal. Quint. Ex castris.

CICERO BRUTO S.

XIV. BREVES tuæ literæ: breves dico? immo nullæ. Tribusne versiculis his temporibus Brutus ad me? nihil scripsisses potius. Et requiris meas. Quis unquam ad te tuorum sine meis venit? Quæ autem epistola non pondus habuit? Quæ si ad te perlatæ non sunt, ne domesticas quidem tuas perlatas arbitror. Ciceroni scribis te longiorem daturum epistolam. Recte id quidem: sed hæc quoque debuit esse plenior. Ego autem, cum ad me de Ciceronis abs te discessu scripsisses, statim extrusi tabellarios, literasque ad Ciceronem; ut, etiam si in Italiam venisset, ad te rediret. Nihil enim mihi jucundius, nihil illi honestius. Quanquam aliquoties ei scripseram, sacerdotum comitia, mea summa contentione in alterum annum esse rejecta: quod ego cum Cice-

ARG. Paucitatem & brevitatem epistolarum Bruti accusat; rogat, ut Ciceronem secum retineat, & in Italiam quamprimum ut veniat, hortatur. *Anno* U. C. 710.

Ciceronis causa elaboravi, tum Domitii, Catonis, Lentuli, Bibulorum: quod ad te etiam scripseram. Sed videlicet cum illam pusillam epistolam tuam ad me dabas, nondum erat tibi id notum. Quare omni studio a te, mi Brute, contendo, ut Ciceronem meum ne dimittas, tecumque [1] deducas: quod ipsum, si rempublicam, cui [2] susceptus es, respicis, tibi jam jamque faciendum est. Renatum enim bellum est: idque non parvo scelere Lepidi. Exercitus autem Cæsaris, qui erat optimus, non modo nihil prodest, sed etiam cogit exercitum tuum flagitari: qui si Italiam attigerit, erit civis nemo (quem quidem civem appellari fas sit) qui se non in tua castra conferat. Etsi Brutum præclare [3] cum Planco conjunctum habemus. Sed non ignoras, quam sint incerti animi hominum, & infecti partibus; & exitus præliorum. Quin etiam, si, ut spero, vicerimus, tamen magnam gubernationem tui consilii tuæque auctoritatis res desiderabit. Subveni igitur, per deos, idque quamprimum; tibique persuade, non te Idibus Martiis, quibus servitutem a tuis civibus repulisti, plus profuisse patriæ, quam, si mature veneris, profuturum. 11 Id. Quint.

1 *Deducas*] Ita Vict. Alii, *adducas*.
2 *Susceptus*] Genitus. Unde, *suscipere* liberos ex aliqua, pro gignere. *Manut.*
3 *Cum Planco*] Plancus tamen paulo post, cum Antonio societate inita, reipublicæ causam deseruit. *Idem*.

CICERO BRUTO S.

XV. MESSALAM habes. Quibus igitur literis tam accurate scriptis assequi possum, [1] subtilius ut explicem, quæ gerantur, quæque sint in republica, quam tibi is exponet, qui & optime omnia novit, & elegantissime expedire, & deferre ad te potest? Cave enim existimes, Brute, (quanquam non est necesse ea me ad te, quæ tibi nota sunt, scribere: sed tamen tantam omnium laudum excellentiam

ARG. Messalam mirifice laudat, & reprehensionem nimiæ in tribuendis honoribus facilitatis, in pœnis autem decernendis severitatis accurate diluit. De Lepidi liberis studium suum pollicetur. *Anno* U. C. 710.

1 *Subtilius*] *Subtilitas* in scriptis est, non tenuitas, & humilitas, sed accuratus quidam ordo, nihil ut prætermittatur. *Man.*

tiam non queo ſilentio præterire) cave putes, probitate, conſtantia, cura, ſtudio reipublicæ quidquam illi eſſe ſimile: ut eloquentia, qua mirabiliter excellit, vix in eo locum ad laudandum habere videatur. Quanquam in hac ipſa, [2] ſapientia plus apparet: ita gravi judicio, multaque arte ſe exercuit in veriſſimo genere dicendi. Tanta autem induſtria eſt, tantumque evigilat in ſtudio, ut non maxima ingenio (quod in eo ſummum eſt) gratia habenda videatur. Sed provehor amore. Non enim id propoſitum eſt huic epiſtolæ, Meſſalam ut laudem, præſertim ad Brutum, cui & virtus illius non minus, quam mihi, nota eſt; & hæc ipſa ſtudia, quæ laudo, notiora: quem cum a me dimittens graviter ferrem, hoc levabar uno, quod ad te, tanquam ad alterum me, proficiſcens, & [3] officio fungebatur, & laudem maximam ſequebatur. Sed hæc hactenus. Venio nunc longo ſane intervallo ad quandam [4] epiſtolam, qua mihi multa tribuens, unum reprehendebas, quod in honoribus decernendis eſſem nimius, & tanquam prodigus. Tu hoc: alius fortaſſe, quod in animadverſione, pœnaque durior; niſi forte utrumque tu. Quod ſi ita eſt, utriuſque rei meum judicium tibi cupio eſſe notiſſimum: neque ſolum, ut Solonis dictum uſurpem, qui & ſapientiſſimus fuit ex ſeptem, & legum ſcriptor ſolus ex ſeptem. Is rempublicam duabus rebus contineri dixit, præmio & pœna. Eſt ſcilicet utriuſque rei modus, ſicut reliquarum, & quædam in utroque genere mediocritas: ſed non tanta de re propoſitum eſt hoc loco diſputare. Quid ego autem ſecutus hoc bello ſim in ſententiis dicendis, aperire non alienum puto. Poſt interitum Cæſaris, & veſtras memorabiles Idus Martias, Brute, quid ego prætermiſſum a vobis, quantamque impendere reipublicæ tempeſtatem dixerim, non es oblitus. Magna peſtis erat depulſa per vos, magna populi Romani macula deleta: vobis vero parta divina gloria: ſed inſtrumentum regni delatum ad Lepidum & Antonium: quorum alter inconſtantior, alter impurior, uterque pacem me-

2 *Sapientia*] Faernus legebat *ſapientiæ*, longe meliore ſententia. *Urſin.*

3 *Officio*] In rempubl. *Manutius.*

4 *Epiſtolam*] Vide ſupra, epiſt. 4.

metuens, inimicus otio. His ardentibus perturbandæ reipublicæ cupiditate, quod opponi posset præsidium, non habebamus. Erexerat enim se civitas, in retinenda libertate consentiens. Nos tum nimis acres: vos, fortasse sapientius, excessistis urbe ea, quam liberaratis: Italiæ, sua vobis studia profitenti, remisistis. Itaque cum teneri urbem a parricidis viderem, nec te in ea, nec Cassium tuto esse posse, eamque armis oppressam ab Antonio: mihi quoque ipsi esse excedendum putavi. Tetrum enim spectaculum, oppressa ab impiis civitas, opitulandi potestate præcisa. Sed animus idem, qui semper infixus est in patriæ caritate, discessum ab ejus periculis ferre non potuit. Itaque in medio Achaico cursu, cum [5] etesiarum diebus auster me in Italiam, quasi dissuasor mei consilii, retulisset, te vidi Veliæ, doluique vehementer. Cedebas enim, Brute, cedebas, quoniam Stoici [6] vestri negant fugere [7] sapientis. Romam ut veni, statim me obtuli Antonii sceleri, atque dementiæ: quem cum in me incitavissem, consilia inire cœpi, Brutina plane (vestri enim hæc sunt propria sanguinis) reipublicæ liberandæ. Longa sunt, quæ restant, prætereunda: sunt enim de me: tantum dico, Cæsarem hunc adolescentem, per quem adhuc sumus, si verum fateri volumus, fluxisse ex fonte consiliorum meorum. Huic habiti a me honores nulli quidem, Brute, nisi debiti: nulli, nisi necessarii. Ut enim primum libertatem revocare cœpimus, cum se nondum ne Decimi quidem Bruti divina virtus ita commovisset, ut jam id scire possemus: atque omne præsidium esset in puero, qui a cervicibus nostris avertisset Antonium: quis honos ei non fuit decernendus? Quanquam ego illi tum verborum laudem tribui, eamque modicam. Decrevi etiam imperium: quod quanquam videbatur illi ætati honorificum, tamen erat exercitum habenti neces-

5 *Etesiarum*] Quasi discessum meum dii non probarent, qui etesiarum diebus austrum spirare præter consuetudinem voluerint. *Etesiæ* autem in orientem navigantibus secundi sunt, *auster* in occidentem: itaque Ciceroni Græciam petenti prosperi etesiæ, contra auster. *Manut.*

6 *Vestri*] Vict. & Grut. *nostri*.

7 *Sapientis*] Stoici, quorum sectam Brutus, ab avunculo suo M. Catone institutus, sequebatur, fugere negabant esse sapientis: quem nulla re perturbari, nihil timere affirmabant: ita sequebatur, ut nec fugeret: timet enim, qui fugit. *Manut.*

necessarium : quid enim est sine imperio exercitus ? Statuam [8] Philippus decrevit : [9] celeritatem petitionis primo Servius : post majorem etiam Servilius. Nihil tum nimium videbatur. Sed nescio quomodo facilius in timore benigni, quam in victoria grati reperimur. Ego enim, D. Bruto liberato, cum lætissimus ille civitati dies illuxisset, idemque casu Bruti natalis esset; decrevi, ut in fastis ad eum diem Bruti nomen adscriberetur: in eoque sum majorum exemplum secutus, qui hunc honorem mulieri [10] Larentiæ tribuerunt, [11] cui vos pontifices ad aram in Velabro facere soletis. Quod ego cum dabam Bruto, notam esse in fastis gratissimæ victoriæ sempiternam volebam. Atque illo die cognovi paulo plures in senatu malevolos esse, quam gratos. Eos per ipsos dies effudi (si ita vis) honores in mortuos Hirtium & Pansam, Aquilam etiam. Quod quis reprehendit, nisi qui, deposito metu, præteriti periculi fuerit oblitus ? Accedebat ad beneficii memoriam gratam ratio illa, quæ etiam posteris esset salutaris. Extare enim volebam in crudelissimos hostes monumenta odii publici sempiterna. Suspicor illud minus tibi probari, quod ab tuis familiaribus, optimis illis quidem viris, sed in republica rudibus, non probatur, quod, ut ovanti introire Cæsari liceret, decreverim. Ego autem (sed erro fortasse: nec tamen is sum, ut mea me maxime delectent) nihil mihi videor hoc bello sensisse prudentius. Cur autem ita sit, [12] aperiendum non est, ne magis videar providus fuisse, quam gratus.

8 *Philippus*] L. Marcius Philippus, qui consulatum gessit cum Marcellino, Octaviani vitricus. *Manut.*

9 *Celeritatem*] Magistratus, ut celerius posset petere, quam leges permitterent. Id autem Ser. Sulpicius decrevit. Sed, cum ille decrevisset, ut Octavianus verbi gratia decem annis celerius, quam per leges liceret, petere posset, Isaurici filius Servilius decrevit, ut etiam aliquanto celerius. Quod autem Servius decrevit, opinor hoc est, ut tanquam quæstorius petere posset Octavius: quod Servilius, ut tanquam prætorius. *Idem.*

10 *Larentiæ*] Quæ populo Romano agros, Turacem, Semurium, Lincerium, & Solinium reliquit: ex quo est annuis parentationibus honorata. Varro, Ovidius, Macrobius lib. I. Saturn. *Idem.*

11 *Cui*] Vict. & Man. *cujus.*

12 *Aperiendum non est*] Quid significat ? hoc opinor; ideo se id sensisse, non tam ut pro beneficio gratiam referret, quam ut Octavianus, ovationis honore illectus, in urbem rediret, statimque, ut mos erat, imperium deponeret: itaque ejus exercitus ad alium transferrentur: quæ fuisset reip. summa cautio. Timendum enim erat, id quod evenit, ne Octavianus, cum exercitus in sua potestate haberet, ad persequendam patris mortem animum converteret. Hoc est, ut opinor, in quo se Cicero providum fuisse significat. *Manut.*

tus. Hoc ipſum nimium. Quare alia videamus. D. Bruto decrevi honores, decrevi L. Planco. Præclara illa quidem ingenia, quæ gloria invitantur: ſed ſenatus etiam ſapiens, qui, qua quemque re putat, modo honeſta, ad rempublicam juvandam poſſe adduci, hac utitur. At in Lepido reprehendimur: cui cum ſtatuam in Roſtris ſtatuiſſemus, iidem illam evertimus. Nos illum honore ſtuduimus a furore revocare: vicit amentia leviſſimi hominis noſtram prudentiam. Nec tamen tantum in ſtatuenda Lepidi ſtatua factum eſt mali, quantum in evertenda, boni. Satis multa de honoribus: nunc de pœna pauca ſunt dicenda. Intellexi enim ex tuis ſæpe literis, te in iis, quos bello deviciſti, clementiam tuam velle laudari. Exiſtimo equidem nihil a te, niſi ſapienter. Sed ſceleris pœnam prætermittere (id enim eſt, quod vocatur ignoſcere) etiam ſi in cæteris rebus tolerabile eſt, in hoc bello perniciosſum puto. Nullum enim bellum civile fuit in noſtra republica omnium, quæ memoria mea fuerunt, in quo bello non, utracunque pars viciſſet, tamen aliqua forma eſſet futura reipublicæ. Hoc bello victores quam rempublicam ſimus habituri, non facile affirmarim: victis certe nulla unquam erit. Dixi igitur ſententias in Antonium, dixi in Lepidum ſeveras: neque tam ulciſcendi cauſa, quam ut & in præſens ſceleratos cives timore ab impugnanda patria deterrerem: & in poſterum, [13] documentum ſtatuerem, ne quis talem amentiam vellet imitari. Quanquam hæc quidem ſententia, non magis mea fuit, quam omnium. In qua videtur illud eſſe crudele, quod ad liberos, qui nihil meruerunt, pœna pervenit. Sed id & antiquum eſt, & omnium civitatum: ſi quidem etiam [14] Themiſtoclis liberi eguerunt. Et, ſi judicio damnatos eadem pœna ſequitur cives, qui potuimus leniores eſſe in hoſtes? Quid autem queri poteſt quiſquam de me, qui, ſi viciſſet, acerbiorem ſe in me futurum fuiſſe confiteatur neceſſe eſt? Habes rationem mearum

ſen-

13 *Documentum*] Grutero ea vox ſuſpecta erat, tanquam a ſcriba potius, quam a Tullio. Suſpicionem removit J. F. Gronovius, *Obſerv.* IV. 11, eamque vocem apprime Latinam eſſe adſtruit pluribus exemplis, quibus deſcribendie ſuperſedeo, quod in omnibus, quæ *Lexica* dicuntur, paſſim occurrant. *Olivetus*.

14 *Themiſtoclis*] Qui proditionis eſt damnatus, ejuſque bona publiceta. *Plutarchus*, *Æmilius Probus*. Manut.

ſententiarum, de hoc genere duntaxat honoris & pœnæ. Nam de cæteris rebus quid ſenſerim, quidque cenſuerim, audiſſe te arbitror. Sed hæc quidem non ita neceſſaria. Illud valde neceſſarium, Brute, te in Italiam cum exercitu venire quam primum. Summa eſt expectatio tui. Qui ſi Italiam attigeris, ad te concurſus fiet omnium. Sive enim vicerimus, (qui quidem pulcherrime viceramus, niſi Lepidus perdere omnia, & perire ipſe cum ſuis concupiviſſet) tua nobis auctoritate opus eſt ad collocandum aliquem civitatis ſtatum: ſive etiam nunc certamen reliquum eſt, maxima ſpes eſt cum in auctoritate tua, tum in exercitus tui viribus. Sed propera, per deos. Scis enim, quantum ſit in temporibus, quantum in celeritate. Sororis tuæ filiis quam diligenter conſulam, ſpero te ex matris & ex ſororis literis cogniturum. Qua in cauſa majorem habeo rationem tuæ voluntatis, quæ mihi cariſſima eſt, quam, ut quibuſdam videor, conſtantiæ meæ. Sed ego nulla in re malo, quam te amando, conſtans & eſſe, & videri.

BRUTUS CICERONI S.

XVI. PARTICULAM literarum tuarum, quas miſiſti Octavio, legi, miſſam ab Attico mihi. Studium tuum, curaque de ſalute mea, nulla me nova voluptate affecit. Non ſolum enim uſitatum, ſed etiam quotidianum eſt, aliquid audire de te, quod pro noſtra dignitate fideliter atque honorifice dixeris, aut feceris. At dolore, quantum animo maximum capere poſſum, eadem illa pars epiſtolæ ſcriptæ ad Octavium de nobis, affecit. Sic enim illi gratias agis de republica, tam ſuppliciter ac demiſſe, (quid ſcribam? pudet [1] conditionis, ac fortunæ, ſed tamen ſcribendum eſt) commendas noſtram ſalutem illi, (quæ morte qua non perniciosior?) ut prorſus præ te feras, non ſublatam dominationem, ſed domi-

 num

ARG. Graviter reprehendit Ciceronis ad Octavium epiſtolam, qua eum rogarat, ut liberatores patriæ ſalvos vellet. *Anno* U. C. 710.

1 *Conditionis*] Pudet eo nos redactos conditionis ac fortunæ, ut commendandos Octavio putes. Vel explana, conditionis tuæ ac fortunæ, qui homo conſularis, tantis rebus geſtis, nunc cum iſto puero tam ſuppliciter, tam demiſſe agas. *Manut.*

num commutatum esse. Verba tua recognosce, & aude negare, servientis adversus regem istas esse preces. Unum ais esse, quod ab eo postuletur, & expectetur: ut eos cives, de quibus viri boni populusque Romanus bene existimet, salvos velit. Quid, si nolit? non erimus? Atqui, non esse, quam esse per illum, præstat. Ego, medius fidius, non existimo tam omnes deos aversos esse a salute populi Romani, ut Octavius orandus sit pro salute cujusquam civis, non dicam pro liberatoribus orbis terrarum. Juvat enim magnifice loqui: & certe decet, adversus ignorantes, quid pro quoque timendum, aut a quoque petendum sit. Hoc tu, Cicero, posse fateris Octavium, & illi amicus es? aut, si me carum habes, [2] vis Romæ videri; cum, ut ibi esse possem, commendandus puero illi fuerim? Cui quid agis gratias, si, ut nos salvos esse velit & patiatur, rogandum putas? An hoc pro beneficio est habendum, quod se, quam Antonium, esse maluerit, a quo ista petenda essent? [3] Vindici quidem alienæ dominationis, non vicario, ecquis supplicat, ut optime meritis de republica liceat esse salvis? Ista vero imbecillitas & desperatio, cujus culpa non magis in te residet, quam in omnibus aliis, & Cæsarem in cupiditatem regni impulit: & Antonio, post interitum illius, persuasit, ut interfecti locum occupare conaretur: & nunc puerum istum extulit, ut tu judicares precibus esse impetrandam salutem talibus viris, misericordiaque unius, vix etiam nunc viri, tutos fore nos, haud ulla alia re. Quod si Romanos nos esse meminissemus, non audacius dominari cuperent postremi homines, quam id nos prohiberemus: neque magis irritatus esset Antonius regno Cæsaris, quam ob ejusdem mortem deterritus. Tu quidem consularis, & tantorum scelerum vindex, (quibus oppressis, vereor, ne in breve tempus

2 *Vis Romæ videri*] Lambinus, *vis Romæ tempus fuisse videri*, *cum*, id est, quo tempore, *ut ibi* &c. Manut. vulgatam lectionem interpretatur: *vis Romæ videri amicus Octavio*. Hunc ego sensum esse arbitror: Si earus tibi ego sum, qui velle potes, ea in urbe videri me, in qua ut esse possem, &c. *Olivetus*.

3 *Vindici quidem*] Si Octavius vindex est, ut tu judieas, & ultor dominationis Antonii, non, ut ego vereor, vicatius: absurde facis, o Cicero, qui ei remp. defendenti supplices pro iis, qui optime de rep. meriti sunt. Amicis enim, & earundem partium studiosis non supplicamus. Non enim opus est. *Manut.*

pus dilata sit abs te pernicies) qui potes intueri, quæ gesseris, simul & ista vel probare, vel ita demisse ac facile pati, ut probantis speciem habeas? Quod autem tibi cum Antonio privatum odium? nempe quia postulabat hæc, salutem ab se peti: precariam nos incolumitatem habere, a quibus ipse libertatem accepisset: esse arbitrium suum de republica. Quærenda esse arma putasti, quibus dominari prohiberetur: scilicet, ut, illo prohibito, rogaremus alterum, qui se in ejus locum reponi pateretur? an, ut esset sui juris ac mancipii respublica? Nisi forte non de servitute, sed de conditione serviendi recusatum est a nobis. Atqui non solum bono domino potuimus Antonio tolerare nostram fortunam, sed etiam beneficiis atque honoribus, ut participes, frui, quantis vellemus: quid enim neget iis, quorum patientiam videret maximum suæ dominationis præsidium esse? Sed nihil tanti fuit, quo venderemus fidem nostram & libertatem. Hic ipse [4] puer, quem Cæsaris nomen incitare videtur in Cæsaris interfectores, quanti æstimet (si sit commercio locus) posse, nobis auctoribus, tantum, quantum profecto poterit, quoniam vivere, & pecunias habere, & dici consulares volumus? Cæterum nequicquam perierit ille: cujus interitu quid gavisi sumus, si mortuo nihilo minus servituri eramus? Nulla cura [5] adhibeatur. Sed mihi prius omnia dii deæque eripuerint, quam illud judicium, quo non modo heredi ejus, quem occidi, non concesserim, quod in illo non tuli, sed ne patri quidem meo, si reviviscat, ut, patiente me, plus legibus ac senatu possit. An hoc tibi persuasum est, fore cæteros ab eo liberos, quo invito nobis in ista civitate locus non sit? Qui porro id, quod petis, fieri potest, ut impetres? Rogas enim velit nos salvos esse. Videmur ergo tibi salutem accepturi, cum vitam acceperimus? quam, si prius dimittimus dignitatem & libertatem, qui possumus accipere? An tu, Romæ habitare, id putas

4 *Puer*] Nobis esset illo domino perhonorifica serviendi conditio. Verum non de serviendi conditione agimus: ipsam servitutem, quæcunque sit, odimus, ac detestamur. *Manut.*

5 *Adhibeatur*] Hæc sic accipio, ut sit concessio quædam stomachosa, hoc modo: *faciant, quod volent, alii, nullam curam adhibeant, & servitutem æquo animo patiantur. Mihi vero prius omnia*, &c. *Lamb.*

putas incolumem esse? Res, non locus, oportet præstet istuc mihi: neque incolumis fui Cæsare vivo, nisi posteaquam illud conscivi facinus: neque usquam exul esse possum, dum, servire, & pati contumelias, pejus odero malis omnibus aliis. Nonne hoc est in easdem tenebras recidisse? ab eo, qui tyranni nomen ascivit sibi, (cum in Græcis civitatibus liberi tyrannorum, oppressis illis, eodem supplicio afficiantur) petitur, ut vindices atque oppressores dominationis salvi sint? Hanc ego civitatem videre velim, aut putem ullam; quæ ne traditam quidem atque inculcatam libertatem recipere possit: plusque timeat in puero nomen sublati regis, quam confidat sibi, cum illum ipsum, qui maximas opes habuerit, paucorum virtute sublatum videat? Me vero posthac ne commendaveris Cæsari tuo: ne te quidem ipsum, si me audies. Valde care æstimas tot annos, quot ista ætas recipit, si propter eam causam puero isti supplicaturus es. Deinde, quod pulcherrime fecisti, ac facis in Antonio, vide ne convertatur a laude maximi animi ad opinionem formidinis. Nam si Octavius tibi placet, a quo de nostra salute petendum sit: non dominum fugisse, sed amiciorem dominum quæsisse videberis. Quem quod laudas ob ea, quæ adhuc fecit, plane probo: sunt enim laudanda, si modo contra alienam potentiam, non pro sua suscepit eas actiones. Cum vero judicas, tantum illi non modo licere, sed etiam a te ipso tribuendum esse, ut rogandus sit, ne nolit esse nos salvos; nimium magnam mercedem statuis. Id enim ipsum illi largiris, quod per illum habere videbatur respublica. Neque hoc tibi in mentem venit, si Octavius ullis dignus sit honoribus, quia cum Antonio bellum gerat, iis, qui illud malum exciderint, cujus istæ reliquiæ sunt, nihil, quo expleri possit eorum meritum, tributurum unquam populum Romanum, si omnia simul congesserit. At vide, quanto diligentius homines metuant, quam meminerint, quia Antonius vivat, atque in armis sit. De Cæsare vero, quod fieri potuit, ac debuit, transactum est: neque jam revocari in integrum potest. Octavius is est, qui quid de nobis judicaturus sit, expectet populus Romanus? nos hi sumus, de quorum salu-

falute unus homo rogandus videatur? Ego vero, ut iftuc revertar, is fum, qui non modo non fupplicem, fed etiam coerceam poftulantes, ut fibi fupplicetur. Aut longe a fervientibus abero, mihique effe judicabo Romam, ubicunque liberum effe licebit: ac veftri miferebor, quibus nec ætas, neque honores, neque virtus [6] aliena dulcedinem vivendi minuere potuerit. Mihi quidem ita beatus effe videbor, fi modo conftanter ac perpetuo placebit hoc confilium, ut relatam putem gratiam [7] pietati meæ. Quid enim eft melius, quam, memoria recte factorum, & libertate contentum, negligere humana? Sed certe non fuccumbam fuccumbentibus, nec vincar ab iis, qui fe vinci volunt: experiarque & tentabo omnia, neque defiftam abftrahere a fervitio civitatem noftram. Si fecuta fuerit, quæ debet, fortuna, gaudebimus omnes: fin minus, ego tamen gaudebo. Quibus enim potius hæc vita factis aut cogitationibus traducatur, quam iis, quæ pertinuerint ad liberandos cives meos? Te, Cicero, rogo atque hortor, ne defatigere, neu diffidas: femper in præfentibus malis prohibendis, futura quoque, nifi ante fit occurfum, explores, ne fe infinuent. Fortem & liberum animum, quo & conful, & nunc confularis, rempublicam vindicafti, fine conftantia & æquabilitate nullum effe putaris. Fateor enim duriorem effe conditionem fpectatæ virtutis, quam incognitæ. Benefacta pro debitis exigimus. [8] Quæ fi aliter eveniunt, ut decepti ab his, in-

6 *Aliena*] Noftra fcilicet, qui tyrannum occidimus; quorum exemplo fortiores effe, & vitam minus aliquanto, quam libertatem, diligere debebatis. *Manut.* Legendum exiftimo, *alienam*, hoc eft, quæ Ciceronem non deceat, quæ poffit quidem in vulgus cadere, fed minime in fenem honoribus ac virtute confpicuum. *Bub.* in Tufc. I. 45.

7 *Pietati meæ*] Erga patriam; quæ me ad præclarum illud facinus excitavit, cui pietati debitum præmium effe perfolutum exiftimabo, fi modo, quod tum fenfi, idem in reliqua vita fenfero. *Manut.*

8 *Quæ fi aliter*] Abeft a meis conjunctio *fi*: & quidem omnibus: nec dubito quin recte. Neque enim *quæ*, benefacta refert, fed infinite accipitur; hoc modo, *quæ aliter ac volumus atque oportet eveniunt, infefto animo reprehendimus: ita ut benefactis nullam gratiam habeamus, fed ea tanquam debita exigamus: quæ fecus eveniunt, iniquo animo reprehendimus.* Vel *aliter*, male fignificat, ut ad Atticum lib. VII. *Illum aliter cum aliis locutum effe audiebam.* Quo fenfu etiam *fecus* accipitur. Idem Toranio, lib. epift. ad Torquatum: *Magna enim confolatio eft, cum recordare, etiam fi fecus acciderit, te tamen recte vereque fenfiffe.* In fequenti autem fententia, *Ille Conful*, & *hunc confularem*, ad unum Ciceronem, & *ille* & *hunc*, debent referri. Non miramur, inquit, Ciceronem refiftere Antonio. Id enim ab illo non folum poftulatur, fed ut debitum exigitur. Talis enim in Confulatu fuit, ea geffit, ut nifi nunc

infesto animo reprehendimus. Itaque resistere Antonio Ciceronem, etsi magna laude dignum est, tamen quia ille consul hunc consularem merito præstare videtur, [2]nemo admiratur. Idem Cicero si flexerit adversus alios judicium suum, quod tanta firmitate ac magnitudine direxit in exturbando Antonio, non modo reliqui temporis gloriam eripuerit sibi, sed etiam præterita evanescere coget, (nihil enim per se amplum est, nisi in quo judicii ratio extat) quia neminem magis decet, quam te, rempublicam amare, libertatisque defensorem esse, vel ingenio, vel rebus gestis, vel studio, atque efflagitatione omnium. Quare non Octavius est rogandus, ut velit nos salvos esse: magis tu te exsuscita, ut eam civitatem, in qua maxima gessisti, liberam atque honestam fore putes, si modo sint populo duces ad resistendum improborum consiliis.

nunc consularis eadem præstet, [3]illa videatur casu fecisse, nec dignitatem suam tueatur. Quare, si paululum offenderit, remissiorque ac dissolutior fuerit, etiam futuri temporis gloriam eripuerit sibi, & præteriti extinxerit; quasi non judicio illa, sed casu quodam fecerit. Nihil autem per se amplum est, nisi in quo judicii ratio extet. *Malasp.*

BRUTUS ATTICO S.

XVII. SCRIBIS mihi, mirari Ciceronem, quod nihil significem unquam de suis actis. Quoniam efflagitas, coactu tuo scribam, quæ sentio. Omnia fecisse Ciceronem optimo animo, scio: quid enim mihi exploratius esse potest, quam illius animus in rempublicam? Sed quædam mihi videtur, quid dicam, [1] imperite vir omnium prudentissimus, an ambitiose fecisse, qui valentissimum Antonium suscipere pro republica non dubitarit inimicum? Nescio quid scribam tibi, nisi unum; pueri & cupiditatem, & licentiam potius esse irritatam, quam repressam a Cicerone: tantumque eum tribue-

re

ARG. De Ciceronis nimio in Octavio ornando studio vehementer conqueritur, eundemque graviter reprehendit, qui, cum Antonii dominationem oppresserit, novam in Octavio stabiliat & confirmet. *Anno* U. C. 710.

1 *Imperite, &c.*] Significat, & stultitiæ Ciceronem accusandum, & ambitionis: cum tamen in utroque videatur eum excusare. Sed *imperitum* in eo significat, quod plus Octavio tribuerit, quam e rep. esset: *ambitiosum*, quod, modo habeat, a quibus colatur ac laudetur, servitutem non recusat: ita ob stultitiam & ambitionem Octavium Antonianæ dominationis vicarium constituit. *Manut.*

{tu}æ huic indulgentiæ, ut se [2] maledictis non abstineat, iis quidem, quæ in ipsum dupliciter recidunt; quod & [3] plures occidit uno, seque prius oportet fateatur sicarium, quam objiciat Cascæ, quod objicit: & [4] imitatur in Casca Bestiam. An, quia non omnibus horis jactamus Idus Martias, similiter atque ille Nonas Decembres suas in ore habet, [5] eo meliore conditione Cicero pulcherrimum factum vituperabit, quam Bestia & Clodius reprehendere illius consulatum soliti sunt? Sustinuisse mihi gloriatur bellum Antonii togatus Cicero noster. Quid hoc mihi prodest, si merces Antonii oppressi poscitur in Antonii locum successio? & si vindex illius mali auctor extitit alterius, fundamentum & radices habituri altiores, si patiamur? ut jam ista, quæ facit, [6] non dominationem, non, sed dominum Antonium timentis sint. Ego autem gratiam non habeo, si quis, dum ne irato serviat, rem ipsam non deprecatur. Immo triumphus & stipendium decernitur, & omnibus decretis ornatur. Pudeat concupiscere fortunam, cujus nomen susceperit? [7] Consularis hoc, an Ciceronis est? Quoniam mihi tacere non licuit, leges, quæ tibi [8] necesse est mo-

2 *Maledictis*] In Cascam. Mirari autem satis non possum, Ciceronem Cæsaris necem objecisse Cascæ. Et id tamen Bruti verba declarant. *Idem.*

3 *Plures*] Crimini dat Cascæ, & sicarium appellat, quia Cæsarem occiderit. At, si hominem occidere, crimen est: quanto gravius ipse peccavit, qui consul non unum, sed quinque occidit, Lentulum, Cethegum, &c. *Idem.*

4 *Imitatur in Casca Bestiam*] Ita reprehendit Cascam ob pulcherrimum factum, ut Bestia Ciceronem ob ea, quæ in consulatu gesserat, reprehendere solebat. *Idem.*

5 *Eo meliore conditione*] Minus turpiter nos vituperabit de Cæsaris nece, quam illum Calpurnius Bestia & P. Clodius de conjuratorum supplicio, &c. *Idem.*

6 *Non dominationem, non*] Hoc loquendi genere veteres esse usos, cum aliquid paulo studiosius affirmarent, ostendimus in commentariis ad Atticum lib. X. epist. 9. *Manut.* Hodie quidem sic legimus, sed contra vett. edd. & MS. Pall. in quibus nulla litera variante: *Quæ facis, dominationem, an dominum, an Antonium timentis sint*. Neque secus publicati a Victorio. *Grut.* Legendum videtur, *non dominationem, non dominum, sed Antonium*, &c. *Olivetus.*

7 *Consularis hoc*] Hic multum discrepant veteres libri a nostris. Habent enim: *Pudet concupiscere fortunam, cujus tamen susceperit consularis, ut Ciceronis est*. Quos si sequimur, ita exponemus. Pudor ab ea fortuna consularis hominis concupiscenda, cujus nomen susceperit, quemvis deterrere debet: ea, inquam, fortuna, quæ Ciceronis est. Videbitur omnino paulo durius: sed nec ubique dictio Bruti mollis est. *Manut.* Quid sibi velit Manutius, vix assequor: cujus tamen lectionem retineo, sed addita interrogandi nota, quæ superiora claudat. Hic ergo sensus erit: *Pudeat-ne* Octavium *concupiscere fortunam*, regiam potestatem Cæsaris, *cujus nomen susceperit? Hoc* igitur, quod fit ad illum ornandum, debuit-ne, potuit-ne a Consulari, a Cicerone proficisci? *Olivetus.*

8 *Tibi necesse est molesta esse*] Cum videas te quoque in Cicerone notari, qui nullam reip. partem suscipias, sed communi causæ tanquam indormias. *Manut.*

lesta esse. Etenim ipse sentio, quanto cum dolore hæc ad te perscripserim: nec ignoro, quid sentias in republica, & quam desperatam quoque sanari putes posse. Nec mehercule te, Attice, reprehendo. Ætas enim, mores, liberi, segnem efficiunt: quod quidem etiam [9] ex Flavio nostro perspexi. Sed redeo ad Ciceronem. Quid inter [10] Salvidenum, & eum interest? Quid autem amplius ille decerneret? Timet, inquies, etiam nunc reliquias belli civilis. Quisquam ergo ita timet profligatum, ut neque potentiam ejus, qui exercitum victorem habeat, neque temeritatem pueri putet extimescendam esse? An hoc ipsum ea re facit, quod illi propter [11] amplitudinem omnia jam, ultroque deferenda putat? O magnam stultitiam timoris, id ipsum, quod verearis, ita cavere, ut, cum vitare fortasse potueris, ultro arcessas, & attrahas! Nimium timemus mortem, & exilium, & paupertatem. Hæc videntur Ciceroni ultima esse in malis: &, dum habeat a quibus impetret quæ velit, & a quibus colatur, ac laudetur; servitutem, honorificam modo, non aspernatur: si quidquam in extrema ac miserrima contumelia potest honorificum esse. Licet ergo patrem appellet Octavius Ciceronem, referat omnia, laudet, gratias agat: tamen illud apparebit, verba rebus esse contraria. Quid enim tam alienum ab humanis sensibus est, quam eum patris habere loco, qui ne liberi quidem hominis numero sit? Atqui eo tendit, id agit, ad eum exitum properat vir optimus, ut sit illi Octavius propicius. Ego vero jam iis artibus nihil tribuo, quibus scio Ciceronem instructissimum esse. Quid enim illi prosunt, quæ pro libertate patriæ, [12] de dignitate, quæ de morte, exilio, paupertate scripsit copiosissime? Quanto autem magis illa callere videtur Philippus, qui [13] privigno minus tribuerit, quam Cicero alieno tribuat?

Desi-

9 *Ex Flavio*] Antonianus liber *in Flavio*. Et probatur. Ut se dicat Brutus Attici consilium perspexisse, non ex sermone Flavii, sed in facto Flavii: cum Atticus ab eo appellatus ut princeps esse vellet, privati ærarii C. Cæsaris, illius interfectoribus constituendi; prorsus negavit. Hoc totum scribitur a Nepote, in ipsius Attici vita. *Malasp.*

10 *Salvidenum*] Q. Salvidenum Rufum, Octavii studiosissimum. *Manut.* Veteres lapides habent, *Salvidienum*. Ursin.

11 *Amplitudinem*] Summam potentiam, cum victores exercitus in ejus manu sint. *Id.*

12 *De dignitate*] In quo sita sit vera dignitas. *Idem*.

13 *Privigno*] Octavio. Ejus enim matrem Atiam, post obitum prioris viri, uxorem duxerat Philippus. *Idem*.

Definat igitur [14] gloriando etiam insectari dolores nostros. Quid enim nostra, victum esse Antonium, si victus est, ut alii vacaret quod ille obtinuit? tametsi tuæ literæ [15] dubia etiam nunc significant. Vivat hercule Cicero, qui potest, supplex & obnoxius, si neque ætatis, neque honorum, neque rerum gestarum pudet. Ego certe, quin cum ipsa re bellum geram, hoc est, cum regno, & imperiis extraordinariis, & dominatione, & potentia, quæ supra leges se esse velit, nulla erit tam bona conditio serviendi, qua deterrear, quamvis sit vir bonus, ut scribis, Antonius: quod ego nunquam existimavi. Sed dominum, ne parentem quidem, majores nostri voluerunt esse. Te nisi tantum amarem, quantum Ciceroni persuasum est [16] diligi ab Octavio, hæc ad te non scripsissem. Dolet mihi, quod tu nunc stomacharis, amantissimus tum tuorum omnium, tum Ciceronis. Sed persuade tibi, [17] de voluntate propria mea nihil esse remissum, de judicio largiter. Neque enim impetrari potest, quin, quale quidque videatur ei, talem quisque de illo opinionem habeat. Vellem mihi scripsisses, quæ conditiones essent [18] Atticæ nostræ. Potuissem aliquid tibi de meo sensu perscribere. Valetudinem Porciæ meæ tibi curæ esse non miror. Denique quod petis, faciam libenter: nam etiam sorores me rogant: & [19] hominem noro, & quid sibi voluerit. Vale.

14 *Gloriando*] Cum gloriaretur, plus beneficii a se in remp. esse collatum, quam ab iis, qui Cæsarem occiderant: quoniam illi quasi radicem tyrannidis Antooium reliquissent, ipse Antooii bellum togatus sustiouisset, atque oppressisset. *Idem*.

15 *Dubia*] Non ita victum esse Aotooium, ut ab eo oihil timere possit respublica. *Idem*.

16 *Diligi ab Octavio*] Faerni liber, *diligi se ab Octavio*. Malasp.

17 *De voluntate*] Sumamus hic quiddam a philosophis, ut sententia pateat illustrius. *Amor* in voluotate est, *opiniones* in meote. *Velle*, *nolle*, in oostra potestate est: *opinari*, non est. Quale enim quidque videtur, talem de illo necesse est opinionem habeamus. Ergo, cum *voluntas* mea *propria* sit, judicium non sit: laudandus videor, qui, quod possum, & quod io me est, facio, ut Cicerooem amem; excusaodus, qui de eo non optime judicem; cum id a me oecessitas quædam & quasi mentis imperium exprimat. *Manut.*

18 *Atticæ*] De qua, ut opinor, io matrimonium collocaoda quiddam Atticus scripserat. *Idem*.

19 *Hominem*] Nescio quem, literis ab Attico & a Bruti sororibus, quarum altera uxor M. Lepidi, altera C. Cassii, commendatum. *Idem*.

CICERO BRUTO S.

XVIII. CUM ſæpe te literis hortatus eſſem, ut quam primum reipublicæ ſubvenires, in Italiamque exercitum adduceres; neque id arbitrarer dubitare tuos neceſſarios: rogatus ſum a prudentiſſima & diligentiſſima fœmina, matre tua, cujus omnes curæ ad te referuntur, & in te conſumuntur, ut venirem ad ſe a. d. VIII. Kal. Sext. quod ego, ut debui, ſine mora feci. Cum autem veniſſem, Caſca aderat, & Labeo, & Scaptius. At illa retulit: quæſivitque, quidnam mihi videretur: arceſſeremuſne te, atque id tibi conducere putaremus; an tardare, & commorari te, melius eſſet. Reſpondi id, quod ſentiebam, & dignitati, & exiſtimationi tuæ maxime conducere, te primo quoque tempore ferre præſidium labenti & inclinatæ reipublicæ. Quid enim abeſſe cenſes mali in eo bello, in quo victores exercitus fugientem hoſtem perſequi noluerunt? & in quo incolumis [1] imperator, honoribus ampliſſimis, fortuniſque maximis, conjuge, liberis, vobis affinibus ornatus, bellum reipublicæ indixerit? Quid dicam, in tanto ſenatus populique conſenſu, cum tantum reſideat intra muros mali? Maximo autem, cum hæc ſcribebam, afficiebar dolore, quod, cum me pro adoleſcentulo ac pene puero reſpublica accepiſſet vadem, vix videbar, quod promiſeram, præſtare poſſe. Eſt autem gravior & difficilior animi & ſententiæ, maximis præſertim in rebus, pro altero, quam pecuniæ, obligatio. Hæc enim ſolvi poteſt, & eſt rei familiaris jactura tolerabilis: reipublicæ quod ſpoponderis, quemadmodum ſolvas, niſi is dependi facile patitur, pro quo ſpoponderis? Quanquam & hunc (ut ſpero) tenebo, multis repugnantibus. Videtur enim in eo eſſe indoles; ſed flexibilis ætas, multique ad depravandum parati: qui, ſplendore [2] falſi honoris objecto, aciem boni ingenii [3] præſtringi poſſe confidunt. Ita-

que

ARG. De exercitus in Italiam adducendi neceſſitate: de ſollicitudine ſua in retinendo Octavio, pro quo ſpoponderat pop. Rom. de rei pecuniariæ difficultate, & de Lepidi filiis. *Anno* U. C. 710.

1 *Imperator*] M. Æmilius Lepidus. *Man.*

2 *Falſi honoris*] Conſulatus. Epiſt. 14. *Idem*.

3 *Præſtringi*] Edidit Manutius, *perſtringi*; Lambinus, *præſtingui*.

que ad reliquos hic quoque labor mihi accessit, ut omnes adhibeam machinas ad tenendum adolescentem, ne famam subeam temeritatis. Quanquam quæ temeritas est? magis enim illum, pro quo spopondi, quam me ipsum obligavi. Nec vero pœnitere potest rempublicam, me pro eo spopondisse, qui fuit in rebus gerendis cum suo ingenio, tum mea promissione constantior. Maximus autem (nisi me forte fallit) in republica nodus est, inopia rei pecuniariæ. [4] Obdurescunt enim magis quotidie boni viri ad vocem tributi: quod [5] ex centesima collatum, [6] impudenti censu locupletum, in duarum legionum [7] præmiis omne consumitur. Impendent autem infiniti sumptus, cum in hos exercitus, quibus nunc defendimur, tum vero in tuum. Nam Cassius noster videtur posse satis ornatus venire. Sed & hæc, & multa alia coram cupio, idque quam primum. De sororis tuæ filiis non expectavi, Brute, dum scriberes. Omnino jam tempora (bellum enim ducetur) integram tibi causam reservant. Sed ego a principio, cum divinare de belli diuturnitate non possem, ita causam egi puerorum in senatu, ut te arbitror e matris literis potuisse cognoscere. Nec vero ulla res erit unquam, in qua ego non, vel vitæ periculo, ea dicam, eaque faciam, quæ te velle, quæque ad te pertinere arbitrabor. Vale. VI Kal. Sext.

4 *Obdurescunt*] Lambinus, libris omnibus, ut ipse testatur, reclamantibus, reposuit, *Obsurdescunt*. Sibi habeat. *Grut.*

5 *Ex centesima*] Ut de centum nummis unus tribuatur singulis mensibus. *Manut.*

6 *Impudenti censu*] Quod multo minus solvunt, quam deberent. *Idem.*

7 *Præmiis*] Non stipendiis, sed præmiis ante victoriam promissis. *Idem.*

EPI-

EPISTOLÆ
AD BRUTUM,

* *a Germanis repertæ & editæ.*

CICERO BRUTO S.

I. CUM [1] hæc scribebam, res existimabatur in extremum adducta discrimen: tristes enim de Bruto nostro literæ, nuntiique afferebantur. Me quidem non maxime conturbabant. His enim exercitibus ducibusque, quos habemus, nullo modo poteram diffidere. Neque assentiebar majori parti hominum: [2] fidem enim consulum non condemnabam, quæ suspecta

* Has epistolas, ut a Germanis accepimus, ita damus. Quamvis enim in nullo veteri exemplari invenerimus, tamen nec Germanorum fidem improbare (qui se in vetusto codice eas reperisse testati sunt) nec nostrum ullam in partem judicium interponere volumus. *Victor.* Placuit etiam hoc loco (in Fragmentis) quatuor epistolas Ciceronis ad M. Brutum, & unam Bruti ad Ciceronem intexere, quæ a Germanis in manuscripto libro inventæ feruntur: quoniam & a multis, ut falsæ, rejiciuntur, nec in omnibus epistolarum impressis voluminibus reperiuntur, & in quibus sunt, in iis confusæ admodum ac sine ullo fere honore leguntur. Sunt autem scriptæ post celebrem illam ad Brutum, cujus initium est: *Sex. Clodius*, quam scriptam esse M. Antonio consule liquet: siquidem hæ, Hirtio & Pansa coss. aliquot post illam mensium intervallo datæ sunt. Esse autem has reliquis vulgatis ad Brutum epistolis præponendas, sed tamen cum iis connectendas, & rerum & temporum ipsorum ratio indicat. Quæ omnia ego paucis notatis locis ostendam. *Sigonius*. Quid in iis ad Brutum epistolis effecerit Sigonius, & quam egregiam operam navaverit; res ipsa indicat, cum aliis quidem, ante Sigonium editis, collata libris. Sunt, qui Ciceronis epistolas esse negent. Sed ego, cum rei ipsi pro se loquenti, tum Manutio idem quoque affirmanti plus tribuo in hoc genere, quam omnino cuiquam hominum: quos tamen ipsos nec multos, nec vehementer oportet esse eruditos, qui in his epistolis Ciceronem non agnoscant. *Patricius*. Ex quatuor Tullii epistulis, & Bruti una, quas exhibet Sigonius, faciunt alii sex, alii septem, & Brutina cum Tullianis confundunt. Hic igitur Sigonium ducem sequar: neque invitis, opinor, Musis. *Olivetus*.

ARGUMENTUM. In summo discrimine rem esse scribit, neque se tamen desperare: celeritatem in Consulibus desiderat & prudentiam: maximam spem esse in Bruto & Cassio. *Anno* U. C. 710.

1 *Cum hæc scribebam*] De D. Bruto, Mutinæ ab Antonio obsesso, loquitur. Sic enim etiam ad C. Cassium scribit (*Fam.* XII. 6.) *Cum hæc scribebam res erat in extremum adducta discrimen. Brutus enim Mutinæ vix jam sustinebat*. Sigon.

2 *Fidem enim consulum non condemnabam*] Sic in tertia ad eundem, ex iis, quæ vulgatæ sunt: *Consules duos bonos quidem, sed duntaxat bonos, amisimus*. In consulibus enim his animum & voluntatem defendendæ reip. laudat, inertiam atque imprudentiam arguit. *Idem*.

pecta vehementer erat. Desiderabam nonnullis in rebus prudentiam, & celeritatem: qua si essent usi, jampridem rempublicam recuperassemus. Non enim ignoras, quanta momenta sint in republica temporum; & quid intersit, idem illud utrum ante, an post decernatur, suscipiatur, agatur. Omnia, quæ severe decreta sunt hoc tumultu, si, aut quo die dixi sententiam, perfecta essent, & non in diem ex die dilata, aut quo ex tempore suscepta sunt ut agerentur, non tardata & procrastinata; bellum jam nullum haberemus. Omnia, Brute, præstiti reipublicæ, quæ præstare debuit is, qui esset in eo, in quo ego sum, gradu, senatus populique judicio collocatus: nec illa modo, quæ nimirum sola ab homine sunt postulanda, fidem, vigilantiam, patriæ caritatem: ea sunt enim, quæ nemo est, qui non præstare debeat. Ego autem ei, qui sententiam dicat in principibus de republica, puto etiam prudentiam esse præstandam. Nec me, cum mihi tantum sumpserim ut gubernacula reipublicæ prenderem, minus putarim reprehendendum, si inutiliter aliquid senatui suaserim, quam si infideliter. Acta quæ sint, quæque agantur, scio perscribi ad te diligenter. Ex me autem illud est quod te velim habere cognitum, meum quidem animum [3] in aciem esse, neque respectum ullum quærere, nisi me utilitas civitatis forte converterit. Majores autem partes animi te, Cassiumque respiciunt. Quamobrem ita te para, Brute, ut intelligas, aut, si hoc tempore bene res gesta sit, tibi meliorem rempublicam esse faciendam: aut, si quid offensum sit, per te esse eandem recuperandam. Vale.

3 *In aciem esse*] Vel *in aciem* dixit, ut morum animi sui declararet, quasi, in aciem spectare: vel antiquo more locutus est, *in aciem*, pro *in acis*: ut in Orat. pro Lege Manilia: *Cum nostros portus in prædonum fuisse potestatem sciatis*. Et Plautus in Amphitr. *Mihi in mentem non fuit*. Quæ notavit Gellius lib. I. cap. 7. In aciem igitur, in pugnam, quæ inter Antonium ducesque reip. brevi futura videbatur. *Manut.*

CICERO BRUTO S.

II. PLANCI animum in rempublicam egregium, legiones, auxilia, copias ex literis ejus, quarum exemplum tibi missum arbitor, perspicere potuisti. Lepidi tui necessarii (qui secundum [1] fratrem affines habet, quos oderit, proximos) levitatem, & inconstantiam, animumque semper inimicum reipublicæ jam credo tibi ex tuorum literis esse perspectum. Nos expectatio sollicitat, quæ est omnis jam in extremum adducta discrimen. Est enim spes omnis in Bruto expediendo, de quo vehementer timebamus. Ego hic cum homine furioso [2] satis habeo negotii Servilio; quem tuli diutius, quam dignitas mea patiebatur: sed tuli reipublicæ causa, ne darem perditis civibus hominem parum sanum illum quidem, sed tamen nobilem, quo concurrerent: quod faciunt nihilominus: sed eum alienandum a republica non putabam. Finem feci ejus ferendi; cœperat enim esse tanta insolentia, ut neminem liberum duceret. In Planci vero causa exarsit incredibili dolore, mecumque per biduum ita contendit, & a me ita fractus est, ut eum in perpetuum modestiorem sperem fore. Atque in hac contentione ipsa, cum maxime res ageretur a. d. v Id. April. literæ mihi in senatu redditæ sunt a Lentulo nostro, de Cassio, de legionibus, de Syria: quas statim cum recitavissem, [3] cecidit Servilius, complures præterea. Sunt enim insignes aliquot, qui improbissime sentiunt. Sed acerbissime tulit Servilius, assensum esse mihi [4] de Planco. Magnum illud monstrum in republica est, sed quo * * * *Desunt reliqua*.

BRU-

ARG. De Planci egregio in remp. animo, & suis cum Servilio in senatu de Planco contentionibus, quibus eum tandem fregit. *Anno* U. C. 710.

1 *Fratrem*] Lepidi frater fuit L. Paulus, qui consulatum cum C. Marcello gesserat. Mox a fratre ad necem traditus, societate a triumviris perdendæ reip. facta. *Plutarchus* in Antonio. *Manu.*

2 *Satis habeo negotii*] Eandem rem scribit etiam ad Plancum, epistola data III. Id. April. Vide *Fam.* X. 12.

3 *Cecidit*] Fracto animo, utpote qui Antonio faveret. *Manut.*

4 *De Planco*] Ornando, quia scripserat ad Senatum, se, & exercitum suum præsto ad omnia pro libertate reip. futurum. Epist. 8. & 12. lib. X. Fam. *Lam.*

BRUTUS CICERONI S.

III. LITERAS tuas valde expecto, quas scripsisti post nuntios nostrarum rerum, & de morte Trebonii: non enim dubito quin mihi consilium tuum explices. Indigno scelere & civem optimum amisimus, & provinciæ possessione pulsi sumus, quam recuperari facile est. Neque minus turpe aut flagitiosum erit, [1] si potest, non recuperari. [2] Antonius adhuc est nobiscum: sed medius fidius & moveor hominis precibus, & timeo, [3] ne illum aliquorum furor excipiat. Plane æstuo: Quod si scirem, quid tibi placeret, sine sollicitudine essem. Id enim optimum esse, persuasum esset mihi. Quare quam primum fac me certiorem, quid tibi placeat. Cassius noster Syriam, legiones Syriacas habet, ultro quidem a Murco, & a Marcio, & ab exercitu ipso arcessitus. Ego scripsi ad Tertiam sororem, & ad matrem, ne prius ederent hoc, quod optime ac felicissime gessit Cassius, quam tuum consilium cognovissent, tibique visum esset. Legi orationes duas tuas, quarum altera Kal. Jan. usus es: altera [4] de literis meis, quæ habita est abs te contra Calenum. Nunc scilicet hoc expectas, dum eas laudem. Nescio, animi, an ingenii tui major in his libellis laus contineatur. Jam concedo, ut vel *Philippici* vocentur, quod tu quadam epistola jocans scripsisti. Duabus rebus egemus, Cicero, pecunia & supplemento: quarum altera potest abs te expediri, ut aliqua pars militum istinc mittatur nobis, vel secreto consilio adversus Pansam, vel actione in senatu: altera, quæ [5] magis est necessaria; ne-

ARG. De Trebonii morte & provincia scribit. De Antonio consulit. De rebus a Cassio gestis quid fieri velit, ostendit. Orationes Ciceronis laudat, & pecuniam supplementumque postulat. *Anno* U. C. 710.

1 *Si potest, non recuperari*] Omisso *si*, & *non*, Sigonius edidit, *post recuperari*. Ut hoc Brutus videatur dicere: Etsi recuperetur Asia, non minus tamen fuerit Dolabellæ flagitium. Verum, amabo, cur isti brevitatis amatores non ita loquuntur, ut non intelligi non possint? *Olivetus*.

2 *Antonius*] Cajus, Marci frater, qui anno superiore prætor fuerat. *Manut.*

3 *Ne illum*] Ne illum, alienatum a me dilationibus meis, ducem sibi libenter arripiant male de rep. sentientes: quorum furori aptam occasionem dare nollem. *Idem*.

4 *De literis meis*] Philippica X. *Idem*.

5 *Magis* &c.] Sigonius edidit, *quæ magis quam reliquorum*, nullo sensu. Voces alias Patricius ex Caroli Stephani editione hausit. Unde autem Stephanus acceperit, cum ipse taceat, nescio. *Olivetus*.

que meo exercitui magis, quam reliquorum. Hoc magis doleo, Asiam nos amisisse: quam sic vexari a Dolabella audio, ut jam non videatur crudelissimum ejus facinus interfectio Trebonii. Vetus Antistius me tamen pecunia sublevavit. Cicero filius tuus sic mihi se probat industria, patientia, labore, animi magnitudine, omni denique officio, ut prorsus nunquam dimittere videatur cogitationem, cujus sit filius. Quare, quoniam efficere non possum, ut pluris facias eum, qui tibi est carissimus, illud tribue judicio meo, ut tibi persuadeas, non fore illi abutendum gloria tua, ut adipiscatur honores paternos. Kal. April. Dyrrhachio.

CICERO BRUTO S.

IV. DATIS [1] mane a. d. VI Id. April. Scaptio literis, eodem die tuas accepi Kal. April. Dyrrhachio datas, [2] vesperi. Itaque mane prid. Id. April. cum a Scaptio certior factus essem, non esse eos profectos, quibus pridie dederam, & statim ire, hoc paululum exaravi ipsa in turba matutinæ salutationis. De Cassio lætor, & reipublicæ gratulor: mihi etiam, qui, repugnante & irascente Pansa, sententiam dixerim, ut Dolabellam bello Cassius persequeretur. Et quidem audacter dicebam, [3] sine nostro senatus-consulto jam illud eum bellum gerere. De te etiam dixi tum, quæ dicenda putavi. Hæc ad te [4] oratio perferetur, quoniam te video delectari Philippicis nostris. Quod me de Antonio consulis; quoad Bruti exitum cognorimus, custodiendum puto. Ex his literis, quas mihi misisti, Dolabella Asiam vexare videtur, &

1 *Mane a. d. VI. Id. Apr.*] Hæc epistola data est Id. April. Quare quod scriptum est: *datis mane a. d. VI. Id.* legendum est *a. d. III.* quod ex epistola ipsa aperte patet. Ad omnes superioris Bruti epistolæ partes diligentissime respondet. Præterea se, repugnante Pansa, sententiam dixisse ait, ut Dolabellam Cassius bello persequeretur, quam dixit in XI. Philipp. Ad ea verba Bruti luxata: *Hoc magis doleo, Asiam sic vexari a Dolabella*, ita rescribit: *Ex his literis, quas mihi misisti, Dolabella Asiam vexare videtur.* Sigonius.

2 *Vesperi*] Non, datas vesperi, sed accepi vesperi. Idcirco subdistinxi, *datas, vesperi*. Patricius.

3 *Sine nostro S. C.*] Sic ad Cassium, in epist. 7. lib. XII. Fam. *Promisi, & prope confirmavi, te non expectasse, nec expectaturum decreta nostra, sed te ipsum tuo more remp. defensurum*. Manut.

4 *Oratio*] Philippica XI. *Idem*.

& in ea se gerere teterrime. Compluribus autem scripsisti, Dolabellam a Rhodiis esse exclusum: qui si ad Rhodum accessit, videtur mihi Asiam reliquisse. Id si ita est, istic tibi censeo commorandum: sin eam semel cepit; mihi crede, non erit; at in Asiam censeo persequendum. Nihil mihi videris hoc tempore melius acturus. [5] Quod egere te duabus necessariis rebus scribis, supplemento & pecunia; difficile consilium est. Non enim mihi occurrunt facultates, quibus uti te posse videam, præter illas, quas senatus decrevit, ut pecunias a civitatibus mutuas sumeres. De supplemento autem non video quid fieri possit. Tantum enim abest, ut Pansa de exercitu suo, aut delectu, tibi aliquid tribuat, ut etiam moleste ferat tam multos ad te ire voluntarios: quomodo equidem credo, quod his rebus, quæ in Italia decernuntur, nullas copias nimis magnas esse arbitretur: quomodo autem multi suspicantur, quod ne te quidem nimis firmum esse velit: quod ego non suspicor. Quod scribis, te ad Tertiam sororem scripsisse, ut ne prius ederent ea, quæ gesta a Cassio essent, quam mihi visum esset; video te veritum esse id quod verendum fuit, ne animi partium Cæsaris, quomodo etiam nunc partes appellantur, vehementer commoverentur. Sed ante, quam tuas literas accepimus, audita res erat, & pervulgata: tui etiam tabellarii ad multos familiares tuos literas attulerant. Quare neque supprimenda res erat, præsertim cum id fieri non posset; neque, si posset, non divulgandam potius, quam occultandam putaremus. De Cicerone meo, &, si tantum est in eo quantum scribis, tantum scilicet, quantum debeo, gaudeo: &, si, quod amas eum, eo majora facis; id ipsum incredibiliter gaudeo, a te eum diligi.

5 *Quod egere*] In vulgatis præfixa est his verbis salutatio: *Cicero Bruto S.* quasi vero hoc novæ epistolæ principium sit, quam ego sustuli; non enim nova est epistola, sed pars extrema superioris responsionis; rescribit enim ad id, quod de pecunia & supplemento petierat, & ad reliquas ejus epistolæ partes, ut de Tertia & de filio suo. *Sigon.* Equidem, cur Sigonium non audierint editores alii, non video. *Oliver.*

CICERO BRUTO S.

V. QUÆ literæ tuo nomine recitatæ ſunt Id. April. in ſenatu, eodemque tempore Antonii, credo ad te ſcripſiſſe tuos: quorum ego nemini concedo. Sed nihil neceſſe erat eadem omnes: illud neceſſe, me ad te ſcribere, quid ſentirem de tota conſtitutione hujus belli, & quo judicio eſſem, quaque ſententia. Voluntas mea, Brute, de ſumma republica ſemper eadem fuit, quæ tua: ratio quibuſdam in rebus (non enim omnibus) paulo fortaſſe vehementior. Scis mihi ſemper placuiſſe non rege ſolum, ſed regno liberari rempublicam. Tu lenius, immortali omnino cum tua laude: ſed quid melius fuerit, magno dolore ſenſimus, magno periculo ſentimus. Recenti illo tempore, tu omnia ad pacem, quæ oratione confici non [1] poterant: ego omnia ad libertatem, quæ ſine pace nulla eſt: pacem ipſam bello atque armis effici poſſe arbitrabar. Studia non deerant arma poſcentium, quorum repreſſimus impetum, ardoremque [2] reſtinximus. Itaque res in eum locum venerat, ut niſi Cæſari Octaviano deus quidam illam mentem dediſſet, in poteſtatem perditiſſimi hominis, & turpiſſimi M. Antonii veniendum fuerit: quo-cum, vides, hoc tempore ipſo quod ſit, quantumque certamen. Id profecto nullum eſſet, niſi tum conſervatus eſſet Antonius. Sed hæc omitto. Res enim a te geſta memorabilis, & pene cæleſtis [3] repellit omnes reprehenſiones: quippe, quæ ne laude quidem ſatis idonea affici poſſit. Extitiſti nuper vultu ſevero: exercitum, copias, legiones idoneas per te brevi tempore comparaſti. Dii immortales! qui ille nuntius, quæ illæ literæ, quæ lætitia ſenatus, quæ alacritas civitatis erat! Nihil unquam vidi tam omnium conſenſione laudatum. Erat

ex-

ARG. De tota conſtitutione belli quid ſentiat perſcribit, & Brutum ad majorem ſeveritatem excitat. *Anno* U. C. 710.

1 *Poterant*] Patricius mavult, *poterat*.

2 *Reſtinximus*] Non hoc de ſe ipſo dicit, qui pacem ſine armis effici non poſſe duxerat, ſed de iie, qui Bruti ſententiam ſecuti, impetum pugnare cupientium repreſſerant. *Manut.*

3 *Repellit omnes reprehenſiones*] Eſt enim tanta, ut nihil nobie a te poſtea prætermiſſum, liceat reprehendere. *Manut.*

expectatio reliquiarum [4] Antonii, quem equitatu, legionibusque magna ex parte spoliaras: ea quoque habuit exitum optabilem. Nam tuæ literæ, quæ recitatæ in senatu sunt, & imperatoris consilium, & militum virtutem, & industriam tuorum, in quibus Ciceronis mei, declarant. Quod si tuis placuisset de his literis referri, & nisi in tempus turbulentissimum post discessum Pansæ consulis incidissent; honos quoque justus & debitus diis immortalibus decretus esset. Ecce tibi Id. April. advolat mane celer Pilus, qui vir! dii boni, quam gravis! quam constans! quam bonarum in republica partium! Hic epistolas affert duas, unam tuo nomine, alteram Antonii: dat Servilio tribuno plebis: ille [5] Cornuto: recitantur in senatu. ANTONIUS PROCOS. magna [6] admiratio, ut si esset recitatum, [7] DOLABELLA IMPERATOR, a quo quidem venerant tabellarii: sed nemo Pili similis, qui proferre literas auderet, aut magistratibus reddere. Tuæ recitantur, breves illæ quidem, sed in Antonium admodum lenes. Vehementer admiratus senatus. Mihi autem non erat explicatum, quid agerem. Falsas dicerem? quid, si tu eas approbasses? Confirmarem? non erat dignitatis tuæ. Itaque ille dies silentio. Postridie autem cum sermo increbruisset, Pilusque oculos vehementius hominum [8] offendisset, natum omnino est principium a me. De proconsule Antonio multa: Sextius [9] causæ non defuit: post mecum, quanto suum filium, quanto meum in periculo futurum, diceret, si contra proconsulem arma tulissent. Nosti hominem: causæ non defuit. Dixerunt etiam alii. Labeo vero noster, nec signum tuum in epistola, nec diem appositum, nec te scripsisse ad tuos, ut soleres. Hoc cogere volebat, falsas literas esse, &, si quæris, probabat. Nunc tuum est consilium, Brute, de toto genere belli. Video te lenitate delectari, & eum putare fructum esse maximum: præclare quidem, sed aliis rebus, aliis temporibus, locus esse solet, debetque clementiæ. Nunc

quid

4 *Antonii*] C. Antonii. *Idem*.

5 *Cornuto*] Prætori urbano. *Idem*.

6 *Admiratio*] Nam si proconsul C. Antonius, cur adversus eum pugnavit Brutus? sin recte Brutus; cur proconsul Antonius vocetur? *Idem*.

7 *Dolabella Imp.*] Nec enim, qui remp. oppugnant, ullo honore digni sunt. *Idem*.

8 *Offendisset*] Quia literas C. Antonii cum illa inscriptione attulisset. *Idem*.

9 *Causæ*] Causam appellat id, quod agitur, ut alibi quoque. *Idem*.

quid agitur, Brute? templis deorum immortalium imminet hominum egentium & perditorum ſpes, nec quidquam aliud decernitur hoc bello, niſi utrum ſimus, necne. Cui parcimus, aut quid agimus? His ergo conſulimus, quibus victoribus veſtigium noſtrum nullum relinquetur? Nam quid intereſt inter Dolabellam, & quemvis Antoniorum trium? quorum ſi cui parcimus, duri fuimus in Dolabella. Hæc ut ita ſentiret ſenatus, populuſque Romanus, etſi res ipſa cogebat, tamen maxima ex parte noſtro conſilio atque auctoritate perfectum eſt. Tu ſi hanc rationem non probas, tuam ſententiam defendam, non relinquam meam. Neque diſſolutum a te quidquam homines expectant, neque crudele. Hujus rei moderatio facilis eſt, ut in duces vehemens ſis, in milites liberalis. Ciceronem meum, mi Brute, velim quam plurimum tecum habeas. Virtutis diſciplinam meliorem reperiet nullam, quam contemplationem, atque imitationem tui. XIII Kal. Maji.

EPI-

EPISTOLARUM
[1] FRAGMENTA.

AD M. [2] TITINIUM.

SUET. *Cl. Rhet.*] Equidem memoria teneo, pueris nobis primum Latine docere cœpisse L. [3] Plotium quendam, ad quem cum fieret concursus, quod studiosissimus quisque apud eum exerceretur, dolebam mihi idem non licere. Continebar autem doctissimorum hominum auctoritate, qui existimant, Græcis exercitationibus ali melius ingenia posse.

1 *Fragmenta*] Quam multa nobis epistolarum volumina reliquerit M. Cicero, præter ea, quæ habemus, facile vel ex his epistolarum fragmentis intelligi potest, quas ad Titinium, ad Nepotem, ad Cæsarem, ad Hirtium, ad Pansam, ad Cæsarem juniorem, ad Calvum, ad filium, ad Axium, ad Brutum scriptas videmus. Nam quæ ad Pompejum, aut ad Cassium a Nonio scriptæ citantur, prorsus ab hoc numero removendæ sunt: nam illæ inter eas, quæ ad Atticum, hæ inter eas, quæ ad familiares missæ sunt, reperiuntur. *Sigonius*.

2 *Titinium*] Hunc, virum fuisse eruditum, sunt opera illius quæ testentur, quorum sæpe meminit Non. Marcellus. *Patric.*

3 *Plotium*] Rhetor Syllanis temporibus floruit, ut in Chronico notavit Eusebius. Ejusdem autem rei & hominis meminit etiam Quintilianus lib. II. *Sigonius*.

[1] AD CORNELIUM NEPOTEM.

MACR. *lib.* II. *cap.* I. *Saturn.*] Itaque nostri cum omnia, quæ dixissemus, dicta essent: quæ facete, & breviter, & acute locuti essemus, ea proprio nomine appellari *dicteria* voluerunt.

1 *Ad Cornelium Nepotem*] Sunt qui epistolarum ad Cornelium libros XVI. numerant. Cujus rei, quoniam nos quidem in hoc genere nihil affirmare possumus, penes illos fides esto. Certe Gellius lib. XV. cap. 28. hunc *Cornelium M. Ciceronis amicum familiaremque, ut qui maxime*, fuisse testatur, eundemque de ipsius vita libros aliquot conscripsisse memorat. *Patritius*.

AD

AD EUNDEM.

PRISC. *lib.* VIII.] Hoc restiterat etiam, ut a te fictis [1] aggrederer donis.

PRISC. *ibid.*] Qui habet, ultro appetitur: qui est pauper, aspernatur.

SUET. *in Jul. Cæs.*] Quid? oratorum quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerunt? quis sententiis aut acutior, aut crebrior? quis verbis aut ornatior, aut elegantior?

MARCEL.] Neque enim quidquam aliud est felicitas, nisi honestarum rerum prosperitas: vel, ut alio modo definiam, Felicitas est fortuna, adjutrix consiliorum bonorum: quibus qui non utitur, felix nullo pacto esse potest. Ergo in perditis impiisque consiliis, quibus [2] Cæsar usus erat, nulla potuit esse felicitas: feliciorque meo judicio Camillus exulans, quam temporibus iisdem Manlius, etiamsi, id quod cupierat, regnare potuisset.

1 *Aggrederer*] Priscianus, lib. VIII. ait, hoc in loco *Aggredi* in patiendi significatione esse usurpatum. *Sigonius*.

2 *Cæsar*] De hac Cæsaris ejusmodi felicitate, ita idem iste Cicero in Philipp. II. est locutus. *Cæsar*, inquit, *Alexandria se recepit felix, ut sibi quidem videbatur; mea autem sententia, nisi qui reip. sit felix, felix esse nemo potest*. Ex quo sunt illa quoque ad Atticum lib. VII. ita scripta. *O hominem amentem & miserum! qui ne umbram quidem unquam τοῦ καλοῦ viderit. Atque hæc ait facere se dignitatis causa. Ubi est autem dignitas, nisi ubi honestas? num honestum igitur, habere exercitum nullo publico consilio? occupare urbes civium, quo facilior sit aditus ad patriam?* Patricius.

AD C. CÆSAREM, ex lib. I.

NON. *Dicare*.] [1] Balbum quanti faciam, quamque ei me totum dicaverim, ex ipso scies.

NON. *Consequi*. *Honor*.] Tum cum ea, quæ es ab senatu summo cum honore consecutus.

1 *Balbum quanti faciam*] Exempla omnia ex tribus libris Epistolarum ad C. Cæsarem ex Nonii Commentariis sumpta sunt. Quanquam autem difficile est, ex tam paucis verbis sententiam ullam certam haurire, tamen has epistolas, post partam fere Pharsalico prælio victoriam, scriptas esse ad Cæsarem Dictatorem crediderim; Cæsare ipso adhuc extra Italiam bellis civilibus implicato. Quam autem Cæsari carus Balbus fuerit, aliæ epistolæ indicant. *Sigon*.

NON.

NON. *Improbum*.] Debes odisse improbitatem ejus, quia impudentissimum nomen delegerit.

NON. *Tueri*.] Ut sciret, majore cura tuenda esse, quæ parta sunt.

AD EUNDEM, ex lib. II.

NON. *Locare*.] Vel quod locatio ista pretiosa.

NON. *Putare*.] Quod sapientes homines, ac boni putant.

CARIS. *lib.* I.] Neque pro cauto ac diligente se castris continuit.

NON. *Monumentum*.] Sed ego, quæ monumenti ratio sit, nomine ipso admoneor. Ad memoriam magis spectare debet posteritatis, quam ad præsentis temporis gratiam.

AD EUNDEM ex lib. III.

NON. *Dimittere*.] Quæ si videres, non [2] de exercitu retinendo tueri, sed eo tradito, aut dimisso.

NON. *Contemno*.] Amici nonnulli a te contemni ac despici, ac pro nihilo haberi senatum velint.

AD EUNDEM ex lib. incerto.

NON. *Levare*.] Jam amplitudinem gloriamque tuam magno mihi ornamento fore existimo, quod me levas cura.

NON. *Consequi*.] Extrema vero nec quanta, nec qualia sint, verbis consequi possum.

[1] AD CÆSAREM JUNIOREM, ex lib. I.

Omnia ex NONIO. *Sagum*.] Pridie Non. Febr. cum ad

2 *De*] Lambinus conjicit, *te*.

1 *Ad Cæsarem Juniorem*] Id est, ad C. Cæsarem Octavianum. Cum ille Apollonia, Cæsare patre per conjuratos interfecto, reversus, insigni accepta a M. Antonio Cos. injuria, Cicerone imprimis auctore, arma adversus eundem Antonium pro rep. suscepisset, atque eundem, Mutinam coloniam & D.

te literas mane dedissem, descendi ad forum togatus, cum reliqui consulares sagati vellent descendere.

Aditus.] [2] Et aut ad consules, aut ad te, aut ad Brutum adissent, his fraudi ne esset, quod cum Antonio fuissent.

Relatum.] Sed hæc viderimus, cum [3] legati responsa retulerint.

Vindicare.] Quasi si me ad id beneficium arcesseres, quo per te me una cum republica in libertatem vindicassem.

Accipere Rogare.] Roga ipsum, quemadmodum ego eum Arimini acceperim.

Cunctari.] Sed cito pœnituit, domum rediit, cæteri cunctabantur.

Opinio.] Erat opinio bona de Planco, bona de Lepido.

Comparare.] Neminem tibi profecto hominem ex omnibus aut antepesuissem unquam, aut etiam comparassem.

Expedire.] Ex cæteris autem generibus tunc pecunia expedietur, cum legionibus victricibus erunt, quæ spopondimus, persolvenda.

Confectum.] In singulas tegulas impositis sexcentis, sexcenties confici posse.

Ducere.] Ne res duceretur, fecimus, ut Hercules Antianus in alium locum transferretur.

Involvere.] Sed quod [4] videret nomine pacis bellum involutum fore.

Ignoscere, ac Concedere.] Quod mihi & Philippo vacationem das, bis gaudeo. Nam & præteritis ignoscis, & concedis futura.

Ferox.] Itaque vereor, ne ferociorem eum faciant tua tam præclara de eo judicia.

AD

D. Brutum Cos. des. obsidentem, una cum Hirtio & Pansa Consulibus cum imperio extraordinario premeret. De sagis autem bello Mutinensi a populo R. sumendis sæpe censuisse Ciceronem, ex VI. & aliis in Antonium orationibus intelligi potest. Narrat autem nunc Cæsari, quid iis de rebus Romæ actum sit. *Sigonius.*

2 *Et aut ad Consules*] Hanc sententiam dixit Cicero Philippica VIII. his verbis: *Quas ob res ita censeo, eorum, qui cum M. Antonio sunt, qui ab armis discesserint, & aut ... ad D. Brutum Imp. Cos. des. aut ad C. Cæsarem Propræt. ante Idus Martias primas adierint, eis fraudi ne sit, quod cum M. Antonio fuerint.* Idem.

3 *Legati*] Legatos de pace missos ad M. Antonium, dum Mutinam oppugnaret, satis constat, L. Philippum, L. Pisonem, Ser. Sulpicium, quos hic intelligit. *Idem.*

4 *Videret*] Nonnulli, *viderem.*

AD EUNDEM, ex lib. II.

Omnia ex NONIO. *Infulfum*.] Sed ita locutus infulfe eſt, ut mirum ſenatus convicium exceperit.

Ignavum & *ſegne*.] In quo tua me provocavit oratio, mea conſecuta eſt ſegnis.

Confectum.] Bellum, ut opinio mea fert, ex conſenſu civitatis confectum jam haberemus.

Conſtat.] [5] Cum conſtet, Cæſarem Lupercis id vectigal dediſſe, qui ante poterat id conſtare?

Dejicere.] Adeſt Albæ neſcio quis Claudius, quem cum reſtitui juſſiſſet, Ancone cum eo dejectus eſt ex ſenatus-conſulto.

Inſolens.] Inſolens, arrogans, jactans.

Secundum.] Scriptum erat [6] equeſtre prælium valde ſecundum, quin potius adverſum.

Meret.] [7] Quem periſſe ita de republica merentem conſulem, vehementer doleo.

Præſtare.] Tu ſi meam fidem præſtiteris, quod confido te eſſe facturum.

Spurcus.] Cum iter facerem Claternam tempeſtate ſpurciſſima.

Locuples. Nihil omnino certi, nec locupletem ad hoc auctorem habebamus.

Paludatus.] Antonius demens ante lucem paludatus.

AD EUNDEM, ex lib. III.

NON. *Invebi*.] Itaque in eum palam vehementer eſt invectus.

T 2 NON.

5 *Cum conſtet, Cæſarem Lupercis*] Hoc eſt id, de quo ſcriptum eſt in VII. in Antonium: *De Lupercis tribunus pl. refert*. Unde in epiſtola ad Cæſarem, & Hirtium Antonius ſcripſit: *Vectigalia Juliana Lupercis ademiſtis*. Sigonius.

6 *Equeſtre prælium*] De prælio ad Mutinam cum M. Antonio a Cæſare & a conſulibus facto puto intelligi: de quo Galba ad Ciceronem, item alii. *Idem*.

7 *Quem periſſe*] Hoc aut de *Hirtio*, aut de *Panſa* Conſulibus, prælio ad Mutinam facto, interfectis, dictum exiſtimo. *Idem*.

NON. *Antiquus*.] [8] Ego autem antiquiſſimum Scythis oriundum, quibus antiquior lætitia eſt, quam lucrum.

8 *Ego autem antiquiſſimum*] Hadr. Junius, ex cujus manuſcripto Nonio hæc deſumpta ſunt, putat, ea de Anacharſi Scytha philoſopho dici, qui præ tranquillitate animi omnia videtur poſthabuiſſe. Vide librum Animadverſorum ejus VI. cap. 11. Nam in vulgo quidem excuſis Noniis hæc deſunt. *Patricius*.

AD EUNDEM, ex lib. incerto.

NON. *Opinio*.] Poſthac quod voles a me fieri, ſcribito. Vincam opinionem tuam.

NON. *Promittere*.] Promiſſa tua memoria teneas.

AD C. PANSAM, ex lib. I.

NON. *Humaniter*. & PRISC. *lib.* xv.] [1] De Antiocho feciſti humaniter. Quem quidem ego ſemper dilexi, meque ab eo diligi ſenſi.

NON. *Inaudire*.] Quorum erupit illa vox, de qua ex te primum quiddam inaudieram.

AD EUNDEM, ex lib. III.

NON. *Concalfacere*.] Nos [2] Ventidianis rumoribus concalfecimus.

AD A. HIRTIUM, ex lib. II.

NON. *Error.*] Qua in re ſi mediocriter lapſus ſum, defendas velim tolerabile erratum.

AD

1 *De Antiocho feciſti*] Epiſtolarum ad C. Panſam libros tres in ipſo belli Antoniani apparatu & ardore ſcriptos eſſe exiſtimo. Quod idem de iis, quos ſcripſit ad A. Hirtium, judico. Cum enim id bellum ab iis conſulibus, auctoritate & conſilio Ciceronis, geſtum ſit, videtur veriſimile, Ciceronem literis & cohortatione virtutem eorum acuiſſe, conſilio imprudentiam adjuviſſe. Sunt autem omnia ex Nonio. *Sigon.*

2 *Ventidianis rumoribus*] *Ventidium Baſſum*; adverſæ factionis ducem, bellum in Syria molientem, intelligit. *Idem*. De Ventidio Baſſo Gellius XV. 4.

AD EUNDEM, ex lib. V.

NON. *Impertio*.] Et quoniam, ut hoc tempus eſt, nihil habeo, patriæ quod impertiam.

AD EUNDEM, ex lib. IX.

NON. *Interfici*.] Dices, Quid, quæſo, iſtuc intererat? Neſcio, niſi tamen erat mihi verendum ſæpius, ne qui caſus perimeret ſuperiora.

AD EUNDEM, ex lib. incerto.

NON. *Vetuſtiſcere a veteraſcere*.] [1] Cum enim nobilitas ſit nihil aliud, quam cognita virtus, quis in eo, quem veteraſcentem videt ad gloriam, generis antiquitatem deſideret?

NON. *Lutum*.] Luta & limum aggerebant.

1 *Cum enim nobilitas*] Hoc ad incitandum Hirtium, novum hominem, & nulla majorum commendatione notum, unde nobilitas Romæ parabatur, dictum eſt. *Sigon.*

AD M. BRUTUM, ex lib. VII.

NON. *Experiri*.] His contraria, atque parata, ut eſſe ſolent, expertus ſum.

AD EUNDEM, ex lib. VIII.

NON. *Doct. indag.*] Et quod te tantum amat, ut vel me audeat provocare.

NON. *Amare, & diligere, & contentus*.] Sic igitur facies, & me aut amabis, aut, quo contentus ſum, diliges.

QUINT. *lib.* v. *cap.* 10.] Veritus fortaſſe, ne nos in Catonem noſtrum transferamus illinc mali aliquid; etſi argumentum ſimile non erat.

QVINT.

QUINT. *lib.* VIII. *cap.* 3.] [1] Nam eloquentiam, quæ admirationem non habet, nullam judico.

QUINT. *ibid.*] Et eum amorem, & eum, ut hoc verbo utar, [2] favorem in consilium advocabo.

QUINT. *lib.* IX. *cap.* 3.] Ego cum in gratiam redierim [3] cum Ap. Claudio, & redierim per Cn. Pompejum: ego ergo cum redierim.

QUINT. *ibid.*] Sermo nullus, [4] scilicet nisi de te. Quid enim potius? Tum Flavius, Erras, inquit, tabellarie, & ego ibidem orans inter cœnam exoravi.

QUINT. *ibid.*] [5] Præstat enim nemini imperare, quam alicui servire. Sine illo enim vivere honeste licet; cum hoc vivendi nulla conditio est.

QUINT. *lib.* III. *cap.* 10.] Simne bonus vir, si hoc suadeam? Minime: suasoris enim est finis, utilitas ejus, cui quisque suadet. At recta sunt. Quis negat? sed non est semper rectis in suadendo locus.

QUINT. *lib.* VIII. *cap.* 6.] Populo imposuimus, & oratores visi sumus.

QUINT. *lib.* VI. *cap.* 4.] Res mihi invisæ visæ sunt, Brute.

1 *Nam eloquentiam*] Quintilianus, ubi loquitur de ornatus, hunc locum adducit, his verbis: *Reliquo Cicero his ipsis ad Brutum verbis quadam in epistola scribit:* Nam eloquentiam, quæ admirationem non habet, nullam judico. *Sigon.*

2 *Favorem*] Hoc exemplo docet ibid. Quintilianus, *favoris* vocabulum primum a Cicerone esse usurpatum. *Idem.*

3 *Cum Ap. Claudio*] *Ap. Claudium Pulchrum*, virum consularem ac censorium, intelligit, qui sibi Clodii fratris causa fuerat infensus. Cn. autem Pompejus socer erat filiæ Appii, ut scriptum est in epistolis ad Appium. *Idem.*

4 *Scilicet nisi de te*] Videndum an hoc expungi debeat. Est enim, ut puto, Quintiliani, Synecdochen in his verbis explicantis. Locus Quintiliani sic habet, *Quæ per detractionem fiunt figuræ, brevitatis novitatisque maxime gratia petuntur, quarum una est ea, quam libro proxime in figuris distuli, Synecdoche, cum subtractum verbum aliquod satis ex cæteris intelligitur, ut Cælius in Antonium;* Stupere gaudio Græcus. *Subauditur* cœpit. *Cicero ad Brutum*: Sermo nullus; scilicet nisi de te, quid enim? &c. *Patricius.*

5 *Præstat enim*] Videntur Bruti esse, non Ciceronis. Nam Quintilianus aperte sic: *In Protapodosi aliquando singulis statim membris ratio subjicitur, ut apud Antonium:* Sed neque &c. *Aut positis duobus, vel tribus, eodem ordine singulis continua redditur. Quale apud Brutum de dictatura Cn. Pompeji:* Præstat enim, &c. Idem.

[1] AD M. FILIUM, ex lib. I.

PRISC. *lib.* VIII. & *lib.* X.] Quare effice, & elabora ut excellas.

AD EUNDEM, ex lib. II.

NON. *Commodare*.] Cui ego, quibuſcunque rebus potero, libentiſſime commodabo.

AD EUNDEM, ex lib. incerto.

DIOM. *lib.* I.] [2] Ceris delitis.

LACT. *lib.* IV. *cap.* 14.] Philoſophiæ quidem præcepta noſcenda, vivendum autem civiliter.

1 *Ad M. filium*] Libros epiſtolarum ad M. filium tum maxime ſcriptos eſſe arbitror, cum Athenis Cratippo philoſopho operam dedit, & poſt cum Bruti contubernalis in Macedonia fuit. Hujus enim & Brutus & Cicero in epiſtolis, ultro citroque miſſis, meminerunt. Plenæ autem certe fuerunt cohortationis ad virtutem, & ad Bruti ipſius imitationem. In his etiam epiſtolis patrem Latinam emendaſſe filii orationem conſtat. Siquidem ita ſcribit Quintilian. lib. I. cap. 3. *M. Tullius, ut ex epiſtolis apparet, in filio recte loquendi uſquequaque aſper quoque exactor fuit*. Et Servius in VIII. Æneid. *Cicero*, inquit, *per epiſtolam culpat filium, dicens, male eum dixiſſe*, direxi literas tuas, *cum literæ, quoties epiſtolam ſignificent, numeri tantum pluralis ſint*. Sigonius.

2 *Ceris delitis*] Ad eas ceras reſpicit, in quibus ſcribere ſolebant. *Delitis* autem antique pro, *deletis*, ut infra in epiſtola ad Calvum, & IV. Verr. *Ex qua tantum tectorium vetus delitum ſit*. Patritius.

[1] AD LICINIUM CALVUM.

PRISC. *lib.* IX.] Tuli moleſte, quod literæ delitæ ſunt mihi a te redditæ.

NON. *Auguro*.] Præſentit animus, atque augurat quodammodo, quæ futura ſit ſuavitas.

1 *Ad Licinium Calvum*] De quo in Bruto, cap. 81. & Quintil. X. 2. XII. 1.

AD

AD Q. AXIUM.

FRONTO.] Ad M. Bibulum adierunt.

FRONTO.] Si tu nos aliquid adjutare potes.

SUET. *in Jul. Cæs.*] Cæsar in consulatu confirmavit regnum, de quo ædilis cogitarat.

AD CATONEM.

NON. *Plus & multum*.] Nec idcirco mihi desiderandam esse dignitatem meam, quod eam multi impugnarint, sed eo magis recolendam, quod plus desiderarint.

AD CÆRELLIAM.

QUINT. *lib.* VI. *cap.* 3.] Hæc [1] aut animo Catonis ferenda sunt, aut Ciceronis stomacho.

1 *Aut animo Catonis*] Aut abrumpendam esse vitam; quo pacto Cato Uticensis, ne in Cæsaris manus veniret, mortem sibi conscivit: aut concoquenda hæc esse Ciceronis exemplo: metaphora ducta a stomacho, qui cibos etiam acerbos & ingratos concoquit. *Menagius*, *Hist. Mulier. Philos.* ubi de Cærellia.

AD L. PLANCVM.

GELL. *lib.* I. *cap.* 21.] Nam neque deesse reipublicæ volo, neque superesse.

EX EPISTOLA INCERTA.

QUINT. *lib.* IX. *cap.* 3.] Data Lupercalibus, quo die [1] Antonius Cæsari.

QUINT. *lib.* VI. *cap.* 3.] [2] Næ illi sunt pedes faceti, ac [3] deliciis ingredienti molles.

POE-

1 *Antonius Cæsari*] Nihil aliud hic intelligi poterat, quam hoc, diadema imposuit. *Patricius*.

2 *Næ illi sunt pedes*] Quintil. ibid. *Facetum*, inquit, *non tantum circa ridicula opinor consistere: decoris hunc magis, & excultæ cujusdam elegantiæ appellationem puto. Ideoque in epistolis Cicero hæc Bruti refert verbo:* Næ illi sunt pedes faceti, &c.

3 *Deliciis*] Ascensius volebat *delicatius*: non male: ut *gressu delicato & languido*, Phæd. V. 1. Ita, *molliter ire*, Propert. II. 12.

POEMATUM FRAGMENTA.

PHÆNOMENON EX ARATO,

QUÆ SUPERSUNT M. T. CICERONIS FRAGMENTA.

CUM HUGONIS GROTII SUPPLEMENTIS.

AB Jove [1] Muſarum primordia : *ſemper in ore*
Plurimus ille hominum eſt , qui compita numine magno ,

1 Aratum ſi quis noſſe vult, ejus vitam , ab antiquo ſcriptam auctore , Dionyſius Petavius cum Latina interpretatione ſua, dedit in *Uranologio*. Cicero , de Orat. I. 16. *Conſtat inter doctos* , inquit , *hominem ignarum aſtrologiæ ornatiſſimis atque optimis verſibus* Aratum *de cælo ſtelliſque dixiſſe* . Id carmen inſcripſit *Phænomena* : quæ Cicero , *admodum adoleſcentulus*, ut ipſe teſtatur (*de Nat. Deor.* II. 41.) non aſtronomicæ , opinor , eruditionis , ſed artis poeticæ gratia , Latinis expreſſit verſibus, & ſæpe *Aratum* ſuum vocat. Inde plusculos verſus ſuis ipſe Philoſophicis diſputationibus inſeruit : aliquos auctoritatis ergo adduxere Lactantius , Priſcianus , Nonius , alii. Eas omnes reliquias, antea diſſipatas , homines curioſi , cum Arati Græco contextu collatas, ordine legitimo digeſſere; additis etiam Commentariis . Hugo tandem Grotius , ipſe admodum adoleſcentulus , id aggreſſus eſt, auſpice Joſepho Scaligero, ut Arati Ciceroniani lacunas expleret ; remque ita confecit , ut eo dignum erat , qui , tametſi nondum magnus, jam eſſet Grotius. Deformitatem ſane, & quaſi horrorem truncati lacerique corporis tollit continuatio illa partium : neque, ſi verum fatemur, Grotianam Muſam valde obſcurat Tulliana. Idcirco feci non invitus, quod ſtudioſis , propter Grotiani operis inveniendi difficultatem, gratum fore cognovi , ut Ciceroniana Arati fragmenta cum Grotii ſupplementis darem , quo legantur illa jucundius , &, ſi tanti eſt , facilius intelligantur. Ipſa quidem lacunarum expletio vicem præſtat Commentarii . Annotationes adjunxi novas, a doctiſſimo viro & ſingulari amico nuper acceptas. Plures poteram ex Petavii Uranologio , & libris Hipparchi tribus, qui cenſuram continent Phænomenon Arati , atque adeo Ciceronis : non enim hic illius correxit errata. Sed neminem puto fore, qui aſtrologiæ ſibi magiſtrum Ciceronem conſtituat . Quorſum ergo eduntur iſta? Quoniam Ciceronis ſunt. Non enim qui hominis effigiem ſaxo vel coloribus effingunt, ungues negligunt & capillos. *Olivetus*.

2 *Muſarum*] Nihil in Græco eſt Arati verſu, quod huic reſpondeat voci, *Muſarum*; ſed hoc tantum : *A Jove ordiamur*; ut Ovidius Faſt. V. 111. *Ab Jove ſurgat opus*. Ciceronem videtur reſpexiſſe Virgilius, Eclog. III. 60. *Ab Jove principium Muſæ*. Non *Ab Jove*, ſed *A Jove* eſt de Leg. II. 3. ubi hæc recitat Cicero. Veruntamen fieri potuit , ut quamvis ſcripſiſſet in Arateis *Ab Jove* , in dialogo de legibus mallet *A Jove* : quoniam

Conciliumque virum complet, pelagusque profundum,
Et pelagi portus. Fruimur Jove, & utimur omnes.
Nos genus illius, nobis ille omine læto,
Dextera præsignat, populumque laboribus urget,
Consulat ut vitæ: quando sit terra ligoni
Aptior, aut bubus monet, & quo tempore par sit,
Aut serere, aut septas lymphis aspergere plantas.
Ipse etiam in magno defixit lumina mundo,
Ordine quæque suo, atque in totum providus annum
Astra dedit, quæ nos moneant, quæ quælibet hora
Apta geri, certa nascantur ut omnia lege.
Idem ergo primus placatur, & ultimus idem.
Magne pater, magnum mortalibus incrementum,
Progenies prior, & dulces ante omnia Musæ,
Cuncti una salvete mihi, & dum sidera canto,
Si jus fasque sinunt, longum deducite carmen.
Cætera labuntur celeri cælestia motu,
Cum cæloque simul, noctesque diesque feruntur;
Axis at immotus nunquam vestigia mutat,
Sed tenet æquali libratas pondere terras;
Quem circum magno se volvit turbine cælum.
[3] Extremusque adeo duplici de cardine vertex
Dicitur esse Polus, *quorum hic non cernitur, ille*
Ad Boream, Oceani [4] *supera confinia tendit:*
Quem cingunt Ursæ celebres cognomine Plaustri,
[5] Quas nostri septem soliti vocitare Triones.

Alte-

prius illud granditatem dat carmini, & numerum efficit pleniorem; hoc posterius ad lenitatem familiaris colloquii magis est accommodatum. *Anonymus*.

3 *Extremusque adeo*] Hoc est, Ejus axis quem a motu liberum esse dictum est, extremitates duæ *Poli* dicuntur. *Patricius*. *Duplici de cardine*, pro *duplicis cardinis*; ut *fulgor ab auro*, pro *fulgor auri*. Phrasis est Gallis & Belgis frequentata. *Grotius*. Hoc si quis non concoquit, ita accipiat, quasi esset: *Ab utraque parte, e duplici cardine*. Nam *a, ab, ex, de*, in multis adhibentur nullo discrimine, & eodem sensu. *Cardo*, inquit G. J. Vossius, *in Etymolog.* ad varia transfertur. Ad cælestia, ut cum cardines dicunt Cæli plagas. *Vertex*, ut monet Quintilianus, Instit. III. a. dicitur id, quod est *eminentissimum*, ut est ea mundi regio, in qua *polus* intelligitur. *Adeo* vox Terentio, Ciceroni, Virgilio, bonisque aliis scriptoribus valde familiaris, sæpe ad ornatum pertinet tantum, ut notat Servius, *Æn.* VIII. 585. *Anon.*

4 *Supera*] Id est *supra*. Ita sæpe Lucretius, atque in his poeticis Cicero. *Idem*.

5 *Quas nostri septem soliti vocitare Triones*] Versus hic extra Aratum est, a Cicerone adjectus *e Grotius*. Quia enim Aratus dixit *z*

Ar-

Alterius caput, alterius flammantia terga
Aspicit, inque vicem pronas rapit orbis in ipsos
Conversas humeros. Creta, si credere fas est,
Ad cæli nitidas arces venere relicta:
Jupiter hoc voluit, quem sub beneolentibus herbis
Ludentem [6] *Dicti grato posuere sub antro,*
Idæum ad montem, totumque aluere per annum,
Saturnum fallunt dum Dictæi Corybantes.
Ex his altera apud Grajos Cynosura vocatur,
Altera dicitur esse Helice, *quæ monstrat Achivis*
In pelago navis quo sit vertenda, sed illa
[7] *Se* fidunt duce nocturna Phœnices in alto.
Sed prior illa magis stellis distincta refulget,
Et late prima confestim nocte videtur.

V 2 Hæc

Arcti volvuntur, eoque vocantur plaustra (Græcis) a similitudine: addidit Cicero: Latinis vero a junctis bubus, septentriones. Nam teste Varrone, lib. VI. de L. L. *Triones boves appellantur*, cum arant terram, quasi *Terriones*. Patricius. Arctos, sive Ursas duas, quoniam altera major est, altera minor, appellat Varro apud A. Gellium, III. 10. *septentriones* (vel potius, *septem Triones*) *majores minoresque*; quoniam in utraque septem stellæ sunt lucidiores cæteris. Virgilius *Æn.* I. 748. non septem, sed *geminos Triones* dixit. Nempe sydera hæc duo in Astronomia poetica sunt Ursæ duæ; in rusticana, *Boves* bis septem: & duo *Plaustra*. At plaustra, quod usui essent terendis frugibus, dicebantur etiam *Triones*. Inde est quod Virgilius duas *arctos*, duos *septentriones*, duo *Plaustra* appellavit *geminos Triones*. Anonym.

6 *Dicti*] Virgil. Georg. IV. 152.

Dictæo Cæli Regem pavere sub antro.

7 *Se fidunt duce nocturna Phœnices in alto*] Duo hic sunt quæ possint offendere, constructio & mutatio. *Hac fidunt*, omnes edidere. *Se fidunt* multis videbitur idioticum, ut vocant, & barbarum. Respondet Grotius, dictum hoc esse antiquo more: Ciceronem non potuisse *Hac* scribere, nisi perturbato Arati ordine. Aratus enim clare assignat *Helicen* Græcis, Phœnicibus alteram, quæ est ante *Helicen* nominata: est autem, inquit, Grammaticorum regulis tritum *Hac* referendum esse ad id quod proxime antecessit. Atque adeo *Hac* referri non potest nisi ad *Helicen*, cum ad *Cynosuram* oporteat. Grotii hæc defensio est. Ut de his, quod sentio, dicam: poterat Cicero scribere,

Illa Phœnices confisi cærula verrunt,

maxime, cum hoc unum Græcus habeat versus, ac de *nocturna duce* nihil. Scripsisse *se fidunt*, si cui persuasit Grotius, certe non mihi. Grammaticorum legem de usu relativorum *Hic*, *ille*, non semper observatune scriptores Latini. Exempla collegit Gronov. *Observ.* III. 16. Sanctius, *Minerv.* II. 9. ubi opportune animadvertit, illa Grammaticorum regula id spectari unice, ut vitetur ambiguitas. In *Hac* est aliqua; quam ut tolleret Cicero, voces pauculas addidit, ubi locum hunc recitavit, *lib. de Nat. Deor.* II. *cap.* 41. Supplementum pedestre illud, quod esse Cicero necessarium judicavit, si Grotius versu complecti, ut facile poterat, voluisset, & eodem in loco ponere, nihil contra officium admisisset fidi interpretis, & aliqua se molestia liberasset tentandæ mutationis, & defendendæ. Poterat autem vel melius, vel sic saltem:

Altera dicitur esse Helice, *quæ monstrat Achivis*
Lucida per totas septeno sydere noctes,
In pelago navis quo sit vertenda; neque axem
Parvula non fulgore pari Cynosura coronat;
Hac fidunt duce nocturna Phœnices in alto.

Anonymus.

Hæc vero parva eſt, ſed nautis uſus in hac eſt:
Nam curſu interiore brevi convertitur orbe,
Signaque Sidoniis monſtrat certiſſima nautis.
Has inter, veluti rapido cum gurgite flumen,
[8] Torvu' Draco ſerpit, ſubter ſuperaque revolvens
Seſe, [9] conficienſque ſinus e corpore flexos,
Quos cani tangunt immunes gurgitis Arctoi.
Verum hæc extremæ circumdatur agmine caudæ,
Qua ſpiræ ſinus eſt involvitur altera cælo.
Nempe Helice extremæ circumdatur agmine caudæ,
Qua ſpiræ ſinus eſt, caput eſt Cynoſuridos Urſæ:
Quæ tamen uſque pedes ſummo illum a vertice tangit.
Retrogrado hic iterum curſu convertitur anguis.
Huic non una modo caput ornans ſtella relucet,
Verum tempora ſunt duplici fulgore notata,
E trucibuſque oculis duo fervida lumina flagrant,
Atque uno mentum radianti ſidere lucet:
[10] Obſtipum caput, & tereti cervice reflexum,
Obtutum in caudam majoris figere dicas.
Oppoſita extremæ capitis ſunt dextera caudæ.
Hoc caput [11] hic paulum ſeſe, ſubitoque recondit,

Or-

8 *Torvu' Draco*] Hujus verſus meminit etiam Priſcianus, *lib. XIV.* Legit autem, *retorquens*, pro, *revolvens*. Patric.

9 *Conficienſque ſinus e corpore flexos*] Legere malim: *e corpore flexo*. Sinus vero ſunt *ſinuoſa volumina* Virgilio. *Grotius*. Tamen *flexos* videtur hic magis poeticum. Virgilius, Georg. I. 244.

Maximus hic flexu ſinuoſo elabitur anguis,
Circum, perque duas in morem fluminis Arctos,

Ubi *ſinus flexos* Ciceronis expreſſit Virgilius ſuo illo *flexu ſinuoſo*. Anonymus.

10 *Obſtipum caput*] Male *obſtipum caput* exponitur fixum, immobile. Melius Scaurus expoſuit in alterum humerum reclinatum. Id docet quod ſequitur *tereti cervice reflexum*, quod plane pugnat cum vulgata interpretatione. *Grotius*. Aſſentiri Grotio non poſſum, neque intelligo, qui poſſit caput ſerpentis in alterum humerum inclinari. At video poſſe caput eſſe *reflexum*, atque in eo ſitu *obſtipum* & immobile, ut intelligere oportet caput *Draconis*, ſiquidem ita jacet, ut *obtutum in cauda Urſæ majoris figere dicas*. Grotius maluit, *in caudam*: hac una fortaſſe cauſa, quod in editionibus aliis caſus eſt ſextus; quæ dicendi ratio Ciceroniana eſt. *Anonymus*.

11 *Hic paulum ſeſe ſubitoque recondit*] Non minus falſum, quam eſt abſurdum. Et tamen omnes codices præferunt. Mihi hos verſus cum cura legenti ſtatim ſuccurrit emendandum: *ſubito æquore condit*. Participium eſt *Subito*, non adverbium. Sed tamen Aratus non voluit dicere caput Draconis æquor ſubire, ſed ſtringere potius. *Grotius*. Non video, cur iſtud *ſubito* Grotium offenderit. Si enim ortus diei *atque obitus parte admiſcentur in una*, ut iis, qui ad caput Draconis habitant, ne tertia quidem horæ pars in unaquaque nocte obtingat, quid mirum, ſi caput Draconis, ubi ſe extulit, *ſubito* recondat ſeſe? *Anonym.*

Ortus ubi, atque obitus partem admiſcentur in unam.
Quod [12] tangens defeſſa velut mœrentis imago
Vertitur; *hanc nemo certo tibi dicere poſſit,*
Aut quiſnam, quo ſit feſſus, labor: attamen illam
Engonaſim vocitant, genibus quod nixa feratur.
Illa petit binis manibus diverſa locorum,
Atque humeros ſupera tenſis diſpenditur ulnis,
Et ſuper ora cavis ſpirantia naribus ignem
Serpentis dextræ figit veſtigia plantæ.
Hic illa eximio poſita eſt fulgore corona:
Hanc Ariadnæum Bacchus teſtatus amorem
Intulit in cælum, qua Nixi terga fatiſcunt.
Juxta humeros ſertum eſt: propter caput Anguitenentis
Quem claro perhibent Ophiucum nomine Graji,
Eſt caput illius, ſummoque ex vertice Nixi
Perfacile alterius candentia ſidera noſces.
Huic ſupera duplices humeros affixa videtur
Stella, micans tali ſpecie, talique nitore,
Fulgeat ut, pleno cum lumine Luna refulſit,
Non par eſt geminis manibus vigor, & licet illis
Nec nullus ſplendor, nec ſit parviſſima moles,
Attamen eſt tenuis diſperſo lumine fulgor.
Hic preſſu duplici palmarum continet Anguem,
Ejus & ipſe manet religatus corpore toto,
Namque virum medium ſerpens ſub pectora cingit.
Ille tamen graviter nitens veſtigia ponit,
Atque oculos urget pedibus pectuſque Nepai:
Hic preſſus dextra, ſurgit: ſed parte ſiniſtra
Sertaque ſupremæ tangunt Minoia malæ.
Sub ſpira quæres immenſo corpore chelas,
Quæ tamen haud magnum jactant pro mole nitorem.
Ipſam Helicen ſequitur, non diſpar forma bubulco,

Ar-

12 *Quod tangens*] Apud Ciceronem lib. II. de Nat. Deor. legitur: *Attingens defeſſa velut* &c. Sed quia hoc cum præcedentibus cohærere non poſſit, cum tamen apud Aratum cohæreat, vero eſt ſimile Ciceronem & hoc ad ſuum ſermonem accommodaſſe. Itaque *Quod tangens* ſubſtitui. *Grotius*. Huic voci *Attingens*, Grotius male ſubſtituit *Quod tangens*. Eſt enim *attingens* hic *proxima*, *vicina*. Cæſar, de Bell. Gall. I. 1. *Attingit a Sequanis & Helvetiis flumen Rhenum*. Buherius.

Arctophylax, vulgo qui dicitur esse Bootes,
Quod quasi temone adjunctam præ se quatit Arcton.
Clarus hic, & subter præcordia fixa tenetur
Stella micans radiis Arcturus nomine claro.
Hic se sub pedibus profert [13] finita Booti
[14] Spicum illustre tenens splendenti corpore Virgo.
Sive illi Astræus pater est, qui dicitur idem
Sideribus stellisque pater, seu quilibet alter,
Sit felix: sane hæc narratur fabula vulgo.
Incoluit cælo terras Astrea relicto,
Conventusque hominum non dedignata priorum,
Sed nec fœmineos spernens invisere cœtus,
Leti expers generi mortali mixta resedit,
Nomine Justitiæ gaudens, senibusque coactis,
Sive foro in magno, seu latipatente platea,
Civiles populis dictabat sedula leges:
Nec mala lis fuerat, nec dum discordia nota,
Nec fera seditio furiarat mobile vulgus,
Sæva nec audaces fuerant freta passa carinas:
Sed bubus tracto sulcantes vomere terras,
Malebant tenui contenti vivere cultu,
Sufficiente Dea justis pleno omnia cornu.
Hæc manet, in sanctis dum gens manet aurea terris:
Sed non argenti nimis est lætata metallo,
Moribus at versis prior est quoque versa voluntas,
Raraque pejori junxit sua numina genti:
Sola sed ex raucis descendens montibus ibat,
Sub noctem, nulli teneris blandita loquelis,
Sed simulac magnas hominum venisset ad urbes,
Improba terrificis sic ulta est crimina verbis:
Non ego me dignor posthac monstrare videndam,
Degener o primæ proles nunc altera prolis,
Degeneres iterumque iterumque habitura nepotes:

Tunc

13 *Finita*] Posita, constituta, clausa. Eodem modo locutus est de Pistrice. *Finita in partibus Austri*. Patricius.

14 *Spicum illustre tenens*] Dicimus & *hic spicus*, & *hoc spicum*. Cicero in Arato: *spicum illustre ferens*. Servius, Georg. I. 111.

Tunc fera bella hominum generi, cædesque nefandæ
Impendent, culpamque comes sua pœna sequetur.
Sic ait, & populos intenta etiam ora tenentes
Linquit, & ad montes sylvarumque avia tendit.
Hæc ætas vitam liquit, sobolemque reliquit.
[15] Ferrea tum vero proles exorta repente est,
Ausaque funestum prima est fabricarier ensem,
Et gustare manu victum, domitumque juvencum.
Tunc mortale exosa genus Dea in alta volavit,
Et Jovis in regno, cælique in parte [16] recepta est:
Illustrem sortita locum, qua nocte serena
Virgo conspicuo fulget vicina Bootæ.
Huic, humeros supera duplices convertitur alam
Ad dextram, Graio [17] *Protrygeter nomine dicta,*
Stella micans, tali specie, talique nitore,
Qualis & immensæ sub cauda volvitur Arcti.
Illa quidem flagrans: sed & huic flagrantia plura
Sidera, quæ parvo poteris reperire labore.
Quin etiam ante pedes magno fulgore notata
Stella nitet: dehinc prima humeros subit, altera lumbos,
Tertia sub caudam [18] ad genus ipsum lumina pandit.
Cætera sed certo passim sine nomine fulgent.
[19] Et natos Geminos invises sub caput Arcti;
Subjectus mediæ est Cancer, pedibusque tenetur,
Magnu' Leo tremulam quatiens e corpore flammam,
Explicat hic summos ardores semita Phœbi,
Tunc nullæ apparent per culta novalia spicæ,
Principioque adeo Solis per cærula cæli
[20] Hoc motu radiantis Etesiæ in vada ponti

Pro-

15 *Ferrea tum vero*] Quid? si *aenea* aut *aerea* pro *ferrea*? certe & Germanicus & Avienus vertit *aerea*, & sic habet Græce Aratus. Nisi forte ferrum pro ære dixerit Cicero, aut utrumque confuderit, aut certe hoc loco Hesiodum, quam Aratum, imitari maluerit, ut maluit Ovidius, Metamorph. I. 127. *Patric.* Vulgatam lectionem, *Ferrea*, tuetur Grotius.

16 *Recepta est*] Lactantius lib. V. cap. 5. legit, *resedit*.

17 *Protrygeter*] Arati interpres vocat *Prævindemiatorem*.

18 *Ad genus*] Cicero in Arato, hoc *genus*, pro genu protulit. *Tertia sub cauda ad genus ipsum*, &c. *Priscianus*, lib. VI.

19 *Et natos Geminos*] Legerem, *At natos*. Græcus enim habet δὲ. *Patric.*

20 *Hoc motu radiantis Etesiæ in vada ponti*] Citat hunc versum Cicero in *Orat.* (*cap* 45.)

Procumbunt glomerati, & longo flamine spirant.
Tunc mihi non remi placeat ratis indiga, verum
Larga satis, rectoque [21] *ad venti commoda clavo.*
Si cupis Aurigam, atque Aurigæ noscere stellas,
Ullaque fama tuas Capræ pervenit ad aures,
Hædorumque simul, quorum duo lumina cernunt
Sæpe per iratum jactata cadavera pontum:
[22] Sub læva is Geminorum obductus parte feretur.
Adversum caput huic Helice truculenta tuetur.
At Capra lævum humerum clara obtinet: *illa putatur*
Ubera adhuc parvo lactenda dedisse Tonanti,
Hanc Jovis Oleniam capram dixere ministri.
Verum hæc est magno atque illustri prædita signo,
Contra Hædi exiguum jaciunt mortalibus ignem
Aurigæ in manibus; cujus vestigia servans,
Corniger est valido [23] connixus corpore Taurus,
Quem non difficili ratione agnoscere possis.
Namque illum exornant externi haud indiga signi
Sidera, quæ vivum caput olli utrinque figurant,
Inclyta per totam spargentia lumina frontem:
Has Græci stellas Hyadas vocitare fuerunt.
Sed pes Aurigæ dexter, cornuque sinistrum
Tauri uno igne micant: pariterque feruntur uterque:
At prior Auriga latum petit oceanum Bos,
Cum tamen e placidis surgant simul æquoris undis.
Quin etiam Iasidæ domus antiquissima Cephei

AEr

45.) ut exemplum ejus licentiæ, qua contractio non sit, sed hiatus manet. Animadvertendum vero fidelem ipsum interpretem Aratæi versus fuisse, in quo idem est hiatus, quem in suo carmine Cicero adnotat, atque in eadem etiam sede versus. *Victorius, Var. Lect.* XII. 16.

21 *Ad venti commoda*] Ad usum venti, prout fert venti opportunitas. Tunc enim, ut scripsit in Paraphrasi Aratæorum Avienus, *flata flamina propellunt pelagus: otia sunt remis: pontus vehit ipse carinas. Anon.*

22 *Sub læva is Geminorum*] Interposui vocem *is* ad sensum necessario desideratam. *Grotius*. At plus in Græco est exemplari, quam possit intelligi ex vocula, quam interposuit Grotius. Hoc fere:

Aurigam invenies ingentem: corpore toto
Sub læva Geminorum obductus parte feretur.
Anonymus.

23 *Connixus*] Vox ista Tauri habitum exprimit. Nam ut ait Hyginus, *Poet. Astr.* III. 20. *Taurus ad ortum signorum dimidia parte collocatur, & incidere, genuque defigere ad terram videtur*. Sic enim videntur hæc esse corrigenda. Cicero infra:

Atque genu flexo Taurus connititur ingens.
Buherius.

Ærumnis est nota suis, quam Jupiter auctor
Progenii subito praeclaris intulit astris:
Namque ipsum ad tergum Cynosurae vertitur Arcti
Iasides pansis distendens brachia palmis,
Tantaque ab extrema cauda disterminat Arcti
Regula utrumque pedem, quanta pes a pede distat.
Quod si a Cephaeo paulum tua lumina baltheo
Dimoveas, versus saevi agmina prima Draconis,
Hic erit, haud plena poteris quam cernere luna,
[24] Obscura specie stellarum Cassiopea:
Nam non crebrae illi stellae, neque sidera juncta
Egregium ex variis componunt ignibus ignem:
Sed quali portas firmatas objice clavi
Occludit vectis bifori vis obdita valvae,
Talia & hanc etiam prive disposta figurant
Sidera; & ipsa adeo passis distenditur ulnis,
Non secus ac sortem natae miseretur iniquam:
Hanc namque illustri versatur corpore propter
Andromeda, effugiens conspectum moesta parentis:
Quam non sollicitus noctu labor inquirundi;
Tam clarum caput est, tam magno sidere flagrant
Ambo humeri, summique pedes, vestesque fluentes.
Haec etiam in varias distendit brachia partes,
Utque prius, sic nunc in magno vincula mundo
Non relevant duro defessas pondere palmas.
Huic Equus ille jubam quatiens fulgore micanti
Summa contingit caput alvo, stellaque jungens
Una tenet duplices communi lumine formas,
Æternum ex astris cupiens connectere nodum.
Sed latus, atque armos depingunt terna caballi,
Æquali a sese spatio, quae sidera distant
Eximio fulgore, quibus par nec caput altum
Nec longa est cervix: flagrantis at ultima malae
Quattuor his aliis non cedat stella nitore,

24. *Obscura specie*] Locum hunc expendit vir eruditissimus, ac de me, si quis olim, bene meritus, Petr. Dan. Huetius, *Animadv.* in Manil. I. 355. *Olivetus.*

Fulgentes inter ſtellas media ipſa refulgens.
Non equidem hic quadrupes, verum media tenus alvo
Conſpicuus profert ſonipes venerabilis ora.
Hunc fama eſt olim propter juga ſumma Heliconis,
Hippocrenæum nobis donaſſe liquorem:
Tunc nondum Aonii maduere virentia montis
Fœcundo latice: ut generoſi prima caballi
Ungula humum feriit, ſimul ingens proſiliit fons,
Unde caballinum primi vocitare bubulci:
Ille quidem ſtillans e ſaxis irrigat agros
Theſpia terra tuos: ſed Equus pro munere tanto
Exornat magni penetralia lucida cæli.
Exin contortis Aries cum cornibus hæret,
Ille quidem æternum longos agitatus in orbes
Segnior haud currit ſigno Cynoſuridos Arcti,
Languidus obſcuruſque tamen, ceu luna retundat
Flammæ aciem, Andromedæ ſe propter cingula volvit,
E quibus hunc ſubter poſſis cognoſcere fultum.
[25] Jam cæli mediam partem terit, ut prius illæ
Chelæ cum pectus quod cernitur Orionis.
Et prope conſpicies parvum ſub pectore claro
[26] Andromedæ ſignum, Deltoton dicere Graii
Quod ſoliti, ſimili quia forma litera claret:
Huic ſpatio ductum ſimili latus extat utrumque.
At non tertia pars lateris: namque eſt minor illis,
Sed ſtellis longe denſis, præclara relucet.
Inferior paulo eſt Aries, & flamen ad Auſtri

In-

25 *Jam cæli*] Totum hunc locum ita legendum arbitrarer,

Nam Cæli mediam partem terit: ut prius illæ
Chelæ, tum Baltheus qui cernitur Orionis.

Hoc ſenſu: *E quibus* vinculis, vel cingulis Andromedæ *poſſis cognoſcere, hunc*, Arietem, *fultum ſubter*, ſub ipſis videlicet Andromedes cingulis. Situs eſt enim, inquit, aries in media cæli parte, ſicut libra ipſa (*chelæ*) & ſicut *Baltheus Orionis*. Mediam autem cæli partem intelligit eam, quæ a polis, qui extremas cæli partes obtinere dicuntur, undique diſtat æqualiter. Aſtrologi circulum Æquatorem ex eo nominarunt: quem circulum ex ſignis Zodiaci ſola duo contingunt Aries & Libra: pro qua Aratus *ſcorpii chelas* ponit. Quæ ſigna ubi ſol motu ſuo progrediens attigit, æquinoctia in univerſo terrarum orbe conſtituit. E cæteris autem ſyderibus contingit hunc quoque *Zona*, quod ait Aratus, & quod poſt eum Cicero, *Baltheus Orionis*. *Patricius*.

26 *Andromedæ ſignum*] Non, ſignum Andromedæ conſpicies, ſed, *ſub Andromedæ claro pectore parvum ſignum conſpicies*. Idem.

Inclinatior, atque etiam vehementius illo
[27] Pifces, quorum alter paulo prælabitur ante,
Et magis horrifonis Aquilonis tangitur alis,
Atque horum e caudis duplices velut effe catenæ
Dicuntur, fua diverfæ per lumina ferpunt:
Atque una tandem in ftella communiter hærent,
[28] Quam Veteres foliti cæleftem dicere Nodum.
Andromedæ lævo ex humero fi quærere perges,
Appofitum poteris fupera cognofcere pifcem.
[29] E pedibus, natum fummo Jove Perfea vifes,
Quos humeris retinet defixo corpore Perfeus;
Quem fumma ab regione Aquilonis flamina pulfant.
Hic dextram ad fedes intendit Caffiopeæ,
Diverfofque pedes, vinctos talaribus aptis,
[30] Pulverulentus uti de terra lapfu' repente
In cælum victor magnum fub culmine portat.
[31] At propter lævum genus omni ex parte locatas

X 2 Par-

27 *Pifces*] Hic verfus cum fequenti etiam in lib. II. *de Nat. Deor.* reperitur, nullo difcrimine, nifi quod pro *Horrifonis*, ubi legitur *horriferis*. Quod quoniam fæpe evenit, ut hæc Aratæa aliter hoc atque illo locn a Cicerone ipfo reciteotur, exiftimandum eft (nifi ficubi filo ipfi orationis obfequitur) aut varietate lectionis propooeoda luxuriare ipfum; aut emendatiora a viro jam facta recitari, quæ olim minus exacte ab adolefceotulo cooverfa fuerant. Unde quoque factum exiftimo: ut ab Hygino & Prifciano aliter quoque permulra recitentur, quam hic leguotur. *Prolobitur* leguot quidam, non exiftimantes poffe dici *prælobitur ante*, cum *præ* id exprimat, quod *ante*. At eft in his ipfis Aratæis fcorpius *præ fe præportans* flebile acumen. *Idem*.

28 *Quam veteres*] Verfum hunc expeodit diligenter Pet. Vict. *Var. Lect.* XXXI. 11.

29 *E pedibus*] Senfus eft: E lævo humero Andromedæ poteris pifcem cognofcere. Ibi enim fitus eft. Ex pedibus autem ejufdem Andromedes, Perfea cognofces; is eoim pedes Andromedæ humeris retioet. *Patricius*.

30 *Pulverulentus uti*] Hoc eft, habitu curforis, qui pulverem in ftadio collegerit. Sic enim effingitur Perfeus. *Anonymus*. Hunc locum fic emeodo. *Diverfofque* &c.

In cælum vector magno fub culmine portat. Rerum aftronomicarum auctores io terram ruere dicunt ea quæ occidunt; ut cootra orientia in cælum e terris redire. Hac ratione Cicero putavit Arato Perfea orientem defcribi. *De terra elapfus*, dicit pro, *de terra afcendens*. *Vector* legendum, non *victor*. *Magno fub culmine*, pro *Magnum fub culmen*. Nam veteres illas (ut vocaot) præpofitioes *in*, *fub*, *fuper*, nullo omnino difcrimine cum accufandi & auferendi cafu extulerunt. *Grotius*.

31 *At propter lævum genus*] Davifio fi credimus in lib. de Nat. Deor. II. 44. Servius legit *Hujus propter lævum genus*, Æn. III. 22. quæ lectio videtur illi critico non effe temere repudianda. Non repudiabitur temere; repudiabitur tamen. Servii verba hæc funt: *Cornus animatis indeclinabile eft; licet genitivum ufurparit Lucanus*, ut: Cornus tibi cura finiftri Lentule. *Sic Cicero in Arato:* hujus genus, *pro* genu. Non dicit Servius, quod fcripferit Cicero, *Hujus propter lævum genus*: fed quod declinarit, *Hoc genu*, hujus *genus*; ut Lucanus declinavit *Hoc cornu*, *hujus cornus*. Non ergo hunc refpiciebat verfum, in quo *genus* eft cafus quarti; fed alium, in quo effet cafus fecundi. *Anonymus*.

Parvas Vergilias tenui cum luce videbis.
Hæ ſeptem vulgo perhibentur more vetuſto
Stellæ, cernuntur vero ſex undique parvæ.
At non interiiſſe putari convenit unam:
Sed fruſtra temere a vulgo ratione ſine ulla
Septem dicier, ut veteres ſtatuere Poetæ,
Æterno cunctas ævo qui nomine [32] dignant.
Alcyone, Meropeque, Celæno, Taygeteque,
Electa, Steropeque, ſimul ſanctiſſima Maia.
Hæ tenues parvo labentes lumine lucent:
At magnum nomen ſigni, clarumque vocatur,
Propterea quod & æſtatis primordia [33] clarat,
Et poſt hyberni præpandens temporis ortus,
Admonet, ut mandent mortales ſemina terris,
Inde Fides leviter poſita & [34] convexa videtur;
Mercurius parvis manibus quam dicitur olim
[35] In cunis fabricatus in alta ſede locaſſe.
Quæ genus [36] ad lævum Nixi delapſa reſedit,
Atque inter flexum genus, & caput Alitis hæſit.
Namque eſt Ales avis, lato ſub tegmine cæli
Quæ volat, & ſerpens geminis ſecat aera pennis.
Altera pars huic obſcura eſt, & luminis expers:
Altera nec parvis, nec claris lucibus ardet,
Sed mediocre jacit quatiens e corpore lumen.
Hæc dextram Cephei dextro pede pellere palmam
Geſtit: jam vero clinata eſt ungula vehemens
Fortis Equi, propter pennati corporis alam.
Ipſe autem labens [37] multis Equus ille tenetur

Piſci-

32 *Dignant*] Legere malunt alii *ſignant*. At veteres dicebant, *Digno*, *Dignavi*. Idem.

33 *Clarat*] Declarat, ſignificat. Verbo *clarare* utitur in eundem ſenſum alibi Cicero, Lucretius non ſemel, & veteres alii. Sunt qui malint:

Ad æſtatis primordia claret.

Id eſt, apparet ſub initium æſtatis. *Idem.*

34 *Convexa*] De Nat. Deor. II. 44. pro *convexa* eſt *connexa*. Cur autem *leviter poſita*? Quoniam, ut mox dicet, *delapſa reſedit*.. *inter flexum genus, & caput Alitis hæſit*. Cui *connexa*? Aliti. *Idem.*

35 *In cunis*] Hæc eſt vera lectio, inquit Grotius. Non dubitabit qui Græcum Arati verſum legerit. Alii habent *Infirmis*. Idem.

36 *Ad lævum Nixi*] Appellat Cicero *Nixum*, vel *Niſum*, imaginem illam parentem nomine, de qua ſuperius dixerat:

Engonaſin vocitant, genibus quia nixa feratur. Patricius.

37 *Multis... Piſcibus*] Aratus dicit *duo Piſces*.

Piscibus: huic cervix dextra mulcetur Aquari.
Serius hæc obitus terrai [38] visit Equi vis,
Quam gelidum valido de corpore frigus anhelans
[39] Corpore semifero [40] magno Capricornus in orbe:
Quem cum perpetuo vestivit lumine Titan,
Brumali flectens contorquet tempore cursum.
Hoc cave te ponto studeas committere mense:
Nam non longinquum spatium labere diurnum,
Non hyberna cito volvetur curriculo nox:
Humida non sese vestris aurora querelis
Ocyus ostendet, clari prænuntia solis,
At validis æquor pulsabit viribus Auster:
Tum fixum tremulo quatietur frigore corpus.
[41] Sed tamen anni jam labuntur tempore toto.
Nec cui signorum cedunt, neque flamina vitant,
Nec metuunt canos minitanti murmure fluctus.
At nauræ fulicæ similes, mergoque natanti,
Anxia per totum jactantes lumina pontum,
Nequicquam nusquam parentia litora quærunt,
Dum tenuis nigro tabula hos distinguit ab Orco.
[42] Atque etiam supero, navi pelagoque vagatus,

Men-

Pisces. Atqui duo non sunt multi. Hinc emendationes. *Multis*, *binis*, *geminis*, *utrisque*, *junctis*, *vinctis*. Et sane communi vinculo continentur ambo; tum ut facili lapsu existere possit *multis* ex *junctis*, *vinctis*, norunt conjecturarum artifices. *Anon*.

38 *Visit equi vis*] Prima editio habebat: *Jussit equinis*, quod nihili est. *Equi vis*, est equus. Quæ dicendi ratio, ex Græcorum imitatione, Lucretio familiaris est, atque Tullio in his versibus. *Terræ obitus*, est circuitus, quem astra conficiunt, dum lucent. Lucretius, IV. 394.

Sydera... longos obitus exorta revisunt,
Cum permensa suo sunt cælum corpore claro.

Quid est, *revisunt obitus?* iterant circuitus, lucent denuo. Quocirca *visere obitus*, est apparere, lucere, quod in Græco etiam est exemplari; neque hic *obitus* est occasus. Verbum *visere* non semel in his occurrit Fragmentis. *Anonym.*

39 *Corpore semifero*] Capricornus pingitur semicaper & semipiscis; hoc inferne, illud superne. Qua parte est caper, in censu est bestiarum cicurum; qua parte piscis, in ferarum. Igitur *corpore semifero*. Idem. Legendum videtur *corpore setifero*. Sic enim Avienus: *Hispida setosi marcet species Capricorni*. *Buherius*.

40 *Magno Capricornus in orbe*] Magnum orbem dicit Zodiacum, vel orbem signiferum, in quo sedem habet Capricornus. *An.*

41 *Sed tamen anni jam labuntur tempore toto*] *Anni* est gignendi casus, non rectus pluralis. Deinde *labuntur*, refertur ad nautas, subaudito nominativo, ut & apud Aratum. Libens legerim, *Sed tamen en anni* &c. *Grotius*. Suspicabatur Patricius legi posse: *Sed nautæ jam anni...* vel: *sed naves jam anni*. Aratus magis poetice dixit:

Sed mare jam toto nigrescit puppibus anno.
Anonymus.

42 *Atque etiam supero*] Supero mense, id est superiore, quo sol est in Sagittario.

Ara-

Menſe, Sagittipotens ſolis cum ſuſtinet orbem,
Non multo leviora putes inſtare pericla,
Ante nigras cautus tenebras ſubducere puppim.
Nam jam cum minus exiguo lux tempore præſto eſt,
Hoc ſignum veniens poterunt prænoſcere nautæ:
Jam prope præcipitante licebit viſere nocte,
Ut ſeſe oſtendens emergit Scorpius alte,
Poſteriore trahens flexum vi corporis [43] arcum.
Sed Nepa non multum prior, *at prior exit ab undis*.
Jam ſupera cernes Arcti caput eſſe minoris,
Et magis erectum ad ſummum verſarier orbem.
Tum ſeſe Orion toto jam corpore condit
Extrema prope nocte, & Cepheus conditur ante
Lumborum tenus, a palma [44] depulſus ad undas.
Hic miſſore vacans fulgens jacet una ſagitta,
Quam propter nitens penna convolvitur Ales;
Et clinata magis paulo eſt Aquilonis ad auras.
At propter ſe Aquila ardenti cum corpore portat,
Igniferum mulcens tremebundis æthera pennis,
Non minus ingenti cum corpore, ſed grave mœſtis
Oſtendit nautis perturbans æquora ſignum.
Tum magni curvus Capricorni cornua propter
Delphinus jacet, haud nimio luſtratu' nitore,
Præter quadruplices ſtellas in fronte locatas,
[45] Quas intervallum binas diſterminat unum:
[46] Cætera pars latet, ac tenui cum lumine ſerpit.
Illæ quæ fulgent luces ex ore coruſco,
Sunt inter partes gelidas Aquilone locatæ,
Atque inter ſpatium & læti veſtigia ſolis.

At

Arati Græca hoc habent: At vero, in menſe antecedente, mari multa paſſus, quando ſol arcum: rectoremque arcus incendit, hoc eſt Sagittarium, ſub veſperam navem reducito, non amplius fidens nocti. *Idem*.

43 *Arcum*] Arcus deſignat Arcitenentem vel Sagittarium, qui Scorpium ſequitur; ita ut illum trahere Scorpius videatur. *Bub*.

44 *Depulſus ad undas*] Sidera cum occidunt, dicuntur in Oceanum deſcendere *An*.

45. *Quas intervallum &c.*] Avienus: *Bis gemino diſcreta ſitu micat ignipotens lux*.

46 *Cætera pars latet*] Antea ſane dixerat, eundem Delphinum, de quo hic loquitur; haud nimio luſtratum eſſe nitore: ut convenientiſſime hoc item loco latere illum dicere potuiſſe videatur. *Patricius*.

At pars inferior Delphini fusca videtur
Inter solis iter, simul inter flamina venti,
Viribus erumpit qua summi spiritus Austri,
Exinde Orion obliquo corpore nitens,
Inferiora tenet truculenti corpora Tauri:
Quem qui suspiciens in cælum nocte serena,
Late dispersum non viderit, haud ita vero
Cætera se speret cognoscere signa potesse.
Namque pedes subter rutilo cum lumine claret
Fervidus ille Canis stellarum luce refulgens;
Hunc tegit obscurus subter præcordia venter:
Nec toto spirans rapido de corpore flammam
Æstiferos validis erumpit flatibus ignes:
Totus ab ore micans jacitur mortalibus ardor,
Sirion hunc Græci præclaro nomine dicunt.
Hic ubi se pariter cum sole in culmina cæli
Extulit, [47] haud patitur foliorum tegmine frustra
Suspensos animos arbusta ornata tenere:
Nam quorum stirpes tellus amplexa prehendit,
Hæc augens anima, vitali flamine mulcet:
At quorum nequeunt radices findere terras,
Denudat foliis ramos & cortice truncos.
Tendentem occiduas etiam hunc sentimus ad oras:
[48] *Cætera signandis sunt languida sidera membris.*
Hunc propter, subterque pedes, quos diximus [49] ante,
Orioni jacet levipes Lepus. Hic fugit ictus
Horrificos metuens rostri tremebundus acuti.
Nam Canis infesto sequitur vestigia cursu
Præcipitantem agitans, [50] orientem denique paulum,

[51] Cur-

47 *Haud patitur*] Obscurius dictum, hanc habet sententiam: Non patitur ut arbusta ornata foliorum tegmine, frustra teneant suspensos hominum animos, dubitantes, quæ illorum radices egerint, quæ non egerit. *Idem.*

48 *Cætera signandis sunt*] Reliquæ stellæ, quas habet Sirius, præter illam quæ in ore est, vim non habent, languidulæ sunt, aptæ tantummodo *signandis* ejus membris, ad partes corporis designandas.

49. *Ante*] Supra vers. 348.

50 *Orientem denique*] *Denique*, *simul*, *tum*, similesque particulas pro copula usurpat Cicero. Sensus itaque est: Canis Leporem insequitur, occidentem agitans, & paulum jam ortum. Ita conveniet Arato: alias ipse sensus non constabit. *Grotius.*

[51] Curriculum nunquam defeffo corpore fedans.
At Canis ad caudam ferpens prælabitur Argo,
Converfam præ fe portans cum lumine puppim:
Non aliæ naves ut in alto ponere proras
Ante folent roftro Neptunia prata fecantes;
Sed converfa retro cæli fe per loca portat.
Sicut cum cœptant tutos contingere portus,
Obvertunt navem magno cum pondere nautæ,
Averfamque trahunt optata ad litora puppim,
Sic converfa vetus fuper æthera labitur Argo,
Atque ufque a prora ad celfum fine lumine malum,
A malo ad puppim clara cum luce videtur.
Inde gubernaclum difperfo lumine fulgens,
Clari pofteriora Canis veftigia tangit.
Exin femotam procul, in tutoque locatam
Andromedam tamen explorans fera quærere Piftrix
Pergit, & ufque fitam validas Aquilonis ad auras
Cærula veftigat finita in partibus Auftri.
Hanc Aries tegit, & fquammofi corpore Pifces,
Fluminis illuftri tangentem corpore ripas.
Namque etiam Eridanum cernes in parte locatum
Cæfi, funeftum magnis cum viribus amnem,
Quem lacrymis mœftæ Phaetontis fæpe forores
Sparferunt, lethum mœrenti voce canentes.
Hunc Orionis fub læva cernere planta
Serpentem poteris, proceraque vincla videbis,
Quæ retinent Pifces, caudarum parte locata:
Flumine mixta retro ad Piftricis terga reverti.
Hic una ftella nectuntur, quam jacit ex fe
Piftricis fpinæ valida cum luce refulgens.
Exinde exiguæ tenui cum lumine multæ,

In-

51 *Curriculum nunquam ... fedans*] Id eft, nunquam curfum inhibens, nunquam quiefcens. Id autem hic de Cane dicitur, at alibi de Nat. Deor. II. 44. de Lepore. Ex quo fane conjicio, verfum huc luxatum, fic reftituendum effe:

Hic fugit ictus
Horrificos metuens roftri tremebundus acuti,
Curriculum nunquam defeffo corpore fedans.
Nam Canis infefto fequitur veftigia curfu,
Præcipitantem agitans, &c. Patric.

Inter Piſtricem fuſæ ſparſæque videntur,
Atque gubernaclum ſtellæ, quas contegit omnes
Formidans acrem morſum Lepus; his neque nomen,
Nec formam veteres certam ſtatuiſſe videntur.
Nam quæ ſideribus claris natura polivit,
Et vario pinxit diſtinguens lumine formas,
Hæc ille aſtrorum cuſtos ratione notavit,
Signaque ſignavit cæleſtia nomine vero:
Has autem quæ ſunt parvo cum lumine fuſæ
Conſimili ſpecie ſtellas, parilique nitore,
Non potuit nobis nota clarare figura.
Exinde auſtralem ſoliti quem dicere Piſcem,
Volvitur inferior Capricorno verſus ad Auſtrum,
Piſtricem obſervans, procul illis Piſcibus hærens.
At prope conſpicies expertes nominis omnes,
Inter Piſtricem, & Piſcem quem diximus Auſtri,
Stellas ſub pedibus ſtratas radiantis Aquari.
Propter Aquarius obſcurum dextra rigat amnem,
Exiguo qui ſtellarum candore niteſcit.
E multis tamen his duo late lumina fulgent:
Unum ſub magnis pedibus cernetur Aquari:
Qnod ſupereſt gelido delapſum flumine fontis
Spiniferam ſubter caudam Piſtricis adhæſit:
Et tenues ſtellæ perhibentur nomine aquai.
Hic aliæ volitant parvo cum lumine claræ,
Atque priora pedum ſubeunt veſtigia magni
Arcitenentis, & obſcuræ ſine nomine cedunt.
Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen
Aram, quam flatu permulcet ſpiritus Auſtri,
Exiguo ſuperum quæ limina tempore tranat:
Nam procul Arcturo eſt adverſa parte locata:
Arcturo magnum [52] ſpatium ſupera dedit, orbem
Jupiter huic parvum inferiore in parte locavit.
Hæc tamen æterno inviſens loca curriculo nox,

52 *Spatium*] *Spatium* & *orbem* vocat arcum illum, qui ab orientali Finitoris ſigno, ad occidentale per datum ſignum ducitur. *Grotius*.

Signa dedit nautis, cuncti quæ noſcere poſſent,
Commiſerans hominum metuendos undique caſus.
Nam cum fulgentem cernes ſine nubibus atris
Aram ſub media cæli regione locatam,
A ſumma parte obſcura caligine tectam,
Tum validis fugito devitans viribus Auſtrum:
Quem ſi proſpiciens vitaveris, omnia caute
Armamenta locans, tuto labere per undas.
Sin gravis inciderit vehementi flamine ventus
Perſringet celſos defixo robore malos,
Ut res nulla feras poſſit mulcere procellas,
Ni parte ex Aquilonis opacam pellere nubem
Cœperit, & ſubitis auris diduxerit Ara.
Sin humeros medio in cœlo Centaurus habebit,
Ipſaque cærulea contectus nube feretur,
Atque Aram tenui [53] caligans veſtiet umbra,
Ad ſignorum obitum vis eſt metuenda Favoni.
Ille autem Centaurus in alta ſede locatus,
Qua ſeſe clarum collucens Scorpius infert,
Hæc ſubter partem præportans ipſe virilem
Cedit, Equi partes properans conjungere Chelis.
[54] Hic dextram porgens, quadrupes qua vaſta tenetur,
Quam nemo certo donavit nomine Graium,
Tendit & illuſtrem truculentus cedit ad Aram.
Hic ſeſe infernis de partibus erigit Hydra
Præcipiti lapſu, flexo cum corpore ſerpens.
Hæc caput atque oculos torquens ad terga Nepai,
Convexoque ſinu ſubiens inferna Leonis,
Centaurum leni contingit lubrica cauda:
In medioque ſinu fulgens Cratera relucet.
Extremum nitens plumato corpore Corvus
Roſtro tundit; & hic Geminis eſt ille ſub ipſis
An-

53 *Caligans*] Leg. *caligo veſtiat*. Idem.

54. *Hic dextram porgens*] Pingebatur Centaurus habitu porrigentis, ſive extendentis dexteram, & ea tenentis beſtiam *quadrupedem vaſtam* ac protenſam; euntiſque verſus *Aram*, ſidus quatuor ſtellis *illuſtre*, quaſi illam eſſet victimam *ad Aram* immolaturus. Mavult Patricius *illuſtrem* referri ad *quadrupedem*, ut quæ ſtellas habeat decem, cum *Ara* conſtet tantum quatuor. Nihil in Græco eſt, quo lis poſſit dirimi. *Anonymus*.

Antecanis, Graio Procyon qui nomine fertur.
Hæc ſunt, quæ viſens nocturno tempore ſigna,
Æternumque volens mundi pernoſcere motum,
Legitimo cernes cælum luſtrantia curſu.
Nam quæ per bis ſex ſignorum labier orbem
Quinque ſolent ſtellæ, ſimili ratione notari
Non poſſunt: quia quæ faciunt veſtigia curſu,
Non eadem ſemper ſpatio portata teruntur.
Sic malunt errare vagæ per nubila cæli,
Atque ſuos vario motu metirier orbes.
Hæc faciunt magnos longinqui temporis annos,
Cum redeunt ad idem cæli ſub tegmine ſignum:
Quarum ego nunc nequeo totos evolvere curſus.
Verum hæc, quæ ſemper certo volvuntur in orbe
Fixa ſimul, magnos edicam gentibus orbes.
Quattuor æterno luſtrantes lumine mundum,
Orbes ſtelligeri portantes ſigna feruntur,
Amplexi terram cæli ſub tegmine fulti:
[55] E quibus annorum volitantia limina noſces,
Quæ denſis diſtincta libebit cernere ſignis.
Tum multos orbes magno cum lumine latos,
Vinctos inter ſe, & nodis cæleſtibus aptos,
Atque pari ſpatio duo cernes eſſe duobus.
Nam ſic nocturno cognoſcens tempore cælum,
Cum neque caligans deterſit ſidera nubes,
Nec pleno ſtellas ſuperavit lumine Luna,
Vidiſti magnum candentem ſerpere circum:
Lacteus hic nimio fulgens candore notatur:
Is non perpetuum detexens conficit orbem:
Quattuor huic ſimili nitentes mole feruntur:
Sed ſpatio multum ſupereſt: præſtare duobus
Dicitur, & late cæli luſtrare cavernas.
Quorum alter tangens Aquilonis vertitur auras,
Ora petens Geminorum illuſtria: tum genus ardens

55. *E quibus annorum*] Hic ſatis tenebricoſus eſt Aratus, ut exiſtimari poſſit eum non intellexiſſe puer Cicero. Alios cæli doctrina auctores habet. *Idem*.

In ſeſe retinens Aurigæ portat utrumque.
Hunc ſura læva Perſeus humeroque ſiniſtro
Tangit: at Andromedæ hic dextra de parte tenetur,
Cui manus ad Boream, cubitus cui ſpectat ad Auſtrum,
Imponitque pedes duplices Equus: & ſimul Ales
Ponit avis caput, & clinato corpore tergum.
Anguitenens humeris connititur: illa recedens
Auſtrum conſequitur devitans corpore Virgo.
At vero totum ſpatium conveſtit, & orbis
Magnu' Leo, & claro collucens lumine Cancer,
In quo conſiſtens convertit curriculum ſol
Æſtivus, medio diſtinguens corpore curſus.
Hic totus medius circo disjungitur ipſo:
Subter teſtatum cava tegmina, & intus & extra,
Lumen habens, ſævi ſed vis horrenda Leonis
Pectoribus validis, atque alvo poſſidet orbem.
Hunc octo in partes diviſum noſcere circum
Si potes, invenies ſupero convertier orbe
Quinque, pari ſpatio partes tres eſſe relictas,
Tempore nocturno quas vis inferna frequentet.
Ille quidem a Boreæ cancro connectitur *auris*,
Alter ab infernis *contra connititur* auſtris:
Diſtribuens medium ſubter ſecat hic Capricornum,
Atque pedes gelidum rivum fundentis Aquari,
Cæruleæque feram caudam Piſtricis, & illum
Fulgentem Leporem, inde pedes Canis, & ſimul amplam
Argolicam retinet crebro cum lumine Navem:
Tergaque Centauri, atque Nepai portat acumen:
Inde Sagittari defixum poſſidet arcum.
Hunc a clariſonis auris Aquilonis ad Auſtrum
Cedens poſtremum tangit rota fervida ſolis;
Exinde in ſuperas brumali tempore flexu
Se recipit ſedes: huic orbi quinque tributæ
Nocturnæ partes, ſupera tres luce dicantur.
Haſce inter mediam in partem retinere videtur
Tantus quantus erit collucens Lacteus orbis,

In quo autumnali, atque iterum sol lumine verno
Exæquat spatium lucis cum tempore noctis.
Hunc retinens Aries sublucet corpore totus,
Atque genu flexo Taurus connititur ingens:
Orion claro contingens corpore fertur:
Hydra tenet flexu Crateram, Corvus adhæret:
Et paucæ Chelis stellæ: simul Anguitenentis
Sunt genua, & summi Jovis Ales nuntius instat:
Propter Equus capite & cervicum lumine tangit.
Hosce æquo spatio devinctos sustinet axis,
Per medios summo cæli de vertice tranans.
Ille autem claro quartus cum lumine circus
Partibus extremis extremos continet orbes,
Et simul a medio media de parte secatur,
Atque obliquus in his nitens cum lumine fertur:
Ut nemo, cui sancta manu doctissima Pallas
Solertem ipsa dedit fabricæ rationibus artem,
Tam tornare cate contortos possiet orbes,
Quam sunt in cælo divino numine flexi,
Terram cingentes, ornantes lumine mundum,
Culmine transverso retinentes sidera fulta.
Quattuor hi motu cuncti volvuntur eodem;
Sed tantum supera terras semper tenet ille
Curriculum, oblique implexus tribus orbibus unus,
Quanto est divisus Cancer spatio a Capricorno,
Ac subter terras spatium par esse necesse est.
Et quantos radios jacimus de lumine nostro,
Queis hunc convexum cæli contingimus orbem,
Sex tantæ poterunt sub eum succedere partes,
Bina pari spatio cælestia signa tenentes.
Zodiacum hunc Græci vocitant, nostrique Latini
Orbem signiferum perhibebunt nomine vero:
Nam gerit hic volvens bis sex ardentia signa.
Æstifer est pandens ferventia sidera Cancer:
Hunc subter fulgens cedit vis torva Leonis:
Quem rutilo sequitur collucens corpore Virgo:

Exin

Exin projectæ claro cum lumine Chelæ:
Ipſaque conſequitur lucens vis magna Nepai:
Inde Sagittipotens dextra flexum tenet arcum:
Poſt hunc ore fero Capricornus vadere pergit:
Humidus inde loci collucet Aquarius orbi:
Exin ſquammifero ſerpentes ſidere Piſces:
Queis comes eſt Aries obſcuro lumine labens,
Inflexoque genu projecto corpore Taurus,
Et Gemini clarum jactantes lucibus ignem.
Hæc ſol æterno conveſtit lumine luſtrans,
Annua conficiens vertenti tempora curſu.
Hic quantus terris confectus pellitur orbis,
Tantundem ille patens ſupera mortalibus edit.
Sex omni ſemper cedunt labentia nocte,
Tot cælum rurſus fulgentia ſigna reviſunt.
Hoc ſpatium tranans cæcis nox conficit umbris,
Quod ſupera terras prima de nocte relictum eſt,
Signifero ex orbe, & ſignorum ex ordine ſultum.
Quod ſi ſolis aves certos cognoſcere curſus,
Ortus ſignorum nocturno tempore viſes:
Nam ſemper ſignum exoriens Titan trahit unum.
Sin autem officiens ſignis mons obſtruet altus,
Aut adiment lucem cæca caligine nubes:
Certas ipſe notas cæli de tegmine ſumens,
Ortus atque obitus omnes cognoſcere poſſis.
Quæ ſimul exiſtant, cernes; quæ tempore eodem
Præcipitent obitum nocturno tempore, noſces.
Jam ſimul ut ſupera ſe toto lumine Cancer
Extulit, extemplo cedit delapſa Corona,
Et loca conviſit cauda tenus infera Piſcis.
Dimidiam retinens ſtellis diſtincta Corona
Partem etiam ſupera, atque alia de parte repulſa eſt:
Quam tamen inſequitur Piſcis, nec totus ad umbras
Tractus, ſed ſupero contectus corpore cedit,
Atque humeros uſque a genibus, clarumque recondit
Anguitenens validis magnum a cervicibus Anguem.

Jam

Jam vero Arctophylax non æqua parte secatur.
Nam brevior clara cæli de parte videtur,
Amplior infernas depulsus possidet umbras.
Quattuor hic obiens secum deducere signa
Signifero solet ex orbi, tum serius ille,
Cum supera sese satiavit luce, recedit,
Post mediam labens claro cum corpore noctem.
Hæc obscura tenens convestit sidera tellus:
At parte ex alia claris cum lucibus errat
Orion, humeris & lato pectore fulgens,
Et dextra retinens non cassum luminis ensem.
Sed cum de terris vis est patefacta Leonis,
Omnia, quæ Cancer præclaro detulit ortu,
Cedunt obscurata; simul vis magna Aquilai
Pellitur, ac flexo confidens corpore Nixus
Jam supero ferme depulsus lumine cedit:
Sed lævum genus, atque illustrem linquit in altum
Plantam; tum contra exoritur clarum caput Hydræ,
Et Lepus, & Procyon, qui sese fervidus infert
Ante Canem; inde Canis vestigia prima videntur.
Non pauca e cælo depellens signa repente
Exoritur candens illustri lumine Virgo.
Cedit clara Fides Cyllenia, mergitur unda
Delphinus, simul obtegitur depulsa Sagitta,
Atque Avis ad summam caudam, primasque recedit
Pinnas, & magnus pariter delabitur Amnis.
Hic Equus a capite, & longa cervice latescit:
Longius exoritur jam claro corpore Serpens,
Crateraque tenus lucet mortalibus Hydra:
Inde pedes Canis ostendit jam posteriores,
Et post ipse trahit claro cum lumine Puppim:
Insequitur labens per cæli limina Navis.
Et cum jam toto processit corpore Virgo:
Hæc medium ostendit radiato stipite Malum.
At cum procedunt obscuro corpore Chelæ,
Existit pariter larga cum luce Bootes,

Cujus in adverso est Arcturus corpore fixus,
Totaque jam supera fulgens prolabitur Argo,
Hydraque quod late cælo dispersa tenetur,
Nondum tota patet, nam caudam contegit umbra.
Anguitenens autem renovata luce refulget.
Jam dextrum genus, & decoratam lumine suram
Erigit ille vacans vulgato nomine Nixus,
Qui Fidis Arcadiæ semper confinia tangit:
Quem nocte extinctum atque exortum vidimus una,
Persæpe ut parvum tranans geminaverit orbem.
Hic genus, & suram cum Chelis erigit alte;
Ipse autem præceps obscura nocte tenetur,
Dum Nepa, & Arcitenens invisant lumina cæli,
Nam secum medium pandet Nepa, tollere vero
In cælum totum exoriens conabitur Arcus.
Hic tribus elatus cum signis corpore toto
Lucet; at exoritur media de parte Corona,
Caudaque Centauri extremo candore refulget.
Hic se jam totum cæcas Equus abdit in umbras,
Quem rutila fulgens pluma prætervolat Ales.
Occidit Andromedæ clarum caput, & fera Pistrix
Labitur, horribiles epulas funesta requirens:
Hanc contra Cepheus non cessat tendere palmas:
Illa usque ad spinam mergens se cærula condit.
At Cepheus caput, atque humeros, palmasque reclinat.
Cum vero vis est vehemens exorta Nepai,
Late fusa volans in terras labitur unda;
Orionque metu perculsus conditur una.
Pace hujus liceat causam explicuisse timoris,
Virgo, tua; mihi quæso veni placata Diana.
Hæc fama est hominum, hæc per terras fama vagatur;
Ut quondam Orion manibus violasse Dianam,
Dicitur, excelsis errans in collibus amens,
Quos tenet Ægæo defixa in gurgite [56] Chius

Bac-

56. *Chius Bacchico*] Chius hic conveniret, nisi repugnaret syllaba. Nam *Chius* cum est insulæ nomen, priore syllaba corripitur; cum incola *Chius* dicitur, priore est producta.

Exi-

Bacchica, quam viridi convestit tegmine vitis.
Ille feras vecors amenti corde necabat,
Oenopionis avens epulas ornare nitentes.
At vero pedibus subito perculsa Dianæ
Insula discessit, disjectaque saxa revellens
Perculit, & cæcas lustravit luce lacunas:
E quibus ingenti existit cum corpore præ se
Scorpius infestus, præportans flebile acumen.
Hic valido cupide venantem perculit ictu,
Mortiferum in venas figens per vulnera virus:
Ille gravi moriens constravit corpore terram.
Quare cum magnis sese Nepa lucibus effert,
Orion fugiens commendat corpora terris.
Tum vero fugit Andromeda, & Neptunia Pistrix
Tota latet; cedit converso corpore Cepheus,
Extremas medio contingens corpore terras.
Hic caput, & superas potis est demergere partes:
Infera lumborum nunquam convestiet umbra:
Nam retinent Arcti lustrantes lumine suras.
Labitur illa simul gnatam lacrymosa requirens
Cassiopea, neque ex cælo depulsa decore
Fertur: nam verso contingens vertice primum
Terras, post humeris, eversa sede, refertur.
Hanc illi tribuunt pœnam Nereides almæ,
Cum quibus, ut perhibent, ausa est contendere forma.
Hæc obit inclinata: at pars exorta Coronæ est
Altera, cum caudaque omnis jam panditur Hydra.
At caput, & totum sese Centaurus opacis
Eripit e tenebris linquens vestigia parva
Antepedum contecta: simul tum lumina pandit:
Ipse feram dextra retinet, *sed cætera magni*
Expectant Arcus ortum. Prolabitur inde

Existimavi tamen aliquando, a Cicerone in insulæ nomine priorem esse productam. Sed cum etiam *Chia*, ut ait Plinius (*lib.* V. *cap.* 31.) dicatur, quod nomen ex adjectione (*id est*, *ex adjectivo Chius*) factum videtur, fortasse *Chia* non male legeretur. *Turnebus*, *Adv.* VIII. 17. Favet Apollodorus, *lib.* I. *cap.* 4. *n.* 3. *Chius* autem cur appelletur *Bacchica*, non ignorant, qui legerunt saltem Horatium; ne alios ex antiquitate vinorum laudatores accersam. *Anonymus*.

Anguitenens capite, & manibus; profert simul Anguis
Jam caput, & summum flexo de corpore lumen.
Hic ille exoritur converso corpore Nixus,
Alvum, crura, humeros, simul & præcordia lustrans,
Et dextra radios læto cum lumine jactans.
Inde Sagittipotens superas convisere luces
Institit, & mergit Nixi caput, & simul effert
Sese clara Fides, & promit pectore Cepheus.
Fervidus ille Canis toto cum corpore cedit.
Abditur Orion, obit & Lepus abditus umbra,
Inferiora cadunt Aurigæ lumina lapsu.
Inde obiens Capricornus ab alto culmine pellit
Aurigam, instantemque Capram, parvos simul Hœdos,
Et magnam antiquo depellit nomine Navem.
Obruitur Procyon. Emergunt alite lapsu
E terris volucres. Existit clara Sagitta.
Crus dextrumque pedem linquens obit infera Perseus
In loca, tum cedens a puppi linquitur Argo.
At postquam superum convisit Aquarius orbem,
Australisque Aræ surgit sanctissima sedes,
Seque humero, & pedibus primis Equus exerit alte:
Centauri oppositam devolvit ad infera caudam
Nox, caput, & latos humeros, & pectora magna
Non potis obscurare, & Hydrę quę proxima collo est,
Subducit Spiram, rutilantiaque ora recondit:
Cętera sed longum radianti lumine perstant,
Nec prius a superis cedunt cum semifero oris
Omnia, quam surgant geminato corpore Pisces:
Surgit & AEgoceri vicinus ab ęquore piscis,
Parte alia expectans instantis sideris ortum:
Sic humeri Andromedę, & cum lassis inclyta palmis
Crura bipartito signorum tempore surgunt:
Cum primum planis Pisces orientur ab undis,
Andromedes dextras dabitur tibi cernere partes;
At lęvas Aries, linquens inferna locorum,
Ostendit terris. Illo sub tempore ferme

Hes-

Hesperii servantem Aram confinia ponti,
Perseaque usque humeros Eoa in parte videbis.
Hoc dubium est, cessansne Aries precordia Persei
Attrahat, an Taurus: Tauro simul ethera lustrat.
Sed non desinere hec Tauro exoriente putarim:
Nam vicina illis Aurige sidera fulgent,
Quem tamen haud totum dias in luminis oras
Taurus agit, Geminis sed enim completur in ipsis.
Sed duplices Hedi, & cum planta Capra sinistra
Cum bove se tollunt, tunc terga immania Pistrix
Erigit, & celi splendentem in fornice caudam.
Occidit ipse etiam prima jam parte Bootes:
Quattuor hunc lato vix condunt sidera ponto,
Levaque in occidue constans subvolvitur Urse.
Ambo pedes usque ad geminum genus Anguitenentis
Cedentes celo, atque immensa sub equora lapsi,
Surgentes alibi poterunt monstrare Gemellos.
Jam lateri Pistrix nulli vicina videtur,
Mox visenda tamen, cum jam fluvii agmina prima
In medio venient naute cernenda profundo,
Qui signum expectans magnum manet Oriona,
Nempe iter ut ratis, & noctis mensura patescat,
Qualia plura hominum generi Di signa dederunt.

[1] PROGNOSTICA.

PRISC. *lib.* VI. Caprigeni pecoris custos de gurgite vasto.
IDEM, *lib.* VII.] Navibus amissis fluitantia quærere plaustra.
IDEM, *lib.* X.] Quem neque tempestas perimet, neque
longa vetustas
Interimet, stinguens præclara insignia cæli.

Idem

1 PROGNOSTICA, seu *Diosemeia*, Arati carmen, quo signa præsensionesque tempestatum explicantur. Hoc quoque verterat Cicero. Græcum ad nos integrum pervenit: e Latino versus admodum triginta. Septenos servavit Priscianus, reliquos Cicero *de Divin.* I. 7. 8. 9. Hi cum in tertio jam sint editionis hujus volumine, non nisi otiose in hoc nono reponi videntur: eoque magis, quod nullam interpretis operam desiderant. Obscuram tamen aliorum editorum, qui hæc etiam in Fragmentorum collectione repetunt, ideo diligentiam imitabor, quod nihil nocet. *Olivetus.*

Idem, *ibid.* Ut cum luna means Hyperionis officit orbi,
Stinguuntur radii cæca caligine tecti.

Idem, *lib.* XVI.] Ast autem tenui quæ candent lumine [2] Phatnæ.

Cic. I. *Divin.*] Atque etiam ventos præmonstrat sæpe futuros

Inflatum mare, cum subito, penitusque tumescit,
Saxaque cana, salis niveo spumata liquore,
Tristificas certant Neptuno reddere voces:
Aut densus stridor cum celso e vertice montis
Ortus, adaugescit scopulorum sæpe repulsu.

Rava fulix itidem fugiens e gurgite ponti,
Nuntiat horribiles clamans instare procellas,
Haud modicos tremulo fundens e gutture cantus.
Sæpe etiam pertriste canit de pectore carmen,
Et matutinis acredula vocibus instat,
Vocibus instat, & assiduas jacit ore querelas,
Cum primum gelidos rores aurora remittit.
Fuscaque nonnunquam cursans per littora cornix,
Demersit caput, & fluctum cervice recepit.
Vos quoque signa videtis, aquai dulcis alumnæ,
Cum clamore paratis inanes fundere voces,
Absurdoque sono fontes & stagna cietis.

Mollipedesque boves spectantes lumina cæli,
Naribus humiferum duxere ex aere succum.

Jam vero semper viridis, semperque gravata,
Lentiscus triplici solita grandescere fœtu,
Ter fruges fundens, tria tempora monstrat arandi.

[1] AL-

2 *Phatnæ*] *Phatnæ* Latinis *præsepe* significat. Rem ipsam quod attinet, Plinius lib. XVIII. cap. ultimo sic habet: *Sunt in signo Cancri duæ stellæ parvæ, Aselli appellatæ, exiguum inter illas obtinente nubecula, quam* Præsepia *appellant. Hæc cum cælo sereno apparere desierit, atrox hyems sequitur, &c.* Patricius.

[1] ALCYONES.

NON.] ... [a] Hunc genuit claris delapſus ab aſtris
Prævius auroræ, ſolis, noctiſque ſatelles.

1 Teſtatur Julius Capitolinus in Gordiano, cap. 3. Ciceronem poema ſcripſiſſe hac inſcriptione. Ex eo hæc una lacinia supereſt, apud Nonium, verbo *Prævius*. Anonym.

a *Hunc*] De Ceyce agitur, Alyconis conjuge, filio Luciferi. Hic dicitur *ſatelles ſolis noctiſque*, quoniam mane lucet & veſpere. *Idem*.

[1] LIMON.

NON. Tu quoque, qui ſolus lecto ſermone, Terenti,
Converſum, expreſſumque Latina voce Menandrum
In medio populi ſedatis vocibus effers,
Quidquid come loquens, atque omnia dulcia [2] liquens.

1 *Limon*] Fuiſſe uſitatam apud Græcos inſcriptionem in libris, teſtatur Plinius in præfatione ſuæ Hiſtoriæ. Fuiſſe autem Ciceronis quoque Limonem, vel fragmentum ipſum iodicio eſt, quod Donatus recitat in vita Terentii: cujus quidem fragmenti verbis laudatur Terentius, poeta comicus. *Patricius*. Hunc titulum ſuis libris præfigebant, quo ſignificarent eſſe in illis variarum rerum collectanea, varios pratorum flores referentia, ut notat Joan. Harduinus in Plinii Præfat.

2 *Liquens*] Eadem ratione dictum eſt, qua dixit Horatius lib. 1. Epiſt. XIX. 44. *Fidis enim manare poetica mella Te ſolum*. Etenim *liqui*, quo verbo utitur non ſemel Virgilius, eſt *manare*. Ediderunt alii, *linquens*, nullo ſenſu. Daniel Heinſius, cum ederet Terentium, ſubſtituit *dicens*. Si tenuit ſenſum, receſſit nimium a voce *linquens*, quam habuerant omnes ante hunc noſtrum editi codices. *Olivetus*.

[1] MARIUS.

Cic. *Leg.* I. 1.] Nuntia fulva Jovis, miranda viſa figura.
Cic. *Divin.* I. 47.] Hic Jovis altiſoni ſubito pinnata ſatelles,
Arboris e trunco, ſerpentis ſaucia morſu,
Ipſa feris ſubigit transfigens unguibus anguem
Semianimum, & varia graviter cervice micantem:

Quem

1 Poematis hujus, quo Marium popularem ſuum Cicero, communemque patriam ornavit, reliquiæ extant apud Ciceronem omnes; niſi forte indidem, ut equidem arbitror, deſumptus videbitur, & ad Marii fugam pertinere verſus hic, quem exhibet Iſidorus, Orig. XIX. 1. *Olivetus*.

Quem se intorquentem lanians, rostroque cruentans,
Jam satiata animos, jam duros ulta dolores,
Abjicit efflantem, & laceratum affligit in undas,
Seque obitu a solis nitidos convertit ad ortus.
Hanc ubi præpetibus pennis, lapsuque volantem
Conspexit Marius, divini numinis augur,
Faustaque signa suæ laudis, reditusque notavit:
Partibus intonuit cæli pater ipse sinistris.
Sic aquilæ clarum firmavit Jupiter omen.
ISID. Tunc se fluctigero tradit, mandatque [a] paroni.

a *Paroni*] Navigio piratico.

DE SUO CONSULATU.

LIB. II.

CIC. *Divin.* I. 11.] Principio ætherio flammatus Jupiter igni
Vertitur, & totum collustrat lumine mundum,
Menteque divina cælum terrasque petissit:
Quæ penitus sensus hominum, vitasque retentat,
Ætheris æterni septa, atque inclusa cavernis.
Et, si stellarum motus cursusque vagantes
Nosse velis, quæ sint signorum in sede locatæ,
Quæ verbo, & falsis Grajorum vocibus errant,
Re vera certo lapsu spatioque feruntur:
Omnia jam cernes divina mente notata.
Nam primum astrorum volucres te Consule motus,
Concursusque graves stellarum ardore micantes,
Tu quoque, cum tumulos Albano in monte nivales
Lustrasti, & læto mactasti lacte Latinas,
Vidisti & claro tremulos ardore cometas,
Multaque misceri nocturna strage putasti:
Quod ferme dirum in tempus cecinere Latinæ,
Cum claram speciem concreto lumine Luna
Abdidit, & subito stellanti nocte perempta est.

Quid

Quid vero Phœbi fax triſtis nuntia belli,
Quæ magnum ad culmen flammato ardore volabat,
Præcipites cæli partes, obituſque petiſſet:
Aut cum terribili perculſus fulmine civis,
Luce ſerenanti vitai lumina liquit:
Aut cum ſe gravido tremefecit corpore tellus?
Jam vero variæ nocturno tempore viſæ
Terribiles formæ bellum, motuſque monebant:
Multaque per terras vates oracla furenti
Pectore fundebant triſtes minitantia caſus.
Atque ea, quæ lapſu tandem cecidere vetuſto,
Hæc fore perpetuis ſignis, clariſque frequentans
Ipſe Deum genitor cœlo, terriſque canebat.
Nunc ea, Torquato quæ quondam, & conſule Cotta
Lydius ediderat Tyrrhenæ gentis haruſpex.
Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.
Nam pater altitonans ſtellanti nixus Olympo,
Ipſe ſuos quondam tumulos ac templa petivit,
Et Capitolinis injecit ſedibus ignes.
Tum ſpecies ex ære vetus, generataque Nattæ
Concidit, elapſæque vetuſto numine leges:
Et divum ſimulacra peremit fulminis ardor.
Hic ſilveſtris erat, Romani nominis altrix,
Martia, quæ parvos Mavortis ſemine natos
Uberibus gravidis vitali rore rigabat:
Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu
Concidit, atque avulſa pedum veſtigia liquit.
Tum quis non artis ſcripta ac monumenta volutans,
Voces triſtificas chartis promebat Etruſcis?
Omnes civili & generoſa ſtirpe profectam
Vitare ingentem cladem, peſtemque monebant:
Vel legum exitium conſtanti voce ferebant,
Templa deumque adeo flammis, urbeſque jubebant
Eripere, & ſtragem horribilem, cædemque vereri:
Atque hæc fixa gravi fato, ac fundata teneri,
Ni poſt excifum ad columen formata decore

San-

Sancta Jovis species claros spectaret in ortus:
Tum fore, ut occultos populus, sanctusque senatus
Cernere conatus posset, si solis ad ortum
Conversa, inde patrum sedes, populique videret.
Hæc tardata diu species, multumque morata,
Consule te tandem celsa est in sede locata:
Atque una fixi ac signati temporis hora,
Jupiter ex celsa clarabat sceptra columna:
Ac clades patriæ flamma ferroque parata,
Vocibus Allobrogum patribus populoque patebat.
Rite igitur veteres, quorum monumenta tenetis,
Qui populos, urbesque modo ac virtute regebant;
Rite etiam vestri, quorum pietasque fidesque
Præstitit, ac longe vicit sapientia cunctos,
Præcipue ingenti coluerunt numine divos.
Hæc adeo penitus cura videre sagaci,
Otia qui studiis læti tenuere decoris,
Inque Academia umbrifera, nitidoque Lyceo
Fuderunt claras fœcundi pectoris artes.
E quibus ereptum primo jam a flore juventæ,
Te patria in media virtutum mole locavit.
Tu tamen anxiferas curas requiete relaxas,
Quod patriæ voces studiis nobisque sacrasti.

NON. Atque animo pendens [1] noctis eventa timebat.

L I B. III.

CIC. *Att.* II. 3.] Interea cursus, quos prima a parte juventæ,
Quosque adeo consul virtute, animoque petisti,
Hos retine, atque auge famam, [2] laudemque bonorum.

1 *Noctis eventa*] Scripserat fortasse Cicero, *nocturna eventa*. Atque huc etiam, ni fallor, traducenda est alia ejusdem Nonii Marcelli lacinia, de qua Tomo nostro VI. pag. 613. *Olivetus*.

2 *Laudemque*] Alii, *laudesque*.

[2] DE

[1] DE SUIS TEMPORIBUS.

CIC. *Off.* I. 22.] [2] Cedant arma togæ : concedat laurea [3] linguæ.

QUINT.] [4] O fortunatam natam me consule Romam!

1 Quidam axistimant titulo duntaxat hus tres libros differre ab illis tribus de suo Consulatu. Quod secus tamen videtur *Fam.* I. 9. Sed & hæc fuit ejusdem forte operis inscriptio: *De suorum consiliorum rationibus*. Vide Tomo nostro III. pag. 599. & laudatum Dionis locum Tomo VII. pag. 38.

2 Versus hujusce sententiam multi criminabantur, quibus respondit Cicero, *Off.* I. 22. *Pison.* 92. *Phil.* II. 8.

3 *Lingua*] Pro *lingua*, alii habent *laudi*. Vide, si vacat, G. J. Vossii annotationem in hunc locum, Tomo nostro III. pag. 290.

4 *O fortunatam*] Posteriorem hunc versum irridet Juvenalis, X. 123. Illud *fortunatam natam* Quintilianus, IX. 4, ajebat *Ciceroni excidisse*. Quod contra studio quæsitum censent Gifanius, *in Lucret.* & Turnebus, *Advers.* VII. 19.

[1] TAMELASTIS.

Elegia.

SERVIUS. Jam mare Tyrrhenum longe penitusque palumbes Relliquit.

1 *Tamelastis*] Et titulus & fragmentum hujus Elegiæ ex Servio desumptum est, qui scribens in illud Virgilii Eclog. 1. *Rauca tua cura palumbes*, citat manifeste Ciceronem in hac Elegia, verbaque adfert, quæ nos inter fragmenta reposuimus. Notandum tamen varie Elegiæ nomen scribi a descriptoribus Servii. Quidam enim *Tamelastin* scribunt, uti a nobis quidem descripta est. Quidam *Thamelastin*, quidam etiam *Telemastin*. Patricius. Varie describi, quid mirum in voce ignota?

[1] VERSA EX HOMERO.

AUG. *Civit.* V. 8.] Tales sunt hominum mentes, quali pater ipse
Jupiter auctiferas lustravit lumine terras.

1 Cic. *Fin.* V. 18. *Versi*, inquit, *quædam Homeri*. Extant frusta, *Fin.* V. 58. *Divin.* II. 30. Quæ loca cum longiuscula sint, piget hic describere. Duo præterea versus ab Augustino laudati, quos hic repræsentamus, pertinent ad Odyss. XVIII. 135.

JOCULARIS LIBELLUS.

QVINT. VIII. *6.*] [1] Fundum Varro vocat, quem poſſim mittere funda,
Ni tamen exciderit, qua cava funda patet.

1 *Fundum*] Varro *fundum* appellatum eſſe cenſuit a *funda*. Itaque Cicero jocatur, extenuando hyperbolicos, quaſi fundus ſit tam exiguus & parvus, ut more lapidis poſſit projici. *Pſeudo*-Turnebus, *in Quintil.* VIII. 6. Videtur aliter intelligere Franc. Vavaſſor, lib. de Epigr. cap. 21. Hoc autem epigramma Voſſius in Etymol. verbo *Fundus*, opinatur potius Laureæ Tullii eſſe, quam Ciceronis.

FRAG-

FRAGMENTA

[1]LIBRORUM INCERTORUM.

D. AVG. *epist.* I.] [2] Nullum unquam verbum, quod revocare vellet, emisit.

Lib. II. *contra Pelag.*] [3] De plebeja fæce sellulariorum.

Lib. IV. *contra eundem*.] [4] Eorum quippe opinioni convenienter ait quodam loco Tullius, se non putare idem esse arietis, & P. Africani bonum.

De civ. lib. V. *cap.* 2.] Hippocrates, nobilissimus medicus, scri-

1 *Librorum incertorum*] Esse hæc quidem Ciceronis tam certum est, quam quod masime. Cæterum quo pertineant, & ad quem Ciceronis librum referantur, cum divinare nec valde promptum, nec nimis etiam tutum esser, omnia sub inscriptione eorum, quæ ad libros incertos pertineant, comprehendere libuit. Itaque nullum etiam in iis certum ordinem tenere potuimus: illum duntasat secuti sumus, qui est es eorum auctorum nominibus, eorumque libris, qui hæc ad nostram usque ætatem, in tantis imperitorum mutationibus, conservarunt. *Patricius*. Quod statim affert Patricius: *Esse hæc Ciceronis, tam certum est, quam quod maxime;* potest nimis affirmate dictum videri. Unde enim corrasam hanc habemus farraginem? E libris veterum, a quibus laudatur Cicero, aut, si volumus, citatur. At quis præstare ausit, nihil accidisse illis, quale humana fert conditio? putasse nunquam, se apud Ciceronem vidisse, quod apud alium viderant? nunquam memoriæ factum vitio, ut Tullianis vocibus alias supponerent? Libros quidem si habuissent præsentes, non Ciceronem universe, sed, indicato libro, appellassent. Cur autem non fecerint, quod sæpe fit; ut sensum tenere voluerint, non verba, ut quæ in eandem sententiam Cicero variis locis diserat, in unum cogerent? quæ breviter contraxerat, copiosius dilatarent? Ipsi denique Fragmentorum sarcinatores multa, quæ certis ex orationibus ac libris petita esse constat, in hanc *Incertorum* classem conjecere, tantummodo quia laudatores librum non designarant. Quare nemo miretur, quod Græviana brevior hæc sit collectio. *Olivetus*.

2 *Nullum unquam verbum*] Hoc fragmentum auctius refertur ab aliis. Nos tamen pleraque non tam Ciceronis quam Augustini ad Ciceronem alludentis esse judicantes, quod Augustini esse credidimus, inclusimus; quod Ciceronis, reposuimus. Recte autem fecisse nos, is profecto judicabit, qui epistolam ipsam Augustini legerit, es qua hæc sunt sumpta. Mirum autem ni hæc dicantur de Catone, & ad librum de laude M. Catonis pertineant. *Patric.*

3 *De plebeja fæce sellulariorum*] Puto sellularios opifices esse a sella dictos, in qua sedentes quotidianum quæstum esercerent. Cicero, orat. in Catil. IV. *Nulli sunt*, inquit, *inventi, tam aut fortuna miseri, aut voluntate perditi, qui non ipsum illum sellæ, atque operis, & quæstus quotidiani locum ... salvum esse velint*. Sellulariorum nomine usus est etiam Livius lib. III. *Opificum quoque vulgus*, inquit, *& sellularii, minime militiæ idoneum genus*. Idem.

4 *Eorum quippe opinioni*] Omnino, nisi admodum fallor, fragmentum hoc estare ad verbum, apud Ciceronem ipsum existimo, iis quidem in libris qui hodieque estant: sed locus non succurrit. Similem tantum huic adferre possum hoc tempore, illum qui est V. Tusc. sub finem. *Polyphemum Homerus*, inquit Cicero, *cum immanem ferumque finxisset, cum ariete etiam colloquentem facit, ejusque laudantem fortunas*, &c. *Idem*.

ſcriptum reliquit[4], quoſdam fratres, cum ſimul ægrotare cœpiſſent, & eorum morbus eodem tempore ingraveſceret, eodem levaretur, geminos eſſe ſuſpicatum.

Ibid. v. *cap.* 27.] [5] O miſerum, cui peccare licebat.

Ibid. lib. XXII. *cap.* 22.] Philoſophiam Dii paucis quibuſdam veram dederunt.

Vita beata.] An vero, quod ait Tullius, multorum in terris prædiorum dominos divites appellamus, omnium virtutum poſſeſſores pauperes nominabimus?

IDEM.] Nullæ ſunt occultiores inſidiæ, quam quæ latent in ſimulatione officii, aut in aliquo neceſſitudinis nomine.

AUSON. *de Monoſyll.*] Seps.

CARIS.] Plure venit.

COLUM. *lib.* III. *cap.* 8.] [6] Romanum fuiſſe civem Nævium Pollionem, pede longiorem, quam quemquam longiſſimum.

DIOMED. *lib.* II.] Qui fuit locus religioſiſſimus, is erit deſertiſſimus, & cuſtodia caſtrorum non honoris, ſed oneris exiſtimatur.

DONAT. *Vita Terent.*] Comœdia eſt imitatio vitæ, ſpeculum conſuetudinis, imago veritatis.

FESTVS.] Ruſtaretur.

IDEM.] [7] Teſqua.

FORTVN.] [8] Ferem.

HIER. *ſuper obitu Paulinæ*.] Cæſar cum quoſdam ornare voluit, non illos honeſtavit, ſed ornamenta ipſa turpavit.

LACT. *Lib.* III. *cap.* 6.] Recte Tullius civiles viros, qui remp. gubernant, qui urbes aut novas conſtituant, aut conſtitutas æquitate tueantur, qui ſalutem & libertatem civium, vel

5 *O miſerum*] Hæc etiam Ciceroni tribuit Fortunatiaous lib. III. Rhetoric. ubi agit de vitandis in ſoluta oratinne verſibus. Qui io Auguſtinum ſcripſerunt, de Cinna hæc accipere videotur, Incumque ex lib. V. Tuſcul. adducunt, huic perſimilem, ubi Cinnæ peccare licuiſſe ſcribit. *Idem*.

6 *Romanum*] Vide Plinium VII. 16.

7 *Teſqua*] *Teſqua*, inquit Feſtus, *loca augurio deſignata*. Cicero *aſpera* ait eſſe & *difficilia*. Vide etiam de hoc verbo Varronem lib. VI. de Liog. Latina ſub initium. *Idem*.

8 *Ferem*] Vulgaria, inquit Fortunatiaaus, verba, quibus utitur vulgus: ut M. Tullius, & *feracum*, & *ferem* dicere non dubitavit. Io meo Fortunatiano pro *ferem*, eſt *ficem*. Itaque legeodum fortaſſis, *fæcem*. Quo verbo cum in ea pro Flacco utitur, tum alibi, atque adeo quoque in fragmento paulo ſuperiori. *Idem*.

vel bonis legibus, vel salubribus consiliis, vel judiciis gravibus conservent, philosophiæ doctoribus præfert.

Lib. V. *cap.* II.] [9] Etenim si nemo est, qui non mori malit, quam converti in aliquam figuram bestiæ, quamvis mentem hominis habiturus, quanto est miserius, in hominis figura animo esse efferato? Mihi quidem tanto videtur, quanto est præstabilior animus corpore.

Lib. VI. *cap.* 24.] Lex Dei præclara & divina semper, quæ recta & honesta jubet, vetat prava & turpia: cui parentem sanctissimæ ac certissimæ legi, juste ac legitime necesse est vivere.

Lib. VII. *cap.* 8.] Quoniam utraque earum sententiarum doctissimos habuit auctores: nec, quid certi sit, divinari potest.

Lib. VII. *cap.* II.] [10] Nihil esse, quod sit manibus humanis laboratum, quod non aliquando ad interitum redigatur, vel injuria hominum, vel ipsa confectrice omnium vetustate.

MARCEL. *lib.* XV.] [11] Et quanquam optatissimum est, perpetuo fortunam quam florentissimam permanere: ita tamen æquabilitas vitæ non tantum habet sensum, quantum cum ex adversis & perditis rebus ad meliorem statum fortuna revocatur.

Lib. XIX. *in fine*.] Cum parcere, vel lædere potuissem, ignoscendi quærebam causas, non puniendi occasiones, quod judicis lenti & considerati est proprium.

Lib. XXVI. *prope finem*.] Infelices esse, qui omnia sibi licere existimarent.

Lib. XXXI.] Erythræo oppido superpositum montem [12] Mimanta.

NON.

9 *Atenim si nemo*] Ni ita aperte Lactantius fateretur verba esse Ciceronis, existimarem ipsius esse Lactantii, cum allusione quadam ad id, quod est lib. III. Officinrum. *Quid interest*, inquit ibi Cicero, *utrum ex homine se convertat quis in belluam, an in hominis figura immanitatem gerat bellua?* Idem.

10 *Nihil esse*] Cum hæc scribit Lactantius, ad illud quasi respicere videtur, quod est in ea pro Marcello ad hunc modum: *Nihil est opere aut manu factum, quod aliquando non conficiat & consumat vetustas*. Idem.

11 *Et quanquam*] Hæc videntur hausta, paucis quidem mutatis verbis, ex Oratinne post Reditum ad Quirites, cap. I.

12 *Mimanta*] De monte Mimante Plinius, V. 29. & Strabo lib. XIV.

NON. [13] Arcera.

PLIN. *Præf.*] In libris de republica, Platonis me comitem profiteor; in consolatione filiæ, Crantorem sequor; item Panætium de officiis.

Lib. III. *cap.* 2.] [14] Fœminas omnes visu nocere, quæ duplices pupillas habent.

Lib. VII. *cap.* 21.] In nuce inclusam Iliada Homeri carmen in membrana scriptum.

Idem, *ibid.*] Fuisse qui prævideret CXXXV. M. passuum.

Lib. VII. *cap.* 43.] [15] P. Ventidium Mulionem castrensem suffarraneum fuisse.

Lib. XXIX. *cap.* 4.] [16] Formicas solipugas.

Ibid.] Mustela catulos suos quotidie transfert, mutatque sedem.

Lib. XXX. *cap.* 5.] Animalia biuros vocari, qui vites in Campania erodant.

Lib. XXXI. *cap.* 2.] [17] Cicero in admirandis posuit, Reatinis tantum paludibus ungulas jumentorum indurari.

Lib. XXXI. *cap.* 4.] Quædam terræ imbribus ficciores fiunt, veluti in Narniensi agro, quod admirandis suis inseruit M. Cicero; siccitate lutum fieri prodens, imbre pulverem.

QVINT. *lib.* VIII. *cap.* 6.] Hoc miror enim, querorque, quem-

13 *Arcera*] De hoc fragmento sic Nonius: *Arcera plaustrum est rusticum, tectum undique quasi arca. Hoc vocabulum*, inquit ibidem, *& apud Varronem & apud Tullium invenitur*. Vide de hoc ipso fragmento Gellium lib. XX. cap. 1. *Patricius*.

14 *Fœminas omnes*] Ejus sententiæ Ciceronem auctorem esse scribit Plinius lib. VII. cap. 2. Eam autem sententiam ita refert Gellius lib. IX. cap. 4. *Oculis quoque*, inquit, *exitialem fascinationem fieri, in iisdem libris scriptum est, traditurque, esse homines in Illyriis, qui interimant videndo, quos diutius irati viderint: eosque ipsos mares feminasque, qui visu tam nocenti sunt, pupillas, in singulis oculis binas habere*. Idem.

15 *P. Ventidium Mulionem*] De hoc Ventidio est illud Planci in epistolis ad Familiares Ciceronis lib. X. *Sic illas*, inquit, *perculsas copias, & Ventidii Mulionis castra despicio*. Idem.

16 *Formicas solipugas*] Vide Harduini emendationes ad lib. Plinii VIII. num. 88.

17 *Cicero in admirandis*] Plinius, cum dicit, *In admirandis*, aut illud significat, quod aliter dici posset, inter miracula reputavit: aut Paradoxa, ut quidam putat, designat, in quibus tamen nullum ejus fragmenti vestigium reperitur: aut librum alium denotat peculiarem, quem *Admirandorum* nomine inscripserit: quam opinionem illa etiam locutio proximi fragmenti confirmare quodammodo videtur, cum inquit Plinius, interuisse Ciceronem *Admirandis suis*, de Narniensi agro imbribus siccione. Aut vero denique, id quod ego magnopere verendum esse puto, Plinii liber utroque in loco corruptus est, qui pro Varrone Ciceronem legit. Varronis enim profecto librum *de admirandis* inscriptum fuisse, ex Nonio, & Carisio lib. I. & aliis colligitur. *Patricius*.

quemquam hominem ita pessundare alterum verbis velle, ut etiam [18] navem perforet, in qua ipse naviget.

Lib. XI. *cap.* I.] Non se id egisse, ut ita diceret, quomodo se quilibet posse consideret, sed quomodo nemo.

SENEC. *lib.* I. *Tranquil.*] [19] Gladiatores invisos habemus, si omni modo vitam impetrare cupiunt: favemus, si contemptum ejus præ se ferunt.

In epist.] Si mihi vitæ spatium duplicetur, vel iis tantummodo poetis percurrendis, qui λυρικοὶ a Græcis vocantur, non esse suffecturum.

SERVIUS, *Georg.* III.] De accusatore lege quinta [20] dicta.

Lib. V. *Æneid.*] Ad militiam euntibus dari solebant custodes, quibus primo anno regerentur.

Lib. VI. *ÆEneid.*] Est autem causa difficilis, laudare puerum: non enim res laudanda, sed spes est.

SOLIN. *cap.* 2.] [21] Romam conditam Olympiadis sextæ anno tertio.

18 *Novem perforet*] Navem perforare, est tanto studio velle alteri nocere, ut interim tibi etiam obsis. *Pseudo*-Turneb. *in Quintil.* VIII. 6.

19 *Gladiatores*] Reperio eandem sententiam, iisdem prope verbis in Miloniana expressam esse a Cicerone, ut non ad alium quam ad eum illius orationis locum respexisse Seneca videri possit. *Etenim si in gladiatoriis pugnis*, inquit, *& infimi generis hominum conditione, atque fortuna, timidos, & supplices, &, ut vivere liceat obsecrantes, etiam odisse solemus; fortes, & animosos, & se acriter ipsi morti offerentes servare cupimus*, &c. *Patricius*.

20 *Dicta*] Dicta, exponit *designata*, idem iste Servius, in Georg. III. 125. *Idem*.

21 *Romam conditam*] Ex Solino cap. II. *Cincio*, ait, *Romam duodecima olympiade placet conditam; Pictori octava; Nepoti, & Lutatio opiniones Eratosthenis, & Apollodori comprobantibus, olympiadis septimæ anno secundo; Pomponio Attico, & M. Tullio, olympiadis sextæ anno tertio*. Idem.

AD-

ADDENDA.

Tomo III. pag. 597.

PHILARG.] [1] Statuerunt gloria leæna.

Tomo VI. pag. 594.

SHOL. *Juven.*] [2] Conrepſit in ſcalas.

1 Citatur a Philargyro ad verſum *63.* Eclogæ II. e Ciceronis libro ſecundo de Gloria. Eſt quidem illud leviter corruptum, ſed tamen quod nullo negotio reſtitui poſſet hoc modo, *Statuerunt gloriæ Leænæ*. Loquitur autem de Leæna meretrice Attica, Ariſtogitonis amica, quæ cum immani cruciatu ab Hippia Piſiſtrati filio lacerata conjurationis ſocios non edidiſſet, ejus honori ænea Leæna ab Athenienſibus ſtatuta eſt. *Jan. Rutgerſ. Var. Lect.* V. 3. Tanaquillus Faber emendabat, *ſtatuerunt æream Leænam*. Vide Plinium, *lib.* VII. *cap.* 23. & XXXIV. *ſect.* 8. *num.* 12. *Olivetus*.

2 *Conrepſit*] Juvenalis, VII. 117. 118.

Rumpe miſer tenſum jecur, ut tibi laſſo
Figantur virides, ſcalarum gloria, palmæ.

In hunc locum ſic vetus Scholiaſtes a P. Pithœo editus: *Scalas, armariola advocatorum: vel, ut quidam, caſæ & ſtationes. Cicero in Corneliana*, Conrepſit, *inquit*, in ſcalas. *Armaria namque advocatorum apud veteres ſcalas habebant*; Hæc ille. Sed melius, opinor, Caſaubonus in Suetonium, *Domit.* 23. ubi Juvenalis verſum hunc ipſum interpretans, *Scalæ*, inquit, *hic ſunt aditus domus, janua*. Fragmentum iſtud fuerat a Patricio, cæteriſque prætermiſſum. *Idem*.

APPEN-

APPENDIX
BIPARTITA.

Pars I. *Opera, quæ Ciceronis non sunt quidem, sed ejusdem tamen ætatis, & in Ciceroniana vulgo includuntur.*

Rhetoricorum ad Herennium libri IV.

Q. Cicero de Petitione Consulatus.

Pars II. *Quæ ad Ciceronis vitam & scripta pertinent.*

RHetoricorum ad Herennium libros IV, Marco quidem Ciceroni tribuunt B. Hieronymus in Abdiam, Præfat. quæ ad Pammachium, & Priscianus lib. 6. 8. 9. & 10. E junioribus vero Leonardus Aretinus in vita Ciceronis, Trapezuntius primo Rhetoricorum, Laurentius Vallensis, Angelus Politianus, & Udalricus Zasius procemio Comment. in hunc magistrum Herennianum: operoseque idem defendunt Nicolaus Angelius, Marinus Becichemus, Georgius Valla Placentinus. Sed hanc sententiam refutat Angelus Decembrius lib. I. de Politia literaria, part. 2, Conradus in Quæstura, & Franciscus Floridus lib. I. Subsecivarum, cap. 4. Sed quem eorum putent auctorem, non exponunt. Nonnulli, non levibus adducti conjecturis, Cornificio tribuunt: quem Rhetorica scripsisse Fabius docet lib. III, cap. 1, & alibi. Eam sententiam oppugnat M. Martius. Contra esse eorum auctorem Cornificium, persuasum fuit Petro Victorio, Paulo Manutio, Majoragio, Mureto, Sigonio, ac Riccobono; cujus hac de re extat tractatus adversum M. Mattium. Raphael quoque Regius, vel Cornificii esse putat, vel Virginii Rufi, vel Timolai; qui unus e triginta Romanorum tyrannis fuit: at Virginius temporibus Neronis juventutem in eloquentiæ studio exercebat, ut auctor est Tacitus Annal. XV, cumque de arte Rhetorica scripsisse Fabius ait lib. III. cap. 1, ac meminit illius etiam Plinius epist. 1. lib. II, deque eodem Tranquillus egit libro de Claris Rhetoribus. Aliis quoque auctor videtur M. Gallio, quem inter Rhetoras reponit rhetor Seneca, ac meminit quoque ejus auctor Dialogi de caussis corruptæ eloquentiæ: Gallioni quidem disertim tribuit Julius Scaliger Oratione pro Cicerone contra Erasmum, & lib. III. de re Poetica cap. 31, & 36. Denique Nascimbænius in libro II. Cic. de Inventione vult, aut Ciceronis filium auctorem esse, aut Lauream ejus libertum; qui & ipse Cicero vocabatur, eosque libros scribere potuit, ut perficeret oratoriam artem, cujus partem tantum tractarat Cicero in duobus, ut ait, de Inventione libris. In hoc dissensu, nos iis accedimus, qui Cornificii esse arbitrantur: idque iis compulsi, quæ a Riccobono & aliis adducuntur. Sed quis iste Cornificius? num L. Cornificius, qui Cæsaris Quæstor fuit bello civili, & pro Prætore missus in Illyricum, teste Cæsare lib. IV, quique Cæsare interempto partes Senatus secutus, atque a Sextio in Libya profligatus & cæsus fuit, ut est apud Appianum lib. IV, & Dionem lib. XLVIII? Extant ad eum epistolæ Ciceronis lib. XII. Atque hunc patrem esse quatuor ad Herennium librorum censet Glandorpius in Onomastico. Sed mihi magis fit verisimile, esse eorum auctorem L. Cornificium Lucii filium, qui Octaviani Cæsaris partes secutus M. Brutum Cæsaris percussorem, Plutarcho teste, pro tribunali accusavit, ac bello Siculo Octaviano strenue operam navavit, favore denique Octaviani adhuc Triumviri consulatum est adeptus anno DCCXIX. Quod si idcirco, quia Tullii nomen a tot retro seculis prætulerint, & tamen nobilis illius Oratoris esse non possint; aliquis cum Nascimbænio suspicetur, esse unius e Ciceronis libertis: equidem non Laureæ Tullii esse dixerim, cujus in Ciceronis villam versus habemus in Catalectis Virgilianis (nec enim, quod sciam, eum inter hujus artis doctores veterum reposuit quisquam) sed Tullii Tironis; quem inter Rhetoras nomen habuisse, constat ex Plinii Veronensis lib. II. Ac fuit is quoque inter eos, de quibus egit Tranquillus libro de Claris Rhetoribus.

RHE-

RHETORICORUM
AD
C. HERENNIUM

LIBER I.

I. ETsi negotiis familiaribus impediti, vix satis otium studio suppeditare possumus, & idipsum, quod datur otii, libentius in philosophia consumere consuevimus; tamen tua nos, C. Herenni, voluntas commovit, ut de ratione dicendi conscriberemus; ne aut tua causa noluisse nos, aut fugisse laborem putares. Et eo studiosius hoc negotium suscepimus, quod te non sine causa velle cognoscere artem rhetoricam intelligebamus. Non enim parum habet in se fructus copia dicendi, & commoditas orationis, si recta intelligentia & definita moderatione animi gubernetur. Quas ob res illa, quæ Græci scriptores inanis arrogantiæ causa sibi assumpserunt, reliquimus. Nam illi, ne parum multa scisse viderentur, ea conquisierunt, quæ nihil attinebant, ut ars difficilior cognitu putaretur: nos autem ea, quæ videbantur ad rationem dicendi pertinere, sumpsimus. Non enim spe quæstus, aut gloria commoti venimus ad scribendum, quemadmodum cæteri; sed ut industria nostra tuæ morem geramus voluntati. Nunc, ne nimium longa sumatur oratio, de re dicere incipiemus; si te unum illud monuerimus, artem sine assiduitate dicendi non multum juvare: ut intelligas hanc rationem præceptionis ad exercitationem accommodari oportere.

II. Oratoris officium est, de his rebus posse dicere, quæ res ad usum civilem moribus ac legibus constitutæ sunt, cum assensione auditorum, quoad ejus fieri poterit. Tria sunt genera causarum, quæ recipere debet orator: demonstrativum, deliberativum, judiciale. Demonstrativum est, quod tribuitur in alicujus certæ personæ laudem, vel vituperationem. Deliberativum est, quod in consultatione positum, habet in se suasionem & dissuasionem. Judiciale est, quod positum in controversia, habet accusationem, aut petitionem cum defensione. Nunc, quas res oratorem habere oporteat, docebimus: deinde quo modo has causas tractari conveniat, ostendemus. Oportet igitur esse in oratore inventionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, & pronuntiationem. Inventio est excogitatio rerum verarum aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio est ordo & distributio rerum, quæ demonstrat, quid quibus in locis sit collocandum. Elocutio est idoneorum verborum & sententiarum ad inventionem accommodatio. Memoria est firma animi rerum & verborum, & dispositionis

perceptio. Pronuntiatio est vocis, vultus, gestus moderatio cum venustate. Hæc omnia tribus rebus assequi poterimus, arte, imitatione, exercitatione. Ars est præceptio, quæ dat certam viam rationemque dicendi. Imitatio est, qua impellimur cum diligenti ratione, ut aliquorum similes in dicendo velimus esse. Exercitatio est assiduus usus, consuetudoque dicendi. Quoniam igitur demonstratum est, quas causas oratorem recipere, quasque res habere conveniret, nunc, quemadmodum ad orationem possint oratoris officia accommodari, dicendum videtur.

III. Inventio in sex partes orationis consumitur, in exordium, narrationem, divisionem, confirmationem, confutationem, conclusionem. Exordium est principium orationis, per quod animus auditoris aut judicis constituitur, vel apparatur ad audiendum. Narratio est rerum gestarum, aut perinde gestarum, expositio. Divisio est, per quam aperimus, quid conveniat, quid in controversia sit; & per quam exponimus, quibus de rebus simus dicturi. Confirmatio est nostrorum argumentorum expositio cum asseveratione. Confutatio est contrariorum locorum dissolutio. Conclusio est artificiosus terminus orationis. Nunc, quoniam una cum oratoris officiis, quo res cognitu facilior esset, producti sumus, ut de orationis partibus loqueremur, & eas ad inventionis rationem accommodaremus; de exordio primum dicendum videtur. Causa posita, quo commodius exordiri possimus, genus causæ considerandum est. Genera causarum sunt quatuor, honestum, turpe, dubium, humile. Honestum causæ genus putatur, cum aut id defendimus, quod ab omnibus defendendum videtur; aut id oppugnamus, quod ab omnibus videtur oppugnari debere: ut pro viro forti contra parricidam. Turpe genus intelligitur, cum aut honesta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Dubium genus est, cum habet in se causa & honestatis, & turpitudinis partem. Humile genus est, cum contempta res affertur.

IV. Cum hæc ita sint, conveniet exordiorum rationem ad genus causæ accommodari. Exordiorum duo sunt genera, principium, quod Græce προοίμιον appellatur; & insinuatio, quæ ἔφοδος nominatur. Principium est, cum statim auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendum. Id ita sumitur, ut attentos, ut dociles, ut benevolos auditores habere possimus. Si genus causæ dubium habebimus, a benevolentia principium constituemus, ne quid illa turpitudinis pars nobis obesse possit. Sin humile erit genus causæ, faciemus attentos. Sin turpe causæ genus erit, insinuatione utendum est, de qua posterius dicemus, nisi quid nacti fuerimus, quare adversarios criminando benevolentiam captare possimus. Sin honestum causæ genus erit, licebit recte vel uti, vel non uti principio. Si uti volemus, aut id oportebit ostendere, quare causa sit honesta, aut breviter, quibus de rebus simus dicturi, exponere. Si principio uti nolemus, a lege, a scriptura, aut ab aliquo firmissimo nostræ causæ adjumento principium capere oportebit. Quoniam igitur docilem, benevolum,

lum, attentum habere auditorem volumus, quomodo quidque confici possit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, si summam causæ breviter exponemus, & si attentos eos faciemus. Nam docilis est is, qui attente vult audire. Attentos habebimus, si pollicebimur, nos de rebus magnis, novis, inusitatis verba facturos, aut de iis rebus, quæ ad remp. pertinent, aut ad eos ipsos, qui audient, aut ad Deorum immortalium religionem: &, si rogabimus, ut attente audiant: &, si numero exponemus res, de quibus dicturi sumus. Benevolos auditores facere quatuor modis possumus, a nostra, ab adversariorum, ab auditorum persona, & a rebus ipsis.

V. A nostra persona benevolentiam contrahemus, si nostrum officium sine arrogantia laudabimus, aut in remp. quales fuerimus, aut in parentes, aut in amicos, aut in eos ipsos, qui audiunt, vel omnes, vel aliquos, referemus, dummodo hæc omnia ad eam ipsam rem, de qua agitur, sint accommodata. Item si nostra incommoda proferemus, inopiam, solitudinem, calamitatem: & si orabimus, ut nobis sint auxilio; simul ostendemus, nos in aliis spem noluisse habere. Ab adversariorum persona benevolentia captabitur, si eos in odium, in invidiam, in contemptionem adducemus. In odium rapiemus, si quid eorum spurce, superbe, perfidiose, crudeliter, confidenter, malitiose, flagitiose factum proferemus. In invidiam trahemus, si vim, si potentiam, factionem, divitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hospitium, sodalitatem, affinitates adversariorum proferemus, & his adjumentis magis, quam veritati eos confidere aperiemus. In contemptionem adducemus, si inertiam, ignaviam, desidiam, luxuriam eorum proferemus. Ab auditorum persona benevolentia colligetur, si res eorum fortiter, sapienter, mansuete, magnifice judicatas proferemus: & si, quæ de iis existimatio, quæ judicii expectatio sit, aperiemus. A rebus ipsis benevolum efficiemus auditorem, si nostram causam laudando extollemus, adversariorum per contemptionem deprimemus.

VI. Deinceps de insinuatione aperiendum est. Tria sunt tempora, quibus principio uti non possumus, quæ diligenter sunt consideranda: aut cum turpem causam habemus, hoc est, cum ipsa res animum auditoris a nobis alienat; aut cum animus auditoris, persuasus videtur esse ab iis, qui ante contra dixerunt; aut cum defessus est eos audiendo, qui ante dixerunt. Si causa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus: rem, non hominem: aut hominem, non rem spectari oportere: non placere nobis ipsis, quæ facta dicantur ab adversariis, & esse indigna, aut nefaria. Deinde cum diu rem auxerimus, nihil simile a nobis factum ostendemus; aut aliquorum judicium de simili causa, aut de eadem, aut de minore, aut de majore proferemus. Deinde ad nostram causam pedetentim accedemus, & similitudinem conferemus. Item si negabimus, nos de adversariis, aut de aliqua re dicturos, & tamen occulte dicemus interjectione verborum. Si persuasus auditor fuerit, id est, si ora-

oratio adversariorum auditoribus fidem fecerit: (neque enim non facile scire poterimus, quoniam non sumus nescii, quibus rebus fides fieri soleat) ergo si fidem factam putabimus, his nos rebus insinuabimus ad causam: de eo, quod adversarii firmissimum sibi adjumentum putaverunt, primum nos dicturos pollicebimur; aut ab adversarii dicto exordiemur, & ab eo maxime, quod ille nuperrime dixerit; aut dubitatione utemur, quid potissimum dicamus, aut cui loco primum respondeamus cum admiratione. Si defessi erunt audiendo; ab aliqua re, quæ risum movere possit, exordiemur, ab apologo, a fabula verisimili, imitatione, depravatione, inversione, ambiguo, suspicione, irrisione, stultitia, exsuperatione, collatione, abjectione, adjectione, literarum mutatione; præterea expectatione, similitudine, novitate, historia, versu; aut ab alicujus interpellatione, aut arrisione; & si promiserimus, aliter, ac parati fuerimus, nos esse dicturos; nos non eodem modo, ut ceteri soleant, verba facturos; quid alii soleant, quid nos facturi simus, breviter exponemus.

VII. Inter insinuationem, & principium hoc interest, quod principium hujusmodi debet esse, ut statim apertis rationibus, quas præscripsimus, aut benevolum, aut attentum, aut docilem faciamus auditorem. At insinuatio ejusmodi debet esse, ut occulte per dissimulationem eadem illa omnia conficiamus, ut ad eandem commoditatem in dicendo pervenire possimus. Verum hæ tres utilitates tametsi in tota oratione sunt comparandæ, hoc est, ut auditores sese perpetuo nobis attentos, dociles, benevolos præbeant; tamen id per exordium causæ maxime comparandum est. Nunc, ne quando vitioso exordio utamur, quæ vitia vitanda sunt, docebo. In exordienda causa servandum est, ut lenis sit sermo, & usitata verborum consuetudo, ut non apparata oratio esse videatur. Vitiosum exordium est, quod in plures causas potest accommodari, quod *vulgare* dicitur. Item vitiosum est, quo nihilo minus adversarius potest uti, quod *commune* appellatur. Item illud, quo leviter commutato adversarius poterit uti ex contrario. Item vitiosum est, quod nimium apparatis verbis compositum est, aut nimis longum est, & quod non ex ipsa causa natum videtur, (quod *separatum* vocatur; in quo etiam translatum includitur) ut proprie cohæreat cum narratione; & quod neque benevolum, neque docilem, neque attentum facit auditorem. De exordio satis dictum est: deinceps ad narrationem transeamus.

VIII. Narrationum tria sunt genera. Unum, quo exponimus rem gestam, & unumquodque trahimus ad utilitatem nostram, vincendi causa: quod pertinet ad eas causas, de quibus judicium futurum est. Alterum genus narrationis est, quod intercurrit nonnunquam aut fidei, aut criminationis, aut transitionis, aut alicujus apparationis, vel laudationis causa. Tertium genus est id, quod a causa civili remotum est: in quo tamen exerceri convenit, quo commodius illas superiores narrationes in causis tractare possimus. Ejus narrationis

tionis duo sunt genera: unum, quod in negotiis; alterum, quod in personis positum est. Id quod in negotiorum expositione positum est, tres habet partes, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, quę neque veras, neque verisimiles continet res, ut hæ, quæ tragœdiis traditæ sunt. Historia est res gesta, sed ab ætatis nostræ memoria remota. Argumentum est ficta res, quæ tamen fieri potuit, velut argumenta comœdiarum. Illud genus narrationis, quod in personis positum est, debet habere sermonis festivitatem, animorum dissimilitudinem, gravitatem, lenitatem, spem, metum, suspicionem, desiderium, dissimulationem, misericordiam, rerum varietates, fortunæ commutationem, insperatum incommodum, subitam lætitiam, jucundum exitum rerum. Verum hæc in exercendo transigentur. Illud, quod ad veritatem pertinet, quomodo tractari conveniat, aperiemus.

IX. Tres convenit res habere narrationem, ut brevis, ut dilucida, ut verisimlis sit: quæ quoniam fieri oportere scimus, quemadmodum faciamus, cognoscendum est. Rem breviter narrare poterimus, si inde incipiemus narrare, unde necesse erit, & si non ab ultimo initio repetere volemus; & si summatim, non particulatim narrabimus; & si non ad extremum, sed usque eo, quo opus erit, prosequemur; & si transitionibus nullis utemur; & si non deerrabimus eb eo, quod cœperimus exponere; & si exitus rerum ita exponemus, ut ante quoque quæ facta sunt, sciri possint, tametsi nos reticuerimus. Quod genus, si dicam, me ex provincia rediisse, profectum quoque in provinciam intelligatur, & omnino non modo id, quod obest; sed etiam id, quod neque obest, neque adjuvat, satius est præterire. Et ne bis aut sæpius idem dicamus, cavendum est: etiam ne id, quod semel supra diximus, deinceps dicamus, hoc modo:

Athenis Megaram vesperi advenit Simo:
Ubi advenit Megaram, insidias fecit virgini:
Insidias postquam fecit, vim in loco attulit.

Rem dilucede narrabimus, si, ut quidque primum gestum erit, ita primum exponemus, & rerum ac temporum ordinem conservabimus, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri videbuntur. Hic erit considerandum, ne quid perturbate, ne quid contorte, ne quid ambigue, ne quid nove dicamus, ne quam in aliam rem transeamus, ne ab ultimo repetamus, ne longe persequamur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereamus; & si sequemur ea, quæ de brevitate præcepta sunt. Nam quo brevior, eo dilucidior & cognitu facilior narratio fiet. Verisimilis narratio erit, si, ut mos, ut opinio, ut natura postulat, dicemus; si spatia temporum, personarum dignitates, consiliorum rationes, locorum opportunitates constabunt. Ne refelli possit, aut temporis parum fuisse, aut causam nullam, aut locum idoneum non fuisse, aut homines ipsos facere, aut pati non potuisse. Si vera res erit, nihilominus hæc omnia narrando conservanda sunt. Nam sæpe veritas, nisi

nisi hæc servata sint, fidem facere non potest. Sin erit ficta, eo magis erunt conservanda. De iis rebus caute confligendum est, quibus in rebus tabulæ, aut alicujus firma auctoritas videbitur interfuisse. Adhuc quæ dicta sunt, arbitror mihi constare cum cæteris artis scriptoribus, nisi quia de insinuatione nova excogitavimus, quod eam soli, præter cæteros, in tria tempora divisimus, ut plane certam viam & perspicuam rationem exordiorum haberemus.

X. Nunc, quod reliquum est, quoniam de rerum inventione disputandum est, in qua singulare consumitur oratoris officium, dabimus operam, ut nihilominus industriæ, quam rei utilitas postulabit, quæsisse videamur, si prius pauca de causarum divisione dixerimus. Causarum divisio in duas partes distributa est. Primum perorata narratione debemus aperire, quid nobis conveniat cum adversariis. Si ea, quæ nobis utilia erunt, convenient, quid in controversia relinquatur, hoc modo: *Interfectam esse matrem ab Oreste convenit mihi cum adversariis*: jure fecerit, & licueritne facere, id est in controversia. Item e contrario, *Agamemnonem esse a Clytæmnestra occisum confitentur: cum id ita sit, me ulcisci parentem negant oportuisse*. Deinde cum hoc fecerimus, distributione uti debemus. Ea dividitur in duas partes, enumerationem & expositionem. Enumeratione utemur, cum dicemus numero, quot de rebus dicturi sumus. Eam plus quam trium partium numero esse non oportet. Nam & periculosum est, nequando plus minusve dicamus, & suspicionem affert auditori meditationis & artificii; quæ res fidem abrogat oratori. Expositio est, cum res, de quibus dicturi sumus, exponimus breviter & absolute. Nunc ad confirmationem transeamus. Tota spes vincendi, ratioque persuadendi posita est in confirmatione & confutatione. Nam cum adjumenta nostra exposuerimus, contrariaque dissolverimus, absolute nimirum munus oratorium confecerimus.

XI. Utrumque igitur facere poterimus, si constitutionem causæ cognoverimus. Causarum constitutiones alii quatuor fecerunt: noster doctor Hermetes tres putavit esse. Non ut de illorum quicquam detraheret inventione, sed ut ostenderet, id, quod oportuisset simpliciter & singulari modo docere, illos distribuisse dupliciter & bipartito. Constitutio est prima deprecatio defensoris cum accusatoris insimulatione conjuncta. Constitutiones itaque, ut ante diximus, tres sunt, conjecturalis, legitima, juridicialis. Conjecturalis est, cum de facto controversia est, hoc modo: *Ajax in silva, postquam resciit quæ fecisset per insaniam, gladio incubuit. Ulysses intervenit: occisum conspicatur: e corpore telum cruentum educit. Teucer intervenit; cum fratrem occisum & inimicum fratris cum gladio cruento videt, capitis arcessit*. Hic, quoniam conjectura verum quæritur, de facto erit controversia, & ex eo constitutio causæ conjecturalis nominatur. Legitima constitutio est, cum in scripto, aut ex scripto aliquid controversiæ nascitur. Ea dividitur in partes sex, scriptum & sententiam, contrarias le-

leges, ambiguum, definitionem, translationem, ratiocinationem. Ex ſcripto & ſententia naſcitur controverſia, cum videtur ſcriptoris voluntas cum ſcripto ipſo diſſentire, hoc modo: *Si lex, quæ jubeat, eos, qui propter tempeſtatem navim reliquerint, omnia perdere; eorum navim, cæteraque eſſe, ſi navis conſervata ſit, qui remanſerint in navi. Magnitudine tempeſtatis omnes perterriti navim reliquerunt, ſcapham conſcenderunt, præter unum ægrotum. Is propter morbum exire & fugere non potuit. Caſu & fortuitu navis in portum incolumis delata eſt. Illam ægrotus poſſidet. Navim petit ille, cujus fuerat.* Hæc conſtitutio legitima eſt ex ſcripto & ſententia. Ex contrariis legibus controverſia conſtat, cum alia lex jubet aut permittit, alia vetat quippiam fieri, hoc modo: *Lex vetat eum, qui de pecuniis repetundis damnatus ſit, in concione orationem habere. Altera lex jubet, augurem, in demortui locum qui petat, in concione nominare. Augur quidam damnatus de pecuniis repetundis, in demortui locum qui petat, nominavit. Petitur ab eo mulcta.*

XII. Conſtitutio hæc legitima eſt ex contrariis legibus. Ex ambiguo controverſia naſcitur, cum ſcriptum duas aut plures ſententias ſignificat, hoc modo: *Paterfamilias, cum filium heredem faceret, teſtamento vaſa argentea uxori legavit*, hoc modo: *Tullius heres meus Terentiæ uxori meæ XXX. pondo vaſorum argenteorum dato quæ volet. Poſt mortem ejus vaſa pretioſa & celata magnifice petit mulier. Tullius ſe, quæ velit ipſe, XXX. pondo ei debere dicit.* Conſtitutio eſt legitima ex ambiguo. Ex definitione conſtat cauſa, cum in controverſia eſt, quo nomine factum appelletur. Ea eſt hujuſmodi: *Cum L. Saturninus legem frumentariam de ſemiſſibus & trientibus laturus eſſet, Q. Cæpio, qui per id temporis quæſtor urbanus erat, docuit ſenatum, ærarium pati non poſſe largitionem tantam. Senatus decrevit, ſi eam legem ad populum ferat, adverſus remp. videri eum facere. Saturninus ferre cœpit. Collegæ intercedere. Ille nihilominus ciſtellam detulit. Cæpio, ut illum contra S. C. intercedentibus collegis adverſus remp. vidit ferre, cum viris bonis impetum facit, pontes diſturbat, ciſtas dejicit, impedimento eſt, quo ſecius feratur lex. Arceſſitur Cæpio majeſtatis.* Conſtitutio eſt legitima ex definitione. Vocabulum enim definitur ipſum, cum quæritur quid ſit minuere majeſtatem. Ex translatione controverſia naſcitur, cum aut tempus differendum, aut accuſatorem mutandum, aut judices mutandos reus dicit. Hac parte conſtitutionis, Græci in judiciis, nos in jure civili plerumque utimur. In hac parte nos juris civilis ſcientia maxime adjuvabit. In judiciis tamen nonnihil ea utimur, hoc modo: *Si quis peculatus accuſatur, quod vaſa argentea publica de loco privato dicatur ſuſtuliſſe, poſſit dicere, cum definitione ſit uſus, quid ſit furtum, quid peculatus; ſecum furti agi, non peculatus oportere.* Hæc partitio legitimæ conſtitutionis his de cauſis raro venit in judicium, quod in privata actione prætoriæ exceptiones ſunt, & cauſa cadit is, qui non, quemadmodum oportet, egerit; & in publicis quæſtionibus cavetur legibus, ut ante, ſi reo commodum ſit, ju-

dicium de accusatore fiat, utrum illi liceat accusare, necne.

XIII. Ex ratiocinatione controversia constat, cum res sine propria lege venit in judicium, quæ tamen ab aliis legibus similitudinem quandam aucupatur. Ea est hujusmodi. Lex est: *Si furiosus existit, agnatum gentiliumque in eo pecuniaque ejus potestas esto*. Et lex: *Qui parentem necasse judicatus erit, is obvolutus & obligatus corio, devehatur in profluentem*. Et lex: *Paterfamilias uti super familia pecuniave sua legaverit, ita jus esto*. Et lex: *Si paterfamilias intestatus moritur, familia pecuniaque ejus agnatum gentiliumque esto*. Malleolus judicatus est matrem necasse. Ei damnato statim folliculo lupino os obvolutum est, & soleæ ligneæ pedibus inductæ sunt, & in carcerem ductus est. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt; testamentum ipso præsente conscribunt; testes rite affuerunt: de illo supplicium paulo post sumitur. Ii, qui heredes erant testamento, hereditatem adeunt. Frater minor Malleoli, qui eum oppugnaverat in ejus periculo, suam vocat hereditatem lege agnationis. Hic certa lex in rem nulla affertur, & tamen multæ afferuntur e quibus ratiocinatio nascitur, quare potuerit, aut non potuerit jure testamentum facere. Constitutio legitima est ex ratiocinatione. Cujusmodi partes essent legitimæ constitutionis ostendimus: nunc de juridiciali constitutione dicamus.

XIV. Juridicialis constitutio est, cum factum convenit, sed jure, an injuria factum sit, quæritur. Ejus constitutionis partes sunt duæ, quarum una absoluta, altera assumptiva nominatur. Absoluta est, cum id ipsum, quod factum est, ut aliud nihil foris assumatur, recte factum esse dicemus. Ea est hujusmodi: *Mimus quidam nominatim Accium poetam compellavit in scena. Cum eo Accius injuriarum agit. Hic nihil aliud defendit, nisi licere nominari eum, cujus nomine scripta dentur agenda*. Assumptiva pars est, cum per se defensio infirma est, sed assumpta extranea re comprobatur. Assumptivæ partes sunt quatuor; concessio criminis, remotio, translatio, comparatio. Concessio est, cum reus postulat sibi ignosci. Ea dividitur in purgationem, & deprecationem. Purgatio est, cum consulto se negat reus fecisse. Ea dividitur in fortunam, imprudentiam, necessitatem. Fortunam, ut Cæpio ad tribunos pleb. de amissione exercitus. Imprudentiam, ut ille, qui de eo servo, qui dominum occiderat, supplicium sumpsit, cui frater esset, antequam tabulas testamenti aperuerit, cum is servus manumissus testamento esset. Necessitudinem, ut ille, qui ad diem commeatus non venit, quod eum aquæ interclusissent. Deprecatio est, cum & peccasse se, & consulto fecisse reus confitetur, & tamen postulat, ut sui misereantur. Hoc in judicio fere non potest usu venire, nisi quando pro eo dicimus, cujus multa recte facta constant. Hoc modo in loco communi per amplificationem injiciemus: *Quod si hoc fecisset, tamen ei pro pristinis beneficiis ignosci conveniret: verum nihil postulat ignosci*. Ergo in judicium non venit: at in senatum, aut ante imperatorem, & in

in consilium talis causa potest venire.

XV. Ex translatione criminis causa constat, cum fecisse nos non negamus, sed aliorum peccatis coactos fecisse dicimus: ut, *Orestes cum se defendit, in matrem confert crimen*. Ex remotione criminis causa constat, cum a nobis non crimen, sed culpam ipsam amovemus, & vel in hominem transferimus, vel in rem quampiam conferimus. In hominem transfertur: ut, *si accusetur is, qui P. Sulpicium se fateatur occidisse, & id jussu consulum defendat: & eos dicat non modo imperasse, sed rationem quoque ostendisse, quare id facere liceret*. In rem confertur, ut si quis ex testamento, quod facere jussus sit, ex plebiscito vetetur. Ex comparatione criminis causa constat, cum dicimus necesse fuisse alterutrum facere, & id, quod fecerimus, satius fuisse facere. Ea causa hujusmodi est: *C. Popilius, cum a Gallis obsideretur, neque effugere ullo modo posset, venit cum hostium ducibus in collocutionem; ita discessit, ut impedimenta relinqueret, exercitum educeret; satius esse duxit amittere impedimenta, quam exercitum. Exercitum eduxit, impedimenta reliquit; arcessitur majestatis*.

XVI. Quæ constitutiones, & quæ constitutionum partes sint, satis videor ostendisse. Nunc quo modo eas, & qua via tractari conveniat, demonstrandum est, si prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in causa destinari, quo ratio omnis totius orationis conferatur. Constitutione igitur reperta, statim quærenda est ratio. Ratio est, quæ causam facit, & continet defensionem, hoc modo, (ut docendi causa in hac potissimum consistamus:) Orestes, cum fateatur se occidisse matrem, nisi attulerit facti rationem, perverterit defensionem. Ergo affert eam: quæ nisi intercederet, ne causa quidem esset. *Illa enim*, inquit, *patrem meum occiderat*. Ergo (ut ostendi) ratio ea est, quæ continet defensionem, sine qua ne parva quidem dubitatio potest remorari damnationem. Inventa ratione, firmamentum quærendum est; id est, quod continet accusationem, quod affertur contra rationem defensionis, de qua ante dictum est. Id constituetur hoc modo: Cum usus fuerit Orestes ratione, hoc pacto, *Jure occidi, illa enim patrem meum occiderat*; utetur accusator firmamento, hoc modo: *Sed non abs te tamen occidi, neque indemnatam pœnas pendere oportuit*. Ex ratione defensionis, & ex firmamento accusationis, judicii quæstio nascatur oportet; quam nos judicationem, Græci κρινόμενον appellant. Ea constituitur ex conjunctione firmamenti & rationis defensione, hoc modo: *Cum dicat Orestes, se patris ulciscendi causa matrem occidisse, rectumne fuerit a filio sine judicio Clytæmnestram occidi*. Ergo hac ratione judicationem reperire convenit. Reperta judicatione, omnem rationem totius orationis eo conferri oportebit.

XVII. In omnibus constitutionibus & partibus constitutionum hac via judicationes reperientur, præterquam in conjecturali constitutione. In ea enim nec ratio quæritur, quare fecerit; fecisse enim negatur: nec firmamentum exquiritur; quoniam

non subest ratio. Quare ex intentione & infitiatione judicatio constituitur, hoc modo: Intentio est, *Occidisti Ajacem*. Infitiatio, *Non occidi*. Judicatio, *Occideritne*. Ratio omnis utriusque orationis, ut ante dictum est, ad hanc judicationem conferenda est. Si plures erunt constitutiones, aut partes constitutionum; judicationes quoque plures erunt in una causa, sed omnes simili ratione reperientur. Sedulo dedimus operam, ut breviter & dilucide, quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. Nunc, quoniam satis hujus voluminis magnitudo crevit, commodius est in altero libro de cæteris rebus deinceps exponere; ne qua propter multitudinem literarum possit animum tuum defatigatio retardare. Sed si quo hæc tardius, quam studes, absolventur, cum rerum magnitudini, tum nostris quoque occupationibus assignare debebis. Veruntamen maturabimus, & quod negotio diminutum fuerit, exæquabimus industria: ut pro tuo in nos officio, & nostro in te studio munus hoc accumulatissime tuæ largiamur voluntati.

RHETORICORUM
AD C. HERENNIUM
LIBER II.

I. IN primo libro, Herenni, breviter exposuimus, quas causas recipere oratorem oporteret, & in quibus officiis artis elaborare conveniret, & ea officia qua ratione facillime consequi posset. Verum quia neque de omnibus rebus simul dici poterat, & de maximis primum scribendum fuit, quo cætera tibi faciliora cognitu viderentur; ita nobis placitum est, ut ea quæ difficillima essent, potissimum scriberemus.

Causarum tria sunt genera, demonstrativum, deliberativum, judiciale. Multo difficillimum est judiciale. Ergo id primum absolvemus. Hoc & priore libro egimus, cum de quinque oratoris officiis tractaremus, quorum inventio & prima & difficillima est: ea quoque nobis erit in libro propemodum absoluta, & parvam partem ejus in tertium volumen transferemus. De sex partibus orationis primum scribere incepimus. In primo libro locuti sumus de exordio, narratione, divisione, nec pluribus verbis, quam necesse fuit, nec minus dilucide, quam te velle existimabamus. Deinde conjunctim de confirmatione & confutatione dicendum fuit. Quare genera constitutionum & earum partes aperuimus: ex quo simul ostendebatur, quomodo constitutionem & partes constitutionis, causa posita, reperiri oporteret. Deinde docuimus, judicationem quemadmodum quæri conveniret: qua inventa, curandum, ut omnis ratio totius orationis ad eam conferatur. Postea admonuimus esse causas complures,

plures, quibus plures constitutiones aut partes constitutionum accommodarentur.

II. Reliquum videbatur esse, ut ostenderemus, quæ ratio posset inventiones ad unamquamque constitutionem aut partem constitutionis accomodare. Et item quales argumentationes, quas Græci ἐπιχειρήματα appellant, sequi, & quales vitari oporteret: quorum utrumque pertinet ad confirmationem & confutationem. Deinde ad extremum docebimus, cujusmodi conclusionibus orationum uti oporteat: qui locus erat extremus de sex partibus orationis. Primum ergo quæremus, quemadmodum quamque causam tractari conveniat. Et nimirum conjecturalem, quæ prima & difficillima est, potissimum consideremus. In causa conjecturali, narratio accusatoris suspiciones interjectas & dispersas habere debet, ut nihil actum, nihil dictum, nusquam ventum, aut abitum, nihil denique factum sine causa putetur. Defensoris narratio simplicem & dilucidam expositionem debet habere, cum attenuatione suspicionis. Hujus constitutionis ratio in sex partes est distributa; probabile, collationem; signum, argumentum, consecutionem, approbationem. Horum unumquidque quid valeat, aperiemus. Probabile est, per quod probatur, expedisse reo peccare, & a simili turpitudine hominem nunquam absuisse. Id dividitur in causam & in vitam. Causa est ea, quæ induxit ad maleficium, commodorum spe, aut incommodorum vitatione: ut cum quæritur, num quod commodum maleficio appetierit, num honorem, num pecuniam, num dominationem, num aliquam cupiditatem amoris, aut hujusmodi libidinis voluerit explere. Aut num quod incommodum vitarit, inimicitias, infamiam, dolorem, supplicium.

III. Hic accusator in spe commodi cupiditatem ostendet adversarii, in vitatione incommodi formidinem augebit. Defensor autem negabit fuisse causam, si poterit, aut eam vehementer extenuabit. Deinde iniquum esse dicet, omnes, ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re perveniret, in suspicionem maleficii devocari. Deinde vita hominis ex ante factis spectabitur. In quo primum considerabit accusator, num quando simile quid fecerit. Si id non reperiet, quæret, num quando venerit in similem suspicionem: & in eo debebit esse occupatus, ut ad eam causam peccati, quam paulo ante exposuerit, vita hominis possit accommodari, hoc modo. Si dicet pecuniæ causa fecisse, ostendet eum semper avarum fuisse: si honoris, ambitiosum: ita poterit animi vitium cum causa peccati conglutinare. Si non poterit par animi vitium cum causa reperire, reperiat dispar. Si non poterit avarum demonstrare, demonstret corruptorem vel perfidiosum, si quo modo poterit: denique aliquo aut quam plurimis vitiis contaminabit personam: deinde qui illud fecerit tam nequiter, eundem hunc tam perperam fecisse non esse mirandum. Si vehementer castus & integer existimabitur adversarius, dicet facta, non famam spectari oportere; illum ante occultasse sua flagitia; se planum facturum, ab eo

ma-

maleficium non abesse. Defensor primum demonstrabit vitam integram, si poterit: id si non poterit, confugiet ad imprudentiam, stultitiam, adolescentiam, vim, persuasionem: quibus de rebus vituperatio eorum, quæ extra id crimen erunt, non debeat assignari. Sin vehementer hominis turpitudine impedietur, & infamia, prius dabit operam, ut falsos rumores dissipatos esse dicat de innocente; & utetur loco communi, rumoribus credi non oportere. Sin nihil horum fieri poterit, utatur extrema defensione, & dicat, non se de moribus ejus apud censores, sed de criminibus adversariorum apud judices dicere.

IV. Collatio est, cum accusator id, quod adversarium fecisse criminatur, alii nemini, nisi reo, bono fuisse demonstrat: aut alium neminem potuisse perficere, nisi adversarium: aut eum ipsum aliis rationibus aut non potuisse, aut non æque commode potuisse, aut eum effugisse alias rationes commodiores propter cupiditatem. Hoc loco defensor demonstret, oportet, aut aliis quoque bono fuisse, aut alios quoque id, quod ipse insimuletur, facere potuisse. Signum est, per quod ostenditur idonea perficiendi facultas esse quæsita. Id dividitur in partes sex; locum, tempus, spatium, occasionem, spem perficiendi, spem celandi. Locus quæritur, celebris, an desertus, semper desertus, an tum, cum id factum sit, fuerit in eo loco solitudo; sacer, an profanus; publicus, an privatus fuerit; cujusmodi loci attingant; num, qui est passus, perspectus aut exauditus esse possit. Horum quid reo, quid accusatori conveniat, perscribere non gravaremur, nisi facile quivis, causa posita, posset judicare. Initia enim inventionis ab arte debent proficisci; cætera facile comparabit exercitatio. Tempus ita quæritur; qua parte anni, qua hora: noctu, an interdiu: qua diei, qua noctis hora factum esse dicatur, & cur ejusmodi temporibus. Spatium ita consideratur, satisne longum fuerit ad eam rem transigendam, & potueritne scire, satis ad id perficiendum spatii futurum. Nam parvi refert satis spatii fuisse ad id perficiendum, si id ante sciri & ratione provideri non potuit. Occasio quæritur, idoneane fuerit ad rem adoriendam, an alia melior, quæ aut præterita sit, aut non exspectata. Spes perficiendi quæ fuerit, spectabitur hoc modo: si quæ supra dicta sunt signa, concurrerint; si præterea ex altera parte vires, pecunia, consilium, scientia, apparatio videbitur fuisse; ex altera parte imbecillitas, inopia, stultitia, imprudentia, inapparatio demonstrabitur fuisse: quare scire potuerit, utrum diffidendum, an confidendum fuerit. Spes celandi quæ fuerit; quæritur ex consciis, arbitris, adjutoribus, liberis, aut servis, aut utrisque.

V. Argumentum est, per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma suspicione. Id dividitur in tempora tria, præteritum, instans, consequens. In præterito tempore oportet considerare, ubi fuerit, ubi visus sit, quocum visus sit; num quid appararit, num quem convenerit, num quid dixerit, num quem habuerit de consciis, de adjutoribus, de adjumentis; num quo in loco præ-

præter consuetudinem fuerit, aut alieno tempore. In instanti tempore quæritur, num visus sit, cum faciebat, num qui strepitus, clamor, crepitus exauditus sit, aut denique num quid aliquo sensu perceptum sit, aspectu, auditu, tactu, odoratu, gustatu. Nam quivis horum sensus potest conflare suspicionem. In consequenti tempore spectabitur, num quid re transacta relictum sit, quod indicet aut factum esse maleficium, aut a quo sit factum. Factum esse, hoc modo: si tumore & livore decoloratum est corpus mortui, significat eum veneno necatum. A quo factum sit, hoc modo: si telum, si vestimentum, si quid ejusmodi relictum sit, aut vestigium repertum fuerit, si cruor in vestimentis, si in eo loco comprehensus, aut visus transacto negotio, quo in loco res gesta dicitur. Consecutio est, cum quæritur, quæ signa nocentis & innocentis consequi soleant. Accusator dicet, si poterit, adversarium, cum ad eum ventum sit, erubuisse, expalluisse, titubasse, inconstanter locutum esse, concidisse, pollicitum esse aliquid; quæ signa conscientiæ sunt. Si reus horum nihil fecerit, accusator dicet, eum usque adeo præmeditatum fuisse, quid sibi esset usu venturum, ut confidentissime resistens responderet, quæ signa confidentiæ, non innocentiæ sunt. Defensor, si pertimuerit, magnitudine periculi, non conscientia peccati se commotum esse dicet. Si non pertimuerit, fretum innocentia negabit esse commotum.

VI. Approbatio est, qua utimur ad extremum, confirmata suspicione. Ea habet locos proprios atque communes. Proprii sunt ii, quibus, nisi accusator, & ii, quibus nisi defensor, nemo potest uti. Communes sunt, qui alia in causa ab eo, alia ab accusatore tractantur. In causa conjecturali proprius locus accusatoris est, cum dicit malorum misereri non oportere, & cum auget peccati atrocitatem. Defensoris proprius locus est, cum misericordiam captat, & cum accusatorem calumniari criminatur. Communes loci sunt cum accusatoris, tum defensoris, a testibus contra testes, a quæstionibus contra quæstiones, ab argumentis contra argumenta, a rumoribus contra rumores. A testibus dicemus secundum auctoritatem & vitam testium, & constantiam testimoniorum. Contra testes, vitæ turpitudinem, testimoniorum inconstantiam: si aut fieri non potuisse dicemus, aut non factum esse quod dicant, aut scire illos non potuisse, aut cupide dicere, & argumentari. Hæc & ad improbationem & approbationem testium pertinebunt.

VII. A quæstionibus dicemus, cum demonstrabimus, majores nostros veri inveniendi causa tormentis & cruciatibus voluisse quæri, & summo dolore homines cogi, ut quicquid sciant, dicant. Et præterea confirmatior hæc erit disputatio, si quæ dicta erunt argumentando, iisdem viis, quibus omnis conjectura, trahemus ad verisimilem suspicionem; idemque hoc in testimoniis facere oportebit. Contra quæstiones hoc modo dicemus; primum majores nostros voluisse certis in rebus interponi quæstiones, cum, quæ vere dicerentur, sciri; quæ falso in quæstione pronuntia-

tiarentur, refelli possent, hoc modo: Quo in loco quid positum sit, & siquid esset simile, quod videri, aut aliquo simili signo percipi posset, deinde, dolori credi non oportere, quod alius alio recentior sit in dolore, quod ingeniosior ad comminiscendum, quod denique sæpe scire, aut suspicari possit, quid quæsitor velit audire; quod cum dixerit, intelligat sibi finem doloris futurum. Hæc disputatio comprobabitur, si refellemus, quæ in quæstionibus erunt dicta probabili argumentatione; idque partibus conjecturæ, quas ante exposuimus, facere oportebit. Ab argumentis, & signis, & cæteris locis, quibus augetur suspicio, dicere, hoc modo convenit: Cum multa concurrant argumenta & signa, quæ inter se consentiant, rem perspicuam, non suspiciosam videri oportere. Item plus oportere signis & argumentis credi, quam testibus. Hæc enim eo modo exponi, quo re vera sint gesta; testes corrumpi posse vel pretio, vel gratia, vel metu, vel simultate. Contra argumenta & signa & cæteras suspiciones dicemus hoc modo: si demonstrabimus, nullam rem esse, quam non suspicionibus quivis possit criminari; deinde, unamquamque supicionem extenuabimus, & dabimus operam, ut ostendamus, nihilo magis in nos eam, quam in alium quempiam convenire; indignum esse facinus, sine testibus conjecturam & suspicionem firmamenti satis habere.

VIII. A rumoribus dicemus, si negabimus temere famam nasci solere, quin subsit aliquid; & si dicemus causam non fuisse, quare quispiam confingeret, & comminisceretur; & præterea si cæteri falsi soleant esse, argumentabimur hunc esse verum. Contra rumores dicemus primum, si docebimus multos esse falsos rumores, & exemplis utemur, de quibus falsa fama fuerit; & aut inimicos nostros, aut homines natura malevolos & maledicos confinxisse dicemus; & aut aliquam fictam fabulam in adversarios afferemus, quam dicamus omnibus in ore esse; aut verum rumorem proferemus, qui illis aliquid turpitudinis afferat, neque tamen ei rumori nos fidem habere dicemus; ideo quod quivis homo possit quemvis turpem de quolibet rumorem proferre, & confictam fabulam dissipare. Veruntamen si rumor vehementer probabilis esse videbitur, argumentando famæ fidem poterimus abrogare. Quod & difficillima tractatu est constitutio conjecturalis, & in veris causis sæpissime tractanda est, eo diligentius omnes ejus partes perscrutati sumus; ut ne parvula quidem titubatione aut offensione impediremur, si ad hanc rationem præceptionis, assiduitatem exercitationis accommodaremus. Nunc ad legitimæ constitutionis partes transeamus.

IX. Cum voluntas scriptoris cum scripto dissidere videbitur, si a scripto dicemus, his locis utemur, secundum narrationem: primum scriptoris collaudatione: deinde scripti recitatione: deinde percunctatione, scirentne adversarii id scriptum fuisse in lege, aut in testamento, aut in stipulatione, aut in quolibet scripto, quod ad eandem rem pertineat. Deinde collatione, quid scriptum sit, quid adversarii se fecisse dicant: quid ju-

judicem sequi conveniat, utrum id, quod diligenter perscriptum sit, an id, quod acute sit excogitatum; deinde ea sententia, quæ ab adversariis sit excogitata, & scripto attributa, contemnetur & infirmabitur. Deinde quæretur, quid ei obfuerit, si id voluisset adscribere, num non potuerit perscribi. Deinde a nobis sententia reperietur, & causa proferetur, quare id scriptor senserit, quod perscripsit: & demonstrabitur scriptum illud esse dilucide, breviter, commode, perfecte, certa cum ratione. Deinde exempla proferentur, quæ res, cum ab adversariis sententia redderetur, & voluntas afferretur, a scripto potius judicatæ sint. Deinde ostendetur, quam periculosum sit a scripto recedere. Locus communis est contra eum, qui, cum fateatur, se contra id, quod legibus sancitum, aut testamento perscriptum sit, fecisse, tamen facti quærat defensionem.

X. A sententia sic dicemus. Primum laudabimus scriptoris commoditatem atque brevitatem, quod tantum scripserit, quod necesse fuerit: illud, quod sine scripto intelligi potuerit, non necessario scribendum putarit. Deinde dicemus calumniatoris esse officium, verba & literas sequi, negligere voluntatem. Deinde id, quod scriptum sit, aut non posse fieri, aut non lege, non more, non natura, non æquo & bono posse fieri; quæ omnia scriptorem voluisse quam rectissime fieri nemo dubitet: at ea, quæ a nobis facta sint, justissime facta. Deinde contrariam sententiam aut nullam esse, aut stultam, aut injustam, aut non posse fieri, aut non constare cum superioribus & inferioribus sententiis, aut cum jure communi, aut cum aliis legibus communibus, aut cum rebus judicatis dissentire. Deinde exemplorum a voluntate, & contra scriptum judicatorum enumeratione utemur; deinde legum & stipulationum breviter excerptarum, in quibus intelligatur scriptorum voluntas & expositio. Locus communis contra eum, qui scriptum recitet, & scriptoris voluntatem non interpretetur. Cum duæ leges inter se discrepant, videndum est primum, num qua obrogatio aut derogatio sit. Deinde, utrum leges ita dissentiant, ut altera jubeat, altera vetet: an ita, ut altera cogat, altera permittat. Infirma enim erit ejus defensio, qui negabit se fecisse quod cogeretur, cum altera lex permitteret. Plus enim valet sanctio permissione. Item illa defensio tenuis est, cum ostenditur id factum esse, quod ea lex sanciat, cui legi obrogatum, vel derogatum sit: id, quod posteriori lege sancitum sit, esse neglectum. Cum hæc erunt considerata, statim nostræ legis expositione, recitatione, collaudatione utemur. Deinde contrariæ legis enodabimus voluntatem, & eam trahemus ad nostræ causæ commodum. Deinde de juridiciali absoluta sumemus rationem juris, & quæremus partem juris, utrum cum ea faciat; de qua parte posterius differemus.

XI. Si ambiguum est scriptum, ut puta quod in duas aut plures sententias trahi possit, hoc modo tractandum est. Primum, sitne ambiguum, quærendum est. Deinde, quomodo scriptum esset, si id, quod adversarii interpretantur, scriptor fieri voluisset,

ſet, oſtendendum eſt. Deinde id, quod nos interpretemur, & fieri poſſe, & honeſte, recte, lege, more, natura, bono & æquo fieri poſſe: quod adverſarii interpretentur, e contrario: nec eſſe ambigue ſcriptum, cum intelligatur, utra ſententia vera ſit. Sunt qui arbitrantur ad hanc cauſam tractandam vehementer pertinere cognitionem amphiboliarum eam, quę a dialecticis profertur. Nos vero arbitramur, non modo nullo adjumento eſſe, ſed potius maximo impedimento. Omnes enim illi amphibolias aucupantur, eas etiam, quæ ex altera parte ſententiam nullam poſſunt interpretari. Itaque & alieni ſermonis moleſti interpellatores, & ſcripti tum odioſi, tum obſcuri interpretes ſunt; & dum caute & expedite loqui volunt, infantiſſimi reperiuntur. Ita dum metuunt in dicendo, ne quid ambiguum dicant, nomen ſuum pronuntiare non poſſunt. Verum horum pueriles opiniones rectiſſimis rationibus, cum voles, refellemus. In præſentia hoc interdicere non alienum fuit, ut hujus infantiæ garrulam diſciplinam contemneremus.

XII. Cum definitione utemur, primum afferemus brevem vocabuli definitionem, hoc modo: *Majeſtatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus rebus civitatis amplitudo conſtat: quæ ſunt ea? quæ capiunt ſuffragia populi, & magiſtratus conſilia. Nempe igitur tu & populum ſuffragio & magiſtratum conſilio privaſti, cum pontes diſturbaſti.* Item ex contrario: *Majeſtatem is minuit, qui amplitudinem civitatis detrimento afficit. Ego non affeci, ſed prohibui detrimenuo; ærarium enim conſervavi, libidini malorum reſtiti, majeſtatem omnem interire non paſſus ſum.* Primum igitur vocabuli ſententia breviter, & ad utilitatem cauſæ accommodate deſcribetur. Deinde factum noſtrum cum verbi deſcriptione conjungetur. Deinde contrariæ deſcriptionis ratio refelletur, ſi aut falſa erit, aut inutilis, aut turpis, aut injurioſa. Id quoque ex juris partibus ſumetur de juridiciali abſoluta, de qua jam loquemur. Quæritur in tranſlationibus, primum, num aliquis ejus rei actionem per petitionem aut perſecutionem habeat, quem non oporteat; num alio modo, tempore, loco, num alia lege, num alio quærente, aut agente. Hæc legibus, moribus, æquo & bono reperientur, de quibus dicetur in juridiciali abſoluta. In cauſa rationali primum quæretur, ecquid in rebus majoribus, aut minoribus, aut ſimilibus, ſimiliter ſcriptum aut judicatum ſit. Deinde, utrum ea res ſimilis ſit ei rei, qua de agitur, an diſſimilis. Deinde, utrum conſulto de ea re ſcriptum non ſit, quod noluerit cavere, an quod ſatis cautum putarit, propter cæterorum ſcriptorum ſimilitudinem. De partibus legitimæ conſtitutionis ſatis dictum eſt; nunc ad juridicialem revertamur.

XIII. Abſoluta juridiciali conſtitutione utemur, cum ipſam rem, quam nos feciſſe confitemur, jure factam dicemus, ſine ulla aſſumptione extrariæ defenſionis. In ea quæri convenit, jurene factum ſit. De eo cauſa poſita dicere poterimus, ſi, ex quibus partibus jus conſtet, cognoverimus. Conſtat igitur ex his partibus; natura, lege, conſuetudine, judicato, æquo & bono, pacto. Natura jus eſt, quod cognationis aut pieta-

pietatis causa observatur; quo jure parentes a liberis, & a parentibus liberi coluntur. Lege jus est id, quod populi jussu sancitum est; quod genus, *Ut in jus eas, cum voceris*. Consuetudine jus est id, quod sine lege æque ac si legitimum sit, usitatnm est; quod genus, id: *Quod argentario tuleris expensum, a socio ejus recte repetere possis*. Judicatum est id, de quo sententia lata est, aut decretum interpositum. Ea sæpe diversa sunt, ut aliud alii judici, aut prætori, aut consuli, aut tribuno plebis placitum sit; & fit, ut de eadem re sæpe alius aliud decreverit, aut judicaverit; quod genus, M. Drusus, prætor urbanus, quod cum herede mandati ageretur, judieium reddit; S. Julius non reddidit. Item, C. Cælius judex absolvit injuriarum eum, qui Lucilium poetam in scena nominatim læserat; P. Mucius eum, qui L. Accium poetam nominaverat, condemnavit. Ergo quia possunt res simili de causa dissimiliter judicatæ proferri, cum id usu venerit, judicem cum judice, tempus cum tempore, numerum cum numero judiciorum proferemus. Ex æquo & bono jus constat, quod ad veritatem & utilitatem communem videtur pertinere: quod genus, *Ut major annis* LX. *& cui morbus causa est, cognitorem det*. Ex eo vel novum jus constitui convenit ex tempore, & hominis dignitate. Ex pacto jus est, *Si qui inter se pepigerunt, si quid inter quos convenit*. Pacta sunt, quæ legibus observanda sunt, hoc modo, *Rem ubi pagunt, orato, ni pagunt, in comitio, aut in foro ante meridiem causam conjicito*. Sunt item pacta, quæ sine legibus observantur ex conventu, quæ juri præstare dicuntur. His igitur partibus injuriam demonstrari, jus confirmari convenit, idque in absoluta juridiciali faciendum videtur.

XIV. Cum ex comparatione quæretur, utrum satius fuerit agere id, quod reus dicat se fecisse, an id, quod accusator dicat oportuisse fieri: primum quæri convenit, utrum fuerit utilius ex contentione, hoc est, utrum venustius, facilius, conducibilius. Deinde oportebit quæri, ipsumne oportuerit judicare, utrum fuerit utilius, an aliorum fuerit statuendi potestas. Deinde interponetur ab accusatore suspicio ex constitutione conjecturali, quare putetur non ea ratione factum esse, quo melius deteriori anteponeretur, sed dolo malo negotium gestum. Deinde quæretur, potueritne vitari, ne in eum locum veniretur. Ab defensore contra refelletur argumentatio conjecturalis, aliqua probabili causa, de qua ante dictum est. His locis ita tractatis, accusator utetur loco communi in eum, qui inutile utili præposuerit, cum statuendi non habuerit potestatem. Defensor contra eos, qui æquum censeant, rem perniciosam utili præponi, utetur loco communi per conquestionem, & simul quæret ab accusatoribus, & ab judicibus ipsis, quid facturi essent, si in eo loco fuissent; & tempus, locum, rem, deliberationem suam ponet ante oculos.

XV. Translatio criminis est, cum ab reo facti causa in aliorum peccatum transfertur. In qua primum quærendum est, jurene in alium crimen transferatur. Deinde spectandum est, an æque magnum sit illud peccatum,

quod in alium transferatur, atque illud, quod reus suscepisse se fateatur. Deinde oportueritne in ea re peccare, in qua alius ante peccarit. Deinde oportueritne judicium ante fieri. Deinde, cum factum judicium non sit de illo crimine, quod in alium transferatur, oporteatne de ea re judicium fieri, quæ res in judicium non venerit. Locus communis accusatoris, contra eum, qui plus censeat vim, quam judicia valere oportere, & ab adversariis percunctabitur accusator, quid futurum sit, si idem cæteri faciant, ut de indemnatis supplicia sumant, quod eos idem fecisse dicant. Quid si ipse accusator idem facere voluisset? Defensor eorum peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transferetur; rem, locum, tempus ante oculos ponet, ut ii, qui audient, existiment aut non potuisse, aut non fuisse utile rem in judicium venire.

XVI. Concessio est, per quam nobis ignosci postulamus. Ea dividitur in purgationem, & deprecationem. Purgatio est, cum consulto a nobis factum negamus. Ea dividitur in necessitudinem, fortunam, imprudentiam. De his primum partibus ostendendum est; deinde ad deprecationem revertendum videtur. Primum considerandum est, utrum per culpam ventum sit in necessitudinem, num culpam veniendi necessitudo fecerit. Deinde quærendum est, ecquo modo vis illa vitari potuerit, ac levari. Deinde is, qui in necessitudinem causam conferet, expertusne sit, quid contra facere, aut excogitare posset. Deinde numquæ suspiciones ex conjecturali constitutione trahi possint, quæ significent, id consulto factum esse, quod necessario accidisse dicitur. Deinde si maxime necessitudo quæpiam fuerit, conveniatne eam satis idoneam causam putari. Si autem imprudentia reus se peccasse dicet, primum quæretur, utrum potuerit scire, an non potuerit. Deinde, utrum data sit opera, ut sciretur, an non. Deinde, utrum casu nescierit, an culpa. Nam qui se propter vinum, aut amorem, aut iracundiam, fugisse rationem dicet, is animi vitio videbitur nescisse, non imprudentia. Quare non imprudentia se defendet, sed culpa contaminabit. Deinde conjecturali constitutione quæretur, utrum scierit, an ignoraverit, & considerabitur, satisne imprudentia præsidii debeat esse, cum factum esse constet imprudenter. Cum in fortunam causa conferetur, & ea re defensor ignosci reo dicet oportere, eadem omnia videntur consideranda, quæ de necessitudine præscripta sunt. Etenim omnes hæ tres partes purgationis inter se finitimæ sunt, ut in omnes eadem fere possint accommodari. Loci communes in his causis; Accusatoris contra eum, qui, cum se peccasse confiteatur, tamen oratione judices demoretur; Defensoris, de humanitate, misericordia; voluntatem in omnibus rebus spectari convenire, & quæ consulto facta non sint, ea fraudi esse non oportere.

XVII. Deprecatione utemur, cum fatebimur nos peccasse, neque id imprudenter, aut fortuitu, aut necessario fecisse dicemus, & tamen ignosci nobis postulabimus. Hic ignoscendi ratio quæritur ex iis locis, si plura aut majora officia, quam maleficia, vide-

videbuntur constare; si qua virtus, aut nobilitas erit in eo, qui supplicabit; si qua spes erit, usui futurum, si sine supplicio discesserit; si ipse ille supplex, mansuetus, & misericors in potestatibus ostendetur fuisse; si ea, quæ peccavit, non odio, neque crudelitate, sed officio & recto studio commotus fecit; si tali de causa aliis quoque ignotum est; si nihil ab eo periculi nobis futurum videbitur, si eum missum fecerimus; si nulla aut a nostris civibus, aut ab aliqua alia civitate vituperatio ex ea re suscipietur. Loci communes, de humanitate, fortuna, misericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex contrario utetur is, qui contra dicet, cum amplificatione, & enumeratione omnium peccatorum. Hæc causa judicialis fieri non potest, ut in primo libro ostendimus: sed quod potest vel ad senatum vel ad consilium venire, non visa est supersedenda. Cum a nobis crimen removere volemus, aut in rem aut in hominem nostri peccati causam conferemus. Si causa in hominem conferetur, quærendum erit primum, potueritne tantum, quantum reus demonstrabit is, in quem causa conferetur, & ecquonam modo aut honeste, aut sine periculo potuerit obsisti: si maxime ita sit, num ea re concedi reo conveniat, quod alieno inductu fecerit. Deinde in conjecturalem trahetur controversiam; & edisseretur, num consulto factum sit. Si causa in rem quandam conferetur, & hæc eadem fere, & omnia, quæ de necessitudine præcepimus, consideranda erunt.

XVIII. Quoniam satis ostendere videmur, quibus argumentationibus in unoquoque genere causæ judicialis uti conveniret; consequi videtur, ut doceamus, quemadmodum ipsas argumentationes ornate & absolute tractare possimus. Nam fere non difficile est invenire, quid sit causæ adjumento; difficillimum vero est, inventum expolire, & expedite pronuntiare. Hæc enim res facit, ut neque diutius, quam satis sit, in eisdem locis commoremur, neque eodem identidem revolvamur, neque inchoatam argumentationem relinquamus, neque incommode ad aliam deinceps transeamus. Itaque hac ratione & ipsi meminisse poterimus, quid quoquo loco dixerimus, & auditor cum totius causæ, tum uniuscujusque argumentationis distributionem percipere & meminisse poterit. Ergo absolutissima & perfectissima argumentatio est ea, quæ in quinque partes est distributa, propositionem, rationem, rationis confirmationem, exornationem, complexionem. Propositio est, per quam ostendimus summatim, quid sit, quod probare volumus. Ratio est causa, quæ demonstrat verum esse id, quod intendimus, brevi subjectione. Rationis confirmatio est ea, quæ pluribus argumentis corroborat breviter expositam rationem. Exornatio est, qua utimur rei honestandæ & collocupletandæ causa, confirmata argumentatione. Complexio est, quæ concludit breviter, colligens partes argumentationis.

XIX. Hisce igitur quinque partibus, ut absolutissime utamur, hoc modo tractabimus argumentationem. Causam ostendemus Ulyssi fuisse, quare interfecerit Ajacem: inimicum enim

nim acerrimum de medio tollere volebat; a quo sibi non injuria summum periculum metuebat. Videbat illo incolumi, se incolumem non futurum; sperabat illius morte se salutem sibi comparare; consueverat, si jure non poterat, quavis injuria inimico exitium machinari; cui rei mors indigna Palamedis testimonium dat. Ergo & metus periculi hortabatur eum interimere, a quo supplicium verebatur; & consuetudo peccandi maleficii suscipiendi removebat dubitationem. Omnes enim cum minima peccata cum causa suscipiunt, tum vero illa, quæ multo maxima sunt maleficia, aliquo certo emolumento ducti suscipere conantur. Si multos induxit in peccatum pecuniæ spes, si complures scelere se contaminaverunt imperii cupiditate, si multi leve compendium fraude maxima commutaverunt; cui mirum videbitur, istum a maleficio propter acerrimam formidinem non temperasse? Virum fortissimum, integerrimum, inimicitiarum persequentissimum, injuria lacessitum, ira excitatum, homo timidus, nocens, conscius sui peccati, insidiosus, inimicum incolumem esse noluit: cui tandem hoc mirum videbitur? Nam cum feras bestias videamus alacres & erectas vadere, ut alteri bestiæ noceant; non est incredibile putandum, istius quoque animum ferum, crudelem, atque inhumanum, cupide ad inimici perniciem profectum; præsertim cum in bestiis nullam neque bonam neque malam rationem esse videamus; in isto plurimas & pessimas rationes semper fuisse intelligamus. Si ergo pollicitus sum, me daturum causam, qua inductus Ulysses accesserit ad maleficium, &, si inimicitiarum acerrimam rationem, & periculi metum intercessisse demonstravi; non est dubium, quin confiteatur causam maleficii fuisse. Ergo absolutissima est argumentatio ea, quæ ex quinque partibus constat: sed ea non semper necesse est uti. Tum enim complexione supersedendum est, si res brevis est, ut facile memoria comprehendatur: tum exornatio prætermittenda est, si parum locuples ad amplificandum & exornandum res videtur esse. Sin & brevis erit argumentatio, & res tenuis, aut humilis; tum & exornatione & complexione supersedendum est. In omni argumentatione de duabus partibus postremis, hęc, quam exposui, ratio est habenda. Ergo amplissima est argumentatio quinquepartita; brevissima est tripartita; mediocris; sublata aut exornatione aut complexione, quadripartita.

XX. Duo genera sunt vitiosarum argumentationum; unum, quod ab adversario reprehendi potest, idque pertinet ad causam; alterum, quod tametsi nugatorium est, tamen non indiget reprehensione. Quæ sint, quę reprehensione confutari conveniat, quæ tacite contemni atque vitari sine reprehensione, si exempla subjecero, intelligere dilucide poteris. Hæc cognitio vitiosarum argumentationum duplicem utilitatem afferet. Nam & vitare in argumentatione vitium admonebit, & ab aliis non vitatum commode reprehendere docebit. Quoniam igitur ostendimus, perfectam & plenam argumentationem ex quinque partibus constare, in unoquaque parte argumentationis quæ vitia vitanda sunt,

sunt, consideremus: ut & ipsi ab his vitiis recedere, & adversariorum argumentationes hac præceptione in omnibus partibus tentare, & ab aliqua parte labefactare possimus. Expositio vitiosa est, cum ab aliqua aut a majore parte ad omnes confertur id, quod non necessario est omnibus attributum; ut si quis hoc modo exponat: *Omnes qui in paupertate sunt, malunt maleficio parare divitias, quam officio paupertatem tueri*. Si quis hoc modo exposuerit argumentationem, ut non curet quærere, qualis ratio aut rationis confirmatio sit, ipsam facile reprehendemus expositionem, cum ostendemus, id quod in aliquo paupere improbo sit, in omnes pauperes falso & injuria conferri. Item vitiosa expositio est, cum id, quod raro fit, fieri omnino negatur, hoc modo: *Nemo potest uno aspectu, neque præteriens, in amorem incidere*. Nam cum nonnemo devenerit in amorem uno aspectu, cum ille neminem dixerit omnino, nihil differt rarò id fieri, dummodo aliquando fieri aut posse fieri intelligatur.

XXI. Item vitiosa expositio est, cum omnes res ostendimus nos collegisse, & aliquam rem idoneam præterimus, hoc modo: *Quoniam igitur hominem occisum constat esse, necesse est aut a prædonibus, aut ab inimicis occisum esse, aut abs te, quem ille heredem testamento ex parte faciebat. Prædones illo loco nunquam sunt visi: inimicum nullum habebat. Relinquitur, si neque a prædonibus, neque ab inimicis occisus est, quoniam alteri non erant, alteros non habebat, ut abs te sit interemptus*. Nam in hujuscemodi expositione, reprehensione utemur, si quos præter eos, quos ille dixerit, potuisse suscipere maleficium ostenderimus: velut in hoc exemplo, cum dixerit necesse esse aut a prædonibus, aut ab inimicis, aut a nobis occisum esse; dicemus potuisse vel a familia, vel a coheredibus nostris. Cum hoc modo illorum collectionem disturbaverimus, nobis latiorem locum defendendi relinquemus. Ergo hoc quoque vitandum est in expositione, nequando, cum omnia collegisse videamur, aliquam idoneam partem reliquerimus. Item vitiosa expositio est, quæ constat ex falsa enumeratione: ut si, cum plura sunt, pauciora dicamus, hoc modo: *Duæ res sunt, Judices, quæ omnes ad maleficium impellunt, luxuries, & avaritia. Quid amor? inquiet quispiam. Quid ambitio? quid religio? quid metus mortis? quid imperii cupiditas? quid denique alia permulta?* Item falsa enumeratio est, cum pauciora sunt, & plura dicimus, hoc modo: *Tres res sunt, quæ omnes homines sollicitant, metus, cupiditas, ægritudo*. Satis enim fuerat dixisse metum & cupiditatem, quoniam ægritudinem cum utraque re conjunctam esse necesse est.

XXII. Item vitiosa expositio est, quæ nimium longe repetitur, hoc modo: *Omnium malorum stultitia est mater, quæ parit immensas cupiditates: immensæ porro cupiditates infinitæ & immoderatæ sunt. Hæ pariunt avaritiam: avaritia porro hominem ad quodvis maleficium impellit. Igitur avaritia inducti adversarii nostri; hoc in se facinus admiserunt*. Hic id, quod extremum dictum est, satis fuit exponere, ne Ennium, & cæteros poetas imitemur, quibus hoc modo loqui con-

concesſum eſt,

Utinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes:
Neve inde navis incohoandæ exordium
Cœpiſſet, quæ nunc nominatur nomine
Argo, qua vecti Argivi delecti viri,
Petebant illam pellem inauratam arietis,
Colchis, imperio regis Peliæ per dolum:
Nam nunquam hera errans mea domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore ſævo ſaucia.

Nam hic ſatis erat dicere (ſi id modo, quod esſet ſatis, curaſset poeta)

Utinam ne hera errans mea, domo efferret pedem
Medea.

Ergo hac quoque ab ultimo repetitione in expoſitionibus magnopere ſuperſedendum eſt. Non enim reprehenſione, ſicut aliæ complures, ſed ſua ſponte vitioſa eſt.

XXIII. Vitioſa ratio eſt, quæ ad expoſitionem non eſt accommodata, vel propter infirmitatem, vel propter vanitatem. Infirma ratio eſt, quę non neceſſario oſtendit ita eſſe, quemadmodum expoſitum eſt: velut apud Plautum,

Amicum caſtigare ob meritam noxiam,
Immane eſt facinus: verum in ætate utile,
Et conducibile.

Hæc expoſitio eſt. Videamus, quæ ratio afferatur:

Nam ego amicum hodie meum
Concaſtigabo pro commerita noxia.

Ex eo, quod ipſe facturus eſt, non ex eo, quod fieri convenit, utile quid ſit, ratiocinatur. Vana ratio eſt, quæ ex falſa cauſa conſtat, hoc modo. *Amor fugiendus non eſt. Nam ex eo veriſſima naſcitur amicitia.* Aut hoc modo; *Philoſophia vitanda eſt. Affert enim ſocordiam atque deſidiam.* Nam hæ rationes niſi falſæ eſſent, expoſitiones quoque earum veras eſſe confiteremur. Item infirma ratio eſt, quæ non neceſſariam cauſam affert expoſitionis: velut Pacuvius,

Fortunam inſanam eſſe & cæcam & brutam perhibent Philoſophi,
Saxoque illam inſtare globoſo prædicant volubilem:
Ideo, quo ſaxum impulerit fors, cadere eo fortunam autumant.
Cæcam ob eam rem eſſe iterant, quia nihil cernat, quo ſeſe applicet.
Inſanam autem ajunt, quia atrox, incerta, inſtabiliſque ſit.
Brutam, quia dignum atque indignum nequeat internoſcere.
Sunt autem alii Philoſophi, qui contra fortunam negant
Eſſe ullam, ſed temeritate omnia regi. Id magis
Veriſimile ajunt; quod uſus reapſe experiundo edocet.
Velut Oreſtes modo fuit Rex, modo mendicus factus eſt:
Naufragio res contigit: nempe ergo haud fortuna obtigit.

Nam hic Pacuvius infirma ratione utitur, cum ait, verius eſſe temeritate, quam fortuna res regi. Nam utraque opinione philoſophorum fieri potuit, ut is, qui rex fuiſſet, mendicus factus eſſet.

XXIV. Item infirma ratio eſt, quæ videtur pro ratione afferri, ſed idem dicit, quod in expoſitione dictum eſt, hoc modo; *Magno malo eſt hominibus ava-*

avaritia, *idcirco quod homines magnis & multis incommodis conflictantur propter immensam pecuniæ cupiditatem*. Nam hic aliis verbis idem per rationem dicitur, quod dictum est per expositionem. Item infirma ratio est, quæ minus idoneam, quam res postulat, causam subjicit expositionis, hoc modo: *Utilis est sapientia, propterea quod qui sapientes sunt, pietatem colere consueverunt*. Item, *utile est amicos veros habere. Habeas enim quibuscum jocari possis*. Nam hujusmodi in rationibus non universa, neque absoluta, sed extenuata ratione expositio confirmatur. Item infirma ratio est, quæ vel alii expositioni potest accommodari, ut facit Pacuvius, qui eandem affert rationem, quare cæca; eandem, quare bruta fortuna dicatur. In confirmatione rationis, multa & vitanda in nostra, & observanda in adversariorum ratione sunt vitia; propterea que diligentius consideranda sunt, quod accurata confirmatio rationis totam vehementissime comprobat argumentationem. Utuntur igitur studiose in confirmanda ratione duplici conclusione, hoc modo:

Injuria abs te afficior indigna, pater.
Nam, si improbum Cresphontem existimaveras,
Cur me huic locabas nuptiis? sin est probus,
Cur talem invitam invitum cogis linquere?

Quæ hoc modo concludentur, aut ex contrario convertentur, aut ex simplici parte reprehendentur. Ex contrario hoc modo:

Nulla te indigna, nata, afficio injuria.
Si probus est, bene locavi: sin autem improbus,
Divortio te liberabo incommodis.

Ex simplici parte reprehendentur, si ex duplici conclusione alterutra pars diluitur, hoc modo:

Nam si improbum Cresphontem existimaveras,
Cur me huic locabas nuptiis? Duxi probum.
Erravi: post cognovi, & fugio cognitum.

Ergo reprehensio hujus conclusionis duplex est; acutior illa superior, facilior hæc posterior ad excogitandum.

XXV. Item vitiosa est confirmatio rationis, cum ea re quæ plura significat, abutimur pro certo unius rei signo, hoc modo: *Necesse est, quoniam pallet, ægrotasse*: aut, *Necesse est peperisse, quoniam sustinet puerum infantem*. Nam hæc sua sponte certa signa non habent, si non cætera quoque similia concurrant. Quod si concurrerint, nonnihil hujusmodi signa adaugent suspicionem. Item vitiosum est, cum vel in alium, vel in eum ipsum, qui dicit, id, quod in adversarium dicitur, potest convenire, hoc modo:

Miseri sunt, qui uxores ducunt: at tu duxisti alteram.

Item vitiosum est id, quod vulgarem habet defensionem, hoc modo: *Iracundia inductus peccavit, aut adolescentia, aut amore*. Hujuscemodi enim deprecationes si probabuntur, impure maxima peccata dilabentur. Item vitiosum est, cum id pro certo sumitur, quod inter omnes non constat, quia etiam nunc in controversia est, hoc modo,

Eho tu, dii, quibus est potestas motus superum, atque inferum,

Pacem inter se conciliant, conferunt concordiam.

Nam ita pro suo jure hoc exemplo usum Cresphontem Ennius induxit, quasi jam satis certis rationibus ita esse demonstrasset. Item vitiosum est, quod jam quasi sero, atque acto negotio dici videtur, hoc modo: *In mentem mihi si venisset, Quirites, non commisissem, ut hunc in locum res veniret; nam hoc, aut hoc fecissem: sed me tum hæc ratio fugit.* Item vitiosum est, cum id, quod in aperto delicto positum est, tamen aliqua levi tegitur defensione, hoc modo:

Cum te expetebant omnes, florentissimo
Regno reliqui: nunc desertum ab omnibus,
Summo periclo sola ut restituam paro.

XXVI. Item vitiosum est, quod in aliam partem, ac dictum sit, potest accipi. Id est hujusmodi, ut, si quis potens ac factiosus in concione dixerit, *Satius est uti regibus, quam malis legibus.* Nam & hoc tametsi rei arguendæ causa potest sine malitia dici, tamen propter potentiam ejus, qui dicit, non dicitur sine atroci suspicione. Item vitiosum est, falsis aut vulgaribus definitionibus uti. Falsæ sunt hujusmodi, si quis dicat injuriam esse nullam, nisi quæ ex pulsatione, aut convicio constet. Vulgares sunt, quæ nihilominus in aliam rem transferri possunt: ut si quis dicat, *Quadruplator, ut breviter describam, capitalis est. Est enim improbus, & pestifer civis.* Nam nihilo magis quadruplatoris, quam furis, quam sicarii, aut proditoris attulit definitionem. Item vitiosum est pro argumento sumere, quod in disquisitione positum est: ut, *si quis, quem furti arguas, dicat, eum esse hominem improbum, avarum, fraudulentum: ei rei testimonium esse, quod sibi furtum fecerit.* Item vitiosum est, controversiam controversia dissolvere, hoc modo: *Non convenit, Censores, istum vobis satisfacere ex eo, quod ait, se non potuisse adesse, ita ut juratus fuerat. Quod si ad exercitum non venisset, idne tribuno militum diceret?* Hoc ideo vitiosum est, quia non expedita, aut judicata res, sed impedita, & in simili controversia posita, exempli loco perfertur. Item vitiosum est, cum id, de quo summa controversia est, parum expeditur, & quasi transfactum sit, relinquitur, hoc modo:

Aperte fatur dictio, si intelligas.
Tali dari arma, qualis qui gessit, fuit,
Jubet, potiri si studeamus Pergamo:
Quæ ego profiteor esse mea, me æquum est frui
Fraternis armis, mihique adjudicarier,
Vel quod propinquus, vel quod virtutis æmulus.

Item vitiosum est, ipsum sibi in sua oratione dissentire, & contra ea, quæ ante dixerit, dicere, hoc modo:

Quare accusem hunc, nequeo exputando evolvere.
Nam si veretur, quid eum accusem, qui est probus?
Sin inverecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accusem, qui id parvi auditu existimet?

XXVII. Non incommoda ratione videtur sibi ostendisse, quare non accusaret. Quid quod postea ait?

Nunc ego te ab summo jam detexam exordio.

Item

Item vitiosum est, quod dicitur contra judicis voluntatem, aut eorum, qui audiunt, si aut partes, quibus illi student, aut homines, quos illi caros habent, lædantur, aut aliquo hujusmodi vitio lædatur auditoris voluntas. Item vitiosum est, non omnes res confirmare, quas pollicitus sis in expositione. Item verendum est, ne de alia re dicatur, cum alia de re controversia sit, inque hujusmodi vitio considerandum est, ne aut ad rem addatur quid, aut quippiam de re detrahatur; aut tota causa mutata in aliam causam derivetur. Uti apud Pacuvium Zethus cum Amphione, *quorum controversia cum de musica inducta sit, disputatio in sapientiæ rationem, & virtutis utilitatem consumitur*. Item considerandum est, ne aliud accusatoris criminatio contineat, aliud defensoris ratio purget: quod sæpe consulto multi ab reo faciunt, angustiis causæ coacti. Uti *si quis cum accusetur, ambitu magistratum petisse, ab imperatoribus sæpenumero se apud exercitum donatum esse dicat*. Hoc si diligenter in adversariorum oratione observaverimus, sæpe deprehendemus, & in hujusmodi deprehensione ostendemus, eos de ea re quid dicant, non habere. Item vitiosum est, artem aut scientiam aut studium quodpiam vituperare propter eorum vitia, qui in eo studio sunt: veluti, *qui rhetoricam vituperant, propter alicujus oratoris vituperandam vitam*. Item vitiosum est, ex eo, quod perperam factum esse constat, putare ostendi, a quo homine factum est, hoc modo: *Mortuum deformatum, tumore præditum, coloratum fuisse constat. Ergo veneno necatus est*. Deinde, si sit usque in eo occupatus (ut multi faciunt) venenum datum, vitio non mediocri conflictetur. Non enim factumne sit, quæritur, sed a quo factum sit.

XXVIII. Item vitiosum est, in comparandis rebus alteram rem efferre, de altera mentionem non facere, aut negligentius disputare: ut si comparetur, *utrum satius sit populum frumentum accipere, an non*: quæ commoda sint in altera re, curet enumerare: quæ in altera incommoda sint, velut depressa prætereat; aut ea, quæ minima sunt, dicat. Item vitiosum est, in rebus comparandis necesse putare alteram rem vituperari, cum alteram laudes. Quod genus, si quæratur, *utris major honor habendus sit, Albensibus, an Venusinis*, quod reipublicæ & populo Romano profuerunt, & is, qui dicit alteris, alteros lædat. Non enim necesse est, si alteros præponas, alteros vituperare. Fieri enim potest, ut, cum alteros magis laudaris, aliquam alteris laudis partem attribuas, ne cupide pugnasse contra veritatem puteris. Item vitiosum est, de nomine & vocabulo ejus rei controversiam struere, quam rem consuetudo potest optime judicare. Velut Sulpicius, qui intercesserat, ne exules, quibus causam dicere non licuisset, reducerentur, idem posterius immutata voluntate, cum eandem legem ferret, aliam sese ferre dicebat propter nominum commutationem: nam *non exules*, sed *vi ejectos* se reducere ajebat; perinde quasi id fuisset in controversia, quo illi nomine appellarentur a populo Romano, aut perinde quasi non omnes, quibus aqua & igni interdi-

ctum est, exules appellentur. Verum illi fortasse ignoscimus, si cum causa fecit: nos tamen intelligamus, vitiosum esse intendere controversiam propter nominum mutationem.

XXIX. Quoniam exornatio constat ex similibus, & exemplis, & amplificationibus, ex judicatis, & cæteris rebus, quæ pertinent ad exaggerandam & collocupletandam argumentationem, quæ sint iis rebus vitia, consideremus. Simile vitiosum est, quod ex aliqua parte dissimile est, nec habet parem rationem comparationis, aut sibi ipsi obest qui affert. Exemplum vitiosum est, si aut falsum est, ut reprehendatur: aut si improbum, ut non sit imitandum: aut majus, aut minus, quam res postulabit. Res judicata vitiose profertur, si aut dissimili de re proferatur; aut de ea re, de qua controversia non est; aut si improba; aut ejusmodi, ut aut plures, aut magis idoneæ res judicatæ ab adversariis proferri possint. Item vitiosum est id, quod adversarii factum esse confiteantur, de eo argumentari, & planum facere factum esse. Nam id tantum augeri oportet. Item vitiosum est, id augere, quod convenit doceri, ut, *si quis quem arguat hominem occidisse*, & antequam satis idoneas argumentationes attulerit, augeas peccatum, & dicat, nihil indignius esse, quam hominem occidere. Non enim, utrum indignum sit, an non, sed factumne sit, quæritur. Complexio vitiosa est, quæ non, ut quidque primum dictum est, primum complectitur, & quæ non breviter concludit, & quæ non ex enumeratione certum & constans aliquid relinquit, ut intelligatur, quid propositum in argumentatione sit, quid deinde ratione, quid confirmatione, quid tota argumentatione demonstratum.

XXX. Conclusiones, quæ apud Græcos ἐπίλογοι nominantur, tripertitæ sunt. Nam constant ex enumeratione, amplificatione, & commiseratione, amplificatione, & commiseratione. In quatuor locis uti possumus conclusionibus; in principio, secundum narrationem, secundum firmissimam argumentationem, in conclusione. Enumeratio est, per quam colligimus & commonemus, quibus de rebus verba fecerimus, breviter; ut renovetur, non redintegretur oratio: & ordine, quidquid erit dictum, referamus, ut auditor, si memoriæ mandaverit, ad id, quod ipsa meminerit, reducatur. Item curandum est, ne aut ab exordio, aut a narratione repetatur orationis enumeratio. Ficta enim, & dedita opera comparata oratio videbitur esse, aut artificii significandi, aut ingenii venditandi, aut memoriæ ostentandæ causa. Quapropter initium enumerationis sumendum est a divisione. Deinde ordine breviter exponendæ sunt res, quæ tractatæ erunt in confirmatione, & confutatione. Amplificatio est res, quæ per locum communem instigationis auditorum causa sumitur. Loci communes ex decem præceptis commodissime sumuntur adaugendi criminis causa. Primus locus sumitur ab auctoritate, cum commemoramus, quantæ curæ ea res fuerit diis immortalibus, aut majoribus nostris, regibus, civitatibus, nationibus, hominibus sapientissimis, senatui. Item maxime quo modo de his rebus legibus

gibus sancitum sit. Secundus locus est, cum consideramus, illæ res, de quibus criminamur, ad quos pertineant: utrum ad omnes, quod atrocissimum est; an ad superiores, quod genus ii sunt, a quibus auctoritatis locus communis sumitur; an ad pares, hoc est, in eisdem partibus animi, corporis, fortunarum positos; an ad inferiores, qui omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus est, quo percunctamur, quid sit eventurum, si omnibus idem concedatur: & ea re neglecta, ostendemus, quid periculorum aut incommodorum consequatur. Quartus locus est, quo demonstratur, si huic sit remissum, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio judicii remoratur. Quintus locus est, per quem ostendimus, si semel aliter judicatum sit, nullam rem fore, quæ incommodo mederi, aut erratum judicum corrigere possit. Quo in loco non incommodum erit uti cæterarum rerum comparatione, ut ostendamus, alias res posse aut vetustate sedari, aut consilio corrigi: hujus rei aut leniendæ, aut corrigendæ nullam rem adjumento futuram. Sextus locus est, cum ostendemus ex consulto factum, & dicemus voluntario facinori nullam excusationem; imprudentiæ justam deprecationem paratam. Septimus locus est, quo ostendemus tetrum facinus, crudele, nefarium, tyrannicum esse: quod genus, injuriæ mulierum, aut earum rerum aliquid, quarum rerum causa bella suscipiuntur, & cum hostibus de vita dimicatur. Octavus locus est, quo ostendimus, non vulgare, sed singulare esse maleficium, spurcum, nefarium, inusitatum, quo maturius & atrocius vindicandum sit. Nonus locus constat ex peccatorum comparatione, quasi cum dicemus, majus esse maleficium stuprare ingenuam, quam sacrum legere: quod propter egestatem alterum, alterum propter imperantem superbiam fiat. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerundo acta sunt, quæque rem consequi solent, exponemus acriter, & criminose, & diligenter, ut agi res, & geri negotium videatur, rerum consequentium enumeratione.

XXXI. Misericordia commovebitur auditoris animus, si variam fortunarum commutationem dicemus; si ostendemus, in quibus commodis fuimus, quibusque incommodis simus, comparatione. Si, quæ nobis futura sint, nisi causam obtinuerimus, enumerabimus, & ostendemus. Si supplicabimus, & nos sub eorum, quorum misericordiam captabimus, potestatem subjiciemus. Si, quid nostris parentibus, liberis, cæteris necessariis casurum sit propter nostras calamitates, aperiemus, & simul ostendemus, illorum nos solitudine & miseria, non nostris incommodis dolere. Si de clementia, humanitate, misericordia nostra, qua in alios usi sumus, aperiemus. Si nos semper, aut diu in malis fuisse ostendemus. Si nostrum fatum, aut fortunam conquaeremur. Si animum nostrum fortem, patientem incommodorum ostendemus futurum. Commiserationem brevem esse oportet. *Nihil enim lacryma citius arescit*. Fere locos obscurissimos totius artificii tractavimus in hoc libro. Quapropter huic volumini modus hic sit. Reliquas præceptiones, quo-

quoad videbitur, in tertium librum transferemus. Hæc si, ut conquisite conscripsimus, ita tu diligenter fueris consecutus, & nos industriæ fructus ex tua scientia capiemus, & tute nostram diligentiam laudabis, tuaque perceptione lætabere: tu scientior eris præceptorum artificio, nos alacriores ad reliquum persolvendum. Verum hæc futura satis scio. Te enim non ignoro. Nos deinceps ad cætera præcepta transeamus, ut, quod libentissime facimus, tuæ voluntati rectissimæ morem geramus.

RHETORICORUM
AD C. HERENNIUM
LIBER III.

I. AD omnem judicialem causam quemadmodum conveniret inventionem rerum accommodari, satis abundanter, ut arbitror, superioribus libris demonstratum est. Nunc earum rationem rerum inveniendarum, quæ pertinebant ad causas deliberativas & demonstrativas, in hunc librum transtulimus, ut omnis inveniendi præceptio tibi quamprimum persolveretur. Reliquæ quatuor partes erant artificii. De tribus partibus in hoc libro dicemus, dispositione, pronuntiatione, memoria. De elocutione, quia plura dicenda videbantur, in quarto libro conscribere maluimus: quem, ut arbitror, tibi librum celeriter absolutum mittemus, ne quid tibi rhetoricæ artis deesse possit. Interea prima quæque & nobiscum, cum voles, & interdum sine nobis legendo consequere; nequid impediare, quin ad hanc utilitatem, pariter nobiscum progredi possis. Nunc tu fac attentum te præbeas: nos proficisci ad instituta pergemus.

II. Deliberationes partim sunt hujusmodi, ut quæratur, utrum potius faciendum sit: partim hujusmodi, uti, quid potissimum faciendum sit, consideretur. Utrum potius, hoc modo: *Carthago tollenda, an relinquenda videatur*. Quid potissimum hoc pacto: ut, *si Annibal consultet, cum ex Italia Carthaginem arcessitur, in Italia remaneat; an domum redeat; an in Ægyptum profectus occupet Alexandriam*. Item deliberationes partim ipsæ propter se consultandæ sunt: ut, *si deliberet senatus, captivos ab hostibus redimat, an non*; partim propter aliquam extraneam causam veniunt in deliberationem & consultationem: ut *si deliberet senatus, bello Italico solvatne legibus Scipionem, ut eum liceat ante tempus consulem fieri*; partim & propter se sunt deliberandæ, & magis propter extraneam causam veniunt in consultationem: ut, *si deliberet senatus, bello Italico sociis civitatem det, an non*. In quibus causis rei natura faciet deliberationem, omnis ratio ad ipsam rem accommodabitur. In quibus extranea causa conficiet deliberationem, in his ea ipsa causa erit adaugenda, aut depri-

primenda. Omnem rationem eorum qui sententiam dicent, finem sibi conveniet utilitatis proponere, ut omnis eo totius orationis ratio conferatur. Utilitas in duas partes in civili consultatione dividitur, tutam, & honestam. Tuta est, quæ conficit instantis, aut consequentis periculi vitationem qualibet ratione. Hæc distribuitur in vim, & dolum: quorum aut alterum separatim, aut utrumque sumemus conjunctim. Vis decernitur per exercitus, classes, arma, tormenta, evocationes hominum, & alias hujusmodi res. Dolus consumitur in pecunia, pollicitatione, dissimulatione, maturatione, mentione, & cæteris rebus, de quibus magis idoneo tempore loquemur, si quando de re militari, aut de administratione reipublicæ scribere velimus. Honesta res dividitur in rectum, & laudabile. Rectum est, quod cum virtute & officio fit. Id dividitur in prudentiam, justitiam, fortitudinem, modestiam. Prudentia est calliditas, quæ ratione quadam potest delectum habere bonorum & malorum. Dicitur item prudentia, scientia cujusdam artificii. Item appellatur prudentia, multarum rerum memoria & usus complurium negotiorum. Justitia est æquitas, jus unicuique tribuens pro dignitate cujusque. Fortitudo est rerum magnarum appetitio, & rerum humilium contemptio, & laboris cum utilitatis ratione perpessio. Modestia est in animo continens moderatio cupiditatum.

III. Prudentiæ partibus utemur in dicendo, si commoda cum incommodis conferemus, cum alterum sequi, vitare alterum cohortabimur: aut si quam ad rem cohortabimur aliquem, cujus rei aliquam disciplinabilem scientiam poterimus habere; & quo modo, aut qua quidque ratione fieri oporteat, ostendemus: aut si suadebimus quippiam, cujus rei gestæ aut præsentem, aut auditam memoriam poterimus habere: qua in re facile id, quod velimus, exemplo allato persuadere possimus. Justitiæ partibus utemur, si aut innocentum, aut supplicum dicemus misereri oportere: si ostendemus bene merentibus gratiam referri convenire: si demonstrabimus ulcisci male meritos oportere: si fidem magnopere censebimus conservandam: si leges & mores civitatis egregie dicemus servari oportere: si societates, atque amicitias studiose dicemus coli convenire: si, quod jus in parentes, deos, patriam natura comparavit, id religiose colendum demonstrabimus: si hospitia, clientelas, cognationes, affinitates caste colendas esse dicemus: si nec prece, nec pretio, nec gratia, nec periculo, nec simultate a via recta ostendemus deduci oportere: si dicemus in omnibus jus æquabile statui convenire. His atque hujusmodi partibus justitiæ si quam rem in concione, aut in consilio faciendam censebimus, justam esse ostendemus; contrariis injustam. Ita fiet, ut eisdem locis & ad suadendum, & ad dissuadendum simus comparati. Sin fortitudinis retinendæ causa faciendum quid esse dicemus, ostendemus, res magnas & celsas sequi, & appeti oportere, & item res humiles, & indignas viris fortibus, vel viros fortes propterea contemnere oportere, nec idoneas dignitate

tate sua judicare. Item a nulla re honesta, periculi aut laboris magnitudine deduci oportere, antiquiorem mortem turpitudine haberi: nullo dolore cogi, ut ab officio recedatur: nullius rei pro veritate metuere inimicitias: quodlibet pro patria, parentibus, hospitibus, amicis, & iis rebus, quas justitia colere cogit, adire periculum, & quemlibet suscipere laborem. Modestiæ partibus utemur, si nimias libidines honoris, pecuniæ, similiumque rerum vituperabimus. Si unamquamque rem certo naturæ termino definiemus. Si quoad cuique satis sit, ostendemus, & nimium progredi dissuadebimus, & modum unicuique rei statuemus. Hujusmodi partes sunt virtutis, amplificandæ, si suadebimus; attenuandæ, si ab his dehortabimur, ut hæc attenuentur, quæ supra demonstravi. Nam nemo erit, qui censeat a virtute recedendum: verum aut res non hujusmodi dicatur esse, ut virtutem possimus egregiam experiri, aut in contrariis potius rebus, quam in his, virtus constare ostendatur. Item si quo pacto poterimus, quam is, qui contra dicet, justitiam vocarit, nos demonstrabimus ignaviam esse, & inertiam, ac pravam libertatem: quam prudentiam appellarit, ineptam, & garrulam, & odiosam scientiam esse dicemus: quam ille modestiam dicet esse, eam nos inertiam, & dissolutam negligentiam dicemus: quam ille fortitudinem nominarit, eam nos gladiatoriam, & inconsideratam appellabimus temeritatem.

IV. Laudabile est, quod conficit honestam, & præsentem, & sequentem commemorationem. Hoc nos eo a recto separavimus, non quod hæ quatuor partes, quæ subjiciuntur sub vocabulo recti, hanc honestatis commemorationem dare non soleant: sed quamquam ex recto laudabile nascatur, tamen in dicendo seorsum tractandum est hoc ab illo. Neque enim solum laudis causa rectum sequi convenit, sed si laus consequitur, duplicatur recti appetendi voluntas. Cum igitur erit demonstrandum rectum, laudabile esse demonstrabimus aut ab idoneis hominibus, ut si qua res honestiori ordini placeat, quę a deteriore ordine improbetur: aut ab aliquibus sociis, aut omnibus civibus, exteris nationibus, posterisque nostris. Cum hujusmodi locorum divisio sit in consultatione, breviter aperienda est totius tractatio causæ. Exordiri licebit, vel a principio, vel ab insinuatione, vel iisdem rationibus, quibus in judiciali causa. Si cujus rei narratio incidet, eadem ratione narrare oportebit. Quoniam in hujusmodi causis finis est utilitas, & ea dividitur in rationem tutam atque honestam: si utrumque poterimus ostendere, utrumque pollicebimur nos in dicendo demonstraturos esse: sin alterum demonstraturi erimus, simpliciter, quod dicturi sumus, ostendemus. At si nostram rationem tutam esse dicemus, divisione utemur in vim, & consilium. Nam, quod in docendo rei dilucidandæ causa dolum appellavimus, id in dicendo honestius consilium appellabimus. Si rationis nostræ sententiam rectam esse dicemus, & omnes partes recti incident; quadripartita divisione utemur. Si non incident, quot erunt, tot exponemus in dicendo.

do. In confirmatione & confutatione utemur locis, quos ante ostendimus, nostris confirmandis, contrariis confutandis. Argumentationis artificiosæ tractanda ratio de secundo libro petetur.

V. Sed si acciderit, ut in consultatione alteri ab tuta ratione, alteri ab honesta, sententia sit, ut in deliberatione eorum, qui a Pœnis circumsessi deliberant quid agant: qui tutam rationem sequi suadebit, his locis utetur: Nullam rem utiliorem esse incolumitate: virtutibus uti neminem posse, qui suas rationes in tuto non collocarit; ne deos quidem esse auxilio iis, qui se inconsulto in periculum mittant: honestum nihil oportere existimari, quod non salutem pariat. Qui tutæ rei præponet rationem honestam, his locis utetur: virtutem nullo tempore relinquendam. Vel dolorem, si is timeatur; vel mortem, si ea formidetur, dedecore, & infamia leviorem esse considerare, quæ sit turpitudo consecutura. At non immortalitatem, neque æternam incolumitatem consequi: nec esse exploratum, illo vitato periculo, nullum in aliud periculum venturos: virtute vel ultro ad mortem proficisci, esse præclarum: Fortitudini fortunam quoque esse adjumento solere: eum tute vivere, qui honeste vivat, non qui in præsentia incolumis sit: & eum, qui turpiter vivat, incolumem in perpetuum esse non posse. Conclusionibus fere similibus in his, & judicialibus causis uti solemus, nisi quod in his maxime conducit quamplurima rerum ante gestarum exempla proferre.

VI. Nunc ad demonstrativum genus causæ transeamus. Quoniam hęc causa dividitur in laudem, & vituperationem, quibus ex rebus laudem constituerimus, ex contrariis rebus erit vituperatio comparanda. Laus igitur potest esse rerum externarum, & corporis, & animi. Rerum externarum sunt ea, quæ casus, aut fortuna secunda, aut advèrsa, accidere possunt: ut genus, educatio, divitiæ, potestates, gloriæ, civitas, amicitiæ, & quæ hujusmodi sunt, & ea, quæ his sunt contraria. Corporis sunt ea, quæ natura corpori attribuit commoda, aut incommoda: ut velocitas, vires, dignitas, valetudo, & quæ contraria sunt. Animi sunt ea, quæ consilio, & cogitatione nostra constant: ut prudentia, justitia, fortitudo, modestia, & quæ contraria sunt. Erit igitur hæc confirmatio & confutatio nobis. In hujusmodi igitur causa principium sumetur aut a nostra, aut ab ejus, de quo loquemur, aut ab eorum, qui audient, persona, aut ab re. A nostra, si laudabimus, dicemus aut officio facere, quod causa necessitudinis intercedat: aut studio, quod ejusmodi virtutis sit, ut omnes commemorare debeant velle: aut quod rectum sit ex aliorum laude ostendere, qualis noster animus sit. Si vituperabimus, aut merito facere, quod ita tractati simus: aut studio, quod utile putemus esse, ab omnibus unicam malitiam atque nequitiam cognosci: aut quod placeat ostendi, quid nobis displiceat, ex aliorum vituperatione. Ab ejus persona, de quo loquemur; si laudabimus; vereri nos dicemus, ut illius facta verbis con-

sequi possimus: omnes homines illius virtutes prędicare oportere: ipsa facta omnium laudatorum eloquentiam anteire. Si vituperabimus; ea, quæ videbimus contraria, paucis verbis commutatis, dici posse, dicemus: ut paulo ante exempli causa demonstratum est. Ab auditorum persona, si laudabimus, quoniam non apud ignotos laudemus, nos monendi causa pauca esse dicturos: aut si erunt ignoti, ut talem virum velint cognoscere, petemus: quoniam in eodem virtutis studio sint, apud quos laudemus, quo ille, qui laudatur, fuerit, aut sit, sperare nos facile iis, quibus velimus, hujus facta probaturos. Contraria vituperatio: quoniam norint, pauca de nequitia ejus nos esse dicturos: quod si ignorent, petemus ut cognoscant, uti malitiam vitare possint: quoniam dissimiles sint, qui audiunt, atque ille, qui vituperatur, nos sperare illius vitam vehementer improbaturos. Ab rebus ipsis, incertos esse, quid potissimum laudemus. Vereri nos, ne, cum multa dixerimus, plura prætereamus; & quæ similes sententias habebunt: quibus sententiis contraria sumuntur a vituperatione.

VII. Principio tractato ab aliqua harum, quas ante commemoravimus, rationum, narratio non erit ulla, quę necessario consequatur: sed si qua inciderit, cum aliquod factum ejus, de quo loquemur, nobis narrandum sit cum laude, aut vituperatione pręceptio narrandi de primo libro repetetur. Divisione hac utemur. Primo exponemus, quas res laudaturi sumus, aut vituperaturi. Deinde, ut quæque, quove tempore res erit gesta, ordine dicemus, ut, quid quamque tute, cauteque egerit, intelligatur. Sed exponere oportebit animi virtutes, aut vitia. Deinde commoda, aut incommoda corporis, aut rerum externarum, quomodo ab animo tractata sint, demonstrare. Ordinem hunc adhibere in demonstranda vita debemus. Ab externis rebus: genus, in laude, quibus majoribus natus sit: si bono genere, parem aut excelsiorem fuisse: si humili genere, ipsum in suis non in majorum virtutibus habuisse præsidium. In vituperatione, si bono genere, dedecori majoribus fuisse: si malo, tamen his ipsis detrimento fuisse. Educatio, in laude, bene, & honeste, in bonis disciplinis per omnem pueritiam educatum esse: in vituperatione, e contrario. Deinde transire oportet ad corporis commoda. A natura, in laude: si sit dignitas, atque forma, laudi fuisse eam; non quemadmodum cætereris, detrimento atque dedecori: si vires, atque velocitas egregia; honestis exercitationibus, & industriis dicemus comparata: si valetudo perpetua; diligentia, & temperantia cupiditatum. In vituperatione, si erunt hæc corporis commoda, male his usum dicemus, quæ casu & natura, tanquam quilibet gladiator, habuerit; si non erunt præter formam, omnia ipsius culpa, & intemperantia non fuisse dicemus. Deinde revertemur ad extraneas res, & in his, animi virtutes, aut vitia quæ fuerint, considerabimus: divitiæ, an paupertas fuerit, & quæ potestates, quæ gloriæ, quæ amicitiæ, quæ inimicitiæ, & quid fortiter in inimicitiis gerendis fece-

fecerit; cujus causa susceperit inimicitias, qua fide, benevolentia, officio gesserit amicitias. In divitiis qualis, aut in paupertate cujusmodi fuerit: quemadmodum habuerit in potestatibus gerendis animum. Si interierit, cujusmodi mors ejus fuerit, cujusmodi res mortem ejus sit consecuta.

VIII. Ad omnes autem res, in quibus animus hominis maxime consideratur, illæ quatuor animi virtutes erunt accommodandæ: ut, si laudemus, aliud juste, aliud fortiter, aliud modeste, aliud prudenter factum esse dicamus: sin vituperemus, e contrario, aliud injuste, aliud ignave, aliud immodeste, aliud stulte factum esse dicamus. Perspicuum est jam nimirum ex hac dispositione, quemadmodum sit tractanda tripartita divisio laudis & vituperationis, si illud etiam assumpserimus; non necesse esse nos omnes has partes in laudem, aut vituperationem transferre, propterea quod sæpe ne incidunt quidem: sæpe ita tenuiter incidunt, ut non sint necessariæ dictu. Quapropter eas partes, quæ firmissimæ videbuntur, legere oportebit. Conclusionibus brevibus utemur, enumeratione ad exitum causæ: in ipsa causa crebras & breves amplificationes interponemus per locos communes. Nec hoc genus causæ, eo quod raro accidit in vita, negligentius considerandum est. Neque enim id, quod potest accidere, ut faciendum sit aliquando, non oportet velle quam accommodatissime posse facere. Et, si separatim hæc causa minus sæpe tractatur; at in judicialibus, & in deliberativis causis sæpe magnæ partes versantur laudis, aut vituperationis. Quare in hoc quoque genere causæ nonnihil industriæ consummandum putamus. Nunc, absoluta nobis difficillima parte rhetoricæ, hoc est, inventione perpolita, atque ad omne causæ genus accommodata, tempus est ad cæteras partes proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus.

IX. Quoniam dispositio est, per quam illa, quæ invenimus, in ordinem redigimus, ut certo quidque loco pronuntietur: videndum est, cujusmodi rationem in disponendo habere conveniat. Genera dispositionis sunt duo: unum ab institutione artis profectum: alterum ad casum temporis accommodatum. Ex institutione artis disponemus, cum sequemur eam præceptionem, quam in primo libro exposuimus, hoc est, ut utamur principio, narratione, divisione, confirmatione, confutatione, conclusione: & hunc ordinem, quemadmodum præceptum est ante, in dicendo sequemur. Item ex institutione artis, non modo totas causas per orationem, sed per singulas quoque argumentationis partes disponemus, quemadmodum in secundo libro docuimus, id est, expositionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex dispositio est: una per orationes, altera per argumentationes, ab institutione artis profecta. Est autem & alia dispositio, quæ, cum ab ordine artificioso recedendum est, oratoris judicio ad tempus accommodatur: ut si a narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmissima argumentatione, aut a literarum aliquarum recitatione: aut si se-

fecundum principium confirmatione utamur, deinde narratione: aut, si quam hujusmodi permutationem ordinis faciamus: quorum nihil, nisi caufa poftulet, fieri oportebit. Nam fi vehementer aures auditorum obtufæ videbuntur, atque animi defatigati ab adverfariis multitudine verborum, commode poterimus principio fuperfedere, & exordiri caufam aut a narratione, aut ab aliqua firma argumentatione. Deinde, fi commodum erit, quia non femper neceffe eft, ad principii fententiam reverti licebit.

X. Si caufa noftra magnam difficultatem videbitur habere, ut nemo æquo animo principium poffit audire; a narratione cum inceperimus, ad principii fententiam revertamur licebit. Si narratio parum probabilis eft, exordiemur ab aliqua firma argumentatione. His commutationibus, & translationibus partium fæpe uti neceffe eft, cum ipfa res artificiofam difpofitionem artificiofe commutare cogit. In confirmatione, & confutatione argumentationum difpofitiones hujufmodi convenit habere: firmiffimas argumentationes in primis & in poftremis caufæ partibus collocare: mediocres, & neque inutiles ad dicendum, neque neceffarias ad probandum, quæ fi feparatim ac fingulæ dicantur, infirmę fint, cum cæteris conjunctæ, firmæ, & probabiles fiant, interponi, & in medio collocari oportet. Nam re narrata, ftatim expectat animus auditoris, ex qua re caufa confirmari poffit. Quapropter continuo firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et quoniam nuperrime dictum facile memoriæ mandatur, utile eft, cum dicere definamus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem. Hæc difpofitio locorum, tanquam inftructio militum, facillime in dicendo, ficut illa in pugnando, parare poterit victoriam.

XI. Pronuntiationem multi maxime utilem oratori dixerunt effe, & ad perfuadendum plurimum valere. Nos quidem unum de quinque rebus plurimum poffe non facile dixerimus; nec egregie magnam effe utilitatem in pronuntiatione, audacter confirmaverimus. Nam commodæ inventiones, & concinnæ verborum elocutiones, & partium caufæ artificiofæ difpofitiones, & horum omnium diligens memoria, fine pronuntiatione, non plus, quam fine his rebus pronuntiatio fola valere poterit. Quare, quia nemo de ea re diligenter fcripfit (nam omnes vix poffe putarunt de voce, & vultu, & geftu dilucide fcribi, cum hæ res ad fenfus noftros pertinerent) & quia magnopere ea pars a nobis ad dicendum comparanda eft, non negligenter videtur tota res confideranda. Dividitur igitur pronuntiatio in vocis figuram, & corporis motum. Figura vocis eft, quæ fuum quendam poffidet habitum ratione & induftria comparatum. Ea dividitur in tres partes, magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinem vocis maxime comparat natura, nonnihil hanc auget, fed maxime confervat cura. Firmitudinem vocis maxime natura comparat, nonnihil adauget, & maxime confervat exercitatio declamationis. Mollitudinem vocis, hoc eft, ut eam torquere in dicendo pro noftro commodo

modo possimus, maxime faciet exercitatio declamationis. Quapropter de magnitudine vocis, & firmitudinis parte, quoniam altera natura, altera cura comparatur, nihil ad nos attinet commonere, nisi ut ab iis, qui non inscii sunt ejus artificii, ratio curandæ vocis petatur.

XII. De ea parte firmitudinis, quæ conservatur ratione declamationis, & de mollitudine vocis, quæ maxime necessaria est oratori, quoniam ea quoque moderatione declamationis comparatur, dicendum videtur. Firmam igitur maxime poterimus in dicendo vocem conservare, si quam maxime sedata & depressa voce principia dicemus. Nam lęduntur arteriæ, si, antequam leni voce permulsæ sunt, acri clamore compleantur. Etiam intervallis longioribus uti conveniet. Recreatur enim vox spiritu, & arteriæ reticendo acquiescunt. Et continuum clamorem remittere, & ad sermonem transire oportet: (commutationes enim faciunt, ut nullo genere vocis effuso, in omni voce integri simus,) & acutas vocis exclamationes vitare. Ictus enim fit, & vulnerantur arteriæ acuta atque attenuata nimis acclamatione, & si quis splendor est vocis, consumitur uno clamore universus. Et uno spiritu continenter multa dicere in extrema convenit oratione. Fauces enim calefiunt, & arteriæ complentur, & vox, quæ varie tractata est, reducitur in quendam sonum æquabilem atque constantem. Sæpe rerum naturæ gratia quędam jure debetur, velut accidit in hac re. Nam quæ diximus ad vocem servandam prodesse, eadem attinent ad suavitatem pronuntiationis: ut, quod nostræ voci prosit, idem voluptate auditoris probetur. Utile est ad firmitudinem vocis, sedata vox in principio. Quid insuavius, quam clamor in exordio causæ? Intervalla vocem confirmant: eadem sententias concinniores divisione reddunt, & auditori spatium cogitandi relinquunt. Conservat vocem continui clamoris remissio. Et auditorem quidem varietas maxime delectat; cum sermone animum ejus retinet, aut exsuscitat clamore. Acuta exclamatio vocem & fauces vulnerat: eadem lędit auditorem. Habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem potius vociferationem, quam ad virilem dignitatem in dicendo accommodatum. In extrema oratione continens vox remedio est voci. Quid? hæc eadem nonne animum vehementissime calefacit auditoris, in totius conclusione causæ? Quoniam igitur res eædem vocis firmitudini, & pronuntiationis suavitudini prosunt, de utraque re simul erit in præsentia dictum, de firmitudine quæ visa sunt, de suavitate, quæ conjuncta fuerunt: cætera suo loco paulo post dicemus.

XIII. Mollitudo igitur vocis, quoniam omnis ad rhetoris præceptionem pertinet, diligentius nobis consideranda est. Eam dividimus in sermonem, contentionem, amplificationem. Sermo est oratio remissa, & finitima quotidianæ locutioni. Contentio est oratio acris, & ad confirmandum, & confutandum accommodata. Amplificatio est oratio, quæ aut ad iracundiam inducit, aut ad misericordiam trahit auditoris animum. Sermo dividitur in partes quatuor,

tuor, dignitatem, demonſtrationem, narrationem, jocationem. Dignitas eſt oratio cum aliqua gravitate, & vocis remiſſione. Demonſtratio eſt, quæ docet remiſſa voce, quomodo quid fieri potuerit, aut non potuerit. Narratio eſt rerum geſtarum, aut perinde ut geſtarum, expoſitio. Jocatio eſt oratio, quæ ex aliqua re riſum pudentem, & liberalem poteſt comparare. Contentio dividitur in continuationem, & diſtributionem. Continuatio eſt orationis enuntiandæ acceleratio clamoſa. Diſtributio eſt in contentione oratio frequens, cum raris & brevibus intervallis, acri vociferatione. Amplificatio dividitur in cohortationem, & conqueſtionem. Cohortatio eſt, quæ aliquod peccatum amplificans, auditorem ad iracundiam adducit. Conqueſtio eſt oratio, quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad miſericordiam perducit. Quoniam igitur mollitudo vocis in tres partes diviſa eſt, & hæ partes ipſæ in octo partes alias diſtributæ, harum octo partium quæ cujuſque idonea pronuntiatio ſit, demonſtrandum videtur.

XIV. Sermo cum eſt in dignitate, plenis faucibus quam ſedatiſſima & depreſſiſſima voce uti conveniet: ita tamen, ut ne ab oratoria conſuetudine ad tragicam tranſeamus. Cum autem eſt in demonſtratione, voce paulum attenuata, crebris intervallis, & diviſionibus uti oportebit: ut ipſa pronuntiatione eas res, quas demonſtrabimus, inſerere, atque inculcare videamur in animis auditorum. Cum autem ſermo in narratione eſt, tum vocum varietate opus eſt, ut, quo quidque pacto geſtum ſit, ita narrari videatur. Strenue quod volumus oſtendere factum, celeriuſcule dicemus: at aliud otioſe, retardabimus. Deinde modo acriter, tum clementer, mæſte, hilariter in omnes partes commutabimus, ut verba, ita pronuntiationem. Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, reſponſa, ſi quæ admirationes, de quibus nos narrabimus, diligenter animadvertemus, ut omnium perſonarum ſenſus, atque animos voce exprimamus. Sin erit ſermo in jocatione, leniter tremebunda voce, cum parva ſignificatione riſus, ſine ulla ſuſpicione mimæ cachinnationis leniter oportebit a ſermone ſerio torquere ad liberalem jocum vocem. Cum autem contendere oportebit, quoniam id aut per continuationem, aut per diſtributionem faciendum eſt, in continuatione, adaucto mediocriter ſono vocis, verbis continuandis, vocem quoque adaugere oportebit, & torquere ſonum, & celeriter cum clamore verba conficere, ut vim volubilem orationis vociferatio conſequi poſſit. In diſtributione vocem ab imis faucibus exclamatione quam clariſſima adhibere oportet: & quantum ſpatii per ſingulas exclamationes ſumpſerimus, tantum in ſingula intervalla ſpatii conſumere jubemur. In amplificationibus, cum cohortatione utemur voce attenuatiſſima, clamore leni, ſono æquali, commutationibus crebris, maxima celeritate. In conqueſtione utemur voce depreſſa, inclinato ſono, crebris intervallis, longis ſpatiis, magnis commutationibus.

XV. De figura vocis ſatis dictum eſt: nunc de corporis motu dicendum

dum videtur. Motus est corporis gestus, & vultus moderatio quædam, quæ pronuntianti convenit, & probabiliora reddit ea, quæ pronuntiantur. Convenit igitur in vultu pudorem & acrimoniam esse: in gestu nec venustatem conspicuam, nec turpitudinem esse, ne aut histriones, aut operarii videamur esse. Ad easdem igitur partes, in quas vox est distributa, motus quoque corporis ratio videtur esse accommodanda. Nam si erit sermo cum dignitate; stantes in vestigio, levi dexteræ motu loqui oportebit, hilaritate, tristitia, mediocritate vultus ad sermonis sententias accommodata. Sin erit in demonstratione sermo; paululum corpus a cervicibus demittemus. Nam hoc est a natura datum, ut quam proxime tum vultum admoveamus ad auditores, si quam rem docere eos, & vehementer instigare velimus. Sin erit in narratione sermo; idem motus poterit idoneus esse, qui paulo ante demonstrabatur in dignitate. Sin in jocatione; vultu quandam debebimus hilaritatem significare, sine commutatione gestus. Si contendemus per continuationem; brachio celeri, mobili vultu, acri aspectu utemur. Sin contentio fiet per distributionem; celeri porrectione brachii, inambulatione, pedis dextri rara supplausione, acri & defixo aspectu uti oportebit. Sin utemur amplificatione per cohortationem; paulo tardiore & consideratiore gestu conveniet uti, similibus cæteris rebus, atque in contentione per continuationem. Sin utemur amplificatione per conquestionem, fœmineo plangore, & capitis ictu, nonnunquam sedato & constanti gestu, mæsto & conturbato vultu uti oportebit. Non sum nescius, quantum susceperim negotii, qui motus corporis exprimere verbis, imitari scriptura conatus sim voces. Verum nec hoc confisus sum posse fieri, ut de his rebus satis commode scribi posset: nec, si id fieri non posset, hoc, quod feci, fore utile putabam, propterea quod hic admonere voluimus, quod oporteret: reliqua trademus exercitationi. Hoc scire tamen oportet, pronuntiationem bonam id perficere, ut res ex animo agi videatur. Nunc ad thesaurum inventorum, atque omnium partium rhetoricæ custodem, memoriam transeamus.

XVI. Memoria utrum habeat quidquam artificiosi, an omnis a natura proficiscatur, aliud dicendi tempus magis idoneum dabitur. Nunc perinde atque constet in hac re multum valere artem & præceptionem, ita ea de re loquemur. Placet enim nobis esse artificium memoriæ: quare placeat, alias ostendemus: in præsentia cujusmodi ea sit, aperiemus. Sunt igitur duæ memoriæ; una naturalis, altera artificiosa. Naturalis est ea, quæ nostris animis insita est, & simul cum cogitatione nata. Artificiosa est ea, quam confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis. Sed quia in cæteris rebus ingenii bonitas imitatur sæpe doctrinam, ars porro naturæ commoda confirmat & auget: ita fit in hac re, ut nonnunquam naturalis memoria, si cui data est egregia, similis fit huic artificiosæ. Porro hæc artificiosa, naturæ commoda retinet, & amplificat ratione doctrinæ. Quapropter & naturalis memoria præceptione confirman-

manda est, ut sit egregia: & hæc, quæ doctrina datur, indiget ingenii. Nec hoc magis, aut minus in hac re, quam in cæteris artibus fit, ut ingenio, doctrina, præceptione, natura nitescat. Quare & illis, qui natura memores sunt, utilis hæc erit institutio: quod tute paulo post poteris intelligere. Quod si illi freti ingenio nostra præceptione non indigerent; tamen justa causa daretur, quare iis, qui minus ingenii habent, adjumento velimus esse. Nunc de artificiosa memoria loquemur. Constat igitur artificiosa memoria ex locis & imaginibus. Locos appellamus eos, qui breviter, perfecte, insignite, aut natura, aut manu sunt absoluti, ut eos facile naturali memoria comprehendere & amplecti queamus, ut ædes, intercolumnium, angulum, fornicem, & alia, quæ his similia sunt. Imagines sunt formæ quædam, & notæ, & simulacra ejus rei, quam meminisse volumus: quod genus, equi, leones, aquilæ, quorum memoriam si volemus habere, imagines eorum certis in locis collocare nos oportebit. Nunc, cujusmodi locos invenire, & quo pacto reperire, & in locis imagines constituere oporteat, ostendemus.

XVII. Quemadmodum igitur qui literas sciunt, possunt id, quod dictatum est, scribere, & recitare quod scripserunt: ita qui μνημονικὰ didicerunt, possunt, quæ audierunt, in locis collocare, & ex his memoriter pronuntiare. Loci enim ceræ aut chartæ simillimi sunt; imagines, literis; depositio & collocatio imaginum, scripturæ; pronuntiatio, lectioni. Oportet igitur, si volumus multa meminisse, multos nobis locos comparare, ut in multis locis multas imagines collocare possimus. Item putamus oportere ex ordine hos locos habere, nequando perturbatione ordinis impediamur, quo secius quoto quoque loco libebit, vel a superiore, vel ab inferiore, vel a media parte imagines sequi, ut ea, quæ mandata locis erunt, edere, & proferre possimus.

XVIII. Nam ut, si in ordine stantes notos complures viderimus, nihil nostra intersit, utrum a summo, an ab imo, an ab medio nomina eorum dicere incipiamus: item in locis ex ordine collocatis eveniet, ut in quamlibet partem quoto quoque loco libebit, imaginibus commoniti dicere possimus id, quod locis mandaverimus. Quare placet & ex ordine locos comparare; & locos, quos assumpserimus, egregie commeditari oportebit, ut perpetuo nobis hærere possint. Nam imagines, sicut literæ, delentur, ubi nihil illis utimur: loci, tanquam cera, remanere debent. Et, ne forte in numero locorum falli possimus, quintum quemque locum placet notari: quod genus, si in quinto loco manum auream collocemus, & si in decimo aliquem notum, cui prænomen sit Decimo; deinde facile erit similes notas quinto quoque loco collocare.

XIX. Item commodius est in derelicta, quam in celebri regione locos comparare: propterea quod frequentia, & obambulatio hominum conturbat, & infirmat imaginum notas; solitudo conservat integras simulacrorum figuras. Præterea dissimiles forma atque natura loci comparandi sunt,

sunt, ut distincte interlucere possint. Nam si quis multa intercolumnia sumpserit, conturbabitur similitudine locorum, ut ignoret, quid quoque in loco collocarit. Et magnitudine modica, & mediocres locos habere oportet. Nam & præter modum ampli, vagas imagines reddunt; nimis angusti, sæpe non videntur posse capere imaginum collationem. Tum nec nimis illustres, nec vehementer obscuros locos haberi oportet, ne aut obcæcentur tenebris imagines, aut splendore prefulgeant. Intervalla locorum mediocria esse placet, fere paulo plus, aut minus pedum tricenum. Nam ut aspectus, ita cogitatio minus valet, sive minus procul removeris, sive vehementer prope admoveris id, quod oportet videri. Sed quanquam facile est ei, qui paulo plura exploraverit, quamvis multos, & idoneos locos comparare: tamen si quis ad ista satis idoneos invenire se non putabit, ipse sibi constituat quam volet multos licebit. Cogitatio enim quamvis regionem potest amplecti, & in ea situm loci cujusdam ad suum arbitrium fabricari & architectari. Quare licebit, si hac prompta copia contenti non erimus, nosmetipsos nobis cogitatione nostra regionem constituere, & idoneorum locorum commodissimam distinctionem comparare. De locis satis dictum est: nunc ad imaginum rationem transeamus.

XX. Quoniam ergo rerum similes imagines esse oportet, & ex omnibus verbis notas nobis similitudines eligere debemus, duplices similitudines esse debent; unæ rerum, alteræ verborum. Rerum similitudines exprimuntur, cum summatim ipsorum negotiorum imagines comparamus. Verborum similitudines constituuntur, cum uniuscujusque nominis, & vocabuli memoria imagine notatur. Rei totius memoriam sæpe una nota, & imagine simplici comprehendemus, hoc modo: Ut, *si accusator dixerit, ab reo hominem veneno necatum; & hereditatis causa factum arguerit, & ejus rei multos dixerit testes & conscios esse:* si hoc primum, ut ad defendendum nobis expeditum sit, meminisse volemus; in primo loco rei totius imaginem conformabimus; ægrotum in lecto cubantem faciemus ipsum illum de quo agetur, si formam ejus detinebimus. Si eum non agnoverimus, aliquem ægrotum non de minimo loco sumemus, ut cito in mentem venire possit, & reum ad lectum ejus adstituemus, dextra poculum, sinistra tabulas, medico testiculos arietinos tenentem. Hoc modo & testium, & hereditatis, & veneno necati memoriam habere poterimus. Item deinceps cætera crimina ex ordine in locis ponemus: &, quotiescumque rem meminisse volemus, si formarum dispositione, & imaginum diligenti notatione utemur, facile ea, quæ volemus, memoria consequemur.

XXI. Cum verborum similitudines imaginibus exprimere volemus, plus negotii suscipiemus, & magis ingenium nostrum exercebimus. Id nos hoc modo facere oportebit. *Jam domuitionem reges Atridæ parant.* In loco constituere oportet manus ad cælum tollentem Domitium, cum a Regibus Marciis loris cædatur. Hoc erit, *Jam domuitionem reges.* In altero loco

loco Æsopum & Cimbrium subornare Iphigeniam, Agamemnonem & Menelaum. Hoc erit, *Atridæ parant*. Hoc modo omnia verba erunt expressa. Sed hæc imaginum conformatio tum valet, si naturalem memoriam exsuscitaverimus hac notatione, ut, versu posito, ipsi nobiscum primum transeamus bis, aut ter eum versum; deinde cum imaginibus verba exprimamus. Hoc modo naturæ suppeditabit doctrina. Nam utraque altera separata minus erit firma; ita tamen ut multo plus in doctrina atque arte præsidii sit. Quod docere non gravaremur, ni metueremus, ne, cum ab instituto nostro recessissemus, minus commode servaretur hæc dilucida brevitas præceptionis. Nunc, quoniam solet accidere, ut imagines partim firmæ & ad monendum idoneæ sint, partim imbecilles & infirmæ, quæ vix memoriam possint excitare: qua de causa utrumque fiat, considerandum est, ut, cognita causa, quas vitemus, & quas sequamur imagines, scire possimus.

XXII. Docet igitur nos ipsa natura, quid oporteat fieri. Nam si quas res in vita videmus parvas, usitatas, quotidianas, eas meminisse non solemus; propterea quod nulla nisi nova, aut admirabili re commovetur animus. At si quid videmus, aut audimus egregie turpe, aut honestum, inusitatum, magnum, incredibile, ridiculum, id diu meminisse consuevimus. Itemque quas res ante ora videmus, aut audimus, obliviscimur plerumque; quæ acciderunt in pueritia, meminimus optime sæpe: nec hoc alia de causa potest accidere, nisi quod usitatæ res facile e memoria elabuntur, insignes & novæ manent diutius. Solis exortus, cursus, occasus nemo admiratur, propterea quod quotidie fiunt: at eclipses solis mirantur, quia raro accidunt, & solis eclipses magis mirantur, quam lunæ, quoniam hæ crebriores sunt. Docet ergo se natura, vulgari & usitata re non exsuscitari: novitate vero & insigni quodam negotio commoveri. Imitetur igitur ars naturam, & quod ea desiderat, inveniat: quod ostendit, sequatur. Nihil est enim, quod aut natura extremum invenerit, aut doctrina primum: sed rerum principia ab ingenio profecta sunt, & exitus disciplina comparantur. Imagines igitur nos in eo genere constituere oportebit, quod genus manere in memoria diutissime potest. Id accidet, si quam maxime notas similitudines constituemus: si non mutas, nec vagas, sed aliquid notum agentes imagines ponemus: si egregiam pulchritudinem, aut unicam turpitudinem eis attribuemus: si aliqua re exornabimus, ut si coronis, aut veste purpurea, quo nobis notatior sit similitudo: aut si qua re deformabimus, ut si cruentam, aut cœno oblitam, aut rubrica delibutam inducemus, quo magis insignita sit forma: aut si ridiculas res aliquas imaginibus attribuemus. Nam ea res quoque faciet, ut facilius meminisse possimus. Nam, quas res veras facile meminimus, easdem fictas & diligenter notatas meminisse non est difficile. Sed illud facere oportebit, ut identidem primos quosque locos imaginum renovandarum causa celeriter animo percurramus.

XXIII. Scio, plerosque Græcos, qui de memoria scripserunt, fecisse, ut multorum verborum imagines conscriberent, uti, qui eas ediscere vellent, paratas haberent, ne quid in quærendo operæ consumerent. Quorum rationem aliquot de causis improbamus: primum, quod in verborum innumerabilium multitudine ridiculum sit mille verborum imagines comparare. Quantulum enim poterunt hæc valere, cum ex infinita verborum copia, modo aliud, modo aliud nos verbum meminisse oportebit? Deinde cur volumus ab industria quemquam removere, ut nequid ipse quærat, cum illi omnia parata quæsitaque tradamus? Præterea similitudine alia alius magis commovetur. Nam ut sæpe formam si quam similem cuipiam dixerimus esse, non omnes habemus assensores, quod alii videtur aliud: ita fit in imaginibus, ut, quæ nobis diligenter notæ sint, eæ parum videantur insignes aliis. Quare sibi quemque suo commodo convenit imagines comparare. Postremo præceptoris est docere, quemadmodum quæri quidque conveniat, & unum aliquod, aut alterum, non omnia, quæ ejus generis erunt, exempli causa subjicere, quo res possit esse dilucidior. Ut cum de procemiis quærendis disputamus, rationem damus quærendi, non mille procemiorum genera conscribimus: ita arbitramur de imaginibus fieri convenire.

XXIV. Nunc, ne forte verborum memoriam, aut nimis difficilem, aut parum utilem arbitreris, & ipsarum memoria rerum contentus sis, quod & utiliores sint, & plus habeant facilitatis; admonendus es, quare verborum memoriam non improbemus. Nam putamus oportere, eos, qui velint res faciliores sine labore & molestia facile meminisse, in rebus difficilioribus esse ante exercitatos. Nec nos hanc verborum memoriam inducimus, ut versus meminisse possimus, sed ut hac exercitatione, illa rerum memoria, quæ pertinet ad utilitatem, confirmetur; ut ab hac difficili consuetudine sine labore ad illam facilitatem transire possimus. Sed cum in omni disciplina infirma est artis præceptio sine summa assiduitate exercitationis, tum vero in μνημονικοῖς minimum valet doctrina, nisi industria, studio, labore, diligentia comprobetur. Quam plurimos locos ut habeas, & quam maxime ad præcepta accommodatos, curare debebis. In imaginibus collocandis exerceri quotidie conveniet. Non enim sicut a cæteris studiis abducimur nonnunquam occupatione, ita ab hac re nos potest causa deducere aliqua. Nunquam est enim, quin aliquid memoriæ tradere velimus, & tum maxime, cum aliquo majore negotio detinemur. Quare cum sit utile, facile meminisse, non te fallit, quod tantopere utile sit, quanto labore sit appetendum: quod poteris existimare, utilitate cognita. Pluribus verbis ad eam te hortari non est sententia, ne aut tu nostro, aut nos tuo studio diffisi; aut minus, quam res postulat, dixisse videamur. De quinta parte rhetoricæ deinceps dicemus: tu primas quasque partes in animo frequenta, &, quod maxime necesse est, exercitatione confirma.

RHETORICORUM
AD C. HERENNIUM
LIBER IV.

I. Quoniam in hoc libro, C. Herenni, de elocutione conscripsimus, & quibus in rebus opus fuit exemplis uti, nostris exemplis usi sumus; & id fecimus præter consuetudinem Græcorum, qui de hac re scripserunt; necessario faciendum est, ut paucis rationem nostri consilii demus. Atque hoc nos necessitudine facere, non studio, satis erit signi, quod in superioribus libris nihil neque ante rem, neque præter rem locuti sumus. Nunc, si pauca, quæ res postulat, dixerimus, tibi id, quod reliquum est artis, ita, ut instituimus, persolvemus. Sed facilius nostram rationem intelliges, si prius, quid illi dicant, cognoveris. Compluribus de causis putant oportere, cum ipsi præceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionem, uniuscujusque generis ab oratore, aut poeta probato sumptum ponere exemplum. Et primum se id modestia commotos facere dicunt, propterea quod videatur esse ostentatio quædam, non satis habere præcipere de artificio, sed ipsos etiam videri velle artificiose gignere exempla: hoc est, inquiunt, ostentare se, non ostendere artem. Quare pudor in primis est ad eam rem impedimento, ne nos solos probare, nos amare, alios contemnere & deridere videamur. Etenim cum possimus ab Ennio sumptum, aut a Graccho ponere exemplum, videtur esse arrogantia, illa relinquere, & ad sua devenire. Præterea exempla testimoniorum locum obtinent. Id enim, quod admonuerit, & leviter fecerit præceptio, exemplo, sicut testimonio, comprobatur. Non igitur ridiculus sit, si quis in lite, aut in judicio, domesticis testimoniis pugnet, & sui ipsius abutatur exemplo? Ut enim testimonium, sic exemplum, rei confirmandæ causa sumitur. Non ergo oportet hoc, nisi a probatissimo sumi, ne, quod aliud confirmare debeat, egeat ipsum confirmationis. Etenim necesse est aut se omnibus anteponant, & sua maxime probent; aut negent optima esse exempla, quæ a probatissimis oratoribus, aut poetis sumpta sunt. Si se omnibus anteponant, intolerabili arrogantia sunt. Si quos sibi præponant, & eorum exempla suis exemplis non putent præstare, non possunt dicere quare sibi illos anteponant.

II. Quid igitur ipsa auctoritas antiquorum? Nam cum res probabiliores, tum hominum studia, ad imitandum alacriora reddit: immo erigit omnium cupiditates, & acuit industriam, cum spes injecta est, posse imitando, Gracchi, aut Crassi consequi facultatem. Postremo hoc ipsum est summum artificium, res varias & dispares in tot poematibus &

& orationibus sparsas, & vage disjectas, ita diligenter eligere, ut unumquodque genus exemplorum sub singulos artis locos subjicere possis. Hoc si industria solum fieri posset, tamen essemus laudandi, cum talem laborem non fugissemus: nunc vero sine summo artificio non potest fieri. Quis est enim, qui non, cum summe teneat artem, possit ea, quæ jubeat ars, de tanta, & tam diffusa scriptura notare, & separare? Cæteri, cum legunt orationes bonas aut poemata, probant oratores, & poetas, neque intelligunt, qua re commoti probent: quod scire non possunt, ubi sit, nec quid sit, nec quo modo factum sit id, quod eos maxime delectet. At is, qui & hæc omnia intelligit, & idonea maxime eligit, & omnia in arte maxime scribenda, redigit in singulas rationes præceptionis, necesse est ejus rei summus artifex sit. Hoc igitur ipsum maximum artificium est, in arte sua posse & alienis exemplis uti. Hæc illi cum dicunt, magis nos auctoritate sua commovent, quam veritate disputationis. Illud enim veremur, ne cui satis sit ad contrariam rationem probandam, quod ab ea parte steterint ii, qui & inventores hujus artificii fuerunt, & vetustate jam satis omnibus probati sunt. Quod si, illorum auctoritate remota, res omnes volent cum re comparare, intelligent, non omnia esse concedenda antiquitati.

III. Primnm igitur, quod ab eis de modestia dicitur, videamus, ne nimium pueriliter proferatur. Nam si tacere, & nihil scribere modestia est, cur quicquam scribunt, aut loquuntur? Sin aliquid suum scribunt; cur, quo secius omnia scribant, impediuntur modestia? Quasi si quis ad Olympiacum venerit cursum, & steterit, ut mittatur, impudentesque illos dicat esse, qui currere cœperint, ipse intra carceres stet, & narret aliis, quomodo Ladas aut Bojus cum Sicyoniis cursitarint. Sic isti, cum in artis curriculum descenderunt, illos, qui in eo, quod est artificii, elaborent, ajunt facere immodeste; ipsi aliquem antiquum oratorem, aut poetam laudant, aut scripturam, sic ut in stadium artis rhetoricæ prodire non audeant. Non ausim dicere, sed tamen vereor, ne qua in re laudem modestiæ venentur, in ea ipsa re sint impudentes. Quid enim tibi vis? aliquis inquiet. Artem tuam scribis: gignis nobis novas præceptiones: eas ipse confirmare non potes: ab aliis exempla sumis. Vide ne facias impudenter, qui tuo nomini velis ex aliorum laboribus libare laudem. Nam si eorum volumina prehenderint antiqui oratores, & poetæ, & suum quisque de libris sustulerit; nihil istis, quod suum velint, relinquetur. At exempla, quoniam testimoniorum similia sunt, item convenit, ut testimonia, ab hominibus probatissimis sumi. Primum omnium exempla ponuntur hic non confirmandi, neque testificandi causa, sed demonstrandi. Non enim cum dicimus esse exornationem, quæ, verbi causa, constet ex similiter desinentibus verbis, & ponimus hoc exemplum a Crasso, *quibus possumus, & debemus*, non testimonium collocamus, sed exemplum. Hoc igitur interest inter exemplum, & testimonium: Exemplo demonstratur id, quod dicimus, cujus-

jusmodi sit: Testimonio, esse illud ita, ut nos dicimus, confirmatur. Præterea oportet testimonium cum re convenire. Aliter enim rem non potest confirmare. At id, quod illi faciunt, cum re non convenit. Quid ita? quia pollicentur artem se scribere, & exempla proferunt ab iis plerumque, qui artem nescierunt. Tum quis est, qui possit id, quod de arte scripserit, comprobare, nisi aliquid scribat ex arte? Contraque faciunt, quam polliceri videntur. Nam cum scribere artem instituunt, videntur dicere se excogitasse, quod alios docerent: cum vero scribunt, ostendunt nobis, quid alii excogitarint.

IV. Ad hoc ipsum difficile est, inquiunt, eligere de multis. Quid dicitis difficile? utrum laboriosum, an artificiosum? Si laboriosum, non statim præclarum. Sunt enim multa laboriosa, quæ si faciatis, non continuo gloriemini: nisi forte etiam, si vestra manu fabulas, aut orationes totas transcripsissetis, gloriosum putaretis. Sin autem istud artificium egregium dicitis; videte, ne insueti rerum majorum videamini, si vos parva res, sicuti magna, delectat. Nam isto modo eligere rudis quidem nemo potest, sed sine summo artificio multi. Quisquis enim audierit de arte paulo plus, in elocutione præsertim, omnia videre poterit, quę ex arte dicuntur; facere nemo poterit, nisi eruditus. Ita ut, si de tragœdiis Ennii velis sententias eligere, aut de Pacuvianis periodos, quia plane rudis id facere nemo poterit, cum feceris, te literatissimum putes, ineptus sis; propterea quod id facile faciat quivis mediocriter literatus: item si, cum ex orationibus, aut poematis elegeris exempla, quæ certis signis artificii notata sunt, quia rudis id nemo facere possit, artificiosissime te fecisse putes, erres; propterea quod isto signo videmus te nonnihil ejus scire: aliis signis, multa scire intelligimus. Quod si artificiosum est intelligere quæ sunt ex arte scripta, multo est artificiosius, ipsum scribere ex arte. Qui enim scribit artificiose, ab aliis commode scripta facile intelligere poterit: qui eliget facile, non continuo ipse commode scribit. Et, si est maxime artificiosum; alio tempore utantur ea facultate, non tum, cum parere ipsi, & gignere, & proferre debent. Postremo, in eo vim artificii consumant, ut ipsi ab aliis potius eligendi, quam aliorum boni electores existimentur. Contra ea, quæ ab iis dicuntur, qui dicunt alienis se exemplis uti oportere, satis est dictum. Nunc, quæ separatim dici possunt, consideremus.

V. Dicimus ergo, eos omnes, ideo quod alienis utantur, peccare, tum etiam magis delinquere, quod a multis exempla sumant. Sed de eo, quod postea diximus, ante videamus. Si concederem, aliena oportere assumere exempla, vincerem unius oportere: primum, quod contra hoc nulla staret eorum ratio. Liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, qui sibi in omnes res suppeditaret exempla, vel poetam, vel oratorem, cujus auctoritate niterentur. Deinde interest magni ejus, qui discere vult, utrum unum omnia, an omnia neminem, sed aliud alium putet consequi posse. Si enim putabit posse omnia

penes

penes unum consistere, ipse quoque ad omnium nitetur facultatem. Sin id desperabit, in paucis se exercebit. Ipsis enim contentus erit. Nec mirum, cum ipse præceptor artis omnia penes unum reperire non potuerit. Allatis igitur exemplis a Catone, a Gracchis, a Lælio, a Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, cæterisque; item sumptis aliis a poetis, & historiarum scriptoribus, necesse erit, eum, qui discet, ab omnibus putare omnia, ab uno pauca vix potuisse sumi. Quare si unius alicujus esse similem satis habebit, omnia, quæ omnes habuerint, solum habere se posse diffidet. Ergo inutile est ei, qui discere vult, non putare unum posse omnia. Igitur nemo in hanc incidet opinionem, si ab uno exempla sumpsissent. Nunc hoc signi est, ipsos artis scriptores non putasse unum potuisse in omnibus elocutionis partibus enitere, quoniam neque sua protulerunt, neque unius alicujus, aut denique duorum, sed ab omnibus oratoribus, & poetis exempla sumpserunt. Deinde, si quis velit artem demonstrare, nihil prodesse ad discendum, non male utatur hoc adjumento, quod unus omnes artis partes consequi nemo potuerit. Quod igitur juvat eorum rationem, qui omnino improbent artem, id non ridiculum est, ipsum scriptorem artis suo judicio comprobare? Ergo ab uno sumenda fuisse docuimus exempla, si semper aliunde sumerentur.

VI. Nunc omnino aliunde sie intelligemus sumenda non fuisse. Primum omnium, quod ab artis scriptore affertur exemplum, de ejus artificio debet esse, non ut si quis purpuram, aut aliud quippiam vendens, dicat, Sume a me, sed hujus exemplum aliunde rogabo, tibique ostendam. Si merces ipsi qui venditant, aliunde exemplum quærirent aliud mercis, ut si acervos se dicant tritici habere, & eorum exemplum pugno non habeant, quod ostendant: si Triptolemus, cum hominibus semen largiretur, ipse ab aliis id hominibus mutuaretur: aut si Prometheus, cum mortalibus ignem dividere vellet, ipse a vicinis cum testa ambulans, carbunculos corrogaret, non ridiculus videretur? Isti magistri omnium, dicendi præceptores, non videntur sibi ridicule facere, cum id, quod aliis pollicentur, ab aliis quærunt. Si, qui se fontes maximos, penitus absconditos, aperuisse dicat, & hoc, sitiens quam maxime, loquatur, neque habeat qui sitim sedet, non rideatur? Isti cum non modo dominos se fontium, sed se ipsos fontes esse dicant, & omnium rigare debeant ingenia, non putant fore ridiculum, si, cum id pollicentur aliis, arescant ipsi siccitate. Chares a Lysippo statuas facere non isto modo didicit, ut Lysippus caput ostenderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti: sed omnia coram magistrum facientem videbat, cæterorum opera vel sua sponte considerare poterat.

VII. Isti credunt, eos, qui hæc velint discere, alia ratione doceri posse commodius. Præterea ne possunt quidem ea, quæ sumuntur ab aliis exempla, tam esse accommodata ad artem, quam propria; propterea quod in dicendo leviter unusquisque locus plerumque tangitur, ne ars ap-

appareat. In præcipiendo expresse conscripta ponere oportet exempla, ut in artis formam convenire possint: & post in dicendo, ne possit ars eminere & ab omnibus videri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam ut magis ars cognoscatur, suis exemplis melius est uti. Postremo hæc quoque res nos duxit ad hanc rationem, quod nomina rerum Græca, quæ convertimus, ea remota sunt a consuetudine, quæ enim res apud nostros non erant, earum rerum nomina non poterant esse usitata. Ergo hæc asperiora primo videantur necesse est, idque fiet rei, non nostra, difficultate. Reliquum scripturæ consumetur in exemplis. Hæc aliena si posuissemus, factum esset, ut, quod commodius esset in hoc libro, id nostrum non esset; quod asperius, & inusitatum, id proprie nobis attribueretur. Ergo hanc quoque incommoditatem fugimus. His de causis, cum artis inventionem Græcorum probassemus, exemplorum rationem secuti non sumus. Nunc tempus postulat, ut ad elocutionis præcepta transeamus. Bipertita erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primum dicemus, quibus in generibus semper omnis oratoria elocutio debeat esse. Deinde ostendemus quas res semper habere debeat.

VIII. Sunt igitur tria genera, quę nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non vitiosa consumitur; unam gravem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam vocamus. Gravis est, quæ constat ex verborum gravium lævi & ornata constructione. Mediocris est, quæ constat ex humiliore, neque tamen ex infima & pervulgatissima verborum dignitate; Attenuata est, quæ demissa est usque ad usitatissimam puri sermonis consuetudinem. In gravi figura consumetur oratio, si quæ cujusque rei poterunt ornatissima verba reperiri, sive propria, sive translata, sive extranea, ad unamquamque rem accommodabuntur: &, si graves sententiæ, quæ in amplificatione, & commiseratione tractantur, eligentur: &, si exornationes sententiarum, aut verborum, quæ gravitatem habebunt, de quibus post dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum: *Nam quis est vestrum, Judices, qui satis idoneam possit in eum pœnam excogitare, qui prodere hostibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc scelere comparari, quod huic maleficio dignum supplicium potest inveniri? In iis, qui violassent ingenuum, matremfamilias constuprassent, pulsassent aliquem, aut postremo necassent, maxima supplicia majores nostri consumpserunt: huic truculentissimo, ac nefario facinori singularem pœnam non reliquerunt. Atque in aliis maleficiis ad singulos, aut ad paucos ex alieno peccato injuria pervenit; hujus sceleris qui sunt affines, uno consilio universis civibus atrocissimas calamitates machinantur. O feros animos! o crudeles cogitationes! o derelictos homines ab humanitate! quid agere ausi sunt, aut cogitare potuerunt? quo pacto hostes, revulsis majorum sepulcris, dejectis mœnibus, ovantes irruerent in civitatem? quo modo deum templis spoliatis, optimatibus trucidatis, aliis arreptis in servitutem, matribus familias & ingenuis sub hostilem libidinem subjectis, urbs acerbissimo concidat incendio conflagrata.*

flagrata: qui se non putant, id, quod voluerint, ad exitum perduxisse, nisi sanctissimæ patriæ miserandum scelerati viderint cinerem. Nequeo verbis consequi, Judices, indignitatem rei: sed negligentius id fero, quia vos mei non indigetis. Vester enim vos animus amantissimus reipublicæ facile edocet, ut eum, qui fortunas omnium voluerit prodere, præcipitem perturbetis ex ea civitate, quam ipse spurcissimorum hostium dominatu nefario voluerit obruere.

IX. In mediocri figura versabitur oratio, si hæc, ut ante dixi, aliquantulum demiserimus, neque tamen ad infimum descenderimus, sic: *Quibuscum bellum gerimus, Judices, videtis; cum sociis, qui pro nobis pugnare, & imperium nostrum nobiscum simul virtute & industria conservare soliti sunt. Hi cum se, & opes suas, & copiam necessariorum norunt; tum vero nihilominus propter propinquitatem, & omnium rerum societatem, quid in omnibus rebus populus Romanus posset, scire & æstimare poterant. Hi, cum deliberassent nobiscum bellum gerere, quæso, quæ res erat, qua freti bellum suscipere conarentur, cum multo maximam sociorum partem in officio manere intelligerent? cum sibi non multitudinem militum, non idoneos imperatores, non pecuniam publicam præsto esse viderent? non denique ullam rem, quæ pertineat ad bellum administrandum? Si cum finitimis de finibus bellum gererent; si totum certamen in uno prælio positum putarent: tamen omnibus rebus instructiores, ac paratiores venirent; nedum illud imperium orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes, partim vi, partim voluntate consenserunt, cum aut armis, aut liberalitate a populo Romano superati essent, ad se transferre tantulis viribus conarentur. Quæret aliquis. Quid Fregellani, non sua sponte conati sunt? Eo quidem minus isti facile conarentur, quo, illi quemadmodum descissent, videbant. Nam rerum imperiti, qui uniuscujusque rei de rebus ante gestis exempla petere non possunt, ii per imprudentiam facillime deducuntur in fraudem. At ii, qui sciunt, quid aliis acciderit, facile ex aliorum eventu, suis rationibus possunt providere. Nulla igitur re inducti, nulla spe freti arma sustulerunt? Quis hoc credat, tantam amentiam quemquam tenuisse, ut imperium populi Romani tentare auderet; nullis copiis fretus? Ergo aliquid fuisse necesse est. Quid aliud, nisi id, quod dico, potest esse?*

X. In attenuato figuræ genere, quod ad infimum, & quotidianum sermonem demissum est, hoc erit exemplum. *Nam, ut forte hic in balneas venit, cœpit, postquam perfusus est, defricari. Deinde, ubi visum est, ut in alveum descenderet, ecce ibi iste de transverso, Heus, inquit, adolescens, pueri tui modo me pulsaverunt; satisfacias oportet. Hic, qui id ætatis ab ignoto præter consuetudinem appellatus esset, erubuit. Iste clarius eadem, & alia dicere cœpit. Hic vix tandem inquit, Sine me considerare. Tum vero iste cœpit clamare voce ista, quæ vel facile cuivis rubores elicere posset: Ita petulans es, atque acer, ut ne ad solatium quidem idoneus, ut mihi videtur, sed pone scenam, & in ejusmodi locis exercitatus sis. Conturbatus est adolescens; nec mirum, cui etiam nunc pædagogi lites ad auriculas versarentur, imperito ejusmodi conviciorum. Ubi*

enim iste vidisset scurram exhausto rubore, qui se putaret nihil habere, quod de existimatione perderet, ut omnia sine famæ detrimento facere posset? Igitur genera figurarum ex ipsis exemplis intelligi poterunt. Erit enim & attenuata verborum constructio quædam, & item alia in gravitate, alia posita in mediocritate. Est autem cavendum, ne, dum hæc genera consectamur, in finitima & propinqua vitia veniamus. Nam gravi figuræ, quæ laudanda est, propinqua est ea, quæ fugienda est, quæ recte videbitur appellari, si sufflata nominabitur. Nam ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur sæpe; ita gravis oratio sæpe imperitis videtur ea, quæ turget, & inflata est, cum aut novis, aut priscis verbis, aut duriter aliunde translatis, aut gravioribus, quam res postulat, aliquid dicitur, hoc modo: *Nam qui perduellionibus venditat patriam, non satis supplicii dederit, si præceps in Neptunias depultus erit lacunas. Pœnitet igitur istum, qui montes belli fabricatus est, campos sustulit pacis.* In hoc genus plerique cum declinassent, & ab eo, quo profecti sunt, aberraverunt, & specie gravitatis falluntur, nec prospicere possunt orationis tumorem.

XI. Qui in mediocre genus orationis profecti sunt, si pervenire eo non poterunt, errantes perveniunt ad confine genus ejus generis, quod appellamus fluctuans, & dissolutum; eo quod sine nervis, & articulis fluctuat huc & illuc, nec potest confirmate, neque viriliter sese expedire. Id est hujusmodi: *Socii nostri cum belligerare nobiscum vellent, profecto ratiocinati essent etiam atque etiam, quid possent facere, si quidem sua sponte facerent, & non haberent hic adjutores multos, & malos homines, & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt agere.* Non potest hujusmodi sermo tenere attentum auditorem. Diffluit enim totus, neque quicquam comprehendens perfectis verbis amplectitur. Qui non possunt in illa facetissima verborum attenuatione commode versari, veniunt ad aridum & exsangue genus orationis, quod non alienum est exile nominari, cujusmodi est, hoc: *Nam istic ille ad balneas accessit; ad hunc postea dicit, hic tuus servus me pulsavit. Postea dicit hic illi, considerabo. Post ille huic convicium fecit, & magis magisque præsentibus multis clamavit.* Frivolus hic quidem jam, & illiberalis est sermo. Non enim adeptus est id, quod habet attenuata figura, puris verbis & electis compositam orationem. Omne genus orationis, & grave, & mediocre, & attenuatum, dignitate afficiunt exornationes, de quibus post loquemur: quæ si raræ disponentur, distinctam, sicuti coloribus; si crebræ collocabuntur, oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, ut gravem mediocris, mediocrem excipiat attenuata. Deinde identidem commutentur, ut facile satietas varietate vitetur.

XII. Quoniam, quibus in generibus elocutio versari debeat, dictum est, videamus nunc, quas res debeat habere elocutio commoda & perfecta. Quæ maxime admodum oratori accommodata est, tres res in se debet habere, elegantiam, compositionem, dignitatem. Elegantia est, quæ

fa-

facit, ut unumquidque pure, & aperte dici videatur. Hæc distribuitur in latinitatem, & explanationem. Latinitas est, quæ sermonem purum conservat, ab omni vitio remotum. Vitia in sermone, quo minus is latinus fit, duo possunt esse; solœcismus, & barbarismus. Solœcismus est, cum verbis pluribus consequens verbum superiori non accommodatur. Barbarismus est, cum verbum aliquod vitiose effertur. Hæc qua ratione vitare possimus, in arte Grammatica dilucide discemus. Explanatio est, quæ reddit apertam & dilucidam orationem. Ea comparatur duabus rebus, usitatis verbis, & propriis. Usitata sunt ea, quæ versantur in sermone, & consuetudine quotidiana. Propria, quæ ejus rei verba sunt, aut esse possunt, qua de loquemur. Compositio est verborum constructio, quæ facit omnes partes orationis æquabiliter perpolitas. Ea conservabitur, si fugiemus crebras vocalium concursiones, quæ vastam atque hiantem orationem reddunt, ut hoc est: *Baccæ aneæ amœnissimæ impendebant*. Et si vitabimus ejusdem literæ nimiam assiduitatem: cui vitio versus hic erit exemplo. Nam hic nihil prohibet in vitiis, alienis exemplis uti. *O Tite, tute, Tati, tibi tanta tyranne tulisti*. Et hic ejusdem poetæ: *Quidquam quisquam cuiquam quod conveniat*, neget. Et, si ejusdem verbi assiduitatem nimiam fugiemus. Ea est hujusmodi: Nam cujus rationis ratio non extet, ei rationi ratio non est fidem habere. Et, si non utemur continenter similiter cadentibus verbis, hoc modo: *Flentes, plorantes, lacrymantes, obtestantes*. Et, si verborum transjectionem vitabimus, nisi quæ erit concinna, qua de re posterius loquemur, quo in vitio est Lucilius assiduus, ut hoc est in priore libro: *Has res ad te scriptas, Luci, misimus, Æli*. Item fugere oportet longam verborum continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris spiritum lædit. His vitiis in compositione vitatis, reliquum operis consumendum est in dignitate.

XIII. Dignitas est, quæ reddit ornatam orationem varietate distinguens. Hæc in verborum & sententiarum exornationem dividitur. Verborum exornatio est, quæ ipsius sermonis insignita continetur perpolitione. Sententiarum exornatio est, quæ non in verbis, sed in ipsis rebus quandam habet dignitatem. Repetitio est, cum continenter ab uno atque eodem verbo in rebus similibus & diversis principia sumuntur, hoc modo: *Vobis istud attribuendum est, vobis gratia habenda, vobis res ista erit honori*. Item, *Scipio Numantiam sustulit, Scipio Carthaginem delevit, Scipio pacem peperit, Scipio civitatem servavit*. Item, *Tu in forum prodire, tu lucem conspicere, tu in horum conspectum venire conaris? audes verbum facere? audes quicquam ab istis petere? audes supplicium deprecari? Quid est, quod possis defendere? quid est, quod audeas postulare? quid est, quod tibi putes concedi oportere? Non jusjurandum reliquisti? non amicos prodidisti? non parenti manus intulisti? non denique in omni dedecore volutatus es?* Hæc exornatio, cum multum venustatis habet, tum gravitatis & acrimoniæ plurimum. Quare videtur esse adhibenda & ad ornan-

nandam, & ad augendam orationem. Conversio est, per quam non, ut ante, primum repetimus verbum, sed ad postremum continenter revertimur, hoc modo: *Pœnos populus Romanus justitia vicit, armis vicit, liberalitate vicit*. Item, *ex quo tempore concordia de civitate sublata est, libertas sublata est, fides sublata est, amicitia sublata est, respublica sublata est*. Item, *C. Lælius homo navus erat, ingeniosus erat, doctus erat, bonis viris & studiosis amicus erat. Ergo in civitate primus erat*. Item, *Nam cum istos, ut absolvant te, rogas: ut pejerent, rogas: ut existimationem negligant, rogas: ut leges populi Romani tuæ libidini largiantur, rogas*.

XIV. Complexio est, quæ utramque complectitur exornationem, & hanc, & quam ante exposuimus, ut & repetatur idem primum verbum sępius, & crebro ad idem postremum revertamur, hoc modo: *Qui sunt, qui fœdera sæpe ruperunt? Carthaginenses. Qui sunt, qui crudele bellum in Italia gesserunt? Carthaginenses. Qui sunt, qui Italiam deformaverunt? Carthaginenses. Qui sunt, qui sibi postulant ignosci? Carthaginenses. Videte ergo, quid conveniat eos impetrare*. Item, *Quem senatus damnarit, quem populus Romanus damnarit, quem omnium existimatio damnarit, eum vos sententiis vestris absolvetis?* Traductio est, quæ facit, ut cum idem verbum crebrius ponatur, non modo non offendat animum, sed etiam concinniorem orationem reddat, hoc pacto: *Qui nihil habet in vita jucundius vita, is cum virtute vitam non potest colere*. Item, *Eum tu hominem appellas, qui si fuisset homo, numquam tam crudeliter vitam hominis petiisset. At erat inimicus. Ergo inimicum sic ulcisci voluit, ut ipse sibi reperiretur inimicus?* Item, *Divitias sine divitum esse: tu vero virtutem præfer divitiis. Nam si voles divitias cum virtute comparare, vix satis idoneæ tibi videbuntur divitiæ, quæ virtutis pedissequæ sint*. Ex eodem genere exornationis est, cum idem verbum modo ponitur in hac, modo in altera re, hoc modo: *Cur eam rem tam studiose curas, quæ multas tibi dabit curas?* Item, *Amari jucundum sit, si curetur, ne quid insit amari*. Item, *Veniam ad vos, si mihi senatus det veniam*. In his quatuor generibus exornationum, quæ adhuc propositæ sunt, non inopia verborum fit, ut ad idem verbum redeatur sæpius; sed inest festivitas quædam, quæ facilius auribus dijudicari, quam verbis demonstrari potest.

XV. Contentio est, cum ex contrariis verbis aut rebus oratio conficitur, hoc pacto: *Habet assentatio jucunda principia, eadem exitus amarissimos affert*. Item, *Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes*. Item, *In otio tumultuaris, in tumultu solus es otiosus. In re frigidissima cales, in ferventissima friges. Tacito cum opus est, clamas: ubi loqui convenit, obmutescis. Ades? abesse vis: abes? reverti cupis. In pace bellum quæritas: in bello pacem desideras. In concione de virtute loqueris, in prælio præ ignavia tubæ sonitum perferre non potes*. Hoc genere si distinguemus orationem, & ornati & graves poterimus esse. Exclamatio est, quæ conficit significationem doloris, aut indignationis alicujus, per hominis, aut urbis, aut loci, aut rei cujuspiam compel-

pellationem, hoc modo: *Te nunc alloquor, Africane, cujus mortui quoque nomen splendori ac decori est civitati. Tui clarissimi nepotes suo sanguine aluerunt inimicorum crudelitatem.* Item, *O perfidiosæ Fregellæ, quam facile scelere vestro contabuistis! ut, cujus nitor urbis Italiam nuper illustravit, ejus nunc vix fundamentorum reliquiæ maneant.* Item, *Bonorum insidiatores latrocinio vitam innocentissimi cujusque petistis: tantamne ex iniquitate judiciorum vestris calumniis assumitis facultatem?* Hac exclamatione si loco utemur, & raro, & cum rei magnitudo postulare videbitur, ad quam volemus indignationem animum auditoris adducemus. Interrogatio non omnis gravis est, neque concinna, sed hæc, quæ, cum enumerata sunt ea, quæ obsunt causæ adversariorum, confirmat superiorem orationem, hoc pacto: *Cum igitur hæc omnia faceres, diceres, administrares, utrum animos sociorum ab republica removebas, & alienabas, an non?* Et, *utrum aliquem exornari oportuit, qui ista prohiberet, ac fieri non fineret, an non?*

XVI. Ratiocinatio est, per quam ipsi a nobis rationem poscimus, quare quidque dicamus, & crebro nosmet a nobis petimus uniuscujusque propositionis explanationem. Ea est hujusmodi. *Majores nostri siquam unius peccati mulierem damnabant, simplici judicio multorum maleficiorum convictam putabant, quo pacto? quoniam, quam impudicam judicarant, eam veneficii quoque damnatam existimabant. Quid ita? quia necesse est, eam, quæ suum corpus addixerit turpissimæ cupiditati, timere permultos. Quos istos? virum, parentes, cæteros, ad quos videt sui decoris infamiam pertinere. Quid postea? quos tantopere timeat, eos necesse est, ut, quoquo modo possit, veneficio petat. Cur? quia nulla potest honesta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconsideratam. Quid veneficii damnatam? quid? putabant impudicam quoque necessario. Quare? quia nulla facilius ad id maleficium causa, quam turpis amor, & intemperans libido commovere potuit: cum, cujus animus mulieris esset corruptus, ejus corpus castum esse non putaverunt. Quid in viris? idemne hoc observabant? minime. Quid ita? quia viros ad unumquodque maleficium singulæ cupiditates impellunt: mulieres ad omnia maleficia cupiditas una ducit.* Item, *Bene majores nostri hoc comparaverunt, ut neminem regem, quem armis cepissent, vita privarent. Quid ita? quia, quam nobis facultatem fortuna dedisset, iniquum erat in eorum supplicio consumere, quos eadem fortuna paulo ante in amplissimo statu collocarat. Quid quod exercitum contra duxit? desino meminisse. Quid ita? quia viri fortis est, qui de victoria contendant, eos hostes putare; qui victi sunt, eos homines judicare, ut possit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille, si vicisset, num idem fecisset? non profecto tam sapiens fuisset. Quid igitur ei parcis? quia talem stultitiam contemnere, non imitari consuevi.* Hæc exornatio ad sermonem vehementer accommodata est, & animum auditoris retinet attentum, tum venustate sermonis, tum rationum expectatione.

XVII. Sententia est oratio sumpta de vita, quæ aut quid sit, aut quid esse oporteat in vita, breviter ostendit,

dit, hoc modo: *Difficile est primum virtutes revereri, qui semper secunda fortuna sit usus*. Item, *Liber is est existimandus, qui nulli turpitudini servit*. Item, *egens æque est is, qui non satis habet, & is cui nihil satis potest esse*. Item, *Optima vivendi ratio est eligenda. Eam jucundam consuetudo reddet*. Hujusmodi sententiæ simplices non sunt improbandæ, propterea quod habet brevis expositio, si rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoque probandum est genus sententiæ, quod confirmatur subjectione rationis, hoc modo: *Omnes bene vivendi rationes in virtute sunt collocandæ, propterea quod sola virtus in sua potestate est; omnia præter eam subjecta sunt fortunæ dominationi*. Item, *Qui fortunis alicujus inducti amicitiam ejus secuti sunt, hi, simul ac fortuna dilapsa est, devolant omnes. Cum enim recessit ea res, quæ fuit consuetudinis causa, nihil superest, quare possint in amicitia retineri*. Sunt item sententiæ, quæ dupliciter efferuntur sine ratione, & cum ratione. Hoc modo sine ratione: *Errant, qui in prosperis rebus omnes impetus fortunæ se putant fugisse. Sapienter cogitant, qui temporibus secundis casus adversos reformidant*. Cum ratione, hoc pacto: *Qui adolescentium peccatis ignosci putant oportere, falluntur, propterea quod ætas illa non est impedimento bonis studiis. At hi sapienter faciunt, qui adolescentes maxime castigant, ut, quibus virtutibus omnem viam tueri possunt, eas in ætate maturissima velint comparare*. Sententias interponi raro convenit, ut rei actores, non vivendi præceptores esse videamur. Cum ita interponentur, multum afferent ornamenti. Nam necesse est animo eam comprobet tacitus auditor, cum ad causam videat accommodari rem certam, ex vita & moribus sumptam.

XVIII. Contrarium idem fere est, quod contentio. Contrarium est, quod ex rebus diversis duabus, alteram breviter & facile confirmat, hoc pacto: *Nam, qui suis rationibus inimicus fuerit semper, eum quomodo alienis rebus amicum fore speres?* Et item, *Nam, quem in amicitia perfidiosum cognoveris, eum quare putes inimicitias cum fide habere posse?* Et, *Qui privatus intolerabili superbia fuerit, eum commodum, & sui cognoscentem videre in potestate, quis speret?* Et, *Qui in sermonibus & conventu amicorum verum dixerit numquam, eum sibi in concionibus credis a mendacio temperaturum?* Item, *Quos ex collibus dejecimus, cum iis in campo metuimus dimicare? Qui cum plures erant, paucis nobis exæquari non poterant; hi postquam pauciores sunt, metuimus, ne sint superiores?* Hoc exornationis genus brevibus & continuatis verbis perfectum esse debet, & cum commodum est auditu, propter brevem & absolutam conclusionem; tum vero vehementer, id, quod opus est oratori, comprobat contraria re, & ex eo, quod dubium non est, expedit illud, quod dubium est, ut aut dilui non possit, aut multo difficillime possit.

XIX. Membrum orationis appellatur res breviter absoluta sine totius sententiæ demonstratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo: *Et inimico proderas*. Id est unum, quod appellatur membrum: deinde hoc excipiatur oportet

tet

tet ab altero ; *Et amicum lædebas*. Ex duobus membris hæc exornatio poteſt conſtare : ſed commodiſſima & abſolutiſſima eſt, quæ ex tribus conſtat, hoc pacto : *Et inimico proderas, & amicum lædebas, & tibi ipſi non conſulebas*. Item, *Nec reipublicæ conſuluiſti, nec amicis profuiſti, nec inimicis reſtitiſti*. Articulus dicitur, cum ſingula verba intervallis diſtinguuntur cæſa oratione, hoc modo: *Acrimonia, voce, vultu adverſarios perterruiſti*. Item, *Inimicos invidia, injuriis, potentia, perfidia, ſuſtuliſti*. Inter hujus generis, & illius ſuperioris vehementiam hoc intereſt, quod illud tardius & rariùs venit, hoc crebrius & celerius pervenit. Itaque in illo genere, ex remotione brachii, & contortione dexteræ gladius ad corpus afferri; in hoc autem crebro & celeri vulnere corpus conſauciari videtur. Continuatio eſt denſa & continens frequentatio verborum cum abſolutione ſententiarum. Ea utemur commodiſſime tripertito ; in ſententia, in contrario, in concluſione. In ſententia, hoc pacto : *Ei non multum poteſt obeſſe fortuna, qui ſibi firmius in virtute, quam in caſu, præſidium collocavit*. In contrario, hoc modo: *Nam ſi quis ſpei non multum collocarit in caſu, quid eſt, quod ei magnopere caſus obeſſe poſſit?* In concluſione, hoc pacto : *Quod ſi in eos plurimum fortuna poteſt, qui ſuas rationes omnes in caſum contulerunt; non ſunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem*. In his tribus generibus ad continuationis vim adeo frequentatio eſt neceſſaria, ut infirma facultas oratoris videatur, niſi ſententiam, & contrarium, & concluſionem frequentibus efferat verbis. Sed & alias quoque nonnunquam non alienum eſt, tametſi neceſſe non eſt, eloqui res aliquas per hujuſcemodi continuationes.

XX. Compar appellatur, quod habet in ſe membra orationis, de quibus ante diximus, quæ conſtant ex pari fere numero ſyllabarum. Hoc non de enumeratione noſtra fiet : (nam id quidem puerile eſt,) ſed tantum affert uſus & exercitatio facultatis, ut animi quodam ſenſu par membrum ſuperiori referre poſſimus, hoc modo : *In prælio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat ; hæc omnia graves caſus adminiſtrabant*. Item, *Alii fortuna felicitatem dedit, huic induſtria virtutem comparavit*. In hoc genere ſæpe fieri poteſt, ut non plane par ſit numerus ſyllabarum, & tamen eſſe videatur, ſi una aut etiam altera ſyllaba eſt alterum brevius : aut ſi, cùm in altero plures ſunt, in altero longior, aut longiores, plenior, aut pleniores ſyllabæ erunt : ut longitudo, aut plenitudo harum, multitudinem alterius aſſequatur & exæquet. Similiter cadens exornatio dicitur, cum in eadem conſtructione verborum duo aut plura ſunt verba, quæ ſimiliter iiſdem caſibus efferuntur, hoc modo : *Hominem laudas egentem virtutis, abundantem felicitatis*. Item, *Cujus omnis in pecunia ſpes eſt, ejus a ſapientia eſt animus remotus. Diligentia comparat divitias, negligentia corrumpit animum ; & tamen cum ita vivit, neminem præ ſe ducit hominem*. Similiter deſinens eſt, cum tametſi caſus non inſunt in verbis, tamen ſimiles

miles exitus sunt, hoc pacto: *Turpiter audes facere, nequiter studes dicere. Vivis invidiose, delinquis studiose, loqueris odiose*. Item, *Audacter territas, humiliter placas*. Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in casus similitudine versatur, inter se vehementer conveniunt: & ea re, qui his bene utuntur, plerumque simul ea collocant in iisdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet: *Perditissima ratio est amorem petere, pudorem fugere; diligere formam, negligere famam*. Hic & ea verba, quæ casus habent, ad casus similes; & illa, quæ non habent, ad similes exitus veniunt.

XXI. Annominatio est, cum ad idem verbum & idem nomen acceditur commutatione unius literæ aut literarum, syllabæ aut syllabarum; aut ad res dissimiles similia verba accommodantur. Ea multis & variis rationibus conficitur. Attenuatione, aut complexione ejusdem literæ, sic: *Hic, qui se magnifice jactat, atque ostentat, veniit a te ante, quam Romam venit*. Ex contrario: *Hic, quos homines alea vincit, eos ferro statim* * *vincit*. Productione ejusdem literę, hoc modo: *Hunc avium dulcedo ducit ad avium*. Brevitate ejusdem literæ, hoc modo: *Hic tametsi videtur esse honoris cupidus, tamen non tantum curiam diligit quantum Curiam*. Addendis literis, hoc pacto: *Hic sibi posset temperare, nisi amori mallet obtemperare*. Demendis literis, sic: *Si lenones, tanquam leones vitasset, vitæ se tradidisset*. Transferendis literis, sic: *Videte, Judices, utrum homini navo, an vano, credere malitis*. Item, *Nolo esse laudator, ne videar adulator*. Commutandis, hoc modo: *Deligere oportet, quem velis diligere*. Hæ sunt annominationes, quæ in literatura, brevi commutatione, aut productione, aut translatione, aut aliquo hujusmodi genere versantur.

XXII. Sunt autem aliæ, quæ non habent tam propinquam in verbis similitudinem, & tamen dissimiles non sunt: quibus de generibus unum est hujusmodi: *Quid veniam, qui sim, quare veniam, quem insimulem, cui prosim, quem postulem, brevi cognoscetis*. Nam hic est in quibusdam verbis quædam similitudo non tam affectanda, quam illæ superiores, sed tamen adhibenda nonnunquam. Alterum genus hujusmodi: *Demus operam, Quirites, ne omnino Patres Conscripti circumscripti putentur*. Hæc annominatio accedit magis ad similitudinem, quam superior: sed minus, quam illæ superiores: propterea quod non solum additæ, sed uno tempore demptæ quoque literæ sunt. Tertium genus est, quod versatur in casuum commutatione, aut unius, aut plurium nominum. Unius nominis, hoc modo: *Alexander Macedo summo labore animum ad virtutes a pueritia confirmavit. Alexandri virtutes per orbem terræ cum laude & gloria sunt. Alexandrum omnes, ut maxime metuerunt, item plurimum dilexerunt. Alexandro si vita longior data esset, Oceanum manus Macedonum transvolasset*. Varie hic unum nomen in commutatione casuum volutatum est. Plura nomina casibus commutatis, hoc modo faciunt annominationem: *Ti.*

* *Man. Lamb.* vincit.

Ti. Gracchum rempublicam administrantem indigna prohibuit nex diutius in ea commorari. C. Graccho similiter occisio oblata est, quæ virum reipublicæ amantissimum subito de sinu civitatis eripuit. Saturninum fide captum malorum, perfidiæ scelus vita privavit. Tuus, o Druse, sanguis domesticos parietes, & vultum parentis aspersit. Sulpicium, cui paulo ante omnia concedebant, cum brevi spatio non modo vivere, sed etiam sepeliri prohibuerunt. Hæc tria genera proxima exornationum, quorum unum in similiter cadentibus, alterum in similiter desinentibus verbis, tertium in annominationibus positum est, perraro sumenda sunt, cum in veritate dicemus: propterea quod non hæc videntur reperiri posse sine elaboratione & consumptione operæ.

XXIII. Ejusmodi autem studia ad delectationem, quam ad veritatem videntur accommodatiora. Quare fides, & gravitas, & severitas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis: & non modo tollitur auctoritas dicendi, sed offenditur quoque in ejusmodi oratione auditor; propterea quod est in his lepos & festivitas, non dignitas, neque pulchritudo. Quare quæ sunt ampla & pulcra, diu placere possunt: quæ lepida & concinna, cito satietate afficiunt aurium sensum fastidiosissimum. Quo modo igitur, si crebro his generibus utemur, pucrili videbimur elocutione delectari: ita si raro has interseremus exornationes, & in causa tota varie dispergemus, commode luminibus distinctis illustrabimus orationem. Subjectio est, cum interrogamus adversarios, aut quærimus ipsi, quid ab illis, aut quid contra nos dici possit: deinde subjicimus id, quod dici oportet, aut quod non oportet, aut nobis adjumento futurum sit, aut offuturum illis e contrario, hoc modo: *Quæro igitur, unde iste tam pecuniosus sit factus. Amplum patrimonium relictum est? at patris bona venierunt. Hereditas aliqua obvenit? non potest dici, sed etiam a necessariis omnibus exheredatus est. Præmium aliquod ex lite aut judicio cepit? non modo id non fecit, sed etiam insuper ipse grandi sponsione victus est. Ergo si his rationibus locupletatus non est, sicut omnes videtis; aut isti domi nascitur aurum, aut, unde licitum non est pecunias accepit.*

XXIV. Item *Sæpe, judices, animadverti, multos aliqua ex honesta re, quam ne inimici quidem criminari possint, sibi præsidium petere: quorum nihil potest adversarius facere. Nam utrum ad patris virtutem confugiet? at eum vos jurati capite damnastis. An ad suam revertetur antiquam vitam, alicubi honeste tractatam? at hic quidem ante oculos vestros quomodo vixerit, scitis omnes. An cognatos suos enumerabit, quibus vos conveniat commoveri? at hi quidem nulli sunt. Amicos proferet? at nemo est, qui sibi non putet turpe, istius amicum nominari.* Item, *Credo, inimicum, quem nocentem putabas, in judicium adduxisti: non. Nam indemnatum necasti. Leges, quæ id facere prohibent, veritus es? at ne scriptas quidem judicasti. Cum ipse te veteris amicitiæ commonefaceret, commotus es? at nihilo minus, sed etiam studiosius occidisti. Quid? cum tibi pueri ad pedes volutarentur, misericordia motus es? at co-*

rum patrem crudelissime sepultura quoque probibuisti. Multum inest acrimoniæ & gravitatis in hac exornatione, propterea quod, cum quæsitum est, quid oporteat, subjicitur id non esse factum. Quare facillime fit, ut augeatur idignitas negotii. Ex eodem genere, ut ad nostram quoque personam referemus subjectionem, sic: *Nam quid me facere conveuiret, cum a tanta Gallorum multitudine circumsederer? an dimicarem? at cum parva manu tum prodiremus, locum quoque inimicissimum habebamus. Sederem in castris? at neque subsidium, quod expectarem, habebamus, neque erat, quo vitam produceremus. Castra relinquerem? at obsidebamur. Vitam militum negligerem? at ea videbar eos accepisse conditione, ut, quoad possem, incolumes patriæ & parentibus conservarem. Hostium conditionem repudiarem? at salus antiquior est militum, quam impedimentorum*. Hujusmodi consequuntur identidem subjectiones, ut ex omnibus ostendi videatur, nihil potius quam quod factum sit, faciendum fuisse.

XXV. Gradatio est, in qua non ante ad consequens verbum descenditur, quam ad superius conscensum est, hoc modo: *Nam quæ reliqua spes manet libertatis, si illis, & quod libet, licet; & quod licet, possunt; & quod possunt; audent; & quod audent, faciunt; & quod faciunt, vobis molestum non est?* Item, *Non sensi hoc, & non suasi; neque suasi, & non ipse statim facere cœpi, neque facere cœpi, & non perfeci; neque perfeci, & non probavi*. Item, *Africano industria virtutem, virtus gloriam, gloria æmulos comparavit*. Item, *Imperium Græciæ fuit apud Athenienses, Atheniensium potiti sunt Spartiatæ, Spartiatas superavere Thebani, Thebanos Macedones vicerunt, qui ad imperium Græciæ brevi tempore adjunxerunt Asiam bello subactam*. Habet in se quendam leporem superioris cujusque crebra repetitio verbi, quæ propria est hujus exornationis. Definitio est, quæ rei alicujus proprias amplectitur potestates breviter & absolute, hoc modo: *Majestas reipublicæ est, in qua continetur dignitas & amplitudo civitatis*. Item, *Injuriæ sunt, quæ aut pulsatione corpus, aut convicio aures, aut aliqua turpitudine, vitam cujuspiam violant*. Item, *Non est ista diligentia, sed accurata conservatio suorum: avaritia, injuriosa appetitio alienorum*. Item, *Non est ista fortitudo, sed temeritas, propterea quod fortitudo est contemptio laboris & periculi cum ratione utilitatis, & compensatione commodorum: temeritas est cum inconsiderata laborum perpessione gladiatoria periculorum susceptio*. Hæc ideo commoda putatur exornatio, quod omnem rei cujuspiam vim & potestatem ita dilucide proponit, & breviter explicat, ut neque pluribus verbis oportuisse dici videatur, neque lucidius potuisse dici putetur.

XXVI. Transitio vocatur, quæ cum ostendit breviter, quid dictum sit, proponit item brevi quid sequatur, hoc modo: *In patriam cujusmodi fuerit, habetis: nunc in parentes qualis extiterit, considerate*. Item, *Mea in istum beneficia cognoscitis: nunc, quomodo iste mihi gratiam retulerit, accipite*. Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res. Nam

&

& quid dixerit commonet, & ad reliquum comparat auditorem. Correctio est, quæ tollit id, quod dictum est, & pro eo id, quod magis idoneum videtur, reponit, hoc pacto: *Quod si iste suos hospites rogasset, immo innuisset modo; hoc facile perfici posset*. Item, *Nam postquam isti vicerunt, atque adeo victi sunt, eam quomodo victoriam appellem, quæ victoribus plus calamitatis, quam boni dederit? O virtutis comes invidia, quæ bonos insequeris plerumque, atque adeo insectaris!* Commovetur hoc genere animus auditoris. Res enim communi verbo elata, tantummodo dicta videtur: ast ea post ipsius oratoris correctionem magis idonea fit pronuntiatione. Non igitur satius esset, dicet aliquis, ab initio, præsertim cum scribas, ad optimum, & electissimum verbum devenire? Est, cum non est satius, si commutatio verbi id erit demonstratura, ejusmodi rem esse, ut, cum eam communi verbo appellaris, levius dixisse videaris: cum ad electius verbum accedas, insigniorem rem facias. Quod si continuo venisses ad id verbum, nec rei, nec verbi gratia animadversa esset.

XXVII. Occupatio est, cum dicimus, nos præterire, aut non scire, aut nolle dicere id, quod tunc maxime dicimus, hoc modo: *Nam de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperantiæ addixisti, dicerem, si hoc tempus idoneum putarem: nunc consulto relinquo. Et illud prætereo, quod te tribuni rei militaris infrequentem tradiderunt. Deinde quod injuriarum satisfecisti L. Labeoni, nihil ad rem pertinere puto. Horum nihil dico: revertor ad illud, de quo judicium est.* Item, *Non dico te ab sociis pecunias accepisse: non sum in eo occupatus, quod civitates, regna, domos omnium depeculatus es: furta, rapinas tuas omnes omitto.* Hæc utilis est exornatio, si aut rem, quam non pertineat aliis ostendere, occulte admonuisse prodest, aut si longum est, aut ignobile, aut planum, aut non potest fieri, aut facile potest reprehendi; ut utilius sit occulte fecisse suspicionem, quam hujusmodi intendisse orationem, quæ redarguatur. Disjunctio est, cum eorum de quibus dicimus, aut utrumque, aut unumquodque certo concluditur verbo, sic: *Populus Romanus Numantiam delevit, Carthaginem sustulit, Corinthum disjecit, Fregellas evertit. Nihil Numantinis vires corporis auxiliatæ sunt; nihil Carthaginensibus scientia rei militaris adjumento fuit; nihil Corinthiis erudita calliditas præsidii tulit; nihil Fregellanis morum & sermonis societas opitulata est.* Item, *Formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut vetustate extinguitur.* Hic utrumque, & in superiore exemplo unamquamque rem certo verbo concludi videmus. Conjunctio est, cum interpositione verbi & superiores orationis partes comprehenduntur, & inferiores, hoc modo: *Formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut vetustate.* Adjunctio est, cum verbum, quo res comprehenditur, non interponimus, sed aut primum, aut postremum collocamus. Primum, hoc pacto: *Deflorescit formæ dignitas aut morbo, aut vetustate.* Postremum sic: *Aut morbo, aut vetustate formæ dignitas deflorescit.* Ad festivitatem disjunctio

est apposita; quare rarius utemur ea, ne satietatem pariat: ad brevitatem conjunctio; quare sæpius adhibenda est.

XXVIII. Hæ tres exornationes de simplici genere manant. Conduplicatio est, cum ratione amplificationis, aut commiserationis, ejusdem unius, aut plurium verborum iteratio, hoc modo: *Tumultus C. Gracchi tumultus domesticos & intestinos comparat*. Item, *Commotus non es, cum tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus?* Item, *Nunc etiam audes in horum conspectum venire, proditor patriæ, proditor, inquam, patriæ, venire audes in horum conspectum?* Vehementer auditorem commovet ejusdem redintegratio verbi, & vulnus majus efficit in contrario causæ; quasi aliquod telum sæpius perveniat in eandem partem corporis. Interpretatio est, quæ non iterans idem redintegrat verbum, sed id commutat, quod positum est, alio verbo, quod idem valeat, hoc modo: *Rempublicam radicitus evertisti, civitatem funditus dejecisti*. Item, *Patrem nefarie verberasti, parenti manus scelerate intulisti*. Necesse est ejus, qui audit, animum commoveri, cum gravitas prioris dicti renovatur interpretatione verborum. Commutatio est, cum duæ sententiæ inter se discrepantes ex transjectione ita efferuntur, ut a priore posterior, contraria priori, proficiscatur, hoc modo: *Esse oportet, ut vivas; non vivere, ut edas*. Item, *Ea re poemata non facio, quia cujusmodi volo non possum; cujusmodi possum nolo*. Item, *Quæ de illo dicuntur, dici non possunt; quæ dici possunt, non dicuntur*. Item, *Si poema loquens pictura est; pictura tacitum poema debet esse*. Item, *Quia stultus es, ea re taces; non tamen, quia taces, ea re stultus es*. Non potest dici, quin commode fiat, cum contrariæ sententiæ translatione, verba quoque convertantur. Plura subjecimus exempla, ut, quoniam difficile est hoc genus exornationis inventu, dilucidum esset, ut, cum bene esset intellectum, facilius in dicendo inveniretur.

XXIX. Permissio est, cum ostendimus in dicendo nos aliquam rem totam tradere & concedere alicujus voluntati, sic: *Quoniam omnibus rebus ereptis, superest animus & corpus; hæc ipsa, quæ mihi de multis sola relicta sunt, vobis & vestræ condono potestati. Vos me, quo pacto vobis videbitur, utamini, atque abutamini licebit impune: in me, quicquid libet, statuite: dicite, atque obtemperabo*. Hoc genus tametsi alias quoque nonnunquam tractandum est, tamen ad misericordiam commovendam vehementissime est accommodatum. Dubitatio est, cum quærere videtur orator, utrum de duobus potius, aut quid de pluribus potissimum dicat, hoc modo: *Obfuit eo tempore plurimum reipublicæ consulum sive stultitiam, sive malitiam dicere oportet, sive utrumque*. Item, *Tu istud ausus es dicere, homo omnium mortalium... quæro quonam te digno moribus tuis appellem nomine*. Expeditio est, cum rationibus compluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri aut non fieri potuerit, cæteræ tolluntur, una relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo: *Necesse est, cum constet istum*

istum nostrum fundum fuisse, *ostendas*, *te aut vacuum possedisse*, *aut usu tuum fecisse*, *aut emisse*, *aut hereditate tibi venisse*. *Vacuum*, *cum ego adessem*, *possidere non potuisti*. *Tuum usu fecisse etiamnum non potes*. *Emptio nulla profertur*. *Hereditate tibi*, *me vivo*, *mea pecunia venire non potuit*. *Relinquitur ergo*, *ut me vi de meo fundo dejeceris*. Hæc exornatio plurimum juvabit conjecturales argumentationes. Sed non erit, tanquam in plerisque, ut, cum velimus, ea possimus uti. Nam facere id non poterimus, nisi nobis ipsa negotii natura dabit facultatem.

XXX. Dissolutio est, quæ conjunctionibus verborum è medio sublatis, partibus separatis effertur, hoc modo: *Gere morem parenti*, *pare cognatis*, *obsequere amicis*, *obtempera legibus*. Item, *Descende in integram defensionem*, *noli quidquam recusare*, *da servos in quæstionem*, *stude verum invenire*. Hoc genus & acrimoniam habet in se, & vehementissimum est, & ad brevitatem accommodatum. Præcisio est, cum, dictis quibusdam, reliquum, quod cœptum est dici, relinquitur in audientium judicio, sic: *Mihi tecum præcertatio non est*, *ideo quod populus Romanus me*.... *nolo dicere*, *ne cui forte arrogans videar*: *te autem sæpe ignominia dignum putavit*. Item, *Tu ista nunc audes dicere*, *qui nuper alienæ domui*.... *Non ausim dicere*, *ne*, *cum te digna dixero*, *me indignum quidpiam dixisse videar*. Hic atrocior tacita suspicio, quam diserta explanatio facta est. Conclusio est, quæ brevi argumentatione ex iis, quæ ante dicta sunt, aut facta, conficit id, quod necessario consequatur, hoc modo: *Quod si Danais datum erat oraculum*, *non posse capi Trojam sine Philoctetæ sagittis*, *hæ autem nihil aliud fecerunt*, *nisi Alexandrum perculerunt*: *hunc extinguere*, *id nimirum capi fuit Trojam*.

XXXI. Restant etiam decem exornationes verborum, quas idcirco non vage dispersimus, sed a superioribus separavimus, quod omnes in uno genere positæ sunt. Nam earum omnium hoc proprium est, ut ab usitata verborum potestate recedatur, atque in aliam rationem cum quadam venustate oratio conferatur. De quibus exornationibus nominatio est prima, quæ nos admonet, ut, cui rei nomen aut non sit, aut satis idoneum non sit, eam nosmet idoneo verbo nominemus, aut imitationis, aut significationis causa. Imitationis, hoc modo, ut majores *rudere*, & *vagire*, & *mugire*, & *murmurare*, & *sibilare* appellaverunt. Significandæ rei causa, sic: *Postquam iste in rempublicam fecit impetum*, *fragor civitatis imprimis est auditus*. Hoc genere raro utendum est, ne novi verbi assiduitas odium pariat: sed si commode quis eo utatur, & raro, non modo non offendet novitate, sed exornabit etiam orationem. Pronominatio est, quæ sicuti cognomine quodam extraneo demonstrat id, quod suo nomine appellari non potest: ut, si quis, cum loquatur de Gracchis, *At non Africani nepotes*, inquiet, *istiusmodi fuerunt*. Item, si quis de adversario dicat: *Videte nunc*, inquiet, *judices*, *quemadmodum me Plagiosippus iste tractarit*. Hoc pacto non inornate poterimus & in laudando, & in lædendo, aut in corpore,

pore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, ficuti cognomen, quod pro certo nomine collocamus.

XXXII. Denominatio eft, quæ a propinquis & finitimis rebus trahit orationem, qua poffit intelligi res, quæ non fuo vocabulo fit appellata. Id aut ab inventore conficitur, ut fi quis de Tarpejo loquens, eum *Capitolinum* nominet: aut ab invento, ut fi quis pro Libero *vinum*, pro Cerere *frugem* appellet: aut ab inftrumento dominum, ut fi quis Macedonas appellarit, hoc modo: *Non tam cito fariffæ Græcia potitæ funt*: aut idem Gallos fignificans dicat, *Nec tam facile ex Italia materis Tranfalpina depulfa eft*: aut id, quod fit, ab eo, qui facit, ut, fi quis cum bello velit oftendere aliquid quempiam feciffe, dicat; *Mars iftud te facere neceffario coegit*: aut fi, quod facit, ab eo, quod fit, ut cum *defidiofam* artem dicemus, quia defidiofos facit: & frigus *pigrum*, quia pigros facit. Ab eo, quod continet, id quod continetur, hoc modo denominabitur: *Armis Italia non poteft vinci, nec Græcia difciplinis*. Nam hic pro Græcis & Italis, quæ continent, notata funt. Ab eo, quod continetur, id, quod continet, ut, fi quis aurum, vel argentum, aut ebur nominet, cum divitias velit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo divifio, quam in quærendo difficilis inventio eft, ideo quod plena confuetudo eft non modo poetarum & oratorum, fed etiam quotidiani fermonis, hujufmodi denominationum. Circuitio eft oratio, rem fimplicem affumptam circumfcribens elocutione, hoc pacto: *Scipionis providentia Carthaginis opes fregit*. Nam hic, nifi ornandi ratio quædam effet habita, Scipio potuit & Carthago fimpliciter appellari. Tranfgreffio eft, quæ verborum perturbat ordinem perverfione, aut transjectione. Perverfione fic: *Hoc vobis deos immortales arbitror dediffe pietate pro veftra*. Transjectione hoc modo: *Inftabilis in iftum plurimum fortuna valuit*. Item, *Omnes invidiofe eripuit tibi bene vivendi cafus facultates*. Hujufmodi transjectio, quæ rem non reddit obfcuram, multum proderit ad continuationes, de quibus ante dictum eft: in quibus oportet verba, ficut a poetis, in quendam extruere numerum, ut perfecte & perpolitiffime poffint effe abfolutæ.

XXXIII. Superlatio eft oratio fuperans veritatem, alicujus augendi, minuendive caufa. Hæc fumitur feparatim, aut cum comparatione. Separatim fic: *Quod fi concordiam retinebimus, imperii magnitudinem folis ortu atque occafu metiemur*. Cum comparatione, aut a fimilitudine, aut a præftantia fuperlatio fumitur. A fimilitudine fic: *Corpore niveum candorem, afpectu igneum ardorem affequebatur*. A præftantia hoc modo: *Cujus ore fermo melle dulcior profluebat*. Eodem genere hoc eft: *Tantus erat in armis fplendor, ut folis fulgor obfcurior videretur*. Intellectio eft, cum res tota parva de parte cognofcitur, aut de toto pars. De parte totum fic intelligitur: *Non illæ te nuptiales tibiæ ejus matrimonii commonebant?* Nam hic omnis fanctimonia nuptiarum uno figno tibiarum intelligitur. De toto pars, ut fi quis ei,

ei, qui vestitum aut ornatum sumptuosum ostentet, dicat, *Ostentas mihi divitias, & locupletes copias jactas*. Ab uno plura intelliguntur, hoc modo: *Pœno fuit Hispanus auxilio, fuit immanis ille Transalpinus: in Italia quoque idem nonnemo togatus sensit*. A pluribus unum sic intelligitur: *Atrox calamitas pectora mœrore pulsabat. Itaque anhelans ex imis pulmonibus prae cura spiritus ducebatur*. Nam in superioribus plures Hispani, & Galli, & togati, hic unum pectus, & unus pulmo intelligitur: & erit illic diminutus numerus festivitatis, hic adauctus gravitatis gratia. Abusio est, quæ verbo simili & propinquo, pro certo & proprio abutitur, hoc modo: *Vires hominis breves sunt*; aut *parva statura*, aut *longum in homine consilium*; aut *oratio magna*, aut *uti pauco sermone*. Nam hic facile est intellectu, finitima verba rerum dissimilium, ratione abusionis esse traducta.

XXXIV. Translatio est, cum verbum in quandam rem transfertur ex alia re, quod propter similitudinem recte videtur posse transferri. Ea utimur rei ante oculos ponendæ causa, sic: *Hic Italiam tumultus expergefecit terrore subito*. Brevitatis causa, sic: *Recens adventus exercitus subito civitatem extinxit*. Obscœnitatis vitandæ causa, sic: *Cujus mater quotidianis nuptiis delectatur*. Augendi causa, sic: *Nullius mœror & calamitas istius explere inimicitias, & nefariam saturare crudelitatem potuit*. Minuendi causa, sic: *Magno se prædicat auxilio fuisse, quia paululum in rebus difficillimis aspiravit*. Ornandi causa, sic: *Aliquando reipublicæ rationes, quæ malitia nocentum exaruerant, virtute optimatium revirescere*. Translationem dicunt pudentem esse oportere, ut cum ratione in consimilem rem transeat, ne sine delectu temere & cupide videatur in dissimilem transcurrisse. Permutatio est oratio, aliud verbis, aliud sententia demonstrans. Ea dividitur in tres partes, similitudinem, argumentum, contrarium. Per similitudinem sumitur, cum translationes, una aut plures frequenter ponuntur a simplici ratione ductæ, sic: *Nam cum canes funguntur officiis luporum, cui præsidio pecua credemus*? Per argumentum tractatur, cum a persona, aut a loco, aut a re aliqua, similitudo, augendi aut minuendi causa, ducitur, ut si quis Drusum, Gracchum, *nitorem obsoletum* dicat. Ex contrario ducitur sic; ut si quis hominem prodigum & luxuriosum illudens, *parcum & diligentem* appellet. Et in hoc postremo, quod ex contrario sumitur, & in illo primo, quod a similitudine ducitur, per translationem argumento poterimus uti. Per similitudinem, sic: *Quid ait hic rex, atque Agamemnon noster, sive, ut crudelitas est, potius Atreus?* Ex contrario, si quem impium, qui patrem verberaverit, *Æneam* vocemus: intemperantem & adulterum, *Hippolytum* nominemus. Hæc sunt fere, quæ dicenda videbantur de verborum exornationibus. Nunc res ipsa monet, ut deinceps ad sententiarum exornationes transeamus.

XXXV. Distributio est, cum in plures res, aut personas certas negotia quædam dispertiuntur, hoc modo:

do: *Qui vestrum, Judices, nomen senatus diligit, hunc oderit necesse est. Petulantissime enim semper iste oppugnavit senatum. Qui equestrem locum, splendidissimum cupit esse in civitate, is oportet istum maximas pœnas dedisse velit, ne iste sua turpitudine ordini honestissimo maculæ atque dedecori sit. Qui parentes habetis, ostendit istius supplicio, vobis homines impios non placere. Quibus liberi sunt, statuite exemplum, quantæ pœnæ in civitate sint hominibus hujusmodi comparatæ.* Item, *Senatus officium est, consilio civitatem juvare. Magistratus officium est, opera & diligentia consequi voluntatem senatus. Populi officium est, res optimas, & homines idoneos maxime suis sententiis eligere & probare. Accusatoris officium est, inferre crimina. Defensoris, diluere & propulsare. Testis est, dicere, quæ sciverit, aut audierit. Quæsitoris est, unumquemque horum in officio suo continere. Quare, L. Cassi, si testem, præterquam quod sciat, aut audierit, argumentari, & conjectura prosequi patieris; jus accusatoris cum jure testimonii commiscebis, testis improbi cupiditatem confirmabis, reo duplicem defensionem parabis.* Est hæc exornatio copiosa. Comprehendit enim brevi multa, & suum cuique tribuens officium, separatim res dividit plures.

XXXVI. Licentia est, cum apud eos, quos aut vereri, aut metuere debemus, tamen aliquid pro jure nostro dicimus, quod eos minime offendat, aut quos ii diligunt, cum in aliquo errato vere reprehendi posse videantur, hoc modo: *Miramini, Quirites, quod ab omnibus vestræ rationes deserantur? quod causam vestram nemo suscipiat? quod se nemo vestri defensorem profiteatur: id tribuite vestræ culpæ; atque desinite mirari. Quid enim est, quare non omnes istam rem fugere ac vitare debeant? Recordamini, quos habueritis defensores; studia eorum vobis ante oculos ponite; deinde exitus omnium considerate. Tum vobis veniet in mentem, ut vere dicam, negligentia vestra, sive ignavia potius illos omnes ante oculos vestros trucidatos esse, inimicos eorum vestris suffragiis in amplissimum locum pervenisse.* Item. *Nam quid fuit, Judices, quare in sententiis ferendis dubitaveritis, aut istum hominem nefarium ampliaveritis? non apertissimæ res erant crimini datæ? non omnes hæ testibus comprobatæ? non contra tenuiter & nugatorie responsum? Hic vos veriti estis, si primo cœtu condemnassetis, ne crudeles existimaremini? Dum eam vitastis vituperationem, quæ longe a vobis erat absutura, eam invenistis, ut timidi atque ignavi putaremini. Maximas, & privatas, & publicas calamitates accepistis: cum etiam majores impendere videantur, sedetis, & oscitamini. Luce noctem, nocte lucem expectatis. Aliquid quotidie acerbi atque incommodi nuntiatur, & enim, cujus opera vobis hæc accidunt, remoramini diutius, & alitis; ac reipublicæ perniciem retinetis, quoad potestis, in civitate.*

XXXVII. Ejusmodi licentia si nimium videbitur acrimoniæ habere, multis mitigationibus lenietur. Nam continuo aliquid hujusmodi licebit inferre: *Hic ego virtutem vestram quæro, sapientiam desidero, veterem consuetudinem requiro*; ut quod erit commotum licentia, id laude mitigetur,

tur, ut altera res ab iracundia & molestia removeat, altera ab errato deterreat. Hæc res, ficut in amicitia, ita in dicendo, fi loco fit, maxime facit, ut & illi, qui audiunt, a culpa abfint, & nos, qui dicimus, amici eorum & veritatis effe videamur. Eft autem quoddam genus licentiæ in dicendo, quod aftutiore ratione comparatur: cum aut ita objurgamus eos, qui audiunt, quomodo ipfi fe cupiunt objurgari: aut id, quod fcimus facile omnes audituros, dicimus nos timere, quomodo accipiant; fed tamen veritate commoveri, ut nihilo fecius dicamus. Horum amborum generum exempla fubjiciemus. Prioris, hujufmodi: *Nimium, Quirites, animis eftis fimplicibus & manfuetis, nimium creditis unicuique. Exiftimatis unumquemque eniti, ut perficiat, quæ vobis pollicitus fit: erratis, & fruftra falfa fpe jam diu detinemini: ftultitia veftra eft, qui, quod erat in veftra poteftate, ab aliis petere, quam ipfi fumere maluiftis.* Pofterioris licentia hoc erit exemplum. *Mihi cum ifto, Judices, fuit amicitia, fed ifta tamen amicitia, tametfi vereor quomodo accepturi fitis, vos me privaftis. Quid ita? quia ut vobis effem probatus, eum, qui vos oppugnabat, inimicum, quam amicum habere malui.* Ergo hæc exornatio, cui licentiæ nomen eft, ficuti demonftravimus, duplici ratione tractabitur; acrimonia, quæ fi nimium fuerit afpera, mitigabitur laude; & affimulatione, de qua pofterius diximus, quæ non indiget mitigationis, propterea quod imitatur licentiam, & fua fponte ad animum auditoris fe accommodat.

XXXVIII. Deminutio eft, cum aliquid effe in nobis, aut in iis, quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut induftria dicemus egregium: quod, ne qua fignificetur arrogans oftentatio, deminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo: *Nam hoc pro meo jure, Judices, dico, me labore & induftria curaffe, ut difciplinam militarem non in poftremis tenerem.* Hic fi quis dixiffet, *ut optime tenerem*, tametfi vere dixiffet, tamen arrogans vifus effet. Nunc & ad invidiam vitandam, & ad laudem comparandam fatis dictum eft. Item, *Utrum igitur avaritiæ caufa, an egeftatis acceffit ad maleficium? Avaritiæ? at largiffimus fuit in amicos, quod fignum liberalitatis eft, quæ contraria avaritiæ eft. Egeftatis? at huic quidem pater, (nolo nimium dicere) non tenuiffimum patrimonium reliquit.* Hic quoque vitatum eft, ne *magnum* aut *maximum* diceretur. Hoc igitur in noftris, aut eorum, quos defendemus, egregiis commodis proferendis obfervabimus. Nam ejufmodi res & invidiam contrahunt in vita, & odium in oratione, fi confiderate tractes. Quare, quemadmodum ratione vivendi fugitur invidia, fic in dicendo, confilio vitatur odium.

XXXIX. Defcriptio nominatur, quæ rerum confequentium continet perfpicuam & dilucidam cum gravitate expofitionem, hoc modo: *Quod fi iftum, Judices, veftris fententiis liberaveritis, ftatim ficut e cavea leo miffus, aut aliqua teterrima bellua foluta ex catenis, volitabit, & vagabitur in foro, acuens dentes multos in cujufque fortunas, in omnes amicos atque inimicos, notos atque ignotos in-* cur-

cursans ; aliorum famam depeculans , aliorum caput oppugnans , aliorum domum atque omnem familiam perfringens , rempublicam funditus labefactans . Quare , Judices , ejicite eum de civitate , liberate omnes formidine ; vobis denique ipsis consulite . Nam si istum impunitum dimiseritis , in vosmetipsos , mihi credite , feram & truculentam bestiam , Judices , immiseritis . Item , *Nam si de hoc , Judices , gravem sententiam tuleritis , uno judicio simul multos jugulaveritis . Grandis natu parens , cujus spes senectutis omnis in hujus adolescentia posita est , quare velit in vita manere , non habebit : filii parvi , privati patris auxilio , ludibrio & despectui paternis inimicis erunt oppositi : tota domus hujus indigna concidet calamitate : at inimici statim sanguinolenta palma , crudelissima victoria potiti , insultabunt in horum miserias , & superbi re simul , & verbis invehentur* . Item . *Nam neminem nostrum fugit , Quirites , capta urbe , quæ miseriæ consequi soleant : arma qui contra tulerint , statim crudelissime trucidantur : cæteri , qui possunt per ætatem & vires laborem ferre , rapiuntur in servitutem : qui non possunt , vita privantur : uno denique atque eodem tempore domus hostili flagrabit incendio , & quos natura , aut voluntas necessitudine , aut benevolentia conjunxit , distrahuntur : liberi partim e gremiis parentum diripiuntur , partim in sinu jugulantur , partim ante pedes constuprantur . Nemo , Judices , est , qui possit satis rem consequi verbis , nec referre oratione magnitudinem calamitatis* . Hoc genere exornationis , vel indignatio , vel misericordia potest commoveri , cum res consequentes comprehensæ universæ perspicua breviter exprimuntur oratione .

XL. Divisio est , quæ rem semovens a re , utramque absolvit , ratione subjecta ; hoc modo : *Cur ego nunc tibi quicquam objiciam ? si probus es , non meruisti : sin improbus , non commoveris* . Item , *Quid nunc ego de meis propriis meritis prædicem ? si meministis , obtundam : sin obliti estis , cum re nihil egerim , quid est , quod verbis proficere possim ?* Item , *Duæ res sunt , quæ possunt homines ad turpe compendium commovere , inopia , atque avaritia . Te avarum in fraterna divisione cognovimus : inopem atque egentem nunc videmus . Qui potes igitur ostendere causam maleficii non fuisse ?* Inter hanc divisionem , & illam , quæ de partibus orationis tertia est , de qua in libro primo diximus secundum narrationem , hoc interest : Illa dividit per enumerationem , aut per expositionem , quibus de rebus in tota oratione disputatio futura sit : hæc se statim explicat , & brevi duabus , aut pluribus partibus subjiciens rationes , exornat orationem . Frequentatio est , cum res in tota causa dispersæ coguntur in unum , quo gravior , aut acrior , aut criminosior oratio sit , hoc pacto : *A quo tandem abest iste vitio ? quid est , Judices , cur velitis eum liberare ? Suæ pudicitiæ proditor est , insidiator alienæ ; cupidus , intemperans , petulans , superbus ; impius in parentes , ingratus in amicos , infestus in cognatos , in superiores contumax , in æquos & pares fastidiosus , in inferiores crudelis , denique in omnes intolerabilis* .

XLI. Ejusdem generis est illa frequen-

quentatio, quæ plurimum conjecturalibus causis opitulatur, cum suspiciones, quæ separatim dictæ, minutæ & infirmæ erant, unum in locum coactæ rem videntur perspicuam facere, non suspiciosam, hoc pacto: *Nolite igitur, nolite, Judices, ea, quæ dixi, separatim spectare: sed omnia colligite, & conferte in unum. Si & commodum ad istum ex illius morte veniebat, & vita hominis est turpissima, animus avarissimus, fortuna familiaris rei attenuatissima, & res ista bono nemini præter istum fuit: neque alius quisquam æque commode, neque iste aliis commodioribus rationibus facere potuit: neque præteritum quicquam est ab isto quod opus fuerit ad maleficium: neque factum, quod opus non fuerit: & cum locus idoneus maxime quæsitus, tum occasio aggrediendi commoda, tempus adeundi opportunissimum, spatium conficiendi longissimum sumptum est, non sine maxima occultandi & perficiendi maleficii spe: & præterea ante quam occisus homo is est, iste visus est in eo loco, in quo est occisio facta, solus: paulo post in ipso maleficio, vox illius, qui occidebatur, audita est: deinde post occisionem, istum multa nocte domum rediisse constat; postera die titubanter & inconstanter de occisione illius locutum: hæc partim testimoniis, partim quæstionibus, & argumentis omnia comprobantur, & rumore populi, quem ex argumentis natum, necesse est esse verum: vestrum est, Judices, his in unum locum collatis, certam sumere scientiam, non suspicionem maleficii. Nam unum aliquid, aut alterum potest in istum casu cecidisse suspiciose. Ut omnia inter se a primo ad postremum conveniant maleficia, necesse est casu non posse fieri.* Vehemens est hæc exornatio, & in conjecturali constitutione causæ ferme semper necessaria, & in cæteris generibus causarum, & in omni oratione adhibenda nonnunquam.

XLII. Expolitio est, cum in eodem loco manemus, & aliud atque aliud dicere videmur. Ea dupliciter fit, si aut eandem plane rem dicemus, aut de eadem re. Eandem rem dicemus, non eodem modo (nam id quidem obtundere auditorem est, non rem expolire) sed commutate. Commutabimus tripliciter, verbis pronuntiando, tractando. Verbis commutabimus, cum, re semel dicta, iterum, aut sæpius aliis verbis, quæ idem valeant, eadem res proferetur, hoc modo: *Nullum tantum est periculum, quod sapiens pro salute patriæ vitandum arbitretur. Cum agetur incolumitas perpetua civitatis; qui bonis erit rationibus præditus, profecto nullum vitæ discrimen sibi pro fortunis reipublicæ fugiendum putabit: & erit in ea sententia semper, ut pro patria studiose quamvis in magnam descendat vitæ dimicationem.* Pronuntiando commutabimus, si tum in sermone, tum in acrimonia, tum in alio atque alio genere vocis, atque gestus, eadem verbis commutando, pronuntiatione quoque vehementius immutabimus. Hoc neque commodissime scribi potest, neque parum est apertum: quare non eget exempli. Tertium genus est commutationis, quod tractando conficitur, si sententiam trajiciemus, aut ad sermocinationem, aut ad exsuscitationem.

XLIII. Sermocinatio est, (de qua planius paulo post suo loco dicemus;

nunc breviter ad hanc rem, quod satis sit, attingemus) in qua constituetur alicujus personæ oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo, ut, quo facilius res cognosci possit, ne ab eadem sententia recedamus: *Sapiens, qui omnia reipublicæ causa suscipienda pericula putabit, sæpe ipse secum loquitur: Non mihi soli, sed etiam, atque adeo multo potius, natus sum patriæ: vita, quæ fato debetur, saluti patriæ potissimum solvatur. Aluit hæc me: tute, atque honeste produxit usque ad hanc ætatem: munivit meas rationes bonis legibus, optimis moribus, honestissimis disciplinis. Quid est, quod a me satis ei persolvi possit, unde hæc accepta sunt? Quia hæc loquitur secum sapiens, sæpe ego in periculis reipublicæ nullum ipse periculum fugi.* Item mutatur res tractando, si traducitur ad exsuscitationem, cum & nos commoti dicere videamur, & auditoris animum commovemus, sic: *Quis est tam tenui cogitatione præditus, cujus animus tantis angustiis invidiæ continetur, qui non hunc hominem studiosissime laudet, & sapientissimum judicet, qui pro salute patriæ, pro incolumitate civitatis, pro reipublicæ fortunis, quamvis magnum atque atrox periculum studiose suscipiat, & libenter subeat? Equidem hunc hominem magis cupio satis laudare, quam possum: idemque hoc certo scio vobis omnibus usu venire.* Eadem res igitur his tribus in dicendo commutabitur rebus, verbis, pronuntiando, tractando: sed tractando dupliciter, sermocinatione, & exsuscitatione. Sed de eadem re cum dicemus, pluribus utemur commutationibus. Nam cum rem simpliciter pronuntiaverimus, rationem poterimus subjicere: Deinde duplicem, vel sine rationibus vel cum rationibus pronuntiare sententiam: Deinde afferre contrarium; de quibus omnibus diximus in verborum exornationibus: Deinde simile, & exemplum, de quo suo loco plura dicemus.

XLIV. Deinde conclusionem, de qua in secundo libro, quæ opus fuerunt, diximus, demonstrantes, argumentationem quemadmodum concludere oporteat. In hoc libro docuimus, cujusmodi esset exornatio verbi, cui conclusioni nomen est. Ergo hujusmodi vehementer ornata poterit esse expolitio, quæ constabit ex frequentibus verborum exornationibus & sententiarum. Hoc modo igitur septem partibus tractabitur. Sed ab ejusdem sententiæ non recedamus exemplo, ut scire possis, quam facile præceptione rhetorica res simplex multiplici ratione tractetur. *Sapiens nullum pro republica periculum vitabit; ideo quod sæpe fit, ut cum pro republica perire noluerit, necessario cum republica pereat. Et quoniam sunt omnia commoda a patria accepta, nullum incommodum pro patria grave putandum est. Ergo qui fugiunt id periculum, quod pro republica subeundum est, stulte faciunt. Nam neque effugere incommoda possunt, & ingrati in civitatem reperiuntur. At, qui patriæ pericula suo periculo expetunt, hi sapientes putandi sunt, cum & eum, quem debent, honorem reipublicæ reddunt, & pro multis perire malunt, quam cum multis. Etenim vehementer est iniquum, vitam, quam a natura acceptam propter patriam conservaveris, naturæ, cum cogat, reddere; patriæ, cum roget, non dare: & cum possis cum sum-*

ma virtute & honore pro patria interire, malle per dedecus & ignaviam vivere: &, cum pro amicis & parentibus & ceteris necessariis adire periculum velis, pro republica, in qua & hoc, & illud sanctissimum nomen patriæ continetur, nolle in discrimen venire. Itaque uti contemnendus est, qui in navigando se, quam navim, mavult incolumem: ita vituperandus, qui in reipublicæ discrimine, suæ plus, quam communi saluti, consulit. Nave enim fracta, multi incolumes evaserunt: ex naufragio patriæ salvus nemo potest enatare. Quod mihi bene videtur Decius intellexisse, qui se devovisse dicitur, & pro legionibus in hostes immisisse medios. Amisit vitam; at non perdidit. Re enim vilissima & perparva maximam redemit. Dedit vitam, accepit patriam: amisit animam, potitus est gloria, quæ cum summa laude prodita vetustate quotidie magis enitescit. Quod si pro republica debere accedere ad periculum & ratione demonstratum est, & exemplo comprobatum, ii sapientes sunt existimandi, qui nullum pro salute patriæ periculum vitant. In his igitur generibus expolitio versatur, de qua producti sumus, ut plura dicemus, quod non modo, cum causam dixerimus, adjuvat & exornat orationem, sed multo maxime per eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conveniet extra causam in exercendo rationes adhibere expolitionis, in dicendo uti, cum exornabimus argumentationem, de qua diximus in libro secundo.

XLV. Commoratio est, cum in loco firmissimo, quo tota causa continetur, manetur diutius, & eodem sæpius reditur. Hac uti maxime convenit, & id est oratoris boni maxime proprium. Non enim datur auditori potestas animum de re firmissima dimovendi. Huic exemplum satis idoneum subjici non potuit, propterea quod hic locus non est a tota causa separatus, sicuti membrum aliquod, sed tanquam sanguis, perfusus est per totum corpus orationis. Contentio est, per quam contraria referuntur. Ea est in verborum exornationibus; ut ante docuimus, ejusmodi: *Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes*. In sententiarum, hujusmodi: *Vos hujus incommodis lugetis, iste reipublicæ calamitate lætatur. Vos vestris fortunis diffiditis, iste solus suis eo magis confidit*. Inter hæc duo contentionum genera hoc interest: illud ex verbis celeriter relatis constat; hic sententiæ contrariæ ex comparatione referantur oportet. Similitudo est oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re dispari simile. Ea sumitur aut ornandi causa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponendi. Quomodo igitur quatuor de causis sumitur, ita quatuor modis dicitur; per contrarium, per negationem, per brevitatem, per collationem. Ad unamquamque sumendæ causam similitudinis accommodabimus singulos modos pronuntiandi.

XLVI. Ornandi causa sumitur per contrarium, sic: *Non enim, quemadmodum in palæstra, qui tædas candentes accipit, celerior est in cursu continuo, quam ille, qui tradit; ita melior imperator novus, qui accipit exercitum, quam ille, qui decedit: propterea quod defatigatus cursor integro facem, hic peri-*

peritus imperator imperito exercitum tradit. Hoc sine simili satis plane, & perspicue, & probabiliter dici potuit, hoc modo, *Minus bonos imperatores a melioribus exercitum accipere solere*, sed ornandi causa simile sumptum est, ut orationi dignitas quædam comparetur. Dictum est autem per contrarium. Nam tunc similitudo sumitur per contrarium, cum ei rei, quam nos probamus, aliquam rem negamus esse similem, ut paulo ante, cum de cursoribus differebamus. Per negationem dicetur, probandi causa hoc modo: *Neque equus indomitus, quamvis natura bene compositus sit, idoneus potest esse ad eas utilitates, quæ desiderantur ab equo, neque homo indoctus, quamvis sit ingeniosus, ad virtutem potest pervenire*. Hoc probabilius factum est, quod magis est verisimile, non posse virtutem sine doctrina comparari, quoniam ne equus quidem indomitus idoneus possit esse. Ergo sumptum est probandi causa.

XVLII. Dictum est autem per negationem. Id enim perspicuum est de primo similitudinis verbo. Sumetur & apertius dicendi causa similitudo per brevitatem, hoc modo: *In amicitia gerenda, sicut in certamine currendi, non ita convenit exerceri, ut quoad necesse sit, pervenire possis: sed ut productus studio, & viribus, ultra facile procurras*. Nam hoc simile est, ut apertius intelligatur, mala ratione facere, qui reprehendant eos, qui, verbi causa, post mortem amici liberos ejus custodiant, propterea quod in cursore tantum velocitatis esse oporteat, ut efferatur usque ad finem: in amico, tantum benevolentiæ, ut ultra, quam amicus sentire possit, procurrat amicitiæ studio. Dictum autem simile est per brevitatem: non enim ita, ut in cæteris rebus, res ab re separata est, sed utraque res conjuncte & confuse comparata. Ante oculos ponendi negotii causa, sumetur similitudo per collationem, sic: *Uti citharœdus, cum prodierit optime vestitus, palla inaurata indutus, cum chlamyde purpurea, coloribus variis intexta, & cum corona aurea magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharam tenens exornatissimam, auro & ebore distinctam, ipse præterea forma & specie sit & statura apposita ad dignitatem; si, cum magnam populo commoverit his rebus expectationem, repente silentio facto, vocem emittat acerbissimam cum turpissimo corporis motu; quo melius ornatus & magis fuerit expectatus, eo magis derisus & contemptus ejicitur: ita si quis in excelso loco, & in magnis ac locupletibus copiis collocatus, fortunæ muneribus, & naturæ commodis omnibus abundabit; si virtutis, & artium, quæ virtutis magistræ sunt, egebit; quo magis cæteris rebus erit copiosus, & industrius, & expectatus, eo vehementius derisus & contemptus, ex omni conventu bonorum ejicietur*. Hoc simile exornatione utriusque rei, & alterius inertiæ artificis, alterius stultitiæ simili ratione collata, sub aspectum omnium rem subjecit.

XLVIII. Dictum autem est per collationem, propterea quod proposita similitudine, paria sunt omnia relata. In similibus observare oportebit diligenter: ut, cum rem afferamus similem, cujus rei causa similitudinem attulerimus, verba quoque ad similitudinem habeamus accommodata. Id est

est hujusmodi: *Ut hirundines æstivo tempore præsto sunt, frigore pulsæ recedunt*. Ex eadem similitudine nunc per translationem verba sumimus: *Ita falsi amici sereno vitæ tempore præsto sunt; simulatque hiemem fortunæ viderint, devolant omnes*. Sed inventio similium facilis erit, si quis sibi omnes res animatas & inanimatas, mutas & loquentes, feras & mansuetas, terrestres & cœlestes & maritimas, artificio, casu, natura comparatas, usitatas atque inusitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam venari similitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos possit. Non enim res tota toti rei necesse est similis sit, sed ad ipsum, ad quod conferetur, similitudinem habeat oportet.

XLIX. Exemplum est alicujus facti, aut dicti præteriti cum certi auctoris nomine propositio. Id sumitur iisdem de causis, quibus similitudo. Rem ornatiorem facit, cum nullius rei, nisi dignitatis, causa sumitur: Apertiorem, cum id, quod sit obscurius, magis dilucidum reddit: Probabiliorem, cum magis verisimilem facit: Ante oculos ponit, cum exprimit omnia perspicue, ut res dicta prope manu tentari possit. Uniuscujusque generis singula subjecissemus exempla, nisi exemplum, quod genus esset, in expolitione demonstrassemus, & causas sumendi in similitudine aperuissemus. Quare noluimus, neque pauca, quo minus intelligeretur, neque, re intellecta, plura conscribere. Imago est formæ cum forma cum quadam similitudine collatio. Hæc sumitur aut laudis, aut vituperationis causa. Laudis causa, sic: *Ibat in prælium, corpore tauri validissimi, impetu leonis acerrimi similis*. Vituperationis, ut in odium, aut in invidiam, aut in contemptionem adducat. Ut in odium, hoc modo: *Iste quotidie per forum medium, tamquam jubatus draco serpit, dentibus aduncis, aspectu venenato, spiritu rabido, circumspectans huc, & illuc, si quem reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, ore attingere, dentibus insecare, lingua aspergere possit*. Ut in invidiam adducat, hoc modo: *Iste, qui divitias suas jactat, sicut Gallus e Phrygia, aut ariolus quispiam, depressus & oneratus auro, clamat, & dejerat*. Ut in contentionem adducat, sic: *Iste, qui tamquam cochlea, abscondens retentat sese tacitus, quo sit tutus, comeditur cum domo sua, & aufertur*. Effictio est cum exprimitur & effingitur verbis corporis cujuspiam forma, quod satis sit ad intelligendum, hoc modo: *Hunc dico, Judices, rubrum, brevem, incurvum, canum, subcrispum, cæsium, cui sane magna est in mento cicatrix, si quomodo potest vobis in memoriam redire*. Habet hæc exornatio cum utilitatem, si quem velis ostendere: tum venustatem, si breviter & dilucide facta est.

L. Notatio est, cum alicujus natura certis describitur signis, quæ, sicuti notæ quædam, naturæ sunt attributa. Ut si velis non divitem, sed ostentatorem pecuniosum describere, *Iste*, inquies, *Judices, qui se dici divitem, putat esse præclarum, primum nunc videte, quo vultu nos intueatur. Nonne vobis videtur dicere? Darem, si mihi molesti non essetis: cum vero sinistra mentum sublevat, existimat se*

gem-

gemmæ nitore, & auri splendore aspectus omnium præstringere. Cum puerum respicit bunc unum, quem ego novi, (vos non arbitror novisse,) alio nomine appellat, deinde alio atque alio: Heus tu, inquit, veni, Sannio, ne quid isti Barbari perturbent: ut ignoti, qui audiunt, unum putent eligi de multis: ei dicit in aurem, aut ut domi lectuli sternautur, aut ab avuuculo rogetur Æthiops, qui ad balueas veniat, asturcoui locus aute ostium suum detur, aut aliquod fragile falsæ choragium gloriæ comparetur. Deinde exclamat, ut omnes audiant, Videto, ut diligeuter numeretur, si potest ante noctem. Puer, qui jam beue bominis naturam novit, Tu illo plures mittas oportet, inquit, si bodie vis trausnumerari. Age, inquit, duc tecum Libanum, & Sosiam Sane. Deiude casu veniuut bospites homini, qui istum splendide, dum peregrinaretur, receperant. Ex ea re bomo bercle sane conturbatur: sed tameu a vitio naturæ nou recedit. Bene, inquit, facitis, cum venitis: sed rectius fecissetis, si ad me domum recta abiissetis. Id fecissemus, iuquiunt illi, si domum novissemus. At istud quidem facile fuit undelibet invenire. Verum ite mecum. Sequuntur illi. Sermo interea hujus cousumitur omnis in ostentatione. Quærit, in agris cujusmodi frumeuta siut: uegat, se, quia villæ incensæ siut, accedere posse, nec ædificare etiam nunc audere; tametsi in Tusculano quidem cœpi insanire, & in iisdem fundamentis ædificare.

LI. *Dum bæc loquitur, venit in ædes quasdam, in quibus sodalitium erat eodem die futurum: quo iste pro notitia domini ædium ingreditur cum bospitibus. Hic, inquit, babito. Perspicit argeutum, quod erat expositum, visit triclinium stratum, probat. Accedit servulus: dicit bomini clare, dominum jam venturum, si velit exire. Itaue inquit? Eamus bospites; frater venit ex Salerno: ego illi obviam pergam: vos buc decuma venitote. Hospites discedunt. Iste se raptim domum suam conjicit: illi decuma, quo jusserat, veniunt. Quærunt bunc. Reperiunt, domus cuja sit: iu diversorium derisi conferunt sese. Vident bominem postera die: narrant, expostulant, accusaut. Ait iste, eos similitudine loci deceptos, angiporto toto deerrasse: contra valetudiuem suam ad noctem multam expectasse. Sannioni puero negotium dederat, ut vasa, vestimeuta, pueros corrogaret. Servulus uon inurbauus satis streuue, & conciuue comparat: iste bospites domum deducit. Ait se ædes maximas cuidam amico ad nuptias commodasse. Nuntiat interea puer argentum repeti (pertimuerat enim qui commodarat): Apagete, inquit, ædes commodavi, familiam dedi: argentum quoque vult? tametsi bospites babeo, tamen utatur licet, uos Samiis delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, narrem? ejusmodi est bomiuis uatura, ut, quæ singulis diebus efficiat gloria atque ostentatione, ea vix aunuo sermoue enarrare possim.* Hujusmodi notationes, quæ describunt, quid consentaneum sit uniuscujusque naturæ, vehementer habent magnam delectationem. Totam enim naturam cujuspiam ponunt ante oculos, aut gloriosi, ut nos, exempli causa, cœperamus; aut invidi, aut timidi, aut avari, ambitiosi, amatoris, luxuriosi, furis, quadruplatoris: denique cujusvis studium protrahi potest in medium tali notatione.

LII.

LII. Sermocinatio est, cum alicui personæ sermo attribuitur, & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto: *Cum militibus urbs redundaret, & omnes timore oppressi domi continerentur, venit iste cum sago, gladio succinctus, tenens jaculum: quinque adolescentes hominem simili ornatu subsequuntur. Irrumpit in ædes subito, deinde magna voce, Ubi est iste beatus, inquit, ædium dominus? quin mihi præsto fit? quid tacetis? hic alii omnes stupidi timore obmutuerunt. Uxor illius infelicissimi cum maximo fletu ad istius pedes abjecit sese. Parce, inquit, & per ea, quæ tibi dulcissima sunt in vita, miserere nostri: noli extinguere extinctos. Fer mansuete fortunam. Nos quoque fuimus beati: nosce te esse hominem. At ille: Quin illum mihi datis, ac vos auribus meis opplorare desinitis? non abibit. Illi nuntiatur interea venisse istum, & clamore maximo mortem minari. Quod simul ut audivit, Heus, inquit, Gorgia, pedisequе puerorum, absconde pueros: defende: fac, ut incolumes ad adolescentiam perducas. Vix hæc dixerat, cum ecce iste præsto, Sedes, inquit, audax? non vox mea tibi vitam ademit? exple inimicitias meas, & iracundiam satura tuo sanguine. Ille cum magno spiritu, Metuebam, inquit, ne plane victus essem. Nunc video: in judicio mecum contendere non vis, ubi superari turpissimum, & superare pulcherrimum est: interficere me vis: occidar equidem, sed victus non peribo. At ille, In extremo vitæ tempore etiam sententiose loqueris? neque ei, quem vides dominari, vis supplicare? Tum mulier, Immo quidem iste rogat, & supplicat: sed tu, quæso, commovere; & tu, per deos, inquit, hunc examplexare. Dominus est; vicit hic te, vince tu nunc animum. Cur non desinis, inquit, uxor, loqui, quæ me digna non sunt? tace, &, quæ curanda sunt, cura: tu cessas mihi vitam, tibi omnem bene vivendi spem mea morte eripere? Iste mulierem repulit ab se lamentantem: illi, nescio quid incipienti dicere, quod dignum videlicet illius virtute esset, gladium in latere defixit.* Puto in hoc exemplo datos esse unicuique sermones ad dignitatem accommodatos, quod oportet in hoc genere observare. Sunt item sermocinationes consequentes hoc genus: *Nam quid putamus illos dicturos, si hoc judicaveritis? nonne hac omnes utentur oratione?* Deinde subjicere sermonem.

LIII. Conformatio est, cum aliqua, quæ non adest, persona confingitur, quasi adsit, aut cum res muta, aut informis, fit eloquens, & formata, & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam, hoc pacto: *Quod si nunc hæc urbs invictissima vocem mittat, non hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis tropæis ornata, triumphis ditata certissimis, clarissimis locupletata victoriis, nunc vestris seditionibus, o cives, vexor: quam dolis malitiosa Carthago, viribus probata Numantia, disciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit, eam patiemini nunc ab homunculis deterrimis proteri, atque conculcari?* Item, *Quod si nunc L. ille Brutus reviviscat, & hic ante pedes vestros adsit, non hac utatur oratione? Ego reges ejeci, vos tyrannos introducitis: ego libertatem, quæ non erat, peperi, vos partam servare non vultis: ego capitis mei periculo patriam liberavi,*

ravi, vos liberi sine periculo esse non curatis. Hæc conformatio, licet in plures res mutas atque inanimas transferatur, proficit tamen plurimum in amplificationis partibus, & commiseratione.

Significatio est, quæ plus in suspicione relinquit, quam positum est in oratione. Ea fit per exuberationem, ambiguum, consequentiam, abscissionem, similitudinem. Per exuberationem, cum plus dictum est, quam patitur veritas, augendæ suspicionis causa, sic: *Hic de tanto patrimonio tam cito testam, qua sibi petat ignem, non reliquit*. Per ambiguum, cum verbum potest in duas pluresve sententias accipi, sed accipitur in eam partem, quam vult is, qui dixit: ut de eo si dicas, qui multas hereditates adierit, *Prospice tu, qui plurimum cernis*.

LIV. Ambigua quemadmodum vitanda sunt, quæ obscuram reddunt orationem, ita hæc consequenda, quæ conficiunt hujusmodi significationem. Ea reperientur facile, si noverimus & animadverterimus verborum ancipites aut multiplices potestates. Per consequentiam significatio fit, cum res, quæ sequuntur aliquam rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in suspicione, ut si salsamentarii filio dicas: *Quiesce, tu, cujus pater cubito se emungere solebat*. Per abscissionem, si, cum incipimus aliquid dicere: præcidimus, & ex eo, quod jam diximus, satis relinquitur suspicionis, sic: *Qui ista forma & ætate nuper alienæ domui... nolo plura dicere*. Per similitudinem, cum aliqua re simili allata, nihil amplius dicimus, sed ex ea significamus, quid sentiamus, hoc modo: *Noli, Saturnine, nimium populi frequentia fretus esse. Inulti jacent Gracchi*. Hæc exornatio plurimum festivitatis habet interdum, & dignitatis: sinit enim quiddam, tacito oratore, ipsum auditorem suspicari. Brevitas est res ipsis tantummodo verbis necessariis expedita, hoc modo: *Lemnum præteriens cepit: inde Thasi præsidium reliquit: post urbem in Bithynia sustulit: inde pulsus in Hellespontum, statim potitur Abydo*. Item, *Modo consul, quondam tribunus, deinde primus erat civitatis*. Tum, *Proficiscitur in Asiam, deinde exul, & hostis est dictus, post imperator, postremo consul factus est*. Habet paucis comprehensa brevitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda sæpe est, cum aut res non egent longæ orationis, aut tempus non sinit commorari.

LV. Demonstratio est, cum ita res verbis exprimitur, ut geri negotium, & res ante oculos esse videatur. Id fieri poterit, si, quæ ante, & post, & in ipsa re facta erunt, comprehendemus, aut si a rebus consequentibus, aut a circumstantibus non recedemus, hoc modo: *Quod simul atque Gracchus prospexit, fluctuare populum, verentem, ne ipse auctoritate senatus commotus a sententia desisteret, jubet advocari concionem. Iste interea scelere, & malis cogitationibus redundans, evolat ex templo Jovis, & sudans, oculis ardentibus, erecto capillo, contorta toga, cum pluribus aliis ire celerius cœpit. Illi præco faciebat audientiam: hic subsellium quoddam calce premens, dextra pedem defringit, & alios hoc idem jubet facere. Cum Gracchus deos inciperet precari*,

cari, cursim isti impetum faciunt: ex aliis aliisque partibus convolant: atque e populo unus, Fuge, inquit, Tiberi, fuge. Non vides? respice, inquam. Deinde vaga multitudo, subito timore perterrita, fugere cœpit. At iste spumans ex ore scelus, anhelans ex intimo pectore crudelitatem, contorquet brachium; & dubitanti Graccho, quid esset, neque tamen locum, in quo consistiterat, relinquenti, percutit tempus. Ille nulla voce delabans insita virtute concidit tacitus. Iste viri fortissimi miserando sanguine adspersus, quasi facinus præclarissimum fecisset, circumspectans, & hilaris sceleratam gratulantibus manum porrigens, in templum Jovis contulit sese. Hæc exornatio plurimum prodest in amplificanda & commiseranda re, hujusmodi enarrationibus. Statuit enim totam rem, & prope ponit ante oculos.

LVI. Omnes rationes honestandæ elocutionis studiose collegimus, in quibus, Herenni, si te diligenter exercueris, & gravitatem, & dignitatem, & suavitatem habere in dicendo poteris, ut oratorie plane loquaris: ne nuda, atque inornara inventio vulgari sermone efferatur. Nunc identidem nosmet ipsi nobis instemus. Res enim communis agitur, ut frequenter, & assidue consequamur artis rationem studio, & exercitatione: quod alii cum molestia tribus de causis maxime faciunt; aut si, cum quibus libenter exerceantur, non habent; aut si sibi diffidunt; aut si nesciunt, quam viam sequi debeant: quæ a nobis absunt omnes difficultates. Nam & simul libenter exercemur propter amicitiam, cujus initium cognatio fecit, cætera philosophiæ ratio confirmavit: & nobis non diffidimus, propterea quod & aliquantulum processimus; & alia meliora sunt, quæ multo intentius petimus in vita, ut, etiamsi non pervenerimus in dicendo, quo volumus, parva pars vitæ perfectissimæ desideretur: & viam, quam sequamur, habemus, propterea quod in his libris nihil præteritum est rhetoricæ præceptionis. Demonstratum est enim, quomodo res in omnibus generibus causarum inveniri oporteat. Dictum est, quo pacto eas disponere conveniat. Traditum est, qua ratione esset pronuntiandum. Præceptum est, qua via meminisse possemus. Demonstratum est, quibus modis perfecta elocutio compararetur. Quæ si exsequimur, acute & cito reperiemus: distincte & ordinate disponemus: graviter & venuste pronuntiabimus: firme & perpetuo meminerimus: ornate & suaviter eloquemur. Ergo amplius in arte rhetorica nihil est. Hæc omnia adipiscemur, si rationes præceptionis diligentia consequemur & exercitatione.

Q. CICERO

* DE PETITIONE CONSULATUS, AD M. FRATREM.

ETsi tibi omnia suppetunt, quæ consequi ingenio, aut usu homines, aut diligentia possunt; tamen ab amore nostro non sum arbitratus alienum, ad te perscribere ea, quæ mihi veniebant in mentem, dies ac noctes [1] de petitione tua cogitanti; non ut aliquid ex iis novi adjicerem, sed ut ea, quæ in re dispersa atque infinita viderentur esse, ratione & distributione sub uno aspectu ponerentur. Quanquam plurimum natura valet; tamen videtur in paucorum mensium negotio posse [2] simulatio naturam vincere. [3] CIVITAS QUÆ SIT, cogita; QUID PETAS; QUI SIS. Prope quotidie ad forum tibi descendenti, meditatum hoc sit: [4] NOVUS SUM; CONSULATUM PETO; ROMA EST. Nominis novitatem dicendi gloria maxime sublevabis. Semper ea res plurimum dignitatis habuit. Non potest, qui dignus habetur patronus Consularium, indignus Consulatu putari. Quamobrem, quoniam ab hac laude proficisceris, & quicquid es, ex hoc es; ita paratus ad dicendum venito, quasi in singulis causis judicium de omni ingenio futurum sit. Ejus facultatis adjumenta, quæ tibi scio esse seposita, ut prompta ac parata sint, cura; & sæpe, quæ de Demosthenis studio & ex-

JACOBI FACCIOLATI

Adnotationes selectæ.

* Titulus Operis sumi potest ex postremis Quinti verbis: *Volo enim hoc* COMMENTARIOLUM PETITIONIS *haberi omni ratione perfectum.*

1 *De petitione tua*] Petebat consulatum; quem obtinuit, & gessit una cum C. Antonio anno U. C. 690, cum ipse annum ageret 44.

2 *Simulatio*] Candidati, si forte essent natura duriores, quo tempore petebant, mores alios simulare debebant ad conciliandum sibi populi studium.

3 *Civitas*] Tria summa capita hujus Commentarioli, *quis*, *quid*, *ubi*.

4 *Novus*] Novæ nobilitatis homo dicebatur, qui primus ex sua familia magistratum gereret Curulem. Huic ex una parte respondebat *nobilis*, id est is, cujus majores magistratus Curules gesserant; quod significabatur per imagines in atrio domestico collocatas: ex altera respondebat *ignobilis*, qui nec ipse jus imaginis habebat, nec imagines majorum ostendere poterat. Marcus igitur Cicero, qui genere ignobilis erat, *novus* dici cœpit, cum Ædilis est creatus; quia tum primum jus imaginis acquisivit.

exercitatione scripsit [5] Demetrius, recordare. Deinde & [6] amicorum multitudo, & genera appareant. Habes enim ea, quæ [7] nulli habuerunt, [8] omnes publicanos, totum fere equestrem ordinem; multa præterea municipia, multos abs te defensos homines cujusque ordinis, aliquot [9] collegia; præterea studio dicendi conciliatos plurimos adolescentulos quotidianam amicorum assiduitatem & frequentiam. Hæc cura ut teneas, & commendando, & rogando, & omni ratione efficiendo, ut intelligant, [10] qui debent tua causa, referendæ gratiæ; & qui volunt, obligandi tui, tempus sibi aliud nullum fore. Etiam hoc multum videtur adjuvare posse novum hominem: hominum nobilium voluntas, & maxime Consularium. Prodest, quorum in locum ac numerum pervenire velis, ab his ipsis illo loco ac numero dignum putari. Hi rogandi omnes sunt diligenter, & ad eos [11] allegandum; persuadendumque est iis, nos semper [12] cum optimatibus de republica sensisse; minime populares fuisse; si quid locuti populariter videmur, id nos eo consilio fecisse, ut nobis Cn. [13] Pompejum adjungeremus; ut eum, qui plurimum posset, aut amicum in nostra petitione haberemus, aut certe non adversarium. Præterea adolescentes nobiles elabora ut habeas, vel ut teneas studiosos tui, quos habes: multum dignitatis afferent. Plurimos habes: perfice, ut sciant, quantum in his puies esse. Si adduxeris, ut ii, qui non nolunt, cupiant; plurimum quidem [14] proderunt.

II. Ac [15] multum etiam novitatem tuam adjuvat, quod ejusmodi nobiles tecum petunt, ut nemo sit, qui audeat dicere, plus illis nobilitatem, quam tibi virtutem, prodesse oportere. [16] Jam P. Galbam, &

L.

5 *Demetrius*] Demetrius Phalereus. Ipse quoque Marcus da hac Demosthenis cura scirbit io lib. I. de Orat. c. 61. & io lib. V. de Fio. c. 1.

6 *Amicorum*] Hoc est alterum, quod sublevare novitatem potest; si appareat, te & multos, & ex omni civitatis ordine amicos habere. Fortasse vox *genera* non tam ad varietatem, quam ad dignitatem refertur.

7 *Nulli habuerunt*] Vulgo legitur *novi habuerunt*; quod sustineri noo potest, oisi addita negatione, vel majore aliqua mutatione adhibita, ut ioterpretes omoes animadverterunt. Ego reposui *nulli*; idque oecessitate ipsa compulsus io cootextum intuli.

8 *Omnes publicanos*] In Orat. pro Planc. cap. 9. flos Equitum Romanorum, ornamentum civitatis, firmamentum reip. publicanorum ordine contioeri dicitur. Quantopere autem ordo hic M. Cicerooi faveret, apparet ex orat. pro Domo sua ad Pont. c. 28.

9 *Collegia*] Opificum societates; quarum vis quanta esset in civitate, habes ex Sigonio *de Ant. jur. civ. Rom.* lib. II. cap. 12.

10 *Qui debent*] Qui debent, & qui volunt facere aliquid tibi gratum.

11 *Allegandum*] Mittendi amici, qui rogent.

12 *Cum optimatibus*] Locum hunc illustrabunt ipsius Marci verba in orat. pro Sext. cap. 45.

13 *Pompejum*] His temporibus Pompejus popularis videri volebat, quamvis postea, causa oobilitatis suscepta, Cæsarem revera popularem oppugnarit. Faverant autem Cicerones Pompejo, ut apparet ex Oratiooe pro lege Manilia.

14 *Proderunt*] Fortasse Quintus scripsit *proderit*: id est, hoc tibi plurimum proderit, si adduxeris cives [illegible], ut te potissimum Consulem cupiant, tibique faveant.

15 *Ac multum*] Tertia ratio, quæ adjuvat novitatem tuam, est, quod habes competitores contemnendos. Fuere autem sex, P. Sulpicius Galba, L. Sergius Catilina, C. Antooius, L. Cassius Longinus, Q. Cornificius, & C. Licinius Sacerdos.

16 *Jam P. Galbam*] Muretus & Lambi-

ous

L. Cassium, summo loco natos, quis est, qui petere consulatum putet? Vides igitur, amplissimis ex familiis homines, quia sine nervis sunt, tibi pares non esse. At [17] Antonius & Catilina molesti sunt. Imo homini [18] navo, industrio, innocenti, diserto, gratioso [19] apud eos qui res judicant, optandi competitores. Ambo a pueritia sicarii, ambo libidinosi, ambo egentes. Eorum alterius [20] bona proscripta vidimus; vocem denique audivimus [21] jurantis, se Romæ judicio æquo cum homine Græco certare non posse; & [22] ex senatu ejectum scimus. [23] Optima vero censorum existimatione in prætura competitorem habuimus, [24] amico Sabidio, & Panthera; quod [25] ad tabulam, quos poneret, non habebat. Quo tamen in magistratu amicam, quam palam domi haberet, [26] de machinis emit. In petitione autem consulatus, [27] cauponas omnes compilare per turpissimam legationem maluit, quam adesse, & populo Romano supplicare. [28] Alter vero, dii boni, quo splendore est! Primum nobilitate eadem. [29] Num majore virtute? Non, sed audacia. Quamobrem? Quia Antonius [30] umbram suam metuit: hic ne leges quidem, natus in patris egestate, educatus in sororis stupris, corroboratus in cæde civium; cujus primus ad rempublicam aditus in equitibus Romanis occidendis fuit. Nam illis, quos [31] meminimus, [32] Gallis, qui tum Titiniorum, ac Nanniorum, ac Tanusiorum capita demebant, Sylla unum Catilinam præfecerat; in quibus ille hominem optimum, Q. Cæci-

nus legere malunt *nam*. Placeret & nobis, si *jam* nullum locum habere posset.

17 *Antonius & Catilina*] Uterque nobilis propter majorum imagines, Catilina vero etiam patricius.

18 *Navo*] Al. leg. *novo*.

19 *Apud eos, qui res judicant*] Ita loquuntur Latini, quoties non singulos judices, sed totum ordinem significant.

20 *Bona proscripta*] Antonii bona publice vendita, ut satisfieret creditoribus.

21 *Jurantis*] Antonius accusatus a Græcis, quos in Achaja spoliaverat, & damnatus judicio repetundarum, Tribunos appellavit, juratus ex formula, se æquo jure uti non posse, sibi vim fieri opibus adversariorum. De re hac, & de bonis Antonii proscriptis, vide fragmenta Orationis in C. Antonium & L. Catilinam apud Asconium.

22 *Ex Senatu ejectum*] A Censoribus, quod socios diripuisset, & judicium recusasset.

23 *Optima*] Per ironiam. Nam Antonius ignominia laborabat apud Censores.

24 *Amico Sabidio*] Usus est amicis vilissimis, qui suo nomine suffragiorum custodes essent, rogatores, diribitores. Fere autem munia hæc viri nobilissimi obibant pro merito & dignitate ejus, de cujus re agebatur. M. Cicero post redit. in Sen. cap. 11. *Quando tantam frequentiam in Campo, tantum splendorem Italiæ totius ordinumque omnium; quando illa dignitate rogatores, diribitores, custodesque vidistis?*

25 *Ad tabulam*] In qua suffragiorum numerus & ratio inibatur.

26. *De machinis emit*] De catasta, ubi servi vendebantur. Machinæ istiusmodi mentio est apud Persium Sat. 6. apud Tibullum lib. II. El. 3. apud Martialem pluribus locis.

27 *Cauponas omnes*] Antonius petitionis tempore legationem liberam obibat, compilando cauponas, a quibus omnia sibi tanquam legato pop. Rom. suppeditari jubebat.

28 *Alter vero*] Catilina.

29 *Num majore*] Corruptissimus est locus hic. Alii aliter mutarunt, ut sensus constaret. Ego secutus sum Puteanum.

30 *Umbram suam*] Proverbium ad nimium timorem significandum.

31 *Meminimus*] Acciderat enim ante annos fere viginti.

32 *Gallis*] Sylla usus est militibus Gallis ad obtruncandos cives.

cilium, fororis fuæ virum, equitem Romanum, [33] nullarum partium, cum femper natura, tum etiam ætate jam quietum, fuis manibus occidit.

III. Quid ego nunc dicam, petere cum eo te confulatum, qui [34] hominem cariffimum populo Romano, M. Marium, infpectante populo Romano, [35] virgis per totam urbem ceciderit; [36] ad buftum egerit; ibi omni cruciatu vivum lacerarit; ftanti collum gladio fua dextera fecuerit, cum finiftra capillum ejus a vertice teneret; caput fua manu tulerit, cum inter digitos ejus rivi fanguinis fluerent: qui poftea cum hiftrionibus, & cum gladiatoribus ita vixit, ut alteros libidinis, alteros facinoris adjutores haberet: qui nullum in locum tam fanctum ac tam religiofum acceffit, in quo non, etfi in aliis culpa non effet, tamen ex fua nequitia [37] dedecoris fufpicionem relinqueret: qui ex curia [38] Curios & Annios; ab atriis [39] Sapalas & Carvilios; ex equeftri ordine Pompilios & Vettios, fibi amiciffimos comparavit; qui tantum habet audaciæ, tantum nequitiæ, tantum denique in libidine artis & efficacitatis, ut prope in parentum gremiis [40] prætextatos liberos conftupraret? Quid ego nunc tibi [41] de Africa; quid de [42] teftium dictis fcribam? Nota funt, & ea tu fæpius legito. Sed tamen hoc mihi non prætermittendum videtur, quod primum ex eo judicio [43] tam egens difceffit, quam quidam judices ejus ante illud judicium fuerunt: deinde tam invidiofus, ut [44] aliud in eum judicium quotidie flagitetur. Hic fe fic habet, ut magis timeat; etiamfi quieverit; quam [45] ut contemnat, fi quid commoverit. Quanto melior tibi fortuna petitionis data eft, quam nuper homini novo, C. Cælio? Ille cum duobus hominibus [46] ita nobiliffimis petebat, ut tamen in iis omnia plu-

ris

33 *Nullarum partium*] Non Marianarum, quibus parci nolebat Sylla. Itaque privato odio & crudelitate Cæcilium occidit.

34 *Hominem cariffimum*] Nemo fuit carior multitudini, ut eft de Offic. lib. III. cap. 20. Ad locum hunc totum illuftrandum mirifice valet, quod fcribit Seneca l. III. de Ira c. 18.

35 *Virgis*] Alii legere malunt *vitibus*. Sed profecto *vitibus* cædebantur milites in caftris, cives in urbe *virgis*.

36 *Ad buftum*] Val. Maximus IX. 2.

37 *Dedecoris fufpicionem*] Fabia Virgo Veftalis ob nequitiam Catilinæ in incefti fufpicionem inciderat. Caufam dixit, & abfoluta eft.

38 *Curios & Annios*] Senatores probrofos, qui poftea cum Catilina conjurarunt, ut eft in Salluftii Catilinario. Curium autem Cenfores probri caufa Senatu moverant, ut eft ibid. cap. 24.

39 *Sapalas & Carvilios*] Præcones amicos fibi fumpferat ab atriis auctionariis, & quidem egentes ac vitiofos; cujufmodi erant fere omnes, qui præconium exercebant.

40 *Prætextatos*] Impuberes, qui nondum fumpferant togam puram.

41 *De Africa*] Africam cum Prætor Catilina avare crudeliterque adminiftraffet, repetundarum eft accufatus, & corruptis judicibus abfolutus.

42 *Teftium dictis*] Quæ dicta cum extarent, poterant a Marco legi; ut intelligeret quinam effet Catilina, quamvis fuiffet abfolutus.

43 *Tam egens*] Quia excuffus & exhauftus ab judicibus, quos corruperat.

44 *Aliud*] Defiderabant homines, ut accufaretur corrupti judicii.

45 *Ut contemnat*] Contemnat periculum, fi aut largitionibus, aut aliis artibus quippiam commoverit.

46 *Ita nobiliffimis*] Particula *ita* hoc loco valet *eatenus*, quemadmodum eft in cap. feq. *ita fummum*.

ris essent, quam ipsa nobilitas; summa ingenia, summus pudor, plurima beneficia, summa ratio ac diligentia petendi: tamen eorum alterum Cælius, etiam cum multo esset inferior genere, superior nulla re, pene superavit. Quare, si facies ea, quæ tibi natura & studia, quibus usus es semper, largiuntur; quę temporis tui ratio desiderat; quæ potes; quæ debes; non erit difficile certamen cum iis competitoribus, qui nequaquam sunt tam genere insignes, quam vitiis nobiles. Quis enim reperiri potest tam improbus civis, qui velit [47] uno suffragio duas in rempublicam sicas distringere?

IV. Quoniam igitur, quæ subsidia novitatis haberes, & habere posses, exposui; nunc de magnitudine petitionis dicendum videtur. CONSULATUM PETIS; quo honore, nemo est, qui te non dignum arbitretur; sed sunt multi, qui invideant. Petis enim homo ex equestri loco locum summum civitatis; atque [48] ita summum, ut forti viro, diserto, innocenti, multo idem ille honos plus amplitudinis, quam cæteris afferat. Noli putare, eos, qui sunt eo honore usi, non videre, tu, cum idem sis adeptus, quid dignitatis habiturus sis: eos vero, qui consularibus familiis nati locum majorum consecuti non sunt, suspicor, tibi, nisi qui admodum te amant, invidere. Etiam novos homines prætorios, existimo, nisi qui tuo beneficio vincti sunt, nolle abs te se honore superari. Jam in populo quam multi invidi sint, quam multi [49] consuetudine horum annorum ab hominibus novis alienati, venire tibi in mentem certo scio. Esse etiam nonnullos tibi iratos ex iis causis, quas egisti, necesse est. Jam illud tute circumspicito, quod ad Cn. Pompeii gloriam augendam tanto studio te dedisti, num quos tibi putes ob eam causam esse inimicos. Quamobrem, cum & summum locum civitatis petas, & videas, esse studia, quæ tibi adversentur; adhibeas, necesse est, omnem rationem, & curam, & laborem, & diligentiam.

V. Ac petitio magistratuum divisa est in duarum rationum diligentiam: quarum altera in amicorum studiis: altera in populari voluntate ponenda est. Amicorum studia beneficiis, & officiis, & [50] vetustate, & facilitate ac jucunditate naturæ, parta esse oportet. Sed hoc nomen amicorum in petitione latius patet, quam in cætera vita. Quisquis est enim, qui ostendat aliquid in te voluntatis, qui colat, qui domum ventitet, is in amicorum numero est habendus. Sed tamen, qui sunt amici ex causa honestiore cognationis, aut affinitatis, aut sodalitatis, aut alicujus necessitudinis, his carum ac jucundum esse, maxime prodest. Deinde, ut quisque est intimus ac ma-

47 *Uno suffragio*] Malim legere *suo suffragio*; vel *uno tempore suffragio suo*. Ita in fragmentis Orationis in Tog. Card. *Duas uno tempore conantur in remp. sicas distringere*. Recte *uno tempore* dici potest; *uno suffragio* non potest. Attamen nihil ex contextu mutare ausus sum.

48 *Ita summum*] Eatenus summum, ut tamen pro dignitate hominis possit amplior videri.

49 *Consuetudine horum annorum*] Quibus annis nobilitatis partes, duce Sylla, prævalebant adversus Marium hominem novum, & totam illam Marianam factionem.

50 *Vetustate*] Longo & familiari usu.

maxime domesticus, ut is amet, atque feliciffimum effe te cupiat, valde elaborandum puto; tum ut tribules, ut vicini, ut clientes, ut denique liberti, poftremo [51] etiam fervi tui: nam fere omnis fermo ad forenfem famam a domefticis emanat auctoribus. Denique inftituendi funt cujufcunque generis amici: ad fpeciem, homines illuftres honore ac nomine; qui etiamfi fuffragandi ftudia [52] non navant, tamen afferunt petitori aliquid dignitatis: [53] ad juftitiam obtinendam, magiftratus; ex quibus maxime confules, deinde tribuni plebis: [54] ad conficiendas centurias, homines excellenti gratia. [55] Qui tribuent centuriam, [56] quod abs te beneficium habeant, aut, ut habeant, fperent, eos prorfus magnopere compara & confirma. Nam per hos annos homines ambitiofi vehementer omni ftudio atque opere laborarunt, ut poffent a tribulibus fuis, ea, quæ peterent, impetrare. Hos tu homines quibufcunque rationibus poteris, ut ex animo atque ex illa fumma voluntate tui ftudiofi fint, elaborato. Quod fi fatis grati homines effent, hæc tibi omnia parata effe debebant, ficut parata effe confido. Nam hoc biennio quatuor fodalitates civium ad ambitionem gratiofiffimorum tibi obligafti, M. Fundanii, Q. Gallii, C. Cornelii, C. Orcinini. Horum in caufis ad te deferendis, quidnam eorum fodales tibi receperint & confirmarint, fcio: nam interfui. Quare hoc tibi faciendum eft, ut hoc tempore ab iis, quod debent, exigas; fæpe commonendo, rogando, confirmando, curando ut intelligant, nullum tempus aliud fe unquam habituros referendæ gratiæ. Profecto homines & fpe reliquorum tuorum officiorum, & recentibus beneficiis ad ftudium navandum excitabuntur. Et omnino, quoniam eo genere amicitiarum petitio tua maxime munita eft, quod caufarum defenfionibus adeptus es, fac, ut plane iis omnibus, quos devinctos tenes, defcriptum ac difpofitum fuum cuique munus fit. Et quemadmodum, quod memini, nulla in re illis unquam moleftus fuifti; fic cura, ut intelligant, omnia te, quæ ab illis tibi deberi putaris, ad hoc tempus refervaffe.

VI. Sed quoniam tribus rebus homines maxime ad benevolentiam, atque ad hæc fuffragandi ftudia ducuntur, beneficio, fpe, adjunctione animi, vel voluntate; animadvertendum eft, quemadmodum cuique horum generi fit inferviendum. Minimis bene-

51 *Etiam fervi*] Hoc non pertinet ad fuffragandi ftudium, fed ad famam nominis.

52 *Non navant*] Dedignantur ea facere, quæ fuffragatores faciunt.

53 *Ad juftitiam obtinendam*] Amicitia magiftratuum juvat, ne quid fraudis fiat: qua in re primum valent Confules, qui præfunt Comitiis, deinde Tribuni pl. qui poffunt intercedere.

54 *Ad conficiendas centurias*] *Conficere centurias* eft centuriarum favorem & fuffragia conciliare: quem modum dicendi adhibuit Marcus quoque in lib. II. ad Fam. epift. 16.

55 *Qui tribuent centuriam*] Totum hunc locum valde contaminatum & obfcurum alii aliter legunt. Ego in primo membro retinui quod eft apud Manutium & in aliis vulgatis editionibus. Tribuent autem Marco centuriam homines gratiofi ad ambitionem, qui plurimum poffunt apud fuos tribules.

56 *Quod abs te beneficium*] Hic ego mihi indulfi, non addendo, fed detrahendo. Vulgo enim legebatur: *aut aliquod abs te beneficium*.

neficiis homines adducuntur, ut satis causæ putent esse ad studium suffragationis: nedum ii, quibus saluti fuisti, quos tu habes plurimos, non intelligant, si hoc tuo tempore tibi non satisfecerint, se probatos nemini unquam fore. Quod cum ita sit, tamen rogandi sunt; atque etiam in hanc opinionem adducendi, ut, qui nobis adhuc obligati fuerint, iis vicissim nos adhuc obligari posse videamur. [57] Qui autem spe tenentur, quod genus hominum multo est diligentius atque officiosius; iis, fac, ut propositum ac paratum auxilium tuum esse videatur: denique, ut spectatorem te suorum officiorum esse intelligant diligentem; ut videre te plane atque animadvertere, quantum ab unoquoque proficiscatur, appareat. Tertium illud genus est studiorum [58] voluntarium, quod agendis gratiis, [59] accommodandis sermonibus ad eas rationes, propter quas quisque studiosus esse tui videbitur, significanda erga illos pari voluntate, adducenda amicitia in spem familiaritatis & consuetudinis, confirmari oportebit. Atque in iis omninus generibus judicato & perpendito, quantum quisque possit: ut scias, & quemadmodum cuique inservias, & quid a quoque expectes ac postules. Sunt enim quidam homines [60] in suis civitatibus & municipiis gratiosi; sunt diligentes & copiosi; qui etsi antea non studuerunt huic gratiæ; tamen ex tempore elaborare ejus causa, cui debent, aut volunt, facile possunt. His hominum generibus sic inserviendum est, ut ipsi intelligant, te videre, quid a quoque expectes; sentire, quid accipias; meminisse, quid acceperis. Sunt autem alii, qui aut nihil possunt, aut odio sunt etiam tribulibus suis; nec habent tantum animi, aut facultatis, ut [61] enitantur ex tempore: hoc ut internoscas, videto; ne, spe in aliquo majore posita, præsidii parum comparetur.

VII. Et quanquam partis & fundatis amicitiis fretum ac munitum esse oportet; tamen in ipsa petitione amicitiæ permultæ ac perutiles comparantur. Nam in cæteris molestiis habet hoc tamen petitio commodi, ut possis honeste, quod in cætera vita non queas, quoscunque velis, adjungere ad amicitiam: quibuscum si alio tempore agas, ut te utantur, absurde facere videare; in petitione autem nisi id agas & cum multis, & diligenter, nullus petitor esse videare. Ego autem tibi hoc confirmo, esse neminem, nisi aliqua necessitudine competitorum alicui tuorum sit adjunctus, a quo non facile, si conten-

57 *Qui autem spe*] Examinato *beneficio*, ad *spem* descendit; quod secundo loco proposuit.

58 *Voluntarium*] Eorum qui nihil acceperunt, nihilque expectant, ideoque nec beneficio, nec spe moventur.

59 *Accommodandis sermonibus*] Quibus quisque delectatur & capitur, quibus quisque movetur ad suffragandum.

60 *In suis civitatibus*] Qui conati sunt reponere *vicinitatibus* pro *civitatibus*, inanem laborem susceperunt. Ita locutus est Marcus quoque in Orat. pro Mur. cap. 23. *Homines in suis civitatibus & municipiis gratiosi*. Quo in loco Manutius *civitates* dici putat Colonias & Præfecturas. Revera *civitates* dicuntur cœtus quilibet jure sociati, ut est in somnio Scipion. cap. 3. Hac significatione Cæsar lib. I. Bel. Gal. cap. 12. *Omnis civitas Helvetia in quatuor pagos divisa est*.

61 *Enitantur ex tempore*] Ex tempore fiant gratiosi.

tenderis, impetrare possis, ut suo beneficio promereatur, se ut ames, & sibi ut debeas: modo ut intelligat, te magni æstimare, ex animo agere, [62] bene se ponere, fore ex eo non brevem & suffragatoriam, sed firmam & perpetuam amicitiam. Nemo erit, mihi crede, in quo modo aliquid virtutis sit, qui hoc tempus sibi oblatum amicitiæ tecum constituendæ prætermittat; præsertim cum tibi hoc casus afferat, ut ii tecum petant, quorum amicitia aut contemnenda, aut fugienda sit; & qui hoc, quod ego te hortor, non modo non assequi, sed ne incipere quidem possint. Nam quid incipiat Antonius homines adjungere, atque invitare ad amicitiam, quos [63] per se suo nomine appellare non possit? Mihi quidem stultius nihil videtur, quam existimare eum studiosum tui, quem non noris. Eximiam quandam gloriam & dignitatem, ac rerum gestarum magnitudinem esse oportet in eo, quem homines ignoti, nullis suffragantibus, honore afficiant. Itaque ut homo iners, sine officio, sine ingenio, cum infamia, [64] nullis amicis, hominem plurimorum studio atque omnium bona existimatione munitum præcurrat, sine magna culpa negligentiæ fieri non potest.

VIII. Quamobrem omnes centurias multis & variis amicitiis cura ut confirmatas habeas. Et primum, id quod ante oculos est, senatores equitesque Romanos, cæterorum ordinum navos homines & gratiosos complectere. Multi homines [65] urbani industrii; multi [66] libertini gratiosi in foro navique versantur; quos per te, quos per communes amicos poteris, summa cura, ut tui cupidi sint, elaborato; [67] appetito, [68] allegato; summo beneficio te affici, ostendito. Deinde habeto rationem urbis totius, collegiorum omnium, [69] pagorum, vicinitatum. Ex iis principes ad amicitiam tuam si adjunxeris; per eos reliquam multitudinem facile tenebis. Postea totam Italiam fac ut in animo & in memoria tibi distributam comprehensamque habeas: ne quod Municipium, Coloniam, Præfecturam, locum denique Italiæ ne quem esse patiare, in quo non habeas firmamenti quod satis esse possit. Perquiras etiam & investiges homines ex omni regione; eosque cognoscas, appetas, confirmes, cures, ut in suis vi-

62 *Bene se ponere*] Bene se collocare beneficium suum.

63 *Per se suo nomine*] Cum cives non nosset, non poterat ipse per se sine opera nomenclatoris prensare. Idcirco petitionis tempore liberam legationem obiit, ut est in c. 11.

64 *Nullis amicis*] Vulgo additur *septus*. Sed vox hæc addita fortasse est ab aliquo interprete; quemadmodum & vox *meritis* post *suffragantibus*. Utraque abest a Mss.

65 *Urbani*] Ex tribubus urbanis. His tribuit industriam, non opes & gratiam. Nam Q. Fabius Censor, ut scribit Livius lib. IX. cap. 46. *simul concordiæ causa, simul ne humillimorum in manu essent comitia, omnem forensem turbam excretam in quatuor tribus conjecit, Urbanasque eas appellavit.*

66 *Libertini*] Libertini omnes hoc tempore in tribubus Urbanis censebantur: quamvis sæpe de iis movendis, & in Rusticas quoque distribuendis actum esset.

67 *Appetito*] Ipse per te roga.

68 *Allegato*] Submitte alios ad rogandum.

69 *Pagorum, vicinitatum*] Significat vicos cæterasque domorum vicinitates, quæ circa Urbem erant, & in tribubus Urbanis numerabantur.

vicinitatibus tibi petant, & tua causa quasi [70] candidati sint. Volent te amicum, si suam a te amicitiam expeti videbunt. Id ut intelligant, oratione [71] quæ ad eam rationem pertineat, consequere. Homines municipales & rusticani, si nomine tantum noti sunt, in amicitia se esse arbitrantur. Si vero etiam præsidii se aliquid sibi constituere putant, non amittunt occasionem promerendi. Hos cæteri, & maxime tui competitores ne norunt quidem: tu & nosti, & facile cognosces; sine quo amicitia esse non potest. Neque id tamen satis est, tametsi magnum est, si non consequatur spes utilitatis atque amicitiæ; ne nomenclator solum, sed amicus etiam bonus esse videare. Ita, cum & hos ipsos, propter suam ambitionem, qui apud tribules suos plurimum gratia possunt, tui studiosos in centuriis habeas, & cæteros, qui apud aliquam partem tribulium, propter municipii, aut civitatis, aut collegii rationem valent, cupidos tui constitueris, in optima spe esse debebis. Jam [72] equitum centuriæ multo facilius mihi diligentia posse teneri videntur. Primum cognoscendi sunt equites; pauci enim sunt: deinde adipiscendi. Multo autem [73] facilius illa adolescentulorum ad amicitiam ætas adjungitur: proinde habebis tecum ex juventute optimum quemque & studiosissimum humanitatis. Tum autem, quod equester ordo tuus est, sequentur illi auctoritatem ordinis, si abs te adhibebitur ea diligentia, ut non ordinis solum voluntate, sed etiam singulorum amicitiis eas centurias confirmatas habeas. Jam studia adolescentulorum [74] in suffragando, in obeundo, in nuntiando, in affectando, mirifice & magna & honesta sunt.

IX. Et quoniam affectationis mentio facta est; id quoque curandum est, ut quotidiana cujusque generis, & ordinis, & ætatis utare frequentia. Nam ex ea ipsa copia conjectura fieri poterit, quantum sis in ipso campo virium ac facultatis habiturus. Hujus autem rei tres partes sunt: una [75] SALUTATORUM, cum domum veniunt; altera [76] DEDUCTORUM; tertia [77] ASSECTATORUM. In SALUTATORIBUS, qui magis vulgares sunt, & ad hanc consuetudinem, quæ nunc est, plures veniunt; hoc effi-

cien-

70 *Candidati sint*] Tuo nomine petant. Nam petentes magistratum, candida toga utebantur.

71 *Quæ ad eam*] Quæ ostendat, te eorum amicitiam expetere.

72 *Equitum centuriæ*] Erant decem & octo, quæ in prima classe censebantur. In classe hac erant præterea centuriæ LXXX. eorum, qui centum millia æris haberent; & duæ fabrum, si Livio credimus.

73 *Facilius illa adolescentulorum*] Adipiscendi equites; atque inter hos primum adolescentes, quia facilius amant.

74 *In suffragando*] Id est rogando tempore petitionis, adeundo, & nunciando quæ velis.

75 *Salutatorum*] Qui mane salutatum veniunt. Martialis lib. IV. epig. 7. *Prima salutantes atque altera continet hora.*

76 *Deductorum*] Qui ad forum comitantes deducunt, & domum reducunt.

77 *Assectatorum*] Qui perpetuo sectantur, nec unquam ab officio discedunt. Hoc nomine appellantur qui Medicos, qui Oratores, aliosve artifices, non officii modo, sed etiam doctrinæ causa totos dies frequentant & comitantur. Plinius lib. II. epist. 14. *Assectabar Domitium Afrum, cum* &c.

ciendum est, ut hoc ipsum minimum officium eorum tibi gratissimum esse videatur. Qui domum tuam venient, his significato [78] te animadvertere; & eorum amicis, qui illis renuntient, ostendito; sæpe ipsis dicito. Sic homines sæpe, cum obeunt plures competitores, si videant, unum esse aliquem, qui hæc officia maxime animadvertat; ei se dedunt; deserunt ceteros; minutatim ex communibus proprii, ex fucosis firmi suffragatores evadunt. Jam illud teneto diligenter, si eum, qui tibi promiserit, fucum, ut dicitur, facere velle senseris; ut te id audisse, aut scire dissimules. Si quis tibi se purgare volet, quod suspectum se esse arbitretur; affirmes, te de illius voluntate nunquam dubitasse, nec debere dubitare. Is enim, qui se non putat satisfacere, amicus esse nullo modo potest. Scire autem oportet, quo quisque animo sit; ut & quantum cuique confidas, constituere possis. Jam DEDUCTORUM officium quo majus est, quam salutatorum, hoc gratius tibi esse significato atque ostendito; & quoad ejus fieri poterit, certis temporibus [79] descendito. Magnam affert opinionem, magnam dignitatem quotidiana in deducendo frequentia. Tertia est ex hoc genere assidua ASSECTATORUM copia. In ea quos voluntarios habes, cura ut intelligant, te sibi in perpetuum summo beneficio obligari; qui autem tibi debent, ab iis plane hoc munus exige: qui per ætatem ac negotium poterunt, ipsi tecum ut assidui sint; qui ipsi sectari non poterunt, necessarios suos in hoc munere constituant. Valde ego te volo, & ad rem pertinere arbitror, semper cum multitudine esse. Præterea magnam affert laudem & summam dignitatem, si ii tecum erunt, qui a te defensi, & qui per te servati ac judiciis liberati sunt. Hæc tu plane ab iis postulato; ut, quoniam [80] nulla impensa per te alii honestatem, alii salutem ac fortunas omnes obtinuerunt: nec aliud ullum tempus futurum sit, ubi tibi referre gratiam possint; hoc te officio remunerent.

X. Et quoniam in amicorum studiis hæc omnis ratio versatur; qui locus in hoc genere cavendus sit, prætermittendum non videtur. Fraudis, atque insidiarum, & perfidiæ plena sunt omnia. Non est hujus temporis perpetua illa de hoc genere disputatio, quibus rebus benevolus & simulator dijudicari possit: tantum est hujus temporis, admonere. Summa tua virtus eosdem homines, & simulare tibi se esse amicos, & invidere cogit. Quamobrem [81] Ἐπιχαρμῶον illud teneto: *nervos atque artus esse sapientiæ, non temere credere*. Et cum tuorum amicorum studia constitueris, tum etiam obtrectatorum atque adversariorum rationes

&

78 *Te animadvertere*] Interdum enim turba hæc solum nomenclatorem salutabat; interdum etiam prorsus excludebatur, quod tardior fuisset ad officia.

79 *Descendito*] Ad forum.

80 *Nulla impensa*] Apparet in hoc loco, Ciceronem causas civium suorum gratis egisse. Ita in qualibet rep. qui honores spectat, non solet operam suam illis vendere, quorum suffragiis aliquando uti velit.

81 Ἐπιχαρμῶον] Sententia hæc Epicharmi Comici refertur etiam a Marco Fratre lib. I. ad Att. epist. 19.

& genera cognoſcito. Hęc tria ſunt: unum ex iis, quos læſiſti; alterum, qui ſine cauſa non amant; tertium, qui competitorum valde amici ſunt. Quos læſiſti, cum contra eos pro amico diceres, his te purgato plane; [82] neceſſitudines commemorato; in ſpem adducito; te in eorum rebus, ſi ſe in amicitiam contulerint, pari ſtudio atque officio futurum, ſpondeto. Qui ſine cauſa non amant, eos [83] aut beneficio, aut ſpe, aut ſignificando tua erga illos ſtudia futura, delinito; dans operam, ut de illa animi pravitate deducas. Quorum voluntas erit abs te propter competitorum amicitias alienior, his quoque eadem inſervito ratione, qua ſuperioribus: & ſi probare poteris, te in eos ipſos competitores tuos benevolo eſſe animo, oſtendito.

XI. Quoniam de amicitiis conſtituendis ſatis dictum eſt; dicendum eſt de illa altera parte petitionis, quæ in populari ratione verſatur. Ea deſiderat NOMENCLATIONEM, BLANDITIAM, ASSIDUITATEM, BENIGNITATEM, RUMOREM, [84] SPEM IN REPUBLICA. Primum fac, id quod facis, ut homines noris; [85] ſignifica, ut appareat; & auge, ut quotidie melius fiat. Nihil mihi tam populare, neque tam gratum videtur. Deinde id, quod natura non habes, induc in animum, ita ſimulandum eſſe, ut natura facere videare. Nam [86] comitas tibi non deeſt, ea, quæ bono ac ſuavi homine digna eſt. Sed opus eſt magnopere BLANDITIA; quæ, etiamſi vitioſa eſt & turpis in cætera vita, tamen in petitione eſt neceſſaria. Tunc enim, cum deteriorem aliquem aſſentando facit, improba eſt; cum amiciorem, non tam vituperanda: petitori vero neceſſaria eſt, cujus & frons, & vultus, & ſermo, ad eorum, quoſcunque convenerit, ſenſum & voluntatem commutandus eſt. Jam ASSIDUITATIS nullum eſt præceptum; verbumque ipſum docet, quæ res ſit. Prodeſt quidem vehementer, nuſquam deeſſe: ſed tamen hic fructus eſt aſſiduitatis, non ſolum eſſe Romæ, atque in foro; ſed aſſidue petere; ſæpe eoſdem appellare; non committere, ut quiſquam poſſit dicere, quid ejus ſit, quod conſequi poſſis, ſi abs te non ſit rogatum, & valde ac diligenter rogatum. BENIGNITAS autem late patet, & eſt in re familiari: quæ quanquam ad multitudinem pervenire non poteſt; tamen ab amicis laudatur; multitudini grata eſt: eſt in conviviis, quę fac, & abs te & ab amicis tuis concelebrentur, & paſſim, & [87] tributim:

82 *Neceſſitudines*] Quibus coactus fuiſti pro amico dicere contra eos. Hinc enim idonea purgatio eſt.

83 *Aut beneficio, aut ſpe*] Aut ſtatim beneficium confer, aut in ſpem beneficii adducito.

84 *Spem in rep.*] Ut ſit ſpes de te in republica. Hanc ſpem ut excitarent, aliquando in concione ad populum, vel in Senatu, ſe aliquid pro rep. facturos, profitebantur Candidati.

85. *Significa*] Hanc in rem ſcribit Donatus ad Terentii Adelph. a. V. ſc. 6. moris eſſe inferiores proprio nomine appellare, ſi blandiri velis.

86 *Comitas*] Comitas virtutis adminiſtra eſt, blanditia vitii. Comitate amicus, blanditia adulator cernitur.

87 *Tributim*] Per tribus, ut ex ſingulis tribubus aliqui capiantur, & benignitatis fama late vagetur.

tim: eſt etiam in opera, quam pervulga & communica. Cura, ut aditus ad te diurni atque nocturni pateant: neque foribus ſolum ædium tuarum, ſed etiam vultu & fronte, quæ eſt animi janua; quæ ſignificat, voluntatem abditam eſſe ac retruſam, parvi refert, patere oſtium. Homines enim non modo promitti ſibi, præſertim quæ a Candidato petant, ſed etiam large atque honorifice promitti volunt. Quare hoc quidem facile præceptum eſt, ut quod acturus ſis, id ſignifices te ſtudioſe ac libenter eſſe facturum: illud difficilius, & magis ad tempus, quam ad naturam accommodatum tuam, quod facere non poſſis, ut id jucunde neges: quorum alterum eſt boni viri; alterum boni petitoris. Nam, cum id petitur, quod honeſte, aut ſine detrimento noſtro, promittere non poſſumus; quo modo ſi quis roget, ut contra amicum aliquam cauſam recipiamus; belle negandum eſt; ut oſtendas neceſſitudinem; demonſtres, quam moleſte feras; aliis te id rebus [88] exſarturum eſſe, perſuadeas.

XII. Audivi, hoc dicere quemdam de quibuſdam oratoribus, ad quos cauſam ſuam detuliſſet; gratiorem ſibi orationem fuiſſe ejus, qui negaſſet; quam illius, qui recepiſſet. Sic homines fronte & oratione magis, quam ipſo beneficio reque capiuntur. Verum hoc probabile eſt. Illud [89] alterum ſubdurum tibi [90] homini Platonico ſuadere; ſed tamen tempori tuo conſulam: quibus enim te propter aliquod officium neceſſitudinis affuturum negaris, tamen ii poſſunt abs te placati æquique diſcedere; quibus autem idcirco negaris, quod [91] te impeditum eſſe dixeris, aut amicorum negotiis, aut gravioribus cauſis ante ſuſceptis, inimici diſcedunt, omneſque hoc animo ſunt, ut ſibi te mentiri malint, quam negare. C. Cotta, in ambitione artifex, dicere ſolebat, ſe operam ſuam, quoad non contra officium rogaretur, polliceri ſolere omnibus; impertire iis, apud quos optime poni arbitraretur; ideoque ſe negare nemini, quod ſæpe accideret cauſa, cur is, cui pollicitus eſſet, non uteretur; ſæpe, ut ipſe magis eſſet vacuus, quam putaſſet: neque poſſe [92] domum ejus compleri, qui tantummodo reciperet, quantum videret ſe obire poſſe: caſu fieri, ut agantur ea, quæ non putaris; illa, quæ credideris, in manibus eſſe, ut aliqua de cauſa non agantur: deinde eſſe extremum, ut iraſcatur is, cui mendacium dixeris. Id, ſi promittas, & incertum eſt, & in diem, & in paucioribus. Sin autem id neges; & certe abalienes, & ſtatim, & plures. Plures enim multo ſunt, qui rogant, ut uti liceat opera alterius, quam qui utantur. Quare ſatius eſt, ex iis aliquos aliquando tibi in foro iraſci, quam omnes continuo domi; præſertim

88 *Exſarturum*] Id eſt compenſaturum. Vulgo legitur *exacturum*; quod vix ſuſtineri poteſt.

89 *Alterum ſubdurum*] Ut omnibus omnia pollicearis.

90 *Homini Platonico*] Qui veritatem & ſanctitatem doctrinæ Platonicæ & Socraticæ profiteris.

91 *Te impeditum*] Hoc vero dicere non debes, ſed large polliceri: quamvis tibi homini Platonico non probetur.

92 *Domum compleri*] Multitudine eorum, qui egent oratoris opera.

tim cum multo magis irascantur ei, qui neget, quam ei, quem videant justa causa impeditum, ut facere, quod promisit, cupiat, si ullo modo possit. Ac, ne videar aberrasse a distributione mea, qui hæc in hac populari parte petitionis disputem; hoc sequor, hæc omnia non tam ad amicorum studia, quam ad popularem famam pertinere. Etsi enim inest aliquod dictum ex illo genere, benigne respondere, studiose inservire negotiis amicorum ac periculis; tamen hoc loco ea dico, quibus multitudinem capere possis: ut de nocte domus compleatur; ut multi spe tui præsidii teneantur; ut amiciores abs te discedant, quam accesserint; ut quamplurimorum aures optimo sermone compleantur.

XIII. Sequitur enim, ut de RUMORE dicendum sit; cui maxime serviendum est. Sed quæ dicta sunt omni superiori oratione, eadem ad celebrandum rumorem valent: dicendi laus; studia publicanorum & equestris ordinis; hominum nobilium voluntas; adolescentulorum frequentia; eorum, qui abs te defensi sunt, assiduitas; ex municipiis multitudo eorum, quos tua causa venisse appareat; bene homines nosse; comiter appellare; assidue ac diligenter petere; benignum ac liberalem esse; [93] bene omnes loqui & existimare; domus ut multa nocte compleatur; omnium generum frequentia adsit; satisfiat oratione omnibus, re operaque multis; perficiatur, id quod fieri potest, labore & arte & diligentia, non ut ad populum ab iis omnibus fama perveniat, sed ut in his studiis populus ipse versetur. Jam [94] urbanam illam multitudinem, & eorum studia, [95] qui conciones tenent, [96] quæ adeptus es in Pompejo ornando, Manilii causa recipienda, Cornelio defendendo, [97] excitanda nobis sunt; quæ adhuc habuit nemo, quin idem splendorem omnium voluntatesque haberet. Efficiendum etiam illud, ut sciant omnes, Cn. Pompeii summam erga te esse voluntatem; & vehementer ad illius rationes, te id assequi, quod petis, pertinere. Postremo tota petitio cura ut pompæ plena sit, ut illustris, ut splendida, ut popularis; ut habeat summam speciem ac dignitatem; ut etiam, si qua possit, in competitoribus tuis existat aut sceleris, aut libidinis, aut largitionis, accommodata ad eorum mores infamia.

XIV. Atque etiam in hac petitione maxime videndum est, ut [98] SPES REIPUBLICÆ Romanæ bona de te sit,

93 *Bene omnes loqui & existimare*] Alii aliter verba hæc mutare conati sunt. Ego addidi vocem *omnes*. Nam bene omnes loqui & existimare pertinet ad illum, quem dixerat, *optimum sermonem*. Nisi forte omnia prorsus tollenda sunt.

94 *Urbanam*] Plebis urbanæ studia commemorat, ne ullam civitatis partem omittat.

95 *Qui conciones tenent*] Qui in concionibus sunt assidui.

96 *Quæ adeptus es*] Ajunt Critici, deesse *quæ* in manuscriptis. Quod si ita est, verbum *adeptus* regit *urbanam multitudinem*.

97 *Excitanda nobis sunt*] Si retinere placet in superiore membro *quæ adeptus*, &c. hæc sit constructio: *urbanam illam multitudinem, & studia excitanda sunt*. Antiptosis est non temere imitanda.

98 *Spes reip.*] Postremum quod proposuit, illud est, ut resp. bene sibi polliceatur. Ob hanc unam spem, quæ de Ciceronis virtute erat in republica, consulatum obtinuit, ut scribit Plutarchus in ejus vita.

sit, & honesta opinio. Nec tamen in petendo [99] respublica capessenda est, neque in senatu, neque in concione: sed hæc sunt tibi retinenda; ut senatus te existimet ex eo, quod ita vixeris, defensorem auctoritatis suæ fore; equites Romani, viri boni & locupletes, ex vita acta te studiosum otii ac rerum tranquillarum; multitudo, ex eo duntaxat, quod oratione in concionibus ac judicio popularis fuisti, te a suis commodis alienum non futurum.

XV. Hæc mihi veniebant in mentem de duabus illis commentationibus matutinis, [1] quas tibi quotidie ad forum descendenti meditandum esse dixeramus: NOVUS SUM; CONSULATUM PETO. Tertium restat: ROMA EST, civitas ex nationum conventu constituta; in qua multæ insidiæ, multæ fallaciæ, multa in omni genere vitia versantur: multorum arrogantia, multorum contumacia, multorum malevolentia, multorum superbia, multorum odium ac molestia perferenda est. Video, esse magni consilii atque artis; in tot hominum cujusquemodi vitiis tantisque versantem, vitare offensionem, [2] vitare fabulam, vitare insidias; esse unum hominem accommodatum ad tantam morum, ac sermonum, & voluntatum varietatem. Quare etiam atque etiam perge tenere istam viam, quam instituisti; excelle dicendo: hoc & tenentur Romæ homines, & alliciuntur, & ab impediendo ac lædendo repelluntur. Et quoniam in hoc vel maxime vitiosa est civitas, quod, largitione interposita, virtutis ac dignitatis oblivisci solet; in hoc fac, ut te bene noris, id est ut intelligas, eum esse te qui [3] judicii ac periculi metum maximum competitoribus afferre possis. Fac, ut se abs te custodiri atque observari sciant: cum diligentiam tuam, tum auctoritatem vimque dicendi, tum profecto equestris ordinis erga te studium pertimescent. Atque hæc ita te volo illis proponere, ut non videare jam [4] accusationem meditari, sed ut hoc terrore facilius hoc ipsum, quod agis, consequare. Et plane sic contende omnibus nervis ac facultatibus, ut adipiscamur, quod petimus. Video, nulla esse comitia tam inquinata largitione, quibus non gratis aliquæ centuriæ renuntient suos maxime necessarios. Quare, si advigilamus pro rei dignitate; & si nostros ad summum studium benevolos excitamus; & si hominibus gratiosis studiosisque nostri suum cuique munus describimus; & si competitoribus judicia proponimus, [5] sequestribus metum injicimus,

99 *Resp. capessenda*] Non est commovenda respublica, propositis rebus novis ad conciliandam sibi plebem, vel nobilitatem.

1 *Quas tibi quotidie*] Id est *quas meditandum*. Librarii quidam non intelligentes hunc construendi modum, tametsi latinum & regularem, mutarunt *quos* in *quod*, alii in *quo*.

2 *Vitare fabulam*] Ne in fabulam venias. Ovidius lib. III. Amor. el. 1. *Fabula, nec sentis, tota jactaris in urbe*.

3 *Judicii*] Nam poterat Marcus Cicero competitores suos de ambitu accusare, si per eorum largitiones repulsam tulisset.

4 *Accusationem meditari*] Quod nimis esset odiosum.

5 *Sequestribus*] *Sequestres* appellabantur ii, apud quos pecunia largiendo destinata deponebatur; *divisores*, qui eam dividebant.

mus, divisores ratione aliqua coercemus; perfici potest, ut largitio aut nulla fiat, aut nihil valeat.

XVI. Hæc sunt, quæ putavi non melius scire me, quam te; sed facilius his tuis occupationibus colligere unum in locum posse, & ad te perscripta mittere. Quæ tametsi ita scripta sunt, ut non ad omnes, qui honores petant, sed ad te proprie, & ad hanc tuam petitionem valeant: tamen tu si quid mutandum esse videbitur, aut omnino tollendum, aut si quid erit præteritum, velim hoc mihi dicas. Volo enim, hoc commentariolum petitionis haberi omni ratione perfectum.

M. TU-

M. TULLII CICERONIS HISTORIA, PER CONSULES DESCRIPTA, ET IN ANNOS LXIV. DISTINCTA.

Per Franciſcum FABRICIUM, Marcoduranum.

M. TULLIUS, M. F. M. N. COR. CICERO.

HOc modo Orator noſter, cujus hiſtoriam deſcripturi ſumus, Romanorum more nominatur, atque hæc ſingula primum explicabimus.

M. id eſt MARCUS, prænomen ejus eſt, quod a patre maximus natu filius de more habuit.

TULLIUS proprium & gentile ejuſdem nomen eſt: fuit enim e Tullia gente antiquiſſima, *libro* II. *de Legibus cap.* 1. Patrem Ciceronis ex regio Volſcorum genere fuiſſe, in Euſebii Chronicis legimus. Et Plutarchus ſcribit, nonnullos ejus genus referre ad Tullum Attium, nobilem Volſcorum regem. Hinc Silius Italicus lib. VIII. verſ. 405.

Tullius æratas raptabat in agmina turmas,
Regia progenies, & Tullo ſanguis ab alto:
Indole prob quanta juvenis, quantumque daturus
Auſoniæ populis ventura in ſæcula civem!
Ille ſuper Gangem, ſuper exauditus & Indos
Implebit terras voce; & furialia bella
Fulmine compeſcet linguæ, nec deinde relinquet
Par decus eloquii cuiquam ſperare nepotum.

M. F. Marci filius. Habuit enim Cicero noſter patrem M. Tullium, qui cum eſſet infirma valetudine, in Arpinati villa fere ætatem egit in literis, *lib.* II. *de Legibus*, *cap.* 1. Eum fulloniam feciſſe, ac vites oleaſque ſemper coluiſſe, Q. Calenus in maledica oratione *apud Dionem lib.* XLVI, ait. Patrem hunc Cicero in petitione conſulatus, annos jam natus XLIII. amiſit, ut *Aſconius* ſcribit. Vide *epiſt.* 5. *lib.* I. *ad Att.*

M. N. Marci nepos: nam & avus ejus M. Tullius Cicero nominatus fuit, eoque vivo ſe natum ait, *Lib.* II. *de Legibus*, *cap.* 1. De eodem *lib.* III. *cap.* 16. ita ſcribit, *Et avus quidem noſter ſingulari virtute in*

 hoc

hoc municipio, quoad vixit, restitit M. Gratidio, cujus in matrimonio sororem, aviam nostram, habebat, ferenti legem tabellariam. Is quoque est, de quo Cæsar *lib.* II. *de Oratore*, cap. *66. M. Cicero*, inquit, *senex, hujus viri optimi, nostri familiaris, pater, nostros homines similes esse Syrorum venalium dicebat: ut quisque optime Græce sciret, ita esse nequissimum.*

COR. Cornelia. Nomen est tribus, ablativi casus, ut sit, ex Cornelia. Ex tribubus autem XXXV. aliquam necesse erat, cujuscunque ordinis esset, civis Romanus obtineret. Atque a tribu, in qua censebantur, cives etiam significabantur; *Asconius in Verrinam secundam, cap.* 8. Cicero autem cum reliquis Arpinatibus in tribu Cornelia censebatur, *Livius, lib.* XXXVIII, *cap. 36.*

CICERO. Cicerones a cicere appellatos fuisse satis constat: itaque dictum esse illum, qui primus hoc nomen invenit, a nasi figura, auctor est Plutarchus. Apud Priscianum quoque Grammaticum *lib.* II. legitur, eum, qui primus hoc nomen habuit, ab habitu faciei nominatum esse. Plinius vero *lib.* XVIII. *cap.* 3. ait, Fabiorum, Lentulorum, Ciceronum cognomina prima inde esse, ut quisque aliquod optime genus sereret.

Anno post Romam conditam 647, ante Christum natum 103,

Consules fuerunt

Q. SERVILIUS CÆPIO, C. ATILIUS SERRANUS.

His Consulibus ante diem III. Nonas Januarii M. Cicero natus est. *Gellius lib.* XV. *cap.* 28. His quoque Consulibus, quibus L. Crassus legem Serviliam suaserit, se natum esse ipse Cicero in *Bruto cap.* 43. scribit. Idem III. Non. Januar. natalem suum vocat, *epist.* 5. *lib.* VII. & *epist.* 41. *lib.* XIII. *ad Atticum*. Verba Plutarchi sine causa in dubium vocantur: qui de Ciceronis natali ita scribit: Τεχθῆναι δὲ Κικέρωνα λέγουσιν ἡμέρᾳ τρίτῃ τῶν νέων Καλανδῶν· id est, *Editum in lucem Ciceronem ferunt tertio die Kalendarum novarum*, sive, post diem tertium Kalendarum Januarii. Quo genere loquendi non quartus, sed tertius dies Januarii significatur, ut sit, tertio die post Kalendas, connumeratis ipsis Kalendis. Sic Livius, *lib.* XXX. *cap.* 28. ait, Hannibalem post sextum decimum annum ex Italia decessisse: qui venit in Italiam anno, ut Livius numerat, ab U. C. DXXXII, decessit anno DXLVII. Recte igitur Paulus Jurisconsultus in L. Anniculus, D. de Verb. signif. *Ante diem decimum Kalendarum, post diem decimum Kalendarum, neutro*, inquit, *sermone undecim dies significantur*. Sic enim legendum ex Pandectis Florentinis, non, *utroque sermone*: ut perperam Alciatus, Budæus, Valla & Corradus legerunt. Apud Plutarchum omnem dubitationem tollit id quod sequitur: Ἐν ᾗ νῦν οἱ ἄρχοντες εὔχονται καὶ θύουσιν ὑπὲρ τοῦ ἡγεμόνος. Id est, *Quo die nunc magistratus pro Principe faciunt & vota nuncupant.* De quo die Cajus in L. Si calvitur, D. de Verb. signif. *Post Kalendas Januarias die tertio pro salute Principis vota suscipiuntur.* Ubi tertium diem Januarii

rii intelligendum esse hæc verba Capitolini in Pertinace ostendunt, *cap.* 6. *Denique aute tertium Nonarum diem, Votis ipsis, milites Maternum Lascivium, senatorem nobilem, ducere iu castra voluerunt. Votis ipsis*, id est, ipso votorum die; quomodo *ludis, gladiatoribus*, & similia a Latinis dicuntur. De iisdem votis Spartianus in Hadriano, cap. 23. *Ingravescente valetudine per somnum periit ipsis Kalendis Januariis. Quare ab Hadriano votorum causa est lugeri vetitus*. Et Vopiscus in Tacito, cap. 9. *Divorum templum fieri jussit, in quo essent statuæ priucipum bonorum, ita ut iisdem Natalibus suis, Parilibus, Kalendis Januariis, & Votis libamiua ponerentur*.

Mater Ciceronis, quæ ipsum, ut Plutarchus scribit, sine ullo dolore peperit, fuit Helvia, ut ab Eusebio & Paulo Diacono in Supplementis Eutropianis recte nominatur: nam apud Plutarchum Ὀλβίαν mendose est pro Ἑλβίαν, quod nomen in ejusdem Quæstionibus Romanis emendate legitur, quo de *iu Annotatiouibus in Orosii lib.* V. *cap.* 15.

Habuit mater Ciceronis sororem, quæ C. Aculeoni equiti R. nupsit: quem L. Crassus dilexit ex omnibus plurimum, ut est *lib.* II. *de Oratore, cap.* 65. ubi Aculeonem Crassus apud M. Perpernam judicem contra Gratidianum defendisse dicitur. De eodem ipse Crassus lib. I. cap. 43. *Noune*, inquit, *videtis equitem R. hominem acutissimo omnium iugenio, sed minime cæteris artibus eruditum, C. Aculeonem, qui mecum vivit semperque vixit, ita tenere jus civile, uti, cum ab hoc discesseris, nemo de iis qui peritissimi sunt, antepouatur*? Hujus igitur Aculeonis filii Ciceronis consobrini fuerunt, quibuscum se in pueritia bonis disciplinis operam dedisse ipse testatur, initio *lib.* II. *de Orat.* Ex his fuit C. Visellius Varro, vir doctus in primis: qui juris civilis a patre Aculeone traditam tenuit disciplinam; *Brut.* 76. *Prov. Consul.* 17.

Antequam ad sequentem annum transeo, admonebo adolescentes studiosos, his consulibus natum esse Cn. Pompejum pridie Kal. Octobris, quod Velleius *lib.* II. *cap.* 53. & Plinius *lib.* XXXVII. *cap.* 2. diserte scribunt: cujus rei observatione facillime dijudicari potest, quot annos natus Pompejus res singulas gesserit, honoresve consecutus sit. Id quod tam varie ab auctoribus scriptum est, ut major discrepantia vix inveniatur.

Anuo Urbis 648, *Ciceronis*, 2,

Consules fuerunt

P. RUTILIUS RUFUS,
CN. MALLIUS.

Hic est P. Rutilius Stoicus, homo doctissimus & Panætii auditor, de quo Cicero *in Bruto cap.* 30. *lib.* III. *de Officiis, cap.* 2. & nos inferius. Alterum consulem Cn. Mallium voco, quoniam sic quoque appellatur in antiquo marmore Neapoli: unde Georgius Fabricius legem ædificantium descripsit: de quo Cic. pro Plancio, cap. 5. *Populus Rom. Q. Catulo, in summa familia nato, sapientissimo & sanctissimo viro, præposuit*

posuit Cn. Mallium, non solum ignobilem, verum sine virtute, sine ingenio, vita etiam contempta. Idem scribit *pro Murena*, *cap.* 17. Sed apud historicos, qui hunc consulem victum a Cimbris scribunt, magna varietas in nomine & prænomine invenitur, de qua Sigonius in fastis.

Hoc anno Q. Servilio Cæpioni proconsuli imperium rogatione C. Norbani Tribuni pl. abrogatum est, qua de causa seditio in urbe excitata fuit, de qua Cicero *lib.* II. *de Orat. cap.* 47. unde L. Cottam & T. Didium Norbani collegas fuisse cognoscimus. Sed Cæpio damnatus est, ejusque bona publicata sunt. Livius *Lib.* LXVII. & Asconius *in Cornelianam*, ubi mendose impressum est, *Tulerat autem eam maxime, propter simultates cum Q. Cæcilio*. Est enim legendum, *cum Q. Servilio*, vel, *cum Q. Cæpione*.

Anno Urbis 649, Ciceronis 3,

Consules fuerunt

C. MARIUS II, C. FLAVIUS FIMBRIA.

C. Marius iterum Consul Kalendis Januarii de Jugurtha triumphavit, *Plutarchus in Mario*, *Sallustius in Jugurthino*. C. Fimbriam Cicero *pro Plancio*, *cap.* 21. inter eos numerat, qui cum Tribuni pleb. esse non potuissent, Consules facti sunt. De ejus eloquentia idem *in Bruto*, *cap. 66.*

His consulibus C. Cassius L. F. Longinus Tribunus pleb. plures leges ad minuendam nobilitatis potentiam tulit, in quibus hanc etiam, ut quem populus damnasset, cuive imperium abrogasset, in Senatu ne esset. *Asconius in Cornelianam*.

Hoc anno C. Lusius Tribunus milit. Marii sorore natus, pudicitiam cum eriperet Trebonio, sive C. Plotio militi, interfectus ab eo est, cui vim afferebat. Quem cum Marius scelere solutum periculo liberasset ac coronasset, non parum adjumenti ea res illi ad tertium Consulatum attulit. Auctor Plutarchus *in Mario & Apophthegmatis*. Cicero *pro Milone*, *cap.* 4. Valerius *lib.* VI. *cap.* 3. Quintilianus *lib.* III. *cap. ult.*

Anno Urbis 650, Ciceronis 4,

Consules fuerunt

C. MARIUS III, L. AURELIUS ORESTES.

Marius hunc Consulatum in apparatu belli Cimbrici (quod Cicero *de Provinciis Coss. cap.* 8. Gallicum vocat, & Mario extra ordinem decretum fuisse ait) consumpsit, ut scribit Vellejus *lib.* II. *cap.* 12. ubi addit, his Consulibus Cn. Domitium Tribunum pleb. legem tulisse, ut sacerdotes, quos antea collegæ sufficiebant, populus crearet. Cujus meminit Suetonius *in Nerone cap.* 2. & Cicero *Agraria secunda*, *cap.* 7. his verbis: *De sacerdotiis Cn. Domitius Tribunus pl. vir clarissimus, tulit, quod populus per religionem sacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi vocaretur: ab ea parte qui esset factus, is a collegio cooptaretur*. De eadem lege Domitia idem in

in Corneliana apud Asconium: ubi illud quoque legimus, Domitium tribunum M. Silanum consularem hominem vexavisse. Orestes in magistratu mortuus fuit. Itaque Marius e Gallia Romam profectus comitia consularia habuit, quibus ipse consul quartum creatus est. *Plutarchus in Mario*.

Anno Urbis 651, Ciceronis, 5,

Consules fuerunt

C. MARIUS IV, Q. LUTATIUS CATULUS.

Hoc anno Marius Teutonos & Ambronas ad Aquas Sextias prope Massiliam delevit. *Strabo lib.* IV. Orosius *lib.* V. *cap.* 16. ut alios mittam, de quibus in Orosium scripsi. Q. Catulus pater est: de cujus dicendi genere multa Cicero *in Bruto*, *cap.* 35. Interfectus est a Marianis anno DCLXVI.

Eodem anno M. Antonius Orator, qui triennio post, suo nimirum anno, consul fuit, prætor maritimos prædones in Ciliciam persecutus fuit, ut est in Epitoma Liviana *lib.* LXVIII. Atque hanc rem ipse Antonius intelligens, lib. I. de Oratore, cap. 185. *Cum proconsule*, inquit, *in Ciliciam proficiscens Athenas venissem, complures tum ibi dies sum propter navigandi difficultatem commoratus*. Corradus, non animadvertens, *proconsule* dici etiam, qui ante consulatum cum imperio consulari in provinciam mittitur, scripsit M. Antonium post consulatum in Ciliciam profectum. Tu lege commentarium nostrum in Ligarianam. Atque hic est Antonius ille triumphalis vir, cujus filiam a prædonibus captam fuisse Plutarchus in Pompejo tradit. Unde Cicero pro Lege Manilia, cap. 12. *An ignoratis ex Miseno ejus ipsius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum gesserat, a prædonibus esse sublatos?* In cujus loci interpretatione doctissimus Hotomanus perperam hunc Antonium cum ejus filio, qui curator oræ maritimæ fuit, ut infra demonstrabimus, confundit.

His consulibus Archiam poetam Romam venisse Cicero in oratione pro eo habita scribit; & addit, illum sibi a prima pueritia principem ad suscipiendam & ad ingrediendam rationem suorum studiorum extitisse. Usus enim fuit Cicero puer Græcis doctoribus, quod ipse in epist. ad M. Titinnium, referente Suetonio de claris Rhetoribus *cap.* 2. ita scripsit: *Equidem memoria teneo pueris nobis primum Latine docere cæpisse L. Plotium quendam: ad quem cum fieret concursus, quod studiosissimus quisque apud eum exerceretur, dolebam mihi idem non licere. Continebar autem doctissimorum hominum auctoritate, qui existimabant Græcis exercitationibus ali melius ingenia posse*.

Anno Urbis 652, Ciceronis 6,

Consules fuerunt

C. MARIUS V, M'. AQUILLIUS.

Marii in quinto consulatu collega fuit Manius Aquillius. Hinc Antonius

nius apud Ciceronem *lib.* II. de Oratore, *cap.* 47. ait, se in Aquillii causa Marium crebro appellando collegam ei suum commendasse. Aquillium Marii in quinto consulatu collegam adversus fugitivos in Siciliam missum, bellumque servile, Athenione duce interfecto, confecisse, Diodorus Siculus lib. XXXVI. scripsit. In cujus excerpta historia, ab Henrico Stephano Latine edita, hic Consul C. Acilius per mendum vocatur. Apud Ciceronem quoque Agraria II. cap. 30. male scriptum est, *Siciliæ civitatibus bello fugitivorum M. Atilius etiam mutuum frumentum dedit*, ubi *M'. Aquillius* scribendum: ut initio Verrinæ septimæ, *Nos post id bellum, quod M'. Aquillius confecit, sic accepimus; nullum in Sicilia bellum fugitivorum fuisse*. Aquillius deinde causam de pecuniis repetundis dixit: eumque M. Antonius acriter defendit, ut Livius lib. LXX. Cicero lib. II. de Oratore, cap. 47. & Verrina VII. cap. 1. testantur. Idem pro Flacco, cap. 39. *M'. Aquillium patres nostri, multis avaritiæ criminibus testimoniisque convictum, quia cum fugitivis fortiter bellum gesserat, judicio liberaverunt*. Eodem pertinet illud pro Fonteio, cap. 13. *Quam multa M'. Aquillius audivit in suo judicio?* Accusavit Aquillium L. Fufius, ut Cicero in Bruto, cap. 62. scribit. Itaque recte nunc libro II. de Officiis cap. 14. legitur: *In accusando etiam M'. Aquillio L. Fufii cognita est*. Ubi prius *Manlio* corrupte scriptum erat.

C. Marius Cos. V. & Q. Lutatius procos. Cimbros in Venetia ad Athesim Veronæ fluvium vicerunt, de qua victoria Orosius noster *lib.* V. *cap.* 16. Sic Marius influentes in Italiam Gallorum maximas copias repressit; ut ait Cicero *de Prov. Consul. cap.* 13. atque Italiam obsidione liberavit. Idem *post Redit. ad Quirit. cap.* 8. Meminit *pro Rabirio, cap.* 10. & *in Catilin.* IV. *cap.* 10. Q. Catulus de manubiis Cimbricis porticum in Palatio in area M. Fulvii Flacci fecit: *Cicero, pro Domo, cap.* 38.

Anno Urbis 653, Ciceronis 7,

Consules fuerunt

C. MARIUS VI, L. VALERIUS FLACCUS.

Horum consulum frequens est mentio apud Ciceronem *pro Rabirio, cap.* 7. *in Bruto, cap.* 62. *in Catilinam* I. *cap.* 2. & *in Antonium* VIII. *cap.* 5. Quibus L. Appulejus Saturninus seditionem movit. Is enim, cum anno superiore Tribunatus competitorem A. Nonium (de quo nomine vide Annotationes nostras in *cap.* 17. *lib.* V. Orosii) adjuvante C. Mario occidisset, eaque ratione Tribunus pleb. iterum factus, legem Agrariam per vim tulisset, in quam a singulis senatoribus jurari voluit, Q. Metello Numidico, qui unus in eam jurare noluit, diem dixit. Metellus autem, cui patriæ salus dulcior quam conspectus erat, de civitate maluit quam de sententia dimoveri: & C. Mario sextum consuli, & ejus invictis legionibus, ne armis confligeret, cedendum esse duxit. *Cicero pro Balbo, cap.* 5. *pro Sextio*,

tio, *cap.* 16. & *in Pisonem*, *cap.* 9. Sed cum idem Saturninus C. Memmium candidatum consulatus interfecisset, operamque daret, ut C. Servilius Glaucia prætor, consul fieret: S. C. factum est, ut consules viderent, ne quid respublica detrimenti caperet. Itaque Saturninus & Glaucia statim sunt interfecti. *Cicero pro Rabirio*, *cap.* 7. *in Catil.* I. *cap.* 2. *Philip.* VIII. *cap.* 5. & *in Bruto cap.* 62. Saturnini caput Rabirium quendam Senatorem per convivia circumtulisse Auctor de Viris Illustribus scribit. Quare postea Cicerone consule C. Rabirius accusatus fuit a T. Labieno, cujus patruus Q. Labienus cum Saturnino occisus fuerat. *Cicero pro Rabirio*, *Orosius lib.* V. *cap.* 17. A Saturnino latæ sunt leges Appulejæ: in quibus fuit illa, qua Saturninus C. Mario tulit, ut in singulas colonias ternos cives Romanos facere posset, de qua Cicero *pro Balbo*, *cap.* 21.

Anno Urbis 654, *Ciceronis* 8,

Consules fuerunt

M. ANTONIUS, A. POSTUMIUS ALBINUS.

De his Cicero *in Orat. post Reditum* ad Quirites, *cap.* 5. *Nunquam de Q. Metello C. Marius, qui erat inimicus; sed ne is quidem, qui secutus est, M. Antonius, homo eloquentissimus, cum A. Albino collega Senatum aut populum est cohortatus.* Hoc tamen anno Metellus unius tribuni pl. rogatione ab exilio revocatus est; *epist.* 9. *lib.* I. *Fam.* Tribunus fuit Q. Calidius, auctore Valerio *lib.* V. *cap.* 2. Calidii lege Q. Metellum in civitatem restitutum fuisse Cicero quoque *pro Plancio*, *cap.* 28. ait.

Eodem anno Tribunus pl. fuit Sex. Titius, homo seditiosus & turbulentus: cui Antonius Consul restitit, ut ipse narrat *lib.* II. *de Oratore*, *cap.* 11. ubi de testimonio suo in Titium reum agit. Fuit enim hic Titius accusatus & condemnatus, quod L. Saturnini imaginem domi suæ habuisset, ut scribit Cicero *pro C. Rabirio*, *cap.* 9. & Valerius *lib.* VIII. *cap.* 1. qui ait, eum lege Agraria gratiosum fuisse. Est ergo is, de quo Obsequens in Antonii & Albini Consulatu hæc scribit: *Sex. Titius* (*Sextius* in Obsequente mendose legitur) *tribunus pleb. de agris dividendis populo, cum repugnantibus collegis, pertinaciter legem ferret, corvi duo numero in alto volantes ita pugnaverunt supra concionem, ut rostris unguibusque lacerarentur. Haruspices sacra Apollinis litanda, & de lege, quæ ferebatur, supersedendum pronuntiarunt.* Unde emendandus est locus Ciceronis *lib.* II. *de Legibus*, *cap.* 12. corruptus adhuc in omnibus libris, etiam Manutianis postremis. Sic enim legitur: *Quid religiosius quam cum populo, cum plebe agendi jus aut dare, aut non dare? quid, leges non jure rogatas tollere, ut etiam decreto collegii, ut Livias consilio Philippi, consulis & auguris?* In codice manuscripto pro, *ut etiam*, legitur, *ut tetiam*; tu, *ut Titiam*, repone. Nam in eodem libro, *Levias* pro *Livias* scriptum est.

His consulibus C. Claudium Pulchrum

chrum eum, qui feptimo anno poft conful fuit, ædilem curulem fuiffe ex Plinii *lib.* VIII. *cap.* 7. cognofcimus. Eum magnificentiffima ædilitate functum effe Cicero, *lib.* II. de Officiis, *cap.* 16. ait. De eodem in Verrem VI. cap. 3. *C. Claudius, cujus ædilitatem magnificentiffimam fcimus fuiffe, ufus eft hoc Cupidine tam diu, dum forum Diis immortalibus populoque Romano habuit ornatum.*

Anno Urbis 655, Ciceronis 9,

Confules fuerunt

Q. CÆCILIUS METELLUS NEPOS, T. DIDIUS.

Ab his Confulibus lata eft lex Cæcilia Didia, ab utriufque nomine dicta. Cujus meminit Cicero *pro Domo, cap.* 16. & 20. *Philip.* V. *cap.* 3. *epift.* 8. *lib.* II. *ad Attic.* ubi vulgo *Cæciliam Didiam*, ficut pro Sextio cap. 64. *Aciliam Didiam*, mendofe legitur. Hujus legis duo capita fuerunt: unum, ne diverfis de rebus lex ferretur; alterum, ut leges trinundino promulgarentur. Auctor Cicero locis jam citatis.

Manutius in Libro de Legibus duas leges Cæcilias Didias fuiffe affirmat, quem lege. Hoc ex Afconio addendum, Hujus Metelli confulis filium fuiffe Metellum Nepotem eum, qui cum Cicerone inimicitias geffit. Quem Herbeftus nefcio quis, errore non ferendo, eundem cum patre facit.

Anno Urbis 656, Ciceronis 10,

Confules fuerunt

C. CORNELIUS LENTULUS, P. LICINIUS CRASSUS.

P. Craffus pater eft M. Craffi, de cujus cenfura ad annum DCLXIV. de interitu ad ann. DCLXVI. infra dicemus. Ejus fuit domus Ciceronis, ut eft in Salluftii Invectiva, *cap.* 2.

Eodem anno Cenfores in tabulis Capitolinis inveniuntur, L. Valerius Flaccus & M. Antonius, de quibus Valerius Max. *lib.* II. *cap.* 4. Cicero initio libri III. de Oratore fcribit, Antonium Cenforem imperatoriis manubiis roftra ornaffe.

Anno Urbis 657, Ciceronis 11,

Confules fuerunt,

CN. DOMITIUS AHENOBARBUS, C. CASSIUS LONGINUS.

De hoc Domitio Cicero pro Domo, *Cn. Domitium*, inquit, *nos pueri Confulem, Cenforem, Pontificem Max. vidimus.* De ejus Tribunatu dixi ad annum DCL. Cenfor fuit anno DCLXI. Poft Tribunatum pontifex maximus populi fuffragio creatus fuit, ut eft in Epitoma Liviana *lib.* LXVII. De eodem Cicero in Bruto cap. 45. *Hoc*, inquit, *loco ipfum Domitium non relinquo. Nam etfi non fuit in oratorum numero, tamen pono fatis in eo fuiffe orationis atque ingenii, quo & magiftratus perfonam, & confularem dignitatem tue-*

re-

retur. His Consulibus Ptolemæum regem Cyrenarum, cui cognomen Apioni fuit, mortuum testamento heredem populum Romanum reliquisse Obsequens & Cassiodorus scribunt. Cicero *contra Rullum* II. *cap.* 19. *Adscribit idem auctioni Corinthios agros opimos & fertiles, & Cyrenenses, qui Apionis fuerunt*.

Anno Urbis 658, *Ciceronis* 12,

Consules fuerunt

L. LICINIUS CRASSUS, Q. MUCIUS SCÆVOLA.

De his Cic. Verr. IV. cap. 49. *Halesini pro multis & magnis suis majorumque suorum in rempublicam nostram meritis atque beneficiis suo jure nuper L. Licinio, Q. Mucio coss. cum haberent inter se controversias de senatu cooptando, leges ab senatu nostro petiverunt*. Idem, libro III. de Officiis, cap. 11. *Esse pro cive, qui non sit civis, rectum est non licere*. *Quam tulerunt legem sapientissimi Consules Crassus & Scævola*. Hanc legem Liciniam & Muciam vocat in Bruto cap. 16. qua acerrimam de civitate quæstionem venisse ait pro Balbo, cap. 21. De eadem *pro Cornelio*, majestatis reo: *Legem Liciniam & Muciam de civibus regundis duo Consules omnium, quos vidimus, sapientissimi tulerunt*. In quem locum Asconius plura scribit.

Crasso Gallia provincia obvenit, in eaque rem gessit, de qua Cicero *lib.* II. *de Inventione*, *cap.* 37. & *in Pisonem*, *cap.* 26. Q. Mucius in Asia legatum habuit P. Rutilium Rufum, qui Consul fuerat anno DCLVIII. & quia publicanis nihil agere in Asia permiserat, eorum conspiratione in judicium vocatus, ab equitibus, qui tum judicabant, damnatus est, ut scripsi *in cap.* 17. *lib.* V. Orosii. Meminit ejus Cicero passim, *lib.* I. *de Oratore*, *cap.* 53. *in Bruto*, *cap.* 29. *pro Fontejo*, *cap.* 13. *in Pisonem*, *cap.* 39. *lib.* III. *de Nat. Deor. cap.* 32. & alibi. His Consulibus Prætor fuit suo anno C. Claudius Ap. F. Pulcher, ut est *in Verrina* IV. cap. 49.

Anno Urbis 659, *Ciceronis* 13,

Consules fuerunt

C. CÆLIUS CALDUS, L. DOMITIUS AHENOBARBUS.

Cælium hunc inter novos homines numerat Cicero *pro Murena cap.* 8. Eundem non mediocribus inimicitiis ac laboribus contendisse, ut ad summos honores perveniret, ait *in Verr.* VII. *cap.* 70. De eodem Crassus lib. I. de Orat. cap. 25. *Quis non videat, C. Cælio æquali meo magno honori fuisse homini novo, illam ipsam, quamcunque habuit, in dicendo mediocritatem?* Hac de causa meminit ejus *in Bruto cap.* 45. Eundem clarissimum ac fortissimum adolescentem Quæstorem non esse factum ait *pro Plancio cap.* 21. ubi male *Q. Cælius* legitur. L. Domitius prætor Siciliam obtinuerat, atque severitatis exemplum in pastorem, qui aprum venabulo percusserat, ediderat; quod ex Ciceronis *Verr.* VII. *cap.* 3. Valerius in *cap.* 3. *lib.* VI. transtulit.

Anno Urbis 660, *Ciceronis* 14,

Consules fuerunt

C. VALERIUS FLACCUS, M. HERENNIUS.

M. Herennius is est, qui in consulatus petitione L. Philippum superavit. De quo Cicero in Bruto cap. 45. *Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus Latine & diligenter loquentibus numeratus est: qui tamen summa nobilitate hominem, cognatione, sodalitate, collegio, summa etiam eloquentia L. Philippum in consulatus petitione superavit*. Et pro Murena, cap. 17. *Quis L. Philippum, summo ingenio, opera, gratia, nobilitate, a M. Herennio superari posse arbitratus est?* Totum annum domi forisque tranquillum fuisse Obsequens scribit.

Anno Urbis 661, *Ciceronis* 15,

Consules fuerunt

C. CLAUDIUS PULCHER, M. PERPERNA.

Hic C. Claudius Ap. F. dicitur a Cicerone *Verrina* IV. *cap.* 49. Alii non male C. F. appellare videntur: ut sit P. Clodii patruus, quem Consulem fuisse Cicero *in Cæliana cap.* 14. ostendit. Claudii collega in Fragmentis Capitolinorum Fastorum M. Perperna vocatur. Περπέρνας idem nominatur a Dione *lib.* XLI. ubi de ipsius morte scribit.

Hoc anno Censor cum Cn. Domitio fuit L. Crassus, cujus Censuræ Cicero *in libris de Oratore* aliquoties mentionem facit. Hoc etiam tempore clarissima illa M'. Curii & M. Coponii causa apud Centumviros a duobus consularibus atque æqualibus L. Crasso & Q. Scævola defensa est, paulo ante quam Cicero in forum venit, ut testatur ipse *pro Cæcina*, *cap.* 18. Meminit ejusdem *lib.* I. *cap.* 39. & 56. II. 32. *de Oratore*, & *in Bruto*, *cap.* 39. & 52. unde causam talem fuisse cognoscimus. Coponius in testamento postumum heredem scripserat: eique, si ante quam in tutelam suam veniret, mortuus esset, Manium Curium substituerat. Cum postumus natus non esset, M. Coponius hæres legitimus ad se hereditatem pertinere contendit, negavitque Scævola, Coponii patronus, nisi postumus, & natus, & antequam in suam tutelam veniret, esset mortuus, heredem eum esse posse, qui postumo & nato & mortuo esset substitutus. Crassus, qui Curium defendebat, contendit, testatorem hac mente fuisse, ut si filius non esset qui in tutelam veniret, Curius heres esset, idque omnibus probavit.

Anno Urbis 662, *Ciceronis* 16,

Consules fuerunt

L. MARCIUS PHILIPPUS, SEX. JULIUS CÆSAR.

L. Philippus is est, quem a M. Herennio prius superatum fuisse diximus. De eodem Cicero *lib.* II. de Officiis cap. 17. *L. Philippus Q. F. ma-*

magno vir ingenio imprimisque clarus, gloriari solebat, se sine ullo munere adeptum esse omnia, quæ haberentur amplissima.

Hic annus decimus sextus terminus est pueritiæ Ciceronis: in qua, ut Plutarchus scribit, cum eas artes, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, disceret, ingenium ejus ita eluxit, tantumque nominis & gloriæ inter pueros habuit, ut eorum parentes, visendi Ciceronis, cognoscendeque celebratæ celeritatis in discendo gratia, ad ludum venirent. Pueri quoque honoris gratia Ciceronem medium deducebant. De quo honore Plutarchus in Præceptis Civilibus, & Ovidius *lib.* V. Fastorum, vers. 67.

> *Et medius juvenum, non indignantibus ipsis*
> *Ibat: & interior, si comes unus erat.*

Laudat etiam Plutarchus indolem Ciceronis, ac plane ipsum ejusmodi naturæ fuisse ait, qualem Plato lib. V. de Rep. in Philosopho & homine docili requirit. Ubi Socrates ita concludit, Οὐκοῦν καὶ τὸν φιλόσοφον σοφίας φήσομεν ἐπιθυμητὴν εἶναι, οὐ τῆς μιᾶς, τῆς δ' οὔ, ἀλλὰ πάσης. Id est, *igitur & Philosophum dicemus sapientiæ amatorem esse, non unius alicujus, sed universæ.*

Puer Cicero, cum poesi imprimis delectaretur, *Pontium Glaucum* tetrametris composuit, quem sua etiamnum ætate extitisse Plutarchus ait. Æschylus ἐν τῷ Ποντίῳ Γλαύκῳ a Strabone, Athenæo & aliis citatur.

Hoc anno tribunus pleb. M. Livius Drusus, cum senatui priscum restituere cuperet decus, & judicia ab equitibus, qui tum lege Sempronia judicabant, ad eum transferre ordinem, in iis ipsis, quæ pro senatu moliebatur, senatum habuit adversarium, inquit Vellejus *lib.* II. *cap.* 13. Cum igitur vehementius inveheretur in causam Principum consul Philippus, Drusique tribunatus, pro senatus auctoritate susceptus, infringi jam ac debilitari videretur, ludorum Romanorum diebus, quos a pridie Non. usque ad Idus Septemb. fuisse ex veteri Kalendario cognoscitur, Crassus se cum C. Cotta & P. Sulpicio in Tusculanum contulit. Quo cum primum Q. Scævola & M. Antonius, deinde Q. Catulus & C. Julius Cæsar venissent, habita fuit disputatio de Oratore, quam Cicero postea tribus libris complexus est, seque tum adhuc puerum fuisse ait, *lib.* XIII. *ad Att. ep.* 19.

Idibus Septembris senatus frequens vocatu Drusi in Curiam venit: ibique permulta vehementissima contentione animi, ingenii, virium a L. Crasso dicta sunt: dicenti latus condoluit, sudorque multus consecutus est: ex quo cum cohorruisset, cum febri domum rediit, dieque septimo est lateris dolore consumptus. *Cicero de Oratore lib.* I. *cap.* 7. *&* III. *cap.* 1. *&* 2. Drusus quoque, sociis & Italicis populis spe civitatis Romanæ sollicitatis, cum e foro cinctus immensa multitudine revertisset, in atrio domus suæ cultello percussus, qui affixus lateri ejus relictus est, intra paucas horas decessit. *Vellejus lib.* II. *cap.* 14. *& Livius lib.* LXX. Cicero quoque *lib.* III. *de Nat. Deor. cap.* 32. ait, Drusum domi suæ ferro

ro a Q. Vario interfectum esse. Et pro Milone cap. 7. *Tribunus pl. M. Drusus occisus est: nihil de ejus morte populus consultus, nulla quæstio decreta a senatu est.*

Petiit eodem tempore tribunatum pleb. C. Cotta is, qui anno post Rom. cond. DCLXXVIII. Consul cum L. Octavio fuit. Sed paucis diebus post mortem Crassi depulsus per invidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus ejectus est e civitate, *lib.* III. *de Oratore cap.* 3. Reus enim lege Varia factus, venit in judicium: cumque res suas extulisset, & equites palam insectatus esset, antequam sententiæ de ipso ferrentur, urbe cessit. *Appianus lib.* I.

Crasso mortuo, Cotta pulso, Cicero in forum venit, ut ipse testatur *in Bruto cap.* 88. Unde cognoscitur, M. Tullium anno sequente, cum judicia bello Italico intermissa essent, sumpta virili toga, in forum venisse. Deducebantur enim tum in forum adolescentes a patre, vel a propinquis; ut essent fori auditores, & sectatores judiciorum. Qua de re Tacitus *in Dialogo de Oratoribus cap.* 34. meminit Cicero *pro Cælio cap.* 4. *&* *ep.* 10. *lib.* XIII. *Famil.* Filius etiam, qui togam virilem sumebat, a patre & propinquis in forum deducebatur, ut Plutarchus in Bruto de Cassii filio scribit, & togam virilem ἀνδρεῖον ἱμάτιον appellat. *Dio lib.* XLV. eandem ἐσθῆτα ἀνδρικὴν vocat. Hanc togam Latini etiam puram, & Græci ἀπόρφυρον nominant. Dabant eam suis liberis Romani decimo sexto fere anno. Sic enim Suetonius in Augusto, cap. 8. *Quadrimus patrem amisit: duodecimum annum agens, aviam Juliam defunctam pro concione laudavit: quadriennio post, virili toga sumpta, militaribus donis triumpho Cæsaris Africano donatus est, quanquam expers belli propter ætatem.* Sic M. Tullius suo filio, quo auctus fuit Cæsare & Figulo coss. anno DCLXXIX. togam puram dedit Lentulo & Marcello coss. anno DCCIX. *ep.* 1. *lib.* I. *& ep.* 20. *lib.* IX. *ad Att.* Adolescentes eo ipso die, quo togam virilem sumebant, in Capitolium ascendisse argumento est, quod Valerius *lib.* V. *cap.* 4. de M. Cotta scribit, de quo Dio *lib.* XXXVI. Hoc anno multis prodigiis bellum Italicum significatum fuit: quæ Sisenna initio belli Marsici exposuit, auctore Cicerone, *lib.* I. *de Divinat. cap.* 44. Eadem referuntur ab Obsequente & Orosio *lib.* V. *cap.* 18. Tum Haruspices Italici belli funesta illa principia non obscure prædixerunt. *Cicero de Harusp. Resp. cap.* 9.

Anno Urbis 663, Ciceronis 17.

Consules fuerunt

L. JULIUS CÆSAR, P. RUTILIUS LUPUS.

Horum Consulum Cicero *lib.* I. *de Divinat. cap.* 2. his verbis meminit: *Quin etiam memoria nostra templum Junonis Sospitæ L. Julius, qui cum P. Rutilio Consul fuit, de senatus sententia refecit ex Cæciliæ Balearici filiæ somnio.* Et paulo post, *Cæciliæ Q. filiæ somnio modo, Marsico bello, templum est a senatu Junoni* Se-

Sospitæ restitutum. Nam his consulibus, ut Paterculus scribit, ortum est bellum, quod, quia a Marsis primum commotum fuit, *Marsicum* est dictum, ut Strabo libro V. scribit: atque ita vocatur a Cicerone etiam Philip. VIII. cap. 10. & orat. II. contra Rullum cap. 33. ubi idem, sicut & Verrina IV. cap. 2. pro Cluentio, cap. 7. pro Archia, cap. 4. & de Harusp. Resp. cap. 9. *Italicum* nominatur. Idem a Cicerone pro Fontejo cap. 14. *Sociale*; a Diodoro, Plutarcho & Appiano Μαρσικὸς & συμμαχικὸς πόλεμος dicitur. Defecerunt eo bello finitimi ac vicini, ut Cicero *pro Sylla* ait *cap.* 20. Tu vide Orosium nostrum *cap.* 18. *lib.* V. Gestum est hoc anno & proximo sequente ab ipsis Consulibus. Hinc Cicero pro Fontejo cap. 15. *Recordamini quos legatos nuper in bello L. Julius, quos P. Rutilius, quos L. Cato, quos Cn. Pompejus habuerit*. Atque de his duobus annis intelligendum, quod Cicero *in Bruto cap.* 89. scribit: *Erat Hortensius in bello primo anno miles, altero tribunus militum*. Hoc tempore, ut ibidem Cicero ait, judicium exercebatur una lege Varia. Tulerat eam Q. Varius adversus intercessionem collegarum annitentibus equitibus, ut quæreretur de iis, quorum opera consiliove socii contra populum R. arma sumpsissent. *Asconius in orat. pro Scauro*, *Valerius lib.* VIII. *cap.* 6. *Appianus lib.* I. Cujus libri mendose Κόϊντον Οὐαλέριον pro *Q. Vario* edunt. Sed cum multi Varia lege inique damnarentur, crebræque defectiones Italicorum nuntiarentur, tunc ob ejus tristitiæ occasionem senatus decrevit, ne judicia, dum tumultus Italicus esset, exercerentur, inquit Asconius *pro Cornelio*.

Tum Cicero, ut ipse *in Bruto cap.* 89. ait, quotidie & scribens, & legens, & commentans, oratoriis tamen exercitationibus contentus non erat. Quare, cum idem, auctore Quintiliano *lib.* X. *cap.* 3. in disputationibus de Oratore judicium suum cum Crassi auctoritate conjunxerit, non dubium est, quin ipse Tullius suas exercitationes *lib.* I. *de Oratore cap.* 34. sub Crassi persona ita significaverit: *In quotidianis cogitationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maxime, ut aut versibus propositis quam maxime gravibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, verbis aliis quam maxime possem lectis pronuntiarem. Postea mihi placuit, eoque sum usus adolescens, ut summorum oratorum Græcas orationes explicarem: quibus lectis hoc assequebar, ut, cum ea, quæ legerem Græce, Latine redderem, non solum optimis verbis uterer, & tamen usitatis, sed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ nova nostris essent, dummodo essent idonea*.

Tum igitur Cicero admodum adolescentulus, ut est *lib.* II. *de Nat. Deor. cap.* 41. Arati carmina de cœlo stellisque convertit; quorum fragmenta extant. *Marium* quoque illis temporibus cum Scævola viveret, qui de eo dixit, *Canescet sæclis innumerabilibus*, scripsit. Cujus a se scripti meminit *lib.* I. *de Legib. cap.* 1. *lib.* I. *de Divinat. cap.* 48. & *lib.* XII. *ad Att. ep.* 48. De Mario aliter

ter Corradus: quem *lib.* I. *de Legibus* refellit. Extremo hoc anno L. Julius Cæsar cos. legem Juliam de civitate tulit: qua lege civitas est sociis & Latinis data, ut Cicero *pro Balbo* ait, *cap.* 8.

Anno Urbis 664, *Ciceronis* 18,

Consules fuerunt

C. POMPEJUS STRABO,
L. PORCIUS CATO.

Hoc anno primum senatores cum equitibus Rom. lege Plotia judicarunt, cujus Cicero *pro Cornelio* meminit; & Asconius, eum locum interpretans, scribit, his consulibus M. Plautium Silvanum tribunum pl. eam legem tulisse.

Tulit idem legem Plotiam de vi, de qua Cicero pro Milone cap. 13. de Harusp. Respons. & alibi. De eodem hoc anno Cicero in Bruto cap. 89. *Jam consequente anno Q. Varius sua lege damnatus, excesserat. Ego autem juris civilis studio multum operæ dabam Q. Scævolæ, P. F. qui quanquam nemini se ad docendum dabat, tamen consulentibus respondendo studiosos audiendi docebat.* Atque hic est Q. Mucius Augur, ad quem sumpta virili toga Cicero a patre ita erat deductus, ut, quoad posset & liceret, a senis latere nunquam discederet; quod ipse *in Lælio cap.* 1. scribit.

Sed cum Q. Scævola Augur, qui cum L. Metello Consul fuit anno Urbis DCXXXVI. in monumentis antiquis Q. F. dicatur, videndum, an patris prænomen in Ciceronis libris sit depravatum. Nam Scævolam Pontificem, quem Corradus & alii viri docti significari putant, intelligi non posse inde constat, quod Cicero se ad Pontificem non nisi augure mortuo contulit. Augur autem non solum hoc, verum etiam sequente anno superstes fuit, ac tum Ciceroni sermonem Lælii de Amicitia exposuit, ut e *Lælio* M. Tullii perspicuum est. De eodem Augure Cicero hæc, Philippica VIII. cap. 10. *Ego Q. Scævolam Augurem memoria teneo bello Marsico, cum esset summa senectute & perdita valetudine, quotidie, simulatque luceret, facere omnibus conveniendi sui potestatem, neque eum quisquam illo bello vidit in lecto: senexque & debilis primus veniebat in curiam.* Plutarchus scribit, Ciceronem bello Marsico aliquandiu sub Sylla militasse. Apud Syllam legatum se fuisse, cum ille hoc anno ante oppidum Nolam florentissima Samnitium castra cepit, ipse Cicero, *lib.* I. *de Divinatione cap.* 33. scribit. De hac sua militia etiam *Philipp.* XII. *cap.* 11. hæc memoriæ prodidit: *C. Pompejus Sex. F. consul, me præsente, cum essem tiro in ejus exercitu, cum P. Vettio Catone, duce Marsorum, inter bina castra collocutus est.*

Hoc anno censores fuerunt P. Licinius Crassus & L. Julius Cæsar, quibus censoribus nullam populi partem esse censam Cicero ait *pro Archia*, *cap.* 5.

An-

Anno Urbis 665, Ciceronis 19,

Consules fuerunt

L. CORNELIUS SYLLA, Q. POMPEJUS RUFUS.

De hoc anno Cicero in Bruto cap. 89. *Atque huic anno proximus Sylla consule & Pompejo fuit: tum P. Sulpicii in tribunatu quotidie concionantis totum genus dicendi penitus cognovimus. Sulpicium ab optima causa profectum, Cajoque Julio consulatum contra leges petenti resistentem, longius quam voluit popularis aura provexit*, ait idem *de Harusp. Resp. cap.* 20. Diffidebat enim capitali odio a Q. Pompejo, consule, quicum conjunctissime & amantissime vixerat, *in Lælio cap.* 1. cumque, auctore Mario, perniciosas leges (quas per vim latas Sylla dicebat, ut est *Philipp.* VIII. *cap.* 2.) promulgaret, ac Pompeji consulis filium, Syllæ generum, occidisset, Sylla cum exercitu in urbem venit, ex eaque Sulpicii & Marii factionem expulit. *Livius lib.* LXXVII. *& alii*. Tum Sylla P. Sulpicium oppressit, eique ferro erepta vita est. *Cicero in Catil.* III. *c.* 10. *& l.* III. *de Orat. c.* 3. Marius primo senile corpus paludibus demersus occultavit: deinde ad infimorum ac tenuissimorum hominum Minturnis misericordiam confugit: inde navigio perparvo, cum omnes portus terrasque fugeret, in oras Africæ desertissimas pervenit, ait Cicero *pro Sextio, cap.* 22. Historiam pleniorem apud *Plutarchum, Appianum, Vellejum lib.* II. *cap.* 19. *& in Epitoma Livii* invenies. De eodem Cicero post Reditum ad Quirites c. 8. *C. Marium egomet dicere audivi, tum se fuisse miserum, cum careret patria, quam obsidione liberavisset: cum sua bona possideri ab inimicis ac diripi audiret: cum adolescentem filium videret ejusdem socium calamitatis: cum in paludibus demersus concursu ac misericordia Minturnensium corpus ac vitam suam conservasset: cum parva navicula trajectus in Africam, quibus regna ipse dederat, ad eos inops supplexque venisset.* Et in Pisonem, c. 19. *C. Marium Italia servata ab illo demersum in Minturnensium paludibus, Africa devicta ab eodem expulsum & naufragum vidit.*

Dum hæc in Italia geruntur, interim Mithridates, rex Ponti, Ariobarzane & Nicomede amicis populi Rom. exactis Cappadocia atque Bithynia, Asiam intravit, unaque die, tota Asia tot in civitatibus uno nuncio atque una literarum significatione cives Roman. necandos trucidandosque denotavit, inquit Cicero *in Maniliana cap.* 3. scribit Livius, *lib.* LXXVIII. Valerius *lib.* IX. *cap.* 2. Plutarchus *in Sylla*, Appianus *in Mithridatico*. Atque hæc est illa universorum civium Romanorum per tot urbes uno puncto temporis misera crudelisque cædes, quam Cic. *pro Flacco cap.* 25. nominat.

Hanc vero crudelitatem Mithridatis in togatos P. Rutilius Rufus, cum a rege Mytilenis oppressus esset, vestis mutatione vitavit, ut est *in orat. pro Rabirio Postumo cap.* 10. Idem *in Maniliana cap.* 5. ait Mithridatem tum legatum populi Rom. con-

consularem vinculis ac verberibus atque omni supplicio excruciatum necasse. Intelligit autem M'. Aquillium consulem anni DCLII. de quo præter Appianum Justinus *lib.* XXXVIII. *cap.* 3. & Athenæus *lib.* V. *Dipnosoph.* Cicero etiam hac de causa M'. Aquillii mentionem facit *Tuscul.* V. *cap.* 5. Urbs Rhodus sola tum in fide mansit, atque oppugnata fuit, ut est in Epitoma Livii *lib.* LXXVIII. Unde Cicero *in Verr.* IV. *cap.* 65. ait, Rhodios prope solos bellum illud superius cum Mithridate gessisse, omnesque ejus copias acerrimumque impetum mœnibus, littoribus, classibusque suis excepisse.

Eodem tempore, cum princeps Academiæ Philo cum Atheniensium optimatibus, Mithridatico bello, domo profugisset, Romamque venisset, totum ei se Cicero tradidit, admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus, ut ipse *in Bruto*, *cap.* 89. ait. Hinc Plutarchus scribit, Ciceronem, cum e pueris excessisset, Philonem Academicum audivisse: quem inter Clitomachi discipulos Romani imprimis & propter doctrinam admirabantur, & propter morum mansuetudinem diligebant. Philonem igitur Cicero *lib.* I. *de Nat. Deor. cap.* 2. inter eos philosophos numerat, a quibus institutus fuit. De eodem in Lucullo cap. 6. *Jam Clitomacho Philo noster operam multos annos dedit. Philone autem vivo patrocinium Academiæ non defuit.* Phædrus quoque Ciceroni, cum puer esset, antequam Philonem cognovisset, valde ut philosophus probatus fuit. *Epist.* 1. *lib.* XIII. *Famil.* Merito igitur *lib.* I. *de Nat. Deor. cap.* 3. scripsit, non mediocrem se a primo tempore ætatis in philosophiæ studio operam curamque consumpsisse, in quo hoc etiam commorabatur attentius, quod sublata jam esse in perpetuum ratio judiciorum videbatur, ut ait *in Bruto cap.* 80.

Hoc etiam anno, ut jam retulimus, Q. Mucius Augur Lælii de Amicitia sermonem, habitum ab illo paucis diebus post mortem Africani, Aquillio & Tuditano consulibus, anno DCXXIV. Ciceroni exposuit. Augure mortuo Cicero se ad Q. Scævolam pontificem contulit. Cui Reip. & senatus principi cum operam daret, peritus juris evasit, ut Plutarchus scribit. Unde Atticus *lib.* I. *de Legib. cap.* 4. Tullium his verbis affatur: *Nam a primo tempore ætatis juri studere te memini, cum ipse etiam ad Scævolam ventitarem: neque unquam mihi visus es ita te ad dicendum dedisse, ut jus civile contemneres.* Et Brutus de Claris Orat. cap. 40. *Tu mihi videris tantum juris civilis scire voluisse, quantum satis esset Oratori.* Q. Scævola pontifex, seu, ut Appianus eum nominat, Μούκιος Σκαιόλας ὁ τὴν μεγίστην Ῥωμαίοις ἱερωσύνην ἱερώμενος, is est, quem supra consulem cum L. Crasso fuisse anno ab U. C. DCLVIII. scripsimus, de cujus morte dicemus ad annum DCLXXI.

An-

Anno Urbis 666, Ciceronis 20,

Consules fuerunt

CN. OCTAVIUS, L. CORNELIUS CINNA.

Hoc anno Cinna consul, cum perniciosas leges per vim ferret, urbe a Cn. Octavio collega pulsus est. *Livius lib.* LXXIX. Unde Cicero in Catil. III. cap. 10. *Cn. Octavius consul armis ex urbe collegam suum expulit. Omnis hic locus acervis corporum & civium sanguine redundavit*. Atque ita bellum Octavianum commotum est: cujus meminit Cicero, *lib.* I. de Divinat. cap. 2. *& lib.* II. de Nat. Deor. cap. 5. *Tum*, inquit, *stellis iis, quas Graeci* cometas, *nostri* crinitas *vocant, quae nuper bello Octaviano magnarum fuerunt calamitatum praenuntiae*. Vide Plinium *lib.* II. *cap.* 25. Dissensionis inter Octavium & Cinnam meminit Cicero etiam *de Haruſp. reſp. cap.* 25.

Cinna urbe pulsus corruptum App. Claudii exercitum in potestatem suam redegit, ut Livius *lib.* LXXIX. scripsit. App. Claudio, P. Clodii patri, imperium hoc tempore abrogatum fuisse Cicero *pro Domo* ait *cap.* 31. Tum Marius cum reliquis exulibus ex Africa accersitus, cum in urbem recepti essent, eam velut captam caedibus & rapinis vastarunt, qua de re Orosius *lib.* V. *cap.* 19. & ego in eum locum. Hinc Cicero *post Red. in Senatu cap.* 15. ait, C. Marium reditu suo senatum cunctum pene delevisse. Tum Q. Catulus, M. Antonius, C. Julius trium aetatum oratores tres sunt crudelissime interfecti. *Cicero in Bruto cap.* 89. Et Marius quidem Cimbricae victoriae gloriam cum collega Catulo communicavit: postea vero civili bello victor iratus, necessariis Q. Catuli deprecantibus non semel respondit, *moriatur*. Idem, *Tuſcul.* V. *cap.* 19. & Cotta *lib.* III. de Nat. Deor. cap. 32. *Cur tot civitatis principes a Cinna interempti? cur omnium perfidiosissimus C. Marius Q. Catulum, praestantissima dignitate virum, mori potuit jubere?* M. Antonii in iis ipsis rostris, in quibus ille Remp. constantissime consul defenderat, quaeque censor imperatoriis manibus ornarat, positum caput illud fuit, a quo erant multorum civium capita conservata: lib. III. de Orat. cap. 3. & Tuscul. V. cap. 10. *Cinna collegae sui consulis Cn. Octavii praecidi caput jussit, P. Crassi, L. Caesaris, nobilissimorum hominum, quorum virtus fuerat domi militiaeque cognita, M. Antonii omnium eloquentissimi quos audierim, C. Caesaris, in quo mihi videtur fuisse specimen humanitatis, salis, suavitatis, leporis*. De his omnibus vide procemium *lib.* III. *de Orat.* De P. Crasso Cicero pro Sextio, cap. 21. *In qua civitate ipse meminissem patrem hujus M. Crassi, fortissimum virum, ne videret victorem vivus inimicum, eadem sibi manu vitam exhausisse, qua mortem saepe hostibus obtulisset*. De eodem *pro Scauro*, & ibi Asconius.

Hoc anno M. Tullius Moloni Rhodio Romae dedit operam, & actori summo causarum & magistro, ut ait *in Bruto cap.* 89. de quo Molone Plutarchus *in Cic.* & *Caesare*,

Strabo *lib.* XIV. Quintilianus *lib.* III. *cap.* 1. & Suetonius *in Julio Cæsare cap.* 4. Molonem Rhetorem studia M. Ciceronis acuisse ait etiam Valerius Max. *lib.* II. *cap.* 2. Circa hoc tempus Cicero adolescens commentarios Rhetoricos de Inventione inchoatos & rudes edidit. Quod ipse initio *lib.* I. *de Oratore* & Quintilianus *lib.* III. *cap.* 1. significant.

Post hunc annum triennium fere urbem sine armis fuisse Cicero *in Bruto cap.* 90. ait, quo Sylla bellum Mithridaticum gerente, de quo Plutarchus & Appianus, Cinnanæ Marianæque partes Italiam obsederunt, ut scribit Vellejus *lib.* II. *cap.* 24.

Anno igitur ab U.C. *667*, *Cic.* 21,

Consules fuerunt

C. MARIUS VII, L. CORNELIUS CINNA II.

Marius, quem Cicero *pro Plancio*, *cap.* 21. duabus ædilitatis acceptis repulsis, septies consulem esse factum ait, editis multis sceleribus Idibus Januarii decessit. *Livius lib.* LXXX. De ejus morte sic Cic. *lib.* III. de Nat. Deor. cap. 33. *Cur Marius tam feliciter septimum consul domi suæ senex est mortuus?* Mario suffectus est L. Valerius Flaccus, pater illius Flacci, pro quo Ciceronis oratio extat. Huic, cum a Cinna missus, ut Syllæ ad bellum Mithridaticum succederet, in Asiam trajecisset, consuli portas tota Asia clausit. *Cicero pro Flacco*, *cap.* 25.

Anno sequente idem a C. Fimbria legato suo consularis interfectus est. *Vellejus lib.* II. *cap.* 24. *Livius* LXXXII. *Strabo* XIII.

Hoc anno censores in tabulis Capitolinis inveniuntur L. Marcius Philippus, M. Perperna, quorum *Verrina* III. *cap.* 55. in lege Verris mentio fit ita: *Qui de L. Marcio, M. Perperna censoribus redemerit, eum socium ne ei admittito.* De Marcio item Cicero *pro Domo cap.* 32. ait: *L. Philippus censor avunculum suum præteriit in recitando senatu: nihil enim poterat dicere, quare rata non essent, quæ erant acta in ea Rep. in qua se illis ipsis temporibus censorem esse voluisset.* Hi sunt superiores illi censores, quibus Archiam cum L. Lucullo quæstore fuisse in Asia Cic. *pro Archia*, *cap.* 5. ait. Lucullus enim hoc tempore quæstor in Asia permultos annos admirabili quadam laude provinciæ præfuit, ut Cic. in *Luculli* principio scribit. Lucullum vero in Græcia fuisse ante quam Sylla eo veniret, ex *Plutarchi Sylla* cognoscitur. Sylla quoque ex Asia decedente, Lucullus ibi mansit, ut infra dicemus.

Proximo biennio, quo comprehenditur annus urbis 668, & 669, Ciceronis 22, & 23,

Consules a se creati Remp. tenuerunt

L. CORNELIUS CINNA III, CN. PAPIRIUS CARBO.

Qua ratione M. Tullius hoc triennium, quo urbs fere sine armis fuit, traduxerit, ipse *in Bruto*, *cap.* 90. his

his verbis exponit: *Ego*, inquit, *hoc tempore omni noctes & dies in omnium doctrinarum meditatione versabar. Eram cum Stoico Diodoto: qui cum habitavisses apud me, mecumque vixisset, nuper est domi meæ mortuus, a quo cum in aliis rebus, tum studiosissime in dialectica exercebar: quæ quasi contracta & astricta eloquentia putanda est: sine qua etiam tu, Brute, judicavisti, te illam justam eloquentiam, quam dialecticam dilatatam esse putant, consequi non posse*. Hactenus Cic. qui hunc Diodotum *lib.* I. *de Nat. Deor. cap.* 3. primo loco numerat inter eos philosophos, a quibus institutus fuit. De eodem in Lucullo, cap. 36. *Diodoto quid faciam Stoico? quem a puero audivi, qui mecum vivit tot annos, qui habitat apud me, quem & admiror & diligo*. Et ep. 16. lib. XIII. Fam. *Domi meæ cum Diodoto Stoico, homine, meo judicio, eruditissimo, multum a puero fui*. Ejusdem meminit *ep.* 4. *lib.* IX. *Fam.* de quo loco etsi Adriani Turnebi & Petri Rami, præceptorum meorum, quos, ut ipsorum dignitas poscit, honoris gratia nomino, sententiæ aliquando nonnihil discreparunt: res tamen ipsa ex vera hujus nominis scriptura, quam Victorius, Manutius & Lambinus, viri doctissimi, e vetustis libris ediderunt, jam extra controversiam est. De eodem Cicero, Tuscul. V. cap. 39. *Diodotus Stoicus cæcus multos annos nostræ domi vixit. Is vero, quod credibile vix esset, cum in Philosophia multo etiam magis assidue quam antea versaretur; & cum fidibus Pythagoreorum more uteretur: cumque ei libri noctes & dies legerentur (quibus in studiis oculis non egebat) tum, quod sine oculis fieri posse vix videtur, Geometriæ munus tuebatur, verbis præcipiens discentibus, unde, quo quamque lineam ducerent*.

Mortuus fuit Cæsare & Bibulo coss. anno ab U. C. DCXCIV. Cornelius Tacitus in *Dialogo de Oratoribus*, *cap.* 30. ait, Ciceronem apud Philonem Academicum, apud Diodotum Stoicum, omnes philosophiæ partes penitus hausisse. Addit Cicero in Bruto, cap. 90. *Huic ego doctori & ejus artibus variis atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratoriis nullus dies vacuus esset. Commentabar declamitans sæpe cum M. Pisone & cum Q. Pompejo, aut cum aliquo quotidie, idque faciebam multum etiam Latine, sed Græce sæpius: vel quod Græca oratio plura ornamenta suppeditans consuetudinem similiter Latine dicendi afferebat: vel quod a Græcis summis doctoribus, nisi Græce dicerem, neque corrigi possem, neque doceri*. Ciceronem ad Præturam usque Græce declamasse auctor est Suetonius *de Claris Rhetoribus cap.* 1.

Circa hoc tempus Cicero, cum *Aratum* jam Romanum hexametris versibus edidisset, in Xenophontis Oeconomico lusit, ut scribit Hieronymus in *præfatione in Euseb. Chron.* Ipse Cicero, secundo libro extremo *de Officiis* ad filium, viginti annos natum, ita scribit: *Has res commodissime Xenophon Socraticus persecutus est in eo libro, qui Oeconomicus inscribitur: quem nos ista fere ætate cum essemus, qua es tu nunc, e Græco in Latinum convertimus*. Divisit autem Cicero unum Xenophontis librum in

tres,

tres, ut Servius *in primum Georgicorum* testatur.

Quin etiam libros Platonis Cicero hoc genere tralatos edidit, inquit Fabius *lib.* X. *cap.* 5. Timæi pars cum maximo bono studiosorum utriusque linguæ extat.

Protagoram ab eo conversum fuisse Hieronymi, Prisciani & Donati testimoniis tantummodo scimus. Id tamen Ciceronem potius extremo tempore ætatis quam hoc fecisse putamus. Carbonis in secundo consulatu quæstor fuit C. Verres, Cic. *Verrina* III. *cap.* 4. & 13. Tum Sylla, pace cum Mithridate facta, Asiam in quadraginta quatuor regiones distribuit, auctore Cassiodoro. Cum autem Sylla omnes Asiæ civitates pro portione in provincias descripsisset, vectigal quoque iis, quod æqualiter penderent, descripsit. *Cic. pro Flacco*, *cap.* 14. & *ep.* 1. *lib.* I. *ad Q. Fratrem*. Sed Syllam in Italiam revocavit Resp. ait *pro lege Manilia*, *cap.* 3.

Anno Urbis 670, *Ciceronis* 24,

Consules fuerunt

L. CORNELIUS SCIPIO ASIATICUS, C. NORBANUS FLACCUS.

Horum Consulum meminit Cic. *pro Quintio*, *cap.* 6. ubi etiam (cap. 7.) C. Valerium Flaccum imperatorem hoc anno in Gallia ulteriore fuisse ait. Cujus Flacci mentionem Cæsar *lib.* I. *de Bello Gallico*, *cap.* 40. facit. Scipionis quæstorem M. Pisonem, de quo paulo ante, fuisse, ex *Verrina* III. *cap.* 14. cognoscitur.

Hoc tempore tumultus ille pro recuperanda Rep. ortus est, de quo *Cic. in Bruto cap.* 90. Nam Sylla, compositis transmarinis rebus, in Italiam venit & C. Norbanum prælio vicit, de quo diximus in *cap.* 20. *lib.* V. Orosii. Tum Cn. Pompejus adolescentulus, privatus, exercitum difficili Reip. tempore confecit, eique præfuit, & rem optime ductu suo gessit. *Cicero in Maniliana*, *cap.* 21. Eodem pertinet illud in Phil. V. cap. 16. *Pompejus ad L. Syllæ maximum imperium victoremque exercitum accessit*. Vide Plutarchum & alios.

Sylla vero cum Scipione inter Cales & Theanum, cum alter nobilitatis florem, alter belli socios adhibuisset, de auctoritate senatus, de suffragiis populi & de jure civitatis, legis inter se conditiones contulerunt, inquit Cicero *Phil.* XII. *cap.* 11. Sed cum res convenire non posset, & Sylla Scipionis castra oppugnaturus esset, universus exercitus consulis signa ad Syllam transtulit: Scipio, cum interimi posset, dimissus est. Hæc Livius *lib.* LXXXV. Itaque Scipio fluctibus Reip. expulsus, Massiliæ postea in exilio vixit. *Cic. pro Sextio*, *cap.* 3. Hoc anno Capitolium incensum fuit, cujus meminit Cic. *in Catil.* III. *cap.* 4. & Dionysius Halicarnasseus *lib.* IV. Tu lege Plutarchum in *Sylla*, & August. *cap.* 24. *lib.* II. *de Civit. Dei*.

Anno Urbis 671, *Ciceronis* 25,

Consules fuerunt

CN. PAPIRIUS CARBO III, C. MARIUS C. F.

Horum consulum mentio est apud Ciceronem *contra Rullum*, III. *cap.* 2. Hoc anno, cum a Marianis urbs etiamnum teneretur, L. Damasippus prætor ex voluntate C. Marii consulis, cum Senatum contraxisset, omnem, quæ in urbe erat, nobilitatem trucidavit. Livius *lib.* LXXXVI. Tunc interfectus fuit C. Carbo consulis frater, de quo Cicero *epist.* 21. *lib.* IX. *Famil.* Periit tum quoque P. Antistius, Cn. Pompeii socer, de quo Cicero *in Bruto*, *cap.* 90. & Q. Scævola pontifex maximus, quem Livius *lib.* LXXXVI. scribit in vestibulo ædis Vestæ occisum fuisse. Hinc Cicero lib. III. de Nat. Deor. cap. 32. *Temperantiæ prudentiæque specimen ante simulacrum Vestæ pontifex max. est Q. Scævola trucidatus.* Meminit ejusdem *lib.* III. *de Orat. cap.* 3. Tandem Sylla, fuso Carbonis exercitu, in urbem venit, eoque tempore ejus immanis crudelitas in cives extitit, de qua Cicero *lib.* II. *de Officiis*, *cap.* 8. & Orosius *lib.* V. *cap.* 21. Tum Cn. Pompejus, in Siciliam cum imperio a Senatu missus Carbonem consulem captum interfecit, *Livius lib.* LXXXIX. *Plutarchus in Pompejo*, & *alii*. De quo Cicero, epist. 21. lib. IX. Fam. *Hoc vero qui Lilybæi a Pompejo nostro est interfectus, improbior nemo, meo judicio, fuit.* Atque ita Pompejus Siciliam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii explicavit. *Cic. in Maniliana*, *cap.* 11.

Eodem tempore L. Licinius Murena, pater ejus, quem Cicero defendit, a Sylla cum duabus legionibus in Asia relictus, bellum Mithridaticum renovavit: de quo Appianus *in Mithridatico*. Murena vero Mithridatem vehementissime vigilantissimeque vexatum, repressum magna ex parte, non oppressum reliquit, ut ait Cic. *pro Murena*, *cap.* 15. & addit, *cap.* 5. filium viro fortissimo parenti suo magno adjumento in periculis, solatio in laboribus, gratulationi in victoria fuisse. Lucullum autem quæsturæ diuturnum tempus, Murena bellum in Ponto gerente, in Asiæ pace consumpsisse, idem *in Lucullo* scribit *cap.* 1.

Extremo hoc anno Sylla effecit, ab interrege ut Dictator diceretur, ait Cicero *ep.* 18. *lib.* IX. *ad Att.* Quomodo id effecerit copiose *Appianus* & *Plutarchus* scribunt. Interrex fuit L. Valerius Flaccus, de quo Cic. orat. III. contra Rullum, cap. 2. *Omnium legum iniquissimam dissimillimamque legis esse arbitror eam, quam L. Flaccus Interrex de Sylla tulit, ut omnia, quæcunque ille fecisset, essent rata.* De eadem lege lib. I. de Legibus cap. 15. *Nihilo credo magis illa justa est, quam Interrex noster tulit, ut Dictator, quem vellet civium indicta causa impune posset occidere.* Itaque Sylla Dictator, qui tum sine dubio habuit regalem potestatem, ut est in orat. *de Harusp. Resp. cap.* 25. omnes, quos oderat, morte multabat, *pro Ligario cap.* 4.

De

De proscriptione Syllana *Orosius noster cap.* 21. *lib.* V. Etsi autem Sylla Dictator post C. Marium & Cn. Papirium fuit, ut ait Cicero, *orat.* III. *contra Rullum, cap.* 2. consules tamen creari permisit.

Anno Urbis 672, *Ciceronis* 26,

Consules fuerunt

M. TULLIUS DECULA,
CN. CORNELIUS
DOLABELLA.

De his consulibus Cicero, orat. II. contra Rullum, cap. 14. *De quibus vendendis S. C. facta sunt M. Tullio Cn. Cornelio coss.* Sylla Dictator hoc tempore rebus (legibus) novis Reip. statum confirmavit, ut est *in epitoma Liviana lib.* LXXXIX. Recuperata Rep. & legibus atque judiciis constitutis, Cicero ad causas & privatas & publicas adire cœpit, *in Bruto cap.* 90. Itaque his consulibus, ut Gellius *lib.* XV. *cap.* 28. scribit, *M. Cicero causam privatam pro Quintio apud Aquillium Gallum judicem dixit*. Præterea in Eusebii Chronico ita legitur: 26. *anno ætatis Cic. Quintium defendit*. Idem cognoscitur ex ipsa causæ expositione, quæ talis est. Sex. Nævius ante biennium, Scipione & Norbano coss. cum P. Quintius pridie Kal. Febr. in Galliam profectus esset, a P. Burrieno prætore possessionem bonorum Quintii, a quo sibi pecuniam deberi, & vadimonium desertum dicebat, ex edicto postulavit. Missus in possessionem Nævius, cum bona absentis Quintii dies XXX. possedisset, ea proscribi jussit. Tum Sex. Alphenus procurator Quintii auctionem impedire conatur, seque paratum esse judicio absentem defendere profitetur. Nævius postulat, ut Alphenus judicatum solvi satisdet; quod cum ille recusaret, eoque nomine Tribunos appellasset, convenit, ut Idibus Septemb. Quintium sisti Alphenus promitteret. Venit Romam Quintius ad vadimonium. Nævius annum & sex menses, hoc est, ab Idibus Septemb. Scipione & Norbano coss. usque ad Idus Martias hujus anni nihil petit. Tum demum in jus ventum ad P. Dolabellam Prætorem. Ibi Nævius petiit, ut Quintius judicatum solvi satisdaret; quod cum is recusaret, Dolabella decrevit, ut Quintius aut satisdaret, aut sponsionem faceret, Ni bona sua ex edicto possessa non essent. Sponsione facta, C. Aquillius Judex datus est, apud quem Cicero contendit, Quintii bona ex edicto a Nævio possessa non esse.

Vides igitur aperte Quintii causam hoc anno a M. Tullio defensam esse post Idus Martias. Nam quod Cicero ait, rem jacuisse in controversiis biennium, Oratorum more elate dictum est, & si quis velit calumniis Nævii rem in biennium ductam fuisse, hoc quidem certe omnes fateri necesse est, post Idus Sept. quæ hoc anno, non quæ Sylla & Metello coss. anno insequente fuerunt (ut Corradus res nescio quas agens scripsit) hanc causam actam esse.

Quod vero & Corradus opinatur, & nonnemo affirmat, Quintium defensum post Dictatorem Syllam, eo quod

quod Cicero dicat, *Emisti bona Sex. Alpheni L. Sylla Dictatore vendente*, leve admodum est. Cur enim in judicio privato hoc eloqui ausus non fuisset? aut quis præstabit, ab Oratoribus omnia dicta vel eo modo acta fuisse, quo postea scripta sunt & edita?

Sylla dictatore Cicero iterum se Moloni, qui legatus ad senatum de Rhodiorum præmiis venerat, operam dedisse ait *in Bruto*, *cap.* 90.

Hoc quoque tempore Cn. Pompejus, bello in Africa maximo confecto, victorem exercitum deportavit, ut ait Cicero *pro lege Manilia cap.* 21. Intelligit autem bellum gestum cum Domitio & Hierta, Numidiæ rege, quo de Orosius *lib.* V. *cap.* 21. atque ex Africa Pompejus adhuc eques triumphavit.

Miror autem Eutropium *lib.* V. *extr.* scribere, Pompejum tunc quartum & vigesimum annum egisse, eum M. Tullii æqualis fuerit, ut ex Ciceronis Bruto, *cap.* 68. & Velleio, *lib.* II. *cap.* 53. notum est, & nos supra admonuimus.

Eodem tempore L. Sylla Murenam ex Asia revocavit, ut ait Cic. *in Maniliana*, *cap.* 3. Murena reversus amplissime atque honestissime ex pretura triumphavit, *in Orat. pro Murena*, *cap.* 7.

Anno Urbis 673, *Ciceronis* 27,

Consules fuerunt

L. CORNELIUS SYLLA FELIX II, Q. CÆCILIUS METELLUS PIUS.

Horum Consulum meminit Cicero *Verrina* III. *cap.* 50. & Gellius *lib.* XV. *cap.* 28. ubi scribit, Ciceronem his consulibus Sex. Roscium parricidii reum defendisse. Et addit, Fenestellæ errorem notatum fuisse a Pediano, quod scripsisset Ciceronem sexto & vigesimo ætatis anno pro Sex. Roscio dixisse. Quem Fenestellæ errorem Corradum aliosque viros doctos potius amplecti, quam Asconii & Gellii auctoritatem sequi, equidem miror: cum præsertim Quintilianus *lib.* XII. *cap.* 6. scribat Ciceronem sex & XX. annos natum pro Sex. Roscio dixisse. Egit autem, opinor, hanc causam in principio anni. Nam, ut ex oratione ipsa intelligitur, *cap.* 44. in lege de proscriptione erat, ut anno superiore ad Kal. Junias proscriptiones venditionesque fierent: Roscius autem pater aliquot post menses Romæ occisus est: eaque res quatriduo ad Chrysogonum in castra Syllæ Volaterras (quod oppidum obsessum Sylla in deditionem accepit; *Livius lib.* LXXXIX.) delata est. Bona Roscii tanquam proscripti ideoque occisi, ut Plutarchus tradit, Sylla hastæ subjecit; & Chrysogonus ejus libertus duobus millibus nummum emit, cum jam proscriptionis mentio nulla fieret, cum etiam, qui antea metuerant, redirent, ac jam defunctos sese periculis arbitrarentur. Sed cum filius idemque heres Roscii bona patris ita vendita esse ægre ferret, eaque sexagies esse demonstraret, Sylla coargui se graviter tulit, & Roscii filii nomen opera Chrysogoni de parricidio deferendum curavit. Cum Roscii patrocinium ob Syllæ metum nemo susci-

peret, adolescens ab omnibus desertus ad Cic. confugit: quem amici quoque ad reum defendendum cohortabantur, cum aliud splendidius aut praeclarius gloriae initium habere non posset. Cic. igitur adolescens contra L. Syllae dominantis opes Sex. Roscium Amerinum defendit, *lib.* II. *de Offic. cap.* 14.

Defensionis capita tria sunt: in primo parricidii crimen falso objectum fuisse Roscio multis argumentis convincit: secundum est de audacia duorum Rosciorum, Capitonis & Magni, in quos crimen ita confert, ut eos multis suspicionibus arguat: tertium est de Chrysogoni potentia, quam invidiose insectatur.

Victor in causa, magna in admiratione fuit, ut Plutarchus ait. Ipse vero *in Bruto, cap.* 90. sic scribit: *Itaque prima causa publica pro Sex. Roscio dicta tantum commendationis habuit, ut non ulla esset, quae non nostro digna patrocinio videretur.*

Roscio contra Chrysogonum defenso, Ciceronem Athenas secessisse, atque inde post triennium Romam revertisse, *in Eusebii Chronico* scriptum est. Unde illud Caleni apud Dionem *lib.* XLVI. manasse videtur, *Καίτοι τρία ἐν Ἀθήναις ἔτη κατατρίψας*: quibus verbis significat, M. Tullium eloquentiae gratia triennium Athenis vixisse. Et certe si Roscio defenso statim in Graeciam profectus esset, quod Plutarchus quoque putavit, triennium ibi vixisset. Jam vero, cum secus ipse *in Bruto, cap.* 19. scribat, nos etiam haec temporibus aliter dividemus.

Mitylenas hoc tempore in Asia expugnatas fuisse in Liviana epitoma *lib.* LXXXIX. scriptum est. Expugnavit eas M. Thermus: in qua expugnatione Julius Caesar, auctore Suetonio, *in Caesare cap.* 2. corona civica donatus est. Atque ita urbs & natura, & situ, & descriptione aedificiorum & pulchritudine, in primis nobilis, belli lege ac victoriae jure pop. Rom. facta est; *Cic. or.* II. *contra Rullum, cap.* 16.

Anno Urbis 674, *Ciceronis*, 28,

Consules fuerunt

P. SERVILIUS VATIA ISAURICUS, AP. CLAUDIUS PULCHER.

Hos Consules in hunc annum Sylla contra voluntatem populi, qui ipsum creabat, renuntiandos curavit, & Dictatura se abdicavit, *Appianus lib.* I. *Orosius lib.* V. *cap.* 22. Ap. Claudius P. Clodii inimici Ciceronis pater fuit, unde *in orat. de Harusp. Resp. cap.* 1. P. Servilius collega patris ejus nominatur.

Hoc tempore Cicero antequam in Graeciam profectus fuit, Arretinae mulieris libertatem contra Cottam hominem disertissimum defendit, Sylla adhuc vivo, ut ait *pro Caecina, cap.* 33.

Erat eo tempore in Cicerone summa gracilitas & infirmitas corporis, procerum & tenue collum: qui habitus & quae figura non procul abesse putatur a vitae periculo, si accedit labor & laterum magna contentio. Eoque magis, ut ipse *in Bru-*

to,

to, *cap.* 91. scribit, hoc eos, quibus erat carus, commovebat, quod omnia sine remissione, sine varietate, vi summa vocis, & totius corporis contentione dicebat. Itaque cum eum & amici & medici hortarentur, ut caussas agere desisteret; ipse autem quodvis periculum adire quam a sperata dicendi gloria discedere mallet, censeret tamen remissione & moderatione vocis, & commutato genere dicendi, se & periculum vitare posse, & temperatius dicere, ut consuetudinem dicendi mutaret, eam sibi caussam in Græciam proficiscendi fuisse ait *in Bruto*. Itaque cum esset biennium versatus in caussis, Roma est profectus hujus anni æstate, ut ex sequentibus cognoscetur.

Cum venisset Athenas, sex menses cum Antiocho, veteris Academiæ nobilissimo & prudentissimo philosopho, fuit: studiumque philosophiæ nunquam intermissum, a primaque adolescentia cultum & semper auctum, hoc rursus summo auctore & doctore renovavit, ut ipse *in Bruto* testatur. Ideoque *lib.* I. *de Nat. Deor. cap.* 3. Antiochum inter eos philosophos numerat, a quibus institutus fuit. De eodem *lib.* I. de Legibus, cap. 21. *Vir iste fuit prudens, & acutus, & in suo genere perfectus, mihique, ut scis, familiaris.* Plutarchus quoque in *Cicerone* a nobis converso ita scribit: *Cum Athenas venisset, Antiocho Ascalonitæ operam dedit: ejusque copia quidem & lepore dicendi delectabatur: sed quæ ab ipso in philosophia novabantur, ea minime probabat. Jam enim Antiochus a nova Academia defecerat; & relicta Carneadis secta, commutatoque instituto, vel evidentia & sensibus victus, vel, ut nonnulli ajunt, ambitione & contentione cum Philonis & Clitomachi discipulis adductus, Stoicorum decreta fere defendebat.* Antiochus igitur, ut Cicero *in Lucullo*, *cap.* 43. testatur, appellabatur quidem Academicus, sed erat, si perpauca mutavisset, germanissimus Stoicus. Didicerat apud Philonem tandiu, ut constaret diutius didicisse neminem: & scripserat de Academica secta acutissime, eamque non acrius accusavit in senectute, quam antea defensitaverat. Plura in *Lucullo* Ciceronis, & Plutarchi. Athenis Cicero Epicureos quoque, Phędrum & Zenonem, frequenter cum Attico audivit, ut ait *lib.* I. *de Finib. cap.* 5. Meminit *Tuscul.* III. *cap.* 17. & *Acad.* 1. *extr.* Hic annus XX. est post M. Antonii & A. Postumii consulatum: ad quem Lucullorum ædilitas a Plinio *lib.* VIII. *cap.* 7. refertur. Eam vero magnificentissimam fuisse *Cic. lib.* II. *de Officiis* scribit, *cap.* 16. Hac ego conjectura ductus, L. Luculli magistratus, quos Cic. initio *Luculli* recenset, ita constituo, ut hoc anno ædilis, Bruto & Mamerco coss. prætor fuerit, sequenti Africam obtinuerit, atque inde Octavio & Cotta coss. ad consulatus petitionem redierit.

Anno Urbis 675, *Ciceronis* 29,

Consules fuerunt

M. AIMILIUS LEPIDUS,
Q. LUTATIUS CATULUS.

His consulibus Sylla in agro Cu-

mano mortuus ac Romam perlatus cum magna pompa in campo Martio sepultus est, quod præter cæteros *Appianus lib.* I. copiose narrat. Primus autem e patriciis Corneliis Sylla igni voluit cremari; *lib.* II. *de Legibus cap.* 22.

Post Syllæ mortem dissensio inter consules orta est, cum Lepidus Syllæ acta rescindere tentaret, & Catulus ei resisteret. Vide Orosium nostrum *lib.* V. *cap.* 22. Hinc Cicero in Catil. III. cap. 10. *Dissensit M. Lepidus a clarissimo & fortissimo viro Q. Catulo. Attulit non tam ipsius interitus reip. luctum quam cæterorum.*

Ubi vero M. Tullio de Syllæ morte Athenas allatum est, ut Plutarchus scribit, cum jam corpus ejus exercitationibus confirmatum meliore habitu esse cœpisset, & vox ita conformata esset, ut cum auditu suavis ac plena, tum ad corporis constitutionem moderate accommodata esset, motus & precibus literisque amicorum, quæ Roma frequentes ad ipsum afferebantur, & cohortatione Antiochi, ut rempubl. capesseret, dicendi vim ceu instrumentum rursus excoluit, civilemque facultatem excitavit.

Itaque primum, ut ipse *in Bruto*, *cap.* 91. scribit, Athenis apud Demetrium Syrum, veterem & non ignobilem dicendi magistrum, studiose exercebatur. Post totam Asiam peragravit cum summis oratoribus, quibuscum exercebatur ipsis lubentibus: quorum erat princeps Menippus Stratonicensis, quem Plutarchus Menippum Carem nominat, Cic. eum tota Asia illis temporibus disertissimum fuisse judicat. Unde Strabo *lib.* XIV. Κἀνταῦθα δ' ἀνὴρ ἀξιόλογος γεγένηται ῥήτωρ, Μένιππος κατὰ τοὺς πατέρας ἡμῶν, Κατόκας ἐπικαλούμενος. ὃν μάλιστα ἐπαινεῖ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ῥητόρων, ὧν ἠκροάσατο, Κικέρων, ὥς φησιν ἔν τινι γραφῇ, αὐτῷ συγκρίνων Ξενοκλεῖ καὶ τοῖς κατ' ἐκεῖνον ἀκμάζουσιν. Id est, *Fuit ibi patrum nostrorum memoria nobilis magister dicendi Menippus, cognomento Catocas: quem Cicero ex Asiaticis oratoribus, quos audivit, maxime laudat, ut est in quodam ipsius libro: ubi eum cum Xenocle atque illius ætatis oratoribus comparat.*

De Xenocle Adramytteno, cui Cic. quoque operam dedit, idem Strabo *lib.* XIII. Erat cum Cicerone tum etiam Æschylus Cnidius, assiduissime autem Dionysius Magnes. Quibus non contentus, Rhodum venit, seque ad eundem, quem Romæ audiverat, Molonem applicavit, cum actorem in veris causis scriptoremque præstantem, tum in notandis animadvertendisque vitiis, & instituendo docendoque prudentissimum. Is dedit operam, ut nimis redundantem Oratorem nostrum & superfluentem juvenili quadam dicendi impunitate & licentia reprimeret, & quasi extra ripas diffluentem coerceret, auctor ipse *in Bruto*. De Apollonio Molone, inquit Plutarchus, traditum est memoriæ, eum Latinæ linguæ rudem rogasse Cic. ut Græce declamaret. In quo cum ideo illi obtemperasset, quod putaret, se ita melius corrigi posse; cæteri omnes admiratione obstupefacti, certatim de Cicerone, aliusque alio gloriosius prædicabat. Apollonius neque orante Cicerone lætitiam præ se tulit, & cum perorasset, defixus in

cogi-

cogitatione diu sedit. Quod ubi Ciceronem ægre ferre sensit, hæc ejus vox erupit: Te equidem, M. Tulli, collaudo & admiror: sed me Græcorum fortunæ miseret, eum videam doctrinæ & eloquentiæ laudem, quæ sola nobis reliqua erat, per te ad Romanos translatam esse.

Rhodi Cicer. Posidonium Philosophum etiam audivit, ut Plutarchus scribit. Posidonius enim eum esset Apamiensis e Syria, Rhodi vixit, teste Strabone *lib.* XIV. Hunc familiarem suum vocat Cic. *lib.* I. *de Finib. cap.* 2. Eundem *lib.* I. *de Nat. Deor. cap.* 3. inter eos numerat, a quibus in Philosophia institutus fuit. Præterea in libro *De Fato*, *cap.* 3. ita scribit: *Quædam etiam Posidonius (pace magistri dixerim) comminisci videtur.*

Anno Urbis 676, Ciceronis 30,

Consules fuerunt

D. JUNIUS BRUTUS, MAM. AIMILIUS LEPIDUS LIVIANUS.

Hos consules ex interregno iniisse argumento est oratio Philippi *apud Sallustium*, de quibus Cicero in Bruto, cap. 47. *Iisdem fere temporibus D. Brutus, is qui consul cum Mamerco fuit, homo & Græcis doctus literis & Latinis.* Mamerci Æmilii Lepidi consulis meminit Valerius *lib.* VII. *cap.* 7. Hoc anno, cum duo consules clarissimi fortissimique essent, Pompejus adhuc eques contra Sertorium ad bellum maximum formidolosissimumque, suasu L. Philippi, pro consule missus est. Quo quidem tempore, cum esset nonnemo in Senatu, qui diceret, non oportere mitti hominem privatum pro consule, Philippus dixisse dicitur, Non se illum sua sententia pro consule, sed pro consulibus mittere. *Cicero in Maniliana, cap.* 21. Idem, Philipp. XI. cap. 8. *Pompejo Sertorianum bellum a Senatu privato datum est: cum L. Philippus pro consulibus se eum mittere dixit, non pro consule.* Scribit idem Plutarchus *in Pompejo*. Comparato exercitu, hostes in cervicibus jam Italiæ agentes ab Alpibus in Hispaniam submovit, Galliamque recepit; ut ipse *apud Sallustium, Fragm. lib.* III. *Histor.* ad Senatum scribit. Unde Cicero *in Maniliana, cap.* 11. ait, Pompejum per Galliam legionibus Romanis in Hispaniam iter Gallorum internecione patefecisse.

Hoc quoque anno M. Tullius se recepit e Græcia biennio post quam eo profectus erat, non modo exercitatior, sed prope mutatus. Nam & contentio nimia vocis resederat, & quasi deferbuerat oratio, lateribusque vires & corporis mediocris habitus accesserat, ut ipse *in Bruto* testatur, *cap.* 91.

Cum autem Cicero, auctore Plutarcho, magna spe erectus, ad remp. summo studio raperetur, ardor ejus oraculo quodam repressus est. Nam cum Delphos profectus Apollinem consuluisset, quanam via ad summam gloriam pervenire posset, oraculum editum est, Suam naturam, non multitudinis opinionem ducem vitæ sequeretur. Quapropter Romam reversus primo timide vixit, & dubitanter ad honores accessit, nec ullo in nume-

numero habitus, sed Græculus atque otiosus appellatus fuit: quæ nomina infimis & sordidis hominibus in promptu esse atque in ore consueverunt.

Ut vero & innata honorum cupiditate ductus, & patris atque amicorum cohortatione incitatus, se totum patrociniis tradidit, non jam pedetentim principem locum petiit, sed statim eluxit, cæterisque oratoribus longe præstitit. Hactenus Plutarchus, ut a me ante annos octo conversus fuit, ubi quod Græculum atque otiosum dixi, qui Plutarcho est Γραικὸς ϗ σχολαστικὸς, secutus sum auctoritatem nostri oratoris, qui *pro Sextio*, *cap.* 51. *Græculum*, inquit, *se atque otiosum putari voluit: studio literarum se subito dedit*. Solent autem Romani uti appellatione Græci probri loco, cum ignobilitatem objiciunt, ut *Zonaras* scribit.

Anno Urbis 677, *Ciceronis* 31,

Consules fuerunt

CN. OCTAVIUS, C. SCRIBONIUS CURIO.

De his Cicero in Bruto, cap. 60. *Cn. Sicinius, cum tribunus pl. Curionem & Octavium consules produxisset, Curioque multa dixisset, sedente Cn. Octavio collega, qui devinctus erat fasciis, & multis medicamentis propter dolorem artuum delibutus: Nunquam*, inquit, *Octavi, collegæ tuo gratiam referes; qui nisi se suo more jactavisset, hodie te istic muscæ comedissent*.

Videntur autem consules a Sicinio producti fuisse, cum id egit, ut tribunitia potestas populo redderetur. *Asconius in Divinat. in Verrem*, *cap.* 3. Cn. Octavium M. filium optimum atque humanissimum virum, familiarem suum, nominat *Cic. lib.* II. *de Finib. cap.* 28.

His consulibus Cicero, ut ipse in eodem *Bruto*, *cap.* 92. ostendit, cum unum annum reversus ex Asia causas nobiles egisset, quæsturam petiit, cum C. Cotta, qui anno insequenti consul fuit, consulatum, Hortensius ædilitatem peteret. Quæstoris comitiis, quæ Tributa fuisse *epist.* 31. *lib.* VII. *Famil.* cognoscitur, Cicero quæstor in primis cunctis suffragiis est factus; *in Orat. in Pisonem*, *cap.* 1. Idem, *Verrina* VII. *cap.* 14. ait, se ita quæstorem factum fuisse, ut sibi honorem illum tum non solum datum, sed etiam creditum ac commissum putaret..

In causis iis, quas Cicero ex Asia reversus ante quæsturam egit, numero orationem pro Q. Roscio Comœdo: id quod proposita constitutione causæ planum faciam. Res igitur, ut ex orationis fragmento colligitur, ita se habet.

C. Fannius Chærea servum suum Panurgum communem cum Roscio ea lege fecit, ut is a Roscio arte histrionica institueretur, quæstusque inter eos communis esset. Institutum artificio comico Panurgum Q. Flavius Tarquiniensis quidam interfecit. In hanc rem Fannius cognitor a Roscio datus fuit, qui Flavium judicio *DAMNI INJURIÆ DATI* Roscii nomine persequeretur, non secus atque si res sua esset. Lite contestata Roscius sine Fannio cum Flavio decidit H-S. centum millibus. Deinde C. Pisone teste & arbitro, Roscius

Fan-

Fannio pro opera, pro labore, quod cognitor fuisset, quod vadimonia obiisset, certam pecuniam dedit hac conditione, ut si quid Fannius pro sua parte servi interempti a Flavio exegisset, partem ejus dimidiam Roscio dissolveret. Post triennium Fannius, qui diceret se a Flavio nihil abstulisse, Roscium cum eo de tota re pro societate decidisse, Roscium in jus vocavit, & H-S quinquaginta millia, dimidiam scilicet partem ejus pecuniæ, quam Roscius a Flavio abstulerat, petiit, & sponsione Roscium lacessivit, Ni sibi ille H-S ɪↄↄↄ. deberet. Datus igitur judex a Prætore fuit C. Piso cum hac formula, Si paret Roscium Fannio H-S. ɪↄↄↄ. debere. Quod Cic. enumeratione causarum debitionis falsum esse docet: neque societatis nomine quidquam a Roscio peti posse probat.

Corradus Ciceronem hanc causam egisse Cn. Pompejo & M. Crasso coss. anno post hunc sexto inde putat, quod tum C. Piso prætor fuerit. Sed fallitur, qui ex judice privato prætorem facit.

Falluntur quoque illi, qui Roscium Comœdum ante Amerinum defensum inde putant, quod post Amerini defensionem Cicero in Græciam statim fuerit profectus. Hoc tempore Q. Roscium fuisse defensum ex oratione, *cap.* 12. & 13. cognoscitur, in qua Roscium Syllano tempore cum Flavio decidisse, & quadriennio post causam actam esse, aperte significatur.

Hoc anno in Hispania adversus Sertorium acerrima illa prælia & maxima, Sucronense & Duriense, commissa sunt, quorum meminit Cicero *pro Balbo*, *cap.* 2. Tu vide Plutarchum *in Pompejo*.

Anno Urbis 678, *Ciceronis* 32,

Consules fuerunt

L. OCTAVIUS, C. AURELIUS COTTA,

De his Cicero in Verrem III. cap. 50. *Cum L. Octavius, C. Aurelius coss. ædes sacras locavissent, neque potuissent omnia sarta tecta exigere; neque ii prætores, quibus erat negotium datum, C. Sacerdos, M. Cæsius: factum est S. C. quibus de sartis tectis cognitum & judicatum non esset, uti C. Verres, P. Cælius prætores cognoscerent & judicarent.* Ubi vides, C. Sacerdotem, cui Verres in prætura urbana & Siciliensi successit, hoc anno prætorem urbanum fuisse: qui cum sequenti Siciliam obtinuerit; & Cicero ante eum Quæstor in Sicilia fuerit, prætore Sex. Peducæo, suspicionem Corradi, qui Ciceronem hoc anno Quæstorem urbanum & insequenti in Sicilia fuisse putavit, falsam esse omnes vident.

Hic est igitur Siciliensis annus, qui M. Tullium quæstorem excepit, ut ipse *in Bruto*, scribit, *cap.* 92. Cum autem bini quæstores in Sicilia singulis prætoribus essent, Lilybætanus & Syracusanus: Cicero Lilybætanus quæstor fuit, ut Asconius scribit, & Cicero ipse *pro Plancio*, *cap.* 26. ostendit. Idem Asconius scribit, Ciceronem quæstorem in Sicilia fuisse prætore Sex. Peducæo. Ipse vero *in orat. post Reditum in Senatu* ait, *cap.* 8. se patri M. Curtii quæstorem fuis-

fuisse. Accidebat autem sæpe, ut unus quæstor duorum prætorum esset, ut Gruchius *lib.* II. *de Comitiis* docet. De Quæstura Ciceronis Plutarchus ita scribit: *Quæstor creatus & sortitus provinciam Siciliam, cum in difficultate annonę atque inopia rei frumentariæ magnus frumenti numerus Romam esset mittendus, Siculos initio offendit: post, ubi diligentiam, justitiam & comitatem ejus experti fuerunt, majores illi honores quam ulli unquam prætori tribuerunt*. De eadem ipse in oratione pro Plancio, cap. 26. *Non vereor, ne quis audeat dicere, ullius in Sicilia quæsturam aut gratiorem aut clariorem fuisse. Frumenti in summa caritate maximum numerum miseram: negotiatoribus comis, mercatoribus justus, municipibus liberalis, sociis abstinens, omnibus eram visus in omni officio diligentissimus, excogitati quidam erant a Siculis honores inauditi*. Et in Verr. VII. cap. 14. *Sic obtinui quæsturam in provincia Sicilia, ut omnium oculos in me unum conjectos arbitrarer; ut me quæsturamque meam quasi in aliquo orbis terræ theatro versari existimarem: ut omnia semper, quæ jucunda videntur esse, non modo his extraordinariis cupiditatibus, sed etiam ipsi naturæ ac necessitati denegarem*. Idem *Verrina* II. ait, *cap.* 12. Siculos in quæstura suæ innocentiæ abstinentiæque periculum fecisse.

Eo tempore, ut Plutarchus scribit, multi Romani adolescentes, claris parentibus atque honesto loco nati, apud Siciliæ prætorem accusati sunt intemperantiæ & neglectæ disciplinæ militaris, quos Cicero magna commendatione defendit & conservavit.

Anno Urbis 679, Ciceronis 33,

Consules fuerunt

L. LICINIUS LUCULLUS, M. AURELIUS COTTA.

His Consulibus Cicero, annuo munere quæsturæ expleto, e Sicilia provincia decessit. Habuit tum orationem Lilybæi, in qua Siculis multa benigne promisit, ut Asconius *in Argum. Verr.* I. scribit. Decedebat autem ea spe, ut sibi populum Rom. ultro omnia delaturum putaret. Ac cum casu diebus iis itineris faciendi causa Puteolos forte venisset, concidit pene, cum ex eo quidam quæsisset, quo die Roma exisset, & numquid in ea esset novi, quod ipse *pro Plancio* narrat, *cap.* 26. & Plutarchus *in vita* scribit. Cum e Sicilia se recepisset, jam videbatur facultas illa dicendi esse perfecta, & habere maturitatem quandam suam, ut ait *in Bruto*, *cap.* 92.

Fuit hoc anno Tribunus pleb. L. Quintius, homo maxime popularis & ad inflammandos animos multitudinis accommodatus: qui conciones quotidie seditiosas & turbulentas habebat. *Cicero pro Cluentio*, *cap.* 28. 29. 34. & 37.

Hunc, acta Syllæ rescindere ac reipublicæ statum movere & perturbare conantem, Lucullus consul ab incepto deduxit, auctore Plutarcho *in Lucullo*. Hinc Macer apud Sallustium, Fragm. lib. III. Hist. *Lucullus quantis animis ierit in L. Quintium, vidistis*. Idem Quintius patronus fuit Oppianici, qui hoc anno, Ver-

re

re prætore urbano, condemnatus eſt. *Cicero pro Cluentio, cap.* 33. & *Aſconius in Verrin.* II. *cap.* 1. & 10. Verrem his conſulibus prætorem urbanum fuiſſe cognoſcitur etiam Verrina VII. cap. 13. ubi Cicero inquit: *Nemo tam ruſticanus homo L. Lucullo & M. Cotta coſſ. Romam ex ullo municipio vadimonii cauſa venit, quin ſciret, jura omnia populi Romani nutu atque arbitrio Chelidonis meretriculæ gubernari.*

Hoc etiam tempore M. Antonius gratia Cottæ conſulis & Cethegi factione in ſenatu, curationem nactus totius oræ maritimæ, Siciliam & provincias omnes depopulatus eſt; & ad extremum inferens Cretenſibus bellum, re male geſta, morbo interiit; *Aſconius in Verr. cap.* 3. *Livius lib.* XCVII. *Florus lib.* III. *cap.* 7. Meminit Vellejus *lib.* II. *cap.* 31. & Cicero *Verr.* IV. *cap.* 13. ubi M. Antonii infinitum imperium dicit. Hic Antonius pater fuit M. Antonii Triumviri, qui in Plutarchi *Antonio* κρητικὸς mendoſe pro Κρητικὸς nominatur.

Tum quoque Metellus & Pompejus in Hiſpania ab obſidione Calagurii oppidi depulſi, coacti fuerunt diverſas regiones petere, Metellus ulteriorem Hiſpaniam, Pompejus Galliam, auctore Livio *lib.* XCIII. Itaque tum exercitus Pompeji hiemavit in Gallia, cum M. Fontejus prætor eam provinciam obtineret, ut Cicero *pro Fontejo* oſtendit, *cap.* 3.

Anno Urbis 680, *Ciceronis* 34,

Conſules fuerunt

M. TERENTIUS VARRO LUCULLUS, C. CASSIUS VARUS.

De his Cicero pro Cluentio, cap. 49. *Sed quæro a vobis, num iſtam legem ex iſto S. C. L. Lucullus conſul, homo ſapientiſſimus, tulerit? num anno poſt M. Lucullus & C. Caſſius?* Eoſdem *Verrina* III. *cap.* 23. M. Terentium & C. Caſſium nominat, a quibus lex frumentaria Terentia & Caſſia lata fuit, de qua Cicero *Verrina* V. *cap.* 70. & VII. *cap.* 21. Fuit enim M. Lucullus, frater L. Luculli, in Terentiorum familiam adoptatus. Eidem Macedoniam eveniſſe Eutropius lib. VI. ſcribit, *cap.* 6. Hinc Cicero in Verr. IV. cap. 8. *Dixit hoc idem M. Lucullus, ſe de his Dionis incommodis pro hoſpitio, quod ſibi cum eo eſſet, jam ante cognoſſe. Quid? Lucullus, qui tum in Macedonia fuit, melius hæc cognovit quam tu, Hortenſi, qui Romæ fuiſti?*

Hoc anno bellum in Italia a gladiatoribus, duce Spartaco, excitatum eſt, quod Cicero in Maniliana, *cap.* 10. Servile vocat: de quo ſcripſi *in ult. cap. lib.* V. *Oroſii*. Eodem tempore L. Lucullus, qui conſul anno ſuperiore contra Mithridatem profectus erat, ad Cyzicum urbem exercitum ejus fame ferroque delevit, *auctore Livio lib.* XCV. Nam cum totius impetus belli ad Cyzicenorum mœnia conſtitiſſet, eamque urbem ſibi Mithridates Aſiæ januam fore puta-

putavisset, qua effracta, & revulsa tota pateret provincia; perfecta ab Lucullo hæc sunt omnia, ut urbs fidelissimorum sociorum defenderetur, ut omnes copiæ regis diuturnitate obsidionis consumerentur, ait Cicero *pro Murena*, *cap.* 15. Eandem rem *pro lege Manilia*, *cap.* 8. & *pro Archia*, *cap.* 9. commemorat.

Anno Urbis 681, *Ciceronis 35*,

Consules fuerunt

L. GELLIUS POPLICOLA, CN. CORNELIUS LENTULUS CLODIANUS.

De his Cicero in Ver. IV. cap. 39. *Itaque in Senatu continuo Cn. Lentulus & L. Gellius Lucullus* (impressi libri Ciceronis mendose habent, cum, *L. Gellius* in vetustis recte legatur) *Consules faciunt mentionem, placere statui, si Patribus conscriptis videretur, ne absentes homines in provinciis rei fierent rerum capitalium*. Iidem in orat. *pro Balbo* aliquoties nominantur. In quarta vero in Verrem, *cap.* 41. M. Lollium Palicanum Tribunum pleb. hoc anno fuisse cognoscimus. Quem laborasse, ut Tribunitia potestas populo restitueretur, Asconius *in Verrinam* I. *cap.* 3. scribit. De eodem Cicero in Bruto, cap. 62. *Aptior*, inquit, *etiam Palicanus auribus imperitorum*.

Hoc anno Lucullus Mithridatem in Pontum persecutus, eum legionibus Romanis patefecit, qui ante pop. Rom. ex omni aditu clausus fuerat, ut ait Cicero *pro lege Manilia*, *cap.* 8. & *pro Archia*, *cap.* 9.

Anno Urbis 682, *Ciceronis 36*,

Consules fuerunt

CN. AUFIDIUS ORESTES, P. CORNELIUS LENTULUS SURA.

Orestes gentis Aureliæ cognomen est: sed hic Orestes a Cn. Aufidio adoptatus, ut Cicero *pro Domo* ait, *cap.* 13. Cn. Aufidius Orestes dictus fuit. Cn. Orestem, cum Tribunus pleb. esse non potuisset, consulem factum ait Cicero *pro Plancio*, *cap.* 21. Idem prætor urbanus fuit anno urbis DCLXXVI. ut ex *Valerio lib.* VII. *cap.* 7. apparet. P. Lentulus cum Catilina conjuravit, atque a Cicerone Consule in carcere strangulatus fuit, ut inferius dicemus.

Unde Suræ cognomen invenerit, Plutarchus in Cicerone hoc modo exponit: *Cum Syllanis temporibus quæstor magnam vim pecuniæ publicæ consumpsisset atque perdidisset, Sylla id ægre ferens, rationem ab eo in Senatu exegit. Tum ille negligenter & cum contemptu progressus, rationem se redditurum negavit, suram autem præbiturum, ita ut pueri consuessent, cum in pilæ lusione deliquissent. Hinc Sura cognominatus fuit. Sura enim Romanis est ea, quæ Græcis κνήμη dicitur.* Hactenus Plutarchus.

Bellum servile jam tertium annum cum Spartaco gerebatur, cum M. Crasso prætori id mandatum & sex mensibus confectum fuit, ut Appianus *lib.* I. extremo scribit. Itaque Crasso tum permissum Plutarchus ait, ut ovans urbem iniret. Hinc Cice-

Cicero in Pisonem cap. 24. *Crasse, pudet me tui. Quid est, quod confecto formidolosissimo bello coronam illam lauream tibi tantopere decerni volueris a senatu?* Exercitum eodem tempore ex Hispania in Italiam Pompejus reduxit, & quinque millia fugitivorum, qui e prælio aufugerant, interfecit, atque ad senatum, auctore Plutarcho, scripsit, Crassum acie gladiatores fudisse, se bellum radicitus sustulisse. Hinc Cicero *in Maniliana*, *cap.* 11. *Testis est iterum & sæpius Italia, quæ cum servili bello tetro periculosoque premeretur, ab hoc auxilium absente expetivit: quod bellum expectatione Pompeii attenuatum atque imminutum est, adventu sublatum ac sepultum.*

Hujus belli confecti gloriam Cicero *pro Sextio cap.* 31. quoque ad Pompejum his verbis transfert: *Qui etiam servitia virtute victoriaque domuisset.* Ultimo hujus anni die, pridie quam consulatum iniret, Pompejus etiamnum eques Romanus ex Hispania proeos. triumphavit, ut Velleius *lib.* II. *cap.* 30. scribit. De quo triumpho Cicero pro lege Manilia, *cap.* 21. *Quid tam incredibile quam ut iterum eques Romanus ex Senatusconsulto triumpharet?*

Anno Urbis 683, *Ciceronis* 37,

Consules fuerunt

M. LICINIUS CRASSUS, CN. POMPEJUS MAGNUS.

Pompejum ex S. C. legibus solutum, consulem ante factum, quam ullum alium magistratum per leges capere licuisset, Cicero *in Maniliana* testatur *cap.* 21. Numerus de ætate Pompeji *apud Appianum*, mendo caret: respicit enim tempus anni superioris, quo Pompejus ante natalem suum consulatum petivit.

M. Tullius jam post quæsturam in plurimis causis, & in principibus patronis quinquennium fere versatus erat, ut ipse *in Bruto* scribit, *cap.* 92. fuitque in admiratione, quod ab iis, quorum causas agebat, nulla dona aut munera, *auctore Plutarcho*, accipiebat. In iis causis fortasse fuerunt M. Tullii & L. Vareni, quas Cic. scriptas edidisse testimonio Quintiliani & Prisciani cognoscitur.

In primis autem, ut *Plutarchus* ait, Cic. enituit, eum C. Verrem hoc anno in judicium vocavit. Nam in patrocinio Siciliensi maxime in certamen venit designatus Ædilis, cum designato consule Hortensio, quod ipse *in Bruto* scribit.

Tenuerat Verres prætura Siciliam provinciam per triennium, atque in ea fuerat libidinose, avare, crudeliterque versatus. Quare, eum tandem hoc anno L. Metellus ei succederet, repetundarum reus a Siculis postulatus est: qui omnes, præter Syracusanos & Mamertinos, M. Tullium, illo tempore florentem defensionibus amicorum, ad accusandum descendere compulerunt, jampridem illis necessitudine copulatum, quod quæstor in Sicilia fuisset, & decedens multa iis benigne promisisset, ut Asconius ait, *in Argum. Verr.* I.

Natus jam erat Cicero annos XXXVI. quod tempus legitimum erat ædilitatis petendæ. Certe P. Scipio Africanus minor, eum annos na-

tus XXXVI. ædilitatem peteret, consul a populo dictus est; *Livius lib.* L. *Vellejus l.* I. *cap.* 12. Ædilitatem igitur suo anno petens Cicero, prior designatus est cunctis suffragiis populi, *in orat. in Pisonem cap.* 1.

Suscepto patrocinio Siciliensi, extitit Q. Cæcilius Niger, domo Siculus, ut Asconius scribit; Plutarchus ait hominem libertinum fuisse & Judaicæ religioni obnoxium. Unde Cicero in eum dixit, *Quid Judæo cum Verre?* Romani autem porcum non castratum Verrem nominant. In Plutarchi libris, in quibus legitur, *Βέῤῥην οἱ Ρωμαῖοι τὸν ἐκτετμημένον χοῖρον καλοῦσι*, negatio deest & restitui debet, *τὸν μὴ ἐκτετμημένον*. Alioqui falsum esset, quod Plutarchus scribit, idque duos interpretes viros doctissimos non animadvertisse miror.

Cæcilius igitur contendebat, se potius accusatorem constitui oportere, has afferens causas; unam, quod a Verre læsus, jure illi inimicus esset, alteram, quod cum quæstor ejus fuisset, crimina sciret: tertiam, quod Siculus pro Siculis ageret. Hinc, quia in publicis quæstionibus, ut est *lib.* I. *ad Herennium*, *cap.* 12. legibus cavetur, ut ante, si reo commodum sit, judicium de accusatore fiat, utrum illi liceat accusare, necne, divinatio accusatorum Ciceronis & Cæcilii facta est.

Tum Cicero primam Verrinam de accusatore constituendo dixit, in qua hac usus est divisione: spectandum, a quo maxime agi velint ii, quorum de ultione quæritur, a quo minime velit is, qui accusatur: auctor Quintilianus *lib.* VII. *cap.* 5.

Victo Cæcilio, & accusatione ad se delata Cicero, cum inquisitionis tempus in Siciliam postulasset dies CX. & cum L. Tullio fratre patruele totam provinciam colligendis [illegible]ris in Verrem & denuntiandis testimoniis peragrasset diebus quinquaginta: Romam reversus, cum videret id agi ut a M'. Glabrione prætore, & ab iis judicibus, qui tunc erant, ad alium annum aliumque prætorem res tota transiret, eripereturque sibi reus patrocinio Hortensii ac Metelli, qui tunc Consules futuri erant, hoc commentus est rationis, ut orationem longam prætermitteret, neque in criminibus declamatione cumulandis tempus absumeret, sed tantummodo citaret testes ad unumquodque crimen expositum, & eos Hortensio interrogandos daret, inquit Asconius *in Argum. Verr.* II. Unde Quintilianus lib. VI. cap. 6. *Cicero summo consilio videtur in Verrem vel contrahere tempora dicendi maluisse, quam in eum annum, quo erat Q. Hortensius consul futurus, incidere.*

Consilium suum ipse Cicero *Verrina* II. copiose exponit; quæ præterea exhortationem continet judicum ad vere judicandum: minę quoque in adversarios diriguntur, omnia tentantes ad corrumpendum judicium. Qua oratione ipse *Verrina* III. *cap.* 7. hoc se affecutum fuisse ait, ut una hora, qua cœpit dicere, reo spem judicii corrumpendi præcideret. Primo autem die magno testium numero citato, alter dies amicis Verris & defensoribus non modo spem victoriæ, sed etiam voluntatem defensionis abstulit. Nam, ut *Asconius* scribit, arte Ciceronis ita est fatigatus Hortensius, ut nihil, contra quod diceret, inve-

veniret. Itaque *nobis*, ait Cicero in Oratore cap. 37. *pro familiari reo summus orator non respondit Hortensius*. Dicendi enim facultatem Cicero Hortensio nullam dedit, nihil ipse dicendo, ait Asconius. Et Plutarchus, *τῦτον ἑλεῖν ἐκ εἰπὼν, ἀλλ' ἐξ αὐτῦ τρόπον τινὰ τῦ μὴ εἰπεῖν*, ubi aliquando *ἐξ αὐτῦ* corruptum esse, atque pro eo *ἀξιδρῶν* commodius legi posse putavi. Sed Adrianus Turnebus (cujus nomen, ut magistri de me optime meriti, mihi nunquam nisi honoris causa usurpandum est) anno superiore literis significavit, *τρόπον τινὰ ἐξ αὐτῦ τῦ μὴ εἰπεῖν*, esse quodam modo abdicata eloquentia.

Hæc prima actio, cujus quasi procemium tantum literis mandatum est, quæ Verrina secunda numeratur, novem diebus transacta est. *Verrina* III. Eaque Verres convictus, sua sponte in exilium decessit; *Asconius*. In quo exilio illum consenuisse, donec a Triumviris post Cic. mortem proscriptus periit, auctor est Lactantius *lib.* II. *cap.* 4. & Seneca *in suasoriis lib.* I.

Proscriptum Verrem ab Antonio traditur, quod Corinthiis se ei cessurum negavisset. *Plin. lib.* XXXIV. *cap.* 2.

Reliquas Verrinas quinque Cicero non dixit: sed, cum vellet omnem vim & rationem accusandi in uno reo ostendere, quinque hos libros domi scriptos edidit: quos pro qualitate criminum dividens, anteactis unum dedit; crimini repetundarum quatuor; unum de jure dicendo, alterum de re frumentaria, tertium de signis, quartum de suppliciis. *Asconius*.

Hi sunt quinque contra Verrem secundæ actionis libri, de quibus Fabius *lib.* XI. *cap.* 2. & Tacitus *in Dialogo de Oratoribus*, *cap.* 20. Cicero etiam *in oratore*, *cap.* 62. Verrinam sextam *quartum accusationis* appellat.

Itaque in primo accusationis libro, quæ est Verrina tertia, Cicero anteacta, id est ea crimina, quæ Verres ante præturam Siciliensem in quæstura, legatione, & prætura urbana commisit, exponit.

In secundo Accusationis libro, quæ est Verrina quarta, explicantur crimina in Sicilia, in jure dicendo, commissa.

Tertius liber est de frumenti criminibus, eaque oratio *frumentaria* a veteribus Grammaticis nominatur.

Quartus liber, seu Verrina sexta, est de signis. Quintus & ultimus de suppliciis.

Verre damnato, ut Plutarchus tradit, cum Cicero litem ei tricies H-S. æstimasset, male audivit, quasi pecunia accepta, de multa remisisset. Apud Plutarchum *ἑβδομήκοντα πέντε μυριάδες* est tricies sestertium: siquidem *εἴκοσι πέντε μυριάδες* est decies H-S. ut idem in Antonio testatur. Verum Budæus *in libris de Asse & in Commentariis*, censet in Plutarchi libris verbum *τετρακοσίων* aut aliud deesse. Sestertium quadringenties a Verre tantum repetitum esse Asconius scribit.

His coss. tribuniciam potestatem restitutam esse, Sallustius *in Catil. cap.* 38. scribit. Idem est in Liv. epitoma *lib.* XCVII. apud Vellejum *lib.* II. *cap.* 30. & Plutarchum *in Pompejo*. Hinc Q. Cicero lib. III. de Legib. ait, cap. 9. *Pompejum nostrum*

strum cæteris rebus omnibus semper amplissimis summisque effero laudibus: de tribunicia potestate taceo: nec enim reprehendere libet, nec laudare possum.

Post judicia a Sylla constituta, senatus jam ex lege Cornelia per decem annos turpiter judicaverat, ita ut judiciorum levitate ordo quoque alius ad res judicandas postularetur.

Hoc igitur anno L. Aurelius Cotta Prætor legem ad populum tulit, ut senatores cum equitibus & tribunis ærariis judicarent. *Cicero*, *Verrina* I. *cap.* 3. *&* *Asconius in eandem*. *Livius lib.* XCVII. *&* *Vellejus* II. *cap.* 32.

Eodem anno Censores fuerunt Gellius Poplicola & C. Cornelius Lentulus, de quibus Cicero *pro Cluentio*, *cap.* 42. Lentuli censoris meminit etiam *Verrina* VII. *cap.* 7. *pro Flacco*, *cap.* 19. *&* *pro Domo*, *cap.* 47.

Anno Urbis 684, *Ciceronis* 38,

Consules fuerunt

Q. HORTENSIUS, Q. CÆCILIUS METELLUS CRETICUS.

De his consulibus Cicero pro Cluentio cap. 64. *Tum interim Hortensio, Metello coss. ut hunc Oppianicum aliud agentem ac nihil ejusmodi cogitantem ad hanc accusationem detraberet, invito despondit ei filiam suam.*

Hoc anno Cicero ædilis curulis fuit. Æediles autem *ἀφ' ἑνὸς ὧν πράττουσιν ἔργων, ἱερῶν τόπων ἐπιμεληταὶ καλοῦνται*, id est, ab una parte sui muneris quasi curatores ædium dicti sunt, *Dionysius Halicarnassens lib.* VI. ubi addit eos a Græcis *ἀγορανόμοις* dici, quod magnam illis partem similes sunt. De ædilitate sua Cicero, *Verrina* VII. *c.* 47. ita scribit: *Nunc sum designatus ædilis: habeo rationem, quid a populo Romano acceperim: mihi ludos sanctissimos maxima cum cæremonia Cereri, Libero, Liberæque faciendos: mihi Floram matrem populo plebique Rom. ludorum celebritate placandam: mihi ludos antiquissimos, qui primi Romani sunt nominati, maxima cum dignitate ac religione Jovi, Junoni, Minervæque esse faciendos: mihi sacrarum ædium procurationem, mihi totam urbem tuendam esse commissam: ob earum rerum laborem & sollicitudinem fructus illos datos, antiquiorem in senatu sententiæ dicendæ locum, togam prætextam, sellam curulem, jus imaginis ad memoriam posteritatemque prodendam.*

Hinc etiam *pro Murena*, *cap.* 19. se ædilem trinos ludos fecisse, ait. Idem *lib.* II. *de Officiis*, *cap.* 17. pro amplitudine honorum, quos cunctis suffragiis adeptus esset suo anno, exiguum sumptum ædilitatis suæ fuisse tradit.

Advexerunt tum & attulerunt Siculi multa ex insula ad Ciceronem ædilem, quorum ille nihil in suum quæstum contulit: tantum liberalitate hominum ad annonam levandam usus est, auctore Plutarcho. Collega Ciceronis in ædilitate fuit M. Cæsonius, ut ipse *Verrina* II. *cap.* 10. & Asconius *in eum locum* testantur. Scio Paulum Manutium *in Asconium* scribere, hunc magistratum cum Tullio non Cæsonium, sed C. Antonium gessisse. Verum unde id didicerit equidem ignoro.

Hoc anno Lucullus urbem ex Tigranis regno cepit, cujus meminit *in*

in Maniliana Cicero, *cap. 9.* Cum enim pridie Nonas Octobris magnum numerum hostium exigua manu ad Tigranocertam vicisset, deinde urbem cepit. *Plutarchus in Lucullo*; *Dio lib.* XXXV. Eodem anno M. Pupius Piso de Hispanis triumphavit; *Cicero in Pison. cap. 26.* & *Asconius*. His quoque consulibus templum Jovis in Capitolio, quod incendio consumptum ac refectum erat, a Q. Catulo dedicatum est, *Cassiodorus*, & *Livius lib.* XCVIII. *Tacitus Hist. lib.* III. *cap. 72. Plinius lib.* VII. *cap.* 43. Cicero etiam, *Verrina* VI. *cap.* 31 Q. Catulum appellans, Capitolium magnificentius esse restitutum quam fuerit, ait.

Circa idem tempus M. Tullius pro Fontejo dixisse videtur. Tenuerat is provinciam Galliam prætor per triennium, ut supra ad annum DCLXXIX. annotavi. Reversus autem Romam, repetundarum reus factus est a Gallis, quod Fontejo prætore oppressa ære alieno provincia fuisset: quæstum ipse ex viarum munitione fecisset, & portorium vini instituisset. Accusavit eum M. Pletorius, subscriptore M. Fabio: defendit M. Cicero circa hoc tempus, cum jam equites cum senatoribus ex lege Aurelia judicarent, quod orationis verba ostendunt. Vide cap. 12.

Sequitur oratio pro A. Cęcina: cujus tempus incertum, argumentum vero tale est. M. Fulcinius Tarquiniensis Cęsenniæ uxori moriens usumfructum omnium bonorum suorum legavit, ut frueretur una cum filio herede instituto. Filio mortuo, & auctione bonorum constituta, Cæsennia fundum ex iis bonis emere de sententia amicorum constituit. Idque negotium Sex. Æbutio dedit. Cui fundus, pecunia Cæsenniæ emptus, fuit addictus. Cæsennia cum non multo post A. Cæcinæ nupsisset, eumque heredem fecisset, decessit. Tum Æbutius fundum illum, quem mandato Cæsenniæ emerat, suum esse dixit. Itaque constitutum fuit, quo die in rem præsentem veniretur, ut cum Cæcina de fundo esset dejectus, interdictum a prætore postularet. Verum Æbutius, fundo occupato, Cęcinam, in eum ingredi conantem, coactis armatisque hominibus per vim aditu ingressuque prohibuit. Repulsus Cæcina interdictum de armatis hominibus a Dolabella prætore impetravit, ut unde dejectus esset, eo restitueretur. Æbutius restituisse se dixit: in eamque rem sponsio facta est. De qua Recuperatores a prætore dati cognoverunt.

Tota quæstio definitionis est; An interdicto de vi teneatur etiam is, qui non dejecit de fundo, sed ab ejus ingressu prohibuit: de qua re Cicero in Oratore, cap. 29. *Tota mihi causa pro Cæcina de verbis interdicti fuit: res involutas definiendo explicavimus, jus civile laudavimus, verba ambigua distinximus.*

Anno Urbis 685, *Ciceronis* 39,

Consules fuerunt

L. CÆCILIUS METELLUS,
Q. MARCIUS REX.

De his consulibus Cicero in Pisonem,

nem, cap. 4. *Aude nunc o furia de tuo dicere, cujus fuit initium ludi Compitalicii, tum primum facti post L. Metellum & Q. Marcium coss. contra auctoritatem hujus ordinis*. Ita enim recte Paulus Manutius nomina mendosa restituit. Idem Manutius hoc anno epistolam 4. lib. I. ad Atticum scriptam putat: in qua de L. Ciceronis morte agit.

Hoc anno P. Clodius Luculli exercitum in Nisibis obsidione sollicitavit, auctore Dione *lib.* XXXV. unde Cicero, de Harusp. Resp. cap. 20. *Post exercitu L. Luculli sollicitato, fugit illinc*.

Anno Urbis 686, *Ciceronis* 40,

Consules fuerunt

C. CALPURNIUS PISO, M'. ACILIUS GLABRIO.

Hi consules nominantur a Cicerone *lib.* XII. *ad Att. ep.* 22. & *Philippica* II. *cap.* 5. quibus C. Triarius legatus Luculli a Mithridate victus fuit, ut Dio, Plutarchus & Appianus scribunt, qui addunt, cecidisse tum centuriones CL. tribunos XXIV. & castra Romanorum a Mithridate capta fuisse.

Hæc est illa calamitas, quam Cicero *in Maniliana*, *c.* 9. tantam fuisse ait, ut eam ad aures L. Luculli imperatoris non ex prælio nuncius, sed ex sermone rumor afferret. *Hic in ipso illo malo, gravissimaque belli offensione L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro jussu coactus, quod imperii diuturnitatis modum statuendum veteri exemplo putavistis, partem militum, qui jam stipendiis confecti erant, dimisit, partem Glabrioni tradidit*. Hactenus Cicero. Confectis stipendiis erant milites Valeriani, Οὐαλέριοι οἱ τῆς στρατείας ἀφεθέντες, ut Dio loquitur, qui addit, turbam etiam tum factam, cum milites Acilium consulem, qui ut Lucullo succederet missus erat, adventare audiverunt. Atque Acilius Glabrio est, quem Cicero *in Maniliana* Lucullo successisse ait.

Huc pertinent verba illa Sallustii, quæ ex libro V. Histor. apud Priscianum lib. XVIII. leguntur: *Legiones Valerianæ, comperto lege Gabinia Bithyniam & Pontum consuli datam, se missos esse*. Fuit enim hoc anno tribunus pl. A. Gabinius: qui, cum piratæ non solum maria, verum etiam oras maritimas suis latrociniis infestas redderent, ut præter historicos Cicero *in Maniliana* ait, *cap.* 11. de uno imperatore contra prædones constituendo legem initio sui tribunatus promulgavit. Unde idem post Reditum in Senatu, *cap.* 5. de Gabinio, *Qui in magistratu*, inquit, *nisi rogationem de piratico bello tulisset, profecto & egestate & improbitate coactus piraticam ipse fecisset*.

Tum Hortensius in senatu contra Gabinium graviter ornateque dixit. Q. Catulus, cum ex populo Romano quæreret, si in uno Pompejo omnia ponerent, si quid eo factum esset, in quo spem essent habituri, cepit magnum suæ virtutis fructum ac dignitatis, cum omnes una prope voce in eo ipso se spem habituros esse dixerunt. Hæc Cicero *pro lege Manilia*, *cap.* 20. ubi ait etiam,

cap.

cap. 12. Pompejum hoc bellum piraticum, quod ipse cum Sallustio maritimum nominat, extrema hyeme apparasse, ineunte vere suscepisse, media æstate confecisse.

Inter Gabinii collegas fuit L. Roscius Otho, quem Cicero, *pro Murena*, *cap.* 19. ait restituisse equestri ordini non solum dignitatem, sed etiam voluptatem. Tulit enim hoc anno tribunus plebis legem, ut equitibus Romanis in theatro quatuordecim gradus proximi assignarentur, auctor Livius *lib.* XCIX. & Dio *lib.* XXXVI. de eadem lege Asconius in Cornelianam ita scribit: *Roscia est, qua L. Roscius Otho biennio ante confirmavit, ut in theatro equit. Rom.* XIV. *ordines spectandi gratia darentur*. Meminit ejusdem Tacitus *lib.* XV. *cap.* 32. Horatius *in Epodo* 4. & *Ep.* 1. *lib.* 1. *vers.* 62. & Juvenalis *Sat.* III. *vers.* 159. & XIV. 324. Tu vide Xylandrum in Annotationibus in Plutarchi Ciceronem, in quas ea transtulit, quæ ante biennium ad ipsum pro nostra amicitia miseram.

Eodem anno, cum magnus ambitus esset, C. Cornelius tribunus plebis, is, qui biennio post majestatis reus a Cicerone defensus est, legem de ambitu tulit: in qua gravissimis pœnis crimen hoc sanxit: quare senatus consulibus mandavit, ut huic rei moderarentur: qui tum legem tulerunt, auctore Dione, ut eorum, qui ambitus convicti essent, nemini aut magistratum gerere, aut in senatu esse liceret, addita etiam multa pecuniaria. Hæc est lex Calpurnia de ambitu, quam severissime scriptam fuisse Cicero *pro Murena*, ait *cap.* 23. Indicta erant tum comitia, ante quæ, ut Dio scribit, nihil sciscere licebat: sed cum interim candidati multa nefarie facerent, cædesque fierent, senatus decrevit, ut antequam lex de ambitu lata esset, comitia ne haberentur, & consulibus præsidium daretur. Excitavit etiam turbas Cornelius, ut Dio & Asconius scribunt.

Ob quas cum dilata comitia essent, Cicero ter prætor primus centuriis cunctis renuntiatus est, ut ipse *in Maniliana* testatur, *cap.* 1. Licebat autem ei præturam petere hoc tempore biennio post ædilitatem. Vide *epist.* 25. *lib.* X. *Fam.* In præturæ petitione competitores illustres multos cum haberet, prætor primus designatus est, auctore Plutarcho. Ipse præterea *in Bruto cap.* 93. se & prætorem primum & incredibili populi voluntate esse factum ait. Idem *in Pisonem* confirmat, *cap.* 1. Cicero igitur prætor primus, id est primo loco factus fuit ex octo illis, qui tum fiebant.

Prætores cum Cicerone designati septem hi fuerunt, Q. Voconius Naso, M. Plætorius, C. Flaminius, C. Orchinius, C. Aquillius Gallus, P. Cassius, & C. Antonius, *Cicero pro Cluentio*, *cap.* 34. & 53. & *Asconius*. De comitiis prætoriis agit Cicero *epist.* 8. & 9. *lib.* I. *ad Att.* quæ hoc anno scriptæ fuerunt. In nona, candidatos omnibus iniquitatibus exercitos fuisse testatur.

Extremo hujus anni mense, a. d. IV. Id. Decemb. (quem diem tribunis plebis ineundo magistratui solemnem fuisse ex Livio, *lib.* V. *cap.* 9. & Dionysio, *lib.* VI. *cap.* 89. patet)

tet) C. Manilius tribunatu inito, post pauculos dies subnixus libertinorum & servorum manu legem tulit, ut libertinis in omnibus tribubus suffragium esset, auctor Asconius *in Cornelianam & Milonianam*. Atque hoc Dio, *lib.* XXXVI. ita scribit: Τῷ ἔθνει τῷ τῶν ἀπελευθέρων ἔν τε τῇ ἐσχάτῃ τοῦ ἔτους ἡμέρᾳ, καὶ πρὸς ἑσπέραν, παρασκευάσας τινὰς ἐκ τοῦ ὁμίλου, ψηφίσασθαι μετὰ τῶν ἐξελευθερωσάντων σφᾶς ἔδωκεν. Quorum verborum sententia, a docto interprete non satis bene expressa, hæc est: *Manilius libertinis extremo anni die sub vesperam, comparatis nonnullis e multitudine, lege lata dedit, ut cum patronis suis suffragia ferrent.*

Anno Urbis 687, *Ciceronis* 41,

Consules fuerunt

M. AIMILIUS LEPIDUS, L. VOLCATIUS TULLUS.

Hos consules nominat Cicero *in Catilin.* I. *cap. 6.* & *pro Sylla*, *cap.* 4. quibus ipse Kal. Jan. præturam iniit, quam hoc anno gessit. Indicat Asconius in Cornelianam, *Sequenti*, inquiens, *anno M. Lepido, L. Volcatio coss. quo anno prætor Cicero fuit, reum Cornelium duo fratres Cominii lege Cornelia de majestate fecerunt*. Indicat idem Cicero pro Cælio, cap. 4. *Fuit assiduus mecum prætore me: non noverat Catilinam: Africam tum prætor ille obtinebat, secutus est annus, causam de pecuniis repetundis Catilina dixit*. Quare si Catilina causam de pecuniis repetundis anno sequente, Cotta & Torquato coss. dixit, ut ex Asconio & oratione pro Sylla cognoscitur: hoc anno, quo ille Africam obtinuit, Cicero prætor Romæ fuit. Quod Dio exponens res gestas hujus anni diserte scribit.

Prætor Cicero quæstioni de pecuniis repetundis præfuit, ut ipse *pro Rabirio Postumo*, *cap.* 4. ita confitetur: *Accusavi de pecuniis repetundis, judex sedi, prætor quæsivi*. Et pro Cornelio, princ. *Postulatur apud me prætorem primum de pecuniis repetundis*. Idem ostendit *pro Cluentio*, *cap.* 53. ubi quæstionem de pecuniis repetundis suam vocat.

Judicia Cicero, ut Plutarchus scribit, visus fuit caste integreque exercere. De Licinio Macro idem memoriæ proditum ait, eum, qui & ipse multum in civitate poterat, & Crasso patrono utebatur, cum de pecuniis repetundis apud Ciceronem prætorem accusatus esset, & judices adhuc sententias ferrent, fretum sua potentia & studio amicorum domum abiisse, & caput statim totondisse, sumptaque veste pura tanquam victorem in forum revertisse. Sed cum Crassus, in vestibulo occurrens, eum omnibus sententiis damnatum esse dixisset, reversum decubuisse, atque ita decessisse ajunt. Quæ res Ciceroni, ut qui judicia magna cum diligentia exerceret, gloriam peperit. Hactenus Plutarchus. Valerius Maximus, *lib.* IX. *cap.* 12. rem paulo aliter narrat. Cicero autem *ep.* 3. *l.* I. *ad Att.* quam hoc anno prætor scripsit: *Nos*, inquit, *hic incredibili ac singulari populi voluntate de C. Macro transegimus: cui cum æqui fuissemus, tamen multo majorem fructum ex populi existimatione illo damnato cepimus*,

mus, quam ex ipsius, si absolutus esset, gratia cepissemus. Meminit in eadem epistola comitiorum Q. Fratris, quibus ille ædilitatem petiisse videtur.

Kal. Jan. hujus anni C. Manilii lex de libertinis S. C. damnata fuit, auctore Dione. Tum Manilius, ut Pompeji gratiam colligeret, legem promulgavit, ut Pompejo, qui tum in Cilicia belli maritimi reliquias persequebatur, Bithynia, Phrygia, Lycaonia, Galatia, Cappadocia, Cilicia, Colchus, Armenia minor cum omni apparatu belli piratici & copiis omnibus, quæ sub Lucullo meruerant, bellumque Mithridaticum, quod Lucullus jam annis septem gesserat, committeretur. *Plutarchus in Pompejo*, *Appianus in Mithridatico*, *Dio lib.* XXXVI. Hanc legem promulgatam Q. Catulus & Hortensius viri consulares de more dissuaserunt, Cicero prætor suasit oratione, quæ pro lege Manilia extat, qua bellum Mithridaticum, & genere necessarium, & magnitudine periculosum, Cn. Pompejo, in quo summa esset scientia rei militaris, virtus, auctoritas & felicitas, transmittendum esse persuasit.

Eodem anno A. Cluentius Avitus, veneficii a T. Atio accusatus, a Cicerone prætore apud Q. Voconium defensus fuit. Veneno sustulisse cum alios nonnullos, tum Oppianicum vitricum suum arguebatur. Sed Cicero antequam ad hoc crimen veniat, Cluentium longa defensione primum de falsa infamia purgat. Cum enim Oppianicus ante annos octo, Lucullo & Cotta coss. ut supra demonstravimus, a Cluentio accusatus & condemnatus esset, defensor ejus L. Quintius rem in invidiam adduxit, cum diceret, pecuniam in judicio fuisse versatam: & cum incertum esset, ex qua parte esset profecta, populus Romanus non credidit ab Oppianico datam, quia damnatus erat, & errore multorum in falso crimine Cluentius fuit, ut scribit Asconius *in Verr.* II. *cap.* 10.

Hoc tempore Ciceronem etiam pro M. Fundanio & Q. Gallio dixisse Car. Sigonius in Fragmentis Ciceronis annotavit: sed de oratione pro Gallio dissentio.

M. Ciceronem etiam, cum prætura fungeretur, scholam M. Antonii Gniphonis frequentasse, Tranquillus *de illustribus Grammaticis*, *cap.* 7. auctor est. Cum P. Vatinius, patronus asper & magistratuum contemptor, strumis oppletum collum haberet, ac coram a Cicerone prætore aliquid peteret, idque ille non concederet, sed diu deliberaret; dixit, ea de re se, si prætor esset, nihil dubitaturum. Cui Cicero: *At ego tantas cervices non habeo*.

Extremo mense hujus anni, cum Ciceroni jam biduum aut triduum præturæ superesset, Manilium quidam furti apud ipsum postulavit. Studebat Manilio populus, quod propter Pompejum, cui amicus erat, accusari videretur. Cum igitur Manilius unum diem petiisset, ac Cicero tantum insequentem dedisset, populus indigne tulit: quod mos esset, ut decem minimum dies prætores reis darent. Quare productus in concionem a tribunis plebis, ibique accusatus, cum rogasset, ut audirent, dixit, Se, qui in reos semper, quantum leges permitterent,

terent, comis & humanus fuisset, indignum judicasse, non eundem se Manilio præstare: itaque ei diem, quem unum prætor in sua potestate haberet, dedita opera præfinivisse: cum non sit ejus, qui rei causam adjuvare velit, ad alium magistratum judicium rejicere. Hac oratione animi populi ita commutati sunt, ut Ciceronem lætis acclamationibus prosecuti, rogarent, ut Manilii patrocinium susciperet, quod ille præsertim ob Pompejum absentem cupide recepit: magnaque vi orationis in studiosos potentiæ paucorum, & Pompeji invidos invectus est. Hactenus Plutarchus.

Dio autem de eadem re in hanc sententiam scribit: *Cum homines nobiles Manilio accusationem comparassent, isque in hoc incumberet, ut dies sibi prorogaretur, Cicero prætor & quæstionis judex, præter alia, quæ contra Manilium fecit, vix in posterum diem judicium distulit, anni & præturæ exitum prætexens. Quod cum multitudo indigne ferret, in concionem venit, coactus a tribunis plebis, senatumque insectatus, Manilii causam defensurum se promisit*. Sed quo minus hoc judicium fieret, Dio tumultum in causa fuisse ait. Quem brevi expediam.

Comitia consularia hoc anno habente L. Volcatio Tullo, consules designati fuerunt P. Autronius Pætus & P. Cornelius Sylla. Designatos jam L. Cotta & L. Torquatus lege Calpurnia de ambitu, de qua diximus, accusarunt & damnarunt, atque ad se magistratum transtulerunt, ut Cic. *in orat. & Toga candida*; Asconius *in eam*; Sallustius, *Cat. cap.* 18. & Dio testantur. Cicero quoque *lib.* II. *de Finibus*, *cap.* 19. ait, L. Torquatum adolescentulum eripuisse P. Syllæ consulatum, & ad patrem suum retulisse.

Eodem tempore Catilina, cum de provincia Africa decessisset petiturus consulatum, pecuniarum repetundarum reus factus, prohibitus fuit petere, *auctore Sallustio & Asconio*. Tum contra rempublicam conjuravere runt pauci, in quibus a Sallustio P. Autronius, L. Catilina & Cn. Piso numerantur. Dio, & Suetonius *in Cæs. cap.* 9. illis addunt P. Syllam, nec dissentit Liv. *lib.* CI. quo nomine Sylla post annos quatuor a L. Torquato accusatus, ab Hortensio & Cicerone defensus fuit. Circiter. Nonas Decemb. consilio communicato, parabant in Capitolio Kalend. Jan. Cottam, & Torquatum coss. interficere. Ea re cognita, in Nonas Febrruar. consilium cædis transtulerunt. Sed neque tum cædes facta est, quod Catilina signum conjurationis prius quam parati essent dederit; *Sallust. & Asconius*.

Anno Urbis 688, *Ciceronis* 42,

Consules fuerunt

L. AURELIUS COTTA, L. MANLIUS TORQUATUS.

Horum consulum meminit Cicero *Agraria* II. *cap.* 17. *& in Catil. cap.* III. 8. his verbis: *Memoria tenetis, Cotta & Torquato coss. complures in Capitolio turres de cælo esse percussas, cum & simulacra Deorum immortalium depulsa sunt, & statuæ veterum homi-*

minum dejecta, *& legum æra liquefacta*: *tactus est etiam ille*, *qui hanc urbem condidit*, *Romulus*, *&c.* Eadem prodigia Cicero in secundo de consulatu Uraniam Musam narrantem fecit versibus elegantissimis, qui extant *lib.* I. *de Divinat. cap.* II. de iisdem Obsequens, & Dio *lib.* XXXVII.

M. Tullius ex pretura in provinciam ire noluit, ut ipse *pro Murena* testatur: sed cum anno sequente consulatum petere cogitaret, hoc tempore prensabat. Qua de re ait *in ep.* I. *lib.* I. *ad Att.* quam hoc anno ante comitia consularia Attico scripsit.

His consulibus Cicero C. Cornelium de majestate apud Q. Gallium prætorem quatriduo defendit, quas actiones in duas orationes collatas edidit, auctore Asconio, apud quem reliquiæ orationum extant. Eodem anno, ut Dio *lib.* XXXVII. scribit, C. Papius tribunus plebis legem tulit, ne quis peregrinus in urbe esset. Hinc Cic. *lib.* III. *cap.* II. de Officiis: *Male etiam qui peregrinos urbibus probibent*, *eosque exterminant*, *ut Pennus apud Patres nostros*, *Papius nuper*. Hanc legem Papiam nominat idem *pro Archia*, *cap.* 5. eandem intelligit *in Agraria* I. *cap.* 4. cum inquit: *Simillime atque in illa lege*, *qua peregrini Roma ejiciuntur*, *Glaucippus excipitur*. Hoc quoque anno Catilina accusatus est repetundarum a P. Clodio adolescente, Cicero *pro Cælio*, *cap.* 4. & *Asconius*. Reo de pecuniis repetundis Catilinæ advocatus fuit Torquatus consul, *pro Sylla*, *cap.* 29. Clodius accusator a Catilina pecuniam accepit, ut turpissime prævaricaretur, *de Harusp. resp. cap.* 20.

Anno Urbis 689, *Ciceronis 43*,

Consules fuerunt

L. JULIUS CÆSAR, C. MARCIUS FIGULUS.

Hos consules nominat Cicero *pro Sylla*, *cap.* 20. Idem se filiolo auctum scribit *ep.* I. *lib.* I. *ad Att.* Quia vero annus XLIII. legibus Romanis consularis fuit, ut Cicero *Philip.* V. *cap.* 17. ostendit, ideo Cicero hoc anno consulatum petivit, de quo *pro Cælio* inquit *cap.* 4. *Deinceps fuit annus*, *quo ego consulatum petivi*. In consulatus petitione sex competitores Cicero habuit, P. Sulpicium Galbam, L. Sergium Catilinam, C. Antonium, L. Cassium Longinum, Q. Cornificium, & C. Licinium Sacerdotem, de quibus Asconius *in orat. in Tog. cand.* & Q. Cicero *de Petit. Conf. cap.* 2. In his patricii duo fuerunt, P. Galba & L. Catilina. De quibus Cicero *pro Murena*, cap. 8. *Etenim mihi ipsi accidit*, *ut cum duobus patriciis*, *altero improbissimo atque audacissimo*, *altero modestissimo atque optimo viro*, *peterem*: *superavi tamen dignitate Catilinam*, *gratia Galbam*.

Cum autem in dies licentia ambitus augeretur propter præcipuam Catilinæ & Antonii audaciam, censuerat senatus, ut lex ambitus aucta etiam cum pœna ferretur: cui rei cum Q. Mucius Orestinus tribunus plebis intercessisset, graviter senatu intercessionem ferente, Cicero surrexit,

rexit, atque in coitionem Catilinæ & Antonii invectus est, habita oratione in toga candida. Utebatur enim hoc tempore magistratum petens candida toga, quam Polybius *lib.* X. τήβενναν λαμπρὰν nominat. Eam orationem, cujus fragmenta apud Asconium extant, *Quintilian. lib.* III. *cap.* 9. vocat librum in competitores, quem vituperationem continere ait, & tamen in senatu esse habitum loco sententiæ.

Catilina jam convocatis iis, quibus maxima necessitudo & plurimum audaciæ inerat, consilium suum exposuerat, quod per Fulviam in vulgus prolatum, in primis studia hominum accendit ad consulatum mandandum M. Tullio Ciceroni, ut Sallustius, *Cat. cap.* 23. scribit. *Itaque*, ait Asconius in Orat. in Toga cand. *Cicero consul omnium consensu factus est: Antonius pauculis centuriis Catilinam superavit*. Et ipse in Pisonem, cap. 1. *Me cuncta Italia, me omnes ordines, me universa civitas non prius tabella quam voce priorem consulem declaravit*. Item Agraria II. cap. 2. *Est illud amplissimum, quod hoc honore ex novis hominibus primum me multis posthabitis affecistis, quod prima petitione, quod anno meo: sed tamen magnificentius atque ornatius esse illo nihil potest, quod meis comitiis non tabellam vindicem tacitæ libertatis, sed vocem vivam præ vobis indicem vestrarum erga me voluntatum ac studiorum tulistis. Itaque me non extrema tribus suffragiorum, sed primi illi vestri concursus, neque singulæ voces præconum, sed una voce universus populus Rom. consulem declaravit*.

Hoc anno Ciceronem Q. Gallium de ambitu defendisse ut putem, Asconius facit, qui *in orat. in toga candida* scribit, postea defensum esse Gallium. Prætor fuerat anno superiore: hoc vero tempore de ambitu accusatus fuit, quod præturæ candidatus cum esset, gladiatorium dedisset, *auctor Asconius*.

Eodem anno illud memoria dignum accidisse Dio scribit, quod is, qui Syllæ jussu Lucretium occiderat, & alius, qui multos proscriptos interfecerat, rei inter sicarios facti & condemnati sunt, auctore in primis Julio Cæsare: ubi L. Bellienum & L. Luscium significari ex Asconio *in orat. pro Ligario*, *cap.* 4. scripsi. Ubi Cicero ait, Syllanam crudelitatem a C. Cæsare esse vindicatam. Cæsar enim hoc anno in exercenda de sicariis quæstione, eos quoque sicariorum numero habuit, qui proscriptione ob relata civium Romanorum capita pecunias ex ærario acceperant, *auctore Suetonio*, *in Cæs. cap.* 11. Eas vero pecunias M. Catonem quæstorem anno superiore, Cotta & Torquato coss. etiam exegisse, Plutarchus in Catone scribit. Neque solum hoc præter opinionem multitudinis accidisse Dio ait, verum etiam quod Catilina, qui permultos a Sylla proscriptos occiderat, in judicium adductus & absolutus fuit. Atque hoc est illud judicium, in quo Catilinæ Torquatum non adfuisse, cum adessent cæteri, Cicero *pro Sylla* dicit, *cap.* 29. Catilinam a L. Lucullo reum inter sicarios factum post repulsam Asconius scribit.

Fuit hoc anno censor L. Aurelius Cotta, ut Plutarchus *in Cicerone* ostendit. Itaque L. Cotta homo

mo censorius dicitur, *pro Domo sua*, *cap.* 32.

Extremo hujus anni mense P. Servilius Rullus tribunus plebis inito magistratu legem agrariam promulgavit, ut decemviri summo cum imperio crearentur, qui in sua potestate Italiam totam, Syriam universam, eaque omnia, quæ virtute Pompeji recens imperio Romano adjecta erant, haberent; venderent quidquid publicum populi Rom. esset; judicarent de omnibus, de quibus ipsi vellent, exules ejicerent, colonias deducerent, pecuniam ex ærario caperent, milites, quot opus haberent, conscriberent & alerent. Hæc capita legis agrariæ Plutarchus *in Cicerone* recenset: ipse in Orationibus plura habet, sed quæ ad hæc pertineant.

Anno Urbis 690, *Ciceronis* 44,

Consules fuerunt

M. TULLIUS CICERO,
C. ANTONIUS.

Kal. Januarii Cicero se Rempubl. accepisse plenam solicitudinis, plenam timoris, in qua nihil esset mali, nihil adversi, quod non boni metuerent, improbi expectarent, ait *Agrar.* II. *cap.* 3. Nam tribuni pl. ut Dio scribit, nacti Antonium cos. moribus sibi simillimum, partim liberos eorum, qui a Sylla proscripti, honorum petitione privati erant, ad magistratus adducebant; partim P. Pæto & Cornelio Syllæ, qui cum ipso damnatus fuerat, senatoriam dignitatem restituebant, atque ut magistratus gerere possent permittebant: alii novas tabulas proponebant, alii legem ferebant de agris dividendis per Italiam, & ditiones, quæ pop. Rom. imperio parebant. Hactenus Dio.

Multa Antonius, collega Ciceronis, in Repub. moliebatur, favebat legi agrariæ; & Catilinæ familiaris ab ejus consiliis non erat alienus. Quod Cicero *pro Sextio cap.* 3. *&* *in Pisonem*, *cap.* 2. Sallustius, Plutarchus, & Dio significant. Erat enim inflatus Catilina Antonii promissis, *pro Murena*, *cap.* 24. Hunc igitur Cicero patientia & obsequio suo primum mitigavit, atque ita de lege agraria cœpit agere. Kalendis Januarii inito consulatu, senatum & bonos omnes legis agrariæ maximarumque largitionum metu liberavit, ut ipse *in Pisonem* ait. Tum primam orationem consularem habuit in senatu, *epist.* 1. *lib.* II. *ad Att.* atque hæc est oratio prima contra Rullum, cujus pars extat, in qua disputat contra venditionem rerum publicarum, emptionem agrorum & deductionem coloniarum.

Hac oratione, Plutarchus, auctores legis ita perterritos fuisse, ait, ut nihil contra dixerint. Cum deinde iidem consules in concionem vocarent, Cicero populo Rom. disceptatore uti non dubitavit: sed, cum senatum se sequi jussisset, progressus, secundam orationem consularem ad populum de lege Agraria dixit, in qua legem Serviliam antiquandam esse suadet, quod per eam Rullus simulatione largitionis tyrannidem constituat: cum & decemviris creandis libertatem populo eripiat, & in agrorum venditione atque emptione, colo-

coloniarumque deductione tyrannicam potestatem ipsis permittat. Hac oratione Plutarchus ait, Ciceronem non modo legem ejecisse, verum etiam tribunos in desperationem reliquorum, quæ moliebantur, conjecisse.

Huc accesserunt duæ orationes breves, quasi ἀποσπασμάτια legis Agrariæ, ut scribit *ad Att. epist.* 1. *lib.* II. harum una, quæ contra Rullum ad populum tertia legitur, brevissima extat: qua se defendit contra accusationem tribunorum, qui Ciceronem gratificantem Syllanarum assignationum possessoribus, Agrariæ legi obsistere criminati erant.

Ita factum est, ut Cicerone dicente, legem Agrariam, hoc est, alimenta sua abdicaverint tribus, ut Plinius *lib.* VII. *cap.* 30. ait. Quanta vis dicendi & eloquentia in Cicerone fuerit, Plutarchus in eo quoque declaratum fuisse ait, quod in illius consulatu circa spectacula evenit. L. Roscius Otho legem Theatralem Pisone & Glabrione coss. tulerat, ut supra demonstravimus, quam plebs ad ignominiam suam pertinere censuit: ideoque Roscium in theatro sibilis consectata est, cum equites contra illum plausu exceperunt. Sublato deinde majore hinc sibilo, inde plausu, convicia & tumultus tota cavea consecutus est. Quo audito, M. Tullius in theatrum venit, & populum in ædem Bellonæ evocatum reprehendendo & admonendo castigavit.

Hanc orationem consularem tertiam de Othone appellat ep. 1. *lib.* II. *ad Att.* qua effectum est, ut Roscio theatralis auctori legis plebs ignoverit, & notatam se discrimine sedis æquo animo tulerit, ut Plinius *lib.* VII. *cap.* 30. testatur. Plutarchus vero scribit, plebem ex æde Bellonæ in theatrum reversam, Othoni magnum plausum dedisse, & de ornando viro equestri ordini nihil concessisse.

Quarta oratio consularis *pro Rabirio* extat, sed imperfecta. Unde orta hæc causa fuerit diximus supra ad annum DCLIII. quo Saturninus occisus fuit. Hoc vero tempore C. Julius Cæsar T. Labienum subornavit, qui C. Rabirio perduellionis diem diceret, ut Suetonius *in Cæs. cap.* 12. scribit, & Dio pluribus verbis *lib.* XXXVII. Est autem perduellio summum imminutæ majestatis crimen, de quo Duumviri a populo creati quærere solebant: quod vetus lex apud Livium *lib.* I. *cap.* 26. ostendit. Itaque C. & L. Cæsares Duumviri in hac causa creati, non a populo ut moris erat, sed a prætore, quod non licebat, Rabirium condemnarunt, ut Dio scribit. C. Cæsar, auctore Suetonio, *forte judex in reum ductus tam cupide condemnavit, ut ad populum provocanti nihil æque ac judicis acerbitas profuerit*. Populo appellato, comitia centuriata, quibus de perduellione judicari solebat, in campo Martio habita sunt: ubi consul Cicero C. Rabirium defendit, tum quod senatus imperio paruisset, tum quod fidem publicam non violasset, quam Marius sine S. C. dare non potuisset. De hac causa *in Pisonem, cap.* 2. hæc dixit: *Ego in C. Rabirio perduellionis reo* XL. *annis ante me consulem interpositam senatus auctoritatem sustinui contra invidiam*,

vidiam, *atque defendi*. De eadem in Oratore, cap. 29. *Jus omne retinendæ majestatis Rabirii causa continebatur; ergo in omni genere amplificationis exarsimus*.

Quinta oratio consularis fuit de proscriptorum filiis. Hi sunt, quos Plutarchus *in Cic.* scribit, lege Cornelia honoribus exclusos, cum neque infirmi, neque pauci essent, populum concitasse: ac juste quidem Syllæ tyrannidem accusasse, verum alieno tempore rempub. perturbasse. Dictator enim Sylla non solum inimicos suos proscripsit, sed eorum etiam filios petendorum honorum jure, lege lata, privavit. Auctores sunt Plutarchus *in Sylla*, Paterculus *lib.* II. *cap.* 28. & Dionysius Halicarnasseus *lib.* VIII. qui addit illis etiam aditum in senatum obstructum fuisse. Itaque petentibus illis, ut, lege Cornelia abrogata, capessendorum honorum potestas sibi fieret, Cicero consul restitit, qua de re Quintilianus *lib.* XI. *cap.* 1. & Cicero in Pisonem, cap. 2. *Ego adolescentes bonos & fortes, sed usos ea conditione fortunæ, ut si essent magistratus adepti, reip. statum convulsuri viderentur, meis inimicitiis, nulla senatus mala gratia, comitiorum ratione privavi*. Hinc Plinius *lib.* VII. *cap.* 30. Ciceronem appellans, *Te orante*, inquit, *proscriptorum liberos honores petere puduit*.

Sextam orationem consularem M. Tullius, *ad Atticum*, numerat, quam habuit, cum provinciam in concione deposuit. Provincias senatus consulibus lege Sempronia decreverat Macedoniam & Galliam Cisalpinam. Macedoniam, ut Dio scribit, Cicero, Galliam Antonius erat sortitus. Commutatis deinde provinciis, Cicero pro illa hanc recepit, acceptamque in concione deposuit. Hinc in Pisonem, cap. 2. *Ego*, inquit, *provinciam Galliam, senatus auctoritate, exercitu & pecunia instructam & ornatam, quam cum Antonio communicavi* (*commutavi* fortasse rectius) *quod ita existimabam tempora reip. ferre, in concione deposui, reclamante populo Rom.*

Interim L. Sergius Catilina arma per Italiam locis opportunis parabat, pecuniam sua aut amicorum fide sumptam mutuam, Fæsulas ad C. Manlium centurionem portabat. Denique plurimos cujusque generis homines adsciscebat, & in proximum annum consulatum petebat, ut Sallustius scribit, *cap.* 24. & 26. Cum omnia, ut consul designaretur, Catilina moliretur, nihilque intentatum relinqueret, M. Tullio referente placuit senatui, ut ad pœnam, quæ ambitus crimini constituta erat, decem annorum exilium lege ad populum lata, adderetur. Hæc Dio. Legem de ambitu se consulem tulisse, Cicero quoque *pro Murena* aliquoties significat. Item in Vatinium, cap. 15. *Atque illud etiam audire a te cupio, quare cum ego legem de ambitu ex S.C. tulerim, sine vi tulerim, salvis auspiciis tulerim, salva lege Ælia & Fusia, tu eam esse legem non putes?* Vetabat eadem lex biennio, quo quis peteret, petiturusve esset, gladiatores dare, nisi ex testamento præstituta die, ut ibidem & *pro Sextio* ait *cap.* 64.

Cum Catilina, ut Dio tradit, hanc legem Tulliam contra se ex S.C. latam putaret, manum quandam compara-

paravit, & Ciceronem cum aliis nonnullis principibus in campo comitiis interficere conatus est, ut ipse confestim designaretur. Edicta comitia consularia fuisse videntur in ante diem XII. Kal. Novemb. qui nominatur *in Catil.* I. *c.* 3. sed, cum pridie ejus diei Cicero Catilinæ consilia ad senatum detulisset, factum est S. C. ne postero die comitia haberentur, ut de iis rebus in senatu agi posset. *Itaque postridie*, inquit Cicero pro Murena, cap. 25. *frequenti senatu Catilinam excitavi, atque eum de iis rebus jussi, si quid vellet, quæ ad me allatæ essent, dicere. Atque ille, ut semper fuit apertissimus, non se purgavit, sed indicavit atque induit. Tum enim dixit, duo corpora esse Reip. unum debile infirmo capite, alterum firmum sine capite: huic, cum ita de se meritum esset, caput se vivo non defuturum*. Hactenus Cicero. Idem est apud Plutarchum.

Eo die, id est, decimo octavo ante quam primam Catilinariam Cicero dixit, ut Asconius *in orat. in Pisonem*, *cap.* 2. scribit, factum est S. C. ut viderent consules, ne quid respub. detrimenti caperet. De quo Sallustius, *cap.* 29. & Plutarchus, qui addit, hoc S. C. facto, Ciceronem res externas Q. Metello commisisse, ipsi urbem curæ fuisse; idem Cicero *ep.* 2. *lib.* V. *Famil.* significat. Comitiis, quod homines jam tum conjuratos, ut *pro Murena*, *cap.* 26. testatur, in campum deduci sciebat, descendit in campum cum firmissimo præsidio fortissimorum virorum, & cum illa lata insignique lorica, ut omnes boni animadverterent, & cum in metu & periculo consulem viderent, id quod est factum, ad opem præsidiumque ejus concurrerent.

Tectus igitur præsidio firmo amicorum, Catilinæ tum & Autronii copias & conatum repressit, ut ait pro Sylla, cap. 18. & in Catil. I. cap. 5. *Cum proximis comitiis consularibus me consulem in campo & competitores tuos interficere voluisti, compressi tuos nefarios conatus, amicorum præsidio & copiis, nullo tumultu publice concitato*. Loricæ, qua tectus Cicero in campum descendit, meminerunt *Plutarchus*, & *Dio*.

His comitiis Catilina repulsam iterum tulit: consules declarati sunt D. Junius Silanus & L. Licinius Murena. *Cum igitur nihil*, inquit Dio, *Catilinæ procederet, jussit conjuratos noctu in domum quandam convenire*. Fuit ea domus M. Porcii Leccæ, in quam conjuratos nocte ea, quæ consecuta est posterum diem Nonarum Novembr. Catilinæ denuntiatione convenisse Cicero pro Sylla ait, *cap.* 18.

Tum Catilinæ dies exeundi, tum cæteris manendi conditio, tum descriptio totam per urbem cædis atque incendiorum constituta est. Quod a *Cic. Orat.* I. & II. *in Catil.* & a *Sallustio* explicatur. Dixit ibi Catilina, paululum esse sibi etiam tum moræ, quod Cicero viveret; reperti sunt duo equites Romani, qui sese illa ipsa nocte paulo ante lucem Ciceronem in suo lectulo interfecturos pollicerentur, *Orat.* I. *in Catil. cap.* 4. Alter eorum C. Cornelius a *Sallustio*, *cap.* 28. & *Cicerone pro Sylla*, *cap.* 6. nominatur. Ei Sallustius L. Varguntejum addit, qui senator, non eques fuit. Plutarchi libri Mar-

cium

cium & Cethegum habent. Dio neutrius nomen expressit.

Cum autem Cicero per Fulviam de dolo, qui parabatur, vixdum etiam cœtu illo dimisso, certior factus esset, domum suam majoribus præsidiis munivit atque firmavit: exclusit eos, quos Catilina mane ad ipsum salutatum miserat, *Cic. in Catil.* I. *cap.* 4. *Sallustius*, *Plutarchus*, *Appianus & Dio*.

VI. Idus Novemb. Cicero senatum in Jovis Statoris ædem, quæ erat initio Viæ Sacræ, qua ad Palatium ascenditur, convocavit. Venit eodem Catilina, eique nullus senator assidere voluit, ut Plutarchus scribit. Cicero *in Catil.* I. *cap.* 7. *&* II. *cap.* 6. ait principes ordinis senatorii partem illam subselliorum, ad quam ille accesserat, nudam atque inanem reliquisse.

Tum M. Tullius consul sive præsentiam ejus timens, sive ira commotus, orationem habuit luculentam atque utilem reipub. quam postea scriptam edidit, ait *Sallustius*, *cap.* 31.

Hæc est prima oratio in Catilinam & septima consularis, qua Catilinam emisit, *epist.* 1. *lib.* II. *ad Att. Ego*, inquit in Pisonem, cap. 2. *L. Catilinam, cædem senatus, interitum urbis non obscure, sed palam molientem, egredi ex urbe jussi: ut a quo legibus non poteramus, mœnibus tuti esse possemus*. Plutarchus: *Cicero eum urbe exire jussit: oportere enim inter se, qui verbis, & illum, qui armis remp. gereret, murum interesse*.

Catilina igitur nocte intempesta cum trecentis armatis, lictoribus & fascibus imperii insignibus adhibitis, ex urbe in Manliana castra profectus est.

Postridie quam Catilina profugit, Cicero orationem ad populum habuit, quam octavam consularem numerat *epist.* 1. *lib.* II. *ad Att.* & est secunda Catilinaria, in qua Orator gratulatur populo & reipubl. quod Catilina ex urbe sit profectus: atque ad confirmandos animos bonorum civium, & infringendos conjuratos utriusque partis copias inter se comparat.

Postquam Romæ compertum fuit, Catilinam in castra Manliana profectum esse, senatus Catilinam & Manlium hostes judicavit. Decrevit præterea, uti consules delectum haberent, Antonius cum exercitu Catilinam persequi maturaret, Cicero urbi præsidio esset, *auctore Sallustio*, *cap.* 36.

Catilina jam bellum gerente, cum ejus socii in urbe relicti nondum essent deprehensi, Cicero Murenam consulem designatum defendit, ut ex ipsa oratione, *cap.* 27. & pro Flacco, *cap.* 39. apparet. Accusarunt eum de ambitu Ser. Sulpicius, M. Porcius Cato & Cn. Postumius. Sulpicius competitor ejus fuerat, & repulsam tulerat. Catonem Plutarchus in ejus vita scribit jurasse, accusaturum se quemcunque pecuniam populo dare cognovisset: ideoque Murenæ nomen ab eo delatum esse, quod is pecunia effecisset, ut consul cum Silano designaretur.

Defenderunt Murenam Q. Hortensius, M. Crassus & M. Cicero, qui, cum Hortensium eloquentiæ laude tum florentem superare contenderet, nullam partem noctis conquievit, us-

Tt 2 que

que eo ut nimiis curis & vigiliis afflictus, inferior quam ille in actione visus fuerit. Hæc Plutarchus *in Cicerone*, ut ego jampridem converteram, ubi quod alii *μὴ* addunt, alii *ἰκοτῶ*, pro *αὐτῶ*, legunt, nullo modo probare possum.

Interim P. Lentulus Sura legatos Allobrogum, qui Romam questum de avaritia magistratuum venerant, sollicitavit, eosque in Galliam ad suos cives cum literis misit. Cicero omni re, opera Q. Fabii Sangæ patroni civitatis Allobrogum cognita, L. Valerio Flacco & C. Pomptinio prætoribus imperavit, ut in ponte Mulvio per insidias Allobrogum comitatus deprehenderent. Igitur IV. Nonas Decembr. cum advesperasceret occulte eo profecti, tertia fere vigilia exacta, Allobroges cum comitatu & literis comprehenderunt, atque ad Ciceronem, cum jam dilucesceret, deduxerunt.

III. Nonas Cicero principes conjurationis ad se venire jussit, & senatum in ædem Concordiæ vocavit. Ibi T. Vulturcii & Allobrogum indiciis conjuratio omnis patefacta est. Introductis in senatum indicibus, Cicero constituit C. Cosconium, M. Messalam, P. Nigidium, Ap. Claudium, qui omnia indicum dicta, interrogata, responsa perscriberent. Quod ipse *pro Sylla* refert, *cap.* 14. Tum Lentulus, Cethegus, Statilius, Gabinius & Cæparius ex S. C. in custodiam sunt traditi. Quæ *Cicero in Catil.* III. *Sallustius*, *cap.* 40. *Plutarchus*, *Appianus & Dio* pluribus verbis exponunt.

Eo die senatus Ciceroni togato, non, ut multis, bene gestæ, sed ut nemini, conservatæ reipub. testimonium dedit, & singulari genere supplicationis Deorum immortalium templa patefecit, *in orat. in Pisonem*, *cap.* 3. Ejusdem supplicationis mentio est *Catil.* III. *cap.* 10. *&* IV. *cap.* 3. *Philip.* II. *cap.* 1. *&* XIV. *cap.* 8. *pro Sylla*, *cap.* 30. *& epist.* 4. *lib.* XV. *Famil.*

Sub noctem progressus in concionem Cicero, populo, qui frequens aderat, quidquid in senatu actum erat exposuit ea oratione, quæ tertia in Catilinam extat & nona Consularis numeratur, *epist.* 1. *lib.* II. *ad Attic.*

E concione Cicero, ut Plutarchus scribit, in domum vicini a populo deductus fuit, eo quod domi ejus in operto sacra Bonæ deæ a mulieribus & Vestalibus fierent. Ibi tum peracto sacrificio, cum ignis in ara jam extinctus putaretur, magna flamma e cineribus in altum sublata fuit. Quo ostento aliarum mentes perculsæ fuerunt: Vestales Terentiam Ciceronis conjugem maritum adire atque dicere jusserunt, quæ de patriæ salute agere instituisset, ea exequi ne dubitaret. Ostenti hujus mentio est quoque in Dionis Historia *lib.* XXXVII.

Postero die, pridie nonas Decembr. indicibus præmia constituta fuerunt, ut Cicero *in Catilin.* IV. indicat, *cap.* 3. Nonis Decembr. cum Cicero consul intelligeret, paratos esse, qui Lentulum & Cethegum eriperent, dispositis præsidiis & senatu convocato, retulit, quid de iis fieri placeret, qui in custodiam traditi erant.

Primus D. Junius Silanus, quia consul

consul designatus erat, sententiam rogatus, extremum supplicium in eos decrevit. Ei assensi sunt deinceps multi, donec ad Ti. Neronem sententiæ dictio pervenit. Hunc censuisse *Appianus* ait, ut comprehensi in vinculis haberentur, quoad Catilina bello profligatus esset.

Cæsar deinde prætor designatus censuit, eos publicatis bonis in vinculis per municipia habendos. Huic sententiæ, ait *Plutarchus*, cum & æquitatis plena, & ab homine eloquentissimo dicta esset, momenti Cicero non parum addidit: surrexit enim atque in utramque partem disseruit; partim illam Silani, partim hanc Cæsaris sententiam defendens. Quibus verbis summam quartæ orationis in Catilinam comprehendit. In qua Cicero de duabus sententiis contrariis ita disputat, ut non obscure in severiorem Silani inclinet. Atque hæc est decima oratio Consularis: quam in senatu Nonis Decemb. habitam fuisse ipse *epist.* 1. *lib.* II. *ad Att.* scribit; ut satis mirari nequeam, Silvium & Curionem affirmare, illam orationem VII. Idus dictam fuisse.

Cæsari deinceps omnes assensos esse usque ad Catonem *Appianus* & *Dio* tradunt. *Plutarchus* ait, Q. Lutatium Catulum primum contradixisse.

Inde M. Porcius Cato tribunus pl. designatus, adhuc admodum adolescens, pene inter ultimos rogatus sententiam, tanta vi animi atque ingenii invectus est in conjurationem ut ardore oris orationem omnium lenitatem suadentium societate consilii suspectam fecerit; sic impendentia ex ruinis incendiisque urbis & commutatione status publici pericula exposuit; ita consulis virtutem amplificavit, ut universus senatus in ejus sententiam transiret. Hæc Vellejus *lib.* II. *cap.* 35. tu lege Ciceronem *pro Sextio*, *cap.* 28.

Facto igitur S. C. in Catonis sententiam, supplicium de Lentulo, Cethego, Statilio, Gabinio, Cæpario in carcere sumptum est. Atque ita M. Cicero suis consiliis, suis laboribus, sui capitis periculis, sine tumultu, sine delectu, sine armis, sine exercitu, quinque hominibus comprehensis atque consossis, incensione urbem, internecione cives, vastitate Italiam, interitu rempubl. liberavit, *in orat. pro Sylla*, *cap.* 11.

Ad vesperum, cum Cicero, ut *Plutarchus* scribit, per forum se domum suam reciperet, non jam silentio cives, neque ordine illum deducebant: sed quocunque accesserat, omnes eum vocibus & plausu excipiebant, & servatorem ac conditorem patriæ appellabant. In foribus lampades & faces accensæ vicos & angiportus clarissima luce collustrabant, pro tectis mulieres stabant, ut eum virum honorarent & spectarent, qui clarissimis viris comitatus tanto splendore per forum ascenderet. Atque hæc facta sunt Nonis Decembr. quas Cicero semper in ore habebat, ut scribit *Brutus ad Att.* Vide *epist.* 9. *lib.* I. *Fam. epist.* 16. *lib.* I. & *epist.* 1. *lib.* X. *ad Att.* In consulatu M. Tullius legem quoque de legationibus liberis tulit, ne, sicut antea, infinitum; sed annuum tempus earum esset, *lib.* III. *de Legibus cap.* 8. Quæstor Ciceronis cos. fuit T.

Fa-

Fabius; *post Redit. in Senatu*, *cap.* 8. Antonii quæstor fuit P. Sextius, *pro Sextio*, *cap.* 3. Eodem anno Cicero consul L. Luculli currum triumphalem pene in urbem introduxit, *in Lucullo*, *cap.* 1. itaque Murenæ consulatum petenti exercitus totus Luculli, qui ad triumphum per eos dies venerat, præsto affuit, *pro Murena*, *cap.* 18. Eodem consule referente, primum decem dierum est supplicatio decreta Cn. Pompejo, Mithridate interfecto confectoque Mithridatico bello, *in orat. de Prov. Consul. cap.* 11.

Hactenus consulatum Ciceronis descripsimus. De quo M. Crassus ita dixit, *Se, quod esset senator, quod civis, quod liber, quod viveret, Ciceroni acceptum referre. Quoties conjugem, quoties domum, quoties patriam videret, toties se beneficium ejus videre*, epist. 11. lib. I. ad Att.

Maxime vero consulatum hunc Cn. Pompejus probavit, qui, ut Ciceronem primum decedens ex Syria vidit, complexus & gratulans, ejus beneficio patriam se visurum esse dixit, *Philip.* II. *cap.* 5. Idem vir abundans bellicis laudibus, Ciceroni multis audientibus hoc tribuit, ut diceret; frustra se tertium triumphum deportaturum fuisse, nisi ejus in rempubl. beneficio, ubi triumpharet, esset habiturus, *lib.* I. *de Officiis*, *cap.* 22.

Ciceronem præterea Q. Catulus princeps senatus & auctor publici consilii frequentissimo senatu parentem patriæ nominavit, *in Pisonem*, *cap.* 3. Neque solum Catulus, verum etiam multi alii sæpe in senatu Ciceronem patrem patriæ nominarunt, ut ipse testatur *pro Sextio*, *cap.* 57. In his *Plutarchus* numerat Catonem. De quo Appianus: *Cum Cato Ciceronem patrem patriæ appellasset, populus acclamavit: atque, ut quibusdam placet, hæc appellatio primum Ciceroni tributa, inde ad Imperatores pervenit.* Hinc Juvenalis Satyra VIII. vers. 243.

Roma parentem,
Roma patrem patriæ Ciceronem libera dixit.

Et Plinius *lib.* VII. *cap.* 10. M. Tullium sic affatur: *Salve primus omnium parens patriæ appellate.*

De Cicerone L. Gellius, vir clarissimus, in concione dixit, si ille consul, cum fuit, non fuisset, rempubl. funditus interituram fuisse, *post Red. ad Quirites*, *cap.* 7. Idem civicam coronam Ciceroni deberi a republ. dixit, *in Pisonem*, *cap.* 3. Vide *Gellium lib.* V. *cap.* 6.

Cum extremis diebus anni hujus novi tribuni pl. quia a. d. IV. Id. Decembr. magistratum inibant (ut supra ad annum DCLXXXVI. demonstravimus) res eas, quas Cicero consul gesserat, vexare cuperent, ille P. Sextium Capua arcessivit cum eo exercitu, quem tum secum habebat: cujus adventu tribunorum conatus sunt retardati; *Cicero pro Sextio cap.* 4. Hos tribunos Plutarchus Metellum & Bestiam nominat: sed L. Calpurnius Bestia tribunatu jam V. Id. abierat, quod Manutius & Corradus ex Sallustio monuerunt.

Quintus autem Metellus Nepos novus tribunus pridie Kalend. Januarii Ciceronem consulem abeuntem magistratu concionis habendæ potestate privavit. Cujus injuria Ciceroni tamen honori summo fuit. Nam cum

cum ille nihil ei nisi ut juraret, permitteret, magna voce juravit verissimum pulcherrimumque jusjurandum: quod populus item magna voce ipsum vere jurasse juravit; *epist.* 3. *lib.* V. *Fam.* Juravit autem se patriam conservasse, ut Plutarchus & Dio scribunt, & ipse Cicero in Pisonem, cap. 3. *Ego*, inquit, *cum in concione abiens magistratu dicere a tribuno plebis prohiberer, quæ constitueram; cumque is mihi tantummodo, ut jurarem, permitteret; sine ulla dubitatione juravi, rempublicam atque hanc urbem mea unius opera esse salvam. Mihi populus Rom. universus illa in concione non unius diei gratulationem, sed æternitatem immortalitatemque donavit, cum meum jusjurandum tale atque tantum juratus ipse una voce & consensu approbavit. Quo quidem tempore is meus domum fuit e foro reditus, ut nemo, nisi qui mecum esset, civium esse in numero videretur.* Hujus frequentiæ, qua abiens consulatu domum fuit reductus, mentio est *in ep.* 13. *lib.* I. *ad Att.*

Anno Urbis 691, *Ciceronis* 45,

Consules fuerunt

D. JUNIUS SILANUS, L. LICINIUS MURENA.

Ab his Consulibus lata fuit lex Junia Licinia, qua, ut leges trinundino die promulgarentur, pœna adjecta cavebatur. Cic. Philip. V. cap. 3. *Ubi lex Cæcilia & Didia? ubi promulgatio trinundinum? ubi pœnæ recenti lege Junia & Licinia?* Ejusdem legis meminit *in Vatinium cap.* 14. *& ad Atticum ep.* 9. *lib.* II. *& ep.* 15. *lib.* IV.

Initio hujus anni Catilina in agro Pistoriensi a C. Antonio proconsule cum exercitu cæsus est; *Sallustius Catil. cap.* 57. *Dio lib.* XXXVII. *Livius lib.* CIII. Vicit eum prælio M. Petrejus, Legatus Antonii, de quo Cicero *pro Sextio*, *cap.* 5. Victo Catilina Antonius laureatos fasces, ut Obsequens scribit, in Macedoniam provinciam tulit, cui per triennium deinde præfuit. Quia vero Antonius in fascibus insignia laureæ præferebat, imperator appellatus erat. Qua de re scripsi in Ligarianam. Itaque *Cic. ep.* 5. *lib.* V. *Fam.* qua Antonio T. Pomponium Atticum in Græciam proficiscentem hoc anno commendavit, *Imperatori* adscribit, quod Paulus Manutius sine causa miratur. Nam & Dio *lib.* XXXVII. aperte tradit, Antonium ob victoriam de Catilina, quamquam cæsorum numerus infra legitimum esset, Imperatorem appellatum fuisse.

Metellus tribunus pleb. a. d. III. Non. Januar. ut est *epist.* 2. *lib.* V. *Famil.* cum agere cœpisset, non in senatu, ut vir doctus annotavit, sed ad populum, ἐν τῷ ὁμίλῳ, ut *Dio* loquitur (fuisse autem diem comitialem vetus Kalendarium ostendit) tertio quoque verbo orationis suæ Ciceronem appellabat, cum clamaret, non licuisse ei, Lentulum, Cethegum & reliquos cives indicta causa necare: atque hoc crimen verbo Ciceroni, re senatui intendebatur, auctore Dione. Cicero Metello forti animo restitit, & orationem Metellinam contra concionem Metelli scripsit, cum ille prior scripsisset, *epist.*

epist. 10. *lib.* I. & *epist.* 12. *lib.* III. *ad Att.* Meminit Quintilian. *lib.* IX. *cap.* 3. *Gellius lib.* XVIII. *cap.* 17. *Priscianus lib.* IX. & X. Tunc etiam Metellus Celer, qui Galliam provinciam pro consule obtinebat, ad Ciceronem misit *epist.* 1. *lib.* V. *Famil.* querens Nepotem fratrem suum ab eo oppugnatum: cui Cicero *epist.* 2. respondet.

Hoc anno ex indicio L. Vettii equitis R. qui de Catilinæ sociis in urbe remanserant partim præsentes, partim cum citati non respondissent, damnati sunt, ut *Dio* scribit. In his fuerunt P. Autronius, Ser. Sylla, L. Varguntejus, M. Porcius Læca, C. Cornelius, quos Cicero *in orat. pro Sylla*, *cap.* 2. nominat. Damnati sunt lege Lutatia de vi publica: quod indicant hæc verba Ciceronis pro Cælio, cap. 29. *Quam legem Q. Catulus armata dissensione civium, reip. extremis pene temporibus, tulit: quæque lex, sedata illa flamma consulatus mei, fumantes reliquias conjurationis extinxit*.

Tum L. Torquatus, qui P. Cornelio Syllæ consulatum ante triennium eripuerat, ejusdem nomen de duplici conjuratione detulit. De priore, quæ L. Tullo, M'. Lepido coss. inita fuit, Q. Hortensius; de posteriore Cicero, qui illam anno superiore oppresserat, defendit oratione illa, quæ pro P. Sylla extat. Quam hoc tempore, condemnatis aliis conjuratis, habitam esse illa verba, *cap.* 32. argumento sunt: *Severitatem judiciorum, quæ per hos menses in homines audacissimos facta est, lenitate ac misericordia mitigate*. Huc accedit, quod homines docti tribunum illum quem Cicero ad lugendos conjuratos ex illis relictum videri ait, *cap.* 10. Metellum Nepotem esse non sine causa putant.

Eodem tempore, cum Sylla reus esset, domum Cicero in Palatio emit, ut Gellius scribit *lib.* XII. *cap.* 12. Domus emptæ a se meminit *epist.* 10. *lib.* I. *ad Att.* quam scripsit mense Januario anni sequentis. Quare non dubito, quin extremo hujus anni mense, cum Q. Fufius Calenus tribunatum pl. inivisset, Cicero scripserit *epist.* 6. *lib.* V. *Famil.* ad P. Sextium, qui, cum anno superiore C. Antonii consulis quæstor fuisset, hoc anno pro quæstore cum eodem in Macedonia erat. Vide *orat. pro Sextio*, *cap.* 5.

Cn. Pompejus, confecto jam bello Mithridatico, literas publice miserat: in quibus, quod gratulationem de rebus a se in urbe gestis prætermiserat, Cicero cum eo expostulat *epist.* 7. *lib.* V. *Famil.*

P. Clodius Ap. F. adolescens audax & insolens, Pompejæ uxoris C. Cæsaris amore captus, extremo hoc anno, cum Bonæ Deæ in domo Cæsaris pro populo fieret, in opertum cum veste muliebri venit; sperans se, quod imberbis esset, clam ingressum, ad Pompejam perventurum. Sed dum in amplis & laxis ædibus oberrat, ab Aureliæ matris Cæsaris ancilla conspicitur, nomenque rogatus, cum se Auram pedisequam Pompejæ quærere dixisset, ex voce agnoscitur, & a mulieribus in cubiculo ancillæ, cum qua domum ingressus erat, deprehenditur atque foras ejicitur, ut Plutarchus *in Cicerone & Cæsare* scribit. Cicero *in orat. de Harusp.*

Resp.

Resp. cap. 21. ait illum ancillarum beneficio emissum esse. Tu vide *epist.* 10. & sequentes *lib.* I. ad Atticum.

Anno Urbis 692, Ciceronis 46,

Consules fuerunt

M. PUPIUS PISO, M. VALERIUS MESSALA.

P. Clodii facinore patefacto, a Virginibus & Pontificibus id nefas est decretum: Cæsar deinde uxori nuntium remisit, & Clodium tribunus pl. accusavit, auctore Plutarcho in Cæsare. Accusatorem Clodii Cicero *de Harusp. Resp. cap.* 17. Lentulum nominat. Clodium incesti crimine a tribus Lentulis accusatum fuisse *Valerius lib.* IV. *cap.* 2. tradit. De Clodii judicio vide *epist.* 13. *lib.* I. *ad Att.* In eo M. Tullius testis productus, cum Clodius crimen ita refelleret, ut diceret, se illa nocte non Romæ, sed longe ab urbe Interamnæ apud Cassinium Scholam fuisse, Cicero contra pro testimonio dixit, illum ad se domum venisse & de quibusdam rebus egisse. Id quod verum erat. *Plutarchus, Cicero pro Domo, & Milone*, ibidemque *Asconius, Quintilianus lib.* IV. *cap.* 2. *Valerius lib.* VIII. *cap.* 5.

Absoluto Clodio, Cicero cum eo Idibus Maji in senatu contendit, *ep.* 13. *lib.* I. *ad Att.* Hoc anno Q. Tullius Cicero, M. frater prætor fuit: cumque prætores provincias sortirentur, Q. Ciceroni Asia obtigit, *ep.* 12. *lib.* I. *ad Att.* Obtinuit eam provinciam per triennium, cum L. Valerio Flacco successisset, ut ex orat. *pro Flacco, cap.* 14. intelligitur.

Eodem anno censores creatos fuisse, & lustrum condidisse, ex *lib.* I. *ad Att. & Dionis lib.* XXXVII. satis notum est. Hi Onuphrio sunt P. Servilius Isauricus & Mam. Æmilius Lepidus.

Ante hos Censores Ciceronem pro Archia dixisse, hæc verba orationis, *cap.* 5. quæ ex tanto numero interpretum nemo adhuc exposuit, arguunt: *Est enim obscurum, proximis censoribus hunc cum clarissimo imperatore L. Lucullo apud exercitum fuisse, superioribus cum eodem quæstore fuisse in Asia, primis Julio & Crasso nullam populi partem esse censam.*

L. Julium Cæsarem & P. Licinium Crassum censores fuisse primos post datam civitatem Archiæ anno DCLIV. diximus. Tertio anno post L. Marcius Philippus & M. Perperna censores lustrum LXVI. fecerunt, quo tempore Archias in Asia fuit cum Lucullo quæstore, qui per multos annos admirabili quadam laude provinciæ præfuit; *Cicero in Lucullo, cap.* 1. Censura deinde intermissa fuit usque ad annum urbis DCLXXXIII. quo L. Gellius, Cn. Lentulus lustrum LXVII. fecerunt, cum Lucullus in Asia bellum contra Mithridatem administraret. Atque hi Censores proximi ante Ciceronis consulatum censum egerunt. Nam qui Cotta & Torquato coss. creati fuerunt, propter dissensionem abdicarunt: illi autem, qui anno insequenti iis successerunt, intercedentibus tribunis pl. nihil agere potuerunt. Auctor Dio *lib.* XXXVII.

Itaque M. Tullius post consulatum ante

ante censores, qui hoc anno creati fuerunt, A. Licinium Archiam, cui Gracchus quidam civitatis controversiam moverat, defendit illa oratione, quæ extat. In qua primo eum civem esse probat: deinde reliqua oratione ornat, ut civitate Romana dignum esse demonstret. Corradus *ex epist.* 13. *lib.* I. *ad Att.* putat, Ciceronem pro Archia dixisse Metello & Afranio coss. sed qui, quod inchoavit, nondum perfecit, nihil scripsisse videri potest.

Hoc anno Pompejus tertium triumphum de Mithridate, Tigrane, plurimisque regibus ac gentibus per biduum III. & prid. Kal. Octobr. ut est in Fastis Capitol. egit. Trium triumphorum Pompeji mentio est *lib.* II. *de Divinat. cap.* 9. De iisdem Cicero pro Balbo, *cap.* 6. *Cujus tres triumphi testes essent, totum orbem terrarum nostro imperio teneri*. Eodem anno C. Cæsar, cum esset in Hispania prætor, populum Gaditanum summis ornamentis affecit, controversias sedavit, jura ipsorum permissu statuit, & inveteratam quondam barbariam ex Gaditanorum moribus disciplinaque delevit, ut Cicero in eadem oratione *cap.* 19. testatur.

Tum quoque C. Pomptinius, qui anno superiore in Galliam ulteriorem ex prætura missus erat, Allobrogas domuit, ut copiose Dio *lib.* XXXVII. narrat. Meminit Cicero *in orat. de Provinciis Consf. cap.* 13. & Livius *lib.* CIII. Nonis Decemb. Cicero *ad Attic.* scripsit *epist.* 14. *lib.* I.

Anno Urbis 693, *Ciceronis* 47,

Consules fuerunt

Q. CÆCILIUS METELLUS CELER, L. AFRANIUS.

De his consulibus Cicero *lib.* I. *ad Att.* Primis hujus anni mensibus Tullius in urbe fuit, *epist.* 15. & 16. *lib.* I. *ad Att.* effecitque, ne Q. fratri in Asia succederetur, *ep.* 1. *lib.* I. *ad Q. Fratr.*

L. Flavius tribunus pl. legem Agrariam auctore Pompejo promulgavit de agris dividendis militibus Pompeji & plebi, de qua Cicero *lib.* I. *ad Att.* & Dio *lib.* XXXVII. qui scribit Metellum consulem tum a Flavio in carcerem ductum fuisse: unde Cicero, epist. I. lib. II. ad Atticum, *Nunc consule in carcere incluso*. P. Clodius, ut idem *Dio* scribit, tribunatus cupidus, primum tribunos quosdam submisit, qui legem ferrent, ut patriciis quoque ejus magistratus capiundi potestas esset. Quod ubi non persuasit, patriciatum ejuravit, atque in concionem progressus ad plebem transiit. In hanc sententiam *Dio*. Cicero vero *epist.* 15. *libri* I. *ad Att.* ita scribit: *C. Herennius tribunus pleb. ad plebem P. Clodium traducit: idemque fert, ut universus populus in campo Martio suffragium de re Clodii ferat*. Addit Dio: *Clodius tribunatum statim petiit: sed creatus non est, Metello ei resistente: qui & propinquus Clodii erat, & ea, quæ ille agebat, non probabat. Prætendebat vero adoptionem more majorum non esse factam: quia plebejus, nisi lege curiata, fieri nemo*

pos-

posset. Apud Dionem ἐν τῇ εἰσφορᾷ τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου, mendose est pro τοῦ φρατριατικοῦ, quod *ex lib.* XXXIX. cognoscitur, ubi, τὴν εἰσφορὰν τοῦ φρατριατικοῦ de Clodii adoptione agens dicit.

Clodio igitur tum frater Metellus & concors senatus principi Cn. Pompejo sententiam dicenti acerrime una voce ac mente restitit. *Cicero de Harusp. Resp. cap.* 21. Metellus etiam consul incipientem furere Clodium atque conantem, sua se manu interfecturum, audiente senatu, dixit, *pro Cœlio cap.* 24.

Idibus Martiis hujus anni Cicero Commentarium consulatus sui Græce compositum ad Atticum misit, *epist.* 16. *lib.* I. Misit eundem Rhodum ad Posidonium, ut ornatius de iisdem rebus scriberet. Ille vero rescripsit, se illud ὑπόμνημα cum legeret, non modo non excitatum esse ad scribendum, sed etiam plane perterritum, *ep.* 1. *lib.* II. *ad Att.* Ciceronem ἐν τῷ περὶ τῆς ὑπατείας Plutarchus in Cæsare adducit. Scripsit etiam Cicero de consulatu suo versibus tres libros. *Tertium poema expectato*, inquit *epist.* 16. *lib.* I. *ad Att.* & *epist.* 3. *lib.* II. *Sed me κατακλεὶς mea illa commovet, quæ est in libro tertio*. Libro etiam primo *de Divin. cap.* 11. Q. frater plures versus ab Urania Musa *in secundo de consulatu* pronuntiatos commemorat, quorum tres ex libris Consulatus Ciceronis Lactantius adducit *lib.* III. *cap.* 17.

De Prognosticis, quæ Atticum propediem expectare jubet, *epist.* 1. *lib.* II. quid dicam non habeo. Certe quæ *lib.* I. *de Divin. cap.* 11. Ciceronis Prognosticis adducuntur, Aratea sunt, atque Διοσημείαις Græce extant. Priscianus quoque lib. X. XVI. & XVIII. Ciceronem *in Prognosticis* citat: verum, quos adducit versus, ex Arato expressi sunt.

Post Idus Martii hujus anni Cicero aliquandiu ruri fuit. Romam autem e Pompejano se recepit a. d. IV. Id. Maji, *epist. ult. lib.* I. *ad Att.* Kal. Junii Antium profectus fuit, *epist.* 1. *lib.* II. *ad Att.*

Hoc anno Q. Metellus Nepos prætor portoria Italiæ lege lata sustulit, auctore Dione. De portoriis Italiæ sublatis Cicero *ep.* 16. *lib.* II. *ad Att.* Sub idem tempus, ut *Dio* scribit, Faustus Syllæ F. in honorem patris munus gladiatorium, & magnificum epulum populo dedit: balneas etiam cum oleo gratuito præbuit. Hoc munus Faustum testamento patris debuisse Cicero *pro Sylla* ait, *cap.* 19. Hoc est Fausti adolescentis nobilissimi epulum magnificentissimum, ex quo Vatinium famem suam explesse Cicero *in Interrogatione* ait, *cap.* 13.

Hoc anno conspiratio inter tres principes civitatis facta est, Cn. Pompejum, M. Crassum & C. Cæsarem, de qua Cicero *lib.* II. *ad Atticum*.

Anno Urbis 694, *Ciceronis* 48,

Consules fuerunt

C. JULIUS CÆSAR, M. CALPURNIUS BIBULUS.

Cum C. Antonio C. Octavius in Macedonia anno superiore successisset, ut cognoscitur *epist.* 1. *lib.* II. *ad Att.* Antonius hoc anno lege Lutacia de vi accusatus est a M. Cælio,

ut est in orat. *pro Cælio*, *cap.* 29. & 31.

Antonium apud Cn. Lentulum Claudianum (sic lego ex libris olim impressis) reum factum esse a Q. Fabio Maximo Cicero *in Vatinium*, *cap.* 11. demonstrat; sed, an de eodem crimine Cælius & Maximus accusarint, mihi non constat. Hoc *Dio lib.* XXXVIII. scribit, Antonium de Catilinæ conjuratione in judicium adductum, propter male administratam provinciam condemnatum fuisse. Cicero vero *pro Cælio* ait, *c.* 31. Antonio nocuisse opinionem maleficii cogitati. Antonius condemnatus in Cephalenia exulavit, auctore Strabone *lib.* X. nec a M. Antonio fratris filio cum aliis exulibus restitutus fuit, *Philipp.* II. *cap.* 23.

De sua defensione Cic. *pro Domo*, *cap.* 16. ita inquit: *Hora fortasse sexta diei questus sum in judicio, cum C. Antonium collegam meum defenderem, quædam de republ. quæ mihi visa sunt ad illius miseri causam pertinere; hæc homines improbi ad quosdam viros fortes longe aliter, atque a me dicta erant, detulerunt: hora nona, illo ipso die, tu es adoptatus.* Hinc Suetonius in Julio, cap. 20. *Cicerone in judicio quodam deplorante temporum statum, P. Clodium inimicum ejus, frustra jampridem a patribus ad plebem transire nitentem, eodem die horaque nona traduxit.*

Transiit Clodius ad plebem adoptione, quæ arrogatio dicitur. Adoptatus fuit a P. Fontejo. Contra quam adoptionem Cicero *pro Domo sua* disputat. De eadem Sueton. in Tiberio, cap. 2. *P. Clodius ob expellendum urbe Ciceronem plebejo homini atque etiam natu minori in adoptionem se dedit.* In hac adoptione Cæsar legem Curiatam tulit, Pompejus in auspicio fuit, *epist.* 7. & 12. *lib.* II. *ad Att. de Harusp. Resp. cap.* 23. Tullius mense Aprili & Majo extra urbem Antii, in Pompejano, Formiano & Arpinati in literis vixit: ibique *epist. quarta & seqq. usque ad* 18. *lib.* II. ad Atticum misit.

Attico deinde in Epirum profecto, Cicero se Romam recepit, & ea, quæ in sequentibus epistolis leguntur, ad Atticum scripsit. Consiliis publicis nullis, ut est *epist.* 23. intererat, totumque se ad forensem operam laboremque contulerat.

Tum A. Thermus bis Cicerone defendente absolutus est, *pro Flacco*, *cap.* 39. Tum quoque L. Valerius Flaccus, qui ex prætura, quam Cicerone consule gesserat, Asiam provinciam obtinuerat, a D. Lælio repetundarum accusatus, a Q. Hortensio & M. Cicerone defensus est. Ciceronis oratio extat: de Hortensii defensione vide *epist. ult. lib.* II. *ad Attic.*

Hoc anno P. Vatinius, qui in Dionis libris Πάπλιος Ἀσῖνος non sine mendo nominatur, tribunus plebis Cæsari consuli in omni re obsecutus est, eaque gessit, quæ a Cicerone in interrogatione *in Vatinium* reprehenduntur.

Lege Vatinia Cæsari data in quinquennium fuit Gallia citerior cum Illyrico, & tribus legionibus, quibus Senatus Galliam ulteriorem cum alia legione adjecit. *Dio*, *lib.* XXXVIII. *Plutarchus*, *Sueton. in Jul. cap.* 22. & *Orosius*, *lib.* VI. *cap.* 7.

In hoc imperio Cæsar Ciceronem sibi

sibi legatum esse volebat, lib. II. ad Att. ep. 19. & epist. 18. *A Cæsare*, inquit, *valde liberaliter invitor in legationem illam, sibi ut sim legatus*. Et de Provinciis Conf. cap. 17. *Me, ut sibi essem legatus, non solum suasit, verum etiam rogavit*.

Consul Cæsar leges multas tulit, quæ ab ipso Juliæ sunt appellatæ. De quibus Dio, *lib.* XXXVIII. & Cicero de Harusp. Resp. cap. 23. *Tum leges Julias, contra auspicia latas, & hic & in concionibus dicere*.

Tulit præterea, ut ager Campanus iis, qui ternos pluresve liberos haberent, divideretur, *Suetonius in Jul. cap.* 20. & *Vellejus, lib.* II. *cap.* 24. Curatores etiam, qui agros dividerent, constituit vigintiviros ex iis, qui plurimos honores gessissent, atque ad eam rem quam maxime idonei essent, auctore Dione initio *lib.* XXXVIII. Suetonius quoque *in Augusto, cap.* 4. vigintiviros agrum Campanum plebi Julia lege divisisse ait. In his fuit Cosconius. Quo mortuo Cicero in ejus locum invitatus fuit, *ep.* 19. *lib.* II. *ad Att.* In iisdem fuit Cn. Tremellius Scrofa, quo de Varro, *lib.* I. *de Re Rust. cap.* 2. Nominat eosdem *Frontinus* & *Plinius, lib.* VII. *cap.* 52. Sed Cicero viginti-viratum repudiavit, quod Quintilianus, *lib.* XII. *cap.* 1. scribit, & ipse, *epist.* 2. *lib.* IX. *ad Attic.* de Cæsare inquit, *Repudiari se totum, magis etiam quam olim in viginti-viratu putabit; ac solet, cum se purgat, in me conferre omnem illorum temporum culpam: ita me sibi fuisse inimicum, ut ne honorem quidem a se accipere vellem*. Paterculus quoque *lib.* II. *cap.* 45. in commemoratione exilii Ciceronis addit: *Hoc sibi contraxisse videbatur Cicero, quod inter vigintiviros dividendo agro Campano esse noluisset*.

Hic scrupulum injicit oratio *de Provinciis Conf.* in qua, *cap.* 17. Cicero ait, se a Cæsare fuisse rogatum, ut quinqueviratum acciperet, eumque se obstinatione quadam sententiæ repudiasse. Præterea quinque viri nominantur *ep.* 7. *lib.* II. *ad Att.* Sunt viri doctissimi, in rebus Romanis cognoscendis diu multumque versati, qui scribunt Cæsarem ad æstimationem agri Campani viginti-viros creasse: ac præterea quinque, qui æstimatum dividerent. Dant illi quidem testem in hanc rem *Dionem*: sed verba, quibus hoc demonstretur, in Græca ejus historia invenire equidem adhuc nulla potui.

Comitiis tribuniciis P. Clodius Pulcher tribunus plebis factus fuit opera Cæsaris, ut scribit *Dio*, & *Plutarchus in Cæsare*. Etsi autem Pompejus Clodium omni cautione, fœdere, execratione devinxerat, nihil in tribunatu contra Ciceronem esse facturum, ut est *pro Sextio*, *cap.* 7. ille tamen in fide non mansit: sed tribunus plebis factus, continuo se in Ciceronem convertit. Qua de re dicemus, si prius illud admonuerimus, hunc tertium fuisse annum imperii Q. Ciceronis in Asia. Quo ad duos priores adjuncto, M. Cicero epistolam illam pulcherrimam, quæ est prima *lib.* I. *ad Q. Fratrem*, misit, in qua omnia præcepta bene administrandæ provinciæ ita persequitur, ut amplius nihil requiri possit. Ejusdem anni ultimis mensibus scripsit *epistolam secundam*

ad

ad Fratrem, ut ex ipsa cognoscitur.

Anno Urbis 605, Ciceronis 49.

Consules fuerunt

L. CALPURNIUS PISO CÆSONIUS, A. GABINIUS.

Prætores hujus anni a Suetonio *in Julio*, *cap.* 23. nominantur duo, C. Memmius & L. Domitius. C. Memmium prætorem ex lege Licinia & Junia edidisse, ut Vatinius adesset die tricesimo, Cicero *in Vatinium* ait. Piso & Gabinius sunt duo funesti, non consules, sed latrones atque eversores reipublicæ, quos suis coloribus Cicero multis locis depinxit: ut in orat. post Reditum, *cap.* 4. pro Domo, *cap.* 9. pro Sextio, *cap.* 7. de Provinc. Consl. *cap.* 3. in Pisonem, *cap.* 4. & alibi. His consulibus sedentibus, inspectantibus atque adeo adjuvantibus, M. Tullius conservator patriæ a sceleratissimo tribuno plebis in exilium ejectus est.

Clodius enim, ut Dio, *lib.* XXXVIII. scribit, sperans, facile se Ciceronem oppressurum, si prius senatum, equites & plebem sibi conciliasset, quatuor leges, populares illas quidem, sed reipublicæ perniciosas, initio hujus anni, quod Cicero *in Pisonem*, *cap.* 4. significat, tulit: unam, ut frumentum populo gratis daretur: alteram, ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cœlo servaret: tertiam de collegiis restituendis, novisque instituendis: quartam, ne quem Censores in senatu legendo præterirent, neve qua ignominia afficerent, nisi qui apud eos accusatus & utriusque Censoris sententia damnatus esset. Hæc Asconius in *Pisonianam*, Dio, *lib.* XXXVIII. & Cicero passim.

Alias deinde rogationes idem Clodius uno eodemque tempore promulgavit, unam de provinciis consulum nominatim, alteram de Ciceronis pernicie, ut ait *pro Sextio*, *cap.* 10. Pactus enim cum consulibus, Gabinio Syriam, Babylonem, Persas; Pisoni Achajam, Thessaliam, Græciam, Macedoniam, omnemque Bœotiam dedit: *Cicero de Provinciis & in aliis Orationibus*.

Ad Ciceronis perniciem lex illa pertinebat, qua tulit, Qui civem Romanum indemnatum interemisset, ei aqua & igni interdiceretur: *cujus verbis etsi non nominabatur Cicero, tamen solus petebatur*, inquit Paterculus, *lib.* II. *cap.* 45. Idemque scribit Dio, *lib.* XXXVIII. atque idcirco Tullius hoc privilegium appellat, vide orat. *pro Domo cap.* 14. Reus igitur Cicero, ut *Plutarchus* scribit, vestem mutavit, & sordidatus populo supplicavit. Tum Clodius illi omnibus vicis occurrebat stipatus hominibus contumeliosis & temerariis, qui petulanter mutationem vestis & habitum Ciceronis exagitantes, multisque locis luto & lapidibus in eum conjectis, supplicationes impediebant.

Cum Cicerone tamen primum omnis fere ordo equester vestem mutavit: eumque nobilissimi adolescentes numero ad viginti millia sordidati, deprecatores ejus salutis, comitabantur. Deinde cum senatus frequens convenisset, ut vestem tanquam in publico luctu mutandam cen-

cenſeret, idque conſules vetarent, & Clodius cum armis ad curiam verſaretur, ſenatores non pauci e ſenatu, veſtibus diſciſſis & clamore ſublato, ſe proripuerunt. Hactenus Plutarchus. Dio, *lib.* XXXVIII. tradit, equites in Capitolium tunc conveniſſe, atque ad conſules & ſenatum miſiſſe legatos non ſolum e ſuo ordine, verum etiam ſenatores duos, Q. Hortenſium & C. Curionem, qui pro Cicerone deprecarentur. Unde Cicero *pro Sextio*, *cap.* 11. ait: *Cum incredibilis in Capitolium multitudo ex tota urbe cunctaque Italia conveniſſet, veſtem mutandam omnes meque omni ratione defendendum putarunt.*

Erat tum ſenatus in æde Concordiæ, & Gabinium conſulem, Piſone abſente, orabat. Equites quoque Romani, & omnes boni veſte mutata ſe pro Ciceronis capite ad pedes Gabinii projecerunt: quorum precibus ab illo repudiatis, vir incredibili fide, magnitudine animi, conſtantia, L. Mummius, ad ſenatum de republica retulit, ſenatuſque frequens veſtem pro Ciceronis ſalute mutandam cenſuit, *pro Sextio*, *cap.* 11. *Dio* hunc Mummium vocat L. Ninnium Quadratum, & ſcribit, eum populo auctorem fuiſſe, ut tanquam in aliqua publica calamitate veſtem pro ſalute Ciceronis mutaret. *Pro me*, inquit Cicero *poſt Reditum ad Quir. cap.* 3. *ſenatus hominumque præterea viginti millia veſtem mutaverunt.* Sed conſules edixerunt, ut ad ſuum veſtitum ſenatores redirent. Vide *orationes poſt Reditum*, *pro Domo*, *pro Sextio*, *&* *in Piſonem*.

Tum Gabinius L. Ælium Lamiam equeſtris ordinis principem relegavit, quod Dio *lib.* XXXVIII. dicit, ἐκ τῆς πολιτείας ἐξήλασε. Meminit Cicero poſt Reditum in Senatu, pro Sextio, in Piſonem, & epiſt. 16. lib. XI. Famil.

Itaque Cicero, non ſolum a conſulibus, verum etiam a Cn. Pompejo proditus & derelictus, maluit urbe cedere, quam bonorum vitam ſervis armatis objicere, quod ipſe *in Orationibus* non ſemel teſtatur. Habebat domi ſuæ Minervæ ſignum, idque longo tempore religioſiſſime coluerat. Cum autem ex urbe diſceſſurus eſſet, hoc ſignum in Capitolium delatum ibi dedicavit & ſubſcripſit, MINERVÆ CUSTODI URBIS. *Plutarchus*, & *Dio*. Hæc eſt illa Minerva cuſtos urbis, de qua Cicero, *epiſt.* 25. *lib.* XII. *Familiar.* & *lib.* II. *de Legibus*, *cap.* 17. *Dio*, *lib.* XLV. Ἀθηνᾶν φυλακίδα nominat.

Diſcedentem M. Tullium omnes boni flentes proſecuti ſunt, ut ipſe *pro Domo*, ait *cap.* 22. Ceſſiſſe urbe Ciceronem puto menſe Martio extremo. Nam, ut ex Plutarchi *Cæſare*, & primo Commentario *de Bello Gallico*, *cap.* 6. intelligitur, cum Helvetios a. d. v. Kal. Apr. de finibus ſuis exire conſtituiſſe Cæſar cognoviſſet, maturavit ab urbe proficiſci. Atque octavo die ad Rhodanum pervenit. Neque tamen prius Cæſar ad exercitum abiit, quam Ciceronem per Clodium Italia expuliſſet, *auctore Plutarcho*.

Ubi compertum fuit Ciceronem diſceſſiſſe, Clodius de exilio ejus ad populum tulit, atque edictum propoſuit, ut illi aqua & igni interdiceretur, & ne intra quingenta millia paſſuum ab Italia tecto reciperetur.

retur. Hæc Plutarchus *in Cicerone*, quibus gemina scribit *Dio*, *lib.* XXXVIII. in eo tamen dissentit, quod Ciceroni lege Clodia irrogatum fuisse ait, ne intra stadium tria millia septingenta quinquaginta, id est, millia passuum CCCLXIX. fere, ab urbe illi esse liceret. Cicero, *epist.* 4. *lib.* III. *Ad Att.* in lege hoc correctum fuisse ait, ut sibi ultra quadringenta millia liceret esse. *Dio* hoc quoque legi adjectum fuisse tradit, ut si Tullius intra spatium definitum visus fuisset, & ipse, & qui cum recepissent, impune interficerentur. Hinc Cicero *pro Domo*, cap. 20. *Pœna est, qui receperit: quam omnes neglexerunt*. Pœnam neglectam fuisse, omnibus reverentibus M. Tullium, comiterque excipientibus & prosequentibus, *Plutarchus* quoque scribit.

Clodius præterea villas Ciceronis ejecti inflammavit, & domum in Palatio incendit, atque in area templum Libertatis extruxit, *Plutarchus*, *Dio* & *Cicero pro Domo*, *cap.* 42. Bona diripiebantur atque ad consules deferebantur. Columnæ marmoreæ ex ædibus ad socrum Pisonis portabantur: in fundum autem Gabinii vicini consulis, non modo instrumenta aut ornamenta villæ Tusculanæ, sed etiam arbores transferebantur. Hæc Cicero *pro Domo*, *cap.* 24. *post Reditum in Senatu*, *cap.* 7. *pro Sextio*, *cap.* 24 & *in Pisonem*, *cap.* 11. Templum Libertatis, *νεὼν ἐλευθερίας*, Cicero, II. *lib. de Legibus*, *cap.* 17. templum Licentiæ vocat.

Pulsum M. Tullium pedibus iter per Lucaniam Siciliam versus fecisse *Plutarchus* scribit. Naryce Locridis fuit VI. Idus Aprilis, ibique scripsit epistolam *secundam lib.* III. *ad Att.* Inde Cicero Vibonem venit, quod est oppidum Lucaniæ ad fretum, & a Locris conditum prius Hipponium appellatum fuit, *Strabo lib.* VI. *Cæsar* III. *de Bello Civili*, *cap.* 101. Ibi, ut Plutarchus scribit, Vibius homo Siculus, qui cum alia multa commoda ex Ciceronis amicitia perceperat, tum eo consule præfectus fabrum fuerat, illum in ædes quidem non recepit, sed fundum se ipsi adsignaturum denunciavit. Sic illa Plutarchi verba, *χωρίον δὲ καταγράψειν ἐπηγγείλατο*, ego jam pridem converteram: cum præsertim alibi quoque verbum *καταγράφειν* pro attribuere & assignare usurpatum notassem, ut *περὶ φιλαδελφίας ἕτεροι δὲ, παλλακίσι καὶ πόρναις οἰκίας καὶ ἀγροὺς καταγράψαντες, ὑπὲρ οἰκοπέδου καὶ γωνίας πρὸς ἀδελφοὺς διαμονομαχοῦσι*. Merito igitur Xylander noster a Bocchi & Corradi falsis interpretationibus discessit.

Cicero se ad Vibonem in fundo Sicæ fuisse ad Atticum scribit *epist.* 2. & 4. *lib.* III. Siciliam, quam Cicero petebat, eo tempore obtinebat C. Virgilius (Γάϊος Οὐεργίλιος est apud Plutarchum) prætor is Ciceroni scripsit, ne in Siciliam veniret. Quare consilio repente mutato iterum a Vibone Brundusium terra petere contendit, ut ipse *pro Plancio cap.* 4. enarrat. In eo itinere III. Idus Apr. Thurii scripsit *epist.* 5. *lib.* III. *ad Att.* & XIV. Kal. Maij Tarenti sequentem. Eodemque die se Brundusium venisse *epist.* 7. ejusdem libri scribit. Urbem ipsam ingressus non est: sed in hortos M. Lenii

Flac-

Flacci ſe contulit, *pro Plancio*, *cap.* 41. meminit etiam *in Sextiana*, *cap.* 63. Apud M. Lenium dies XIII. fuit, *epiſt.* 4. *lib.* XIV. *Famil.*

Pridie Kal. Maji, cum Brunduſio proficiſcens Dyrrhachium vento ſecundo tranſmitteret atque adverſus ex alto reflaſſet, rejectus eſt: deinde iterum in altum provectus Dyrrhachium pervenit. Ubi, cum e navi in terram egreſſurus eſſet, terræmotum & maris convulſionem extitiſſe ferunt; unde haruſpices conjiciebant, illius exilium non fore diuturnum, quod hæc mutationis ſigna eſſent. Hæc *Plutarchus*. Dyrrhachio aliquorum dierum viam in Macedoniam ad Planciumque perrexit, & cum eo Theſſalonicam X. Kalend. Junii venit, *pro Plancio*, *cap.* 41. & *epiſt.* 8. *lib.* III. *ad Att.* Theſſalonicæ Cn. Plancius ſua liberalitate Ciceronem per menſes ſeptem retinuit. Quo tempore plures epiſtolas ad Atticum ſcripſit, quæ *lib.* III. *ab octava uſque ad* XXII. leguntur.

Interim Q. Cicero, cum jam Aſiam per triennium obtinuiſſet, de provincia ante Kal. Maji deceſſit, *epiſt.* 9. *lib.* III. *ad Att.* Fratrem aliquanto poſt ſuum diſceſſum ex provincia veniſſe ait *pro Domo*, *cap.* 23. meminit quoque *in Sextiana*, *cap.* 31. Itaque M. Cicero Idib. Junii ad eum miſit *epiſt.* 3. *lib.* I. & *deinceps ſequentem*. Tertio Non. Octob. Theſſalonica ad Terentiam uxorem miſit *epiſt.* 2. *lib.* XIV. *Fam.*

Redeamus nunc ad acta urbana. Cicerone expulſo Clodius legem promulgavit de Ptolemæo rege Cypri, ut bona ejus publicarentur, & regnum in provinciæ formam redigeretur: idque negotium M. Catoni mandatum eſt, quo de Cicero ſæpe, *Plutarchus in Catone*, *Appianus l.* II. *Dio lib.* XXXVII. Kal. Junii, ut eſt *in orat. pro Sextio*, *cap.* 27. decrevit Senatus frequens de Ciceronis reditu, diſſentiente nullo, referente L. Mummio tribuno pl. interceſſit Ælius Ligus. Pompejus quoque illo tempore ſe accuſans, ut *Plutarch.* ſcribit, quod Ciceronem prodidiſset, de illius reditu, amicorum opera adjutus, agere cœpit.

Reſiſtente Clodio placuit Senatui, nihil in rep. decernere, nulla de re agere, niſi Cicero ab exilio revocaretur. Hinc Cicero pro Sextio, cap. 31. *Omnia ſenatus rejiciebat, niſi de me primum conſules retuliſſent.* Et in Piſonem, cap. 13. *An tum eratis conſules, cum quacunque de re verbum facere cœperatis, aut referre ad ſenatum, cunctus ordo reclamabat: oſtendebatque, nihil eſſe vos acturos, niſi prius de me retuliſsetis?* De eadem re vide epiſt. 24. lib. III. ad Att.

Initur deinde conſilium de interitu Cn. Pompeji, ait Cicero *pro Sextio*, *cap.* 32. quam rem Aſconius *in Milonianam*, *cap.* 14. ſic exponit: *Cum III. Idus Sext. Pompejus in ſenatum veniſſet, dicitur ſervo P. Clodii ſicam excidiſſe, eaque ad Gabinium conſulem delata dictum eſt, ſervo imperatum a P. Clodio, ut Pompejus occideretur. Pompejus ſtatim domum rediit, ex eo* (a) *domi tenus.* Et Cicero pro Milone, cap. 17. *Comprehenſus eſt in templo Caſtoris ſervus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompejum interficiendum collocarat. Extorta eſt confitenti ſica de manibus, caruit fore* Pom-

(a) *Domi tenus*] Forte, *Domitenus*. Vide Tomo noſtro VI. *pag.* 251. *col.* 2.

Pompejus postea, *caruit senatu*, *caruit publico*. Huc pertinet illud Paradoxo IV. *Ante senatum tua sica deprehensa est*. Et in Pisonem, cap. 12. *Deprehensus cum ferro ad senatum is*, *quem ad Cn. Pompejum interimendum collocatum fuisse constabat*. Meminit etiam *pro Domo*, *cap.* 25.

Quarto Kalend. Novembris octo tribuni pl. de Ciceronis reditu legem promulgarunt, iisdemque referentibus P. Lentulus, cos. designatus, præstantissimam de Cicerone sententiam dixit, *pro Sextio*, *cap.* 32. *post red. in Senatu*, *cap.* 4. & *epist.* 23. *lib.* III. *ad Att.* Thessalonica Cicero se Dyrrhachium recepit: ibique IV. Kal. Decembr. scripsit ad Terentiam *ep.* 1. *lib.* XIV. *Famil.* & partem *epistolæ* 22. *lib.* III. *ad Att.* Pridie Kal. Decemb. inde misit ad Terentiam *epist.* 3. *lib.* XIV. & *ad Atticum epist.* 23. *lib.* III. & deinceps *quatuor reliquas ejusdem libri*. Exierunt deinde paludati in provincias consules, Piso in Macedoniam, Gabinius in Syriam, *Cicero pro Sextio*, *cap.* 33.

IV. Idus Decemb. novi tribuni pl. T. Annius Milo, P. Sextius, C. Sestilius, M. Cispius, T. Fadius, M. Curtius, C. Messinius, Q. Fabricius, Sex. Atilius Serranus & Numerius Quintius, magistratum inierunt, *pro Sextio*, *cap.* 33. & *post Reditum in Senatu*, *cap.* 8.

Anno Urbis 696, *Ciceronis* 50,

Consules fuerunt

P. CORNELIUS LENTULUS SPINTHER, Q. CÆCILIUS METELLUS NEPOS.

Prætores eodem anno fuerunt L. Cæcilius, M. Calidius, C. Septimius, Q. Valerius, P. Crassus, Sex. Quintilius, C. Cornutus & Ap. Claudius Pulcher, *Cicero post Reditum in Senatu*, *cap.* 9.

Kalendis Januarii P. Lentulus simulac de solemni religione retulerat, nihil humanarum rerum sibi priusquam de Cicerone agendum judicavit. Tum princeps rogatus sententiam L. Cotta dixit, nihil de Cicerone actum esse jure, nihil more majorum, nihil legibus, proptereaque lege illi opus non esse: verum Pompejus censuit, ut ad Senatus auctoritatem populi beneficium adjungeretur. Atque eo die confecta res esset, nisi Sex. Atilius tribunus plebis non ausus intercedere, noctem sibi ad deliberandum postulasset. Hęc Cicero *post reditum ad Quirites*, *cap.* 5. *pro Domo*, *cap.* 26. *pro Sextio*, *cap.* 34. & *lib.* III. *de Legibus*, *cap.* 19.

Postea res acta est in Senatu alia nulla, & cum variis rationibus impediretur, voluntate tamen perspecta senatus, causa ad populum VIII. Kal. Feb. fuit delata, quo die Clodiani, cæde in foro maxima facta, flumine sanguinis reditum Ciceronis intercludendum putaverunt, *post Reditum ad Quirites*, *cap.* 5. & *pro Sextio*, *cap.* 35.

Clodius enim, ut *Dio lib.* XXXIX. scribit, illo die cum lex ad populum ferretur, acceptis a fratre Appio gladiatoribus, quos ille in funere Marci propinqui sui daturus erat, impetu in multitudinem facto, multos vulneravit multosque occidit. Tum in foro tribuni plebis vulnerati fuerunt, & Q. Cicero inter cadavera tam-

tamquam occisus jacuit, *Plutarchus* & *Cicero pro Sextio*, *cap.* 35. Crudelissimæ cædis eo tempore in foro factæ mentio est etiam *in Miloniana*, *cap.* 14.

Clodium Milo tum de vi postulavit: sed in judicium non adduxisse *Dio* scribit, quod nondum creati essent Quæstores, per quos judicum sortitionem fieri oporteret, Neposque Prætori edixisset, ne quod judicium ante, quam judices forte deligerentur, fieri pateretur. Quæstores autem, nisi habitis prius comitiis ædiliciis, quibus, hac de causa mora potissimum afferebatur, creari non poterant. In hanc sententiam *Dio:* Cicero vero *in Sextiana* ait *cap.* 41. consulem, prætorem, tribunum plebis nova novi generis edicta proposuisse: ne reus adesset, ne citaretur, ne quæreretur; ne mentionem omnino cuiquam judicum, aut judiciorum facere liceret. Quo pertinet illud de Harusp. Respons. cap. 24. *Restiterunt etiam, ne causam diceret.*

Quare, cum Milo videret judicia esse sublata, ne Clodius omnia vi posset efficere, curavit, inquit idem *post Redit. in Senatu*, *cap.* 8. Emit enim gladiatores, ut Dio scribit. De quibus Cicero lib. II. de Officiis, cap. 17. *Sed honori summo nuper nostro Miloni fuit, quod gladiatoribus emptis reipublicæ causa, quæ salute nostra continebatur, omnes P. Clodii conatus furoresque compressit.* Senatus autem multo ante quam lex de Ciceronis reditu fuit lata, gratias agendas censuit civitatibus iis, quæ M. Tullium civem optime de republica meritum recepissent, *pro Domo*, *cap.* 32. *in Pisonem*, *cap.* 15. *Parad.* IV. & *Plutarchus*. Idem decrevit, ut qui provincias cum imperio obtinerent, qui quæstores legatique essent, salutem & vitam Ciceronis custodirent, *pro Sextio*, *cap.* 60. Idem ad M. Tullii salutem auxilium omnium civium cuncta ex Italia, qui rempublicam salvam esse vellent, imploravit, *in Pisonem*, *cap.* 15.

Factum enim S. C. fuit, ut literis consularibus cuncta ex Italia omnes, qui rempublicam salvam vellent, convocarentur, *pro Sextio*, *cap.* 60. *post Redit. in Senatu*, *cap.* 9. & *pro Domo*, *cap.* 27. Cum igitur Ciceronis capitis servandi causa Romam uno tempore, quasi signo dato, Italia tota convenisset, Lentulus consul senatum frequentissimum in Capitolium convocavit, *in Pisonem cap.* 15. & *post Redit. in Senatu*, *cap.* 10. Ibi tum in templo Jovis Opt. Max. Q. Metellus Nepos consul, qui Ciceroni vel maxime ex magnis contentionibus reipublicæ fuerat inimicus, permotus cum auctoritate senatus, tum P. Servilii incredibili gravitate dicendi, absens cum M. Tullio rediit in gratiam, *post Redit. in Senat. cap.* 10. *pro Sextio*, *cap.* 33. & 62. & *de Provinciis Cons. cap.* 9. Hic cum mitissimam orationem in senatu habuisset, Cicero ad eum misit *epist.* 4. *lib.* V. *Fam.* in qua studium & auxilium ejus implorat.

Illo vero die, cum CCCCX. senatores magistratusque omnes in Capitolio adessent, Cn. Pompejus de scripto sententia dicta, uni Ciceroni patriæ conservatæ testimonium dedit: cujus sententiam frequentissimus senatus, uno P. Clodio dissentiente, secutus, M. Tullium ab exilio re-

vocavit, *post Redit. in Senatu*, *cap.* 10. *pro Sextio*, *cap.* 61. & *pro Milone*, *cap.* 15. De hoc S. C. in æde Jovis Mariana facto, *Cic. lib.* I. *de Divinit. cap.* 28. & *Valerius*, *lib.* I. *cap.* 7. Faciebat eodem die ludos in theatro consul, quo cum ipse & senatores spectatum e senatu venissent, S. C. illud, de Ciceronis reditu factum, frequentissimo theatro, incredibili clamore & plausu comprobatum est, *pro Sextio*, *cap.* 55. & *lib.* I. *de Divinat. cap.* 28.

Postridie de Ciceronis salute P. Lentuli consulis, Cn. Pompeji, cæterorumque principum, in his P. Servilii & L. Gellii, celeberrimæ & gravissimæ conciones fuerunt, *post Redit. ad Quirites*, *cap.* 6. & *in Senatu*, *cap.* 11. *pro Sextio*, *cap.* 50. *in Pisonem*, *cap.* 15. Eodemque die decretum in Curia fuit, populi ipsius Romani & eorum, qui ex municipiis convenerant, admonitu; ne quis de cœlo servaret; ne quis moram ullam afferret. Si quis aliter fecisset, eum plane eversorem Reipublicæ fore, idque senatum gravissime laturum: & ut statim de ejus facto referretur. Addidit etiam senatus illud: nisi diebus quinque, quibus agi de Cicerone potuisset, esset actum, rediret in patriam dignitate omni recuperata.

Decrevit eodem tempore senatus, ut iis, qui ex tota Italia salutis M. Tullii causa convenerant, agerentur gratiæ, atque ut iidem ad res redeuntes, ut venirent, rogarentur, *pro Sextio*, *cap.* 62. *post Redit. in Senatu*, *cap.* 9. & 11. & *in Pisonem*, *cap.* 15. Legem deinde omnes magistratus, præter Appium prætorem, duosque tribunos plebis N. Quintium & Sex. Atilium, ex S. C. promulgarunt, *in Pisonem*, *cap.* 15. Cum ferendæ legis dies, qui fuit pridie Non. Sextil. venisset, & Lentulus consul idemque lator legis comitia centuriata in campo Martio haberet, P. Clodius legem de more dissuasit, quod Dio *lib.* XXXIX. plane scribit, & Cicero *pro Domo*, *cap.* 33. ita significat: *Illa fuit pulchritudo populi Romani, illa forma, quam in campo vidisti tum, cum etiam tibi contra senatus totiusque Italiæ auctoritatem & studium dicendi potestas fuit.* Et in Sextiana, cap. 50. *Cedo nunc ejusdem illius inimici mei de me eodem ad verum populum in campo Martio concionem*. Verum, cum & alii, & Pompejus in primis legem suaderet, ut Dio scribit, summo consensu omnium centuriarum accepta fuit, cum nemini civi ulla quo minus adesset, justa excusatio esset visa, nullis comitiis unquam multitudo hominum tanta, neque splendidior fuisset, *in Pisonem*, *cap.* 15. Constat enim, ut idem *pro Domo sua* ait *cap.* 28. nullis unquam comitiis campum Martium tanta celebritate, tanto splendore omnis generis hominum, ætatum, ordinum floruisse. Idem est *in orat. post Reditum ad Quirites*, *cap.* 8. *in Sen. cap.* 11.

Pridie Non. Sextil. ipso illo die, quo lex est lata, Cicero Dyrrhachio profectus Brundusium venit Non. Sext. *ep.* 1. *lib.* IV. *ad Att.* Advenienti Ciceroni tanquam totius Italię atque ipsius patriæ dexteram porrexerunt Brundusini; cum ipsis Nonis Sextil. idem dies adventus M. Tullii fuisset, qui natalis idem Tulliæ

liæ filiæ, quæ ibi patri fuit præsto, idem etiam ipsius coloniæ Brundusinæ, idem Salutis, quæ res animadversa a multitudine, summa Brundusinorum gratulatione celebrata est, *pro Sextio*, *cap.* 63. *lib.* IV. *ad Att. epist.* 1.

Brundusii, cum esset in domo optimorum & doctissimorum virorum Lenii Flacci, & patris & fratris ejus, ante diem VI. Id. Sext. cognovit literis Quinti Fratris, mirifico studio omnium ætatum atque ordinum, incredibili concursu Italiæ, legem comitiis centuriatis esse perlatam, *ibidem*.

Inde a Brundusinis honestissimis ornatus, iter via Appia Romam versus fecit. In itinere XXIV. dies consumpsisse videtur, cum Sextilis tum XXIX. dierum esset. Brundusio profectus Neapolim, inde Capuam, Sinuessam, Minturnas, Formias, Terracinam & demum Ariciam, pridie Non. Septemb. Romam venit, *epist.* 1. *lib.* IV. *ad Att.*

Toto autem illo itinere a Brundusio usque Romam agmen perpetuum totius Italiæ vidit. Neque enim regio fuit ulla, neque municipium, neque præfectura aut colonia, ex qua non publice ad Ciceronem venerint gratulatum. Magnæ erant effusiones hominum ex oppidis, maximi concursus ex agris patrumfamilias cum conjugibus ac liberis. Cumque viæ multitudine legatorum undique missorum celebrarentur: urbes Italiæ festos dies agere adventus ejus videbantur, *in Pisonem cap.* 22. & *pro Sextio*, *cap.* 63.

Ad urbem ita venit, ut nemo ullius ordinis homo nomenclatori notus fuerit, qui ipsi obviam non venerit, epist. 1. lib. IV. ad Att. itaque in Pisonem, cap. 22. ait: *Unus ille dies mihi quidem immortalitatis instar fuit, quo in patriam redii: cum senatum egressum vidi populumque Rom. universum: cum mihi ipsa Roma prope convulsa sedibus suis ad complectendum conservatorem suum procedere visa est*. Cum venisset ad portam Capenam, qua via Appia ducit in urbem, gradus templorum (in quibus fuit Martis & Camenarum) ab infima plebe completi erant; a qua plausu maximo cum esset Ciceroni gratulatio significata, similis & frequentia & plausus eum usque ad Capitolium celebravit; in foro & in ipso Capitolio miranda multitudo fuit, epist. 1. lib. IV. ad Att. *Itaque ille unus dies*, ait pro Domo, cap. 28. *quo die me populus Rom. a porta in Capitolium atque in domum sua celebritate lætitiaque comitatum honestavit, tantæ mihi jucunditati fuit, ut tua mihi conscelerata illa vis non modo non propulsanda, sed etiam emenda fuisse videatur*. Plutarchus scribit, revertenti Ciceroni tanta lætitia civitates, tanto studio homines obviam venisse, ut infra veritatem sit, quod postea dixit, se humeris Italiæ Romam reportatum fuisse. Dixit autem hoc in extrema oratione *post Reditum in Senatu*.

Postridie in senatu, qui fuit dies Non. Septemb. senatui gratias egit ea oratione, quæ, *post Reditum in Senatu* inscripta, extat. Egit etiam populo Rom. gratias altera oratione, quæ *post Reditum ad Quirites* inscribitur. De utraque Dio ita scribit: Κατῆλθέ τε οὖν ὁ Κικέρων, καὶ χάριν τῇ

τῇ βουλῇ, καὶ τῷ δήμῳ, παρασχόντων αὐτῷ τῶν ὑπάτων καὶ κατὰ τὸ συνέδριον, καὶ κατὰ τὴν ἐκκλησίαν, ἔγνω. Id est, *Rediit igitur Cicero, & gratias tum Senatui, tum populo, concione a Consulib. data, in senatu & in concione egit.*

Eo biduo, cum esset annonæ summa caritas, homines primo ad theatrum venerunt: ubi L. Cæcilio Rufo prætore ludos Apollinares faciente, ita infima concitata multitudo annonæ caritate tumultuata est, ut omnes, qui in theatro spectandi causa consederant, pellerentur: deinde iidem ad Capitolium, ubi tum senatus habebatur, concurrerunt, cumque cædem & incensionem Capitolii senatoribus minarentur, atque idcirco per eos dies, quibus senatus de annona habebatur, consulares plerique abessent, quod tuto se negarent posse sententiam dicere, in Ciceronis sententiam factum est S. C. atque ex eo lex promulgata, ut Pompejo per quinquennium omnis potestas rei frumentariæ toto orbe terrarum daretur; *Cicero pro Domo, cap.* 3. & *epist.* 1. *lib.* IV. *ad Att. Asconius in Milonianam, cap.* 14. *Plutarchus in Pompejo* & *Dio lib.* XXXIX.

Secuta est deinde magna contentio de domo Ciceronis, quam Clodius Libertati consecraverat. Populus eam comitiis centuriatis eodem jure esse jusserat, quo fuisset. Verum senatus decreverat, ut de ejus religione ad Pontificum collegium referretur, ut est in *orat. de Harusp. Resp. cap. 6.*

Apud pontifices pridie Kal. Octobris Cicero pro Domo dixit eam orationem, quæ extat. In qua primum respondet Clodio, qui actionem ejus de potestate rei frumentariæ Pompejo danda reprehenderat: deinde suam domum, propter Clodii consecrationem, sacram non esse; sed ab omni religione vacuam atque puram docet. Nam, ut *Dio lib.* XXXIX. scribit, lationem legis Curiatæ, qua e patriciis ad plebem Clodius transierat, criminans, quod ex instituto majorum per trinundinum promulgata non fuisset, omnem ejus tribunatum, in quo de domo Ciceronis etiam constituerat, evertit; affirmans, nihil ab eo tribuno pl. jure fieri potuisse, qui ipse contra omne jus plebejus factus esset. Atque ita Pontificibus persuasit, ut sibi aream, quæ ab omni religione vacua & pura esset, restituerent. Hactenus Dio. Itaque Cicero *in Pisonem, cap.* 22. ait; *Me consequentibus diebus in ea ipsa domo, qua tu me expuleras, quam expilaras, quam incenderas, Pontifices, Consules, Patres conscripti collocaverunt: mihique, quod ante me nemini, pecunia publica ædificandam domum censuerunt.* In quem locum Asconius legendus.

Superficiem ædium consules de consilii sententia æstimarunt H-S. vicies, Tusculanam villam H-S. quingentis millibus, Formianum H-S. ducentis quinquaginta millibus, *epist.* 2. *lib.* IV. *ad Att.*

Eodem anno Ptolemæus, rex Ægypti, cum ingenti pecunia consumta, ut rex atque socius populi Rom. appellaretur, eam vi ab Ægyptiis extorqueret, & cum hoc nomine, tum quod Cyprum a Romanis repetere, aut amicitiam eis renunciare nollet, apud suos offendisset, regno pulsus Romam venit, P. Lentulo

etiam

etiam tum consule, cui Cilicia obtigerat, petens, ut in regnum restitueretur. Ægyptii quoque legatos, qui Regis crimina pugnarent, miserunt. De quibus Dio & Cicero *de Haruſ. Reſp. cap.* 16.

Ante diem tertium Non. Novemb. expulsi fuerunt fabri de area Ciceronis. Quinti fratris domus primo fracta conjectu lapidum ex area Marci, deinde inflammata jussu Clodii, *epiſt.* 3. *lib.* IV. *ad Att.* hæc est vis illa nefaria, qua se cum fratre domo expulsum fuisse ad Lentulum *ep.* 9. scribit. Cum autem Clodius saxis, & ignibus, & ferro vastitatem ædibus Ciceronis intulisset, decrevit senatus, eos qui id fecissent, lege de vi, quæ est in eos, qui universam Remp. oppugnassent, teneri, *in orat. de Haruſp. Reſp. cap.* 8.

Quæ deinde usque ad VIII. Kal. Decembr. acta sunt, vide *epiſt.* 3. *lib.* IV. *ad Att.*

IV. Idus Dec. novi tribuni pl. magistratum inierunt, e quibus a Cicerone *lib.* I. *Famil. lib.* II. *ad Fratrem*, & *Dione lib.* XXXIX. hi nominantur, P. Rutilius Lupus, C. Porcius Cato, C. Caninius, L. Racilius, Cn. Plancius, A. Plautius, Sex. Antistius Vetus, & Cassius.

Cum tribuni magistratum inissent, C. Cato turbulentus adolescens, nec imparatus ad dicendum, concionibus assiduis invidiam & Ptolemæo simul, qui jam profectus ex urbe erat, & P. Lentulo consuli paranti jam iter, concitare, secundo quidem populi rumore, cœpit. Quod ex *lib.* XXII. *Annal. Feneſtellæ Nonius Marcellus* refert. In quindecim legatis quos Pompejus sibi rei frumentariæ causa legaverat, fuit Q. Cicero; qui cum esset in Sardinia, M. Cicero ad eum scripsit; quæ extremo hujus anni mense in senatu acta fuerunt, *epiſt.* 1. *lib.* II. *ad Q. Fratr.*

Anno Urbis 697, Ciceronis 51,

Consules fuerunt

CN. CORNELIUS LENTULUS MARCELLINUS,
L. MARCIUS PHILIPPUS.

In collegio prætorum hujus anni fuerunt, Cn. Domitius, Q. Ancharius & C. Claudius Pulcher, ut *pro Sextio*, *cap.* 53. *lib.* II. *ad Frat.* & in *Cicerone* Plutarchi cognoscitur. M. Tullius initio hujus anni omni studio in id incubuit, ut P. Lentulo, qui Ciliciam pro consule obtinebat, Ptolemæi regis reductio decerneretur. Argumento sunt epistolæ, quæ hoc tempore ad Lentulum missæ *lib.* I. *Famil.* extant. Tum quoque orationem *de rege Ptolemæo*, cujus apud Aquilam & Fortunatianum mentio est, habuisse videtur, cum regis Alexandrini restitutionem Lentulo sua sententia decerneret.

XIV. Kalend. Februarii Cicero scripsit ad Q. Fratrem *epiſt.* 2. *lib.* II. ubi ait, Comitia ædilitia, quibus Clodius ædilitatem petebat, edicta esse a. d. XI. Kal. Feb. Clodius ædilis factus Miloni diem dixit, & de vi ad populum accusavit, *pro Sextio*, *cap.* 44. *in Vatinium*, *cap.* 17. & *lib.* II. *ad Frat.* qua de re Dio ita scribit: *Clodius ſimul atque ædilitatem Marcellino & Philippo coſſ. iniit, Miloni diem dixit, quod gladiatoribus*

remp.

remp. obsedisset: *quæ enim ipse commiserat*, *quorumque nomine reus erat*, *ea illi crimini dabat*; *non quod Milonem condemnatum iri speraret*, *qui patronos magnos*, *in iis Pompejum & Ciceronem*, *habebat*; *sed ut per hanc causam & Milonem oppugnaret*, & *patronos ejus vexaret*. IV. Non. Febr. Milo affuit: ei Pompejus advocatus venit: producta dies est in VIII. Idus: quo die Pompejus, cum pro Milone apud populum diceret, clamore convicioque jactatus est, Clodiusque diem in Quirinalia, id est, XIII. Kal. Mart. produxit: *epist.* 3. *lib.* II. *ad Frat.* & *epist.* 5. *lib.* I. *Famil.* Cicero autem jam ante diem tertium Kal. Febr. *ad Atticum* ex Epiro in Italiam reversum miserat *epist.* 4. *lib.* IV.

A. d. IV. Id. Februar. P. Sextius a M. Tullio Albinovano lege Lutatia de vi postulatus fuit, propter cędem, quam anno superiore, VIII. Kal. Febr. cum de Ciceronis reditu ageretur, in foro factam diximus. Defensus fuit cum ab aliis, tum a Q. Hortensio & M. Cicerone: cujus oratio *pro Sextio* extat. Sextius absolutus fuit a. d. II. Id. Mart. *epist.* 4. *lib.* II. *ad Frat.* Oppugnaverat Sextium maxime P. Vatinius, qui etiam testimonium in illum dixerat. Itaque Cicero Vatinium testem perpetua interrogatione accusavit, quæ *oratio* separatim edita extat, de qua Fabius lib. V. cap. 7. Et Cicero epist. 9. lib. I. Fam. *Tota vero interrogatio mea* (orationem in Vatinium sic appellat) *nihil habuit aliud*, *nisi reprehensionem illius tribunatus*: *in quo omnia dicta sunt libertate animoque maximo de vi*, *de auspiciis*, *de donatione regnorum*.

III. Id. Feb. Cicero dixit pro Bestia de ambitu, apud pretorem Cn. Domitium, in foro medio, maximo conventu. Prid. Id. T. Pomponius Atticus Pilia uxore ducta nuptias celebravit, in quibus Cicero cœnavit, *epist.* 3. *lib.* II. *ad Frat.* Tulliam filiam Cicero anno proximo ante consulatum suum desponderat C. Pisoni L. F. Frugi, *epist.* 2. *lib.* I. *ad Att.* ejus amor, virtus, pietas in Ciceronem exulantem tanta fuit, ut supra nihil posset, *epist.* 1. & 3. *lib.* XIV. *ad Fam.* & *in orat. post Redit.* Ei vero fructum pietatis suæ ferre non licuit: decessit enim anno superiore, ut *ex Sextiana*, *cap.* 31. & *orat. in Vatinium*, *cap.* 11. cognoscitur. Quem cum Tullia hoc anno exulisset, Cicero pridie Non. Apr. eam Furio Crassipedi despondit, eique VIII. Idus sponsalia præbuit, *lib.* II. *ad Quint. Frat. ep.* 5. ut Manutius nunc distinxit. Unde scribit *ad Att. lib.* IV. *ep.* 5. *Viaticum Crassipes præripit*. De hac conjunctione gratulatus quoque Lentulus Ciceroni fuit: cui Cicero respondet *epist.* 7. *lib.* I. *ad Famil.*

Non. April. factum fuit S. C. in Ciceronis sententiam, ut de agro Campano frequenti senatu Idib. Maji referretur, *epist.* 9. *lib.* I. *Fam.* Cum autem Miloni dies in Nonas Maji prodita esset, Cicero Roma exivit villasque lustravit, *epist.* 5. & 6. *lib.* II. *ad Frat.* Prodigia interim facta, ut *Dio lib.* XXXIX. scribit. Nam & in Albano monte sacellum Junonis, quod in mensa dedicatum orientem solem spectabat, ad septentriones conversum est; fax a meridie ad a-

quilo-

quilonem porrigi visa: lupus urbem intravit, terra movit, cives quidam fulmine icti sunt, & in agro Latiniensi auditus fuit strepitus sub terra cum fremitu. Quæ cum haruspices expiari vellent, iratos Deos esse, quod loca sacra & religiosa, profana haberentur, responderunt.

Hanc occasionem arripiens Clodius ædilis, habuit concionem de sacris & religionibus; atque Ciceronis domum inter ea loca esse dixit, quæ consecrata, profana haberentur. Itaque postridie Cicero defendens se in senatu, qui ex haruspicum responso decreverat, ut de locis sacris & religiosis consules ad senatum referrent, orationem habuit *de Harusp. Responsis*, quæ extat, in qua haruspicum responsa contra Clodium interpretatur.

Tum quoque Cicero, ut Dio scribit, Milone & quibusdam tribunis plebis adhibitis, in Capitolium venit, & tabulas de exilio suo a Clodio tribuno plebis fixas dejecit. Sed Clodius cum fratre Cajo, qui prætor erat, interveniens, eas tum eripuit: postea vero, observata Clodii absentia, rursus in Capitolium ascendit, & tabulas inde ablatas domum suam asportavit. Quod factum a Clodio reprehensum, cum Tullius in senatu, ut Plutarchus narrat, sic defenderet, ut diceret, Clodium contra leges e patriciis ad plebem transiisse, ideoque nihil eorum, quæ gessisset, ratum habendum esse; Cato indignatus illi contradixit: non quod Clodium laudaret, cujus acta oderat; sed grave & violentum esse confirmabat, tot decreta & res gestas senatus-consulto tolli; in quibus essent etiam ea, quæ ipse in Cypro & Byzantii gessisset. De quibus rebus præter historicos Cicero *pro Domo*, *cap.* 8. *in Sextiana*, *cap.* 28. & *alibi*.

Hoc etiam tempore actum in senatu fuit de stipendio exercitus Cæsaris. Idque Cicero se non solum decrevisse, sed etiam, ut alii decernerent, laborasse ait *in orat. de Provinciis Conf. cap.* 11. Stipendii decreti meminit *ep.* 7. *lib.* I. *Famil.* ubi & de decem legatis, de quibus sic in oratione de Provinciis: *Actum est de decem legatis: quos alii omnino non dabant, alii exempla quærebant, alii tempus differebant, alii sine ullis verborum ornamentis dabant; in ea quoque re sic sum locutus, ut omnes intelligerent, me id, quod reipublicæ causa sentirem, facere uberius propter ipsius Cæsaris dignitatem*. Et pro Balbo, cap. 27. *Idem in angustiis ærarii victorem exercitum stipendio affecit: Imperatori decem legatos decrevit*. Hos decem legatos a Dione intelligi puto, cum de honoribus Cæsari habitis inquit, *ὥς τε ἐκ τῆς βουλῆς ἄνδρας, ὡς ἐπὶ δεδουλωμένοις παντελῶς τοῖς Γαλάταις ἀποστεῖλαι*: Nam re bene gesta, dispensandæ cohonestandæque victoriæ, ut Manlius apud Liv. *lib.* XXXVIII. *cap.* 47. ait, Imperatoribus decem legati decernebantur.

A. Gabinius, qui Syriam pro consul tenebat, in Palestina re bene gesta contra Aristobuli filium Alexandrum ipsumque Aristobulum, ut Josephus *lib.* XIV. *Antiquitatum* scribit, literas Romam misit, quibus & rem bene gestam in bello nuntiavit, & supplicationem a senatu postulavit. Idibus Maji senatus frequens sup-

supplicationem Gabinio denegavit, *ep.* 7. *lib.* II. *ad Quintum Fratrem*, *de Provinciis Conf. cap.* 6. & *in Pisonem*, *cap.* 17. Deinde, cum provinciæ consulares futuris consulibus lege Sempronia essent decernendæ, ut in argumento *orat. de Provinciis* scripsi, & de quatuor provinciis sententiæ dictæ essent, de Syria, Macedonia & duabus Galliis: M. Tullius rogatus sententiam, orationem, quæ *de Provinciis Conf.* extat, in senatu habuit, in qua suadet, ut Syria & Macedonia futuris consulibus decernantur, & Galliæ Cæsari non adimantur.

Ante orationem de Provinciis in libris Ciceronis legitur *Corneliana*, *pro L. Cornelio Balbo*, quam hoc anno a M. Tullio dictam esse ex eo suspicor, quod de supplicatione, stipendio, & decem legatis extrema fere oratione dicitur. Ea enim hoc anno Cæsari decreta esse, non solum oratio *de Provinciis* docet, verum etiam *epist.* 7. *lib.* I. *ad Lentulum*, quam tametsi docti quidam ad secundum consulatum Pompeji & Crassi referant, tamen hoc anno scriptam esse arguit, quod L. Racilius inter magistratus nominatur, quem Marcellino & Philippo coss. tribunum plebis fuisse supra diximus.

Igitur Balbus, cum esset Gadibus in Hispania natus, ac bello Sertoriano Imperatoribus Romanis probatus, bello confecto a Cn. Pompejo civitate Romana donatus, & quia per L. Cornelium hoc beneficium consecutus fuit, L. Cornelius Balbus vocatus est. Ei inimici Cæsaris & Pompeji accusatorem compararunt, qui Balbo hoc tempore civitatis controversiam movit: negans eum jure & recte civitate donatum, cum ex fœderato populo, quo in numero Gaditanus erat, nemo posset, nisi is populus factus esset fundus, id est, auctor obstringendi se jure civium Romanorum, in civitatem venire.

Defenderunt Balbum M. Crassus, Cn. Pompejus & M. Cicero. *De Planciana*, quæ suo loco non legitur, dicemus infra. Nunc de *Cæliana* dicendum.

Hoc anno Ciceronem pro M. Cœlio apud Cn. Domitium prætorem dixisse Corradus scribit. Manutius cum in Commentario *in epist.* 5. *lib.* II. *ad Q. Fratrem*, orationem pro Cœlio habitam, Marcellino & Philippo coss. scripsisset, exponens deinde *epistolam* 12. *ejusdem libri*, diem illi in biennium prodit, atque L. Domitio & Appio Claudio coss. Cœlium de vi accusatam & defensum a M. Tullio facit.

Res est non levis, quæ & tanti viri animum in scribendo distraxerit, & aliis ancipitem curam cogitandi afferre possit. Quare, an certi quid eruere queamus, experiamur.

Quæstionem illam Cn. Domitium exercuisse ipsa oratio demonstrat. Fuit autem Cn. Domitius prætor hoc anno, apud quem Ciceronem pro Bestia dixisse indicavimus. Fuit quoque alius Domitius prætor biennio post, apud quem Cælius causam dicere debebat, *epist.* 12. *lib.* II. *ad Fratrem*.

Cur autem Cælium lege Lutatia de vi reum factum apud Domitium, qui his coss. non eum, qui biennio post præturam gessit, putem, illa me causa maxime movet, quod M. Crassus una cum Tullio Cælium defendit.

fendit. (Nam interpretum inscitia, qui Crassum Cælii accusatorem faciunt, ridenda, seu miseranda potius quam refutanda.) Crassus vero cum anno insequenti consul paludatus exierit, Appio & Domitio coss. ne Romæ quidem fuit, nedum causas ibi orare potuit. Huc accedit, quod Alexandrinæ legationis princeps Dio Academicus, cujus interficiendi causa Cęlium aurum a Clodia sumpsisse adversarii arguebant, anno superiore fuerit occisus, auctore Dione, *lib.* XXXIX. & Strabone *in* XVII. nec verisimile sit, accusatorem hujus cædis crimen & accusationem in annos plures distulisse.

Si quis objiciet, Cn. Domitium, hujus anni prætorem, de ambitu quæsivisse; Cælium de vi accusatum fuisse: is si probaverit, singulos prætores tantummodo uni quæstioni pręfuisse, magnum fecerit. Nec me movet, quod Cælius Appio & Domitio coss. reus invenitur. Quid enim obstat, quæso, quo minus hoc tempore absolutus, a gente Clodia in judicium retrahi potuerit?

Quod Latomus putat, hanc orationem Appio & Domitio coss. ideo habitam, quod Cn. Domitius, qui post illos consul fuit, in eorum consulatu præturam gessisse videatur, tempori, quo ista scripsit, attribuito.

Hoc ergo maneat, Cælium lege Lutatia de vi propter seditione, Neapolitanas & alia crimina accusatum: de seditionibus Neapolitanis & Alexandrinorum pulsatione Puteolana a M. Crasso; de auro, quod a Clodia sumpsisse, & veneno, quod ejusdem Clodiæ necandæ causa parasse dicebatur, a M. Cicerone hoc tempore esse defensum.

Q. Metellus Nepos, ex consulatu in Hispaniam profectus eam provinciam hoc tempore pro consule obtinebat, unde τῆς Ἰβηρίας ἀνθύπατος a Plutarcho in Cæsare nominatur. Videturque ex Hispania ad Ciceronem misisse *epistolam* 3. *lib.* V. *Famil.* in qua de contumeliosis concionibus Clodii ædilis conqueritur. Clodius frater Nepotis appellatur etiam *in orat.* post *Red. in Senatu*, *c.* 10. & *pro Domo*, *cap.* 27. non propter affinitatem ut vulgo interpretes sibi persuaserunt, verum quia ἐν γένει αὐτῷ ὤν, ut Dio de Metello Celere ait, quem etiam Cicero *de Harusp. resp. cap.* 21. & *pro Cælio*, *cap.* 24. Clodii fratrem nominat. Fuerunt autem fratres patrueles, seu, ut jurisconsulti vocant, amitini. Cæcilia enim mater Clodii Metellorum amita fuit.

Metellum Nepotem hoc tempore in Hispania decessisse, eumque a Cicerone intelligi, *epist. 9. lib.* IV. *ad Att.* viri docti putant. Quod si verum esset, Dionem, *lib.* XXXIX. ubi res ab eo in provincia gestas exponit, prætermissurum fuisse non arbitror. Immo si jam in Hispania periit, est quod Pediano gratiam referat, qui illum mortuum in vitam reduxit, atque in choro novem consularium, qui biennio post Scaurum reum laudaverunt, collocavit. Ut ut sit, M. Tullius quinque epist. *lib.* II. *ad Att.* nempe 4. 5. 6. 7. & 8. his consulibus scripsit. In sexta meminit epistolæ ad Lucceium missæ, quæ est 12. *lib.* V. *Famil.* qua, ut res a se in consulatu gestas scribat, eum rogat.

C. Julius Cæsar, gestis hoc anno rebus illis, quas *lib.* III. *Commentariorum* perscripsit, exercituque in Aulercis Lexobiisque, reliquis item civitatibus, quæ proxime bellum fecerant, in hibernis collocato, discedens in Italiam Lucæ hiemavit, auctore Plutarcho *in Pompejo*, *Cæsare* & *Catone*. Eoque Pompejum & Crassum extractos compulit, ut detrudendi L. Domitii causa, (qui palam minabatur, consulem se effecturum, quod prætor nequisset, ademturumque Cæsari exercitus) consulatum alterum peterent; *Suetonius in Julio cap.* 24. Ita factum, ut Domitius, qui tot annos, quot habebat, designatus consul fuerat, consul fieri non potuerit, *epist.* 8. *lib.* IV. *ad Att.*

Cum autem Pompejus & Crassus intra legitimum tempus professi non essent, effecerunt cum per alios, tum per C. Catonem tribunum plebis, ne eo anno comitia haberentur: ut cum res ad interregnum rediisset, legitime consulatum & peterent & capesserent; *Dio*, *lib.* XXXIX.

Anno Urbis 698, *Ciceronis* 52,

Consules fuerunt

CN. POMPEJUS MAGNUS II, M. LICINIUS CRASSUS II.

Consulatum ex interregno inierunt, (*Dio*, *lib.* XXXIX.) reliquosque magistratus suo arbitratu crearunt, quo tempore M. Cato in præturæ petitione repulsam tulit, & P. Vatinius in locum ejus creatus est; *Plutarchus* & *Dio*. Cicero mense Aprili fuit ruri, ibique scripsit *epist.* 9. *lib.* IV. *ad Att.* cum Puteolis magnus esset rumor, Ptolemæum esse in regno. Eum A. Gabinius hoc anno jussu Pompeji in regnum restituit, *Plutarchus in Pompejo*, *Dio*, *lib.* XXX. *Strabo*, *lib.* XII. & XVII. Meminit Cicero *in Pisonem*, *cap.* 21. quam orationem his consulibus dixit, auctore Asconio, cum Piso revocatus e Macedonia, sententia Ciceronis, quam anno superiore de provinciis consularibus dixerat, de insectatione ejus in senatu conquestus, atque in eum invectus esset.

Pisoni Cicero respondit oratione illa, quæ extat & continet Pisonis vituperationem, quamvis in senatu sit habita loco sententiæ, ut testatur Quintilianus *lib.* III. *cap.* 9. Dicta fuit oratio, *Auctore Asconio*, ante paucos dies quam Cn. Pompejus ludos faceret, quibus theatrum a se factum dedicavit. Magnificentissima vero Pompeji munera secundo consulatu fuerunt, ait Cicero *lib.* II. *de Officiis*, *cap.* 16. & demonstrat *epist.* 1. *lib.* VII. *Famil. ad Marium*. De theatro & ludis Pompeji Plutarchus *in ejus vita*, *Dio lib.* XXXIX. Tacitus *Annalium lib.* XIV. *cap.* 20. Plinius *lib.* VIII. *cap.* 7.

Hoc anno Cicero *ad Quintum Fratrem* scripsit *epist.* 8. 9. & 10. *lib.* II. & *ad Atticum epist.* 9. 10. 11. & 12. *lib.* IV. In duodecima facit mentionem profectionis Crassi in Syriam; antequam vero paludatus exiret, cœnavit apud Ciceronem in hortis Crassipedis generi, *epist.* 9. *lib.* I. *Fam.* Proficiscentem Atejus Capito Tribunus pl. diris eum ominibus retine-

tinere conatus est; ille vero, dirarum obnunciatione neglecta, in Syriam contendit, atque exercitu deleto trans Euphratem cum ignominia & dedecore periit, *Cicero lib.* I. *cap.* 16. & II. *cap.* 9. *de Divinat. Plutarchus*, *Appianus*, *Dio*, *Vellejus*, *lib.* II. *cap.* 46. & alii. Cicero etiam hoc tempore scripsit tres libros *de Oratore*, de quibus sic *ad Att.* epist. 12. lib. IV. *De libris oratoriis factum est a me diligenter: diu multumque in manibus fuerunt, describas licet*. Vide quoque procemium *lib.* II. *de Orat.*

Anno Urbis 699, Ciceronis 53,

Consules fuerunt

L. DOMITIUS AHENOBARBUS, AP. CLAUDIUS PULCHER.

Cum Crassus hoc tempore in Syriam iter haberet, Cicero ejus absentis causam in senatu defendit, & cum consulibus atque consularibus magna contentione decertavit, ut scribit ipse ad Lentulum *epist.* 9. *lib.* I. & ad Crassum *epist.* 8. *lib.* V. *Famil.* Quæ initio hujus anni mense Februario in senatu acta sunt, Cicero ad Fratrem scribit *lib.* II. *epist.* 11. & 12. ut in libris Manutianis distinguuntur.

Misit deinde in Galliam ad Cæsarem pro cos. C. Trebatium Testam Jurisconsultum cum literis, quibus eum studiosissime commendat, *epist.* 5. *lib.* VII. *Famil.* Tum etiam Q. Tullius Cicero legatus Cæsari in Galliam profectus est, de quo Cæsar *lib.* V. *Comment. cap.* 24. M. Cicero item Roma profectus, ruri scripsit ad Atticum *epist.* 13. *lib.* IV. Fuit autem in Cumano & Pompejano: atque in Cumano instituit scribere Πολιτικά, de optimo statu civitatis & de optimo cive *epist.* 13. *lib.* II. & 5. *lib.* III. *ad Fratr.* & *epist.* 13. *lib.* IV. *ad Att.*

IV. Non. Junii Cicero Romam rediit, *epist.* 14. *lib.* II. *ad Fratr.* IV. Non. Quintil. Suffenas & Cato absoluti sunt, *epist.* 14. *lib.* IV. *ad Att.* de C. Catone absoluto *Asconius pro Scauro*. His rebus actis Cicero a Reatinis in eorum agrum eductus, apud Ap. Claudium consulem & decem legatos Reatinorum causam contra Interamnates egit, *epist.* 14. *lib.* IV. *ad Att. Varro de Re Rust. lib.* III. *cap.* 2. VII. Id. Romam rediit. Eoque tempore se a causis & judiciis districtissimum suisse ait *epist.* 15. *lib.* II. *ad Fratr.* Defendit tum Messium, item Drusum, de quibus *epist.* 14. *lib.* IV. *ad Att.* ubi hoc quoque scribit, se ex Quinti fratris literis suspicari, jam eum esse in Britannia.

Illo tempore ad Trebatium scripsit *epist.* 6. 7. 8. 9. & 10. *lib.* VII. *Famil.* Ex Britannia Quintus ad Marcum literas misit, quibus ille mense Sextili respondit eodem die, quo P. Vatinium defendit, *epist. ult. lib.* II. *ad Fratr.* De Vatinio in gratiam recepto & defenso scribit epistola longa ad Lentulum. Pro Vatinio Ciceronem dixisse, L. Domitio, Ap. Clodio coss. Asconius testatur. Valerius quoque *lib.* IV. *cap.* 2. scribit M. Ciceronem P. Vatinium dignitati suæ semper infestum duobus publicis judiciis tutatum esse. Itaque Vatinius se clientem Ciceronis appellat, *epist.* 9. *lib.* V. *Famil.*

M. Æ.

M. Æmilius Scaurus a C. Triario repetundarum postulatus apud M. Catonem prætorem a M. Tullio defensus est a. d. IV. Nonas Septembr. vide *Asconium*. Hanc orationem una cum *Planciana* mense Septembri se absolvisse scribit *epist.* I. *lib.* III. *ad Fratr.* Plancium his coss. a M. Juventio Laterense accusatum & a Cicerone defensum esse *Latomus* & *Corradus* putant, recte meo quidem judicio. Fuerat enim Plancius tribunus pleb. biennio ante, ut diximus, atque in hunc annum ædilitatem recte petiit.

Quod autem *Sylvius* per Consulem, quem Cicero comitia ædilitia habuisse ait, M. Crassum intelligit, nulla probabili ratione nititur. Nec potuit Plancius in tribunatu ædilitatem petere. Huc accedit, quod hunc fuisse legitimum annum ædilitatis Laterensis ex prætura ejus perspicuum fit; quam triennio post, Ser. Sulpicio, M. Marcello coss. gessit, *epist.* 7. *lib.* VIII. *Famil.* Illud autem, quod Corradus pro certissimo argumento affert, quod C. Alfius, qui præturam hoc anno gessit, quæsitor in causa Planciana fuerit, nullum est. Nam primum ex peroratione cognoscitur, non C. Alfium, sed C. Flavium quæsitorem fuisse, quem eundem præturam tum gessisse affirmare non ausim: arbitror enim tam quæsitorem quam consilium editicium fuisse: editos autem fuisse ab accusatore: quæ potestas si rei fuisset, ait Cicero, *cap.* 17. eum sine dubitatione C. Alfium tribulem suum quæsitorem, atque e Terentina & Voltinia tribubus judices fuisse editurum.

Pridie Nonas Septembr. ludi Romani, qui per novem continuos dies fiebant, commissi sunt. Ludorum diebus Cicero in Arpinati fuit, & XIII. Kalend. Octobr. Romam venit, *epist.* I. *lib.* III. *ad Fratr.* A. d. VI. Kalend. Octobris, cum æquinoctium subesset, Cæsar exercitum e Britannia reportavit, *Cicero epist.* 15. *lib.* IV. *ad Att.* & *Cæsar lib.* V. *Comment. cap.* 23. Cum Cæsar Britanniam peragraret, audivit decessisse filiam, *Seneca de Consolatione ad Marciam*, *cap.* 14. Hinc Cæsaris luctus *epist.* I. *lib.* III. *ad Fratr.* de morte Juliæ, quæ Pompejo nupta erat, *Dio lib.* XXXIX. *Plutarchus in Pompejo* & *Cæsare*.

Cum M. Crassus A. Gabinio in Syria successisset, ille in Italiam reversus XII. Kalend. Octob. ad urbem accessit, & IV. Kal. urbem noctu intravit, & de majestate accusatus est, *epist.* I. *lib.* III. *ad Fratr.* In eo judicio Ciceronem Gabinium gravissime accusasse Dio *lib.* XXXIX. auctor est. Sed Cicero se testimonium secundum fidem & religionem gravissime in eum dixisse testatur *epist.* 4. *lib.* III. *ad Fratr.*

Gabinio absoluto M. Tullius VIII. Kal. Novembr. in Tusculanum profectus fuit. Ita extremis mensibus hujus anni Cicero omnes epistolas *lib.* 3. *ad Fratr.* & postremas *lib.* IV. *ad Att.* & longam ad Lentulum scripsit.

Gabinius, de majestate absolutus, de repetundis accusatus & condemnatus fuit, quamvis Tullius rogatu Pompeji eum defendisset, Dio lib. XXXIX. Valerius lib. IV. cap. 2. *Sed hujusce generis humanitas etiam in M. Cicerone præcipua apparuit: A. namque Gabi-*

Gabinium repetundarum reum summo studio defendit, qui eum in consulatu suo urbe expulerat. Cicero *pro Rabirio Postumo* ait, *cap.* 12. sibi causam defendendi Gabinii fuisse reconciliationem gratiæ. Ibidem, *cap.* 8. testatur, se Gabinium ex maximis inimicitiis receptum in gratiam summo studio defendisse. Meminit hujus defensionis *D. Hieronymus in Apologia adversus Rufinum.*

Gabinio condemnato C. Memmius lege Julia de repetundis accusavit C. Rabirium Postumum, qui, cum post mortem patris sui C. Curtii natus esset, a C. Rabirio avunculo adoptatus, C. Rabirius Postumus dictus fuit. Defendit eum Cicero hiberno tempore, ut oratio indicat. Claudius Cæsar apud *Suetonium* refert, Rabirio Postumo, Ptolemæum Alexandriam crediti servandi causa secuto, crimen majestatis apud judices motum fuisse.

Hoc ad extremum admonebo, quatuor prætores hujus anni a Cicerone in Epistolis nominari, M. Catonem, Domitium, Servilium & C. Alfium, quibus *Dio* addit Ser. Sulpicium Galbam. Tribuni pl. apud Ciceronem sunt, Q. Mucius Scævola, Terentius & C. Memmius; his apud *Valerium lib.* VIII. *cap.* I. additur Lælius.

Anno Urbis 700, *Ciceronis* 54,

Consules fuerunt

CN. DOMITIUS CALVINUS,
M. VALERIUS MESSALA.

Hi consules non statim initio anni, ut moris erat, sed septimo tandem mense magistratum inierunt, *auctore Dione lib.* XL. Cum enim anno superiore comitiorum consularium singuli dies obnuntiationibus sublati essent, ut scribit Cicero *epist.* 3. *lib.* III. *ad Quint. Fratrem*, & ob id mense Januario nulli dum consules essent, interreges de more proditi fuerunt, qui rempublicam per sex menses administrarunt: cum, quod propter auspicia, quæ secunda interregibus non eveniebant, comitia habere non possent; tum quod tribuni plebis, qui rempublicam tractabant, ne magistratus crearentur, impedirent, ut *Dio* scribit.

Plura igitur hoc tempore interregna fuerunt: de quibus Cicero, *epist.* I. *lib.* VII. *Fam.* quam hoc tempore scriptam esse res ipsa indicat, sicut & sequentes. Quarum *decima tertia* data est III. Nonas Mart. *decima octava* VI. Idus April. Sed cum tribuni plebis comitia omni ratione impedirent, ac primum ut tribuni militum pro consulibus, deinde ut Pompejus dictator crearetur, ad populum ferrent, M. Catonis cohortatione adductus Pompejus effecit, ut Cn. Domitius & M. Messala coss. tandem fuerint creati, Plutarchus *in Pompejo*, & Dio, *lib.* XL.

His coss. M. Crassus, interfecto Publio filio, exercituque deleto, trans Euphratem cum ignominia & dedecore periit, ait Cicero, *lib.* II. *de Divinat. cap.* 9. & scribit præter alios Orosius noster, *lib.* VI. *cap.* 13.

Periisse Crassum mense Junio Ovidius, *lib.* VI. *Fastorum* indicat, *vers.* 465. In locum P. Crassi M. F. Cicero Augur factus fuit, ut Plutarchus scribit. In auguratus petitione com-

competitorem habuit C. Hirrum, de quo *lib.* II. & VIII. *Famil.* Sed M. Tullium augurem a toto collegio expetitum Cn. Pompejus & Q. Hortensius nominaverunt, *Philip.* II. Ab Hortensio se cooptatum in collegium & inauguratum ait *in Bruto*, *cap.* 1.

Quo tempore Cicero augur factus est, C. Scribonius Curio filius in Italia non fuit, ut ipse ait *Philip.* II. *cap.* 2. erat autem in Asia, eoque Cicero ad illum misit sex primas epistolas *lib.* II. *Famil.*

Anno Urbis 701, *Ciceronis* 55,

Consul fuit

CN. POMPEJUS MAGNUS III, sine Collega.

Petebant in hunc annum consulatum summis contentionibus T. Annius Milo, P. Plautius Hypsæus & Q. Metellus Scipio. Petebat in eundem annum præturam P. Clodius, cui summæ inimicitiæ cum Milone intercedebant. Itaque a. d. XIII. Kal. Feb. cum Milo Lanuvium proficisceretur, & Clodius Aricia rediens ei occurrisset, rixa & pugna forte commissa, Clodius interfectus fuit, quod Asconius in argumento orat. *pro Milone* pluribus verbis narrat.

Pompejus deinde ab interrege Ser. Sulpicio V. Kal. Mart. consul creatus est statimque consulatum iniit & novas leges tulit: duas ex S. C. alteram de vi, qua nominatim cædem Appia via factam, & incendium Curiæ, & domum M. Lepidi interregis oppugnatam comprehendit: alteram de ambitu, pœna graviore & forma judiciorum breviore proposita. Utraque enim lex prius testes dari per triduum, deinde uno die atque eodem & ab accusatore & ab reo perorari jubebat, ita ut duæ horæ accusatori, tres reo darentur, auctore Asconio. Hinc Tacitus in Dialogo de Oratoribus, *cap.* 38. ait Pompejum primum adstrinxisse & imposuisse veluti frænos eloquentiæ.

De hac lege Pompeji Cicero in Bruto, cap. 94. *Maxime*, inquit (de se & Hortensio agens) *perspecta est utriusque nostrum exercitatio paulo ante, cum lege Pompeja ternis horis ad dicendum datis, ad causas simillimas inter se, vel potius easdem novi veniebamus quotidie*. Et initio lib. IV. de Finibus. *Ain' tandem, cum ego te hac nova lege videam, eodem die accusatori respondere, & tribus horis perorare, in hac me causa tempus dilaturum putas?*

Perlata lege Pompeji, & L. Domitio Ahenobarbo quæsitore suffragio populi creato, Milo de vi, & de ambitu, & de sodalitiis postulatus fuit. Accusarunt de vi Milonem III. Idus Apr. Appius major, M. Antonius & P. Valerius Nepos: respondit illis unus M. Cicero. Qui cum inciperet dicere, exceptus est acclamatione Clodianorum, ita ut non ea, qua solitus erat, constantia diceret. Sed oratio illa quoque excepta fuit, ut Asconius scribit. Meminit Quintilianus *lib.* IV. *cap.* 3. Eam vero, quam nos habemus, Cicero postea scripsit, cum Milo esset Massiliæ, quo condemnatus in exilium intra paucissimos dies profectus fuit; *Ascon.* & *Dio*, *lib.* XL.

Accusatus deinde M. Saufejus, defen-

fendente Cicerone & M. Cœlio, absolutus fuit. Sex. autem Clodius magno consensu damnatus est, *Asconius*. Pompejus in hoc consulatu Corneliam, Q. Metelli Scipionis filiam, uxorem duxit, & socerum sibi in quinque menses extremos collegam subrogavit; *Plutarchus in Pompejo*. *Dio*, *lib.* XL. *Appianus*, *lib.* II. Eundem Scipionem Censoriam potestatem, quam Clodius imminuerat, lege restituisse, *Dio* scribit.

Hoc anno fingitur habitus sermo de *Finibus Bonorum & Malorum*, quem Cicero libris quinque postea perscripsit. Argumento sunt verba illa, quæ de libro quarto modo adduxi, & illa lib. II. cap. 18. *Ut M. Crassus fuit, qui tamen solebat uti suo bono: ut hodie est noster Pompejus, cui recte facienti gratia est habenda.*

Extremo hujus anni mense, cum T. Munacius Plancus Bursa magistratu abiisset, a Cicerone accusatus & Cn. Pompejo defensus, condemnatus fuit; *Dio*, *lib.* XL. & *Cicero*, *epist.* 2. *lib.* VII. *Famil.* quam hoc tempore scripsit. Plancus omnibus sententiis maximo populi plausu condemnatus fuit, quod curiam incendisset, *Philippica* VI. *cap.* 4. & XIII. *cap.* 12.

Anno Urbis 702, *Ciceronis* 56,

Consules fuerunt

SER. SULPICIUS RUFUS,
M. CLAUDIUS
MARCELLUS.

Hoc tempore, certe post Clodii cædem, M. Tullius *de Legibus* scripsit, ut ex *lib.* II. *cap.* 17. cognoscitur. Cum autem plures libros de Legibus scripsisset, ad nos tres tantum, iique mutilati, pervenerunt.

Factum anno superiore senatus-consultum erat, ne quis prætorius, aut consularis intra quinquennium in provinciam ire posset, ut Dio, *lib.* XL. scribit. Hoc senatus-consulto ire in provincias coacti sunt, qui in eas ex prætura aut ex consulatu non iverant. In his erat M. Tullius: cujus sors cum dejecta esset, Cilicia provincia consularis cum exercitu peditum XII. mil. equitum duum mil. DC. ei obvenit, auctore Plutarcho. Cicero se nomen tantum duarum legionum habuisse ait, *epist.* 15. *lib.* V. *ad Att.* & *epist.* 6. *lib.* III. *Famil.* ait in tanta militum paucitate abfuisse tres cohortes.

Tenuit Cicero pro cos. etiam Cyprum insulam Ciliciæ oppositam, & præterea tres diœceses Asiaticas, Cibyraticam, Synnadensem & Apamensem, ut *lib.* V. *ep.* 21. & VI. 2. *ad Att.* perspicitur. Itaque *lib.* I. *de Divinat. cap.* I. ait, se nationibus Cilicum, Pisidarum & Pamphyliæ præfuisse.

Successit M. Tullius Ap. Claudio, quem de successione certiorem facit *epist.* 2. *lib.* III. *Famil.* cum *epistolam primam* prius ad ipsum in Ciliciam misisset. Legatos habuit Cicero Q. Tullium fratrem, C. Pomptinium, L. Tullium & M. Annejum: quæstorem L. Messinium, cui C. Cælius postea successit.

Profectus Cicero ex urbe mense Majo, Nonis cum Attico in Tusculano fuit, inde Arpino, Arcano, Aquino, Cumano, Pompejano & Trebulano

bulano peragratis, Beneventum venit v. Id. Maji. Tarentum XV. Kalend. Jun. & triduum cum Pompejo & apud Pompejum fuit, *epist.* 1. 2. 3. 4. 5. 6. & 7. *lib.* V. *ad Att.* Brundusium venit a d. XI. Kal. Jun. *epist.* 3. *lib.* III. *Famil.* ubi plures dies mansit. Pridie Non. Jun. se etiam tum Brundusii fuisse scribit ad Appium *epist.* 4. *lib.* III. *Famil.*

Interim M. Cælius ad eum misit *epist.* 1. *lib.* VIII. cui Athenis rescripsit *epist.* 8. *lib.* II. *Famil.* Brundusio profectus Actium venit XVII. Kalend. Athenas VII. Kalend. Quint. *epist.* 9. & 10. *lib.* V. *ad Att.* Exulabat tum Athenis C. Memmius de ambitu condemnatus, *epist.* 2. *lib.* III. *ad Frat.* & *epist.* 19. *lib.* XIII. *Fam.* & *Appianus lib.* II. Is pridie quam Cicero Athenas venit, Mitylenas profectus erat, *epist.* 11. *lib.* V. *ad Att.* tum Cicero ad eum misit *epist.* 1. & *seq.* ut videtur, *lib.* XIII. *Famil.*

Cum Athenis decem ipsos dies fuisset, pridie Non. Quintil. inde profectus Ephesum venit a. d. XI. Kal. Quintil. *epist.* 11. 12. & 13. *lib.* V. *ad Att.* & *ep.* 8. *lib.* II. *Famil.* Tralles venit a. d. VI. Kal. Sextil. atque ad Appium misit *epist.* 5. *lib.* III. *Famil.* Laodiceam in provinciam venit pridie Kalendar. Sextil. *epist.* 15. 20. & *ult. lib.* V. *ad Att. epist.* 2. & 4. *lib.* XV. *Fam.* M. Cælius interim ad Ciceronem plures epistolas scripsit, quæ *lib.* VIII. *Famil.* extant. In quarta Kal. Sextil. data meminit C. Marcelli cos. designati: habita ergo comitia consularia fuerunt ante Sextilem. Quibus creati consules sunt L. Paulus & C. Marcellus: qua re cognita Cicero non solum ipsis, verum etiam C. Marcello patri & M. Marcello fratri patrueli C. Marcelli cos. des. gratulatus est, *epist.* 7, 8, 9. & 12. *lib.* XV. *Famil.*

Triduum moratus Laodiceæ, triduum Apameæ, totidem dies Synnade, VII. Kal. Septemb. in Lycaoniam ad Iconium in castra venit, *epist.* 16. & sequentibus *lib.* V. *ad Att.* & *epist.* 4. *lib.* XV. *Fam.* C. Cassius, qui quæstor M. Crassi fuerat, atque ex clade, quæ ad Carrhas accepta erat, cum parte exercitus se in Syriam receperat, eo tempore, quo Cicero in Ciliciam venit, Antiochia tenebatur: Parthosque cedentes ab oppido insecutus rem bene gessit, Osace duce occiso, *Cicero epist.* 10. *lib.* II. *Famil.* & *epist.* 20. *lib.* V. *ad Atticum*, *Dio lib.* XL. *Justinus* XLII. *cap.* 4. Unde Cicero Philipp. XI. *cap.* 14. de Cassio: *Magnas ille res gessit ante Bibuli summi viri adventum, cum Parthorum nobilissimos duces maximasque copias fudit*, &c.

In castra Ciceronis ad Iconium ante diem III. Kalend. Septembr. venerunt legati missi ab Antiocho Commageno, iique nuntiarunt, Parthorum magnas copias Euphratem transire cœpisse, ut scribit *epist.* 1. & 3. *lib.* XV. *Famil.*

Pridie Kalend. Septemb. Cicero castra ab Iconio movit, iterque per Cappadociam in Ciliciam faciens, in Cappadocia extrema, non longe a Tauro, apud oppidum Cybistra, castra posuit, *epist.* 6. *lib.* III. & *epist.* 2. & 4. *lib.* XV. *Fam.* & *epist.* 18. *lib.* V. *ad Att.* Ibi cum

dies

dies quinque esset commoratus, regem Ariobarzanem, cujus salutem a senatu commendatam habebat, præsentibus insidiis liberavit, ut scribit *ad Catonem*, & copiose exponit magistratibus *epist.* 2. & 4. *lib.* XV. *Famil.* Inde confestim iter in Ciliciam fecit per Tauri pylas, & Tarsum venit a. d. III. Non. Octobr. *epist.* 20. *lib.* V. *ad Att.* Non. Octobr. in senatu recitatæ sunt Ciceronis literæ, quas publice de Parthico tumultu miserat, *epist.* I. *lib.* XV. *Fam.* & *epist. ult. lib.* V. *ad Att.* eodemque die Cicero Tarso Amanum versus profectus est, *epist.* 8. *lib.* III. *Fam.* qui mons erat hostium plenus sempiternorum.

Hic a. d. III. Id. Octob. magnum numerum hostium cecidit, castella munitissima cepit, incendit, imperatorque appellatus est, *epist.* 20. *lib.* V. *ad Att. epist.* 10. *lib.* II. & 4. *lib.* XV. *Fam.* vide quoque Commentarium nostrum *in Ligarianam*. His rebus ita gestis, castra in radicibus Amani habuit, ea ipsa quæ contra Darium habuerat apud Issum Alexander, ut est locis jam citatis. Inde Pindenissum oppidum munitissimum Eleutherocilicum, diu omnibus machinis oppugnatum, septimo & quinquagesimo die cepit, Saturnalibus mane, *epist.* 20. *lib.* V. *ad Att.* & *epist.* 4. *lib.* XV. *Fam.* Pindenisso capto exercitum in hiberna dimisit, iisque Quintum fratrem præposuit, *epist.* 4. *lib.* XV.

Extremo hoc anno Cicero ad Curionem misit *epist.* 7. *lib.* II. *Fam.* in qua illi de tribunatu pl. gratulatur, quem a. d. IV. Id. Decemb. iniit.

Anno Urbis 703, *Ciceronis* 57,

Consules fuerunt

L. AIMILIUS PAULUS,
C. CLAUDIUS MARCELLUS.

Ad hos consules extant Ciceronis literæ: quibus petit, ut quam honorificentissimum S. C. de rebus a se gestis faciendum curent, *epist.* 10. & 13. *lib.* XV. *Famil.* hac de re scripsit etiam ad Catonem *epist.* 4. *ejusdem libri*: tum Ciceroni pro re bene gesta supplicationes sunt decretæ, *epist.* II. *lib.* VIII. *Famil.* & *epist.* I. *lib.* VII. *ad Att.* pro quibus Marcello cos. gratias agit *epist.* II. *lib.* XV. *Famil.*

Nonis Jan. Cicero Tarso profectus fuit in Asiam, ut ibi suarum diœcesium hominibus jus diceret, *epist. ult. lib.* V. *ad Att.* quam Idib. Febr. se dedisse ait. Quo tempore Cicero Ciliciam, & M. Bibulus Syriam obtinuerunt, eodem tempore Q. Thermus pro prætore in Asia, & P. Silius in Bithynia, ut videtur, fuerunt, indicat *epist.* I. *lib.* VI. *ad Att.* Itaque e Cilicia Cicero ad T*hermum & Silium* misit *epist.* 53. & *alias*, quæ deinceps *lib.* XIII. *Fam.* leguntur.

Laodiceæ M. Tullius ex Idib. Februarii ad Kalend. Maji forum egit omnium diœcesium Asiaticarum, *epist.* I. & 2. *lib.* VI. *ad Att.* Eo venit M. Fabius, commendatus ei a C. Cassio. Commendat eundem ipse Cælio, Pæto & Curtio, *epist.* 14. *lib.* II. *epist.* 25. *lib.* IX. *epist.* 59. *lib.* XIII. & *epist.* 14. *lib.* XV.

Famil. Eodem tempore Cicero aliquot epiſtolas ad Cælium & Appium miſit, quæ *lib.* II. *&* III. leguntur. In quibus cum de aliis rebus, tum de Appii accuſatione & Tulliæ nuptiis agitur.

Accuſavit Appium reverſum e provincia P. Cornelius Dolabella: eidemque Tullia, M. Ciceronis filia, hoc tempore nupſit. De affinitate hac gratulatur Ciceroni Cælius *epiſt.* 13. *lib.* VIII. Fuit quoque Appius hoc anno, ut Dio ſcribit, cenſor cum L. Piſone. Appii cenſuræ meminit Cic. in epiſtolis ad ipſum, *epiſt.* 10. 11. & *ult. lib.* 3. de eadem Q. frater lib. 1. de Divin. cap. 16. *In quo Appius collega tuus, bonus augur, ut ex te audire ſoleo, non ſatis ſcienter, virum bonum & civem egregium, cenſor P. Atejum notavit, quod ementitum auſpicia ſubſcripſerit.*

Ex Aſia Cicero in Ciliciam Nonis Maji profectus, *epiſt.* 13. *lib.* II. *Famil.* & *epiſt.* 2. *lib.* VI. *ad Att.* Tarſum venit Nonis Jun. *epiſt.* 4. *lib.* VI. *ad Att.* Ciceroni interim Quæſtor C. Cælius obtigit, ad quem ſcribit *epiſt. ult. lib.* II. *Fam.* eundemque de provincia decedens III. Kal. Sextil. provinciæ præfecit, *epiſt.* 6. *lib.* VI. *ad Att. epiſt.* 15. *lib.* II. *Famil.* & *epiſt.* 14. *lib.* III.

Epheſo proficiſcens Kal. Oct. Athenas venit pridie Idus, *epiſt.* 8. *&* 9. *lib.* VI. *ad Att.* & *epiſt.* 5. *lib.* XIV. *Fam.* Athenis Ciceronem libenter commoratum eſſe, πόθῳ τῶν πάλαι διατριβῶν, *Plutarchus* ſcribit. Athenis Imperatorem ſe apud Ariſtonem diverſatum eſſe *Tuſcul.* V. ait, *cap.* 8.

Titonem libertum Cicero e Cilicia in Italiam revertens Patris ægrum reliquit, *epiſt.* 2. *lib.* VII. *ad Att.* ad eumque plures ex itinere epiſtolas miſit, quæ *lib.* XVI. *Fam.* leguntur, & totius itineris rationem continent. Brunduſium venit VII. Kal. Decemb. eodemque tempore uxor Terentia ad portam Brunduſinam acceſſit, quo Tullius in portum, *epiſt.* 1. *lib.* VII. *ad Att.* & *epiſt.* 9. *lib.* XVI. *Fam.* Inde Romam verſus proficiſcens, ex itinere ſcripſit *ad Atticum epiſt.* 3, 4, 5, 6, 7, & 8. *lib.* VII.

Anno Urbis 704, *Ciceronis* 58.

Conſules fuerunt

C. CLAUDIUS MARCELLUS, L. CORNELIUS LENTULUS CRUS.

His conſulibus M. Tullio pridie Non. Januar. ad urbem accedenti ſic eſt obviam proditum, ut nihil fieri potuerit honoratius, *epiſt.* 10. *lib.* XVI. *Famil.* ubi addit, ſe incidiſſe in ipſam flammam civilis diſcordiæ, vel potius belli. Quod etiam *Plutarchus* ſcribit.

Nam Kalend. Januar. cum in Q. Metelli Scipionis ſententiam S. C. fieret, uti ante certam diem Cæſar exercitum dimitteret: ſi non faceret, eum adverſus remp. facturum videri: eique S. C. M. Antonius & Q. Caſſius tribuni pl. interceſſiſſent: Senatus conſulibus, prætoribus, tribunis pl. & iis, qui pro conſulibus ad urbem erant, negotium dedit, ut curarent, ne quid reſp. detrimenti caperet. Tum Antonius & Caſſius ad Cæſarem ex urbe cum Curione profugi-

fugiunt, *Cæsar lib.* I. *de Bello Civili*, *cap.* 5. *Cicero epist.* 10. *lib.* XVI. *Famil.* & *Philipp.* II. *cap.* 21. Cicero ut venit ad urbem, non destitit omnia & sentire, & dicere, & facere, quæ ad concordiam pertinerent, *epist.* II. *lib.* XVI. *Famil.* fuitque semper auctor pacis, ut testatur in orationib. *pro Marcello*, *cap.* 5. *Ligario*, *cap.* 9. *&* *Dejotaro*, *cap.* 10. item *epist.* 6. *lib.* VI. *&* *epist.* 3. *lib.* VII. *Famil.* eaque de re, ut *Plutarchus* tradit, privatim multa ad Cæsarem scripsit, & Pompejum coram precatus est, utrumque placans & deliniens. Sed mirus invaserat furor non solum improbis, sed etiam iis, qui boni habebantur, Cicerone clamante, nihil esse bello civili miserius, *epist.* II. *lib.* XVI. *Famil.*

Itaque Italiæ regiones descriptæ fuerunt, quam quisque partem tueretur. Cicero Capuam sumpsit, quod pridie Idus Jan. ad Tironem scripsit *epist.* II. *lib.* XVI. Cum interim Cæsar, trajecto Rubicone, Ariminum, Pisaurum, Anconam, Aretium occupasset, urbem consules atque optimates omnes reliquerunt. *Cicero epist.* II. *lib.* XVI. *Famil. Dio lib.* XLI. *&* *alii*. M. Tullius tum quoque ab urbe discessit, *epist.* 9. & *sequent. lib.* VII. *ad Att.* Discessisse eum XIV. Kal. Febr. cognoscitur epist. 12. lib. IX. ad Att. Fuit Cicero ἐπίσκοπος totius oræ maritimæ a Formiis, *epist.* II. *lib.* XVI. *Famil.* & *epist.* 10. *lib.* VII. *ad Att.* VIII. Kal. Februarii Cicero Minturnis fuit, *epist.* 12. *lib.* VII. *ad Att.*

Reliquerat uxorem Terentiam & filiam Tulliam Romæ, *epist.* II. *lib.* XVI. *Famil.* quarum curam sæpius Attico mandat: ipsas quoque de hac re monet epist. 14. & 18. lib. XIV. Famil. 6. Kal. Febr. Cicero Calibus Capuam proficiscens ad Atticum misit epist. 13. lib. VII. & postridie sequentem. IV. Kalend. Capua ad Tironem dedit epist. II. lib. XVI. Famil. Capua profectus est Formias a. d. III. Kalend. eo quarto Non. Febr. Tullia & Terentia venerunt.

M. Tullius postridie cum fratre Capuam versus profectus est, *epist.* 15. & 16. *lib.* VII. & *epist.* 13. *lib.* VIII. *ad Att.* Capuæ cum triduum fuisset VII. Id. Febr. inde discedens se Formias recepit, *epist.* 19. *lib.* VII. & 13. *lib.* VIII. *ad Att.* Formiis quotidie fere literas *ad Atticum* dedit, quæ extremo *lib.* VII. & primo VIII. leguntur.

Reddita interim Ciceroni est a Pompejo *epist.* 12. *lib.* VIII. *ad Att.* qua in Apuliam evocatur, eam se XV. Kal. Mart. Formiis accepisse Pompejo rescribens ait *epist.* 13. *lib.* VIII. *ad Att.* meminit *epist.* I. ejusdem libri.

Profectus deinde ad Pompejum cum Theanum Sidicinum venisset, ex C. Messio aliisque compluribus cognovit, in iis locis esse Cæsarem, ut tuto ad Pompejum venire non posset. Itaque Cales progressus ibi constitit. Et cum esset incertum iter Cæsaris, Leptam ad Pompejum misit & literas. Ipse Formias revertit, *epist.* 3. & 15. *lib.* VIII. *ad Attic.* Ibi aliquandiu manens *plures epist. ad Atticum* misit, quæ *lib.* VIII. *&* IX. extant.

VIII. Kal. Mart. Pompejus Canusio Brundusium profectus fuit, *epist.* I. *lib.* IX. *ad Att.* eo Cicero-

nem

nem vocavit missa *ep.* 14. *lib.* VIII. *ad Att.* quam Cicero accepit III. Kal. *epist. seq.* & mansit in Formiano. A. d. VII. Id Mart. Cæsar Brundusium cum legionibus sex pervenit, atque ad murum castra posuit, cum jam consules Dyrrhachium profecti cum magna parte exercitus essent, & Pompejus Brundusii cum cohortibus XX. remaneret, *epist.* 16. *lib.* IX. *ad Att.* & *lib.* I. *de Bello Civili*, *cap.* 25.

Cicero illo tempore etiam ad Tironem scripsit *epist.* 13. 14. & 15. *lib.* XVI. *Fam.* Pompejus XVI. Kal. April. Brundusio cum omnibus copiis, quas habuerat, profectus est. Cæsar postero die oppidum ingressus & concionatus Romam contendit, *epist.* 18. *lib.* IX. *ad Att.* Eo itinere M. Cicero illum convenit, & quid egerit Attico scribit *epist.* 21. *lib.* IX. Cicero deinde Arpinum profectus, ibi Tullio filio suo togam puram dedit, *epist.* 21. & *ult. lib.* IX. *ad Att.* mansitque in villis mense Aprili & Majo, atque ad Atticum misit epistolas, quæ *lib.* X. extant.

VII. Idus Junii ad Pompejum in Græciam proficiscens navim conscendit, epist. 7. lib. XIV. Famil. *Suscepto bello, Cæsar, gesto etiam ex magna parte, nulla vi coactus, judicio meo ac voluntate, ad ea arma profectus sum, quæ erant sumpta contra te*, ait ipse *pro Ligario*, *cap.* 3. & nos in Commentario exposuimus. Adventus ejus, ut Plutarchus scribit, cæteris gratus fuit; Cato autem illum conspicatus multis verbis reprehendit, quod Pompejum secutus esset. Nam se non potuisse honeste eam sectam deserere, quam ab initio in republica delegisset; illum, qui magis prodesse patriæ & amicis potuerit, si in Italia mansisset, & æqualiter se ad eventum comparasset, nulla ratione & absque necessitate hostem Cæsari factum esse, atque in tanti periculi societatem venisse.

Cum hæc verba Ciceronis animum flexerunt, tum quod nulla magna in re Pompejus illius opera utebatur. In causa erat ipse, non negans se facti sui pœnitere. Hactenus Plutarchus. Ipse quoque epist. 3. lib. VII. Famil. ait: *Cujus me mei facti pœnituit, non tam propter periculum meum, quam propter vitia multa, quæ ibi offendi, quo veneram.*

Cæsar in Hispaniam profectus, ea potitus est, & Dictator a M. Lepido prætore dictus comitia habuit, quibus ipse cum P. Servilio consul creatus est, ut scribit *lib.* III. *de Bello Civili*, *cap.* 1.

Anno Urbis 705, *Ciceronis* 59.

Consules fuerunt

C. JULIUS CÆSAR II, P. SERVILIUS VATIA ISAURICUS.

His consulibus pridie Nonas Januar. Cæsar Brundusio in Epirum contra Pompejum trajecit, *lib.* III. *de Bello Civili*, *cap.* 6. Post Non. Febr. Cicero e Græcia ad Atticum dedit epist. 2. *lib.* XI. Obsesso a Cæsare & circumvallato Pompejo apud Dyrrhachium P. Dolabella ad Ciceronem misit *epist.* 9. *lib.* IX. *Famil.*

Nonis Junii in castris fuit: e quibus ad Atticum dedit *epist.* 3. *lib.* XI. & sequentem: in qua scribit se con-

vonfici follicitudine, ex qua etiam ſumma infirmitas corporis conſecuta ſit. Itaque cum Pompejus, translato in Theſſaliam bello, apud Pharſaliam media æſtate, ut Plutarchus *in Bruto* tradit, a Cæſare victus eſt, Cicero in acie non fuit, ut ſcribit ad Pætum *ep.* 18. *lib.* IX. *Famil.* ſed remanſit in caſtris, ut Livius *lib.* CXI. ſcripſit: unde Plutarchus *in Cicerone* ait: *τῆς μάχης ὁ μετέσχε δὶ ἀῤῥωςίαν*, id eſt, *prælio propter infirmitatem corporis non interfuit.*

Erant cum Cicerone M. Varro & M. Cato, *lib.* 1. *de Divinat. cap.* 32. Catonem Dyrrhachii, ut impedimentis præſidio eſſet, cum XV. cohortibus a Pompejo relictum fuiſſe Plutarchus *in Pompejo* & *Catone* auctor eſt. Victo Pompejo, Cato (inquit Plutarchus *in Cicerone*) qui copias magnas claſſemque magnam Dyrrhachii habebat, ad M. Tullium, qui & lege & dignitate conſulari præſtaret, imperium deferebat. Quod eum ille recuſaret, militiamque ſubterfugeret, propius factum eſt nihil quam ut occideretur, cum & Pompejus filius, & amici eum proditorem appellarent, gladioſque ſtringerent; ſed Cato reſiſtens vix illum cædi eripuit, & ex caſtris removit atque ablegavit. Hæc Plutarchus. Q. Cicero, *lib.* 1. *de Divinat. cap.* 32. refert Labienum ex Pharſalica fuga in caſtra veniſſe, interitumque exercitus nuntiaviſſe, atque ita ipſos ſubito perterritos metu naves conſcendiſſe.

Victoriam igitur Cæſaris Cicero belli finem ſibi fecit. Nec putavit, cum integri pares non fuiſſent, fractos ſuperiores fore, *ep.* 3. *lib.* VII. *Famil.* *Dio lib.* XLII. ſcribit Ciceronem cum nonnullis aliis ſenatoribus continuo Romam profectos eſſe: ipſe *epiſt.* 6. *lib.* XI. *ad Att.* ait, ſe in Italiam veniſſe non arceſſitum. Terentiæ uxori, quæ ipſi de adventu gratulata erat, pridie Non. Novembr. Brundufio reſcripſit, *epiſt.* 12. *lib.* XIV. *Fam.*

Brundufii Cicero diu moratus eſt, Cæſarem expectans, dum is poſt prælium Pharſalicum in Ægyptum profectus, bellum Alexandrinum geſſit, & Pharnacem in Ponto ſuperavit.

Brundufium quoque M. Antonius poſt victoriam cum legionibus venit, & Ciceroni pepercit. Quod beneficium Cicero *Philippica* II. *cap.* 3. & 24. agnoſcit. Scripſit tum Cæſar ad Antonium, prohiberi omnes Italia, niſi quorum ipſe cauſam cognoviſſet. Quare, cum Antonius petiiſſet a Cicerone per literas, ut ſibi ignoſceret: facere ſe non poſſe, quin Cæſaris literis pareret: miſit Cicero ad eum L. Lamiam, qui demonſtraret, Cæſarem Dolabellæ dixiſſe, ut ad Ciceronem ſcriberet, ut in Italiam quam primum veniret. Itaque Antonius edixit ita, ut M. Tullium exciperet nominatim. Hoc XIV. Kalend. Jan. Cicero *ad Atticum* ſcripſit *epiſt.* 7. *lib.* XI. Affligebat Ciceronem eodem tempore Tulliæ morbus: cujus meminit *epiſt.* 7. *lib.* XI. *ad Att.* de eodem ſcribit ad Terentiam *epiſt.* 39. *lib.* XIV. *Famil.* ſcribit etiam per Leptam & Trebatium *ep.* 17. *ejuſdem lib.* vide *epiſt.* 8. *lib.* XI. *ad Atticum.*

Anno

Anno Urbis 706, *Ciceronis* 60,

C. JULIUS CÆSAR II,

Dictator fuit;

M. ANTONIUS,

Mag. equit.

Hanc dictaturam Cæsar extra Italiam iniit, *auctore Dione*, *lib.* XLII. De Antonio magistro equitum Cicero Philipp. II. cap. 25. *Accessit*, *ut Cæsare ignaro*, *cum esset ille Alexandriæ*, *beneficio amicorum ejus magister equitum constitueretur*.

III. Nonas Januar. die natali suo M. Tullius *ad Att.* dedit *epist.* 9. *lib.* XI. *&* *sequentem* XII. Kalend. Februar. VIII. Idus Martii ad eundem scripsit *epist.* 11. & 12. Romæ illo tempore seditiones a P. Cornelio Dolabella tribuno plebis & Tulliæ marito, legem ferente de novis tabulis, excitatæ sunt. De quibus *Livius*, *lib.* CXII. *Dio lib.* XLII. Hæ sunt generi actiones, de quibus Cicero *epist.* 12. 14. 15. & 23. *lib.* XI. *ad Att.* Pridie Idus Maji Cicero ad Atticum dedit *epist.* 15. & III. Nonas Junii sequentem ejusdem libri. Pridie Idus Jun. Tullia ad patrem Brundusium venit, *epist.* 11. & 15. *lib.* XIV. *Famil.* & *epist.* 17. *lib.* XI. *ad Atticum*.

Constituerat eo tempore M. Tullius Ciceronem filium cum Cn. Sallustio obviam Cæsari mittere: sed cum de ejus adventu nihil afferretur, consilium mutavit, *epist.* 17. & 18. *lib.* XI. *ad Att.* & *epist.* 11. & 15. *lib.* XIV. *Famil.* Pridie Idus Sextil. Cicero accepit literas Cæsaris; quas ille ex Ægypto ad eum miserat, ut esset idem, qui fuisset, *ep. ult. lib.* XIV. *Famil.* & *pro Ligario*, *cap.* 3. ubi C. Pansam nuntium de concessis fascibus pertulisse ait. Dedit tum Cicero ad Att. epistolas, quæ extremo *lib.* XI. extant.

Cum Cæsar ad Kal. Septembr. Athenis fore diceretur, Cicero propter moras Asiaticas secus putabat, *epist.* 21. *lib.* XI. *ad Att.* Venit tamen in Italiam celerius omnium opinione, ut Hirtius auctor est. Ubi ad Ciceronem allatum est, eum Tarentum navibus appulisse, atque in Brundusium pedibus contendere, obviam illi processit, non equidem valde diffidens, sed tamen veritus in tanta multitudine hostis & victoris periculum facere. Verum non fuit opus quicquam dicere aut facere præter dignitatem. Cæsar enim, ut eum longe ante alios occurrere vidit, descendit & salutavit, cumque eo solo colloquens multa stadia processit. Hæc Plutarchus in *Cicerone*.

Kal. Octobr. Cicero ad Terentiam de Venusino dedit *epist.* 20. *lib.* XIV. *Fam.* mandans, ut in Tusculano omnia essent parata ad hospites excipiendos. Deinde in urbem venit, & rediit cum libris in gratiam, *epist.* 1. *libro* IX. *Fam.* Extremo anno Q. Fufius Calenus & P. Vatinius coss. fuerunt; *Dio lib.* XLII.

Anno

Anno Urbis 707, *Ciceronis* 61,

Consules fuerunt

C. JULIUS CÆSAR III, M. AIMILIUS LEPIDUS.

Cæsar cum a summo haruspice moneretur, ne in Africam ante brumam transmitteret, ut Cicero *lib.* II. *de Divinat. cap.* 24. ait, VI. Kal. Jan. Lilybęi conscendit, ac post diem quartum in conspectum Africæ venit, ibique hoc anno bellum Africanum adversus P. Scipionem, & Jubam Mauritaniæ regem, administravit, de quo Hirtius & alii.

Obtinebat eo tempore Siciliam Allienus prætor, ut Hirtius scribit *de Bello Afr. cap.* 2. Misit tum ad eum in provinciam Cicero *ep. penul. & ult. lib.* XIII. *Famil.* Cæsar, cum ad bellum Africanum proficisceretur, M. Brutum Galliæ Cisalpinæ pręfecit, auctor *Appianus lib.* II. & Cicero *ep. 6. lib.* VI. *Fam.* eo tempore Cicero ad illum scripsit *quinque epistolas*, quæ *lib.* XIII. *Famil.* leguntur. Græciæ idem Cæsar præfecit Ser. Sulpicium, *epist.* 4. *lib.* IV. item 1. & 6. *lib.* VI. *Famil.* Ad eum quoque plures Ciceronis epistolæ extant *lib.* XIII. *Famil.*

Erat autem M. Tullius tempore belli Africani Romæ, nec fere exibat, propter varias hominum suspiciones, quas Varroni exponit *epist.* 2. *lib.* IX. *Famil.* Fuit etiam ruri in villis, *ep.* 1. *lib.* XII. *ad Att.* ubi Hirtii & Balbi Cęsarianorum meminit, qui hoc bello Africano Romæ fuerunt, ut permultæ *epistolæ ad familiares* cum scriptæ ostendunt. In quibus sunt *ad Varronem & Pætum pleræque ib.* IX. *Famil.*

Conquiescebat M. Tullius in studiis, *ep. 6. lib.* IX. *Famil.* Scripsisse illum eo tempore *Partitiones Oratorias* Corradus putat. Et de *Bruto*, qui est *de Claris Oratoribus*, vere affirmat, eum vivo adhuc Catone scriptum esse, quamvis procemium anno sequenti editum fuisse ostendat.

Cæsar initio mensis Aprilis, ut *Hirtius* scribit, Jubam & Scipionem vicit: ac paucis diebus post M. Cato sibi Uticæ mortem conscivit. Cato autem sic abiit e vita, ut causam moriendi nactum se esse gauderet, ait Cicero *Tuscul.* I. *cap.* 30.

Africano bello confecto Cæsar Idib. Jun. classem conscendit, & post diem tertium in Sardiniam pervenit. Inde a. d. 3. Kal. Quint. naves conscendens duodetrigesimo die ad urbem Romam venit. *Hirtius*. Fuerat cum Cæsare in Africa P. Dolabella, ut docet Cicero *Philip.* II. *cap.* 30. qui cum Cæsarem ab Africano bello redeuntem antecederet, *ep. 7. lib.* IX. *ad Famil.* Cicero ei Tironem obviam misit, *ep. 5. lib.* XII. *ad Att.* Cæsari senatus multos honores decrevit: in iis, ut pręfectus moribus, *τῶν τρόπων ἐπιστάτης* per triennium esset, *Dio lib.* XLIII. meminit Cicero *ep.* 15. *lib.* IX. *Famil.*

Erat Cicero in urbe, atque a Cęsare, ut Plutarchus scribit, honore afficiebatur, adeo ut laudi Catonis a Cicerone scriptæ respondens orationem ejus & vitam, ceu Periclis & Theramenis maxime geminam, collaudaret. Atque Ciceronis liber *Cato*, Cæsaris *Anticato* inscribitur. Cicero

cero anno sequente ad Atticum, ut est *epistola* 15. *lib.* XII. ita scripsit: *Qualis futura sit Cæsaris vituperatio contra laudationem meam, perspexi ex eo libro, quem Hirtius ad me misit: in quo colligit vitia Catonis, sed cum maximis laudibus meis.*

Tribus statibus usum C. Cæsarem in vituperando Catone est apud Quintilian. lib. III. cap. 9. Cæsarem in Anticatone citat Gellius *lib.* IV. *cap.* 16. C. Cæsar in Anticatone priore adducitur a Prisciano *lib.* XIII. Juvenalis Satyra VI. vers. 338. *Duo Cæsaris Anticatones*. Cicero sub finem *lib.* XIII. *ad Att.* Cæsaris libros contra Catonem nominat. Cremutius Cordus apud Tacitum lib. IV. Annal. cap. 34. *M. Ciceronis libro, quo Catonem cælo æquavit, quid aliud Dictator Cæsar, quam rescripta oratione velut apud Judices respondit?* Gellius lib. XIII. cap. 18. *M. Cato Nepos pater fuit M. Catonis prætorii viri, qui bello civili Uticæ necem sibi gladio manu sua conscivit: de cujus vita liber est M. Ciceronis, qui inscribitur, Laus M. Catonis.* Cæsarem laudationem a Cicerone scriptam non ægre tulisse, sed librum, sive βιβλίον, scripsisse, ὃ Ἀντικάτων ἐκάλεσεν, ait *Dio lib.* XLIII.

Catone absoluto Cicero statim est aggressus *Oratorem*, ut ipse *in Oratore* ad M. Brutum, qui tum Galliæ præerat, scribit *cap.* 10. De Oratore, lege *ep.* 19. *lib.* VI. *Fam.*

M. Claudius Marcellus, qui ante annos quinque in consulatu Cæsarem palam oppugnaverat, bello civili partes Pompeji secutus, eo victo, Cæsarem veterem suum inimicum metuens Mitylenas concessit, ibique in studio bonarum artium hoc tempore beatissime, quantum modo natura hominis patitur, vivebat, ut ex Bruto refert Seneca in Consolatione ad Albinam, *cap.* 8. tum M. Tullius ad eum dedit *epist.* 7. & 8. *lib.* IV. *Fam.* hortans illum, ut Cæsari se summitteret. Cum autem in senatu a L. Pisone mentio esset facta de Marcello, & cum C. Marcellus se ad Cæsaris pedes abjecisset, cunctus senatus consurrexit & ad Cæsarem supplex accessit. Tum Cæsar, accusata acerbitate Marcelli, repente præter spem dixit, se senatui roganti de Marcello ne ominis quidem causa negaturum. Itaque, cum omnes ante M. Tullium rogati gratias Cæsari præter L. Volcatium Tullum egissent, Cicero, qui statuerat in perpetuum tacere, sententiam rogatus pluribus verbis egit Cæsari gratias, quæ oratio *pro Marcello* extat. Vide *epist.* 4. *lib.* IV. *Fam.* Cicero quoque Marcello persuasit, ut Romam redire vellet, *epist.* 9. 10. & 11. ejusdem libri. *Hoc anno*, ut *Dio* testatur, *Cæsar fastos correxit, annumque ad cursum solis accommodavit, ut* 365. *dierum esset, & intercalario mense sublato, unus dies quarto quoque anno intercalaretur. Quo autem magis in posterum ex Kalend. Januar. temporum ratio congrueret, inter Novembrem ac Decembrem mensem interjecit duos alios: fuitque hic annus* 15. *mensium cum intercalario, qui ex consuetudine in eum annum inciderat.* Hæc Suetonius *in Cæs. cap.* 40. lege præterea Macrobium, Plinium, Dionem & Plutarchum.

Pridie Kalend. intercalares priores Tullius rogatu fratrum Q. Ligarii, qui,

qui, post victos in Africa Pompejanos, vita a Cæsare impetrata, extra Italiam in exilio vivebat, mane ad Cæsarem venit: cumque fratres & propinqui Ligarii jacerent ad pedes, Cicero ea est locutus, quæ causa, quæ tempus postulabat, *epist.* 15. *lib.* IV. *Fam.* Ligarius deinde a Q. Ælio Tuberone reus factus est, ejusque patrocinium Cicero suscepit. Tum Cæsarem dixisse ferunt. Quid est causæ, cur Ciceronem orantem aliquandiu non audiamus? nam reum quidem hominem improbum & hostem esse jampridem certum est. Ubi vero Cicero ingressus dicere, mirificos motus concitavit, & oratio progressa cum affectibus varia, cum venustate admirabilis fuit: perspicue cognitum ajunt, varios colores Cæsaris vultum subire, ejusque animum omnibus modis commutari: ac tandem, cum Pharsalici prælii mentionem facere Orator cœpisset, immodicis perturbationibus incitatum corpore contremuisse, & libellos quosdam e manu ejecisse. Victus igitur Cæsar orationis vi, Ligarium crimine liberavit. Ita nos locum Plutarchi de hac causa a nobis conversum in fine Commentarii Ligariani ad ornatiss. virum Gerhardum Juliacensem jam dudum edidimus.

Confecto bello Africano, T. Quintius Scapula novum in Hispania commovit: cujus meminit Cicero *epist.* 13. *lib.* IX. *Famil.* Tu lege Dionem *lib.* XLIII. ubi Cn. Pompejum, Magni filium, Hispaniæ partes plerasque in suam ditionem redegisse tradit. Cæsar igitur extremo hoc anno ad bellum Hispaniense profectus, 27. diebus in Hispaniam pervenit, ut Appianus *lib.* II. scribit.

Hoc anno M. Tullius cum Terentia uxore divortium fecit, quæ Vibio Rufo deinde nupta fuit, auctore Dione *lib.* LVII. atque tertium & centesimum explevit annum, ut scribit *Val. Max. lib.* VIII. *cap.* 13.

Anno Urbis 708, *Ciceronis* 62,

C. JULIUS CÆSAR III,

Dictator fuit,

M. AIMILIUS LEPIDUS,

Mag. equit.

Eodem anno

C. JULIUS CÆSAR IV,

Consul sine collega fuit.

Hæc ex Capitolinis lapidibus recte a viris doctis probantur, vide Fastos Sigonii & Onuphrii. Cicero Terentia dimissa virginem uxorem duxit; ut quidem Terentia dictitabat, formæ gratia; ut autem Tiro Ciceronis libertus scripsit, divitiis ejus adductus, ut æs alienum dissolveret. Erat enim puella dives, & bona ejus Cicero fideicommissarius heres relictus custodiebat. Quare cum permagnum æs alienum haberet, amicorum & familiarium impulsu puellam uxorem præter ætatem duxit, ut illius facultatibus creditoribus satisfaceret. Hæc Plutarchus, ut quidem nos convertimus, aliis interpretibus nihil præjudicantes, e quibus verba

illa Plutarchi: Καὶ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ Κικέρων ὁ τότε κληρονόμος ἀπολειφθεὶς διεφύλαττεν; quæ nos vertimus, *Et bona ejus Cicero fideicommissarius heres relictus custodiebat*: Bocchius sic expressit, *Et ejus substantias sub tutoris fide servabat*; Xylander noster: *Ejusque bona fidei suæ commissa Cicero heres ab ea scriptus servabat*; Corradus: *Et ejus facultates Cicero suæ fidei commissas, ut heres relictus, servabat*. Non erat Cicero ut heres relictus, neque secundus heres, ut Corradus scribit: sed Publilius, sive Popillius moriens Ciceronem heredem instituerat & rogaverat, ut hereditatem redderet suæ filiæ. Hujusmodi heredem fideicommissarium dici a Jurisconsultis etiam in Græcis Justiniani Constitutionibus notum est iis, qui libros illos non aspernantur. Sic P. Sextilius Rufus heres a Q. Fabio Gallo scriptus rogatus fuit, ut omnis hereditas ad filiam perveniret, ut est *lib.* II. *de Finibus*, *cap.* 17. Verum ad institutum.

Calenus apud Dionem *lib.* XLVI. ait; M. Tullium exacta ætate virginem duxisse, ἵνα ἐκ τῆς οὐσίας δανείσματα ἀποδῷ, *ut illius facultatibus se ære alieno liberaret*. Quintilianus lib. VI. cap. 4. *Cicero objurgantibus, quod sexagenarius Popilliam virginem duxisset, Cras mulier erit, inquit*. Lib. XII. ad Att. epist. 27. Publilia nominatur, quam secundam Ciceronis uxorem fuisse homines docti affirmant. De his nuptiis cum Ciceroni Cn. Plancius gratulatus esset, Cicero ita respondit epist. 14. lib. IV. Famil. *Quod mihi de eo, quod egerim, gratularis: te ita velle certo scio: sed ego tam misero tempore nihil novi consilii cepissem, nisi in reditu meo nihilo meliores res domesticas quam remp. offendissem*, &c.

Non ita multo post quam Cicero Publiliam duxerat Tullia filia apud Lentulum pariens decessit, ut Plutarchus scribit. Asconius quoque *in Pisonem*, filiam Ciceronis apud P. Lentulum ex partu decessisse, ait. Propter Tulliæ partum Cicero se Romæ teneri initio belli Hispaniensis scribit ad Leptam *ep.* 19. *lib.* VI. *Famil.* Lentulus, apud quem Tullia decessit, est P. Cornelius Dolabella, qui cum Cæsare in Hispania erat, ut Cicero *Philipp.* 2. *cap.* 30. & epistolarum ad Atticum *lib.* XIII. ostendit. Itaque deplorans Tulliæ mortem ad illum scripsit *epist.* 11. *lib.* IX. *Fam.* Quanto dolore propter interitum filiæ carissimæ exarserit, ipse ostendit in epistolis, quas tum ad Atticum misit, & extant *lib.* XII. & XIII. *ad Att.* Undique tum philosophos ad Ciceronem consolandi gratia convenisse, Plutarchus auctor est. Misit ad Tullium consolatorias literas M. Brutus, *epist.* 8. *lib.* XII. *ad Att. in Bruto*, *cap.* 3. & *epist.* 9. *ad M. Brutum*. Ser. Sulpicii consolatio extat *epist.* 5. *lib.* IV. *Famil.* cui Cicero *epist. sequenti* respondet. L. quoque Lucceius Ciceronem per literas consolatus fuit: eique respondet *epist.* 13. *lib.* V. *Famil.* Præterea Cæsar literas consolatorias pridie Kal. Maji Hispalis dedit, *epist.* 19. *lib.* XIII. *ad Att.* Sed, cum omnem consolationem vinceret dolor, se ipse per literas consolatus est, scripsitque librum, quem *Consolationem* vel *de Luctu minuendo* inscripsit, *lib.* XII. *epist.* 15. *ad Attic.* Ex hoc li-

libro *Lactantius lib.* I. *cap.* 5. & 15. & III. 19. multa adducit. Consolationis suæ meminit etiam Cicero *in Tusculanis* aliquoties & *in secundo de Divinat. cap.* I. sic: *Nam quid ego de Consolatione dicam? quæ mihi quidem ipsi sane aliquantum medetur, cæteris item multum profuturam puto.*

Plutarchus addit, Ciceronem Publiliæ nuntium remisisse, quod visa esset Tulliæ morte lætari. Unde negotium, quod cum Publilio habuit, de solutione dotis fuisse videtur *lib.* XIII. & XVI. *ad Att.*

Post Tulliæ mortem Cicero domo abfuit, & Asturæ atque in cæteris villis maximam partem anni in philosophiæ studiis consumpsit. Cum enim dominatu unius omnia tenerentur, ad philosophiam, cui multum adolescens discendi causa, temporis tribuerat, se retulit, & sapientiæ studium, longo intervallo intermissum, revocavit, *Tuscul.* I. *cap.* I. & *de Offic.* 2. *cap.* I. Quare cum, quæ a Græcis summis auctoribus memoriæ prodita erant, ea Latinis literis illustrare vellet, Hortensium scripsit, quo in libro philosophiam ab Hortensio accusatam & vituperatam ipse defendit & collaudavit, ut testatur *primo de Finibus, cap.* I. ejusdem mentio est *Tuscul.* 3. *cap.* 3. & *lib.* II. *de Divinat. cap.* I. his verbis: *Cohortati sumus, ut maxime potuimus, ad philosophiæ studium in eo libro, qui est inscriptus Hortensius.* Hujus libri lectione D. Augustinus se ad veræ, hoc est, christianæ, philosophiæ contemplationem incensum fuisse aliquot locis fatetur. Deinde, ut est *secundo de Div. cap.* I. *quod genus philosophandi minime arrogans, maximeque & constans & elegans* arbitraretur, quatuor Academicis libris ostendit.

Scripserat autem primum duos libros Academicos, & unum Catulum, alterum Lucullum appellavit. Quorum posterior adhuc extat: de quo Plutarchus in vita Luculli. Deinde quia παρὰ τὸ πρέπον videbatur, quod erat hominibus non ignota, non illa quidem ἀπαίδευτα, sed in iis rebus ἀτριψία, eosdem illos sermones ad Catonem Brutumque transtulit. Sed admonitus ab Attico totam illam Academicam σύνταξιν ab hominibus nobilissimis abstulit transtulitque ad M. Varronem, & ex duobus libris contulit in quatuor, *lib.* 10. *ad Att. epist.* 12. 13. & 15. atque ex his quatuor libris primi tantum particula extat. Scripsit tum etiam, ut ex iisdem epistolis cognoscitur, *de Finibus*. Cumque fundamentum esset philosophiæ positum *in Finibus Bonorum & Malorum*, perpurgatus est is locus quinque libris, ut quid a quoque & quid contra quemque Philosophum diceretur intelligi posset; *lib.* 2. *de Divinat. cap.* I. Ita autem confecit quinque libros περὶ Τελῶν, ut Epicurea L. Torquato, Stoica M. Catoni, Περιπατητικὰ M. Pisoni daret, *epist.* 18. *lib.* 13. *ad Attic.* Scripsit eodem tempore *Laudationem Porciæ, sororis M. Catonis* & uxoris L. Domitii Ahenobarbi, *epist.* 36. & 47. *lib.* 13. *ad Att.* Jam a scriptis alio transeamus.

Post Tulliæ mortem Tullius, M. filius Athenas cum L. Tullio Montano profectus est; in fine *lib.* 12. *ad Att.* Ser. Sulpicius adhuc Achajæ præerat, atque pridie Kal. Jun. Athenis ad Ciceronem dedit *epist.* 12. *l.*

4.

4. *Famil.* in qua eum certiorem facit de M. Marcello, qui a P. Magio Chilone occisus erat. *Livius lib.* 115. *Cicero epist.* 10. & 11. *lib.* 13. *ad Att.* A. Torquatus eo tempore Athenis exulabat, ad quem sunt Ciceronis epistolæ *lib.* 6. *Famil.* In quarta epist. Servius Athenis discessisse dicitur.

Cæsar interim liberos Pompeii in Hispania vicit: e quibus Sextus profugit, Cneus pridie Id. April. interfectus est, auctore Hirtio, *de Bello Hisp. cap.* 32. & 39. Dolabella inde in Italiam profectus ad Ciceronem Majo mense venit, *epist.* 8. *lib.* 13. *ad Att.* Cæsar deinde in urbem mense Octobri revertit, ut Paterculus *lib.* 2. scribit *cap.* 56. Initio ejus mensis eum revertisse, ex iis, quæ sequuntur, disces.

In Triumphalibus fragmentis Tabularum Capitolinarum scriptum est, Q. Fabium Maximum cos. an. 708. ex Hispania 3. Idus Octob. triumphasse. Fabius autem consul non fuit, nisi post Cæsaris reditum ex Hispania. Cæsar enim in urbem reversus consulatu se abdicavit, & in reliquum anni Q. Fabium & C. Trebonium suffecit, auctore Dione *lib.* 43. atque hi sunt consules, quos Cæsarem in quarto consulatu sibi in ternos novissimos menses substituisse Suetonius ait *in Cæs. cap.* 76. Jam Cæsarem ante Q. Fabium triumphasse non modo ex Dionis Historia cognoscitur, sed & a Quintiliano, *lib.* 4. *cap.* 3. diserte scribitur.

Quæ cum ita sint, considerandum, quomodo Cæsar ex Hispania revertens a Cicerone tertiis Saturnalibus potuerit hospitio accipi, ut videtur significari *epist. ult. lib.* 12. *ad Att.*

Post reditum Cæsaris ex Hispania Cicero apud eum dixit *pro Dejotaro*, quæ oratio extat. Fuerat is tetrarcha Gallogræciæ pene totius, & Armeniæ minoris rex a senatu constitutus. Sed quia bello civili Pompeji partes secutus fuerat, Cæsar, Pharnace devicto, eum parte tetrarchiæ multaverat, Armeniamque abstulerat: *Cicero Philipp.* 2. *cap.* 37. *Hirtius de Bello Alexandrino*, *cap.* 78. Cum deinde Cæsar literis Tarracone datis eum bene sperare & bono animo esse jussisset; hoc tempore Castor, nepos Dejotari ex filia, Philippum medicum, servum regis corruptum præmiis, ad accusandum dominum Dejotarum impulit. Crimini dedit, regem domi suæ Cæsarem interficere voluisse.

Accusatum domi Cæsaris Cicero hospes ejus defendit, causamque licet tenuem & inopem, tamen scripsit atque ad Dolabellam misit, *epist.* 12. *lib.* 9. *Famil.*

Extremo hujus anni die, Q. Fabio Maximo consule mortuo, C. Caninius Rebilus consul hora septima renuntiatus est, qui usque ad Kal. Jan. esset, quæ erant futuræ mane postridie. Itaque Cicero dixit, eum mirifica vigilantia fuisse, qui suo toto consulatu somnum non viderit, *epist.* 30. *lib.* 7. *Famil. Macrobius lib.* 2. & 7. *Pollio in libro de* 30. *tyrannis*, *cap.* 8. *Plinius*, *lib.* 7. *c.* 53. *Plut. in Cæs.* & *Dio lib.* 43.

An-

Anno Urbis 709, Ciceronis 63,

Consules fuerunt

C. JULIUS CÆSAR V, M. ANTONIUS.

Eodem anno, ut monumenta vetusta ostendunt, C. Julius Cæsar Dictator IV. fuit, & M. Æmilius Lepidus magister equitum. Cicero post libros quinque *de Finibus*, totidem *Tusculanarum Quæstionum*, sive *Disputationum* edidit, iisque res ad beate vivendum maxime necessarias aperuit: primus enim est de contemnenda morte, secundus de tolerando dolore, de ægritudine lenienda tertius, quartus de reliquis animi perturbationibus, quintus eum locum complexus est, qui totam philosophiam maxime illustrat: docet enim ad beate vivendum virtutem se ipsa contentam, *lib. 2. de Divin. cap.* 1. Utrum vero hi libri ad hunc, an superiorem annum referendi sint, nondum decerno, nec multum refert. De reliquis philosophicis libris deinceps dicemus, si prius acta urbana exposuerimus.

Initio hujus anni M. Tullius Romæ fuit. Kal. quidem Januarii affuit in senatu, cum Cæsar P. Cornelium Dolabellam subrogare sibi, resistente Antonio, voluit, ut cognoscitur *Phil. 2. cap.* 32. vide Plutarchum *in Antonio*.

Lupercalibus, id est, 15. Kalend. Martii, cum Cæsar in Rostris sedens in sella aurea, amictus toga purpurea, spectaret Lupercos: Antonius unus e Lupercis ad sellam accessit & capiti ejus diadema imposuit: quod Cæsar cum plausu populi rejecit: *Cicero Philipp. 2. cap.* 34. 3. 5. & 13. 8. *Plutarchus*, *Appianus*, *Dio* & *alii*.

Idibus Mart. Cæsar a conjuratis in Pompeji curia tribus & 20. plagis confossus est. Ejus conjurationis, ut Plutarchus scribit, Cicero particeps non fuit, quamvis M. Bruto familiarissime uteretur. Verum, quia, Cæsare interfecto, statim cruentum alte extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem est gratulatus, Antonius Ciceronis consilio Cæsarem interfectum postea in senatu dixit, *Phil. 2. cap.* 11. *Dio lib.* 44. ait, percussores Cæsaris, cum e curia in forum se conferrent, crebro Ciceronem exclamasse.

Receperunt illi se e foro in Capitolium, eoque Cicero etiam cum aliis permultis ascendit, neque tamen adduci potuit, ut ad Antonium iret atque ad defendendam remp. hortaretur: sed, cum ceteri consulares irent, redirent, ipse in sententia mansit, neque Antonium illo die neque postero vidit, ut ipse in 2. *Philip. cap.* 35. testatur: nec verum est, quod *Plutarchus*, *Appianus*, *Dio* & interpretes Philippicarum scribunt, postridie Idus senatum in æde Telluris habitum fuisse: nam & in 2. *Philipp. cap.* 35. se post diem tertium in ædem Telluris venisse ait, & *epist.* 11. & 16. *lib.* 14. *ad Atticum*, id Liberalibus factum fuisse ostendit, id est, a. d. 16. Kalend. April.

Eo die M. Tullius, quantum in ipso fuit, jecit fundamenta pacis, Athe-

Atheniensiumque renovavit vetus exemplum: Græcum etiam verbum usurpavit, quo tum in sedandis discordiis usa erat civitas illa; atque omnem memoriam discordiarum oblivione sempiterna delendam censuit, *Philipp.* 1. *cap.* 1. Plura scripsi *in ep.* 2. *lib.* 12. Orosii. Habuit ibi Antonius quoque orationem de concordia, ejusque parvus filius, in Capitolium missus, pacis obses fuit, *Philipp.* 1. *cap.* 1. & 2. *cap.* 36. itaque interfectores, ut Plutarchus *in Bruto* scribit, e Capitolio descenderunt, & Brutus apud Lepidum, Cassius apud Antonium, ceteri apud alios cœnarunt. Postero die provinciæ iisdem in senatu decretæ fuerunt; Bruto Creta: Cassio Africa: Trebonio Asia: Cimbro Bithynia: D. Bruto Gallia citerior.

Sed, cum Cæsar funere elatus & a M. Antonio laudatus esset, plebs cum facibus ad domum Bruti, Cassii & aliorum tetendit, atque ægre vi manuque repulsa fuit. Quod historici prope omnes scribunt, & cum illis Cicero *lib.* 14. *ep.* 10. *ad Att. &* *Philipp.* 11. *cap.* 36. Tum M. Brutus & Cassius urbem reliquerunt, & Antium atque Lanuvium profecti diu ibi otiosi fuerunt, ut *lib.* 14. *&* 15. *ad Atticum* videmus.

Cicero quoque initio Aprilis ex urbe rus profectus villas suas lustravit, ut indicant epistolæ illæ, quæ initio *lib.* 14. *ad Att.* hoc tempore scriptæ leguntur: nec quidquam eo tempore malebat quam rusticari, *epist.* 23. *lib.* 16. *Famil.* Hæc autem rusticatio nobis dedit *tres libos de Natura Deorum & duos de Divinatione*, & præterea *dialogum de Senectute*, ut puto. Quamvis enim ante *libros de Divinatione* sit scriptus, ut proœmium *lib.* II. ostendit: tamen hoc anno eum ad Atticum missum arbitror, cum is timidior τυννοῖς quibusdam commoveretur, & Cicero senectutem contemneret; *epist.* 23. *lib.* 16. *Famil.* Ante Idus Maii scriptum fuisse cognoscitur extremo *lib.* 14. *epist. ad Att.*

Eodem tempore Cicero, cum omnes cogitationes suas in concordia civium defixas haberet, atque omnium, etiam Antonii, amicitiam retinere vellet, *epist.* 23. *lib.* 16. *Famil.* scripsit *Lælium, sive de Amicitia.*

Romæ interim a consulibus M. Antonio & P. Dolabella, qui Cæsaris locum ceperat, uncus impactus est fugitivo illi, qui in C. Marii nomen invaserat, & in Liviana epitoma *lib.* 116. Chamaces, ab *Appiano lib.* 3. Ἀμάτιος ὁ ψευδομάριος, a Valerio Max. *lib.* 9. *cap.* 16. Herophilus equarius medicus dicitur. De hujus supplicio Attici literas Cicero accepit 17. Kalend. Maii, *epist.* 8. *lib.* 14. *ad Att.* Mense Aprili & Majo Antonius Italiam percursavit; Dolabella, absente collega, bustum in foro evertit, *Philip.* 2. *cap.* 42.

Plebs enim solidam columnam prope 20. pedum lapidis Numidici in foro in busto Cæsaris statuerat & inscipserat, PARENTI PATRIÆ: atque apud eandem sacrificabat, vota suscipiebat, & controversias quasdam interposito per Cæsarem jurejurando distrahebat, ut Suetonius *in Cæs. cap.* 85. scribit. Dio *lib.* 44. βωμὸν fuisse ait, ad quam Cæsari plebs sacrificia fecerit. Ara nominatur quoque *epist.*

epist. 2. lib. 11. Famil. Cicero columnam vocat, quam Dolabella sustulit, & homines seditiosos, qui illam eversionem indigne ferebant, partim in crucem egit, alios de saxo dejecit, epist. 17. lib. 14. ad Att. & Philipp. 1. cap. 2. Meminit ejusdem rei Lactantius lib. 1. cap. 15. ubi ait, Dolabellam Cæsaris columnam, id est titulum, evertisse. De hoc facto gratulatur Cicero Dolabellæ consuli, epist. 14. lib. 9. Famil.

C. Octavius, qui deinceps imperium tenuit & Augustus dictus est, cum Cæsar, ejus avunculus magnus, Romæ interficeretur, Apolloniæ erat. Factus autem certior de Cæsaris cæde, in Italiam transiit &. Neapolim venit 14. Kalend. Maji, epist. 10. lib. 14. ad Att. Fuit etiam ruri cum Cicerone perhonorifice & amice, epist. 12. ejusdem lib. Romam cum venisset, ab Antonio cos. superbe exceptus est. Adiit tum invidiosam Cæsaris hereditatem, quamvis id neque Atiæ matri, neque L. Marcio Philippo vitrico placeret. Quod cum aliis historicis Vellejus lib. 2. cap. 60. & Suetonius Aug. cap. 8. scribunt.

Adita hereditate Cæsaris, nomen quoque ejus tulit, cumque prius C. Octavius nominaretur, deinceps C. Julius Cæsar Octavianus de more dictus est. Quamquam lex curiata de adoptione ejus anno demum sequente, cum jam consul esset, perlata fuerit, auctore Dione lib. 46. itaque Cicero eum modo Octavianum, modo Octavium nominat. *Deinde aperte* (inquit Vellejus) *Antonii ac Dolabellæ Consulum erupit furor. Sestertium septies millies, depositum a C. Cæsare ad ædem Opis, occupatum est ab Antonio*. Hinc Cicero in Phil. 2. c. 38. *Ubi est septies millies sestertium, quod in tabulis, quæ sunt ad Opis, patebat?* Mentionem ejusdem pecuniæ facit Philipp. 1. cap. 7. & 5. 4. & epist. 16. lib. XIV. ad Att. *Rapinas*, inquit, *scribis ad Opis fieri*.

Quibus in villis & locis M. Cicero mensem Aprilem & Majum rusticando posuerit epistolæ lib. 14. ad Att. demonstrant, quas illis mensibus scripsit. Hoc quoque ex iisdem & ex epist. 1. lib. 15. cognoscitur, A. Hirtium cos. designatum mense Majo cum Cicerone in Puteolano fuisse. Ibi tum sermonem *de Fato* habitum fuisse ipse initio libri *de Fato* testatur.

De Timæo Platonis, qui liber *de Universitate* inscribitur, certo sciri non potest, quo tempore scriptus fuerit: quare in Corradi conjecturam, cui liber ille temporibus hisce videtur conversus, non invitus descendo: cum præsertim constet, Ciceronem, nisi extremo hoc tempore, Græcos scriptores non vertisse. Vide proœmium lib. 1. de Finib.

Extremo mense Majo Tullius Romam versus proficiscens, ut Kalend. Junii in senatu, sicut Antonius edixerat, adesset, scripsit epistolas, quæ initio lib. 15. ad Attic. leguntur. Kalendis, cum Antonius Romam se, peragratis veteranorum coloniis, stipatum armis retulisset, senatores metu perterriti repente diffugerunt, Philip. 2. cap. 42. 4. Nonas igitur Cicero ab urbe abfuit, epist. 8. lib. 15. ad Att. nec in urbem rediisse, nisi pridie Kalend. Septembr. videtur.

Eo tempore de Officiis scribere aggressus est, *epist.* 13. *lib.* 15. *ad Att.* sed post reditum e cursu Achaico absolvit. Hoc vero tempore, cum haberet jus legationis liberæ, ea mente iter in Græciam ingressus est, ut Romæ adesset Kalend. Januarii, quibus Hirtius & Pansa consulatum erant inituri, *Philip.* 1. *c.* 2.& *in Cicerone* Plutarchus. 6. Nonas Qintil. ex Arpinati scribens Attico, *epist.* 26. *lib.* 15. ait, se itinera sic composuisse, ut Nonis Puteolis esset, sicut fuit, *epist.* 1. *lib.* 16. *ad Atticum*. Cum autem Brundusium, iterque illud, quod tritum in Græciam est, Cicero vitaret, ut ait *Philip.* 1. *cap.* 3. Veliæ fuit 13. Kalen. Sextil. *epist.* 20. *lib.* 7. *Famil.* eumque diem ibi constitit, *epist.* 6. *lib.* 16. *ad Att.* Velia proficiscens *Topica ad Trebatium*, cum secum libros non haberet, memoria repetita, in ipsa navigatione conscripsit, & Rhegio librum ad Trebatium misit 5. Kalend. Sextil. *epist.* 19. *lib.* 7. *Famil.* & *in proœmio Topicorum*.

Miserat etiam paulo ante ad Atticum duos libros de Gloria, *epist.* 28. *lib.* 15. & 6. *lib.* 16. *ad Att.* Meminit horum librorum ipse *lib.* 2. *de Officiis cap.* 9. & Gellius *lib.* 15. *cap.* 6. Scribit in epistolis Franciscus Petrarcha, se hos libros habuisse, qui jam nusquam apparent.

Cicero deinde in Siciliam transgressus Kal. Sext. venit Syracusas. Cum autem postero die venti ipsum ex Sicilia ad Leucopetram, quod est promontorium agri Rhegini, detulissent; ab eo loco conscendit, ut transmitteret; & stadia circiter 300. provectus rejectus Austro vehementi est ad eandem Leucopetram. Cumque intempesta nox esset, mansissetque in villa P. Valerii, comitis & familiaris sui, postridieque apud eundem, ventum expectans, maneret, Rhegini quidam illustres eo venerunt Roma, qui summam spem nuntiabant, fore, ut Antonius cederet, res conveniret, Cæsaris interfectores Romam redirent. Addebant etiam, Ciceronem desiderari & subaccusari. Quæ cum audisset, sine ulla dubitatione abjecit consilium profectionis. Itaque celeriter Veliam devectus convenit Brutum, qui cedens Italia cum suis navibus erat apud Halectem fluvium circa Veliam. *Philip.* 1. *cap.* 3. & *epist.* 7. *lib.* 16. *Att.* Inde ventis remissque in patriam omni festinatione properavit, *epist.* 25. *lib.* 12. *Famil.* Accedenti ad urbem tanta multitudo, ut *Plutarchus* scribit, obviam processit, ut dum ad portas ingredientem excipiunt adventumque gratulantur, dies fere consumptus fuerit.

Videtur autem verisimilius, eum pridie Kal. Septemb. Romam revertisse, quod Plutarchi narratio ostendit, quam Kalendis, ut ipse significare videtur *epist.* 25. *lib.* 12. *Famil.* Kal. Septemb. Antonius senatum habuit de supplicationibus Cæsari decernendis, & Ciceronem in curiam vocavit. Qui cum e via langueret, & sibimet displiceret, misit pro amicitia qui hoc ei diceret, *Philipp.* 1. *cap.* 5. & 5. 7. Plutarchus ait, Ciceronem languoris causam opposuisse, cum re insidias metuere ex quadam suspicione & indicio, quod inter viam ei factum erat, videretur. Antonius id ægre ferens, palam in

in senatu, nisi veniret, fabros se missurum, & domum ejus disturbaturum dixit, *Philipp.* 1. *cap.* 5. & 5. 7. Plutarchus scribit, Antonium milites misisse, quos Ciceronem adducere, vel domum ejus incendere jussferit: sed, cum multi intercederent & deprecarentur, pignoribus captis, quievisse.

Venit postridie in senatum Cicero, cum Antonius non venisset, locutumque se de republica minus quidem libere quam sua consuetudo, liberius tamen quam pericula minæque postulabant, ait *Philipp.* 5. *cap.* 7. At *epist.* 25. *lib.* 12. *Famil.* scribit, se postridie in summa reliquorum servitute liberum unum fuisse.

Habuit tum in senatu primam *Orationem Philippicam*, in qua primum itionis & reditionis suæ causam exponit: deinde de Antonii injuria & Cæsaris actis disputat: ad extremum Antonium & Dolabellam coss. ad rempublicam moderate regendam cohortatur. Tum Antonius ira incensus inimicitias Ciceroni denuntiavit, atque adesse in senatu jussit 13. Kal. Oct. ipse interea septendecim dies de Cicerone in Tiburtino Scipionis declamitavit, & 13. Kal. agmine quadrato in ædem Concordiæ venit, atque in Ciceronem absentem orationem ex ore impurissimo vomuit, omnibusque visus fuit suo more vomere, non dicere. Ciceroni autem cupienti in senatum venire, per amicos non licuit; eo quod Antonius a Cicerone cædis initium quæreret, facturusque putaretur, *Philipp.* 3. *cap.* 12. & 5. 7. & *ep.* 25. *lib.* 12. *Famil.*

Antonio M. Tullius respondit scripta nobili & *divina*, ut Juvenalis ait *Sat.* 10. *vers.* 125. Philippica secunda, in qua primum crimina sibi objecta refutat, & deinde totam Antonii vitam a pueritia exorsus reprehendit. Nec verum est, quod interpretes ad unum omnes putarunt, Ciceronem illam orationem in senatu præsente Antonio habuisse, sed ita Cicero eam scripsit, quasi in præsentem Antonium 13. Kal. Oct. habita esset. Argumento sunt verba illa *cap.* 43. *Quæro deinceps, num hodiernus dies qui sit ignores: nescis heri quartum in circo diem ludorum Romanorum fuisse?* quartum diem ludorum Romæ in circo fuisse 14. Kal. Oct. ex Kalendario vetere notum est.

Antonius deinde obviam profectus est legionibus quatuor, quæ in Macedoniam a Cæsare missæ, post ejus cædem in Italiam reverterunt, ut eas pecunia sibi conciliaret, & ad urbem, vel potius in urbem adduceret: Brundusiumque venit 7. Idus Octob. *epist.* 23. *lib.* 12. *Famil.* & *Philipp.* 5. *cap.* 8. Profecto Antonio, Octavianus primum a Calatia, mox a Casilino veteranos paternos excivit: quorum exemplum secuti alii brevi in formam justi exercitus cojere; *Vellejus lib.* 2. *cap.* 61. *Cicero epist.* 8. *lib.* 16. *ad Att.* Cum autem Antonius Brundusii militibus centenas drachmas promitteret, fortissimæ legiones ejus promissis reclamarunt, & congiarium hoc accipere noluerunt. Itaque centuriones domum ad se venire jussit, eosque ante pedes suos uxorisque suæ jugulari coegit. *Cicero Philipp.* 3. *cap.* 2. & 4. 5. 8. 13. & *epist.* 8. *lib.* 16. *ad Att. Dio lib.* 45. *Appianus lib.* 3.

 Ci-

Cicero tum rusticabatur, atque libros de Officiis perficiebat, ut cognoscitur *epist. 6.* & sequent. *lib. 16. ad Att.* Sunt etiam, qui eo tempore *Paradoxa* scripta fuisse existiment, quod secundo Paradoxo in Antonium invehi videatur: quamvis in prooemio de Catone quasi vivo loquatur.

Antonius, cum edixisset, ut adesset senatus frequens a. d. 8. Kal. Decemb. eumque diem obire neglexisset, in ante diem quartum Kal. distulit, adesse in Capitolio jussit. Quo cum de legione Martia & Quarta, quæ relicto Antonio ad Cæsarem Octavianum transierant, nuntius esset allatus, mente concidit, & paludatus in Galliam citeriorem, quam a populo obtinuerat, cum ea D. Bruti provincia esset, properavit, *Dio*, *Appianus*, *Vellejus*, *Cicero ipse Philippica tertia* (*cap.* 8. & 9.) & *sequentibus*. Sed Antonium Brutus provincia exclusit, atque exercitu obsistens edictum proposuit, quo promittebat, se provinciam Galliam retenturum in senatus populique Romani potestate, *Philipp.* 3. *cap.* 4. & 15. Quare cum Cicero 5. Idus Decembr. Romam venisset, ut scribit *epist.* 5. *lib.* 11. *Fam.* tribuni pl. edixerunt, ut senatus adesset a. d. 14. Kal. Jan.

Statuerat Cicero ante Kal. Jan. in senatum non venire, sed cum eo die ipso edictum D. Bruti propositum esset, mane in senatum venit. Quod ubi est animadversum, frequentissimi senatores convenerunt, *epist. 6. lib.* 11. *Famil.* Retulerunt tribuni plebis ad senatum de præsidio consulum designatorum Pansæ & Hirtii, ut senatus Kal. Jan. tuto haberi, sententiæque de summa-republica libere dici possent.

Tum M. Tullius rogatus sententiam censuit, & præsidium decerneretur, & quæ Octavianus Cæsar egisset, publica auctoritate confirmarentur, & milites, qui ab Antonio ad Cæsarem transissent, præmiis afficerentur; item ut D. Brutus cæterique provincias suas retinerent, neque cuiquam traderent, nisi qui ex senatus-consulto successisset. Quam sententiam Cicero *Philippica tertia* complexus est, factoque senatus-consulto in ejus sententiam, progressus in concionem, quid in senatu actum esset, populo exposuit, quæ est *Philippica quarta*. Hujus senatus-consulti meminit etiam *Dio lib.* 45.

Anno Urbis 710, *Ciceronis* 64,

Consules fuerunt

C. VIBIUS PANSA, A. HIRTIUS.

Kal. Jan. consules statim post solemnem religionem senatum in Capitolio de Antonio, qui tum Mutinam circumsedebat, & D. Brutum oppugnabat, habuerunt, ut Appianus *lib.* 3. scribit. Ibi L. Piso & alii nonnulli mitiorem sententiam de Antonio dixerunt, legatosque ad eum mittendos censuerunt. Cicero cum suis id egit, ut hostis Antonius judicaretur. Habuit tum Cicero in senatu *quintam Philippicam*, in qua non modo legationem dissuadet, verum etiam bello Antonium persequendum esse censet: agit etiam de honoribus decernendis iis, qui rempu-

publicam adversus Antonium defendant. Eo die nihil in senatu confectum est: sed controversia usque ad noctem ducta, senatum esse dimissum Appianus scribit. Postridie Antonius hostis, ita ut Tullius censuerat, judicatus fuisset, nisi Salvius tribunus plebis intercessisset. Decrevit tamen senatus, ut D. Brutus laudaretur, quod Galliam Antonio non concessisset: item, ut Cæsar una cum Hirtio & Pansa exercitu illo, quem haberet, bellum administraret, atque statua illi poneretur: ut sententiam loco consulari diceret, consulatumque decem annis prius, quam leges permitterent, illi petere liceret: quantamque pecuniam militibus earum legionum, quæ Antonium reliquissent, parta victoria pollicitus esset, tanta publice daretur.

Hæc *Appianus lib.* 3. ubi addit, insequenti die fuisse decretos legatos ad Antonium cum mandatis, quæ Ciceronem scribere senatus voluerit. *Dio lib.* XLV. & XLVI. eadem fere narrat, & senatum a Kal. Jan. per triduum habitum, sententiasque dictas, & tandem legationem ad Antonium missam fuisse ait.

Itaque pridie Nonas Jan. factum senatusconsultum fuit, ut Ser. Sulpicius, L. Piso & L. Philippus cum mandatis ad Antonium proficiscerentur. Quam rem M. Tullius eodem die in concione exposuit habita narratione, quam *sexta Philippica* comprehendit. De legatis vide *epist.* 8 *lib.* XI. 14. & 24. *lib.* 12. *Famil.*

Cum legati ad Antonium missi expectarentur, ejusque amici responsa illius confingerent, M. Tullius, metuens, ne senatorum animi ad pacem inclinarent, habuit in senatu *Philippicam septimam*, in qua pacem tribus de causis dissuadet: Primum, quia sit turpis; deinde, quia periculosa; postremo, quia esse non possit. In legatione Ser. Sulpicius mortem obiit. Piso & Philippus Romam reversi ab Antonio ad senatum intolerabilia postulata retulerunt, *epist.* 4. *lib.* 12. *Fam.* Dio *lib.* XLVI.

Tumultus interim a senatu fuit decretus, cum belli nomen in sententia poni quibusdam non placeret. Id quod Cicero *Philippica octava* reprehendit, quam ante Idus Martias in senatu dixit, graviter invehens in Q. Fufium Calenum, qui Antonio studebat. Deinde, cum de ornando Ser. Sulpicio in senatu ageretur, Cicero *nonam Philippicam* dixit, suadens, ut Sulpicio statua pedestris ænea in Rostris poneretur. Quam sua ætate pro Rostris Augusti extitisse Pomponius *de Origine Juris* testatur.

M. Brutus anno superiore ex Italia in Græciam profectus, cum Athenas venisset, adolescentes nobiles Romanos, quorum magna multitudo illic bonarum artium causa erat, sibi adjunxit. In his fuit M. Ciceronis filius: quem Brutus, ut *Plutarchus* scribit, summis laudibus efferebat, inquiens, se illum, sive vigilaret, sive dormiret, admirari, quod animus in eo tam generosus, tantumque odium tyrannorum esset. Brutus inde in Macedoniam transgressus Ciceronem filium secum duxit, eoque legato usus multa feliciter gessit; ut Plutarchus *in Bruto* testatur: & Brutus *in epistola* ad Ciceronem patrem, quæ nunc est *quarta* libri; qui

qui *ad Brutum* extat, ita scribit: *Cicero filius tuus sic mibi se probat industria, patientia, labore, animi magnitudine, omni denique officio, ut prorsus nunquam dimittere videatur cogitationem, cujus sit filius.*

Ut vel hinc eorum imperitia (ne quid gravius dicam) arguatur; qui verum esse non putant, quod Cicero *lib. 2. de Officiis, cap.* 13. ait, filium, bello civili a Pompejo alæ alteri præfectum, magnam laudem & a summo viro & ab exercitu consecutum fuisse equitando, jaculando, omniaque militari labore tolerando. Sed ad propositum.

Venit M. Brutus in Macedoniam, cum Q. Hortensio decedenti C. Antonius, Marci frater, succederet. Sed Hortensius exercitum, quem delectu habito conscripserat, Bruto tradidit. Legio etiam, quam L. Piso, legatus Antonii, ducebat, Ciceroni filio se tradidit. Equitatus, qui in Syriam ducebatur bipartito, alter eum quæstorem, a quo ducebatur, reliquit in Thessalia, seseque ad Brutum contulit: alterum in Macedonia Cn. Domitius adolescens a legato Syriaco, qui a *Plutarcho* Cinna vocatur, abduxit. P. Vatinius, qui Dyrrhachium occupaverat, portas Bruto aperuit, & exercitum tradidit. C. Antonius se Apolloniam recepit; *Cicero Philipp.* 10. *cap.* 5. & *6. Plutar. in Bruto* & *Dio lib.* XLVII.

His de rebus Brutus litteras publice misit, quas C. Pansa consul coacto senatu recitavit, & Brutum oratione sua ornavit. Sed Q. Fufius, rogatus sententiam, Brutum oppugnavit. Contra quem Cicero tum *Philippicam decimam* dixit, quam Brutus *epist.* 4. de literis suis habitam esse contra Calenum ait.

Erat Apolloniæ adhuc C. Antonius cum septem cohortibus, *Philippica* 10. *cap.* 7. Inde Buthrotum contendens in itinere primum tres cohortes amisit, quas Brutus concidit: deinde prælio cum Cicerone filio ad Byllidem commisso, victus in Bruti potestatem venit, ut Plutarchus *in Bruto* scribit.

Antonium Brutus secum diu honorifice habuit, usque eo ut magistratus insignia illi non adimeret. Quam ejus clementiam Cicero in epistolis ad eum scriptis sæpe accusat. Sed, cum Antonius Apolloniam teneret, ante Kal. April. Romam allatum fuit de morte C. Trebonii, quem P. Dolabella Smyrnæ verberibus ac tormentis quæstione publicæ pecuniæ per biduum habita, interfecit: *Cicero Philippica* 11. *cap.* 2. & *Dio lib.* XLVII. Itaque Dolabella a senatu hostis judicatus fuit.

Postridie, cum in senatu ageretur de imperatore deligendo, qui bello Dolabellam persequeretur, L. Cæsar censuit, P. Servilio hoc bellum extra ordinem mandandum esse: aliis nonnullis placuit, ut consules, Dolabellæ persequendi causa, Asiam & Syriam sortirentur. Cicero sententiam rogatus *Philippicam* 11. dixit: in qua primum Trebonii casum deplorans, Dolabellæ & Antonii crudelitatem accusat: deinde duabus illis sententiis refutatis, censet, ut Dolabellam C. Cassius bello persequatur. Quam sententiam se, repugnante & irascente Pansa, dixisse, ad Brutum scribit *epist.* 5. Ea sententia dicta, quæ facile valuisset, nisi Pansa vehemen-

ter

ter obstitisset, productus fuit in concionem a tribuno plebis M. Servilio, eandemque rem ad populum summa contentione egit; *epist.* 7. *lib.* 12. *Famil.*

Extremo anno superiore turbinis vi simulacrum, quod M. Cicero ante cellam Minervæ, pridie quam in exilium iret, posuerat, dissipatum, membris pronum jacuit, fractis humeris, brachiis, capite, mortem Ciceroni portendens, ut Obsequens & Dio *lib.* XLV. scribunt.

Quinquatribus, id est XIV. Kal. Apr. senatus decrevit, ut hæc Ciceceronis Minerva, custos urbis, restitueretur, *epist.* 25. *lib.* 12. *Fam.* Deinde illata pacis mentione ab Antonii amicis, senatus legatos ad eum decrevit M. Ciceronem & P. Servilium. Sed, cum eam legationem frustra fore Cicero videret, habuit in senatu *Philippicam* 12. in qua legationem dissuadet, seque ad eam obeundam idoneum non esse demonstrat. Meminit hujus legationis Dio quoque *lib.* XLVI.

Pansa deinde initio mensis Aprilis, ut arbitror, ad bellum profecto, M. Æmilius Lepidus (qui, auctore Paterculo *lib.* 2. *cap.* 63. pontifex Max. in C. Cæsaris locum furto creatus, decreta sibi Hispania, adhuc in Gallia morabatur) Romam ad senatum misit, ad pacem cum Antonio faciendam cohortans. Ea de re cum in senatu ageretur, multi pacem suaserunt, quod incertus exitus belli esset, & quod Lepidus ad pacem hortaretur, qui exercitu cogere posset. - Tum M. Tullius, rogatus sententiam, Philippicam XIII. in senatu dixit. In qua adversariorum rationes confutans, pacem cum Antonio & Antonianis esse non posse docet: & Antonii animum ex literis ad Hirtium & Octavianum missis declarat. Cicero tum quoque ad Lepidum misit *epist.* 27. *lib.* 10. *Fam.* in qua illum, ne se in istam pacificationem interponat, hortatur.

Post profectionem Pansæ consulis turbulentissimum tempus fuit, cum D. Brutus Mutinæ vix jam sustineret. Itaque cum tristis a Mutina fama manaret, omnesque aut fœdissimam mortem, aut miserabilem fugam cogitarent, inflati lætitia atque insolentia impii cives famam dissipaverunt, Ciceronem pridie Vinalia cum fascibus descensurum esse.

Interim XVII. Kalend. Maji, ut Galba ad Ciceronem scribit *epist.* 30. *lib.* 10. *Famil.* seu, ut Ovidius *lib.* 4. *Fast. vers.* 627. indicat, XVIII. Kalend. Maji, Antonius prælio ad Mutinam superatus est.

Habuit paucis diebus post concionem Romæ P. Appulejus tribunus pl. in qua cum liberare Ciceronem suspicione fascium vellet, una voce cuncta concio declaravit, nihil esse a M. Tullio unquam de republica nisi optime cogitatum. Duabus tribusve horis post optatissimi nuntii & literæ de victoria Mutinensi venerunt. Quo tempore tantæ multitudinis, quantam urbs capiebat, ad Ciceronem concursus est factus, a qua ille maximo clamore atque plausu in Capitolium deductus & in Rostris collocatus, domum inde reductus est. Hæc sunt apud Ciceronem *Philip.* 14. *cap.* 6. *epist.* 2. 6. & 7. *ad Brut.* & *epist.* 30. *lib.* 10. & 6. *lib.* 12. *Famil.*

Pri-

Pridie Vinalia, id est X. Kalend. Maji, Cicero habuit *Philippicam* 14. in qua supplicationem dierum quinquaginta, trium Imperatorum Pansæ, Hirtii & Cæsaris nomine ob Antonium hostem superatum decernit: atque ad extremum eos, qui in prælio ceciderant, laudat, eorumque proximos consolatur. De supplicatione L. dierum vide Appianum lib. III.

Cum Hirtius in prælio cecidisset, & Pansa ex vulneribus paucis diebus post Bononiæ mortuus esset, rumor percrebuit, Ciceronem consulem factum esse, *epist.* 8. *ad Brut.* Plutarchus & Appianus scribunt, M. Tullium ab Octaviano ad consulatus petitionem inductum fuisse. v. Kalend. Maji senatus habitus fuit de iis, qui hostes judicati erant, bello persequendis, *epist.* 9. *ad Brut.*

Dedit eo tempore Cicero plures literas ad D. Brutum & L. Plancum, ut fusum Antonium persequerentur, quæ *lib.* 10. & 11. *Fam.* extant. Interim Antonius fuga transgressus Alpes, primo spe colloquii repulsus a M. Lepido, mox sæpius in conspectum veniens militum, per aversa castrorum proruto vallo a militibus receptus est; *Paterculus lib.* 2. *cap.* 63. *Plutarchus in Antonio*, *Appianus lib.* 3. Lepidus se cum Antonio conjunxit a. d. IV. Kal. Jun. *epist.* 23. *lib.* 10. *Famil.*

Pridie Kalend. Quint. Lepidus sententiis omnibus hostis a senatu judicatus est, ceterique, qui una cum illo a republ. defecerant. Quibus tamen ad sanitatem redeundi ante Kalend. Septemb. potestas facta fuit, *epist.* 10. *lib.* 12. *Famil. epist.* 16. & 19. *ad Brut.* & *Dio lib.* XLVI. Octavianus Cæsar, ut cognovit Antonium a Lepido receptum, ceterosque duces & exercitus consentire pro partibus, causam optimatium sine cunctatione deseruit, ad prætextum mutatæ voluntatis, dicta factaque quorundam calumniatus, quasi alii se puerum, alii ornandum tollendumque jactassent; *Suetonius in Augusto*, *cap.* 12. *Paterculus lib.* 2. *cap.* 62. *Brutus epist.* 20. *lib.* 11. *Famil.*

Tum inter eum & Antonium commercia epistolarum & conditionum facta mentio, quod *Paterculus* scribit. Cumque effecisset, ut milites inter se jurejurando sancirent, cum nullo exercitu, qui C. Cæsaris fuisset, bellum se gesturos, quadringentos milites Romam ad senatum misit, qui consulatum sibi nomine exercitus deposcerent: cum quidem, cunctante senatu, Cornelius centurio, princeps legationis, rejecto sagulo ostendens gladii capulum, non dubitasset in curia dicere: Hic faciet, si non feceritis vos. *Suetonius in Aug. cap.* 26. & *Dio lib.* XLVI. ubi addit, Ciceronem subjecisse: Si ita consulatum petieritis, eum accipiet.

Militibus re infecta ad Octavianum reversis, Antonium & Lepidum in Italiam accersivit, atque ipse legiones ad urbem hostiliter admovit, *Suetonius*, *Dio*, & *Appianus*: qui scribit Ciceronem tum ad Octavianum venisse, ac paulo post lectica ex urbe fugisse. C. autem Cæsar Octavianus consul cum Q. Pedio statim factus est, ut omnes annales testantur. Consulatum Cæsarem iniisse pridie quam XX. annos impleret, X. Kal. Octobris, Paterculus *lib.* 2. *cap.*

cap. 65. auctor est. In Liviana epitoma *lib.* CXIX. legitur, Cæsarem consulem creatum esse, cum annos XIX. haberet. Plutarchus *in Bruto* ex Octaviani commentariis refert, ipsum vigesimum annum egisse, cum consul primum est factus. Eutropius initio *lib.* 7. ait, Cæsarem Romam cum exercitu profectum extorsisse, ut sibi vigesimo anno consulatus daretur. Suetonius *in Augusto cap.* 31. scribit, eum in ordinatione anni Sextilem mensem e suo cognomine nuncupasse, quod eo sibi & primus consulatus & insignes victoriæ obtigissent. Similiter Dio *lib.* LVI. tradit, Octavianum XIX. die Augusti, eodem, quo primum consulatum ceperat, decessisse.

Cæsar Octavianus cos. legem tulit de quæstione habenda in eos, quorum opera pater occisus esset; *Livius lib.* CXX. *Appianus lib.* 3. *Dio lib.* XLVI. Auctor legis fuit Octavianus, tulit Q. Pedius collega: unde lex Pedia nominatur; eaque omnibus, qui Julium Cæsarem interfecerant, aqua ignique interdictum est: *Vellejus lib.* 2. *cap.* 69. *Suetonius in Nerone*, *cap.* 3. Consul factus Octavianus Ciceronem, ut *Plutarchus in ejus vita* scribit, valere jussit, & pace cum Antonio Lepidoque facta copias omnes in unum locum contraxerunt, ibique imperium Rom. quasi possessionem aliquam inter se diviserunt.

Partiti sunt autem provincias inter se hoc modo, ut Cæsar utramque Africam cum Sicilia & Sardinia, Lepidus Hispanias & Galliam Narbonensem, Antonius reliquas Gallias haberet, *Appianus lib.* 4. *Dio lib.* XLVI. Inter hos etiam convenit, ut ipsi triumviri reipubl. constituendæ per quinquennium essent, & ut suos quisque inimicos proscriberet. In qua proscriptione plurimi equites, CXXX. senatorum nomina fuerunt, ut est *in epitoma lib.* CXX. Tu vide Orosium nostrum *lib.* 6. *cap.* 18. Cæsarem restitisse aliquandiu collegis, ne qua fieret proscriptio, sed inceptam utroque acerbius exercuisse, Tranquillus *in Aug. cap.* 27. ait.

Maximam vero contentionem, inquit Plutarchus, Ciceronis proscriptio præbuit, cum Antonius nullam conditionem acciperet, nisi primus ille interficeretur, Lepidus Antonio assentiretur, & Cæsar utrique repugnaret. Congressus horum trium occultus in triduum fuit apud Bononiam, in loco remoto a castris & flumine circumfuso, ut *Plutarchus* non solum in Cicerone, sed & in *Antonio* tradit. *Dio* quoque *lib.* XLVI. scribit, triumviros convenisse in parva insula fluminis, quod Bononiam præterlabitur. Appianus initio *lib.* 4. ait, eos congressos esse ad Mutinam in Lavinii fluvii insula. Sed triumvirum copias ad Bononiam contractas fuisse, Suetonius etiam *in Augusto cap.* 96. auctor est, & Florus, *cap.* 5. *lib.* 4. tradit pacem inter tres duces factam apud confluentes inter Perusiam & Bononiam. Ibi ajunt Cæsarem primis diebus, ut Plutarchus narrat, pro Ciceronis salute cum aliis concertasse, ac tertio die concessisse, ejusque vitam prodidisse, fuitque permutatio ita facta: Ciceronem Cæsar, L. Paulum fratrem Lepidus, L. Cæsarem avunculum Antonius proscribi permisit. *Sed nihil,*

nihil, ait Paterculus lib. II. cap. *66.* *tam indignum illo tempore fuit quam quod aut Cæsar aliquem proscribere coactus est, & ab illo Cicero proscriptus est.*

Cesserat ille sub adventum Triumvirorum urbe, ut ex Livio Seneca *lib.* I. *Suasoriarum* 7. refert, pro certo habens, id quod erat, non magis Antonio eripi se, quam Cæsari Cassium & Brutum posse. Primo in Tusculanum fugerat, inde transversis itineribus in Formianum, ut ab Cajeta navim conscensurus proficisceretur. Unde aliquoties in altum provectum cum modo venti adversi retulissent, modo ipse jactationem navis cœco volvente fluctu pati non posset, tædium tandem eum & fugæ & vitæ cepit: regressusque ad superiorem villam, quæ paulo plus mille passibus a mari abest, *Moriar*, inquit, *in patria sæpe servata*. Hactenus Liv.

Plutarchus vero ita: „ Erat Cicero in Tusculano cum Quinto fratre. Cognita vero proscriptione, Asturam in maritimum Ciceronis fundum proficisci, atque inde in Macedoniam ad M. Brutum, de cujus victoria læti rumores afferebantur, transire constituerunt. Ferebantur lecticis confecti mœrore, atque in itinere subsistentes junctis lecticis inter se casum suum deplorabant. Quintus vero magis angebatur animo, atque inopiæ illi in mentem veniebat: nihil enim secum se domo extulisse dicebat: Marco etiam perexiguum viaticum erat: satius igitur esse affirmabat, Marcum fuga antecedere, se convasatum domum recurrere. Hoc consilio probato, complexi inter se multisque lacrymis profusis digressi sunt. Quintus non ita multis diebus post a servis proditus inquisitoribus una cum filio suo interfectus est. „ Ita quidem de Q. Cicerone Plutarchus.

Appianus in hanc sententiam: „ Q. Cicero cum filio comprehensus percussores orabat, ut se ante filium necarent. Quod cum filius contra fieri obsecraret, illi se eorum controversiam composituros dixerunt. Itaque alii hunc, alii illum arripientes eodem signo ambos simul occiderunt.

Dio lib. XLVII. ita: „ Q. Ciceronem M. fratrem filius de medio removit, & quantum in ipso fuit servavit. Nam & patrem occultavit, ut inveniri non posset, & ea de causa tormentis omnibus excruciatus indicium nullum fecit. Sed pater, re intellecta, cum admiratione filii, tum misericordia adductus ultro prodiit, seque ipse percussoribus tradidit.

Redeamus nunc ad Plutarchum, „ Cicero, inquit ille, Asturam delatus, navem, quam nactus fuit, subito conscendit, & oram legens Circæum usque vento pervenit. Inde solvere gubernatores cum pararent, vel maris metu permotus, vel Cæsaris fidem non plane desperans, in terram egressus est, & millia passuum XIII. fere pedibus Romam versus progressus, animi pendere cœpit, sententiaque mutata rursus ad mare descendit, ibique noctem gravibus & incertis cogitationibus traduxit: adeo,

„ ut

„ ut in animo haberet Cæsaris do-
„ mum clam ingredi, sibique ante
„ lares ejus manus inferre, atque ita
„ furiales intemperias illi impingere.
„ Sed ab ea ratione cruciatus metu
„ depulsus, alia rursus tumultuosa
„ consilia in pectus instituit. Et ser-
„ vis se ad Cajetam deportandum
„ navigio commisit: ubi prædia ha-
„ bebat, & blandum æstate Etesia-
„ rum diebus perfugium. Est ibi-
„ dem supra mare sacellum Apolli-
„ nis: unde corvi cum clangore ad
„ Ciceronis navem, quæ ad littus
„ appellebatur, confertim advola-
„ runt, atque ex utraque parte an-
„ tennæ insidentes partim crocita-
„ runt, partim rudentum capita ro-
„ stris tutuderunt: idque signum o-
„ mnibus infaustum est visum. Ci-
„ cero tamen egressus in villam se
„ recepit & quieti dedit. Ibi cor-
„ vorum magna pars tristi voce ad
„ fenestram assedit: unus in lectum
„ devolavit, & rostro vestem, qua
„ Cicero tectus erat, paulatim ab ore
„ ipsius removit.

De eadem re Valerius lib. I. cap. 4. *M. Ciceroni mors imminens auspicio prædicta est: cum enim in villa Cajetana esset, corvus in conspectu ejus horologii ferrum loco motum excussit, & protinus ad ipsum tetendit, ac laciniam togæ eo usque morsu tenuit, donec servus, ad occidendum eum milites venisse, nuntiaret.* Hactenus Valerius: ex quo perspicue cognoscitur apud Plutarchum εἰς Καπύην mendose, non pro Capua, sed Cajeta legi. Quamvis Appianus Capuam nominet, ad quam fuerit hæc Ciceronis villa; in qua adventantibus inquisitoribus a corvis e somno excitatus sit.

Sequitur in Plutarcho: „ Servi
„ hæc aspicientes suam ipsi ignaviam
„ damnarunt, si herilis cædis specta-
„ tores esse sustinerent; cumque be-
„ stias domino opem ferre ac pro
„ indigno ejus casu sollicitas esse vi-
„ derent, ipsi eum non defenderent;
„ partim precibus, partim vi im-
„ positum lecticæ ad mare detule-
„ runt. Interim percussores cum mi-
„ nistris superveniunt, Herennius
„ centurio & Popilius tribunus mi-
„ litum, quem parricidii reum Ci-
„ cero olim defenderat.

De Popilio hoc multa Seneca *in Declamationibus* & *Suasoriis*. De eodem Valerius lib. V. cap. 3. *M. Cicero C. Popilium Lænatem Picenæ regionis, rogatu M. Cælii, non minore cura quam eloquentia defendit: eumque causa admodum dubia fluctuantem salvum ad penates suos remisit. Hic Popilius postea, nec re nec verbo a Cicerone læsus, ultro M. Antonium rogavit, ut ad illum proscriptum persequendum & jugulandum mitteretur: impetratisque detestabilis ministerii partibus, gaudio exultans Cajetam cucurrit, & virum, omitto quod amplissimæ dignitatis, certe salubri studio* (ita lege e mss.) *præstantis officii privatim sibi venerandum, jugulum præbere jussit: ac protinus caput Romanæ eloquentiæ, & pacis clarissimam dexteram per summum & securum otium amputavit: eaque sarcina, tanquam opimis spoliis, alacer in urbem reversus est. Neque ei scelestum portanti onus succurrit, illud se caput ferre, quod pro capite ejus quondam peroraverat.*

Sequitur apud Plutarchum: „ Per-
„ cussores cum fores clausas invenis-
„ sent,

„ sent, eas effregerunt: cumque Ci-
„ cero non appareret, & ii, qui in-
„ tus erant, scire se, ubi esset, ne-
„ gasent, ajunt adolescentem quem-
„ dam, a Cicerone in bonis literis
„ & disciplinis educatum, Quinti
„ fratris libertum, Philologum no-
„ mine, tribuno dixisse, lectica
„ per silvestres & opacas ambulatio-
„ nes ad mare deferri. Tribunus i-
„ gitur cum paucis comitibus cir-
„ cum ambulationes ad exitum cu-
„ currit: Herennius recta per eas-
„ dem accurrit. Quod ubi Cicero
„ animadvertit, servos lecticam ibi
„ deponere jussit.

Satis, inquit Livius, *constat, servos fortiter fideliterque paratos fuisse ad dimicandum: ipsum deponi lecticam, & quietos pati, quod sors iniqua cogeret, jussisse*. Appianus scribit multos discurrisse quærentes, num alicubi Cicero visus esset: cumque alii benevolentia & misericordia permoti eum in alto esse dixissent, clientem Clodii acerrimi inimici Ciceronis Popilio Lænati tribuno militum indicasse viam, qua lectica deportabatur, eo illum irrupisse, & cum servos longe plures quam ipse secum habebat ad dimicandum paratos vidisset, callide exclamasse, *Tribuni, qui in extremo agmine sunt, ingrediantur*: tum servos majorem multitudinem expectantes perterritos fuisse.

Cicero, ait Aufidius Bassus apud *Senecam, paulum remoto velo, postquam armatos vidit*, Ego vero consisto, *ait*: accede, veterane, &, si hoc saltem potes recte facere, incide cervicem. *Trementi deinde dubitantique*, Quid si ad me, *inquit*, primum venissetis?

Butridius Niger apud eundem: *Elapsus interim altera parte villæ Cicero lectica per agros ferebatur. Sed ut vidit appropinquare notum sibi militem Popilium nomine, memor defensum a se, lætiore vultu aspexit. At ille, victoribus idipsum imputaturus occupat facinus, caputque decisum, nihil in ultimo fine vitæ facientis, quod alterutram in partem posset notari, Antonio portat, oblitus se paulo ante defensum ab illo.*

Prominenti, inquit Livius, *ex lectica, præbentique immotam cervicem, caput præcisum est: nec satis stolidæ crudelitati militum fuit, manus quoque, scripsisse aliquid in Antonium exprobrantes, præciderunt.*

Plutarchus: „ Cicero mentum,
„ ita ut consueverat, tangens in per-
„ cussoribus oculos constanter fixit,
„ squaloris plenus, & capillo demis-
„ so macieque ob sollicitudines con-
„ fectus; usque eo ut plurimi, He-
„ rennio eum jugulante, capita ob-
„ nuberent. Occisus est præbens cer-
„ vicem extra lecticam, cum an-
„ num jam LXIV. ageret. Præcidit
„ illi jussu Antonii caput & manus,
„ quibus Philippicas scripserat. „

Vixit, ait Livius, *tres & sexaginta annos: ut, si vis absuisset, ne immatura quidem mors videri possit*. Eusebius: *Cicero in Formiano suo ab Herennio & Popilio occiditur* LXIV. *ætatis suæ anno*.

Appianus: „ Occiso Cicerone,
„ quidam equis, alii navigiis inci-
„ tatis properabant Antonio hunc
„ nuntium perferre, eique in foro
„ sedenti Lænas caput & manum
„ eminus ostendit. Quo ille maxi-
„ me lætatus, tribunum militum co-
„ rona-

„ ronavit, & H-S. decies centena „ millia ei pro maximo præmio dedit, quod summum & insensissimum suum inimicum occidisset.

Plutarchus: „ Cum membra Ciceronis Romam perlata essent, „ Antonius, qui tum forte comitia „ habebat, iis visis exclamavit: Proscriptionem jam peractam esse: caput autem & manus pro Rostris „ poni jussit, spectaculum horrendum „ Romanis, qui se non Ciceronis „ vultum, sed imaginem animi Antonii videre putabant.

Dio lib. XLVII. „ Ubi Ciceronis „ caput allatum fuit, Antonius multis & gravibus probris illatis, illud pro Rostris, loco præ aliis „ conspicuo, poni jussit, ut unde in „ ipsum verba faciens auditus fuerat, „ ibi caput ejus cum manu dextra, „ quæ simul præcisa fuerat, conspiceretur. Fulvia vero caput, antequam auferretur, in manus sumpsit, atque atrocibus verbis illudens „ & conspuens genibus suis imposuit, & linguam ex ore extractam „ acubus, quibus ad capitis ornatum „ utebatur, compunxit, additis multis iisque execrandis opprobriis.

Livius: *Ita relatum caput ad Antonium, jussuque ejus inter duas manus in Rostris positum, ubi ille Consul, ubi sæpe consularis, ubi eo ipso anno adversus Antonium, quanta nulla unquam humana vox, cum admiratione eloquentiæ auditus fuerat: vix attollentes lacrymis oculos homines intueri trucidata membra ejus poterant.*

Cremutius Cordus: *Præcipue tamen solvit pectora omnium in lacrymas gemitusque visa ad caput ejus deligata manus dextera, divinæ eloquentiæ ministra: cæterorumque cædes privatos luctus excitaverunt, illa una communem.*

Mortem Ciceronis versibus elegantissimis deploravit Cornelius Severus; in quibus sunt, qui sequuntur:

Abstulit una dies ævi decus, ictaque luctu
Conticuit Latiæ tristis facundia linguæ,
Unica sollicitis quondam tutela, salusque.
Egregium semper patriæ caput: ille Senatus
Vindex, ille fori, legum, ritusque, togæque.
Publica vox sævis æternum obmutuit armis.
Informes vultus, sparsamque cruore nefando
Caniciem, sacrasque manus, operumque ministras
Tantorum, pedibus civis projecta superbis
Proculcavit ovans, nec lubrica fata Deosque
Respexit: nullo luet hoc Antonius ævo.

Paterculus post narratam cædem M. Tullii in hæc verba erumpit, cap. 66. *Nihil tamen egisti, M. Antoni, mercedem cælestissimi oris & clarissimi capitis abscissi numerando, auctoramentoque funebri ad conservatoris quondam reip. tantique consulis irritando necem. Rapuisti tu M. Ciceroni lucem solicitam, & ætatem senilem, & vitam miseriorem te principe, quam sub te triumviro mortem: famam vero, gloriamque factorum atque dictorum adeo non abstulisti, ut auxeris. Vivit, vivetque per omnem sæculorum memoriam, dumque hoc vel forte, vel providentia, vel utcunque constitutum rerum naturæ corpus,*

pus, quod ille pene solus Romanorum animo vidit, ingenio complexus est, eloquentia illuminavit, manebit incolume, comitem ævi sui laudem Ciceronis trahet: omnisque posteritas illius in te scripta mirabitur, tuum in eum factum execrabitur: citiusque in mundo genus hominum, quam hujus nomen cadet.

Ciceronem hoc anno VII. Idus occisum esse, testimonio Tironis liberti scribit Tacitus in dialogo *de Oratoribus cap.* 17. Intelligo autem Idus Decembr. quoniam triumviri inierunt V. Kalend. Decembris, ut est in lapide Colotiano. Vixit igitur Cicero annos LXIII. menses XI. dies V. sive annos LXIV. minus XXVI. diebus.

Nunc ad extremum illud addam, quod Desiderius Lignamineus Patavinus ante annos sedecim divulgavit. Cum anno Christi M. D. XLIV. Kalend. Decemb. Angelus Apulus Minorita in Zacyntho insula Venetorum, quæ in mari Jonio Epiro adjacet, apud sacellum D. Mariæ Gratiosæ, non longe a litore maris, cœnobii fundamenta ageret, sepulchrum antiquissimum reperit cum hac inscriptione: M. TULLI CICERO HAVE. ET TU TEPTIA ANTΩNIA. In eodem sepulcro inventæ sunt duæ urnæ vitreæ, una major cinerum, altera minor lacrymarum, ut volunt. In majoris fundo erat vitro inscriptum: AVE MAR. TUL. Hoc monumentum ibi in sacrario templi adservatur, & Ciceronis nostri esse putatur. Verum in hujusmodi rebus mihi Epicharmi cantilenam illam μέμνασο ἀπιστεῖν (*memento non credere*) ad aurem utramque insusurrari facile patior: cum præsertim in Epitaphio quodam, quod in libro manuscripto ἀδέσποτον (*nullo adscripto auctore*) subjicitur, Arpinatem Ciceronem lapide extra Cajetam servari inveniam; quem Lignamineus a servis crematum, & in Zacynthum delatum fuisse putat.

TYPO.

TYPOGRAPHUS LECTORI.

QUO tempore hanc Fabricius componebat Ciceronis Historiam, nondum antiquis scriptoribus plerisque is cultus accesserat, quem attulit recentioris industriæ opus librorum in capita sectionesque numeris signata distributio. Ergo indicandis auctoribus id fecit, quod tunc omnes. Quanto commodius, si non tantum libros, sed partes singulas, capita, versus notasset? Id supplementi ista habuit editio; non hoc uno nomine aliis omnibus potior hactenus vulgatis: quod usus facile monstrabit.

INDEX FABRICIANUS.

Paginæ columnam designat a *primam*, b *secundam*.

A

-- Ci-

B.

C.

— Græce

D.

E.

E.

F.

G.

H.

I J.

Ka-

K.

L.

M. Li-

-- Asiam

Q.

R.

S.

T.

L. Tul-

I N-

INDICES
CICERONIANI
QUATUOR.

JOS. OLIVETUS LECTORI.

UT hactenus in toto Commentariorum delectu suum cuique reddidi; sic in his Indicibus præ me statim ac lubens feram, per quos profecerim. Adjumento scilicet fuere *Joan. Aug. Ernesti Clavis Ciceroniana*, & *Georg. Lud. Frobenii Penu Tullianum:* ex quibus ita ego multa descripsi, ut retenta illa, quam in cæteris usurpavi, libertate, ea quæ viderentur supervacanea, reciderem; quæ necessaria, supplerem. Itaque, ut qua cœpi ingenuitate pergam, quod hic probum est, id cum laude illis remitto scriptoribus; quod secus, non recuso quin sit meum.

Jam qui primus occurrit, Index GRÆCUS, Latine continet explicata, quæcunque Tullius Græce maluit dicere, vel propter patrii sermonis egestatem, philosophiæ nondum tractatione satis exercitati; vel per jocum & facetam urbanitatem, ut in epistolis.

Alter est LATINUS: utilis admodum, immo necessarius, discernendis vocum quarundam diversis significatibus; eoque commodus præsertim, quod iisdem vocibus sæpe recurrentibus, nihil opus est annotationibus repetitis. Veniet profecto ad legendum Ciceronem paratior, suisque studiis consulet, qui hujus lectione Indicis primum omnium se imbuerit.

Tertius, NOMINUM, quæ propria sunt, & ad Geographiam, vel Historiam pertinent. Capitale hic erat, ut accurate distinguerentur ea, in quibus propter ejusdem vocabuli communitatem errare facilius est. Quod quidem est a me provisum non indiligenter: nisi me ratio fallit in eam rem impensi laboris ac temporis. Quin etiam nuda ibi non occurrunt nomina, sed addidi vocem unam alteramve, ubicunque spes fuit, eo posse supplemento effici, ut pervolutandis iis, quæ Historica dicuntur Lexica, parcerent lectores vel minus eruditi.

Quartus, RERUM, quo continentur etiam sententiæ illustriores.

An erunt fortasse, qui præterea quintum desiderent Indicem, VERBORUM scilicet omnium? At ille, ut talis sit qualem esse oportet, plura hujus formæ volumina, non partem unius duntaxat aliquam postulat: & extat in eo Nizolii opere, quod est in omnium manibus. Nam, si quid e male curatis olim Ciceronis editionibus mendosum retinet Nizolius, hoc facile corrigent, qui melioribus utentur.

IN-

INDEX GRÆCUS.

Vocibus Græcis, quæ in Cicerone occurrunt, subjungitur Latina interpretatio.

A.

Ἀβδηριτικὸν, Abderiticum, stultum, *ad Att.* VII. 7.

Ἀβλαβεια, abstinentia, innocentia, frugalitas. *Tusc.* III. 8.

Ἀγέλαστος, expers risus. *Fin.* V. 30.

Ἀγοητεύτως, sincere, sine præstigiis & fuco; *ad Att.* XII. 3.

Ἄγραφον, non scriptum, *ad Att.* VI. 1.

Ἀγὼν, certamen, contentio, *ad Att.* I. 16.

Ἀδέσποτον, sine auctore, *ad Fam.* XV. 17.

Ἀδεῶς, fidenter, sine ullo periculi metu aut suspicione, *ad Att.* XIII. 52.

Ἄδηλα, incerta, *Acad.* II. 17.

Ἀδημονῶν, mœrens, sollicitudinis plenus, *ad Att.* IX. 13.

Ἀδιαφορία, in neutram partem inclinatio, *ad Att.* II. 17. *Acad.* II. 42.

Ἀδιάφορον, quod neque est bonum, neque malum: indifferens cum æstimatione mediocri, *Fin.* III. 16.

Ἀδικαίαρχοι, injusti magistratus, *ad Att.* II. 12.

Ἀδιόρθωτα, incorrecta, inchoata, *ad Att.* XIII. 21.

Ἀδόλεσχος, loquax, *ad Att.* XVI. 11.

Ἀδύνατον, quod fieri non potest, *ad Att.* I. 1. *Fam.* IX. 4.

Ἀδωροδόκητον, integrum & incorruptum largitione, *ad Att.* V. 20.

Ἀζηλοτύπητον, sine invidia, *ad Att.* XIII. 10.

Ἀθέτησις, improbatio, rejectio, *ad Att.* VI. 9.

Ἀθηναίων, Atheniensium, *ad Att.* II. 2.

Αἱ γὰρ τῶν τυράννων δεήσεις, *inquit* Πλάτων, οἶσθ', ὅτι μεμιγμέναι ἀνάγκαις: tyrannorum preces, *inquit Plato*, permistæ sunt, ut scis, necessitatibus, *ad Att.* IX. 13.

Αἰδέομαι Τρῶας καὶ Τρῳάδας ἑλκεσιπέπλους. vereor Trojanos & Trojanas peplos trahentes, *ad Att.* II. 5. VII. 12. VIII. 16. XIII. 13. 24.

Αἴδεσθεν μὲν ἀνήνασθαι, δεῖσαν δ' ὑποδέχθαι, veriti sunt quidem recusare, timuerunt autem suscipere, *ad Att.* VI. 1. XVI. 11.

Αἰὲν ἀριστεύειν, καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων, semper fortiter agere, & aliis præstare, *ad Fam.* XIII. 15. *ad Q. Fr.* III. 5.

Αἴκε δύνηαι, si modo possis, *ad Att.* XIII. 12.

Αἵρεσις, secta, *ad Fam.* XV. 16.

Αἰσχρὸν σιωπᾶν, *Integer senarius sic habet:* αἰσχρὸν σιωπᾶν, Ἰσοκράτην δ' ἐᾶν λέγειν: Turpe est tacere, & sinere, ut Isocrates loquatur, *ad Att.* VI. 8.

Αἰσχροῦ φαντασία, turpitudinis imago, species, *ad Att.* IX. 6.

Ἀκαδημικὴ, *scilicet*, σύνταξις; Academicorum ratio, doctrina, *ad Att.* XIII. 12.

Ἄκαιρος, intempestivus, *ad Att.* IX. 4.

Ἀκατάληπτον, quod comprehendi non potest, incomprehensibile, *Acad.* II. 6.

Ἀκαταληψία, opinio Academicorum, qui nihil comprehendi posse dicunt, *ad Att.* XIII. 10.

Ἀκενόσπουδος, abhorrens a studio rerum inanium, *ad Fam.* XV. 17.

Ἀκηράτως, sincere, *ad Att.* XV. 21.

Ἀκηδία, contemptus, quod curæ & studio nemini esset, *ad Att.* IV. 18.

Ἀκηδία, torpedo cum mœstitia, *ad Att.* XII. 45.

Ἀκίνδυνα, periculo carentia, *ad Att.* XIII. 19.

Ἀκίνδυνα μὲν, χρονιώτερα δὲ, periculi quidem expertia, sive tuta, sed diuturniora, *ad Fam.* XVI. 8.

Ἀκκιζόμεθα, dissimulamus, *ad Att.* II. 19.

Ἀκοινώνητον, alienum a familiari consuetudine, *ad Att.* VI. 3.

Ἀκοινωνήτως, minime familiariter, *ad Att.* VI. 1.

Ἀκολακεύτως, citra assentionem, *ad Att.* XIII. 16.

Ἀκολασία, intemperantia, *ad Att.* XIV. 11.

Ἀκουσμα, auditu jucundum, *ad Att.* XII. 4.

Ἀκραιφνὲς, liquidum, non perturbatum, *ad Att.* X. 17.

Ἀκροστιχὶς, genus versus Sibyllini, *Divin.* II. 54.

Ἀκροτελεύτιον, clausula, *ad Att.* V. 21.

Ἀκρωτηρίων σημεῖα, signa secundæ tempestatis ex vexillis in fastigiis navium & domorum, *ad Att.* V. 12.

Ἀκύθηρον, invenustum, *ad Fam.* VII. 32.

Ἄκυρον, ineptum, *ad Fam.* XVI. 17.

Ἄλη, anxietas & sollicitudo animi nusquam

Ἄνω,

B.

Γ.

Δ.

Δι-

E.

Ἐμ-

Ἐρ.

Z.

H.

Κατά-

Λ.

M.

N.

Ξ.

O.

Παρα-

P.

Συν-

T.

Υ.

INDEX LATINUS.

Voces aut rariores, aut ex sensuum varietate difficiliores explicantur.

A.

ABROGO. Dicuntur magistratus Romani *abrogare*, cum agunt cum populo, & ferunt ad populum ut quod ante jusserat rogatus lege, tollat. Hinc illud: *abrogare fidem alicui*, hoc est, habendam non putare, & similia.

ACCENSUS. *Verr.* I. 58. *&c.* Publicus minister magistratuum, similis Viatori.

ACCLAMATIO, dicitur non solum in bonam, sed etiam in malam partem. *Ad Q. Fr.* II. 1. *maxima* acclamatione *senatus*, id est, reclamante senatu.

ACCOMMODO. *De Off.* I. 21. accommodare *se ad rempubl.* id est, accedere ad remp. *Orat.* 7. accommodare *vim suam ad eloquentiam*, studere eloquentiæ. *Rosc. Amer.* 35. accommodare *jusjurandum suum ad alicujus testimonium*, de judicibus invidiose, cum testibus incertis & nullius fidei credunt, & ex eorum testimoniis pronuntiant.

ACROAMATA. Sunt homines, qui cantu, gestibus, dictis exhilarant convivas, &c. *Verr.* IV. 22. *Sext.* 54. *Arch.* 9.

ACTIO. Magistratuum *actiones* sunt, aut leges, quæ iis ferentibus ad populum acceptæ sunt, aut Senatus-consulta, quæ iis referentibus ad senatum facta sunt. Hoc sensu commemorantur actiones tribunitiæ, consulares, &c. Senatorum autem consularium *actiones*, sunt sententiæ in senatu dictæ, in quas Senatus-consulto facta sunt. Talis est actio Ciceronis, *ad Fam.* X. 28.

2. In sensu forensi *actio* est accusatoris, vel petitoris, qui ex lege in aliquem agit, accusando, petendo. *Rosc. Com.* 12. *integram* actionem *alicui relinquere*. Cæc. 11. *quæro sit-ne hujus rei* actio *nonnulla*. Hinc prætor dicitur, actionem *dare*, cum permittit accusatori vel petitori in aliquem ex lege aliquo agere. *In Cæcil.* 5. *Civibus cum sunt ereptæ pecuniæ, civili fere* actione *repetuntur*, id est, ea, qua civis utitur in eum, qui pecunias eripuit: & est juris civilis actio, vel privati.

3. Est formula, qua actor utitur in intendenda reo lite, quæ a Juris-consultis fere petebatur. *Cæcin.* 3. *qua* actione *illum uti velit*. ad Attic. VI. 1. *Cn. Flavium scribam* actiones *composuisse*. Confer *Top.* 17. *de Orat.* I. 36. 41. Tales latæ *actiones* Hostilianæ, &c.

4. Cum *actio prima, altera, tertia* commemoratur, significatur, quoties ea causa ad judices tota acta sit. Sic duæ sunt actiones in Verrem.

5. Quid apud rhetores sit actio, notum est. Ea memoratur *de Or.* III. 26. *Consumere*, & *exhaurire* actionem, id est, ab initio statim nimis vehementem esse, ut ad finem actio durare non possit. Confer *Tusc.* IV. 19. *Dejot.* 2.

ACTOR, est in sensu forensi is, qui alterius nomine accusat, aut petit, hoc est, lege in aliquem agit.

In scena autem, histriones. *Ad Q. Fr.* I. 1. 16. *actores industrii.* *In Cæcil.* 15. actores *secundarum aut tertiarum partium*.

ADDICERE, in auctionibus & emptionibus est, ei tradere rem, qui cæteros licitatores vicit. *Verr.* I. 55. *Rabir. Post.* 17.

De debitoribus, qui cum solvere non possunt, creditori traduntur. *Sext.* 17. *Pison.* 35. Hinc *pro Quint.* 30. *cupiditati* addicere *aliquem*, est condemnare, pro lubitu petitoris aut accusatoris. *Post red. in Sen.* 7. addicere *fortunas civis optime meriti*, scilicet libidini Clodii; potestati ejus permittere, ut ea sunt in potestate nostra, quæ a nobis empta sunt, aut potius, ut est in potestate nostra debitor judicio nobis addictus.

ADDICTUS. *Rosc. Com.* 14. *addictus erat tibi*, hoc est, condemnatus, ut tibi solveret pecuniam, quam petieras. *Flac.* 20. *cum judicatum non faceret*, addictus *Hermippo*, *& ab hoc ductus est*. Ad Fam. VII. 24. *addictus Hipponactæo præconio*, hoc est, infamiæ addictus traditusque est, Calvo quasi præcone, eoque ejusmodi, qualis Hipponax fuit, qui Anthermum & Bupalum versibus suis infamiæ tradidit. *Verr.* II. 32. *pretio* addictam *habere fidem*, id est, corruptum esse. *Phil.* II. 21. *vendita atque* addicta *sententia*.

ADDICTIO. *Act.* I. *in Verr.* 4. addictio *bonorum*; cum judex petitori ejus bona possidenda tradit, unde petitur.

ADSCRIPTOR. *Post red. in Sen* 4. adscriptor *in me restituendo*, id est, qui auctori restitutionis meæ assensus est. *Agr.* II. 9. adscriptores *legis*, sunt approbatores e collegio tribunitio, qui una cum Rullo ferendam statuerant.

ADSTIPULATOR. Qui in re præsenti est, & una idem pro eodem stipulatur, cum quis sibi stipulatur aliquid. *Acad.* IV. 21. *Stoicorum* adstipulator *Antiochus*, metaphorice dicitur.

ADVENTITIUS, extrinsecus ad nos perveniens, non nostrum, aut nostro labore partum, &c. *De Fin.* V. 21. *adjumenta externa &* adventitia. *Leg. Man.* 9. adventitiis *multorum Regum & nationum copiis* *Verr.* IV. 37. adventitium *auxilium*. *Rab. Post.* 17. adventitia *pecunia*. *Ad Att.* I. 19. *pecunia* adventitia dicitur, quæ ex novis vectigalibus redit. *De Or.* III. 33. *doctrina* adventitia, *id est*, ab alio populo invente. *De Div.* II. 58.

vitio

visio adventitia, a sensibus profecta.

ADVERSARIA. Sunt libri, in quos sine ordine omnia conjiciuntur; ita dicti, quia tantum in adversa parte scribitur. *Rosc. Com.* 2. *nomen in adversariis patet*.

ADVERSARIUS, qui contra non licetur in auctionibus & emptionibus, *ad Attic.* XII. 43. XIII. 31.

ADVOCARE, est in sensu forensi, rogare amicos, ut nobiscum deliberent de re aliqua, in primis de lite, quo sensu *advocati* dicuntur. *Quint.* 22.

2. Rogare aliquem, ut in consilio nobis adsit. Sic pro Quint. cap. 2. 22. *quos ubi Aquili*, advocasti.

3. Amicus actoris aut rei dicitur *advocare*, cum convocat, quibuscum de causa deliberet, ut juvare partes amici possit. *Cluent.* 29. *Oppianicus in judicio Scamandri aderat frequens*, advocabat, *omni studio gratiaque pugnabat*.

ADVOCATIO, cœtus advocatorum, *Quint.* 14. *Rosc. Com.* 5. *Verr.* I. 49. *Cæcin.* 15. *Syll.* 29. &c.

Certum temporis spatium, quo opus est, ut advocare possimus. *ad Fam.* VII. 11. advocationes *binas postulare*.

ADVOCATUS, dicitur amicus, quem vocamus ad nos, ut eum consulamus de controversiis nostris, quique honoris causa in judicio in subselliis nostris sedet, aut nobiscum in rem præsentem venit. *Vide de Off.* I. 10. *Quint.* 8. *de Or.* II. 47. * *Philipp.* I. 7. armatos homines, quos in Senatum induxerat Antonius Consul *advocatos* vocat: *vellem adesset sine* advocatis.

ÆRARIUS. *Pro Quint. cap.* 4. ratio *Æraria*, hoc est, ratio pecuniæ diversæ in Gallia & Romæ.

Pro Cluent. 43. *in ærarios referri*, hoc est, in ultimam classem, cui adscripti suffragio carebant, & tantum æra tributi loco pendebant. Erat autem hæc nota censoria, quam plebi quidem in primis, sed interdum tamen etiam senatoribus & equitibus inurebant. *De Or.* II. 66. *ex ærariis eximere*.

Ærario *Tribuni*. Vide *Tribunus*.

ÆSTIMATIO. *Verr.* III. 92. *remissior* æstimatio *frumenti*. Æstimatio frumenti dicitur, cum prætores, legati, quæstores pro frumento, quod in eorum cellam imperatur (*Vide* Cella) pecuniam accipiunt ab aratoribus, & quidem tantum, ut ipsis utilius sit, pecuniam accepisse; aratoribus dedisse.

Æstimatio *pœnæ*, *de Or.* I. 54. est, cum accusator (more Atheniensi) in ipsa accusatione, quam pœnam reus meruerit, æstimat.

Hæc autem, *ad Fam.* V. 20. *accipere æstimationem*. XIII. 8. *accipere in æstimationem*, capienda sunt de ratione, qua Julius Cæsar æs alienum, quo laborabat civitas, dissolvi jussit; cujus hæc vis erat, ut debitores darent creditoribus in solutum prædia, sed non eo pretio, quo tum erant, post bellum civile, sed eo, quod ante bellum fuerat: unde *æstimatio* pro *jactura*, est *ad Fam.* IX. 16. & *æstimationes* pro *prædiis* pecuniæ loco acceptis, *ad Fam.* IX. 18. æstimationes *tuas vendere non potes*. Confer *ad Att.* XII. 25.

Æstimationem. Cicero interpretatur Stoicorum ἀξίαν; cum dicerent, solam quidem virtutem esse bonum, sed esse tamen præterea res dignas *æstimatione* aliqua, hoc est, ut præponerentur aliis, ac sumerentur, tanquam valetudinem rectam, divitias, honores. Vide *Fin.* III. 10. 6. 13. *Acad.* I. 10.

AFFECTUS. *Divin.* II. 47. quomodo *affecto* cœlo, &c. id est, qua constellatione.

Affectum dicitur de eo, quod cœptum est & jam ex parte profligatum. *Prov. Cons.* 8. *affectum* bellum, & pene *confectum*.

Dicitur etiam quicquid afflictum, debilitatum est, &c. *de Or.* I. 45. *Verr.* IV. 43. *ætas* affecta, *de Or.* III. 18. affectus *senectute*. *Verr.* III. 18. affecta *Sicilia*. *ad Fam.* V. 13. *ita affectum ac deletum extinctumque fateare*. Ibid. 20. *nunc sic affecti sunt &c.*

De animi perturbationibus, *ad Att.* XII. 32. *graviter* affectus.

Tractatus. *Verr.* IV. 67. *ut abs te* affecta *est*, *ita in te animatam vidimus*.

Significat statum rei quemcunque. *Fin.* I. 11. *manus sua sic affecta*, de manu extensa. *Tusc.* III. 9. *manus recte affecta*. *Part. Or.* 23. *quidam animi habitus sic affecti & constitui*.

Top. 2. *res*, *quæ quodammodo* affectæ *sunt ad id*, *de quo quæritur*, id est, ad eam referuntur aliqua ratione, ei junctæ, ut conjugata, genus, simile, differens, contrarium, adjunctum, antecedens, &c.

AFFLIGO. Idem, quod afflictare. *Divin.* II. 2. *nec* afflixi *me*. * *Sext.* 41. *Causam susceptam affligere*, *id est*, prævaricari. * *Brut.* 12. affligere *rem vituperando*, *opponitur*, *augere rem laudando*.

AGNASCOR. *De Orat.* I. 57. agnascendo *testamenta rumpi*. Si quis post testamentum natus esset, ad quem, si nullum testamentum esset, hereditas perveniret, neque testamento est exceptus: quod valet etiam de adoptionibus.

AGNATIO. *De Leg.* I. 7. agnationibus *familiarium distinguuntur status*, *hoc est*, serie generis, per personas generis virilis, distinguuntur familiæ patriciæ & plebejæ.

AGO, dicitur de iis rebus, de quibus actio magistratuum, senatorum, accusatorum, & petitorum. *Manil.* 1. *de Or.* I. 36. *in Cæcil.* 5. *lege* agere, *id est*, ex lege, permittente lege accusare, vel petere. *De Or.* I. 38. *agere in hereditatem*, id est, petere hered. *Quint.* 9. *ex sponsione agere*, scilicet causam. *Mur.* 17. agere *cum populo tanquam ex syngrapha*. Vide Syngrapha. *Act.* I. *in Verr.* 12. *agere de rep. cum populo*. De Amic. 25. *in forum versus agere cum populo*, *id est*, converso ore versus forum, ubi plebs est, cum solerent magistratus honoris causa convertere os ad senatum & comitium. *Ad Fam.* I. 9. *quæ ego* agebam, scilicet in senatu.

Brut. 92. Agens *orator* dicitur, cujus vehemens est actio pene uti histrionum, ut res non narrari, sed agi videatur.

Notandæ sunt etiam hæ formulæ: *ad Fam.*

III.

III. 6. agere *ferum*. Vide FORUM. *Verr.* IV. 66. agere *spumas in ore*. *ad Att.* XIV. 9. agere *rimas*. *Verr.* I. 3. agunt *præcipitem pœna civium Rom.* id est, conscientia scelerum in cives Rom. pœnas ab eo exigit, eum ita furiosum efficit, ut ad insana consilia ruat.

Agere *animam*, *ad Fam.* VIII. 13. morti propinquum esse.

AGRARII. *Catil.* IV. 2. *Gracchus* agrarios *concitare studuit*, id est, eos, qui agros legibus agrariis consequi cupiebant.

ALARII. *Ad Fam.* II. 17. Sunt alæ equitum ex Italia & provinciis collectæ, quæ singulis legionibus addebantur loco 30. turmarum, quæ olim ex ordine equestri addebantur.

ALBUM. Tabula alba, in qua edicta, & alia hujusmodi proponebantur: libelli, tituli proponendi in publico.

ALIENATIO. *Orat.* 42. alienatio *sacrorum*: confer *de leg.* III. 20. cum nos sacris liberamus, ut aut intereant, aut ad alios transferantur.

ALIQUID. *Tusc.* III. 18. *si vero etiam* aliquid, per *ἀφροδίσια*, de re Venerea. Similis *ἀφροδίσια* est in his: *si* quid *ei acciderit*; &, *si* quid *acciderit*, de morte, clade bellica, &c.

ALLEGO. *Rosc. Am.* 9. allegat *iis homines nobiles*. Submittit ad eos, qui cum iis agant. *Nota*: Publice *legantur* homines, qui inde *legati* dicuntur; privatim *alleguntur*, unde *allegati*.

AMBITIO. Petitio honorum honesta: *de Or.* I. 2. *ad Fam.* VII. 1. *ad Att.* I. 1. ambitio *nostra vititur*, *&c.*

Ambitio dicitur de omnibus rebus, quæ aut gratiæ colligendæ causa facimus, aut ut nos gratiosos esse ostendamus apud hos, a quibus petimus aliquid. *Verr.* II. 40. 55. *ad Fam.* V. 20. *Tuæ* ambitioni *reservata esse*, hoc est, tibi relicta, ut gratiam inire ab aliis possis, quibus hoc beneficii tribuas. *Brut.* 69. Ambitione *labi*, scilicet, in laude, cum laudamus indignos, ut gratiam ineamus. *ad Fam.* XIII. 5. Ambitione *mea*, id est, precibus meis, quibus utor, ut impetratis rebus, gratiosus videar. *Cluent.* 26. Ambitio *judicum*, *&c.*

Off. I. 30. *in Scipione* ambitio *major*, *vita tristior*. Est *σεμνότης* quædam & gravitas in cultu & habitu.

AMBITIOSUS. Qui gratias hominum captat, aut gratiosus apud homines magnos videri vult. *Cluent.* 38. *Verr.* III. 84. *ad Q. Fr.* I. 2. *Ne me in Græcos* ambitiosum *factum mirere*. Flacc. 18. *Ita est* ambitiosus, *ut omnes vos nosque salutet quotidie*. Ad Fam. VI. 6. *cedit* ambitiosis *voluntatibus*. Et ibid. 12. *rogationes* ambitiosæ, quæ fiunt, non quod officium amicitiæ, propinquitatis postulet, sed ut gratiosos nos esse apud eos ostendamus, quos rogamus, si ab iis rogata impetramus, & simul gratiam ineamus. *Ad Att.* I. 18. *amicitiæ nostræ* ambitiosæ *sunt in quodam splendore forensi*. Ad Fam. XIII. 1. *homo minime* ambitiosus. *minime in rogando molestus*.

AMBITUS. Crimen quod admittitur, cum minime legitimis modis magistratus impetrare studemus, hoc est, iis, quos leges de ambitu prohibent. *Ad Q. Fr.* II. 3. *de ambitu postulatus est*.

De Or. III. 48. *Brut.* 44. &c. *verborum* ambitus, est *περίοδος*.

AMPLIARE. *Verr.* I. 9. Est verbum forense, quod significat, judices non decernere, sed pronunciasse *amplius*. Unde *ampliatio*. Formula ampliandi erat, *Non liquet*.

AMPLIUS. *Verr.* I. 9. *Pronunciare* amplius, scilicet, rem esse cognoscendam & deliberandam. Confer *Brut.* 22.

ANNONA. Pretium frumenti, quod e copia aut paucitate frumenti oritur, quod anno quoque provenit. Item ipsum frumentum, quod provenit. *Verr.* III 92. *ratio frumenti e temporibus & annona est consideranda*. Ibid. 93. annonæ *similis*. *Dom.* 6. annona *durior*. *Phil.* VIII. 8. *perfugia* annonæ. In caritate annonæ.

ANTIQUARE legem *Leg.* III. 17. *Off.* II. 21. id est, non recipere, rejicere. Verbum inde natum, quod in tabella scriptum erat, *A. P.* id est, antiqua probo.

APPARERE, præsentem esse, si quid forte jubeatur. De lictoribus, viatoribus, scribis, *&c.* *Cluent.* 53. Apparere *quæstioni*, dicuntur scribæ, lictores, &c. Hinc *de Leg.* II. 8. apparere *Diis*, dicuntur ministri sacrorum.

AMPLIFICATIONIS jus. *De Or.* I. 39. Peregrini vel inquilini, Athenis lege, Romæ consuetudine, sibi deligebant aliquem, quem sibi adoptarent patronum (*προστάτην*) ad quem ita se, ut clientes Romani, habebant. Jus *applicationis* igitur est, quod habet patronus in eum hominem, qui se ad eum applicuit, in ejus bona, hereditatem; &c. An possit verbi causa ei heres esse, si intestato mortuus sit, nec ne, &c.

APTUS. *Aptum* dicitur quodcunque ex alio pendet. *Tusc.* V. 25. *causa aliæ ex aliis aptæ & nexæ*. Acad. IV. 10. *ex qua re una vita omnis apta sit*. Cecin. 18. *non ex verbis* aptum *pendere jus*. Tusc. V. 12. *ex se ipso ei* apta *sunt omnia*; de eo cujus animi tranquillitas non pendet a rebus externis, sed ab internis perpetuisque bonis.

Apta dicuntur etiam, quæ recte inter se juncta sunt. *Or.* 51. Apta *oratio* est numerosa, in qua apta omnia inter se sunt verba ita, ut numerose cadat. *Orat.* 70. *ex* aptis *dissoluta*.

Apta videntur etiam pro *perfectis* dici. *Nat. D.* II. 18 Perfectissimam formam dixerat esse rotundam. Descripta autem sphæræ ratione, addit: *Qua nihil fieri potest* aptius.

ARBITER est, in sensu forensi, qui aut honoris causa deligitur ab his, qui controversiam habent, aut a prætore datur, ut, non ex certa formula, quemadmodum judex, sed ex fide bona, ex æquo & bono, controversiam dirimat. Vide de discrimine *arbitri* & judicis, *arbitrii & judicii*, *Rosc. Com.* 4. 5.

Off. III. 16. *Top.* 10. Arbitrum *adigere aliquem*, id est, agere, cogere ad arbitrum. *Cæcin.* 7. arbiter *familiæ herciscundæ*, id est, rei, hereditatis inter coheredes dividendæ.

Hinc metaphorice eleganter Chrysippus, *Fat.* 17. arbiter *honorarius* inter duas sectas dicitur.

Sed

Sed est tamen interdum pro *judice*, ut *arbitrium* pro *judicio*. Nam *Rosc. Am.* 39. *arbiter* dicitur *judex mandati*, quia etiam in judicio mandati additur: *ex fide bona*.

Testis. *Flacc.* 36. *quis est decisionis* arbiter? qui interfuit, eamque factam esse, & quomodo facta sit, testari potest. Hinc *Verr.* V 31. *ab arbitris remotus locus*: id est, a testibus.

ARBITRIUM est decisio ex æquo & bono, ex bona fide. *Vide* Arbiter. *Rosc. Com.* 4. *judicium est pecunia certa*, arbitrium *incerta*. Vide locum ipsum. Hæc *arbitria* dicuntur *honoraria*, *Rosc. C.* 5. quia arbitris honoris causa defertur arbitrium. Sed est tamen etiam interdum pro *judicio*. Arbitrium *pro socio*, est judicium societatis. *pro Quint.* 3. Vocatur autem propterea *arbitrium*, quia simile est arbitrii. Nam prætor in formula, in quam judicium dat, addit: *ex fide bona*. Judicium autem esse, ex eo patet, quod Prætor formulam dat, quod in arbitriis non fit.

Arbitrium *rei uxoriæ*, *Off.* III. 15. *Top.* 17. est de dote, post divortium.

Dom. 37. arbitria *funeris*, sunt omnes impensæ quæ in funus fiunt.

ARGENTARIA est genus negotii, quod in vendendis, hoc est, permutandis cum compendio nummis versatur; quod qui exercent, *argentariam* facere dicuntur. *Verr.* V. 59. *Cæcin.* 4. ut *sagariam* facere est sagis vendendis rem quærere. Ab ea dicti *argentarii*, quorum non semel apud Ciceronem mentio: iidem cum mensariis, nummulariis, &c.

AS, proprie æneus nummus Rom. qui pendebat libram pondo, & erat ipse æris libra. Ejus partes hæ sunt; *uncia*, *sextans*, *quadrans*, *triens*, *quincunx*, *semis*, *septunx*, *bessis*, *dodrans*, *dextans*, *deunx*. Ita, ut as habeat 12. uncias, 6. sextantes, 4. quadrantes, 3. trientes, 2 semisses, unum dextantem; unum dodrantem, unum bessem, unum septuncem, duos quincunces. Quoniam autem commoditates multas habet in computationibus totius in 12. partes distributio, etiam aliæ res ad assis modum distributæ sunt; imprimis hereditates. Vide *Cæcin.* 6. Fecit heredem *ex deunce & semuncia*.

ASSECTARI dicuntur, qui aliquem honoris & gratiæ causa in comitio, curiam, forum, domumque deducunt. Sic *Or.* I. 56 dicitur *Ser. Galba consularis P. Crassum ædilitatem petentem assectatus esse, quod Crassi filiam C. filio suo despondisset*. Sic *assectator*, & *assectatio*.

ASSERERE. *Flacc.* 17. *Cum in causa liberali, eum qui afferebatur, cognatum suum esse diceret*. *Asserere* in foro dicitur & is, qui eum, quem quis sibi, tanquam suum servum, vindicat, liberum esse testatur, & ab eo, qui vindicat, defendit; &, qui in servitutem vindicat. Utriusque est *assertio* & *vindicia*, utriusque *asserere* & *vindicare*, uterque *assertor*; sed alter *in servitutem*, alter *in libertatem*; quod patet e Livio III. 44.

ASSIGNATIO. *ad Fam.* XIII. 8. Assignationes *Syllanæ*, scil. agrorum. Distinguuntur autem hic & aliis locis a *venditionibus*, ut *assignare* & *vendere agros*. *Agr.* III. 3. *ad Fam.* XI. 20. ubi forte dicuntur agri legionibus adsignari. *Assignatio* fit per leges Agrarias, colonis deducendis, *venditio* autem auctione.

ASSUMERE. *Fin.* III. 5. sensu Stoico dicitur de προηγμένοις. * *Fin.* I. 10. *omnis voluptas assumenda, omnis dolor depellendus*.

Comparare tibi, tanquam in subsidium. *De Or.* I. 50. *si quis aliam quoque artem sibi assumpserit*. *Ibid.* 37. *ut si dicendi copiam assumpsisset, scilicet*, præter jus civile.

Arrogare sibi, vindicare. *Offic.* I. 1. *si id mihi assumo, videor id meo jure quodammodo vindicare*. Ad Fam. I. 9. *neque quicquam mihi assumpsi, nec hodie* assumo.

In syllogismo est *assumere*, cum majori propositioni, quam vocant, subjicimus minorem. *Divin.* II. 53. *sed cum bis sumpsit quod voluit*, (hæc est *propositio major*, quæ Ciceroni simpliciter *propositio* dicitur) *id tamen quod* assumit, *concedi non potest*.

In rhetoricis *assumere*, est extrinsecus petere argumenta, non ex ipsa causa. *Top.* 2. *alii loci in eo ipso, de quo agitur, hærent, alii* assumuntur *extrinsecus*. Confer. *Or.* 35.

ASSUMPTIO. *Invent.* I. 34. est minor quæ vocatur, Syllogismi propositio.

ATTRIBUTIO, apud rhetores dicitur quicquid rei tribuitur. Vulgo *prædicatum*, Vide *Inv.* I. 26.

In re pecuniaria dicitur, quam hodie vulgo *Assignationem* vocant, cum non ipsi solvimus ex arca, sed ab alio, qui nobis aut debet, aut pro nobis solvere paratus est amicitiæ ergo. *Ad Fam.* XVI. 24. *ad Att.* XVI. 3. *in* attributione *mihi ignota nomina*, hoc est, homines a quibus mihi solvere vult, ignoti sunt mihi.

ATTRIBUTUS. *Verr.* I. 13. *pecunia* attributa, *hoc est*, quæ nobis solvitur ab alio, data assignatione, quam hodie vocant. *Verr.* III. 70. *societates, unde erat* attributa *pecunia*. *Ad Att.* XIII. 22. attributos *quod appelles, valde probo*. *Attributi* sunt ii, a quibus attributa est pecunia, a quibus debitor solvit.

AUCTOR. Hujus vocabuli multiplex est & varius apud Ciceronem usus.

1. Is, a quo fama orta est, & qui dicere potest, unde habeat, quæ dicit. *Ad Fam.* XII. 4. *Fama nunciabat . . . erat nemo*. Unde *auctor* etiam pro nuntio est.

2. Præceptor. *Off.* II. 2. *quanquam in antiquissima philosophia, Cratippo* auctore, *versaris*.

3. Qui exemplum rei faciendæ dedit: qui rem facere suadet aut præcipit exemplo. *Acad.* IV. 2. *nec literarum Græcarum, nec philosophiæ jam nullum* auctorem *requiro*, scilicet, cum Africanum & Catonem habeam, qui didicerunt. *Off.* III. 27. *num locupletiores quæris* auctores? *Verr.* III. 58. *Cur non, hoc* auctore, *etiam Romæ servi ad vectigalia accedunt?* *Verr.* V. 26. *Unum auctorem facti sui profer*. *Fin.* IV. 16. *Cato omnium virtutum* auctor, *id est*, exemplar.

4. Qui rem facere suadet, aut jubet, aut permittit. *Div.* I. 15. *aves* auctores, *scilicet*, rerum

rum ſuſcipiendarum aut omitteodarum . Confer *ad Att.* I. 19.

5. *Auctor legis* dicitur, qui primus legem ſcivit, *Dom.* 30. Legis ſuaſor, adjutor, laudator. *Agr.* II. 5. *Leg.* III. 16. qui legem ferri jubet, quod erat ſenatus; unde *Senatores* auctores *legum* dicuntur. *Verr.* V. 67.

6. Auctores *in ſenatu*, *Brut.* 34. aut *conſilii publici*, *de Or.* I. 49. Sunt principes Senatores, hoc eſt, Conſulares & prætorii, qui habent jus ſententiæ dicendæ, adeoque rei alicujus auctores fieri poſſunt. Item, qui multum valent in ſenatu, ut *de Or.* III. 17. Item, qui alicujus rei in ſenatu auctores ſunt decernendæ, *ad Att.* III. 18. in quorum ſententiam fit SCtum. *ad Fam.* XV. 4. *Regem Ariobarzanem*, *te* auctore, *commendatum habebam*, hoc eſt, e SCto in tuam ſententiam facto.

7. Fide dignus. *Leg.* II. 6. auctor *haud deterior Theophraſtus Timæo*.

8. Teſtis. *Flacc.* 17. *gravis* auctor *injuriæ publicæ*.

9. Qui alicujus injurias defendit, & accuſando vindicat; quia ſcil. eſt auctor judicibus rei puniendi. *Flacc.* 22. auctorem *querelarum & doloris ſui habent*. Item:

10. Defenſor quicunque, qui alicujus rem cauſamque gerit. *Flacc.* 13. auctor *ſuæ civitatis*. Sic *Sext.* 66. optimatium defenſores & principes dicuntur, auctores *& conſervatores civitatis*, id eſt, defenſores. *Planc.* 13 auctor *ſocietatum multarum* fuiſſe dicitur, qui publicanorum defenſor fuit, multaque pro iis geſſit cum fide.

11. Eſt venditor, qui ſuum eſſe ſpondet, quod vendit, & ejus vendendi ſe poteſtatem habere, adeoque actione tenetur de evictione, (*Vide* Auctoritas infra, num. 21.) aut periculum judicii præſtat, ut in mancipio. *Cæcil.* 10. *auctor* fundi. Cæterum venditor eſt *auctor primus*; qui autem ſpondet pro eo, rem eſſe ejus, vendendique poteſtatem eum habere, *auctor ſecundus*. *Verr.* V. 22. *quod a* malo auctore *emiſſent*, *diutius ſe obtinere non poſſe*: qui evictionem præſtare non poſſet.

12. Tutor. *Cæcin.* 25. *dos quam mulier*, *nullo* auctore, *dixiſſet*, non adhibito tutore, qui in rebus mulierum auctor eſt.

13. *Cluent.* 5. auctores *nuptiarum*, ſunt parentes, cognati, tutores, qui nuptias aut confecerunt, aut probarunt, aut tabulas nuptiales obſignarunt.

14. *Dom.* 14. auctor *comitiorum Centuriatorum*, *& Curiatorum*, eſt, qui habet comitia, iiſque præeſt.

15. *Verr.* V. 67. Senatores dicuntur *auctores judiciorum & juris*, quia judicia haberi volunt, & adminiſtrant, & ſuum cuique jus reddi volunt.

16. Senatus quo ſenſu *auctor* ſit, *Patres auctores* fiant, *vide in* Auctoritas ſenatus, num. 33.

AUCTORITAS tribuitur ei, qui, quocunque ſenſu, auctor eſt, nuntiando, jubendo, ſuadendo, inveniendo, docendo, vendendo, teſtando, defendendo, rogando, exemplo præeundo, &c. aut eſſe poteſt, aut eſſe poſſe putatur.

1. *Auctoritas* ejus, qui primus quid invenit & fecit. *Invent.* I. 28. Auctoritatis, *& inventionis comprobatores*.

2. Sententia judicum; non ſolum, quia auctores ſunt condemnationis vel abſolutionis, ſed etiam, quia eo ipſo auctores ſunt alicujus rei omittendæ, vel licentiæ, ejus faciendæ impune. *Verr.* III. 94. *providete*, *ne* auctoritate *veſtra*, (ſententiis veſtris abſoluto Verre) *avaritiæ viam patefactam illuſtrem atque latam*.

3. Eſt defenſoris & accuſatoris. *Syll.* I. *quantum ille* (accuſator) *de mea* auctoritate *deripuiſſet*. *Verr.* III. 5. *expectate* auctoritatem *accuſationis meæ*, id eſt, dum ego vobis accuſando fiam auctor Verris condemnandi.

4. Eſt confirmantis aliquid, ſed ita, ut differat ab ea, quæ eſt teſtimonium dicentis. *Ad Quir. poſt R.* 7. *audiſtis non ſolum* auctoritatem (ſcilicet dicentis a me ſemp. ſervatam) *ſed etiam teſtimonium*.

5. Exemplum. *Sext.* 6. *reipubl. capeſſendæ* auctoritatem *praſcribere*, ſcilicet, commemorando ejus tribunatum. *Tuſc.* II. 22. *valuit* auctoritas, &c. *Leg.* I. 13. *in diſputando aliorum* auctoritati *parere*, hoc eſt, ea methodo uti, qua alii uſi ſunt. *Verr.* III. 93. *Antonii facto atque* auctoritate *defendito*. V. 32. Auctoritas *majorum*, id eſt, quæ majores fecere ut nobis exemplum præirent. *Læl.* 21. *utrumque egit graviter*, auctoritate, *& offenſione animi non acerba*, hoc eſt, ut non daret exemplum amicitiæ acerbe ruptæ. *Roſc. A.* 6. auctoritate *cauſam nobilitatis defendit*, ſcilicet, apud municipes ſuos, quod exemplo ſuo ſuaderet, nobilitatis partes ſequi. *Verr.* III. 59. auctoritatem *ſuperiorum prætorum repudiare*.

6. Conſilium. *Ad Att.* X. 1. auctoritas *ejus mihi vivit*, hoc eſt, etiam mortui conſilium ſequor. *Off.* III. 30. *eorum* auctoritate *pax facta*. Confer *Sen.* 6. *Off.* III. 27. *ad Fam.* VI. 6. *Verr.* I. 42.

7. Eſt philoſophorum, quorum ſententias libenter amplectuntur homines. *Acad.* IV. 22. *inconſtantia levatur* auctoritas; quod eos non facile auctores ſequimur, qui inconſtantes ſunt in ſententiis. *Off.* I. 1. *ſumma doctoris* auctoritas *& urbis*; quia eruditiſſimus eſt, adeoque bonus auctor philoſophiæ, & in urbe inventa eſt philoſophia. *Div.* I. 39. *Nemo philoſophus aliter ſenſit*, *in quo eſſet* auctoritas. *Off.* III. 29. *maxima* auctoritate *philoſophi*. *Acad.* IV. *ad unius ſe* auctoritatem *conferre*.

8. Opinio inſignis de alicujus virtute, doctrina, &c. *Verr.* III. 90. auctoritas *eorum eſt tanta*, *ut etiam delicti ſuſpicionem tegere poſſit*. Manil. 15. *Imperatoris* auctoritas. *Verr.* I. 2. *judiciorum* auctoritas *conſtituta*. *Brut.* 67. auctoritate *eget*, de eo cujus nullum nomen in patronis cauſarum eſſet, cum diligentiſſimus eſſet. *Leg.* I. 5. *nunc ab uno ſumma* auctoritate *& ſcientia ſuſtinetur*. Senect. 18. *non cani*, *non rugæ repente* auctoritatem *arripere poſſunt*.

9. Quæcunque res, cujus aliquis auctor eſt. *Acad.* I. 9. auctoritas *veteris diſciplinæ* (ſcilicet Aca-

Academiæ) hoc est, disciplina, cujus veteres Academici auctores fuere.

10. Auctoritate alicujus utimur, cum eum auctorem, approbatorem, consentientem nobis, dicimus. *Div.* I. 43. *leges suas* auctoritate *Apollinis confirmavit*. Acad. IV. 5. *in eorum* auctoritate *delitescere*. Div. I. 1. *ut ab ultimis* auctoritatem *repetam*. Tusc. V. 12. *hujus sententiæ gravitas a Platonis* auctoritate *repetatur*; inde, quod auctorem habet Platonem. de Amic. 1. *sermo pe'itus in veterum hominum* auctoritate, *id est*, qui a veteribus habitus dicitur.

11. Narrantis & testimonium dicentis fides; item, rebus narratis, *&c.* facta fides. *Offic.* II. 9. *ad Att.* V. 21. *Flacc.* 22. auctoritatem *esse in eo testimonio*, *&c.* Div. II. 54. auctoritatem *nullam debemus rebus commenticiis adjungere*. Ibid. 17. 28. *quid haruspicina* auctoritatis *habeat*. *Ibid.* 59. *somniorum* auctoritas. de Amic. 25. *cum ad vanitatem accessit* auctoritas, *hoc est*, si is assentatur, qui auctor esse posse, qui fide dignus videtur.

12. Approbatio. *Tusc.* IV. 34. *amori* auctoritatem *tribuere*. Confer *Phil.* III. 2. *Div.* I. 3.

13. Sententia, cujus se quis auctorem profitetur, judicium de re aliqua. *Cluent.* 50. *errat si quis in orationibus nostris* auctoritates *nostras se consignatas habere arbitratur*. Manil. 22. auctoritatem *suam defendere*. Ibid. 20. *Catuli* auctoritas *& sententia*. Nat. D. III. 3. *mihi hoc persuasum est*, auctoritate *majorum*. Confer *de Amic.* 4. id est, quia majorum sententia fuit.

14. Quicquid facimus, quo auctores alicujus rei faciendæ, credendæ, fieri possumus. *Cluent.* 48. auctoritas *censoria*, dicuntur notæ censorum, quibus auctores fiunt, aliquem criminis cujusdam reum esse. *Nat. D.* III. *utrum poetæ Stoicos depravarint an Stoici poetis dederint* auctoritatem, *id est*, amorem probando, fecerint, ut poetæ tam multa de amore, &c. *ad Q. Fr.* I. 3. *si quid mea spes* auctoritatis *habet*.

15. Ejus est *auctoritas*, qui primus legem scivit. *Dom.* 31. scilicet, quia reliquis est auctor legis sciscendæ, & primi suffragium plerumque tote prærogativa, ut prærogativæ ceteræ centuriæ, sequuntur. *Vide* Prærogativa.

16. Voluntas jubentis, rogantis, hortantis. *de Or.* I. 53. auctoritatem *suam negligere mihi fas non est*. *Verr.* II. 40. auctoritas *patris*.

17. *Off.* I. 26. *amicis major quam ante tribuenda* auctoritas, *hoc est*, plus eorum consiliis, quam ante utendum. Est ergo ista *auctoritas*, cum quis dignus judicatur, qui consulatur.

18. Literæ, tabulæ, & quicquid prodest ad faciendam fidem. Sic *Verr.* III. 62. auctoritates *civitatum*, sunt literæ publicæ e tabulariis, & testimonia per legatos. *Ibid.* 71. auctoritates *societatum*, sunt tabulæ earum & literæ; quæ erant tanquam auctores furtorum Verris.

19. *Auctoritas* tribuitur etiam locis. Sic *Manil.* 1. de suggestu pro Rostris, e quo magistratus cum populo agebant: auctoritatem *hujus loci nondum attingere potui*; quia scilicet ex eo loco populo fiebant auctores legum jubendarum, antiquandarum, &c.

20. *Auctoritas* est etiam eorum, quorum consiliis, jussis, voluntati libenter obedimus. *Senect.* 17. *non solum in sententia, sed etiam in nutu residebat* auctoritas. *Leg.* III. 15. auctoritatem *optimatium legem tabellariam abstulisse*: quod hac perlata licebat in suffragiis suam voluntatem sequi, non optimatium. *Ibid.* 17. *reliqua voluntas* auctoritati *traditur*, *aut gratiæ*.

21. Genus venditionis, cum venditor est auctor (*Vide* auctor *n.* 11.) & actione tenetur de evictione. *Har. resp.* 7. *multæ domus sunt jure optimo*, *jure privato*, *jure hereditario*, *jure auctoritatis*, *jure mancipii*, *jure nexi*. Hinc eleganter transfertur, ut

22. *Auctoritas* sit eorum omnium, qui aliquid se fecisse, aut fieri jussisse, suasisse profitentur. *Syll.* 11. *defugere* auctoritatem *consulatus sui*, id est, nolle fateri, se auctorem esse eorum, quæ in consulatu facta sint.

23. Jus rei suæ vindicandæ, *scilicet*, ipsa actio pro rei suæ evictione & vindicatione, cui locum facit illa altera auctoritas n. 21. *Cæcin.* 19. auctoritatem *fundi & usum lex jubet esse biennium*. Confer *Top.* 4. *Off.* I. 12. *ejus rei æterna* auctoritas, *id est*, semper vindicari, evinci potest, nunquam usu capi.

24. Est & imperatoris, quod milites ea faciunt, quorum auctor est, quæ jubet. *Phil.* III. 3. *legio* auctoritatem *Cæsaris persecuta est*. Ad Fam. X. 28. *legiones se ad Cæsaris* auctoritatem *contulissent*.

25. Nomina eorum, qui alicujus rei auctores sunt. *Syll.* 13. auctoritates *principum conjurationis colligebat*, hoc est, qui essent principes conjurationis, quod, si essent magnis nominibus homines, facilius essent auctores Allobrogibus futuri, &c. *Nat. Deor.* III 4. auctoritates *contemnit*, *ratione pugnat*. *Orat.* III. 2. auctoritates *perscriptæ*, sunt nomina eorum, qui scribendo affuerunt SCto, & quorum nomina SCto præponuntur.

26. Potestas jubendi, statuendi, &c. *Verr.* II. 49 *habet* auctoritatem *legum dandarum a senatu*. V. 58. *tantam ibi* auctoritatis *suscepit*, scilicet, ut juberet homines interfici. *Phil.* VIII. 8. auctoritatem *reip. secum attulerat*: eam potestatem habebat, quam ipsa respublica, ut ipsa adesse & cum Antiocho agere videretur. *Nat. Deor.* III. 35. *oratio hæc videtur* auctoritatem *afferre peccandi*.

27. Quæcunque & in quocunque genere vis. *Leg.* II 7. *antiqua verba plus* auctoritatis *habent*. ad Fam. VI. 6. *constitui apud te augurii* auctoritatem, *hoc est*, tuæ prædictiones augurii vim habebunt. *Div.* I. 18. auctoritatem *vetustatis habet*, id est, valet, quia vetus est. *Ad Fam.* IX. 9. *preces meæ apud eum non minus* auctoritatis *habent*. Off. III. 30. *utilitatis species ab honestatis* auctoritate *superata est*, hoc est, honestas plus valuit. *Ad Fam.* I. 7. auctoritatem *habet officii vestri propugnatio potius*, *quam sententiæ*.

28. *Auctoritas* est hominum honoratorum & potentium, quatenus veremur ipsos lædere, iis ne-

negare aliquid, &c. *Verr.* I. 48. *Ligur* (Senator) *non dubitabat, quin æquitate causa & auctoritate sua commovere hominem posset*. Ibid. *ad extremum petere cœpit, ne usque adeo suam auctoritatem contemneret, gratiamque despiceret*.

29. Species & ostentatio magnæ eruditionis & sapientiæ, &c. *Div.* II 67. *de atomis Democriteis: Nec cognovi quemquam* (præter Democritum) *qui majore* auctoritata (audacius, fidentius) *nihil diceret*.

30. Pro solatio est *ad Fam.* VI. 6. *animum tuum hominis amicissimi* ... auctoritate *confirmandum puto*.

31. Augurum auctoritas. *De Leg.* II. 12. *maximum jus est augurum, cum auctoritate conjunctum*. Ibid. *nihil sine augurum* auctoritate *posse cuiquam probari*. Scilicet Augures sunt auctores rerum gerendarum & omittendarum. Hinc auguria & auspicia ipsa dicuntur, *de Har. resp.* 9. *rerum gerendarum* auctoritates. Huc pertinet *religionum* auctoritas, qua respublica regi dicitur, *Div.* I. 40.

32. Ipsum decretum, & quod decretum est. *Leg.* II. 19. *Hæc jura Pontificum* auctoritata *consecrata sunt*. Ibid. 21. *maneret Pontificalis* auctoritas.

33. *Senatus auctoritas*; quanquam in genere est, voluntas senatus, & quicquid senatus decrevit, *approbavit*; tamen non una ejus est interpretatio. Cum enim Romulus senatum instituisset, ejus auctoritas omnis in hoc uno cernebatur, ut consultus a rege, quid de quaque re videretur, diceret. Eo tempore igitur *auctoritas senatus* nihil erat, nisi *consilium senatus*. Romulo mortuo, cum plebs novum regem creare cogiteret, idque patres impediri non posse viderent, ipsi regis creandi auctores fuere. Atque hic accessio aliqua auctoritatis Patrum facta est, quæ in hoc cernebatur, quod, primo comitie regis creandi haberentur *auctoribus patribus*, hoc est, *jubentibus* seu *permittentibus*, & quod in iis populus jusserat, non valeret, nisi *patribus auctoribus*, hoc est, *probantibus*. Vide *Liv.* I. 17. His terminis, circumscripta mansit auctorites senatus, donec exacti reges essent, & iis successissent consules annui. Quo tempore non solum ad comitia auctoritas senatus pertinuit, sed ad omnie, quæ publice vel a populo, vel a Consulibus agerentur.

AUCTORAMENTUM. Pretium aut merces auctorati, *hoc est*, ejus, qui se sua sponte alicui in servitutem addixit, inprimis ad gladium. Nomen inde ductum, quod fit ipse auctor libertatis admittendæ. *Off.* I. 42. *Est enim illis ipsa merces* auctoramentum *servitutis*.

34. *Auctoritas* est idem ac Senator. *Quod brevi tempore futura sit illa auctoritas in his majorum suorum, & suis sedibus*: Marcel. 3. sententia est: Quod is eximius Senator (M. Marcellus) propediem futurus sit in hoc consessu, in quo ejus majores olim, & ipse antehac locum habuit.

B.

BASILICÆ. Ædificia publica & magnifica, cujusmodi erant circa forum, comitium, rostra, ubi judicia exercebantur, &c. *Ad Att.* II. 14. Basilicam *habeo, non villam, frequentia Formianorum*; ex quo satis intelligitur, basilicas loca publica fuisse, quæ frequentia hominum celebrarentur.

BES. Octo unciæ. *ad Att.* IV. 15. *Fœnus ex triente factum erat* bessibus. Fœnus Bessibus est, cum singulis mensibus pro centum assibus, fœnoris loco, solvuntur duæ tertiæ assis, adeoque annis singulis octo asses pro centenis.

BESTIARIUS. Genus gladiatorum, qui cum bestiis componuntur. Eorum mentio *Sext.* 64. *ad Q. Fr.* II. 6.

BONUS. *Sext.* 66. *Bona fama* bonorum, *id est*, optimatium, de quibus capiendum semper, cum de republica loquens *bonos viros* nominat. *De Or.* II. 54. bona *dicta*, sunt facetiæ, joci acuti, sales. *Verr.* I. 56. bonum *suo cuique facito*. Erat in lege Verris, quam redemptori operis publici præscripserat, & hanc vim habebat, ut singula genera materiæ bona essent.

BRACCATUS. *Pis.* 23. Braccatæ *cognationis dedecus*. Cognatio *braccata* est cum hominibus a natione braccata Gallorum.

BULLA. Aurea bulla insigne puerorum ingenuorum, cordis figura, quod e collo in pectus dependebat. *Verr.* I. 58. *sine* bulla *venerat*. * In ornamentis valverum commemorantur etiam *aurea bulla*. *Verrin* IV. 56.

BUSTULARIUS. *Pis.* 9. gladiator, qui ad bustum alicujus depugnat, quod in honorem mortuorum fiebat.

C.

CADERE. Dicitur de oratione in fine periodi. *Orat.* 69. cadit *oratio*. Brut. 8. *numerose* cadere.

In aliquem cadere, est, locum apud eum habere. *Tusc.* III. 5. Cadit *in sapientem ægritudo*. Ibid. *non cadit in consuetudinem nostram*.

De iis, qui in pugna intereunt. *Phil.* III. 14. Cadere *cum dignitate*.

Causam, litem perdere. *Muren.* 28. Cadere *in judicio*. *Ad Fam.* VII. 14. *causa* cadent.

De eventu rei. *Brut.* 40. *sed ita* cadebat, &c.

Incidere. *Tusc.* IV. 14. *non in omnem morbum animus ingeniosi* cadit.

Venire in potestatem alterius. *Verr.* V. 55. Cadere *sub legum & judiciorum potestatem*. *Ad Att.* VIII. 3. cadendum *in unius potestatem*.

Everti fortunis. *ad Att.* XV. 15. *Turpius est privatim cadere, quam publice*.

CADUCUS. *Phil.* X. 5. *hereditas* caduca. *De Or.* III. 31. *possessio* caduca, *id est*, deserta, quam nemo petit.

CALUMNIA. Lis, quam alicui sine causa intendimus, ut ei molestiam, & periculum creemus. *Mil.* 27. Calumnia *litium fundos alienos pete-*

petebat ad Q. FR. I. 1. 8. *acerbissima ministra pratorum avaritia* calumnia. *Verr.* II. 27. *a qua HS. centena millia per* calumniam *malitiamque petita sunt*. *Cæcin.* 7. Calumniam *abtrivit & contudit*. hoc est, terrorem litis improbæ.

Hinc ductæ etiam eæ formulæ, in quibus calumnia significat actionem, judicium calumniæ, aut simila quid, cujus objectum est calumnia. *Cluent.* 59. Calumniam *non effugiet*, id est, calumniæ damnabitur. *ad Fam.* VIII. 8. Calumniam *ferre*, id est, damnari calumniæ.

Malitiosa, aut falsa juris interpretatio. *Cæcin.* 21. *in frigida & jejuna* calumnia *delitescere*. Off. I. 10. *Existunt injuriæ* calumnia. *Ad Fam.* VI. 7. Calumnia *timoris*, cum propter timorem omnia deterius interpretamur, omnia pejora fingimus.

Falsus prætextus, uti loquuntur, & quicquid dicimus aut facimus, ut alia de causa & aliud agere videamur atque agimus. *ad Fam.* I. 1. Calumnia *religionis*. De eadem re dicit *ad Q. Fr.* II. 2. *per obtrectatores Lentuli res* calumnia *extracta est*. Ad Att. IV. 3. *Metellus* calumnia *dicendi tempus exemit*, hoc est, longiori oratione, quæ, non quod opus erat, in sententia dicenda, sed ne SCtum fieri posset, adhibebatur. *Academ.* IV. 1. *Inimicorum* calumniæ *tardius, quam debuerat, triumphavit*.

Captio. *Fat.* 14. *nec ullam adhibebat* calumniam.

Inanis reprehensio. *Nat. Deor.* II. 7.

Effugiunt Academicorum calumniam.

Acad. IV. 5. *Arcesilæ* calumnia, sive impudentia, opponitur *verecundiæ Democriti*.

CALUMNIOR. Falsam litem intendo. *Verrin.* III. 15. Calumniandi *quæstus*.

Tempus fictis causis ducere. *Red. in Sen.* 21. *meque, si diutius* calumniarentur, *redire jussistis*. Quint. 21. *Jacet res in controversiis, isto* calumniante, *biennium*.

De iis, qui falso omnia timent, propter timorem omnia pejora fingunt. *Ad Fam.* IX. 2. *Sed* calumniabar *ipse*, &c.

CALX. Terminus curriculi in circo, qui calce aut creta olim notabatur: unde *Tusc.* I. 8. *Video* calcem, *ad quam cum sit decursum*, &c. de Amic. 27. *a carceribus ad* calcem *pervenire*. Senect. 23. *a carcere ad* calcem *revocare*.

CAMPESTER. *Harusp. R.* 20. Campestris *quæstus*, est pecunia a candidatis accepta, a Campo Martio dicta, ubi magistratus creabantur. *Cal.* 5. *ludus* campestris, est exercitatio corporis, cujus plura genera erant, quibus juvenes in Campo Martio utebantur.

CANCELLI. *Verr.* III. 59. Cancellos *alicui circumdare*, dicimur, cum cavemus, ne quis pro libidine sua mala facere possit, ducta dicendi ratione e bestiis, quibus cancelli circumdantur, ne effugere, aut nocere cuiquam possint. * *Sext.* 58. cancelli *fori*, septa.

CANO. *Verr.* I. 20. *Agr.* II. 26. *Intus* canere. Proverbium in eos, qui omnia ad suam utilitatem referunt. Ducta dicendi ratio a statua quadam citharistæ speciem exhibente, qui intus caneret, hoc est, non dextra manu uteretur, & ab exteriori parte chordas plectro percuteret, sed sinistra tantum ab interiori parte chordas carperet, atque ita totam cantionem perficeret.

CAPITALIS. Pertinens ad caput; in quo caput agitur. *Verr.* II. 39. *rei* capitalis *reus*. Ibid. 28. *rerum* capitalium *quæstiones*. Rabir. Perd. 9. *admittere fraudem* capitalem.

Hinc res periculosæ, *capitales* dicuntur. *Fin.* IV. 22. *adversarius* capitalis, &c.

Item perniciosæ. *Off.* II. 21. capitalis *oratio*.

Scelerati etiam dicuntur *capitales*. *Offic.* III. 21. Capitalis *Eteocles, vel potius Euripides*, &c.

Capitales dicimus etiam ingeniosos. *ad Q. Fr.* II. 13. Philistus dicitur *Siculus* capitalis *ille, creber*, &c.

CAPUT. Decretum philosophi. *Acad.* II. 32. *Ita nobis tacentibus ex uno Epicuri* capite, *altero vestra, perceptio & comprehensio tollitur*.

Summa. *Verr.* III. 35. *de* capite *aliquid demere*. Ibid. I. 4. *Aliquot nominibus de* capite, *quantum commodum fuerit, frumenti detraxit*.

Quod est in quaque re principium & summum, plurimumve valet. *Tusc.* V. 34. *se jura illa nigra, quod* caput *cœnæ erat, delectatum*. Orat. I. 33. Caput *est* ... *quamplurimum scribere*. Ibid. II. 82. *ad consilium dandum* caput *est*.

Auctor rei. *Flacc.* 18. caput *est Græcorum concitandorum Heraclides ille Temnites*. Planc. 23. *si quid sine* capite *manabit, & cujus auctor non extet*.

Sed inprimis hæc significatio & obvia & notanda est, cum caput dicitur pro hominis statu, libertatis & civitatis jure, atque adeo vita. *Topic.* 4. *Si ea mulier testamentum fecit, quæ se* capite *nunquam diminuit*, hoc est, nunquam alicui nupsit; adeoque non transiit in alium familiam, amissa pristina; quæ est diminutio capitis minima. *Causæ capitis* porro, *res capitales, in quibus caput hominis agitur*, sunt, cum aliquis in judicium vocatus est publicum, quo condemnatus locum in senatu, aut alia sui ordinis commoda, *Orat.* I. 40. civitatem, libertatemve amittit, solum vertere cogitur, aut vitam adeo perdit, quod verbi gratia in causa perduellionis fiebat, provincialibus autem & peregrinis, item militibus etiam in aliis causis accidebat, prout erat legibus constitutum. Itaque quoties formula hujusmodi apud latinos occurrit, semper de quibus hominibus, de quibusque causis sermo fit, videndum, & quibus ex legibus causa agatur, iisque quæ pœnæ propositæ fuerint. Nam ita demum, *capitis* quæ sit vis, intelligi poterit.

Est ubi etiam *Caput*, pro sola existimatione & fama hominum ponitur, ut *Quint.* 2. *Ego qui* caput *alterius* ... *defendo*. Ibid. 9. *ut ante se ipse* capitis *damnaret, si satisdedisset*. In eadem oratione causa Quintiana *causa capitis* dicitur. Erat ea tamen privata, pecuniaria, in qua proprie caput non agitur. Sed quia Quintius vadimonii deserti insimulabatur, male autem audiebant, & negligentes dissolutique putabantur, qui vadimonia deseruissent, adeoque lites perderent, propterea capitis causa dicitur, in qua scilicet bona

Quintii fama laboret. Sic est etiam *Verr.* II. 40. Non autem proprie hic capitis verbum adhiberi, vel ex *Rosc. Com.* 6. intelligi potest: *Judicia summae existimationis; & pene dicam*, capitis.

CARMEN. Formula certa verborum solemnis. *Mur.* 12. *Pratori quoque carmen compositum est.* Rabir. Perd. 4. *crudelissimi cruciatus* carmina. Orat. I. 57. *in magistri* carmine. Est hoc loco *magister*, qui bonorum venditioni praeest.

Fin. V. 15. *Sunt enim plurima elementa naturae, quibus auctis, virtutis quasi carmen efficitur.* Nempe elementa naturae sunt, ut singuli versus, virtus est tanquam carmen ex iis compositum. Concentus virtutis.

CARPERE, deligere. *Sect.* 56. *flosculos undique carpere ac delibare.* Cluent. 46. *sed carpas, ut velis*, id est, deligas in quem animadvertere velis.

De Or. III. 49. carpere *membris orationem*, hoc est, non uti comprehensione verborum, sed membratim caesimque scribere.

Reprehendere. *Balb.* 26. Carpunt *non illo inimico, sed hoc maledico dente.*

CAVEO. De Jureconsultis dicitur, cum litigantibus aut aliquid contrahentibus, sive verbis, sive scripto, ostendunt, quomodo lis instruenda, resque contrahenda sit, ne causa cadant, aut decipiantur. *Mur.* 9. caves *ne tui consultores decipiantur.* Ibid. *Servius hic nobiscum urbanam militiam respondendi, scribendi*, cavendi *secutus est.* Ad Fam. III. 1. De Valerio JCto: *melius ei cavere volo, quam ipse aliis solet.* Confer *Cacin.* 27. *de Or.* I. 48.

Hinc *cavere* dicuntur etiam 10. qui sibi satisdari jubent in re aliqua. *Brut.* 5. *nisi prius a te cavero, amplius eo nomine neminem petiturum.* Confer *Verr.* II. 23. *Verr.* I. 54. *prædibus & prædiis populo* cautum *est*. 20. Qui aliquid excipiunt in formula pactionis, aut conditionem aliquam paciscuntur. *Verr.* I. 11. *Viderunt in cautione, cum ita* caverent *si post Kal. Jan. in consilium iretur.*

CAUSA. Res, de qua in judicio agitur, controversia forensis, quæstio finita, Gr. ὑπόθεσις, scilicet, ut Cicero definit: *res quæ habet in se controversiam, in dicendo positam, cum interpositione personarum certarum.* *De Invent.* I. 6. Confer *de Or.* II. 31.

Causæ forenses autem sunt vel *publicæ*, vel *privatæ*. *Publicæ* sunt, quæ non ad privatum hominem, sed ad universam rempublicam ejusque statum pertinent, quod scelera, de quibus agitur, ei aut directe nocent, ut peculatus, majestas, captæ pecuniæ, &c. aut exemplo & periculo publicæ securitatis, ut parricidium, &c. *Privatæ* autem dicuntur, in quibus privatorum commodum unice agitur, ut de testamentis, hereditatibus, possessionibus, &c.

Neque vero solum de forensibus controversiis *causa* dicitur, sed etiam de negotiis quibuscunque, in quibus personæ certæ interponuntur; ut *Manil.* 2. causa *quæ sit videtis*. Causa *inferior & superior*, *Brut.* 8. est, quæ vincitur, & quæ vincit.

Causa dicitur etiam, in quocunque alicujus versatur utilitas. *Orat.* I. 34. causa *imperii*. *Leg.* III. 4. *causa* populi.

Partes etiam dicuntur *causæ*, propterea, quod suas quæque pars causas habet & affert, quare aliquid faciat, petat. *Marcell.* 1. *in eadem causa esse.*

Conditio. *Off.* I. 31. *Alia in* causa *M. Cato fuit, alia cæteri.*

Quod quis petit, contendit; quod, quicquid petitur, aut contenditur, certis de causis petitur & contenditur. *Ligar.* 11. Causas *apud te rogantium gratiosiores esse, quam vultus.*

De ratione justa & æqua quare aliquid fit; causa idonea. *Verr.* I. 8. *Cum* causa *accedo ad accusandum.* Ad Attic. VII. 3. Causam *illa causa non habet.*

Pro eo, quod certa & idonea de causa fit. *Quint.* 15. *Omnes causæ & necessitudines veteres intercedebant*; hoc est, omnes causæ suppetebant, propter quas amici esse alteri debemus & solemus.

Prætextus, *Dom.* 5. *in bona fortunasque locupletium per causam inopum* ... *repentinos impetus comparantes.*

Excusatio, *ad Att.* XI. 7. *tuas* causas *nosco*. Ad Fam. XVI. 19. *accipio* causam. *Verr.* I. *omen magis patribus, quam* causa *placuit*. Ibid. II. o causam *singularem! o defensionem miseram!* ad Fam. VIII. 8. *De militibus* causæ *cognoscantur*, scilicet, propter quas mitti volunt.

CAUTIO. Formula JCTI, quo cavetur alicui. *Orat.* 41. *In juris scientia est persecutionum* cautionumque *præceptio*.

Hinc est etiam formula pactionis in genere, quod ea is sibi cavet, qui pactionem facit. *Verr.* I. 11. *Nam ita in cautione esse viderunt, cum ita caveretur, &c.*

Literarum obligatio, qua nobis a debitore cavemus. *Dom.* 30. cautiones *fiebant pecuniarum*. ad Fam. VII. 18. Cautio *chirographi*.

Omnis res, qua nobis in quacunque re cavemus, ne quid fiat, quod factum nolimus. *Sext.* 7. *Hunc Pompejus omni* cautione, *fœdere, exsecratione devinxerat, nil contra me esse facturum.*

Off. I. 14. *habet res multas* cautiones, *hoc est*, in ea re multa cavenda & providenda sunt.

Declinatio rei prudenter instituta. *Tusc.* IV. 6. *a malis natura declinamus: quæ declinatio, si ratione fit*, cautio *appellatur*. Ad Fam. XI. 21. *qua* cautionem *non habent, de iis non laboro.*

CENSEO. Vocabulum proprium Senatorum, cum sententiam dicunt in Senatu. *Phil.* III. 15. V. 15.

Censere est etiam in censum deferre apud Censorem. *Flacc.* 32. *in qua tribu prædia* censuisti? Ibid. *Si aliena* censendo *sua facere posses*. Act. I. *in Verr.* Act. 18. censendi *causa*. *Flacc.* 32. *Sintne ista prædia censui* censendo? *hoc est*, an possint a nobis in censum deferri. In censum autem deferri possunt possessiones, quæ sunt mancipi & juris civilis.

Hinc, qui & nomen & rem apud Censorem defert, *censeri* dicitur, *ad Att.* I. 18. *Flacc.* 32.

CEN-

CENSUS. Censoris actio censendi. *Sext.* 47. Censu *prohibere*, dicitur Censor, cum aliquem, quia civem esse non putat, bona sua in censum deferre non finit. *Cluent.* 48. *cum in equitum censu Sacerdos prodiisset*.

Tabulæ censoriæ. *Arch.* 5. Census *nostri*.

Pro re familiari dici, notissimum est.

CENTESIMÆ (partes sortis,) usuræ, sunt, cum singuli asses in mensem solvuntur pro centenis, unde fiunt duodeni in annum. *Verr.* III. 70. Centesimis *binis fœnerari*, id est, acceptis duobus assibus pro centenis in singulos menses. Unde facile intelligi potest, quæ sint ternæ & quaternæ centesimæ. *ad Att.* VI. 2. Centesimæ *perpetuæ* sunt, cum adjiciuntur quotannis sorti, sine anatocismo. Vide *Att.* V. 21.

Centesimæ, de quibus dictum, sunt vectigal privatum; ab his differt *centesima*, quæ est vectigal publicum. *Ad Brut. ep.* 18. Hæc *centesima* solvitur ex rebus venalibus, & ærario militari infertur.

CENTUMVIRI. *Cæcin.* 23. Sunt assessores judicii centumviralis. *Judicium centumvirale* dicebatur a numero judicum rotunde enunciato; nam judices erant omnino centum & quinque; cum ex singulis tribubus terni deligerentur. Ad ejus judicii notionem pertinebant causæ plurimæ, quas enumerat Cicero de *Or.* I. 38. & præsertim hereditariæ.

CENTURIÆ. Dicuntur partes populi aut exercitus. Nam cum populus a Servio in classes sex descriptus esset, cuique classi etiam certus numerus centuriarum attributus est. Neque censum præcise homines continet, nam ultima classis, in qua aliquot millia fuisse certum est, una centuria continetur. Sed centuria est cujusque numeri aut multitudinis nomen, ut decuria; quorum verborum hoc tantum discrimen est, quod decuria de ordine nobiliorum hominum dicitur, ut, decuriæ judicum; centuriæ, de ignobilioribus plebejisque.

Conficere autem *centurias alicui*, est, facere, ut eum renuncient.

CENTURIARE. Est, in centurias describere, ad centurias redigere homines, scilicet, ut militent. *ad Att.* XVI. 9. Centuriat *Capuæ*, *dinumerat*, &c.

CENTURIATUS, *a*, *um*. Comitia centuriata sunt e Servii Tullii instituto, in quibus aut leges a magistratibus majoribus feruntur, aut magistratus majores, exceptis ædilibus curulibus, creantur. Dicebantur ita, quia populus in centurias distributus suffragia ferebat ex ordine classium.

CENTURIATUS. Locus Centurionis. *Pis.* 36. centuriatus *palam venditos*.

CIRCULATOR. *ad Fam.* X. 32. Circulator *auctionum*, est circumforaneus, qui cum scrutis & undique collectis mercibus fora obit, & congestas res auctionibus vendit. Eodem modo circulatores dicuntur medici circumforanei.

CIRCULUS, Conventus privatus hominum colloquendi causa. *De Or.* I. 34. *quemcunque patremfamilias arripuissetis ex aliquo* circulo. *Ibid.* 38. *cum in* circulo *deciperet adversarii alicujus stipulatiunculis*. Balb. 26. *in conviviis rodunt, in* circulis *vellicant*.

CIRCUS, Est ædificium publicum in oblongam, & ab altera parte rotundam formam, ab altera sectam extructum, in quo ludi equestres, qui inde circenses dicuntur, habebantur. Medius Circus diremptus erat, *spina*, ad cujus extremitates, ubi flectebant aurigæ cursum, *metæ* collocatæ erant. Ab ea parte, a qua cursus initium fiebat, olim linea recta creta describebatur, intra quam ante signum datum equi cohiberentur, postea carceres perpetui extructi.

CIVILIS. Jus civile, 1. opponitur naturali, adeoque & privatum & publicum jus complectitur. *Sext.* 42. *nondum neque naturali*, *neque* civili jure *descripto*.

2. Opponitur juri publico. *Verr.* I. 42. *Cornelia testamentaria*, *nummaria*, & *ceteræ*, *in quibus non jus novum aliquod populo constituitur*, *sed sancitur*, *ut*, *quod semper malum facinus fuerit*, *ejus quæstio ad populum pertineat ex certo tempore*. *De* jure *vero* civili, *si quis novi quid constituit*, &c. Nam in hoc loco manifeste a jure civili removentur causæ publicæ & quæstiones. Ex quo intelligitur, sensu Ciceroniano ne Criminalia quidem, quæ hodie vocantur, ad jus civile pertinere. Est enim civile jus nullum aliud nisi privatum. Itaque lege de re aliqua, quæ ad civile jus pertinebat ante, lata, ut ejus quæstio in posterum ad populum pertineret, ea juris publici esse incipiebat. Sed adjiciamus alium locum e Cicerone, pro Cæcin. 2. *simul illud futurum arbitrati sunt*, *ut in hac causa non de improbitate Sext. Æbutii*, *sed de jure civili judicium fieri videretur*. *Improbitas* hoc loco est vis, quam Æbutius Cæcinæ ejusque advocatis fecerat. Ea erat causa publica in judicio publico, ex lege de vi armatis hominibus, disceptanda, adeoque juris publici; *Judicium* autem *de jure civili*, est de possessione, quod est privatum. Cæterum ipsa definitio juris civilis, quæ a Cicerone traditur, totum hoc quod diximus confirmat. Jus civile *est*, inquit, *æquitas constituta*, *iis*, *qui ejusdem civitatis sunt*, *ad res suas obtinendas*. Topic. 2.

Cæcil. 5. *Nam civibus cum sunt ereptæ pecuniæ*, civili *jure* actione, *& privato jure repetuntur*. *Civilis actio est*, qua utitur civis non modo contra civem, sed quemcunque, a quo ei injuria facta est; ea autem est juris privati, non in omnibus causis, sed in pecuniariis cæterisque privatis. Sic *de Orat.* I. 11. civiles *controversiæ*, sunt forenses in causis privatis.

De Or. III. 16. *cum a re* civili *& a negotiis animi quodam judicio abhorrerent*, hoc est, cum neque rempublicam capessere, neque in foro versari vellent. *Ibid.* 31. civilis *scientia*. Ibid. I. 14. *Rerum* civilium *cognitio*, est ea scientia, qua opus est ei, qui rempublicam capessere, & in judiciis versari cupit. Unde *de Invent.* I. 15. civilis *ratio*, est ars, cujus in civitate magnus est usus. Item *Orat.* 9. Oratio *civilis*, quæ aut in senatu, aut in concione, aut in judiciis habetur

ad

ad cives & de rebus civilibus, in qua negat obſcuras abditaſque ſententias locum habere, reprehenditque Thucydidem, qui iis conciones ſcripſerit.

Milon. 13. *Quid enim odiſſet Clodium Milo, præter hoc odium civile, quo omnes improbos odimus? Odium civile* eſt, quale impune erga cives exercere licet, remotum a vi & armis. Sic *vis civilis* eſt, qua uti poſſunt cives in poſſeſſionibus, cui opponitur *vis vera*.

Civilis eleganter dicitur, qui equo jure omnes cives ſecum eſſe patitur, neminem contemnit, nihil ſibi præcipui arrogat, verbo, ita in omnibus rebus ſe præbet, ut, cæteros quoque cives eſſe, videatur meminiſſe. Nam qui aliter agit, homines *liberos non putare* dicitur, ut Verr. I. 47. Fin. V. 23. *Cum ſe hominis natura generata ſit, ut habeat quiddam innatum quaſi civile atque populare; quod Græci πολιτικὸν vocant; quicquid aget quæque virtus, id a communitate, & ea, quam expoſui, caritate atque ſocietate humana non abhorrebit, &c.*

Ad Fam. XI. 28. *pro* civili *parte*, id eſt, quantum civis pro ſua parte & poteſt & debet.

CLASSIS. De partibus civium, in quas deſcripti a Servio cenſus cauſa erant, dici paſſim, notum eſt. Sed hinc ducitur ea ratio, cum ad ſignificandam hominum præſtantiam & contra adhibetur. Sic claſſici autores dicuntur præſtantiſſimi, quod ditiſſimi erant in prima claſſe, in qua qui erant, κατ' ἐξοχὴν claſſici dicebantur, ut Gellius docet. Huc pertinet illud *Acad.* IV 23. *qui mihi, cum illo collati, quintæ* claſſis *videntur*, hoc eſt, ultimæ. Nam ſexta, in qua capite cenſi, non numerabatur.

COACTOR, dicitur, qui in auctionibus pecunias cogit, quæ ab emptoribus ſolvendæ ſunt, & eſt fere argentarius, *Cluent.* 64. Sed & dicitur de omnibus, qui in quocunque negotio cogendæ pecuniæ miniſtri ſunt.

COEMPTIO. *Flacc.* 34. *Or.* I. 56. Genus matrimonii ineundi, ſive ritus, quo in viri manus feminæ conveniebant. Illud certum eſt, emptionem quandam imaginariam in hac coemptione interveniſſe: qualis autem, & quibus verbis & ritibus peracta ſit, non ſatis certo conſtat. Ab hac autem coemptione, plane diverſa eſt ea, de qua *Muren.* 12. *Senes ad* coemptiones *faciendas*. Hoc enim genus comparatum erat ad ſacra interimenda, ut Cicero ait. Nempe heres, qui hereditatem ſine ſacris habere cupiebat, eam vendebat ſeni per æs & libram, venditione imaginaria. Hæc res hanc vim habebat, ut quoniam ſenex bona haberet, non ut hereditatem, ſed ut empta, bona ea libera ſacris eſſent. Ut autem redderet ſenex domino hereditatem facta emptione, ſtipulatione cavebatur. Cave autem hos ſenes confundas cum ſenibus coemptionalibus.

COEMPTIONALIS, *Ad Fam.* VII. 29. *Senes* coemptionales, ſunt ſervi, qui ſinguli propter ſenectutem pretium nullum inveniunt, juncti autem aliquod.

COGNITOR eſt, qui nobis teſtis eſt, eſſe nos eos, quos dicimus eſſe, & confirmat nos ſibi cognitos eſſe, *Verr.* I. 5. *Civem Romanum, qui cognitores honeſtos daret, ſublatum eſſe in crucem*.

Jam quia hujuſmodi homines ſunt ei, cujus cognitores ſunt, autores & defenſores, cognitores etiam dicuntur autores & defenſores. Sic *Cat.* IV. 5. *Auctor & cognitor ſententiæ*, dicitur qui ſe ejus ſententiæ profitetur autorem.

Hinc imprimis *cognitor* dicitur, qui præſentis cauſam in controverſia civili agit, quemadmodum abſentis *procurator*.

COHORS. *Ad Q. Fr.* I. 14. *Verr.* II. 4. Cohors *prætoris*. ſcilicet provincialis, ſunt comites ejus, præfecti, ſcribæ, medici, accenſi, haruſpices, præcones.

In re militari autem *cohors prætoria*, aliam vim habet, ut *Catil.* II. 10. Eſt enim cohors, quæ ad cuſtodiam corporis prætori, ſive imperatori, attributa eſt.

COITIO. *Ad Q. Fr.* II. 15. Coitio *Memmii*. Ibid. III. 1. *in candidatorum conſularium* coitione. Hac eſt illa *coitio*, propter quam de ambitu condemnatus exulavit Memmius. *ad Fam.* XIII. 1. Eſt enim *coitio*, cum homines congregantur rei malæ perficiendæ, tanquam tribuum corrumpendarum cauſa. Confer *Haruſp. R.* 26.

COLUMNA. *Sext.* 8. *adhæreſcere ad columnam*. *Columna Mænia* in foro fuit, ad quam Triumviri capitales de furibus & ſervis ſupplicia ſumebant. *Adhæreſcere ad columnam* igitur eſt, propter æs alienum ad Columnam Mæniam deduci, nec ſolvere debitum poſſe. Allegoria ducta ab his, qui in columnis maritimis adhæreſcunt, hoc eſt, ad eas illiſi naufragium faciunt.

COMITIA. *Ad Q. Fr.* II. 15. Comitia *gratuita*, in quibus nulla largitio verſata eſt. *Red.* II. 11. Comitia *juſta* ſunt centuriata. *Verr.* I. 7. *mea* comitia, *hoc eſt*, in quibus petitor fui. *Verr.* II. 52. *Comitia* etiam de electione ſacerdotis per ſortitionem in Sicilia facta dicuntur. *Cal.* 8. Comitia *Pontificia* ſunt creandis Pontificibus, in quibus Pontifices creantur. Sic *Conſularia*, *Prætoria*, *&c.*

COMITIALIS. *Ad Q. Fr.* II. 2. *dies* comitiales, *hoc eſt*, per quos comitia habentur, aut haberi poſſunt. Sic *Verr.* II. 52. *menſis* Comitialis.

COMITIUM. *Brut.* 84. *Verr.* I. 19. *Div.* I. 17. Locus in foro Romano, ubi *coibant comitiis curiatis & litium cauſa*, unde & nomen duxit.

COMMODUM. *de Fin.* V. 21. *prima naturæ* commoda, ſunt habilitates propenſioneſque, quæ primæ ſe in hominibus exerunt, tanquam ſtudium ſciendi, cum hominibus verſandi, &c.

Quod nobis commodatum eſt. *Verr.* IV. 3. *Quiſ forum commodis hoſpitum, non furtis nocentium ornarent.*

COMPERENDINARE. *Act.* I. *Verr.* 11. Eſt jubere reum iterum adeſſe, ut cauſa ſecunda vice agatur, & quidem in diem perendinum.

CONDITIO, Status hominis. *Off.* I. 13. *Infima* conditio *eſt ſervorum*.

Voluntas alterius, id quod nobis præſcribitur, &c. *Verr.* III. 62. *venire ad* conditiones *alicujus*: pro facere, quod quis vult. *Quint.* 6. *perducere eum ad ſuas* conditiones.

Pactio.

Pactio. *Act.* I. *in Verr.* 6. *mansit in* conditione. Confer *Quint.* 22.

JUS. *Quinct.* 28. conditione *pari uti*. Verr. I. 54. Conditione *optima* esse dicuntur in redimendo, qui præcipuum aliquod jus habent redimendi, ut ad ipsos potius, quam ad alios res redimenda perveniat. *Agr.* III. c. *optima* conditione *prædia*, pro quo dicitur sæpissime *optimo jure*.

Verr. II. 59. *optima* conditione *locare*, est quam minimo pretio. *Q. Fr.* II. 2. *bona* conditio de emptione. *Ad Att.* XII. 3. *Vectheni* conditio *semisse*, versura a Vecteno sub usuris semissibus.

Natura rei. *Marcell.* 4. *a quo* conditio *visque victoriæ devicta est*. Ibid. 3. *quæ naturam & conditionem, ut vinci possent, habebant*.

Pactio, cautionibus & syngraphis facta: pecuniæ, vel gratiæ promissio. *Ad Q. Fr.* I. 1. 2. *nullius pecuniæ* conditione *ab integritate deduci*. Manil. 23. *quibus* conditionibus, *quibus jacturis homines in provincias proficiscantur*.

Similis usus hujus vocis est, cum ponitur pro *nuptiis*, quia fiunt sub conditione dotis, sive pro femina, quam uxorem ducimus, dotis ratione habita. *Amic.* 10. *uxoria* conditio *Phil.* II. 38. *filiam ejus, sororem tuam, ejecisti, alia* conditione *quæsita & ante perspecta*.

Hinc deinde & simpliciter dicitur & de feminis & viris, quibuscum concumbitur, etiam extra conjugium. *Cæl.* 15. Clodia dicitur *conditiones legere*, hoc est, adolescentes, viros, quibuscum cubet.

CONFUSIO. *Mur.* 23. *suffragiorum* confusio, est, cum non ex censu suffragia feruntur, & centuriæ numerantur, a prima classe facto initio, ut fieri ex instituto Servii solebat, sed cum suffragia omnium classium & centuriarum numerantur, ut primo cujusque civis suffragium eandem vim habeat, deinde nesciatur, quis quemque suffragio suo Consulem aut Prætorem crearit. Id ut fieret, ambitus tollendi causa, postularat Servius Sulpitius, & hanc Cicero appellat *æquationem gratiæ, dignitatis, suffragiorum*.

CONSCRIPTUS, *Patres* Conscripti. Dicitur pro *Patres & Conscripti*, ut docet *Liv. l.* II. c. 1. *Patres* sunt ii, qui sunt generis patricii; *Conscripti*, qui novo Bruti instituto ex equestri ordine, qui postea seminarium senatus fuit, senatui adscripti sunt.

CONSTITUERE. *Verr.* I. 1. Constituere *accusationem*, dicitur actor, cum ea comparat, quæ ad accusationem sunt necessaria. *Part.* 9. *fidem* constituere, est, facere, ut fides habeatur. *Muren.* 5. *ex Asia laus familiæ* constituta est, *id est*, comparata. *Rabir. Perd.* 2. *Or.* I. 9. Constituere *rempubl.* dicuntur qui legibus aliisque rationibus, mala reipubl. ingravescentibus medentur. *Agr.* II. 5. *a Gracchis video multas esse reip. partes* constitutas; multas leges esse, ut judiciarias, frumentarias latas reipubl. salutares. *Marcell.* 8. constituenda *judicia* pro restituenda.

Constituere dicuntur, qui de re aliqua paciscuntur, inter quos de re aliqua convenit. *Ad Att.* I. 7. *Cincio H-S. viginti millia* constitui *me curaturum*.

CONTESTARI. Proprie est testem aliquem in re aliqua facere hac formula: *testis esto*. Unde *litem contestari* ad Att. XVI. 15. *Rosc. Com.* 11. est, cum adversarius uterque, qui controversiam ad Prætorem detulerat, judicio disceptandam, causa exposita breviter & narrata Prætori, dicebat præsentibus: testes estote.

CONTORQUERE. Dicitur proprie de eo motu hastæ aut cujuscunque jaculi, quo ei majorem vim atque impetum addimus, ut rotatione gladii. Atque is motus eaque agitatio fit, pro ratione jaculorum, aut manu, aut machina aliqua, quæ hinc tormentum dicitur. Exempla copiose sunt apud poetas. Hinc fit, ut quicquid celerius movetur, & fertur, quicquid vehementius propter brevitatem aut celeritatem pronunciationis ferit, quæ acutiores sunt brevioresque conclusiones, quibus pene resisti, quamvis falsis, tamen non potest, id omne *contorqueri*, *contortum* dicatur. Exempla ex præcipuis generibus hæc sunto: *Nat. Deor.* I. 10. Globus dicitur *magna celeritate* contorqueri. *Or.* II. 17. *qui* (scilicet homo vel animus) *tanquam machinatione aliqua, tum ad severitatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, &c. est* contorquendus. *Orat.* 70. *Demosthenis non tam vibrarent fulmina illa, nisi numeris* contorta *ferrentur*. Tusc. III. 26. de Æschine in Demosthenem invehente: *quas sententias colligit? quæ verba* contorquet? *ut licere quidvis rhetori intelligas*. Divin. II. 51. *Videsne igitur, quæ dubia sint, ea sumi pro certis atque concessis? deinde* contorquent, *& ita concludunt: Non igitur, &c.*

CONTORTE. *ad Her.* I. 9. *Invent.* I. 20.

Inter præcepta narrandi est: *ne quid perturbate, ne quid* contorte *dicatur*, hoc est, obscure. Sic *Or.* I. 58. *res* contortæ *& difficiles*. Est autem de eo genere obscuritatis quod ex nimia brevitate oritur, quod oratio nimis brevis citius, quam intelligi potest, prætervehitur. *Tusc.* III. 10. commemoratis brevibus & aptis inter se conclusionibus Stoicorum: *hæc concluduntur* contortius *a Stoicis*.

CONTUBERNALIS. *Ligar.* 7. *domi una eruditi*, contubernales *militiæ*, sunt qui simul stipendia faciunt, & in castris in eodem tentorio sub eodem decano degunt. *Planc.* 11. *Fuit in Creta postea* contubernalis *Saturnini propinqui sui, miles hujus Q. Metelli*. Confer *Syll.* 15.

Imperatorum autem contubernales, sunt adolescentes nobiles, qui in cohorte Prætoria militant, ut, quoniam ea est circa imperatorem, sub ejus oculis sint, cum eo esse, ab eo erudiri in re militari possint, ejus consiliis intersint. *Cæl.* 30. *Cum autem paulum roboris accessisset ætati, in Africam profectus est, Q. Pompejo Proconsuli* contubernalis.

Ab his duobus generibus aliæ dicendi rationes ductæ. Sic *Brut.* 27. *L. Gellius Carbonis* contubernalis *in consulatu*, dicitur, quia eum sectatus est in consulatu, more adolescentium, qui se ad insignem aliquem virum applicabant, ut ab

eo

eo discerent, ejus consiliis de republica interessent. *Ad Att.* XIII. 28. Contubernalis *Quirini* dicitur Cæsar, cui, ut Romulo, divini honores tribuebantur. *Flacc.* 17. contubernales *Lælii*, vocat, quos paulo post *hospites* dicit, &c.

CONVENIRE. In aliquem convenire dicitur, quod ad eum pertinet, in eum cadit, ei aptum est. *Rosc. Am.* 23. *suspicio* convenit *in aliquem*. Syll. 7. *contumelia ad maximam partem civium convenit*. *Fin.* III. 14. *si cothurni laus esset, ad pedem apte convenire*.

Constare, consentire, *Tusc.* V. 11. *quam sibi conveniat*. *Fin.* III. 22. *posterius priori non convenit*.

Res convenit, ait, componitur pacificatione, &c. *Ad Att.* IX. 6. *denique rem conventuram putamus*. Phil. XIII. 1. *Si* convenisset, scilicet, pax inter Syllam & Scipionem. *Leg.* I. 20. *Si nollent ætatem in litibus conterere, posse rem convenire*.

In manum convenire, Top. 3. dicuntur uxores, quibuscum aut usu aut coemptione matrimonium contrahitur. *Flacc.* 34. *Mulier* in manum convenerat. *Nunc audio. Sed quæro: usu, an coemptione?* hic est locus classicus.

Verr. II. 15. *Adversarii postulant, ut in eam rem judices dentur ex his civitatibus, quæ in id forum convenirent*; quod scilicet eo conveniebant, cum conventus prætor ageret, quibus aliquid controversiæ esset. *Vide* Conventus.

Cluent. 43. *Neminem voluerunt majores nostri non modo de existimatione cujusquam, sed ne pecuniaria quidem de re minima esse judicem, nisi* qui *inter adversarios* convenisset. *Pro*, de quo convenisset. Eodem modo dicitur illud, quod supra attulimus: *res convenit*, &c.

CONVENTUS. Corona auditorum in judiciis. *Brut.* 62. *minime dignos elegantiæ* conventus *auribus, aptissimos cognovi turbulentis concionibus*. Sext. 56. *Scio, quid gravitas vestra* (scilicet judicium) *quid hæc advocatio, quid ille* conventus, &c. *postulet*.

Pactum. *ad Att.* VI. 3. *ex pacto &* conventu *ab aliquo discedere*. Cæcin. 8. ex conventu, &c.

Dies, quo magistratus provincialis in civitate certa jus dicit quæstionesque causarum capitalium exercet. Or. ἀγόραιος, Hinc *Verr.* V. 11. conventus *agere* IV. 48. Conventus *indicere*, &c. Confer *ad Fam.* III. 8. Vatin. 5. &c. Ducta est ratio inde, quod homines qui aliquid controversiæ habent, audiendi causa his diebus in foro convenire solent. Unde & ipsam coronam auditorum judicialem, conventum dici videmus.

Ab his conventibus ipsæ urbes in quibus agebantur, quæ *fora* dicuntur, etiam *conventus* dicuntur. *Verr.* II. 20. *Res ab omni conventu cognita celeriter domum nunciatur*. Sermo est de urbe Syracusana. *Lig.* 8. conventus *firmi atque magni*.

In primis autem *conventus* dicuntur cives Romani, qui in ejusmodi urbe negotiandi causa domicilium sibi constituerunt. *Verr.* II. 13. *ex civium Rom.* conventu. *Ibid.* V. 36. *is est* conventus *Syracusis civium Rom.*

CORONARIUS. *Agrar.* I. 4. *quod ad quemque imperatorem pervenit, pervenerit, ex præda, ex manubiis*, ex auro coronario, *quod neque consumptum in monumento, neque in ærarium relatum sit*. Ex quo loco intelligitur præclare, ad imperatorem pervenire solitam fuisse primo eam partem prædæ, quæ populi esset, adeoque in ærarium referretur, deinde aliam partem, quam in monumento aliquo, tanquam templo, quod vovisset, ante quam paludatus ex urbe exiret, consumeretur; tertio *aurum coronarium*. Id habet nomen a *corona*; quoniam dabatur imperatori a provincialibus, ut in corona aurea triumphali consumeretur, si triumphus ei esset decretus. Cum a provincialibus exigebatur, erat genus exactionis, honesto nomine, adeoque legibus non prohibitum omnino, sed re plerumque durum & iniquum. Confer *Agrar.* II. 22. *Pison.* 37.

CRETIO. Est spatium temporis, quod datur heredi a testatore ad deliberandum, utrum velit hereditatem adire, nec-ne.

CURIA. Pars tricesima civitatis Rom. in quas partes triginta Romulus eam descripserat. *Dom.* 19. *Si id* xxx. curiæ *jussissent, num id jussum esset ratum*.

Ædes, ubi sacra curiæ faceret flamen curiæ, qui Curio dicebatur, & ubi curiales convenirent de rebus communibus acturi. *Divin.* I. 17. *Lituus cum situs esset in* curia Saliorum.

Locus consilii publici, ubi senatus conveniebat, sive nomine ducto ab illo curiarum genere, de quo ante dictum est; sive, quod non essent ab iis diversæ. Certe non una Romæ curia Senatoria fuit. Sed κατ' ἐξοχὴν tamen curia dicitur ea, quæ erat in foro, a Tullo Hostilio ante comitium extructa. De hac Cic. *Flacc.* 24. *Speculatur atque ob'dit Rostra vindex temeritatis, & moderatrix officii*, Curia.

Hinc tropice etiam ponitur pro ipso *Senatu*, auctore Cic. *Orat.* III. 42.

CURIATUS. *Agr.* II. 11. Curiata *comitia tantum auspiciorum causa remanserant*. Curiata comitia sunt, quibus ex instituto Romuli per curias suffragia feruntur. *Ad Att.* II. 7. *legis* curiatæ *auspices*, sunt, qui in auspicio fuere, dum lex curiata ferebatur.

CURULIS. *Sella* curulis. Fuit ante regum, post magistratuum majorum, puta, Consulum, Censorum, Prætorum & Ædilium Curulium; in qua cum in publico essent, considerent. Ab hujus sellæ usu dicti sunt *ædiles curules*, ut distinguerentur a plebejis.

D.

DECISIO. Pactio, transactio, atque adeo conditio transigendi. *Rosc. Com.* 13. *post decisionem veterem*. Flacc 36. Decisionis *arbiter*. Provinc. Cons 4. *pactiones pecuniarum cum tyrannis, decisiones*, &c. Verr. I. 54. *negat eum sibi illa* decisione *satisfacere posse*.

DECUMANUS. *Verr* III. 6. *ager* decumanus, *hoc est*, pro quo decumæ dantur.

Pu-

Publicanus, qui decumas a populo redemit. *Verr.* III. 8. II. 13. III. 48. II. 71. Decumani *principes & quasi senatus publicanorum*. Scilicet, quemadmodum honestissimum, de more Romano, genus rei quærendæ est agricultura, sic etiam inter publicanos honestissimi, qui decumas conduxere.

Magnus. *Fin.* II. 8. *Acipensere cum decumano*. In rusticis sunt *ova, poma decumana*.

DECURIA. Tabula, sive album, in quo senatorum nomina scripta, qui judicia administrare debent, sive classis judicum. In decurias etiam distributus erat ordo scribarum, reliquorumque ministrorum, qui magistratibus apparebant.

DECURIARE. In decurias conscribere, quod faciebant, qui, tribuum largitiona corrumpendarum causa, coitionas faciebant, unda da sodalitiis rei. Plane sic atiam est *centuriare*, de quo supra.

DECURIO. Senator municipalis, aut colonicus. *Rasc. Am.* 9. 39. *Sext.* 4. *ad Fam.* VI. 18. *&c.*

DEFERRE. Proprie est ad locum quemcunque portare. *Verr.* IV. 57. *Ita factus animo & corpore, ut multo appositior ad* deferendu, *quam ad auferenda signa esse videatur*.

Hinc pro *narrare*. Fin. II. 17. *ad amicos rem ita deferret*. *Verr.* I. 25. *Is ad eum rem istam* defert.

Etiam Clientes dicuntur *causam deferre* ad patronos, quod alio modo *docere* dicitur, *Or.* III. 13.

Defert etiam *rem*, qui deliberandi causa ad alios de re aliqua refert. *Verr. Itaque decumanas convocat*: *rem* defert: *statuunt illi* &c.

Defertur etiam *res*, auxilii petendi causa. *Ad Fam.* V. 8. *ut intelligeres, nihil neque te scripsisse, neque quemquam tuorum sinistra ad me* detulisse.

Accusator *nomen defert*, scilicet, ad prætorem, ejus, quem accusare suscepit, ut illud inter eos scribat, quod est *recipere nomen*. Rosc. Am. 3. *non nihil tamen* in deferendo nomine *secuti*. Sed non solum hominis nomen *defertur*, verum etiam *criminis nomen*; propterea, quod non solum nomen rei edendum apud prætorem est, quem accusare aliquis constituit, sed etiam crimen, cujus eum accusaturus est. *Verrin.* II. 28. *Inimici ... ejusdem* rei nomen deferunt, *scilicet*, capitalis.

Deferunt etiam calumniatores. *Agr.* III. 1. *quæ apud vos de me* deferunt; unde *delatores* dicuntur.

Dicitur & pro *ultro afferre, conferre*. Verr. V. 70. *dormientibus beneficia* deferre. *Ad Fam.* VI. 22. *Voluntatem suam ad aliquem* deferre. Confer *Phil.* II. 20. *Rabir. Post.* 17. *tatum te ad me cum tuis copiis* detulisti.

Dare, committere. *Ad Att.* VI. 1. *præfecturam* defarre *alicui*. Ad Fam. XIII. 55. Defarre *alicui legationem*. Ad Att. XIII. 12. *sibi præconium* deferam.

Eleganter est pro commendare aut reipublicæ, aut magistratui provinciali aliquem, ut ad honores eum provehat. *Ad Att.* V. 7. *ait Pompejus, quinas se præfectos* delaturum. *Ibid.* 21. *præfectos, quas voles*, defetto.

Ellipsis τῶ *ad ærarium* ast in hac forma; *rationes deferre* pro *referre*. Ad Fam. V. 20. *quanquam justis de causis rationes* deferre *properarim*; nam apud ærarium deponebantur rationes provinciales. Sic *Phil.* V. 5. defarre *nomina judicum ad ærarium*, hoc est, deponere.

Sic *SCta deferri* dicuntur, pro *referri*. Nam quod *ad Fam.* XII. 29. est: *falsa senatus-consulta tum* deferebantur, pro eo *ep.* 1. ast: *Senatus-consulta falsa* referuntur: int. ad ærarium, ibi enim SCta servabantur.

Dom. 5. malum *delatum*, opponitur *nativo*.

DENARIUS. Est nummus qui, cum sestertius duos asses cum dimidio valebat, decem asses valebat: postea sedecim, cum unius sestertii quatuor asses erant. Responder Græcorum *drachma*. Quint. 4. *Decidis, statuisque tu quid iis* ad denarium *solveretur*: hoc est, quid & quantum solvendum asset, si pro nummis Gallicis, qui erant in rationibus, & debebantur, solverentur nummi Romani; quantum afficeretur, si summa nummorum Gallicorum, quæ debebatur, ad denarios redigeretur. *ad Att.* II. 6, opponuntur *denarius & Cistophorus*, hoc est, nummi Asiatici & Romani.

DEPOSITUS. Desperatus. Proprie de ægrotis, quos medici deponunt, quod desperant curari posse. *Verr.* I. 2. Deposita *Reip. pars*.

DEROGARE. Est nova rogatione aliquid de superiore lege demera. Dicitur autem ordinarie *derogare legi* vel *de lege*. Fragm. Cornel. I. *lex derogatur*. Est sic atiam metaphorica, *Quint.* 23. fides *multis locis cognita, ne perfidia Nævis derogetur, labarant*.

DESCENDERE dicuntur Romani honestiores, cum in forum, curiam, campum eunt, quod ii solebant in montibus habitare, qui salubrius habitabantur; ea loca autem in vallibus inter montes arant.

Item in universum, cum in publicum prodeunt. *Phil.* VIII. 2. *Consul se cum præsidio* descensurum *dixit* Phil. II. 6. *bodie non* descendit *Antonius*.

Hinc etiam ducta videntur hæc. *Cœl.* 1. descendere *ad accusationem*. Muren. 28. descendere *ad accusandum*.

Descendere aliquo dicuntur qui statuunt ea facere, quæ inviti faciunt, ad extrema veniunt, ad quæ demum venitur, cum leniora non sufficiont. *Verr.* I. 38. *quo ego vellem* descensuros, *hoc est*, gravissima se facturos. *Ad Fam.* X. 33. Descendere *ad extrema*. ad Att. IX. 18. *Ad omnia* descendere, ast omni vi & acerbitata uti. *ad Fam.* VIII. 8. *alteram ad conditionem* descendare *vult. Cæsar*. * Verr. II. 72. *placet mihi ista defensio*: descendo.

DESCRIBERE. Dividere, distribuere in partes. *Agr.* II. 29. *in jugera dena* describat.

Dialectici dicuntur *describere*, cum formas & genera rerum constituunt. Sic *Rab. Post.* 15. *descripta*, opponuntur *universis*.

Ab hac dividendi significatione multæ formulæ dicendi ducuntur, quas ita possis interpretari, ut nulla divisionis mentio fiat; sed semper ad divisionem aliquam respicitur. Sic *Verr.* V. 25. Describere *civitatibus summas pecuniarum*. ad Fam. XII. 1. *pecuniæ maximæ* describuntur. *ad Q. Fr.* I. 1. *vectigal* describere. In quibus omnibus *describere* reddi potest, *imperare*: sed ita ut intelligas, imperatum esse ita, ut sit constitutum simul, quantum quæque civitas daret. *Offic.* I. 34. *jura* describere, idem est, quod *jura dare*, *constituere*; sed propterea *jura describere* pro *dare* dicitur, quia in juribus dandis discrimen servatur ordinum, ætatum, &c.

Describere est etiam *definire*; unde, de quo *definire* dici potest, de eodem etiam *describere* dicitur. *Or.* I. 49. Describere *finibus ingenii sui*, *&c.*

Describere dicuntur etiam mathematici, cum formas geometricas scribunt. *Senect.* 14.

Describere aliquem dicunt, qui eum quidem non nominant, sed ita de eo loquuntur, ut facile intelligi possit, de quo sermo sit. Unde pro *innuere*, *significare*. In qua ratione dicendi sæpe accedit ista vis, ut contumeliæ causa id fieri innuatur. *Ad Q. Fr.* II. 3. *Crassum* descripsit. *Mil.* 18. *Videlicet illi me latronem* describebant. *Syll.* 29. *quia sunt* descripti *consulares*, hoc est, ab accusatore oratione designati. *Pison.* 28. *neu mehercule contumeliæ causa* describam *quemquam*, *præsertim ingeniosum*, *&c.* Phil. II. 44. *Ista tua minime avara conjux*, *quam ego sine contumelia* describo.

DESCRIPTIO. Distributio. *Offic.* I. 7. *privatarum possessionum* descriptio. *Planc.* 14. *in descriptione æquabili sumptus*. Off. I. 27. *est decori* descriptio *duplex*, hoc est, in duas formas distribuitur.

Ordo, qui scilicet ab apta distributione rerum & partium pendet. *Off.* I. 39. *Ædificandi* descriptio. *Or.* II. 9. *aut si vis ulla traditur* descriptionis *atque ordinis*. Senect. 17. *atqui ego ista sum dimensus*, *mei sunt ordines*, *mea* descriptio: *multæ etiam istarum arborum mea manu sunt satæ*. Sext. 65. descriptio *civitatis*. Leg. III. 2. *Magistratuum* descriptione *omnis reipubl. moderatio continetur*.

Descriptio etiam dicitur eodem modo, ut *describuntur*, cum homines centuriantur & decuriantur, de quibus suo loco dictum est. *Planc.* 18. *Decuriatio tribulium*, descriptio *populi*, *suffragia largitione devincta*.

De formis geometrarum, *Tusc.* I. 17. *nisi quid erat numeris aut* descriptionibus *explicandum*.

DESTITUTIO, In re pecuniaria est, cum aliquis pecuniam, quam pollicitus est, se daturum, non dat. *Quint.* 5. *hac* destitutione *perculsus*, *&c.* Vide *ibid.* cap. 16. *&* *Cluent.* 26.

DETESTARI. Deprecari, a se aut ab alio demotum cupere, deprecando, negando, aut alia ratione. *Catil.* I. 11. *ut prope justam patriæ querimoniam a me* detester *ac deprecer*.

Hinc malis auspiciis & ominibus dicitur, cum ea dicimus, quibus mala impendentia averti posse credimus. Et quoniam illa detestatio auspicii & ominis fit avertendi mali causa, propterea dicitur pro *avertere*, adeoque etiam de diis ipsis, cum sit proprie hominum, *Phil.* IV. 4. *O dii immortales! avertite &* detestamini *quæso hoc omen*.

DEVOVERE. Proprie idem est, quod *vovere*, Vide *Off.* III. 25. Deinde est certis ritibus se morti, sive Telluri & diis manibus consecrare, pro salute reipubl. & pernicie ejus aliqua & calamitate avertenda: de quo est locus classicus *apud Liv.* VIII. 9. 10. *Fin.* II. 19. *cum se Decius* devoveret. Unde illi etiam *caput suum devovere* dicuntur, qui se, aut periculis maximis intrepide pro patria objiciunt, ut faciunt illi, qui se devoverunt. *Red.* I. 1. *Cum me fortunasque meas pro vestra incolumitate*, *otio*, *concordia* devovi; aut votum faciunt, in quo caput suum, tanquam pro hostia, Diis offerunt, cujus exemplum egregium est pro *Dom. c.* 57. Ducitur hinc etiam lusus ille Ciceronis. *Phil.* XI. 6. *Vidi etiam P. Decii auctionem: qui majorum suorum vestigia persequens*, *pro alieno se ære* devovit.

DIBAPHUS. Vestis bis tincta, primo cocco, deinde purpura, qua utebantur sacerdotes. *Ad Fam.* II. 16. *Curtius* dibaphum *cogitat*, *sed eum infector moratur*. Ad Att. II. 19. *Strumam Vatinii sacerdotii* dibapho *vestiant*.

DICA. Γραφή, actio, quæ alicui intenditur. *Verr.* II. 15. *Scribitur Heraclio* dica. *Ibid.* Dicas *sortiri*, est sorum agere, & cum dicitur *dicam sortiri*, est judices dare sortitione.

DICIS *causa*. Verr. IV. 24. *At tamen ut posset se emisse dicere*, *Archagatho imperat*, *ut aliquid illis nummulorum*, dicis causa, *daret*, hoc est, in speciem, ut imago saltem emptionis esset. *Muren.* 12. *Sed anne tu* dicis causa *vindicaveris*, de vindiciis imaginariis, hoc est, de vi civili illa & imaginaria.

DICTATA. Sunt theses, præcepta, decreta, quæ a magistris artis alicujus discipulis scribenda traduntur, ut ab iis ediscantur. Et quoniam hujusmodi dictata non adeo solent aut debent esse acuta & subtilia, in iis acquiescere, iis uti, in contemptu habetur. *De Nat. Deor.* I. 26. *Ista enim a vobis tanquam* dictata *redduntur*.

DIES. Dicitur sæpe & variis modis de die certo & constituto: ut de die, qui agendis caussis in foro dictus est. *Verr.* II. 15. Diem *differe dicis omnibus*. Imprimis de die solutionis. *Planc.* 28. *cum cujusque* dies *venerit*. Confer *ad Att.* XVI. 15. *Tusc.* I. 39. *nulla* die (solutionis) *præstituta*. Quint. 23. *ut minus* diem *petivit*. Ad Att. VIII. 10. Dies *nondum est*. Ad Att. X. 5. dies *pecuniæ Id. Novemb.* ad Fam. VII. 23. dies *annua*, est dies solutionis, quæ est exacto anno uno. Porro de certis morborum diebus, quibus scilicet febris accedit, dicitur. *Ad Att.* IX. 2. *cum Non. Mart. die tuo*, *ut opinor*, *exspectabam epistolam a te longiorem*, *&c.* Contra XIII. 42. de natali; diem meum *scito esse* III. *Non. Jan.* 4. Att. 16. Et *Orat.* 13. *cum* dies meus *venerit*, pro die mortis.

Tempus, spatium temporis. *Act.* I. *in Verr.* 2. diem perexiguam *postulavi*. *Tusc.* III. 22. Dies pro-

procedens mitigat agritudinem. Ad Fam. I. 6. *ut infringatur inimicorum improbitas ... ipsa* die.

Pro eo quod in die fit. *Ad Fam.* I. 2. *Hic dies nobis honestissimus in senatu fuerat*, hoc est, quæ eo die in senatu acta sunt, nobis honestissima fuere. *Ad Att.* X. 8. *non tam diu illo dies Syllanus C. Mario fuisset*.

In diem vivere, habet fere semper aliquam incuriæ & negligentiæ significationem. *Orat.* II. 40. est simpliciter futuri curam non habere: *si barbarorum est*, in diem vivere, *nostra consilia sempiternum tempus spectare debent*. Tusc. V. 11. Academici eleganter dicuntur *in diem vivere*, quod ita ipse interpretatur Cicero: *quodcunque nostros animos probabilitate percussit, id dicimus*. Ei objectum erat, se in alio libro aliter sensisse; respondet, Academicos non curare, quid aliquando statuerint, aut olim sint statuturi.

In diem etiam aliter dicitur, & opponitur τῷ *statim*. Petit. c. 12. *Si promittas, & incertum est*, in diem (scilicet promitte) *sin autem id neges, & certo abalienes*; statim.

Phil. II. 33. *alio die*. Est formula, qua obnunciatio fiebat in comitiis.

Phil. III. 8. *in ante* diem IV. *Kal. Dec.* Confer *Catil.* I. 3. *&c.* Idem est, ac si diceretur in diem IV. ante Kalendas Dec.

DIPLOMA. *Ad Fam.* VI. 12. *ad Att.* X. 17. *Pis.* 37. Ita dicebant literas publicas, quæ profecturis dabantur, ut in oppidis per quæ iter esset, magistratus operam darent, ut celeriter equos & quæ ad iter sunt necessaria, reperirent.

DIRIBERE. Distribuere. *Fr. Corn.* I. *dum tabellæ* diribentur, *dum sitola defertur*. Pis. 40. *an ego expectem, dum de te LXXV. tabellæ* diribeantur, *de quo jampridem omnes mortales judicaverunt*.

DIRIBITOR. Distributor, genus operarum comitialium & judicialium, quæ tabellas distribuebant.

DISCESSIO. Genus sententiæ in senatu declarandæ, cum dictis sententiis ab iis, qui eo loco essent, ut sententiæ dicendæ jus haberent, si eam essent rogati, consules juberent reliquos senatores discedere ad eum locum, ubi esset alicujus sententiæ pronunciatæ auctor. *Ad Fam.* I. 4. *nemo est, qui nesciat, quo minus* discessio *fieret, per adversarios tuos esse factum*. Sext. 34. discessio *sine ulla varietate*. Phil. III. 9. *SCtum de supplicatione per* discessionem *fecit, cum id factum esset ante nunquam*. Vide *Gell.* III. 18.

DISSIPATUS. *Dissipata* dicuntur, quæ non sunt ad artis formam redacta. *Or.* II. 33. *jus civile, quod nunc fusum &* dissipatum *est, in certa genera cogere, & ad artis formam redigere*.

Opponuntur numerosis. *Or.* 71. *facilius est apta dissolvere, quam* dissipata *connectere*.

Brut. 59. de oratore: *in instruendo* dissipatus: qui inventa non ordine & apte disposuit.

DISSOLVERE. In re pecuniaria, solvere debita, variisque modis dicitur. *Verr.* III. 75. 77. dissolvere *alicui pecuniam*. Planc. 28. dissolvere *nomen*, id est, *pecuniam*. Verr. V. 13. *damna que ætatis fructu* dissoluta *& compensata* sunt.

Sed dicuntur etiam, qui dissolvunt pecuniam & nomen, *dissolvi*. Catil. II. 8. dissolvi *nullo modo possunt*.

Depacisci, imprimis in re pecuniaria. *Rosc. Com.* 18. dissolvere *pro sua parte*.

Hinc etiam ad alia transfertur. Sic *ad Att.* XV. 11. dissolvere *vota*.

Refellere. *Or.* II. 38. *dialectici multa inveniunt*, (intellige, sophismata) *qua ipsi non possunt* dissolvere. *Tusc.* III. 30. *utrumque* dissolvitur. *Rosc. Am.* 29. dissoluta est *criminatio*. Div. II. 15. *hoc erat, quod ego non rebar posse* dissolvi. *At quam festive* dissolvitur.

Tollere. *Cæcin.* 14. *periculosum est*, dissolvi *hoc interdictum*.

DISSOLUTUS. Nimis negligens: opponitur severo & justo. *Catil.* I. 2. dissolutus *in reip. periculis*. Verr. V. 3. *maluisse Domitium crudelem in animadvertendo, quam in prætermittendo* dissolutum *videri*. Ibid. III. 57. *judicium* dissolutum *ac perditum*.

Opponitur *numeroso*. Orat. 57. *Poema nimis est vinctum, ut de industria factum appareat: alterum* (sermo vulgi) *nimis* dissolutum, *ut pervagatum ac vulgare videatur*.

Item *apto*. Off. I. 35. *nec histrionibus concedendum, ut iis hæc apta sint, nobis* dissoluta.

In re familiari *attento* opponitur. *Quint.* 11. *quis tam* dissolutus *in re familiari fuisset, quis tam negligens*. Ibid. 12. *quis tam perditus ac profusus nepos sic* dissolutus *fuisset*.

Dissolutum etiam dicitur, quod non est ad artis formam redactum. *Or.* I. 42. *adhibita est ars ... quæ rem* dissolutam *divulsamque conglutinaret, &c.*

DIVINE. De divinatione rerum futurarum, cui eventus respondet. *Div.* I. 55. *Multa* divine *præsensa & prædicta reperiri*. Ad Att. X. *nunquam de rep. nisi* divine *cogitavi*, hoc est, quæcunque prædixi in rep. eventura, evenerunt.

DIVINITAS. Natura divina, Deus. *Div.* II. 11. *Quod animus arriperet aut exciperet extrinsecus ex* divinitate, *unde omnes animos haustos haberemus*.

Divinatio. *Div.* II. 38. *extr.* de populis barbaris, a quibus divinatio inventa putabatur: *placet igitur humanitatis expertes* divinitatis *auctores habere*.

DIVINITUS. De divinationibus, cui eventus consentit. *Orat.* I. 6. *multa* divinitus *a tribus illis consularibus deplorata narrabas, &c.*

Verr. III. 76. divinitus *in fraudem incidere*, hoc est, pœna quadam a Deo immissa.

DIVINUS. Qui præclare aliquid facit. *Q. Fr.* II. 8. *Senatus frequens* divinus *fuit in supplicatione deneganda*.

Vates. *Div.* II. 3. *qui* divini *habentur*. Confer *ad Att.* X. 4.

Res divina, pro sacrificio; *Div.* II. 10. *nihil levari re* divina *potest*. Ibid. *omnia leviora fore*, rebus divinis *procuratis*.

Fin. II. 12. *Scientia* divinarum *& humanarum rerum*, est definitio sapientiæ, sive philosophiæ, in qua *res divinæ* sunt physica, quæ & theologiam naturalem, quam vocant, ex veteri partitio-

tione, complectitur. *Res humanæ* autem dialectica & doctrina de moribus dicuntur. *Orat.* 34. manifeste *divina* dicuntur pro *physicis*.

Porro *res divinæ & humanæ* sic accipi debent aliquando; ac si dicas, *quidquid omnino est*. Sic *amicitia* Læl. 6. *est omnium* divinarum humanarumque rerum *confeusio cum benevolentia & caritate*; quod quale sit, explicat ipse c. 17. init. *His igitur finibus utendum arbitror, ut cum emendati mores amicorum sint, tum sit inter eos* omnium rerum, consiliorum, voluntatum *sine ulla exceptione communitas*. Huc pertinet etiam illud, quod *cap.* 18. dicit, amicum oportere esse *consentientem, ut iisdem rebus moveatur*.

DIVISOR dicitur, cui mandata est in coloniarum deductione & ex lege Agraria agrorum inter colonos distributio. *Phil.* V. 7. XI. 6.

Divisores sunt etiam inter operas campestres in comitiis, per quas tabellæ tribubus distribuuntur, iidem, qui *diribitores*.

DUCERE. Dicitur absolute, pro, in carcerem, sive domesticum, sive publicum, ducere. *Agr.* II. 37. *ut mihi in carcere habitandum sit, si trib. pl.* duci *jussisset*. Flacc. 19. *quem judicatum* duxit *Hermippus*, hoc est, eum judicatum esset, eum solvere oportere, neque posset, ab Hermippo abductus est domum in carcerem. Sic *Verr.* II. 12. *Si non accipis, quod te debere dicis, accusat: si petit*, ducas. *C. Fuficium* duci *jussit petitorem, &c.* Ibid. 29. *quisquis erat eductus Senator Syracusanus ab Heraclio*, duci *jubebat. Itaque permulti* ducti sunt.

In rationibus pecuniariis *ducere* est de summa, quæ efficitur singulis nominibus colligendis. *Verr.* III. 49. *quoniam XC. millia medimnum* duximus, &c. *Ad Att.* VI. 2. *ut fœnus quaternis centesimis* ducant. Hinc ad alia transfertur; cujusmodi est hoc: *Quint.* 15. *officii & existimationis* rationem ducere, pro habere. Confer *Verr.* I. 48.

E.

EDICERE. Dicitur frequenter de magistratibus, cum aliquid aut scripto publice proposito, aut voce, jubent aut constituunt, pronunciant, in eo genere, in quo potestatem habent. *Ad Q. Fr.* I. 1. 9. *prætorem* edicere, *ut fiat aliquid, &c.* Ad. Att. XI. 7. *Antonius* edixit, *ita ut me & Lælium exciperet*. Vat. 14. edixeritne *prætor* ... *ut adesses die tricesimo*. Fam. XI. 6. *cum tribuni pl.* edixissent, *adesset senatus a. d.* XIII. *Kalend. Jan.* Verr. I. 54. *nondum proscripta neque* edicta *die*.

Hinc dicitur pro *constituere* & publicare, sive publice proponere. *Verr.* III. 7. Censores dicuntur *legem*, scilicet, vectigalium locandorum, *edicere*, hoc est, publice proponere, ut cognosci conditiones locationis possint. *Offic.* III. 20. *Marius a subselliis in rostra recta, idque, quod communiter compositum erat, solus* edixit.

Est etiam interdum pro simplici *dicere, pronunciare, profiteri, narrare*. Or. 39. *Nullus fere in Demosthene locus sine conformatione sententiæ* dicitur. *Amicit.* 16. *Si prius* edixero, *quid maxime Scipio is solitus reprehendere*.

EDITITIUS. *Planc.* 15. edititii *judices*. Confer. *Muren.* 23. Sunt, qui ab accusatore eduntur, non a prætore ducuntur forte.

EDO, *Edere*. In rebus forensibus multipliciter dicitur. *Planc.* 15. *tribus* edere, dicitur accusator, cum ex lege de sodalitiis, quas tribus judices esse velit apud prætorem profitetur; unde *judices edititii*. Quint. 21. Judicium *id, quod* edat, *accipere*, id est, quodcunque genus actionis intendat, se paratum esse descendere cum eo in certamen: id dicitur *edere judicium*, quia apud prætorem pronunciat, quod genus actionis intendere, & quod judicium sibi dari velit petitor. *Ibid.* 20. *judicium acciperet, in ea ipsa verba, quæ Nævius edebat*. *Verr.* III. 29. *quantum* edidisset *sibi deberi*, hoc est, professus esset. Sic *testes edi* dicuntur sæpissime, cum accusator eorum nomina profitetur apud prætorem. *Verr.* II. 42. *Postulatos* edere, dicuntur provinciales, cum ea ad Consules deferunt. Item *in postulatis* edere *aliquid*. Quint. 24. *Socium in his bonis tibi* edidisti *Quintium*, id est, professus es.

EJURARE. *Iniquum ejurare* est, rejicere aliquem, quia iniquum nobis putamus: e foro petita ratio. *Verr.* III. 60. *Negotiatores putant esse turpe, id forum sibi* iniquum ejurare, *ubi negotientur: prætor provinciam suam totam sibi* iniquam ejurat. *Phil.* XII. 7. *Sic me iniquum* ejurabant: *de me querebantur*.

Bonam copiam *ejurare*. *Ad Fam.* IX. 16. *es autem quod mihi* bonam copiam ejures, *nihil est*. Est autem formula e foro, qua significatur, aliquem jurasse, creditoribus se satisfacere non posse. Quod cum factum esset, persona debitoris pignori capiebatur, & creditori addicebatur.

EMANCIPARE parentes dicuntur liberos, cum eos e patria potestate emittunt, ut, aut sui juris sint, aut ab alio adoptentur, in cujus patria potestate sint. *Dom.* 14. *adoptatum* emancipari *statim, ne sit ejus filius, qui adoptavit*. Fin. I. 7. *filium in adoptionem D. Silano* emancipaverat.

Hinc *emancipari alicui* eleganter dicitur, quod est alteri in potestatem traditum, addictum, nostraque voluntate obnoxium. Senect. 11. *Si senectus nemini* emancipata *est*. Phil. II. 25. *tum iste venditum atque* emancipatum *tribunatum consiliis vestris opposuit*.

EVOCATI. Sunt milites, qui stipendia legitima fecere, sed precibus commoti castra alicujus sequuntur. *Ad Fam.* III. 6. *præfectus* evocatorum.

EXARARE. Proprie est, arando eruere. *Div.* II. 23. exaratum *esse, Deum dicam an hominem?* Leg. II. 23. *sepulcra* exarata *sunt*. Unde deinde *exarari* dicitur, quod agro colendo quæstus in frugibus capimus. *Verr.* V. 38. *tantum labore suo frumenti* exarabant.

De scribentibus cum dicitur, extemporalem scriptionem & subitam significat. *Ad Att.* XIV. 22. *statim hoc vesperi quid* exaravi. *Ibid.* XVI. 6. *statim novum proœmium* exaravi, &c. Confer ad Fam. XII. 20. IX. 26. &c.

EXCI-

FIDU-

FIDUCIA. Hypotheca, pignus. *Flacc.* 21. fiducia *accepta*. Ibid. fiducia *commissa*.

Genus judicii, in quo judicatur ex æquo & bono hac formula adjecta: ut inter bonos bene agier oportet. *Off.* III. 15. *ad Fam.* VII. 12.

Fiducia est etiam in hereditatibus & emptionibus. Nempe cum aliquis heres fit, hac conditione, ut accepta hereditate, eam reddat alteri, quem heredem scribere per leges non licebat, tanquam filiæ, quæ ex lege Voconia heres esse non poterat. Item, cum alicui venditur aliquid venditione imaginaria, ut rem venditam statim reddat; quod fiebat in hereditate a sacris liberanda, *&c. Cæcin.* 3. *qui per tutelam, aut societatem, aut rem mandatam, aut* fiduciæ rationem *fraudavit aliquem*. Rosc. Com. 6. *Si qua sunt privata judicia summæ existimationis & pene dicam capitis, tria hæc sunt*, fiduciæ, *tutelæ, societatis*. Confer *Nat. D.* III. 30. *Offic.* III. 17.

FINITOR. Agrimensor, qui agros in coloniis deducendis metitur & definit. *Agr.* II. 13. finitorem *mittant*; *ratum sit, quod finitor uni illi, a quo missus erit, renunciaverit*. Confer *cap.* 17. 20.

FISSUS. *Div.* II. 13. Fissum *familiare & vitale*. Ibid. I. 10. fissum *in extis*. Nat. D. III. 6. Fissum *jecoris*. Div. II. 12. *quod* fissum *periculum, quod commodum aliquod ostenderet*. Fuit autem *fissum* linea imaginaria, exta bipartito dividens, ut altera pars ad hostes, altera ad sacrificantem ejusque amicos pertineret, unde *familiare fissum, pars familiaris extorum* dicitur.

FLAMEN. Genus sacerdotum. Erant Romæ flamines tres, Dialis, Martialis & Quirinalis; additus deinde quartus, Julius. Tres superiores erant in collegio Pontificum.

Mil. 10. *flaminem* prodere, *id est*, creare. Est enim hoc proprium in ea re verbum.

FLAMINIUM. Sacerdotium flaminis. *Phil.* XIII. 19. flaminium *Cæsaris*.

FORMA. Dialecticis est species generi subjecta. *Top.* 7. *In divisione* formæ *sunt, quas Græci* εἴδη *vocant, nostri species, &c.* V. 4. formæ *disciplinæ triplex*.

Delineatio ædificii & cujuscumque rei. *Ad Fam.* II. 8. *ut cum* formam *reip. viderim, quale ædificium futurum sit, &c.* Confer *Or.* I. 3. *ad Fam.* III. 11. *quod ad me quasi* formam *communium temporum & totius reip. misisti expressam*.

In rhetoricis *forma* dicitur, ut *figura*, primo de tribus generibus dicendi: χαρακτὴρ, ἰδέα. *Or.* II. 23. *Or.* 11. & de Schematibus. *Brut.* 17. *sententiarum & orationis* forma.

Ratio, constitutio. *Tusc.* II. 15. *qui Græcia* formam *rerumpublicarum dederunt*. *Phil.* V. 5. forma *judicii*.

Species rei in animo expressa & comprehensa. *Or.* 3. *Habuit profecto comprehensam animo quandam* formam *eloquentiæ .... eos, quibus aliquid aut plura deerant, in eam* formam *non poterat includere*.

Externus apparatus, insignia. *Agr.* II. 13. formam *adhuc haberis & speciem ipsam tyrannorum*.

Nat. D. II. 40. formæ *igneæ*, sunt sidera.

FORMULA. Forma. *Acad.* I. 4. Formula *disciplinæ*.

Generale pronunciatum, ex quo de singulis rebus judicari possit. *Off.* III. 4. formula *quædam constituenda est, &c.*

In jure civili formula est certus verborum modus. Formulæ sunt, *primo eæ*, in quas judicium datur. *secundo* JCtorum, quibus agitur in aliquem, quibus testamenta, sponsiones, stipulationes & reliqui hujusmodi actus juris fiunt, quibus cavent alicui: (*vide* Cautio, &c.) & ipsæ sunt verborum certæ conceptiones & formæ; unde etiam nomen duxerunt. *Mur.* 13. Formulæ *vestræ atque actiones, &c.*

FORNIX. Præter vulgarem illam significationem, significat arcum triumphalem aut honoris causa etiam non triumphanti constitutum *Act.* I. *Verr.* 7. *fornix Fabianus*. Verr. II. 63. *hujus* fornix *in foro Syracusis est, in quo nudus filius stat, ipse autem ex equo nudatam ab se provinciam prospicit*; quem locum egregie illustrant nummi, qui fornices exhibent statuis impositis ornatos.

FORUM. Or. I. 36. *Ego istos non modo oratoris nomine, sed ne foro quidem dignos putarim*; qui causas in foro agunt, cum juris civilis imperiti sint.

Ad Fam. XIII. 10. *in* forum *venire*. Ibid. V. 8. forum *attingere*. De iis dicitur, qui puram togam, *hoc est*, virilem in foro acceperunt a prætore, atque deinde in judiciis versari & causas agere possunt.

Quia in foro tabernæ argentariorum sunt, ibique pecuniæ perscriptionibus, transcriptionibusque, &c. tractantur, propterea sæpe in re pecuniaria fori mentio. *Manil.* 7. *ratio pecuniarum, quæ in* foro *versatur*. Flacc. 29. *in* foro *versari*, dicuntur negotiatores. *Agr.* I. 8. *fidem de* foro *sustulistis*.

Foro cedere, Gallice *faire banqueroute*. Rabir. Post. 15. *Postumum non haberemus in* foro.

Fora dicuntur conventus provinciales, *hoc est*, non modo civitates in quibus aguntur, sed ipsi etiam dies conventuum. *Verr.* III. 15. *extra* forum *suum vadimonium promittere*. Ibid. II. 15. *civitates, quæ in id* forum *convenirent*. Ad Fam. III. 6. ad Att. V. 21. forum *agere*.

FREQUENTARE. Frequentes convocare, cogere, *Catil.* IV. 7. *quos eum casu hic dies ad ærarium* frequentasset.

Crebro, copiose usurpare. *Or.* 25. *acervatim multa* frequentare.

Replere. *Or.* III. 51. Frequentare *orationem luminibus & sententiarum & verborum*.

G.

GENS. Quid Romæ fuerit, intelligitur ex hoc loco: *Or.* I. 39. *Cum Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudii patricii ejusdem nominis hereditatem gente ad se rediisse dicerent: nonne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis ac gentilitatis jure dicendum?* Scilicet, *gens* est communis diversis stirpibus, sive familiis. Sic *gens* Claudia compre-

prehendit diversas familias patricias & plebejas, Appios, Marcellos, &c. *Stirps* autem, sive *familia* ast pars gentis. Cæterum *gens* & *familia* sæpe permutantur.

Ad Fam. IX. 21. *Patritii minorum* gentium, *hoc est*, earum, quas Tarquinius Priscus in senatum legit. *majores* autem gentes sunt, quæ a Romulo lectæ fuot. *Liv.* I. 35. Hinc ad alia transfertur loquendi ratio, ut minorum gentium dicantur *inferiores*. Acad. IV. 41. *Cleanthes quasi* minorum gentium *Stoicus*. *Tusc.* I. 13. *Dii* majorum gentium.

GENTILIS. *Top.* 6. Gentiles *sunt*, *qui eodem inter se sunt nomine*, *ab ingenuis oriundi*, *quorum majorum nemo servitutem servivit*, *qui capite non sunt deminuti*. Sic *Brut.* 28. *M. Pennus Bruti gentilis* dicitur, quia uterque e Juniis.

Tusc. I. 16. Ciceronis *gentilis* dicitur *Servius Tullius*, ob commune Tullii nomen.

GRASSATOR. *Fat.* 15. Genus latronum, quod in urbe vicos obsidet, & obvios injuriæ opportunos verberat, spoliat, & morte territat.

GUMIA. *Fin.* II. 8. E Lucilio, vox antiqua, quæ helluonem & gulæ mancipium significat.

GYRUS. *Offic.* I. 26. *Homines secundis rebus effrenatos & sibi præfidentes tanquam in gyrum rationis & doctrinæ duci oportere*. Or. III. 19. *Oratorem in exiguum* gyrum *compellitis*, hoc est, ad ejus artem pauca refertis. Ducta est metaphora ab equis, qui a domitoribus in gyrum aguntur crebro, ut mansuetiores & faciliores fiant.

H.

HASTA. Tropice, auctio publica, quia hasta signum auctionis publicæ.

HASTATUS. Est genus militum, qood in acie prima constituebatur, ut in media principes, in ultima Triarii. *Div.* I. 35. *signifer primi* hastati, *hoc est*, primæ centuriæ hastatorum.

HERCISCERE. Or. I. 56. *Qui quibus verbis* herciscí *oporteat nesciat*, *idem* herciscundæ familiæ *causam agere non potest*. Cæcin. 7. *Æbutius nomine heredis arbitrum* familiæ herciscundæ *postulavit*, hoc est, ad divisionem provocavit, ut hodie loquuntur. *Hercisci est dividi*.

HONOR. In plurali de magistratibus dicitur. *Vide ad Fam.* X. 9. 10. *&c.* De magistratu autem in singulari. Sic *Syll* I. 18. *honor* de consulatu. Confer *Mur.* 14. *Inv.* I. 54. *Flacc.* 1. honoris *fastius L. Flacci adjutorem futurum*.

Præmium, donum & quicquid honoris causa datur, aut datum honori est. Sic de hereditate. *Quint.* 4. *ut ad quem maximus mœror morte sua perveniret*, *ad eum maximus etiam* honos, &c.

HONORARIUS. Arbitri epitheton, quod honoris causa ad aliquem arbitrium defertur. *Tusc.* V. 41. *quorum controversias solebat tanquam* honorarius arbiter *judicare Carneades*. Rosc. Com. 5. honoraria *arbitria*. Cæcin. 2. honoraria *opera amici* (scilicet arbitri.)

Honorarium est, quod non debemus, sed nostra sponte facimus libere, honoris causa. *Opt. gen. Or.* 1. *docere debitum est*, *delectare* honorarium, *permovere necessarium*. Sic *Pis.* 35. honorarium *frumentum*, est frumentum in cellam.

HUMANITAS. Natura ipsa humana. *Rosc. Am.* 22. *magna est vis* humanitatis. *Or.* I. 12. *omnem vim* humanitatis *tenere*, *causasque eas*, *quibus mentes aut incitantur*, *aut reflectuntur*.

Hinc etiam *humanitas* dicitur de omnibus rebus, quæ hominibus sunt attributæ natura, de ingenio, de propensionibus, sensibus, & omnibus, quæ in homines, qua homines sunt, cadunt. Itaque 1. dicitur de desiderio & amore nostrorum. *Ad Att.* IV 15. *humanitatem tuam amoremque in tuos reditus celeritas declarabit*. 2. De studio valetudinis. *Ad Fam.* XVI. 11. *fac*, *quod* humanitatis *tuæ est*, *ut nullam aliam rem cures*, *nisi ut valeas*. 3. De sensu illo doloris, lætitiæ, &c. in rebus lætis & tristibus. *Rosc. Am.* 53. *sensum* humanitatis *amittimus*. Amic. 13. humanitas *ex anima extirpata*. Tusc. IV. 14. *habet* humanitatis *speciem misericordia*, *metus*. Or. III. 40. humanitatis *mollitudo*. Ad Att. XIII. 2. humanitatem *omnem exuere*. Rosc. Am. 16. *natura tibi dedit*, *ut* humanitatis *non parum haberes*. 4. De studio exhilarandi se, ubi in otio sis, aut locus patitur. *Or.* I. 8. *quid in otio tam* humanitatis *proprium*, *quam facetus sermo*?

Et quia literarum solus homo capax est, humanam naturam, *hoc est*, ingenium, mentem, moresque literæ expoliunt, ut tanquam magis homines simus, & eo latius a brutis sejungamur, unde *Fin.* V. 19. animi cultus *humanitatis cibus* appellatur: homo natura ducitur sciendi cupiditate, eumque adeo vel maxime decent, propterea studia humanitatis dicuntur. *Or.* I. 16. *omnes* humanitatis *partes*. Ibid. 9. *omne genus* humanitatis. *Ibid.* II. 17. *politior* humanitas. *Ibid.* 10. *inops* humanitatis.

Sed quemadmodum homini proprium est scire, ita etiam ei quædam officia propria sunt, quæ adeo præstare aliis debet, & quia ipse homo est, & quia hi, quibus præstat ea, homines sunt, adeoque naturæ quodam vinculo cum eo juncti. In quo observandum est, Latinos trea habere gradus in iis rebus, quas aliis debemus, ut sunt tres gradus conjunctionis inter homines. Primus gradus est ipsius naturalis conjunctionis, quæ omnes homines amplectitur; huic est proprium vocabulum *humanitatis*. Alter gradus est ejus conjunctionis arbitrariæ, quæ est inter cives, socios, verbo, æquales; huic respondet *officium*. Tertius gradus, est inter magistratus & cives, parentes & liberos, conjuges, fratres, benefactores & eos qui beneficia accepere, &c. huic proprium est *pietatis* vocabulum.

Itaque sæpe hæc verba, ut diversa junguntur, sed permutantur tamen etiam interdum. *Pietatis & officii* verbum interdum uno *necessitudinis* continentur, verbi causa, *ad Fam.* X. 34. humanitatis *& necessitudinis causa eorum salutis rationem habuimus*. Ibid. XI. 28. *ab officio aut ab* humanitate *desciscere*. Confer *Verr.* II. 47. *Off.* III. 10. Itaque *humanitas* significat multa, ut facilitatem, æquitatem animi in ferendis malis,

lis, misericordiam, æquitatem erga alios, mansuetudinem, placabilitatem, &c. *ad Fam.* XI. 22. *ut vel* humanitatis *tuæ*, *vel mea causa eum conservatum velis*. Ad Q. Fr. I. 19. humanitatis *est alterum consulere commodis*. Ad Att. XV. 1. humanitas *edictorum*. Ad Att. XV. 16. humanitatis *tuæ est ignoscere*. Off. III. 6. *in figura hominis feritas & immanitas belluæ a communi tanquam* humanitate *corporis segreganda est*. Arch. 2. *humanitas* opponitur *acerbitati*. Catil. IV. 6. humanitas *& misericordia*. Quint. 16. humanitas *communis*. Or. II. 56. humanitatis *est responsio*. Verr. II. 40. humanitatis *rationem habere*. Ad Fam. V. 21. *tibi cum summam* humanitatem, *tum etiam literas profuisse*, scilicet, ut ferres injurias. *Ad Fam.* XI. 27. humanitas *tua*, *qui amicum etiam mortuum diligis*. Amic. 2. *nec fuisse id* (scilicet, moderate ferre mortem amici) humanitatis *tuæ*. *Mil.* 13. *crudelius punitus est*, *quam erat* humanitatis *meæ postulare*. Sen. 1. humanitatem (æquitatem in rebus humanis ferendis) *& prudentiam Athenis deportasse*. Off. III. 23. *utilitate magis dirigi officium*, *quam* humanitate. *Phil.* II. 4. *humanitatis expers*, qui literas sibi ab amico scriptas, rupta amicitia, profert.

Cultus humanus, vitæ ratio homine digna. *Sext.* 42. *vita* humanitate *perpolita*. Or. III. 15. *ut puerorum mentes ad* humanitatem *& virtutem fingerentur*. Div. II. 38. *barbari* humanitatis *expertes*.

Quia denique homini proprium est ridere, lætari rebus lætis, jocari, *Or.* I. 8. propterea *humanitas* est etiam pro urbanitate, lepore. *Ad Att.* I. 13. *sale* humanitatis *sparsa*. Ad Fam. XI. 27. *lepos*, humanitas, *literæ*. Rosc. Am. 41. *literis eorum & urbanitate ducitur* ..... *horum literas adamarit aut* humanitatem. *Verr.* III. 4. *at sermone*, *at literis*, *aut* humanitate *ejus delectamini*. Or. II. 67. *Socratem in hac ironia dissimulantiaque longe lepore &* humanitate *omnibus præstitisse opinor*.

HUMANUS. Homo. *Ad Att.* XIII. 21. *possum falli*, *ut* humanus.

Ab homine expectandus, hominibus usitatus & naturalis. *Verr.* III. 97. humana *& usitata ratio*. Tusc. III. 6. Humanum *id quidem*, *non enim e silice nati sumus*. Or. 62. *oratio composita aufert* humanum *sensum auctoris*, hoc est, facit ut non possit cum animi commotione, quæ hominibus solemnis est in his rebus, dicere.

Doctus. *Orat.* II. 1. humanissimus *homo*.

Homine dignus. *Orat.* I. 8. humanus *cultus*. Arch. 7. *animi adversio* humanissima. *Acad.* IV. 41. humanissima *completur animus voluptate*.

Æquus, moderatus. *Ad Fam.* X. 24. *moderatissimi atque* humanissimi *sensus fuit*.

Urbanus, lepidus. *Fin.* II. 31. *homo bellus &* humanus.

Acutus sive etiam curiosus, quia hominibus hoc innatum est, ut velint scire, imprimis ea, quæ occultantur. *Verr.* V. 28. *Syracusani homines periti &* humani, *qui non modo ea*, *quæ perspicua essent*, *videre*, *verum etiam occulta suspicari possent*; *habebant rationem quotidie piratarum*, *qui securi ferirentur*, *quam multos esse oporteret*, *conjiciebant*.

Humana, & res humanæ dicuntur quæ hominibus propria sunt, iis accidere possunt, divitiæ, honores, morbi, pericula, paupertas, mors, &c. *Offic.* I. 4. humanarum rerum *contemptio*.

I. J.

IMAGO. Opponitur rei ipsi, ut nomen. *Rab. P.* 15. *umbra &* imago *equitis R.*

De echo. *Tusc.* III. 2. imago *vocis*.

Εἴδωλα Epicuri. *Div.* II. 67. *Nat. D.* I. 12. *Fin.* I. 6. *Fam.* XV. 16.

Verr. V. 14. jus imaginis *ad memoriam posteritatemque prodendæ*. Hoc jus dabat ædilitas curulis & cæteri magistratus majores. Itaque imagines sunt signa nobilitatis. Nobiles enim sunt quorum majores magistratus majores gessere. *Agr.* II. 1. Imagines *familiæ suæ*. Planc. 7. *qui* imaginibus *ducuntur*. Sext. 8. imaginis *ornandæ causa*.

IMPERATOR. Est honoris nomen, quod aut a militibus, re prospere gesta, ducibus tribuitur, *Ad Fam.* II. 10. aut a senatu, *Phil.* XIV. 4. 5. certo hostium numero occiso.

IMPERIUM. *Manil.* 4. *de* imperio *dimicare*. Dicitur cum bellum est non de aliqua regionis parte, sed uter alteri serviat.

Imperii, quod magistratuum est, duas formas facio, alteram *civilis & quasi togati*, quod est magistratuum urbanorum, & omnium provincialium, & alio nomine *potestas* dicitur, habetque prehensionem, animadversionem, coercitionem, in provincia etiam jus securium, sive ut sub Cæsaribus appellatum est, gladii, atque alia multa, quæ ratio magistratus postulat, unde dicuntur hi magistratus esse *in imperio*.

Alterum genus est *militare*, quod habent magistratus provinciales, quibus potestas belli alicujus gerendi mandata est, aut alii quibus extra ordinem belli administratio mandatur. Hoc imperium, qui habent, dicuntur esse *cum imperio*; ad Fam. I. 1. hujusmodi est *Verr.* III. 91. *infinitum* imperium *Antonii*; & *imperium* Lentuli *ad Fam.* I. 7. &c. unde interdum *imperia* & *magistratus* opponuntur.

IMPETRIRE. Div. I. 16. *avibus magna res* impetriri *solebant*. Ibid. II. 15. *qui evenit*, *ut aut* impetrire *velis*, *convenientem hostiam rebus suis ducat*? Est autem *impetrire*, auspiciis, extis, &c. consulere Deos, an, quod in manibus habemus, felicem successum sit habiturum necne; unde quod aves admittunt, exta felicia fundent, id *impetritum* dicitur.

INDEX. *Indicis* verbum Ciceronis temporibus convicium & nomen hominis perditi fuit & nocentis, ut, inprimis sub Imperatoribus, nomen *delatoris* & *cognitoris*. Scilicet, quemadmodum quidam delatoribus & cognitoribus, quadruplatoribus utebantur, ut aliis calumniis litium

tium molestiam crearent, sic homines seditiosi conducebant egentes & impudentes perditosque, ut per eos bonos cives vexarent, cum eos in concionibus producerent, ut ab se interrogati conficta crimine & invidiosa proferrent, quibus populum in eos concitarent, aot in senatu, ut hujusmodi res ederent. *Vide* Vatin. 10. 11. Flacc. 38. Sext. 63. ad Q. Fr. II. 3.

INDICIUM. Quod indices ediderunt. *Syll.* 13. *Vatin.* 11. *Rosc. Am.* 37.

Delatio nominis, partes accusatoris. *In Cæcil.* 11. *si tibi* indicium *postulas dari*.

INDICARE. Pretium dicere, *Off.* III. 15. *ut sibi fundus, cujus emptor erat, semel* indicaretur.

INDUCERE. Afferre. *Inv.* I. 36. inducere *approbationem*. Ad Fam. XI. 22. *causam* inducere.

Commemorare. *Dom.* 34. *ad Att.* XIII. 19. *sermonem alterius* inducere.

Referre in rationem. *Ad Fam.* III. 10. *rationes, in quibus, quantum legatis datum*, induxit. Confer *Verr.* I. 41.

Delere. *Dom.* 4. Inducere *Senatus-consultum*, ad Att. XIII. 14. inducere *nomina*.

INGENUITAS. Est eorum, qui liberis parentibus nati sunt, quorumque nemo justam servitutem servivit. *Verr.* I. 58. ingenuitatis *jus*.

INHUMANUS. *Off.* III. 11. inhumanum *est, usu urbis prohibere peregrinos*. Amic. 14. *non* inhumana *est virtus*, scilicet, quia populis universis consulit.

Rusticus. *Off.* I. 36. *agrestis & inhumana negligentia*.

Sordidus, qui utilitatem honesto præfert. Amic. 13.

Stupidus, Indoctus. *Or.* 51. *aures* inhumanæ. *Red.* II. 6. inhumanum *negotium*. Sævus. *Verr.* III. 2.

Inurbanus. *Quint.* 3. *neque* inhumanus *præco est existimatus*.

Off. I. 40. *inhumanus* dicitur, qui in convivio meditatur attentius, quod alienum est ab homine, in convivio non hilarem esse, loqui, &c.

INITIA *naturæ*. Fin. II. 12. III. 6. De iis rebus, quæ nobis primæ a natura quasi commendari videntur, quod eas nostra sponte appetimus, & eorum causa alias consectamur.

Acad. IV. 36. initia *mathematicorum, quibus non concessis digitum progredi non possunt*: hoc est, prima illa quæ ut perspicua & certa ponuntur e mathematicis.

Mysteria. *Leg.* II. 14. *nihil melius illis mysteriis, quibus ex agresti immanique vita exculti ad humanitatem mitigatique sumus*: initiaque ut *appellantur, ita revera principia vitæ cognovimus*.

INOFFICIOSUS. *Verr.* I. 42. inofficiosum *testamentum*; quo prætermittuntur liberi, conjuges, proximi, quibus officii nostri est consulere.

INTERCALARIS. Intercalatus. *Quint.* 25. *ante* V. *Kalendas* intercalares. Intellige de mense intercalato ex instituto Numæ. Annus Numæ erat 355. dierum, ex quo instituto quia octo annorum spatio 90. dies aberrabat annus a cursu solis, hos 90. dies in quatuor menses intercalares sive Merkedonios descripsit Numa, duos binum, duos ternum & viginti dierum, & post biennium unumquodque, unum ex his, & quidem alternis, modo parem, modo imparem, interposuit. Eos menses a Græcis inventos adhibuerat. Quia autem Græci tantum 354. dierum faciebant annum, post tertiam octaeterida, *id est*, post vicesimum quartum annum, dies erant 24. superflui Numæ, illi scilicet, quos singulis annis, in honorem imparis numeri, adjecerat. Itaque tertia octaeteride non 90. ut in primis duabus octaeteridibus, sed 66. dies interposuit, quo facto solem & lunam ad easdem metas reduces habebet. Atque hic est cyclus Numæ 24. annorum, de quo est apud Livium I. 20.

Ad Fam. VI. 14. *Kalend.* intercalares *priores*. Hunc locum cape de mensibus intercalaribus Cæsaris. Is, quia anni ratio propter intercalandi licentiam, qua Pontifices usi erant, perturbata erat, & ipse fastos emendare instituerat, primo instituit annum 365. dierum; deinde ut ante in ordinem rediret annus, fecit annum, quem vocant confusionis. In eo erant tres menses intercalarii, primus is, qui ex instituto Numæ in illum annum incidebat, deinde duo Cæsaris integri interjecti inter Novembrem & Decembrem. Prioris Kalendæ dictæ sunt Intercalares priores, alterius posteriores.

INTERCESSOR. Qui se interponit: mediator, ut hodie dicunt. *Rosc. Am.* 38. *isto hortatore, auctore*, intercessore *legati ad Syllam non adierunt*.

Sponsor. *ad Fam.* VII. 27. *utinam semper tribunus esses*, intercessorem *non quæreres*. Ludit in ambiguitate verbi, quod & sponsorem significat, & tribunum intercedentem alicui rei, *hoc est*, vetantem.

INTERDICTUM. Decretum prætoris, certis formulis conceptum, quo aliquid jubet vel vetat. Inprimis in controversiis de possessionibus, cum eum qui ex aliquo loco dejectus est, restitui jubet, donec res judicio plane facta sit. Pro Cæcin. 3. 14. 31. *Orat.* I. 10. interdicto *secum contenderent*.

Dom. 26. interdictum *sceleris*, id est, scelestum. De lege, qua Ciceroni aqua & igni interdictum erat.

INTERREX. *Dom.* 14. est magistratus extraordinarius, qui comitiorum habendorum causa creatur, cum magistratus major nullus est, qui habere possit. Nomen retinuit in libera republ. quod olim acceperat, post mortem Romuli in interregno. *Liv.* I. 17. Interregem autem & patricium esse, & e patricio prodi oportebat. *Pro Dom. ibid.*

INTERROGARE. Flacc. 10. *bene testem* interrogavit. Scilicet moris erat, cum testis ab aliquo in judicio producebatur, ut & ipse qui eum produceret, de iis rebus, quas vellet testimonio ejus confirmari, eum interrogaret, & patronus ejus, contra quem producebatur, si forte responsiones elicere posset ejusmodi, qui-

bus se impediret ipse, quibusque testimonium ejus convinci posset falsitatis: in quo in primis ingenium & artificium patroni cernebatur. Atque hoc est, *bene interrogare*.

Compellare de crimine aliquo, quod est accusatoris. *Dom.* 29. *quis me* interrogavit *ullo lege? quis postulavit? quis diem dixit?*

INTERROGATIO. Est actoris, cum testem sive suum, sive adversarii interrogat, cujusmodi est oratio in Vatinium. *Ad Fam.* I. 9. *tota vero* interrogatio *mea nihil habuit, nisi reprehensionem Tribunatus ejus*. Ex interrogatione hac Vatinii intelligitur, etiam objecta esse testibus interrogando, quibus fides eorum infirmari posset.

INTUS. *Intus canere*; vide CANO.

IRROGARE. Est populum lege rogare, ut aliquid jubeat, quod ad alterius incommodum pertinet. *Dom.* 22. *multam* irrogare. *Sext.* 30. irrogare *privilegium*.

JUBEO. De populo proprie dicitur, eum legem accipit. *Ad Brut.* 4. *Senatus censuit, populus R.* jussit.

De prætore jus dicente, cum decernit. *Quint* 8. *quin ita satisdare juberetur*. *Ibid.* Jubet *P. Quintium sponsionem facere, & recusantes nostros advocatos acerrime submoveri*.

JUDICIUM. Rosc. Com. 4. *Judicium & arbitrium ut differant?* *Milon.* 1. judicium *novum*, hoc est, extraordinarium & nova lege constitutum, quale Milonis fuit. *Cluent.* 44. judicium *cum re conjunctum* hoc est, verum, *Rosc. Com.* 5. judicia *legitima*: legibus constituta. *Mur.* 2. judicium *Consulis designati*, est, quod intenditur Consuli designato. *in Cæcil.* 1. *Brut.* 33. *&c.* judicia *publica* sunt, in quibus causa publica agitur: *privata* contra, in quibus privatæ. Sed *Arch.* 2. judicium *publicum* dicitur, quod est de causa privata. Est enim illud judicium de jure civitatis, quod est privati juris: Sed ita dicitur, quia judicium illud Archiæ agebatur ex lege Plautia Papiria, quæ est juris publici. *Dom.* 31. judicia *Senatus*, sunt SCTA.

Judicio dicuntur etiam honores, præmia, quia scilicet dantur his, qui iis digni judicantur. *Orat.* 41. *cujus de meritis Senatus tanta fecisset*. Confer *Manil.* 15. *Planc.* 39. ubi de supplicatione dicitur. *Rosc. Am.* 37. *Age nunc ex Chrysogoni* judicio *Rosciorum factum consideremus*, hoc est, ex præmio, quod Rosciis Chrysogonus dedit.

Acumen in judicando & facultas. *Ad Pom.* VI. 18. *quicquid* judicii *habuerim de dicendo*. Ibid. *tantundem de mei* judicii *fama detrahatur*. Ibid. X. 25. *cum tantum suum consilium*, judiciumque *fit*.

Judicium dicitur etiam pro judicibus. *Verr.* II. 18. judicium *sortiri*.

JUS. Significat omnia ea, ex quibus, quid justum sit, quid faciendum, quid omittendum, intelligitur, tanquam leges, edicta prætorum, consuetudo, &c. Hujus juris plura genera sunt. Apud Ciceronem hæc observa:

Jus Civile. Vide *Civilis*. Sed aliter sumitur *jus civile* Flacc. 32. *quæro, sintne ista prædia censui censendo: habeant* jus civile. Nempe ita, ut significet conditionem qua gaudent prædia, quæ in censum deferri possunt.

Jus divinum, est 1. naturale. *Sext.* 42. *tum domicilia conjuncta, quas urbes dicimus, invento & divino & humano jure, mœnibus sepserunt*. Antea dixerat *naturale* & civile. *Har. R.* 16. *jus legatorum cum hominum præsidio munitum sit, tum etiam* divino *jure esse vallatum*. 2. Pontificium. *Har. R.* 7. extr. *domum publico omni præcipua, & humano &* divino *jure munitam*. Liberata erat Ciceronis domus a Pontificibus, adeoque *divino* jure, deinde a populo, lege, *cap.* 6. adeoque *humano* jure. Sed utrumque hoc jus publicum est.

Jus Gentium est naturale. *Offic.* III. 5, *neque hoc solum natura*, id est, jure gentium, *sed etiam legibus populorum, quibus in singulis civitatibus respublica continetur*. Confer *ibid.* cap. 17.

Jus Humanum. Cum opponitur *divino*, est modo positivum, quod vocant, omne, cum publicum tum privatum, modo ea tantum, quæ in rebus profanis versantur.

Jus Pontificium. Dom. 13. est de rebus Sacris, in quibus Pontifices cognitionem habent.

Jus Prædiatorium. Balb. 20. Jus illud, quod ad prædia publico obligata, & e lege prædiatoria vendenda pertinebat.

Jus Prætorium dicit 1. edicta Prætorum. *Off.* I. 10. *quæ quidem pleraque* jure prætorio *liberantur, nonnulla legibus*. Verr. I. 44. *postea quam* jus prætorium *constitutum est, semper hoc jure usi sumus*. 2. Totam jurisdictionem prætoriam. *Verr.* II. 12. *ejusdem modi totum* jus prætorium *fuit per triennium in Sicilia, Verre prætore*. Phil. II. 2. *quam injuriam iste intercessoris beneficio abstinuit*, non jure prætorio.

Jus Privatum, est *civile*, 1. stricte sic dictum, de quo vide Civilis. *In Cæcil.* 5. *Civibus cum sunt erepta pecuniæ, civili fere actione &* privato jure *repetuntur*. 2. Deinde pro conditione, quæ ex jure civili illo oritur. *Har. R.* 7. *domus est* jure privato, *scilicet*, quam tenemus hereditate, auctoritate, mancipio, nexu.

Jus Publicum, 1. opponitur *privato*, & cum sacrum, sive pontificum, tum profanum jus complectitur. *Dom.* 53. *Sed ut revertar ad* jus publicum *dedicandi*. Unde *domus* jure publico, dicitur *Har. Resp.* 7. quia & a populo lege centuriata, & decreto pontificum liberata erat. 3. Est vero etiam pro jure communi, *Div.* I. 5. quod ad omnes cives pertinet, adeoque etiam pro civili illo, quod alias privatum dicitur. *Dom.* 13. *nego potuisse* jure publico, *legibus iis, quibus hæc civitas utitur, &c.* Ibid. *versor in medio* jure publico. *Ibid.* 49. *nec de jure pontificio, sed de publico disputo*. Ad Fam. IV. 14. *si de* jure publico *armis disceptabitur*.

Jus urbanum. Act. I. Verr. 1. *prædo* juris urbani. Est civile privatum, ex quo jus dicit prætor urbanus.

JUS est etiam, quod legibus, edictis, consuetudini,

tudini, *hoc est*, superiori illi juri consentaneum est, quod nobis ex eo debetur, &c. Sic est in his: jus *dicere*. Verr. I. 40. Quint. 26. jus *suum obtinere*. Verr. I. 26. jus *suum emittere*. In Cæcil. 18. jus *eripere*. Quint. 28. *si intercessisset collega, remp. læsisset, sed jure læsisset*. Sext. 36.

Jus summum, Græce ἀκριβοδίκαιον, cum in eo, quod nobis debetur, aut deberi putamus, non ex æquo & bono, sed acerbe animus, nihil remittentes de jure nostro, ex quo summæ sæpe injuriæ existunt. *Quint*. 11. *aut intra parietes, aut summo jure experiri*. Cæcin 23. *si verbis & literis, ut dicitur, & summo jure contendere, &c.* Confer *ibid*. 4. Ad Att. XVI. 15. Quint. 15. jus extremum.

JUS aliquando est Conditio quæ ex jure oritur. *Arch*. 4. *quæ civitas cum esset æquissimo jure ac fœdere*.

Hoc significat etiam in illa forma: *optimo jure*. Pro quo etiam dicitur *optima lege, optima conditione*. Nempe eam conditionem; quæ plenissimum jus alicujus rei affert: quæ ut hodie dicunt, cum omnibus privilegiis & prærogativis conjuncta est. *Quint*. 22. *par jus*. *Har. R*. 7. *domus* jure optimo. *Agr*. III. 2. *prædia* jure optimo. *Verr*. III. 91. *quæ est ista conditio Siciliæ? cur, quæ* optimo jure, *propter antiquitatem, fidelitatem, esse debet*, &c. Phil. V. 16. *demus imperium Cæsari: sic pro prætore eo jure, quo qui* optimo.

Potestas in rem aliquam sive justa, sive injusta. *Verr*. I. 7. *quod eos in judicando nimium sui juris sententiæque cognosceret*. Phil. IV. 4. *omnes sub* jure *& imperio consulis debent esse provinciæ*. Unde *suo jure* facere aliquid dicuntur, qui libere, pro arbitrio, nemine impediente, faciunt. *Fin*. V. 25. *Marcell*. 22. *Verr*. II. 14. *ad Fam*. XIII. 77.

Locus ubi jus dicitur. *Quint*. 19. *in jus vocas: sequitur*. Cæcin. 19. *quando te in jure conspicio*. Confer *Quint*. 25. *Verr*. II. 77. IV. 65. *Red*. II. 9.

Æquum. *Phil*. II. 29. jus *postulabas*. *Quid ad rem? plus ille poterat*.

JUSTITIUM. Est, cum jurisdictio & judicia publica non exercentur: id fit edicto Coss. *Phil*. V. 12. justitium *edici*.

JUSTUS. Satis magnus. Sufficiens. *Ad Att*. V. 2. justa *itinera*. Ad Fam. II. 10. justa *victoria*.

Justa dicuntur exequiæ, funus. *Rosc. Am*. 8. justa *solvere*. Flacc. 38. justa *facta Catilinæ*. Confer *Leg*. II. 22.

Justa sunt certus quidam modulus rerum stato tempore faciendarum, fungendarum, dandarum, percipiendarum: quodvis pensum, officium, solennia. Unde solennia & *justa ludorum*. Har. Resp. 10.

JUVARE. *Ad Fam*. III. 1 *homo, quod juvet, curresint*. Formula, qua utimur in re, quæ bonam & malam interpretationem habet, ne deterius, ac volumus, accipiatur.

L.

LACUS. *Brut*. 83. *quasi de musto et lacu fervidam orationem fugiebam*. *Lacus*, ut ex ipso loco patet, est dolium, in quod mustum mittitur, donec deferbuerit, & in testas defundi possit. Vinum de dolio & lacu, est mustum, vinum recens; & *oratio de lacu* est ea, quæ novitates verborum consectatur.

LATINITAS, *ad Att*. XIV. 12. Jus Latii, quod ex fœdere cum Latinis ortum est.

LAUDATIO. Genus testimonii publici, quod magistratibus provincialibus & civitatibus per legatos Romæ tribuitur, cum rei de repetundis facti sunt. *Pro Fonteio* 2. *in Verrinis* passim.

LEGATIO. *Ad Fam*. XII. 21. legatione libera *legatus*. Flacc. 34. legationes liberas *sumere*. Ad Att. II. 18. libera legatio *voti causa*. Dicuntur *liberæ legationes*, cum senatoribus, privatæ rei causa, tanquam voti solvendi, hereditatis aut syngraphæ persequendæ, extra Italiam abeuntibus, jus nomenque legati populi Romani, senatus-consulto datur.

Id, cujus causa legamur. *Phil*. IX. 1. *renuntiare* legationem, *hoc est*, quid in legatione actum sit. *ad Fam*. I. 4. *nec* legationibus *perfectis*, hoc est, nisi a senatu decretum sit, quid legatis respondendum sit.

LEGARE. Legatum facere aliquem. *Ad Att*. XV. 11. *Dolabella me sibi* legavit. *Ad Att*. XIII. 6. *scitos esse majores nostros legare in decemviris, qui essent imperatorum necessarii*.

Vocabulum testamentarium. *Top*. 4 legare *a filio*, hoc est, ut filius solvat legatum.

LEX. Dicitur *lex Censoria*, ipsa locatio operis faciendi a Censore proposita. Lex *prædii*, est formula venditionis prædii, ex qua judicatur, quid emptori tradatur, quibusque conditionibus.

Hinc lex dicitur pro conditione. *Tusc*. III. 16. lex *vitæ*, est conditio, qua nati sumus, ut alibi dicit. *Har*. 7. lege *optima*. Agr. II. 11. *si optima lege a populo essent creati*. Hinc etiam formula: *lege optima*, id est, conditione optima.

Offic. III 5. *naturæ ratio, quæ est* lex divina & humana. Scilicet lex naturæ est etiam lex divina; leges humanæ autem, quæ ad societatis utilitatem pertinent, non differunt a lege naturæ, sed ex ea sunt repetitæ, & cum ea consentiont.

Lex *Centuriata* & *Curiata*. Vide suo loco CENTURIATUS, CURIATUS.

Verr. III. 7. leges *edicere*, dicitur de Censoribus, cum locationum formulas proponunt publice. *Ibid*. 20. legem *dicere* de eadem locatione dicitur, quatenus scilicet ea conditiones redemptoribus præscribuntur. *Agr*. II. 19. leges *dare provinciæ*. Hoc dicitur de superiore, qui habet summam potestatem constituendi, jubendique, differtque ab illo, quod dicimus: *legem ferre*; nam hoc est magistratus urbani, qui legem populo jubendam aut rejiciendam proponit.

In Catil. 5. lege *agere*, est actionem alicui intendere ex lege aliqua, quæ facultatem intendendæ actionis det: *oportere eorum arbitratu lege agi, quorum causa lex sit instituta*. Pro eo paulo post est: *quo nemine abs te H-S millies de lege repeto*. Confer *Muren.* 11. *posset agi lege necne, pauci quondam sciebant. Fastos enim vulgo non habebant, &c.* In quo loco latius patet τὸ *lege agere*. Nam latissime sumpta hæc formula, continet, quicquid ex lege apud prætorem fit, juris sui obtinendi causa, eique a parte prætoris respondet *jus dicere*, vel *reddere*.

LIBERALIS, Flac. 17. *causa* liberalis, est in qua de libertate alicujus agitur.

Off. I. 12. *sumptus* liberalis, distinguitur a necessario.

LIBERALITAS. Est proprie omnis ratio vivendi & agendi, quæ a liberali educatione proficiscitur, & est propria hominum honeste, liberaliterque educatorum, eorumque personis digna. Sic pro cultu liberali homine digno est. *Off.* I. 39. *quæ pertinent ad* liberalem *speciem & dignitatem, moderata sint*.

Pro hilaritate quadam vultus & sermonis, quæ severitati opponitur. *Brut.* 25. *homo non* liberalitate, *sed ipsa tristitia & severitate popularis*.

Pro studio alterius commodis aut largitione, aut officiis inserviendi, quod est liberaliter educatorum proprium. *Offic.* I. 14.

Pro εὐήθεια, qua omnes æque bonos, ac nos sumus, judicamus, facilitate. *Ad Q. Fr.* I. 1. 4. *a quibus, rudis cum esses, videtur decipi posse* liberalitas *tua*. *Nam ut quisque est optimus, ita difficillime alios improbos suspicatur*.

LIBERARE. A vectigalibus immune facere. *Agr.* II. 21. liberare *publica*. (Publici agri vectigales sunt, liberati ergo fiunt privati.) *Verr.* II. 31. liberet *Byzantios*.

Ad Att. XVI. 16. *Buthrotios cum Cæsar* liberavisset, scilicet, ne agri eorum ex lege Agraria dividerentur.

Har. R. 8. liberare *domum*, intellige a religione.

Off. I. 10. *pleraque promissa jure prætorio* liberantur, *quædam etiam legibus*, scilicet, ne ea servare cogere.

In libertatem vindicare *Cæcil.* 17. *liberare se a Venere*. Vide Liberta.

Secernere. *Tusc.* I. 22. *divinus animus* liberatus *corpore*.

Ad Fam. III. 7. *ad facultatem ædificandi* liberare *aliquem*, intellige, ab interdicto.

De prædibus, opponitur τῷ *obligare*. Ad Fam. V. 20. *Voluisti* liberandi *meum fuit consilium*.

In auspiciis est. *Leg.* II. 8. *templa* liberata *& effata habento*. *Liberata templa* sunt, quæ liberum ab omni parte perspectum habent. Nam augures eum locum aliquem auspiciis consecrant, quod est *effari*, jus habent amovendi ea, quæ liberum prospectum impediunt. *Vide* Off. III. 16.

LIBERTA *Veneris*. Cæcil. 17. quæ se a Venere liberavit, hoc est, quæ pecunia redemit onus a majoribus acceptum, sumptus certis Veneris sacris suppeditandi, quod qui sustinebant, servi Veneris dicebantur.

LIS. *Fin.* II. 12. lites *privatæ*, sunt causæ privatæ.

Pecunia, de qua est judicium. *Rabir. Post.* 4. *summa* litium, est æstimatio litis, quæ dicitur, *Cluent.* 41. ubi etiam est *æstimare litem*: quod fit, cum summa fit omnis ejus pecuniæ, de qua judicium est. Tanquam in causa de repetundis, in qua lis dicitur æstimari, cum omnium furtorum, quæ ab aliquo repetuntur, summa fit.

LITERÆ. Lingua. *Leg.* I. 2. *abest historia* literis *nostris*.

Libri. *Div.* II. 2. *Græca de philosophia* literæ. *Brut.* 64. literis *illustratum genus scriptionis*. Ad Fam. VII. 19. *nullam artem* literis *sine interprete ... percipi posse*.

Tabulæ & chartæ scriptæ quæcunque. *Leg.* III. 20. *publicis* literis *consignatam memoriam publicam non habemus*.

Artes liberales omnes. Or. III. 34. *instructa* literis *eloquentia*. Ad Fam. XV. 21. literæ *reconditæ*. Confer *Rosc. A.* 41. *Arch.* 6. *&c.* Mercurius Ægyptiis *literas* tradidit, *Nat. D.* III. 22. Hinc

Græcæ literæ sunt artes Græcorum libris illustratæ. *Acad.* I. 2. IV. 2. *Or.* I. 18. II. 7. *Senect.* 1. *&c.*

Latinæ literæ, Latinis libris illustratæ artes. *Academ.* I. 3.

Dicitur tamen etiam de singulis generibus, ut de Grammatica. *Inv.* I. 25. *Or.* I. 3. III. 10. *Off.* I. 37. de philosophia. *Balb.* 1. *Sext.* 51. *Harusp. R.* 9. *&c.* De reliquis præter philosophiam artibus liberalibus. *Pis.* 29. *est autem hic non philosophia solum, sed etiam* literis *perpolitus*.

Epistolæ. *Ad Att.* XI. 5. *conficere plures* literas *non potui. Iis tantum rescripsi, a quibus acceperam*.

LOCARE. Usum alicujus rei aut fructum alteri certa mercede concedere. *Cæcin.* 6. locare *fundum*. Rosc. Com. 10. locare *se* dicitur, qui operam suam certa mercede alteri pollicetur.

Consistere. *Offic.* III. 17. *prudentia est* locata *in delectu bonorum*.

Locant etiam, qui redemptori aliquid eddicunt. *Vide* Redemptor. *Verr.* I. 54. 56. *ad Att.* XV. 17. Hinc etiam *locatio* sic dicitur *ad Att.* IV. 3.

LOCUS. Caput philosophiæ, aut cujuscunque artis, materia. *Div.* II. 1. *perpurgatus est* locus *de finibus bonorum & malorum a nobis quinque libris*. Ibid. *quintus eum locum complexus est*.

Sunt etiam *loci rhetorum*, qui sunt fontes argumentorum. *Or.* I. 31. *in Topicis* passim. Item in arte memoriæ. *Or.* II. 87.

Loci autem *communes* sunt, cum de re universa tractatur, cum oratio revocatur ad genus. *Or.* III. 27.

Status, in re gladiatoria & militari, ut gradus. *Catil.* II. 1. loco *ille motus est, cum ex urbe est depulsus*.

Dignitas. *Ad Fam.* XIV. 18. *isto loco femina*. Confer *Verr.* I. 48.

Ordo,

Ordo, classis in civitate. *Quint.* 13. locus *quem honestissime defendit*.

Fundus. *Agrar.* III. 2.

Res. *Verr. Act.* I. 15. *cui* loco *consulite ac providete*.

Genus, pars. *Off.* I. 6. loci, *in quos honesti naturam divisimus*. Ibid. 24. *alter* locus *cautionis*.

Locum relinquere & dare, non eodem modo dicitur. *Verr.* V. 50. *fortunae alterius veniam & locum dare*, ignoscere, concedere. *Cluent.* 42. locum *defensori non* relinquere, est de judice, qui pecunia corruptus inutilem defensionem reddit. *Ad Fam.* I. 1. locum *non* relinquit *precibus*, de eo, qui & non rogatus facit, quæ volumus, ut non opus sit precibus.

Verr. V. 14. *æditus in* loco *posita*, hoc est, recte beneque.

LUDUS. De re facili. *Verr.* V. 70. *ad honores per ludum & negligentiam pervenire*. Confer *Fin.* I. 8. *Or.* II. 17.

De fraude. *Dom.* 48. *si ille sibi* ludus *fuit*... *si est illud ratum*.

Phil. VI. 4. ludus dicitur de tempore, quo ludi fiunt.

Sext. 55. ludos *facere*, dicitur de eo, cujus sumptu fiunt.

Verr. Act I. 10. ludi *plebeii*. Confer *Verria*. V. 14. unde patet Floræ eos ludos factos. *Ad Fam.* VII. 1. ludi *osci*, sunt fabulæ Atellanæ proprie, sed hoc loco dicuntur pro rebus ineptis & ridiculis.

LUSTRUM. Tempus quinque annorum, sub cujus finem a Censoribus Census habetur, & postea publicæ preces & sacrificia, quod dicitur *lustrum condere*. Or. I. 40. II. 66.

M.

MAGISTER. Director, ut hodie dicunt. *ad Att.* V. 15. *Verr.* III. 71. Magister *scripturæ*. Verr. II. 74. Magister *Societatis*. Ibid. 70. pro magistro *in scriptura*, est Vice-Director.

Similiter dicuntur *magistri* (*auctionum*), qui cum bona alicujus venduntur auctione, ab iis, quorum interest, constituuntur, ut ejus rei curam suscipiant, quos hodie Curatores bonorum appellant. *Quint.* 15. *ad Att.* VI. 1. *ad Fam.* XII. 30.

Inde Orat. I. 57. *magistri carmen*, formula quam pronontiat auctionis magister.

MANCEPS. Redemptor, conductor. Sic publicani dicuntur *mancipes*, quia publica vectigalia redimunt. *Dom.* 10. Item alii redemptores decumarum. *in Cæcil.* 10. Porro redemptor ædificii alicujus aut operis publici. *Verr.* I. 54. Item, qui prædem emit. *Dom.* 18. Item is, qui *& sector* dicitur. *Rosc. Am.* 8. manceps *hominis studiosissimi nobilitatis*, hoc est, bonorum ejus. Denique is, qui pecuniam emit, & eam alio loco ei, a quo accepit, aut in eodem genere, aut in alio nummorum solvendam curat. *Ad Fam.* V. 20. *erat enim nobis curata pecunia Valerii* mancipis *nomine*, hoc est, Valerius redemerat pecuniam sine periculo nostro nobis, quo loco volebamus solvendam.

MANCIPIUM. *Top.* 35. mancipio *dare*. Confer *ad Att.* XIII. 50. Hoc est, jure mancipii, de quo mox.

Res mancipi sunt, quæ venduntur per æs & libram præsentibus quinque testibus, quo ritu venditor obligatur ad evictionem præstandam. *Mur.* 2. *in iis rebus repetendis, quæ* mancipi *sunt, is judicii periculum præstare debet, qui se nexu obligavit*. Unde *jus mancipi*, sive *mancipii*. Har. R. 7. Flacc. 32. Cæcin. 26. quod est earum rerum, quæ mancipio & nexu, *hoc est*, ritu commemorato, nobis traditæ sunt. Cæterum notandum est, Ciceronem, cum jungat plerumque *mancipium & nexum*, tanquam eandem vim habentia, tamen *Har. R.* c. 7. ea distinguere; quod & faciebat auctore Varrone Scævola, cum Manilius JCtus pro eadem re haberet. Scilicet Manilius, quicquid per libram geritur, id nexum putabat, adeoque etiam mancipium: Scævola contra ea tantum nexus nomine comprehendebat, quæ per æs & libram debantur, ut obligarentur, & ab hac appellatione mancipium excludebat.

Mancipium est etiam pro formula & conditionibus abalienationis. *Off.* III. 16. *hoc* in mancipio *Marius non dixerat*. Pro quo est *mancipii lex*, Or. I. 39. mancipii lege *servire dicit*.

MANUBIÆ. *Arch.* 11. *Dom.* 38. *Rosc. Am.* 37. *&c.* est pars prædæ, quam imperator capit, ut in monumento aliquo consumatur. *Vide* Agr. II. 22.

MANUS. Labor manuum. *Verr.* III. 11. manu *quærere*; de aratoribus.

Proboscis elephanti. *Nat. D.* II. 47. manus *data elephantis*.

Ad Fam. XI. 13. *quæ in* manibus *sunt*, dicitur de præsenti rerum statu. *Sext.* 32. *res jam* manibus *tenetur*, hoc est, pene confecta est. *Ad Fam.* I. 9. *Sic in* manibus *habebant*, *sic osculabantur*. Ibid. VIII. 1. manus *ad os apponere*; signum silentii servandi. *Flacc.* 6. porrigere *manum*; modus Græcorum suffragii ferendi. *Ad Fam* VII. 5. tollere *manus*: admirantis gestus. *Ad Att.* III. 15. *vulneribus suis* manus *afferre*, hoc est, dolorem instaurare, augere. *Ad Fam.* X. 23. *Vocontii* sub manu *ut essent*, hoc est, parati, si quid vellem, ad manum.

Topic. 4. *mulier viro in* manum *convenit*. Id fit per *coemptionem*, de qua supra.

MEMORIA. Tabulæ, literæ, quibus rei memoria conservatur. *Arch.* 4. *literarum* memoriam *flagitare*. Cluent. 23. *extat* memoria; *sunt tabulæ publicæ*.

Memoria publica, est rerum publicarum, publice, in senatu, concione, bello gesterum. *Or.* II. 12. *Leg.* III. 20.

Or. I. 2. *At mihi repetenda est veteris cujusdam* memoriæ, *non sane satis explicata recordatio*. In quo videtur *memoria* dici, pro re olim gesta, disputatione vetere. *Brut.* 69. in memoriam *notam & prope æqualem* incurro.

Phil. II. 43. *Et tu in Cæsaris* memoria *diligens*:

gens : intellige conservanda, honoranda.

MENSA. *Ad Fam.* XVI. 21. mensa *secunda*, bellaria, poma, pira, &c. *Fin.* II. 28. *Syracusanæ* mensæ. *Tusc.* V. 35. mensæ *Italicæ*, *Syracusiæ*, hoc est, lautæ, deliciis refertæ. *Ad Att.* V. 1. *discubuimus omnes præter illam ; cui tamen Quintus de mensa misit*.

Est & mensariorum, de quibus mox. *Flacc.* 19. *si prætor dedit, a quæstore numeravit ; quæstor a mensa publica* : mensa *aut ex vectigali, aut ex tributo*. Pison. 36. *stipendium militibus per omnes annos a civitatibus*, mensis *palam propositis, numeratum*. Vide *Mensarius*.

Denique Deorum in templis. *Har. R.* 27. *Nat. Deor.* III. 34.

MENSARIUS. *Flacc.* 19. Est magistratus civitatis Græcæ Asiaticæ : *quatuor mensarii, qui apud illos a populo creantur*. Videntur curam habuisse pecuniæ publicæ hanc, ut per eos quæstor publicam pecuniam acciperet, &, quibus opus esset & senatus vellet, solveret. Nam paulo post ait : *si prætor* (scilicet Temenitarum) *dedit, a quæstore numeravit : quæstor a mensa publica : mensa : aut ex vectigali aut ex tributo*.

MICARE. Dicitur de motu celeri & tremulo venarum. *Nat. D.* II. 9. micare *non desinunt arteriæ & venæ*. Div. I. 47. *anguis semianimis & varia graviter cervice* micans.

Par impar ludere. *Off.* III. 19. *dignus quicum in tenebris* mices. Confer. *Div.* II. 41.

MONITOR. In judiciis est patroni, cui subjicit, si quid prætermittit, aut non recordatur. *In Cæcil.* 16. *video non te, sed hunc librum, quem* monitor *tuus tenet, esse responsurum*.

Nomenclator. *Mur.* 36. *cives per* monitorem *appellare*.

MONUMEMTUM. Dicitur templum, statua, via, & quodcumque publicum ædificium, quo alicujus memoria conservatur, quia aut in honorem ejus, aut ab eo extructum est. *Agr.* I. 4. *pecunia non consumpta in* monumento, scilicet, ab imperatore, qui propterea manubias accipit. *Verr.* I 4. monumenta *Africani*, sunt statuæ, quas Siculis, Carthagine capta, reddiderat, quibusque idem nomen ejus erat inscriptum. *Pison.* 32. *Div.* I. 28 monumentum *Marii*, est templum ab eo extructum. *Mil.* 7. *in majorum suorum* monumentis ; de via Appia. *Dom.* 20 *Clodium meam domum* monumentum *fecisse* : quia in ea signum Libertatis dedicarat. *Ad Fam.* I. 9. monumentum *suum* Cicero vocat ædes suas, publico sumptu instauratas. Hinc deinde simpliciter & sine relatione ad aliquem hominem, cujus monumentum sit, pro templo ponitur. *Arch.* 11. *templorum ac monumentorum aditus*. Verr. I. 49. & 50 *in celeberrimo* monumento... monumentum *sacrum*, &c.

Sepulcrum. *Rosc. Am.* 50.

Literæ publicæ *Dom.* 28. *scribæ nobiscum in rationibus publicis* monumentisque *versantur*.

Sic dicuntur etiam *Commentarii Pontificum*. *Dom.* 55.

MUNUS. Hoc verbo complectuntur omne genus ludorum & spectaculorum, quæ magistratus aliique populo præbent. Hinc *ad Fam.* II. 3. *declarare* munera, *hoc est*, polliceri populo. *Syll.* 19. *præbere* munus. Confer *Act. I. Verr.* 12. *Dom.* 43. *ad Fam.* XI. 16.

Inde eleganter *mundus* vocatur *munus Dei* Tusc. I. 29. Nat. D. II. 35.

N.

NATIO. Genus hominum. *Mur.* 33. *tota* natio *candidatorum*. Sext. 44. *quæsisti, quæ esset nostra* natio *optimatium*. Ibid 45. *ista igitur, ut hi sint ; (quam tu* nationem *appellasti) qui integri sunt & sani, &c.* Ibid. 63 *habes igitur, quod ex me quæsisti, qui essent optimates*. *Non est* natio, *ut dixisti*. Ex duobus postremis locis patet, *nationis* verbum in contemptum dici.

De populo, ad quem quis originem refert ; *Ad Fam.* XV. 20. *Oratorem Sabino tuo commendavi*. Natio *me hominis impulit, ut ei recte putarem*. Quia est ex Sabinis, quod genus Italorum simplex, honestum est.

NATURA. Indoles hominis. *Cæl.* 6. natura *varia multiplex que*.

Res ipsa, cujus est certa natura. Sic *Verr.* I. 15. *non potest* ea natura, *quæ tantum facinus commiserit, hoc uno scelere esse contenta* : pro, homo ea natura *Nat. D.* II. 57. *his* naturis *relatus fanus amplificatur* : pro, rebus hac natura.

Est etiam in periphrasi. *Nat. D.* II. 54. natura *alvi*, pro, *alvus*.

Pudenda muliebria. *Div.* II. 70. *matrona visa est obsignatam habere* naturam. Confer *Nat. D.* III. 22.

Ordo rerum naturalis. *Sext.* 21. *vita reservata* naturæ.

Ad Fam. VI. 10. *Cæsar mihi quotidie delabi ad æquitatem & ad rerum* naturam *videtur*, hoc est, videtur sensim oblivisci injurias, & mitior fieri, ut fert natura humana. *Leg.* I. 12. *jus in* natura *positum esse*.

NECESSARIUS. Naturalis. *Milon.* 7. *mors* necessaria *Vide* Necessitas.

Conjunctus cum aliquo, sanguine, affinitate, collegio, aut quacunque alia ratione. *Vide* Necessitudo. Sic *in Cæcil.* 2. Si uli dicuntur Ciceronis *necessarii*, quia apud eos quæstor fuerat, & cum iis amice vixerat. *Ad Brut.* ep. 6. *noli pati a tuis necessariis enixissime fieri* necessario *meo*. *Necessarii* sunt Dyrrhachini, qui erant in fide Bruti.

Ad Fam. VI. 12. necessariæ *rogationes* sunt, quæ propter necessitudinem aliquam, pro necessario fiunt.

Phil. VII. 2 *tempus* necessarium, *id est*, quo necessarium conveniendum reip.

NECESSITAS. De natura, ordine naturæ, quod, quæ natura fiunt, necessario fiunt. *Catil.* IV. 4. *mors aut* necessitas *naturæ, aut laborum miseriarumque finis est*. Sext 21. *ut vita quæ* necessitati *debetur, patriæ potius donata quam naturæ reservata videatur*. Inv. I. 34., *quidam* necessitate *semper eodem modo fiunt*. Or. 30. necessitate *ipsa*, pro sua sponte, natura sua.

Vis

Vis divina, fatum. *Ligar.* 6. *humana consilia* necessitate *divina esse superata*.

Conjunctio sanguinis, amoris, officii. *Rosc. A.* 24. *magnam* necessitatem *possidet paternus, maternusque sanguis*. Syll. 1. *si nostram* necessitatem, *familiaritatemque violasset*.

De rebus ad vitam conservandam necessariis. *Verr.* V. 14. *ipsi naturæ ac* necessitati *negare*. Off. I. 35. necessitati *quam occultissime parent*, de excretione urinæ, fæcium, &c.

Acad. IV. 36. *persuadendi* necessitas.

NECESSITUDO. Natura, opponitur casui. *Har. R.* 9. *ordo rerum ac* necessitudo.

Omnis conjunctio, sanguinis, affinitatis, conjugii, collegii, amicitiæ, &c. quæ a causa aliqua oritur, quæ nobis necessitatem amoris, benevolentiæque affert. *Ad Q. Fr.* I. 1. *summa* necessitudine *nos attingunt publicani*, (confer *Manil.* 2.) scilicet, quia Cicerones erant equestri genere, equites autem publicani. *In Cæcil.* 2. necessitudo *cum Siculis*, apud quos quæstor fuerat, inter quos hospites multos & amicos habebat. *Ibid.* 18. necessitudo *inter prætorem & quæstorem*. Planc. 11. necessitudo *contubernii*. Rabir. Perd. 1. *cum omnibus civibus mihi* necessitudinis *causam esse duxi*. Ad Fam. I. 3. *propter nostram* necessitudinem (scilicet inter Ciceronem & Lentulum, qui eum restituerat in patriam) *vehementer confidit his literis*, &c. Ib. IX. 13. *municipio Caleno*, *quocum mihi magna* necessitudo *est*. Quia ejus erat patronus.

Causa conjunctionis, amoris. *Ad Fam.* XIII. 12. *cum eo mihi omnes* necessitudines *sunt*.

NEXUS, vel NEXUM. Est ritus vendendi per æs & libram, præsentibus quinque testibus, quo venditor obligatur ad evictionem præstandam. *Muren.* 2. *in iis rebus repetundis quæ mancipi sunt, is judicii periculum* (evictionem) *præstare debet, qui se nexu obligavit*. Top. 5. *traditio* nexu. *Parad.* 5. *mancipia, quæ sunt dominorum facta* nexu. *Ad Fam.* VII. 30. *cujus proprium te esse scribit mancipio &* nexu. Distinguitur tamen *a mancipio*, Har. R. 7. Vide *Mancipium*.

NOBILIS. Est proprie qui facile noscitur (*noscibilis*) hoc est, agnoscitur, qui sit, qualis ast Romæ, qui ortus ast ea familia, sive patricia, sive plebeja, in qua magistratus fuere; nam ejus nomine audito, notum esse nomen apparet, & unde ipse sit constat. Et quia magistratus habent jus imaginis suæ ad posteritatem prodendæ, (*Verr.* V. 14.) propterea nobilis etiam sic definitur, ut sit is, qui imagines majorum habet. *Or.* II. 48. *populo Romano dari sine* nobilium *dissensione potuisse*.

NOMEN. Verbum. *Tusc.* III. 34. *omnis casus in quo calamitatis* nomen *poni solet*. Off. I. 12. *recessit* nomen *a peregrino, & proprie in eo, qui arma contra ferret, remansit*.

Claritas, nobilitas scilicet, quia nobilium nomen notum est. *Planc.* 7. nominibus *ducuntur*. Ad Fam. III. 7. *ista vestra* nomina *nunquam sum admiratus*.

Cluent. 32. *Res* suo nomine *in judicium nunquam est vocata*, hoc est, nullius quæstionis proprium crimen fuit, ut ait ibid. 35.

Species, prætextus, titulus. *Ad Fam.* I. 4. nomen *fictæ religionis*. Cæcin. 25. *honesto ac probabili nomine*.

Nomen de reo etiam dicitur. *Inv.* II. 19. *cum venefici* nomen *esset* delatum, & ... *extra ordinem esset* acceptum.

Quia in tabulis acceptorum nomina hominum, quibus aut debemus, aut qui nobis debent, item rerum, pro quibus, & pecuniæ perscribuntur: propterea nomen de re pecuniaria, & quidem [illegible] iis modis dicitur. Nomen ergo 1. est *debitum*, & quidem active & passive. *Top.* 3. *quæ in nominibus sunt*, opponuntur pecuniæ paratæ. *Planc.* 28. nomen, *quod urget, dissolvere*. Quint. 4. *quibus* nominibus *pecuniam curari oportere*. Ad Att. XIII. 29. nomen *explicat*. XVI. 6. nomen *expedi* 2. Debitor. *Ad Att.* V. 21. *nam aut bono nomine centesimis contentus erat, aut non bono, quaternas centesimas sperabat*. 3. Capita in tabulis scripta. *Verr.* I. 36. *in Codicis extrema cera nomen infimum in flagitiosa litura fecit*. Quint. 11. nominibus *certis grandem pecuniam debet*. Ad Fam. V. 20. nomen *erat sestertiis* XXX. Rosc. C. 1. *non referre parva* nomina in *codices*.

Teneant etiam tirones hanc formulam: *ad Fam.* VII. 23. *accepi Aviani literas, in quibus hoc erat liberalissimum*, nomina *se facturum, qua ego vellem die*. In quo apparet *nomina facere* esse creditoris, cum non accipit pecuniam paratam, sed summam in tabulis scribit, certa die exigendam. Sed de debitore, qui non parata pecunia emit, videtur esse *Offic.* III. 14. *emit homo cupidus & locuples tanti, quanti Pythius voluit, & emit instructos*: nomina facit, *negotium conficit*.

NOMENCLATOR. Servus qui domino, inprimis candidato, nomina obviorum suggerit, ut nomine suo quemque appellare possit, quod erat blandius; unde aliquando lege ambitus prohibitum, ut est apud Livium. *Ad Att.* IV. 1. *Muren.* 36.

NOTIO. Significatio verbi. *Tusc.* V. 10. *nulla alia huic verbo subjecta* notio *est*.

Πρόληψις notitia insita. *Top.* 7. notio *est impressa & insignita rei conformatio*. *Nat. D.* I. 12. *hæc omnia cum Deorum* notione *comprehendimus*. Ib. 14. *Deum in animi* notione *tanquam in vestigio reponere*. Ib. 18. notiones *primæ*. Tusc. IV. 24. *definitio aperit* notionem *nostram, quam habemus omnes de fortitudine, tectam atque involutam*. Ibid. *definitiones declarant* notiones *communes, alia magis alia*. Acad. IV. 11.

Sed *notio* est etiam de iis rerum in animo formis, quæ non insitæ sunt, sed opera mentis acquisitæ, de quibus est locus insignis *Pis.* III. 10.

Hinc dicitur etiam de cognitione rerum, & judicio de rebus. *Nat. D.* I. 11. *fugere intelligentiæ nostræ vim &* notionem. *Tusc.* V. 39. *sine varietate colorum licebat vivere beate: sine* notione *rerum non licebat*. Acad. IV. 41. *veniamus nunc ad bonorum & malorum* notionem.

Cognitio de rebus, quæ est magistratuum,

Pon-

Pontificum, &c. *Dom.* 13. *qua omnis* notio *Pontificum esse debuit*. Agr. II. 21. notio *populi Rom.* Sext. 65. *ut censoria* notio *de republica tolleretur*. Pis. 5. *judicium* notionemque *censoriam quadringentos annos sennimne*. Ad Att. XI. 20. notionem *ejus differri*.

De nota censoria. *Off.* III. 31. notio *censorum*. Sext. 65. notiones *censoriæ*.

NOVUS. *Res novæ* significant aliquam insignem perturbationem & commutationem status reipublicæ, ratione magistratuum, judiciorum, legum, veteribus vel sublatis, vel novis & iis quidem perniciosis latis. *Verr.* I. 7. *Catil.* I. 1. *ad Fam.* XI. 21.

Novi homines. Agr. II. 6. *&c.* qui primi e familia sua ad magistratus pervenere.

Or. II. 66. *sub* novis, intellige tabernis; fuit pars fori Romani, cujus passim mentio apud veteres.

NUMERUS. *Ad Q. Fr.* II. 13. ad numerum *judices habere*, id est, justum eorum numerum.

Rhythmus. *Or.* 64. *pæon, quod plures habeat syllabas quam tres*, numerus *a quibusdam*, non pes habetur. *Or.* III. 44. *numerus adstrictus*, qui proxime ad poeticum accedit; *solutus*, qui longius recedit.

Certus & concinnus corporis gestus & motus in histrionibus, saltatoribus, palæstritis, &c. quia scilicet, ut illi numeri poetici, certis numeris exprimuntur, cum intervallis temporum continentur. *Parad.* 3. *histrio si paulo se moveat extra* numerum, *exsibilatur*. Leg. I. 4. numeri *in cauta*.

Hine duci putant illas formulas, *omnibus numeris absolutam esse, omnes numeros habere*. Sed manifestum est, numeros dici interdum pro partibus & earum numero, qui requiritur, ut perfecta res sit. *Fin.* IV. 20. *pauciores quasi* numeros *officii præterirent*. Div. I. 23. *omnes habet in se* numeros *veritatis*. Verr. II. 69. *quod genus hominum*, quem numerum, *quem ordinem proferre possis*. Hoc interpretatur ipse ibid. *Ab universa provincia, generatimque a singulis ejus partibus, &c.*

Locus. *In Cæcil.* 19. *pareatis* numero *prætor esse quæstori debet*.

O.

OBLIGARE. Proprie, vincire, devincire, ut *Tusc.* II. 16. de vulnere: *a medico* obligari. Sed metaphorice *obligari* dicuntur in universum omnes, quibus quacunque causa & quocunque modo necessitas est imposita alicujus rei faciendæ, præstandæ, ferendæ, patiendæ. Causa & ratio, quæ necessitatem imponit, qua tanquam obligamur & alligamur, dicitur hine vinculum. Hinc

1 *Obligari scelere* dicuntur, *Dom.* 8. & *legum pœnis obligari*, Fin. I. 14. qui in necessitatem incidunt pœnæ ferendæ; qui in pœnas incidunt sceleribus aut suis aut alienis.

2 *Obligantur*, qui jurejurando sibi necessitatem alicujus rei faciendæ imponunt. *Off.* I. 11. *Verr.* II. 72. *Balb.* 15.

3. Item promissis, fœdere. *Balb. ibid. populus se* obligavit *fœdere*. Phil. V. 18. *adeo* obligare *fidem meam*.

4. Item spondendo pro aliquo, cavendo prædiis, quæ & ipsa *obligari* dicuntur. *Agr.* III. 2. *ad Fam.* V. 20. *ad Brut. ep.* 18. *Cæcin.* 3.

5. Porro qui mancipio & nexu sibi imposuerunt necessitatem periculi judiciorum (avictionis) præstandi. *Muræn.* 2. *Topic.* 10.

6. Qui beneficiis acceptis necesse habent aliis gratiam referre, occasione data, unde & in ære alterius esse, ei debere dicuntur. *Ad Fam.* VIII. 12. VI. 11. X. 8. XI. 16. *&c.*

7. Res, quæ Deo alicui consecratæ sunt. *Dom.* 40. unde contra quæ profana e sacris fiunt, *liberari* dicuntur.

8. Est etiam pro *impediri*. Act. 1. Verr. 9. *quod eos intelligere videbam, me hoc judicio districtum & obligatum futurum*.

OBNUNCIARE. Auspicium malum, diras, comitia habenti nunciare, ut comitia dirimantur; in quo utebantur hac formola *Alio die*. Red. II. 5. *legem tribunus pl. tulit, ne auspiciis obtemperaretur, ne obnunciare comitiis aut concilio liceret*. Confer *ad Att.* IV. 3. *Phil.* II. 33. *consul consuli* obnunciasti: ubi etiam illa formula *alio die* occurrit. Sed non solum comitiis obnunciatur, sed etiam singulis hominibus. *Div.* I. 16. *Ateius Crasso* obnunciavit (nempe in provinciam ituro.)

OBROGARE. Legem ferre, quæ adversetur alteri legi, ut ea perlata, altera tollatur. *Phil.* I. 9. *quid quod* obrogatur *legibus Cæsaris*. Ad Att. III. 23.

OBSERVARE. Curiose spectare, aucupari, captare, etiam in deteriorem partem & insidiarum causa. *ad Fam.* XI. 16. *ut tempus* observaret *epistolæ reddendæ*. Confer *Rasc. Am.* 8. *Verr.* III. 1. *vitari* observari *pluribus oculis*.

Observare dicitur de officiis salutandi, deducendi, &c. & hine in genere pro colere. *Muræn.* 34. *is interdum ad forum deducimur... diligenter* observari *videmur*, Ad Att. XIII. 49. *si* observare *est servire*. Inprimis autem eleganter dicitur de iis qui candidatos sectantur, petitionem eorum sua suffragatione juvant. *Phil.* II. 20. observatus *a me in petitione quæsturæ*. Hine etiam *ad Fam.* VII. 27. *ego te in consulatu* observaram.

Ad Fam. XIII. 17. observare *commendationes alicujus*, hoc est, complecti eum, qui commendatus est.

OBTESTATIO. *Balb.* 14. *Sanctiones sacrandæ sunt, aut genere ipso, aut* obtestatione *& consecratione legis, aut pœna, &c.* hoc est, populo per legislatorem ad jusjurandum adigendo, quo juret, obtestans, *hoc est*, testes faciens Deos, se velle legem servare. Unde leges *sacratæ*.

Dom. 48. *Quid ergo tua illa tum* obtestatio tibicinis? F. t pars cærimoniæ in dedicationibus, quæ fiebat his fortassa verbis, similibusve, *Adest mihi*, &c. Vide *Domo*, 52. & *Divin.* II. 34.

OFFENSIO. Calamitas, damnum. *Manil.* 9. & 10. offensio; & offensiones *belli*.

Mor-

Morbus. *Tusc.* IV. 14. offensiones *corporum*. Ad Fam. XVI. 10.

Offensio *ægrotationi contraria*, quid sit. *Tusc.* IV. 21.

Repulsa. *Cluen.* 25. *quod ædilitatem petere cum hominibus nobilissimis*, & offensionem *timere dicebat*.

Cluent. 50. *Judiciorum* offensiones, dicuntur corruptiones judicum, quibus judicia in odium populi veniunt.

OPPRESSUS. In sermone, est obscurus, non satis clare pronunciatus, ut intelligi possit. *Offic.* I. 37. *literæ neque* oppressæ, *neque expressæ*, *ne aut putidum sit*, *aut obscurum*.

Non liber. *Pison.* 13. *mens* oppressa *præmio*.

Impeditus. *Ibid.* 17. *conscientia scelerum* oppressus, *nihil ausus est ad senatum scribere*.

Coercitus, frenatus. *Flacc.* 16. *audacia comprehensa* & oppressa *tenetur*.

. Furto ablatus & retentus. *Verr.* II. 19. *quicquid cælati argenti*, *Corinthiorum vasorum* . . . *hoc nemo dubitabat*, *quin ea illa domo capta* & oppressa, &c.

Subito ruptus. *Amic.* 21. *ut amicitia potius extincta quam* oppressa *videretur*, nempe sicut incendium ruina.

OPTIMATES. Qui proprie sint, nempe ii, qui optimas partes in republica sequuntur, opponunturque popularibus, de quibus mox, docetur *Sex.* 45. 66. qui sunt loci classici. Et quoniam hi fere fuat homines superiorum ordinum, pauci de plebe, nisi forte locupletiores, propterea optimates etiam interdum opponuntur plebi. *Tusc.* I. 45.

ORDO. Omne hominum in civitate genus. Sic de libertinis dicitur. *Verr.* I. 47. de scribis *Ibid.* III. 79. de publicanis. *Ad Fam.* XIII. 9. &c. in militia *ordines* sunt tricesimæ *partes* legionum in quarum quaque duæ centuriæ a decimo hastato usque ad primum pilum. Unde *Pis.* 36. ordines *assignare*, & Phil. I. 8. ordines *duxerunt*.

Subsellia theatri. *Phil.* II. 18. *sedisti in* XIV. ordinibus.

Rosc. A. 48. *recte atque* ordine *facere*; est formula antiqua, pro: ex legibus, laudabiliter, sapienter.

Extra ordinem, est aliter ac legibus est constitutum, contra leges. *Vide* Extraordinarius. *Cluent.* 31. *qui se ab reo pecuniam*, *cum judex esset*, *clam atque* extra ordinem *accepisse confessus esset*. Ad Fam. VI. 5. *spes quam* extra ordinem *habemus*, est major quam de cæteris.

OVARE. Minus est quam triumphare; ingredi urbem, ob victoriam non adeo magnam, equo. *Ad Brut. ep.* 15. *ut ovanti introire Cæsari liceret*, *decrevi*.

P.

PACTIO: Inter publicanos & provinciales, qui agros decumanos habebant, pactiones fiebant. *Ad Fam.* XIII. 65. *ejus summa existimatio agitur in eo*, *ut pactiones cum reliquis civitatibus conficiat*. Confer *ad Att.* V. 13. & *ad Fr.* I. 1. 12. Ejus rei ratio intelligi potest e Verrina tertia, præsertim c. 14.

Sæpe pactionis mentio in corruptionibus pecuniariis, ut *Verr.* I. 7. *Sciebam in rejiciendis judicibus nonnullos* pactionis *suspicionem non vitasse*. Pison. 36. pactiones *reorum*.

PARENTARE. Est inferias agere in memoriam mortui. *Phil.* I. 6. *cujus sepulcrum nusquam extet*, *ubi* parentetur. *Leg.* II. 22. *hostia maxima* parentare.

Ulcisci mortem alicujus. *Flacc.* 38. parentemus *Cethego*.

PARS. In scena est persona, quam quis suscepit agendam. *In Cæcil.* 15. *actores secundarum* & *tertiarum* partium: unde deinde ad alia transfertur. *Flacc.* 27. *servus primarum* partium.

Genus, species. *Or.* I. 6. pars *dicendi*. Topic. 7. *formas qui idem putas esse*, *quod* partes, *confundis artem*, &c.

PATRICIUS. Qui a familia aliqua eorum senatorum ortus est, quos Romulus & Tarquinius Priscus legarunt; & qui ab illis quidem orti sunt, *majorum gentium*, qui ab his, *minorum gentium* dicuntur. Patriciis opponuntur plebeji, *ad Fam.* IX. 21.

Ad Brut. *ep.* 5. *dum unus erit* patricius *magistratus*, *auspicia ad patres redire non possunt*. *Patricii magistratus* sunt Consulatus, Prætura, ædilitas, &c. quia olim patriciis proprii fuere, & a patriciis capi potuere. *Leg.* II. 3. *Fibrenus præcipitat in Lirim*, & *tanquam in* patriciam *familiam veneris*, *amittit nomen obscurius*, tunc *Liris* dicitur.

PATRIUS. A majoribus relictus & traditus, antiquus. *Or.* I. 18. *mos* patrius *Academiæ*. Mur. 41. *sacra patria*. Sic etiam *Verr.* I. 3. *Dii* patrii sunt, quorum cultus a majoribus ad nos venit.

Paternus. *Rosc. Am.* 16. *animus* patrius *in liberos*.

PECUARIUS. Qui gregibus pecorum alendis quæstum quærit, sive ex privatis, sive e publicis pro certo vectigali conductis pascuis. *Dejot.* 9. rex Dejotarus *pecuarius* dicitur.

PECULATOR. Qui peculatus reus est. *Offic.* III. 18. Est autem *peculatus*, Rosc. A. 29. crimen, quo tenetur, qui ærarium defraudavit.

PEDARIUS. De senatoribus, qui non dicendæ sententiæ jus habent, sed tantum assentiuntur discessione, quia nondum magistratu aliquo functi sunt. *Ad Att.* I. 16. 17. Vide *Gell.* III. 18. nam is est locus classicus.

PERCUSSIO. Est in musicis & deinde in poeticis & numeris oratoriis, qui & *ictus* dicitur; quia tibicen pede ferit terram. *Or.* III. 47. *sed sunt insignes eorum numerorum* percussiones. *Ibid.* 48. percussio *intervallorum* Or. 58. *non sunt in oratione tanquam tibicini* percussionum *modi*.

PERDUELLIO. Est proprie parricidium, *hoc est*, cædes hominis liberi, quam quis sciens fecit. Verum *perduellionis crimen* in specie illud dictum est, quo quis libertatem populi Romani violavit, tanquam affectato regno, tribuno ple-

bis pulsato aut interfecto; cive Romano indicta causa virgis cæso, aut percusso, aut alio supplicio servili affecto.

PERICULUM. Judicium, quod periculum capitis affert. Sic *Rosc. A.* 30. periculum *creare*, pro accusare. *Arch.* 6. pericula *amicorum*. Manil. 1. pericula *privatorum*.

Fam. XIII. 68. *Quid sentiam, non sæpe scribam, propter* periculum *ejusmodi* literarum.

Specimen, quod experiundarum virium causa fit, *Leg.* I. 1. *faciunt imperite, qui in ista* periculo *non ut a poeta, sed ut a teste veritatem exigant*.

Verr. III. 70. *Scribis tabulæ publicæ*, periculaque magistratuum *committuntur*. *Pericula*, scilicet, sunt tabellæ, libelli, in quibus aliquid scribitur.

PERPETUUS. *Act.* I. *Verr.* 11. perpetua *oratio*, id est, continua, & opponitur ei, quæ est in interrogando, aut respondendo.

Ad Fam. V. 12. *historia* perpetuæ, sunt, ant, quas nos universales appellamus, aut certe regni, aut reipublicæ totius, opponunturque historiis singulorum hominum.

Or. 36. Perpetua *quæstio*, ast universalis, cum de genere universo quæritur.

Ad Att. V. 21. *ut centesimæ* perpetuo *fænore ducerentur*, hoc ast, ut centesimæ usuræ in singulos annos ducerentur in supputatione, non autem atiam centesimarum usuræ.

PERSCRIBERE. Solvere, non ex arca, sed de mensa argentarii, per attributionem, per assignationem. *Ad Att.* IX. 12. *viri boni usuras* perscribunt? *Flacc.* 19. *pecuniam se* perscripsisse *dicunt*.

In codicem aliquid referre. *Rosc. C.* 1. *æque tabulæ condemnantur ejus, qui verum non retulit, & ejus qui falsum* perscribit. *Ibid. Falsum* perscriberet *nomen*.

SCtum perscribitur (*Catil.* III. 6.) quod nondum æri incisum ast.

PERSEQUI. Sequi. *Phil.* III. 3. *quarta legio Cæsaris auctoritatem & exercitum* persecuta *est*. Ad Fam. IX. 3. aga *neglecta barbarorum inscitia te* persaquar.

Per singulas partes anarrare, accurata & plene narrare, explicare. *Ad Fam.* V. 13. *nullum membrum reipublicæ reperias, quod non fractum debilitatumve sit: quæ* persequerer.

Exequi. *Ad Att.* IV. 1. *mandatorum mihi libellum dedit... omnia sum diligentissime* persecutus.

Ulcisci. *Acad.* IV. 1. *inimicitias paternas* persequi.

Est etiam verbum juris, quod significat actionem in aliquem, & est petitoris, imprimisque in re pecuniaria dicitur: exigere pecuniam. *Rabir. Post.* 4. persequi *ab aliquo pecuniam*. Leg. III. 8. *syngraphas suas* persequi. *Verr.* III. 13. *bona sua repetere ac* persequi *lite ac judicio*.

Hinc ductum illud genus arbitror, cum *persequi pœnas* dicitur, qui sumit pœnas ab aliquo, ulciscendi causa. *Ad Fam.* I. 9. *pœnas a seditiosa* persequi. *Cæcin.* 11. *pœnas alicujus* persequi.

PERSONA. Πρόσωπον, facies ficta histrionis. *Or.* II. 46. *cum ex* persona *mihi ardere oculi histrionis viderentur*.

Nec solum da hominibus, sed atiam aliis rebus, & in his formulis abstractum pro concreto ponitur. *Muren.* 3. personam *gravitatis severitatisque non appetivi*. Ad Att. XV. 1. *fœda est* persona *ipsius senectutis*. Verr. II. 17. persona *calumniæ imponatur*.

Persona per periphrasin quandam dicitur de hominibus, sed cum respectu ad eorum conditionem, officium, mores, &c. *Cluent.* 29. *hujus* Staleni persona *ab nulla turpi suspicione abhorrebat*.

Arch. 2. *in* ejusmodi persona, *quæ minime in judiciis periculisque tractata est*.

PERTINERE. Constructio quadruplex est apud Ciceronam, cum præpositionibus *ad*, *in*, *per*, & cum ablativo.

Utile esse, valere. *Ad Att.* III. 6. *ad multa* pertinuit. *Off.* II. 10. *quæ ad gloriam* pertinent. *Quint.* 29. *ad rem* pertinent *testimonia*.

Meare, attingere. *Nat. D.* I. 14. *ratio* pertinens *per omnium rerum naturam*. Ibid. II. 55. *implicatio nervorum toto corpore* pertinans. *Ibid. venæ in omnes corporis partes* pertinentes. *Ibid.* 54. *eaque ad pulmones usque* pertinet.

Sentiri, vim habere in aliquem. *Div.* II. 44. *aliquid vim cœlestem ad eat, qui in terra gignuntur*, pertinere. *Tusc.* I. 39. *nihil* pertinuit *ad nos ante ortum*. Ibid. 45. *nihil ad mortuos* pertinet. *Arch.* 12. pertinebit *ad aliquam animi mei partem*. Confer. *Lel.* 4.

Dicitur etiam *ad aliquem pertinere* id, cujus quis auctor est. *Rosc. A.* 36. *ad quem maleficium* pertineret. *Verr.* I. 17. pertinet *res ad ipsum*.

PES. Quomodo a numero differat. *Vide* Orat. 64.

Pars terræ exigua. *Ad Att.* VII. 22. pedem *in Italia video nullum esse, qui non in illius potestate sit*.

In navibus *pedes* sunt funes, quibus interiores veli anguli versus puppim trahuntur. *Or.* III. 40. pes *in navi*. Ad Att. XVI. 6. pedibus *æquis*.

Cluent. 13. *constituitur* ante pedes, *&c.* dicitur de eo, qui coram tribunali aut subselliis judicum constituitur.

Sæpe etiam servi dicuntur esse *ad pedes*, *circum pedes*, &c. *Verr.* I. 36. *homines circum* pedes *habebat*. Dejot. 1. *servum a legatorum* pedibus *abduxit*.

Red. II. 4. *ne* pedibus *iret*. De senatoribus pedariis, da quibus supra.

Pedibus trahi, ast pessime atque iniquissime tractari. *Ad Fam.* VII. 31. da *judiciis non laboro*: trahantur *per me* pedibus *omnes* rei. *Ad Att.* IV. 16. *per me ista* pedibus trahantur.

Vatin. 5. pedibus *iter facere*, est terra proficisci, & opponitur τῷ navigare.

PETERE. De ictibus gladiatorum & athletarum. *Quint.* 7. *caput* petera. *Or.* 68. *ut athletas, nec multo secus gladiatores videmus nihil nec vitando facere caute, nec* petendo *vehementer*, &c.

Ad se suasque partes allicere. *Ad Fam.* XIV. 1. *qui ab his me amari putabam, qui invidebant, eos non sequebar, qui petebant.*

Est etiam actoris in causa privata. *Flacc.* 34. *possessionem* petere. Intellige a prætore, qui *dat possessionem*. Rosc. C. 12. *amplius a se neminem* petiturum. Confer *Verr.* III. 11. *&c.* Itaque is, in quem actio suscipitur, *unde petitur*, dici solet. *de Or.* I. 37. *ad Fam.* VII. 11.

PETITIO. Ictus. *Catil.* I. 6. petitiones *corpore effugere*. Unde ad oratores traducitur & eorum artificia, quibus adversariis nocere student. *Or.* III. 54. *orationis ipsius, tanquam armorum, est vel ad usum comminatio & quasi* petitio. *In Cæcil.* 14. *novi omnes hominis* petitiones, *rationesque dicendi.*

Actio in aliquem, item postulatio a prætore, ut jus nostrum nobis concedat, tanquam hæreditatis possessionem &c. *Brut.* 5. *cujus* petitio *fit*. Rosc. C. 18. petitionem *integram reliquit*. Inv. II. 8. *petitioni* opponitur *recusatio*, quæ est ejus, unde petitur.

PETITOR. Actor, qui litem intendit, in causa privata: cui opponitur is, unde petitur. *Orat.* I. 37. *Quint.* 13. *Rosc. Com.* 14. *Verr.* III. 11.

PIGNUS. Phil. I. 5. *cogi* pignoribus. *Or.* III. 1. Pignoribus *ablatis coercere*. Fuit genus coercitionis, quo utebantur magistratus, imprimis Consules, in senatores, qui parere, tanquam vocati in senatum nollent.

Eleganter *pignora* dicuntur omnia ea, quæ fiduciam faciunt, qualem aliquis se præstiturus sit, *Ad Att.* VIII. 9. *minus multa illi dederant reipublicæ* pignora. *Phil.* XIII. 4. *magnis & multis* pignoribus *M. Lepidum resp. illigatum tenet*. Ea pignora deinde enarrantur, & sunt partim commoda multa, quæ habet in republica & a republica, propter quæ ei adversari non potest, partim specimina amoris in rempubl. ab eo jam edita.

PONERE. Abjicere, deponere. *Or.* 59. ponere *ambitum*. Or. III. 12. ponere *vitia*. Ad Fam. VIII. 6. *candide* ponere *inimicitias*.

Afferre, commemorare in disputatione & oratione. *Cæl.* 7. posuistis *enim .... conjurationis hunc participem fuisse*. Confer *Fin.* II. 16. *Leg.* II. 3. *Red.* I. 7. Huc refer illud: *ad Fam.* IX. 15. ponor *ad scribendum*.

Pecunia etiam dicitur *poni*, cum fœnori datur. *Verr.* III. 70. *cum* posita *esset pecunia apud eas societates, unde erat attributa, binis centesimis fœneratus est*; unde deinde metaphorice sumptus, beneficium, tempus, poni dicitur.

Ponere quæstionem dicitur qui aliquem jubet de re aliqua dicere: cujusmodi quæstiones hinc Θέσεις appellantur. *Ad Fam.* IX. 26. *Tusc.* I. 4. *Or.* I. 22. 33. II. 1. &c.

Apponere, subornare. *Ad Fam.* VIII. 12. ponere *alicui accusatorem*.

Tanquam concessum & verum sumere. *Div.* I. 52. *hoc autem* posito *atque concesso*. Cæcin. 11. *est hæc res* posita, *quæ ab adversario non negatur*.

PONTIFICES. Sunt communes sacerdotes omnium Deorum. *Vide* Leg. II. 8. *divisque aliis sacerdotes, omnibus* Pontifices, *singulis flamines sunto*. Inter Pontifices autem princeps fuit, qui *Pontifex Maximus* dicebatur. Reliqui distinguuntur in *majores* & *minores*. *Majores* fuit Patricii, *minores* plebeji.

POPULARIS. Qui est ex eodem populo, *Impites* Leg. I. 13. *non popularis alicujus definiti loci, sed civis totius mundi*. Ad Att. X. 1. *Solon popularis tuus*.

A populo tributus, ortus. *Dom.* 18. *honor* popularis. *Leg.* II. 4. *lex* popularis.

Populo usitatus, ad ejus captum accommodatus. *Off.* II. 10. popularibus *verbis utendum & usitatis*. Or. II. 38. popularis *trutina*.

Popularis porro est idem, qui civilis bono sensu dicitur. *Fin.* V. 23. *homo habet innatum quiddam civile &* populare, *quod Græci* πολιτικὸν *vocant*.

Studiosus populi, ejusque gratiam captans etiam cum detrimento reipubl. & contra honestatem, de quo est locus classicus *Sext.* 45. *Off.* I. 25. *alii* populares, *alii studiosi optimi cujusque*, &c. Sed paulo honestius *Agr.* II. 1. popularem *Consulem* se futurum pollicetur. Nempe vere, non *ficte & fallaciter popularem*, ut est *Dom.* 29.

Hinc *causa popularis* ad Fam. I. 2. Sext. 53. Dom. 33. Petit. Cons. 13. de partibus popularium, quas aliquis amplexus est, sive studio gratiæ populi captandæ.

Populo gratus, probabilis. *In Cæcil.* 3. *nomen censorium jam* populare *& plausibile factum est*. Ad Att. X. 4. *quod putaret* popularem *esse clementiam*. Agr. II. 4. *quid est tam* populare, *quam pax?*

Illustris, pervagatus, speciosus. *Agr.* II. 1. popularis *laus & jus*. Acad. IV. 2. *quorum ad illustres &* populares *laudes has etiam minus notas adjungimus*. Petit. Cons. 13. *tota petitio, cura, ut pompa plena sit, ut illustris, ut splendida, ut* popularis.

Ad populum movendum, incitandum, aptus. *Verr.* I. 58. *quid tandem erat in illo puero* populare? *quid invidiosum?* Ibid. *non illius ætas, sed causa: non vestitus, sed fortuna* popularis *videbatur*. Ibid. *nonne erant hæ lacrymæ* populares *magis, quam nostræ, &c.*

Or. II. 83. popularis *lapsus*, & *Tusc.* V. 36. popularis *offensio* de iis, qui in re aliqua, oratione, actione populum offenderunt. *Or.* 44. *oratio* popularis, *hoc est*, ad populum. *Ad Q. Fr.* I. 1. popularis *accessus ad tribunal*.

POPULARITER. More populi, ut populus intelligere possit. *Leg.* I. 6. *populariter* loqui.

Seditiose, invidiose. *Verr.* I. 58. *me* populariter *agere*.

PORTITORES. Sunt operæ publicanorum, qui portoria redemerant, quæ in portu sedebant, merces excutiebant, & portorium exigebant: in quo cum iniquius & acerbius versarentur, omnibus hominibus odiosi fuere. *Vide* Agr. II. 23. Vatin. 5. Offic. I. 42.

PORTORIUM. Vectigal, quod in portu pro mercibus solvitur. *Font.* 5. portorium *vini*. Verr. II. 75. portorii *vicesima*, hoc est, vicesi-

ma mercium, quam portorii loco solvebant. *Inv.* I. 30. portorium *locare*.

POSTULARE. Sæpe dicitur sensu forensi, in quo proprie est, in caussis privatis Prætorem rogare, ut liceat actionem alicui intendere; in caussis publicis autem, ut liceat nomen deferre; unde deinde, per metonymiam antecedentis pro consequente, pro accusare dicitur. Exempla hæc sunto, & quidem posterioris generis. *Ad Q. Fr.* III. 1. *Gabinium tres factiones* postulant. *Ad Fam.* VIII. 12. *Appium eadem lege* postulavi. Locus clarissimus est in *Cæcil.* 20. *nuper cum in Gabinium... Piso* delationem nominis postularet. Sed in universum *postulare* de omni desiderio apud prætorem exposito dicitur. *Mil.* 22. *Servos* postulare *in quæstionem*. Sic sæpe in Verrinis.

Offic. III. 7. *ut Geometræ non omia solent docere, sed* postulare, *ut quædam sibi concedantur ... sic ego a te* postulo, *ut mihi concedas*, &c.

Postulare etiam dicuntur provinciales & socii, cum aliquid decerni, constitui sua causa a senatu Romano petunt. *Balb.* 15. *Gaditani a senatu de fœdere* postulaverunt, &c.

POSTULATIO. In sacris est prodigium, quo Dii postulant aliquid iræ suæ avertendæ causa fieri, unde deinde pro ipso sacro piaculari dicitur. *Har. R.* 10. postulationes *esse Jovi, Saturno*, &c. Ibid. 14. *eodem ostento Telluri* postulatio *deberi dicitur*.

Verbum forense est, cum significat petitionem apud Prætorem, ut liceat nomen deferre alicujus. *Ad Fam.* VIII. 6. *inter* postulationem & *nominis delationem uxor a Dolabella discessit*. Ligar. 6. *primus aditus &* postulatio *Tuberonis hæc fuit, velle se de Q. Ligarii scelere dicere*.

POSTULATUM. Est petitio beneficii, quam socii & provinciales ad Senatum deferunt. *Verr.* II. 4. *Siculi* postulata *consulibus, quæ non* postulata, *sed crimina in istum viderentur esse*, ediderunt.

Conditiones pacis. *Ad Fam.* XII. 4. *legati ab Antonio ad nos intolerabilia* postulata *retulerunt*. Confer *Ad Att.* VII. 15.

PRÆCONIUM. Vulgo est præconis proclamatio. Sed aliquando vitæ genus, quod est præconium: *ut Fam.* VI. 18. qui *præconium* fecissent.

PRÆDIATOR, qui prædia publico obligata & vendenda emit, adeoque pecuniam suam in prædiis habet. *Ad Att.* XII. 14.

PRÆDIATORIUS. *Balb.* 20. *cum Q. Mucius* de jure prædiatorio *consuleretur*, hoc est, de jure, quod ad prædia publico obligata, & e lege prædiatoria vendenda pertinebat.

PRÆFECTURA. Civitas, quæ neque suas leges, neque suos magistratus habet, sed aut a prætore Rom. aut a præfecto, quem prætor dedit, administratur. *Rabir. Perd.* 8. *omnis* præfectura, *regio, vicinitas vestra*. Confer *Nat. D.* II. 2.

Munus præfecti. *Ad Att.* VI. 1. præfecturas *sumere*. Ibid. *dare & deferre* præfecturam. *Ibid.* V. 21. *petere* præfecturam.

PRÆFECTUS. *In Cæcil.* 17. præfectus *Antonii*. Balb. 28. præfectus *fabrum*. *Præfectorum* genera quatuor fuere. Nam fuere *præfecti alarum*, qui equestribus turmis præerant, *præfecti evocatorum, præfecti fabrum*, & *civitatum* denique, hoc est, qui a magistratu provinciali in eas civitates mitterentur, in quibus ipse assidue esse non posset, ut jus dicerent.

Præfectus morum Ad Fam. IX. 15. est censor, qui & moribus civium præesse dicitur. *Cluent.* 45.

PRÆROGATIVUS. *Planc.* 20. prærogativa *centuria*. Red. II. 7. prærogativæ *custos*. Div. II. 35. *referre* prærogativam dicitur rogator centuriæ, cum suffragia consuli renunciat. *ad Q. Fr.* II. 15. *in* prærogativa *pronunciare*, &c. Sic dicitur centuria, vel tribus quæ per sortem accepit jus primum ferendi suffragii. Et quia e cæteris centuriis, vel tribubus semper fere creabatur, quem prærogativa crearat; (*vide* Muren. 18. Planc. 20.) & quia hoc quoque spectabatur, ut prærogativa nomen haberet boni ominis, (unde *Div.* II. 40. prærogativa, *omen comitiorum* dicitur) propterea accidit, ut prærogativa pro bono omine, & significatione aliqua diceretur. *Ad Fam.* XV. 5. *supplicatio est* prærogativa *triumphi*. Act. I. Verr. 9. *dedit* prærogativam *suæ voluntatis ejusmodi, ut eam pro prærogativis reddidisse videatur*.

Muren. 18. prærogativam *omen*.

PRÆS. Qui aut suo, aut alterius nomine prædiis populo cavet. *Ad Fam.* II. 17. prædes *pecuniæ publicæ*. Confer *Fam.* V. 20. *Rabir. Post.* 4. *Phil.* II. 29. Dicti tamen etiam in litibus privatis fidejussores, qui prædiis cavebant. *Verr.* I. 45. pro præde *litis vindiciarum cum satis accepisset*. *Pro præde* est præde, vel prædibus. Sic *Verr.* II. 51. *pro suffragio* est suffragio, vel suffragiis.

Verr. I. 54. *consuetudo in bonis*, prædibus, *prædiisque vendendis*.

PRÆSCRIPTIO. *Agr.* II. 9. præscriptio *legis*, sunt nomina auctorum, latorum, quæ legi præscribuntur. *Ad Fam.* V. 2. *SCtum ea* præscriptione *est*, &c. de nominibus eorum, qui scribendo affuerunt, quorumque nomine præposita sunt.

PRÆSTARE. *Planc.* 5. *sin omnia* præstitero, *hoc est*, inesse demonstravero.

Aliquem præstare dicuntur, qui spondent pro eo, qualis sit, aut futurus sit, aut, ut talis sit, qualis debet, aut qualem alii volunt, efficit. *Ad Q. Fr.* I. 1. 3. *esse circumspiciendum diligenter, ut in hac custodia provinciæ non te unum, sed omnes ministros imperii tui* socios præstare *videare*. Ad Att. VI. 2. *nec satis est, se unumque* præstare. *Ibid.* quem *ego* præstare *non poteram*. Ad Q. Fr. III. 8. *Messalam Cæsari* præstabo, *hoc est*, certo scio, eum, ut Cæsar optat, Consulem fore.

Similiter *res* dicuntur *præstari*, cum aliquis cavet eas non eventuras, aut ita, ut volumus, vel earum periculum & culpam suscipit. *Ad Fam.* I. 4. *a vi* præstare *nihil possum*. Ibid. VII. 17. *ultima tibi jucunda & honesta* præstabo. *Or.* I. 24. *culpam* præstare. *Mur.* 2. *periculum judicii* præstare.

PRÆTESTA. Toga alba cum limbo purpureo, a quo nomen duxit; qua utebantur magistratus, sacerdotes, magistri ludorum, & pueri puellæque ingenuæ. *Red.* II. 5. *consul cum toga* prætexta. Confer *ad Q. Fr.* II. 12. *Verr.* I. 58. &c.

Fabulæ Romani argumenti, in qua prætextati, *hoc est*, magistratus, inducebantur. *Ad Fam.* X. 32. prætextam *posuit*, hoc est, agendam curavit. *Ibid.* prætextam *si voles legere*.

PRÆTOR. Olim nomen Consulis, quia exercitus idem duceret. *Leg.* III. 3. ex XII. tabb. *regio imperio duo sunto, iique præeundo, judicando, consulendo*, Prætores, *judices*, *consules appellantur*.

Postea a Consulatu separata est jurisdictio, & nomen prætoris datum ei, qui eam acceperat: is dictus est *prætor urbanus*, qui jus diceba inter cives, cujus sæpe mentio apud Ciceronem. Additus post, alter, qui jus diceret inter cives & peregrinos, & *prætor peregrinus* dictus est. Cum autem a. U. C. DCIV. quæstiones perpetuæ constitui cœpissent, creati sunt prætores, qui quæstionibus præessent, & hinc *quæsitores* dicti sunt. Sed prætores etiam dicti, non solum, qui post præturam in urbe missi sunt in provinciam, & Proprætores quoque appellati, qualis Verres prætor Siciliæ; sed etiam, qui post Consulatum, & qui proprie Proconsules dicti. Sic *ad Fam.* II. 17. Bibulus Proconf. Syriæ appellatur *prætor*.

PRÆTORIUM. Tabernaculum prætoris in castris. *Div.* I. 33. *cum Sylla in agro Nolano* prætorium *immolaret*.

Ædes in provinciis, in quibus magistratus provincialis habitabat. *Verr.* IV. 28. *ut id in* prætorium *deferrent*.

PRÆTORIUS. *Red.* I. 7. *Prætorii*, qui Prætores fuere.

Verr. I. 52. prætoria *turba*, qualis, scilicet, confluere ad prætorem urbanum solet. *Cohors* prætoria, *vide* COHORS. *Jus* prætorium, *vide* JUS.

PRAGMATICUS. Juris peritus, oratorum minister. *Or.* I. 59.

Politicus, prudens. *Ad Att.* II. 20. *homines* pragmatici *cavere jubent, & vetant credere*. Ibid. XIV. 3. *si quod* pragmaticon *habes, scribe*.

PRESSUS. De voce est 1. obscurus. *Red.* II. 6. pressa *vox & temulenta*. 2. bene expressus. *Nat. D.* II. 59. *lingua sonos vocis distinctos &* pressos *efficit*.

De oratione autem, 1. brevis, & opponitur luxurianti. *Or.* II. 23. *oratio* pressior. 2. Tenuis, subtilis, acutus. *Or.* II. 13. pressus *verbis*. Brut. 55. *cavenda est* presso *oratori inopia & jejunitas: ampla*, &c.

PRINCEPS. Auctor. *Tusc.* I. 21. *ejus inventor &* princeps. *Arch.* 1. *hunc mihi* principem *& ad suscipiendum, & ad ingrediendam horum studiorum rationem exstitisse*.

Principes civitatis sunt *principes optimatium*. Vide *Sext.* 45. 48. 49. 66. *Red.* II. 3. Sed *optimates κατ' ἐξοχὴν principes* dicuntur. *Or.* I. 7. principum *causa*. Dicuntur tamen sic etiam primores potentissimi cum popularium, tum optimatium. *Ad Fam.* I. 9. principes *in rep.*

Princeps Senatus, Fr. Or. pro Scauro, est is, quem Censor Senatum recensens primum legit. *Princeps juventutis*. Vatin. 10. ad Fam. III. 11. cujus nomen primum recitavit censor, ordinem equestrem recensens.

Genus militum, qui olim gladiis pugnabant, medii inter hastatos & pilanos, & ordo ejus generis. *Ad Brut. ep.* 8. *Cretensi bello octavum* principem *duxit*, hoc est, octavum principum ordinem.

PRIVILEGIUM. Dom. 17. *vetant leges sacratæ, vetant XII. tabulæ leges privis hominibus irrogari*: id est enim *privilegium*. Confer *Leg.* III. 4. 18.

PROCINCTUS. *Or.* I. 53. *Nat. D.* II. 3. *testamenta in* procinctu. Sunt militaria, quæ fiunt ante, quam ad prælium itur; tum enim miles est in procinctu.

PRONUNTIARE. Vis aliquando inest huic verbo eadem ac *Promittere*. Cluent. 69. *quam pro reo* pronuntiasset *pecuniam*.

PULVINAR. Lectus Deo in templo positus, & ipsum templum. *Harusp. R.* 5. *pulvinaribus stuprum intulit*. Dom. 53. *aram & ædiculam &* pulvinar *dedicasset*. Confer *Catil.* III. 10.

PUNCTUM. Suffragium, quia scilicet, in comitiis suffragia singulorum punctis in tabulis notabantur. *Planc.* 20. *nonnullas tribus* punctis *pene totidem tulerunt*. Confer *Mur.* 34. *Tusc.* II. 26. Hinc *Or.* II. 41. puncta *argumentorum*.

Q.

QUADRARE. In rationibus est, cum acceptorum & expensorum summæ pares sunt. *Verr.* I. 36. *quomodo D. C. eodem modo* quadrarint.

Commodum, idoneum esse. *Brut.* 11. *quoniam tibi ita* quadrat. *Ad Att.* IV. 18. *ad multa* quadrat. *Ibid.* XIII. 33. *si neutrum* quadret.

Orationem numerosam efficere, est *quadrare orationem*. Or. 58. Or. III. 44.

QUADRUPLATOR. Delator, calumniator. Nomen inde ductum esse quidam existimant, quod quartam partem ejus pecuniæ accipiebat, de qua delatio erat, aut mulctæ, quæ damnato irrogabatur. *In Cæcil.* 7. *Verr.* II. 8. quadruplatorum *deterrimus*. Iidem dicuntur *cap.* 9. *calumniatores*.

QUÆRERE. Vocabulum Philosophorum pro *quæstionem ponere*. Nam solebant ita postulare materiam disserendi: *Num quis quid quærit?* Or. I. 20.

De quæstione per tormenta, *Rosc. A.* 41. quærere *ex aliquo*. Ibid. 41. quærere *in aliquem*.

De quæstione rei capitalis. *Act.* I. *Verr.* 8. quærere *de repetundis*.

Deliberare, excogitare. *Phil.* IX. *honores* quærere *alicui*.

Desiderare. *Verr.* III. 18. quærere *multitudinem jugerum*.

QUÆSITOR. Est prætor, qui quæstioni capitali præest. *Act.* I. *Verr.* 10. *Catil.* IV. 5.

QUÆ-

QUÆSTIO. In rhetoricis quid sit. *Inv.* I. 6. *Or.* II. 19.

Materia quæcunque, de qua quæritur. *Or.* 10. *sustinere* quæstionem *tantam non possim*. Att. XIII. 19. *omnis Academica* quæstio.

Tormenta ad veritatem exquirendam adhibita. *Rosc. Am.* 41. *in* quæstionem *dari*. Hinc etiam de iis dicitur, quæ tormentis expressa sunt. *Cluent.* 65. *tabella* quæstionis. *Ibid.* 66. quæstio *ficta*. Item de advocatis; quibus præsentibus quæstio habita est. *Cluent.* 65. quæstio *dimissa est*.

Judicium in causa capitali. *Act.* I. *Verr.* 10., quæstioni *præesse*. Mil. 5. quæstio *nova*, hoc est, nova lege constituta. *Rab. Post.* 6. quæstione *alligari*: id fit, cum lex lecta est, ex qua accusari in causa publica possumus. *Brut.* 27. quæstiones *perpetuæ*. Is locus est classicus. De quæstionibus perpetuis tirones hæc teneant. Ante L. Pisonis tempora causæ publicæ agebantur apud populum in comitiis, unde *judicia populi* dicebantur, cum nullæ leges essent, ex quibus apud magistratum reus agi aliquis de crimine publico posset. A. U. autem DCIV. Censorino & Manilio Coss. tribunus plebis L. Piso primus legem de repetundis tulit, quam deinde aliæ leges de criminibus publicis secutæ sunt, quibus cautum erat, uti ad quæsitorem aliquem, cui ea quæstio obtigisset, hæ causæ per judices selectos agerentur. Et quoniam quotannis creabantur quibus hæ quæstiones mandarentur, adeoque semper essent, qui eas exercerent, propterea *perpetuæ* sunt appellatæ.

Judex quæstionis. Brut. 76. *is cum post curulem ædilitatem* judex quæstionis *esset*. Cluent. 27. *Patronus L. Quintius convicium C. Junio*, judici quæstionis, *maximum fecit, ut ne sine Stalleno in consilium iretur*. Ibid. 29. *Atque in hanc flammam recentem, C. Junium qui illi* quæstioni præfuerat, *infectum esse memini, & illum hominem ædilitium, jam prætorem opinionibus hominum constitutum*, &c. Confer *ibid.* 33. in quo omnia judici quæstionis tribuuntur, quæ prætori quæsitori, ex quibus intelligitur fuisse prætoris vicarium.

Judices & quicunque judicio intersunt. *Verr.* II. 30. *dimisit* quæstionem.

QUÆSTORIUM. Ædes, in quibus quæstor habitat. *Planc.* 41.

QUÆSTORIUS. *Verr.* I. 21. *legatus* quæstorius, est, qui post quæsturam fit alicujus Imperatoris legatus.

R.

RATIO. *Inv.* I. 13. *controversia in* ratione, opponitur ei, quæ est in scripto.

Ars, scientia. *Inv.* I. 5. *civilis* ratio, *Arch.* 1. *si in me est hujusce rei* ratio *aliqua*. Brut. 74. *non fuit* rationis *aut scientiæ*. In Cæcil. 11. *aliqua in foro, judiciis, legibus aut* ratio, *aut exercitatio*.

Methodos, regulæ. *Fin.* V. 4. *necessaria mathematicorum* ratione *concludere*. Off. I. 2. *omnis quæ a* ratione *suscipitur institutio*. Fin. I. 9. ratione *& via*. Nat. D. II. 16. ratione *& numero moveri*. Brut. 37. *ad* rationem *dirigere omnia*. Ibid. 74. rationem *adhibere*.

Artificium aliquod. *Agr.* II. 7. *quod per cærimonias populi fieri non poterat*, ratione *assecutus est*.

Sententia. *Manil.* 17. *ab hac* ratione *dissentiunt*. Fin. 5. ratio *delicatior ac mollior*.

Disciplina philosophi alicujus. *Fin.* I. 9. *Epicuri* ratio.

Consilium. *In Cæcil.* 11. *tua* ratio *est*. Ad Fam. III. 5. *tua* ratio *postea est commutata*.

Commodum. *Red.* I. 1. *si* rationes *meas vestræ saluti anteposuissem*. Act. I. Verr. 9. ratio *non erat*, pro, non erat e re mea.

Ponitur & pro re ipsa. *Inv.* I. 1. ratio *ipsa*. Cæcin. 3. *per* fiduciæ rationem *fraudare*. Verr. I. 2. *veritatis* ratio.

Species. *Verr.* III. 85. *quam* rationem *habet, non dico æquitatis, sed improbitatis*.

Nat. D. III. 27. ratio *bona*, id est, sana.

Verr. II. 70. re *ac* ratione *conjunctus*, de sociis in negotiatione aliqua.

Addamus formulas quasdam. *Syll.* 3. *sin est in me* ratio *reipublicæ*, pro, si habeo ejus rationem. *Ad Fam.* XI. 14. *pecuniæ* ratio *habebitur*, hoc est, curabitur, ut detur. *Nat. D.* III. 29. *levitates comicæ parumne in* ratione *versantur?* hoc est, adhibent rationem. *Verr.* I. 23. *est aliqua rei* ratio.

RECIPERE. *In Cæcil.* 8. recipere *causam*, dicitur de eo, cui oblata est. *Suscipit*, qui sponte eam agere instituit.

Accipere. *Rosc. C.* 8. *si* recipere *hos quæstus posses*. Rabir. Post. 4. *nec ex ejus bonis, quanta summa litium fuisset*, recipi *a populo*.

Est & verbum forense. Nam prætor *recipere nomen* dicitur, cum delatum ab aliquo in numerum reorum refert. Verr. II. 38. *Ad Fam.* VIII. 8.

Excipere in venditione. *Top.* 27. *venditores... rutis cæsis receptis, concedunt tamen aliquid emptori*, &c. Confer Gellium XVII. 11.

Gladiatores *recipere ferrum*, dicuntur, cum se jugulari ab adversario patiuntur. *Sext.* 37. *Tusc.* II. 17.

RECUPERATOR. Est judex in causa privata, ad quem de re pecuniaria, aut possessione quacunque certatur. *Verr.* III. 13. *in Cæcin.* 15. *Cæcin.* 1. Hinc *recuperatorium* judicium, *Verr.* III.

REDIMERE. Dicitur de mancipe, qui ædificium extruendum conducit: ei opponitur *locare*. Verr. I. 54. *Si pupillo opus* redimitur... *ne liceat pupillo opus* redimere. *Ibid.* 56. *qui* redemit, *satisdet* &c. Hinc illud intellige *Verr.* I. 11. *qui istum eripiendum* redemerunt.

Pecunia data, se aut alium aliqua molestia liberare. *Verr.* III. 20. redimere *cunctus rem confessam*. Unde & metaph. *ad Fam.* II. 16. *acerbitatem a republica privatis commodis* redimere. *Ibid.* X. 8. *non præteritam culpam videri volo* redemisse.

RE-

REFERRE. Respondere. *Bacin.* 29. *ego tibi* refero. *Quint.* 13. *quid a nobis* refertur.

Instaurere. *Flacc.* 1. referre *Valeria gentis laudem*. *in Cæcil.* 2c. referre *institutum*. Confer *in Cæcil.* e1.

Reddere. *Verr.* III. 96. referre *judiria ad equestrem ordinem*.

In rationibus sæpe dicitur elliptice pro, referre io tabulas rationum. *Flacc.* 19. *aperi publice* referunt, *hoc est*, pecuniam in retiooes referunt, taoquam coosumptam in opere aliquo publico.

Item de senatus-coosultis, pro referre lo tabulas publiras, io tabularium, quod erat ad ærarinm. *Ad Fam.* XII. 1 *senatus-consulta* referuntur. *Phil.* V. 4. de rationibus cum ad ærarium deponuntur. *Verr.* I. 30. III. 71. Item de aliis rebus, qnarum memoria literis pnblicis maodatur. *Syll.* 14. *me aliter ac dictum est, in tabulas publicas* retulisse. *Ibid. qui bis hominibus ad vere* referendum *fidem defuisse putet*. —

Reddere. *Nat. D.* III. 14. *cum se sol* referat.

Referre dicitur etiam *ad aliquem*, qui ei aliquid deliberandum, examinendum, judicandum, decernendum, jnbendumve proponit. *Tusc.* I. 16. *ad oculos omnia* referre *Phil.* II. 6. *ecquid ad eum de republica* retulisti. *Quint.* 16. *ad se ipsum aliquid* referre. *Catil.* I. 8. referre *ad Senatum*. Manil. 19. Cicero prætor dicit, *se ad senatum* relaturum *de re aliqua*, quod erat consulum. Est autem de egressione relationis intelligendum, cum Senatores jus haberent non solum sententiam dicendi de eo, de quo interrogati erant, sed etiam de alia re, de qua relatum a Coss. noo erat.

Dom. e9. *rem judicatam* referre, scilicet, in judicium, ut de ea iterum judicetur.

RELIGIO. Sacra. Genus sacrorum. *Dom.* 41. religiones *suscipere*, est sacra oova instituere, sive sacrum aliquid efficere. *Ibid.* 47. *date huic* religioni (scilicet, huic modo sacrandarum ædium privatarum) *aditum*. Confer *Phil.* I. 6.

Sanctitas loci. *Dom.* 39. *inferre* religionem... *eripere* religionem.

Res quæcunque, quæ ad religionem pertinet. Sic *Verr.* II. 51. *lex de* religione, est de sacerdotio. Item *religiones* dicuntur de auspiciis, prodigiis, &c. quæ dubitationem agendi afferunt, aut impediunt aliquid. *Dom.* 54. *cum ejus dedicationem fictis* religionibus *impedirent*. Ad Fam. X. 12. *oblata Cornuto* religio *est, admonitu pullariorum*.

Culpa quæ contrahitur, si religiones violantur. *Nat. D.* II. 4. religio *hæret in republica*. Cæcin. 34. religione *solvi*.

Superstitio. *Div.* II. 54. religiones *suscipere*. Ibid. religiones *deponere*. Dom. 49. *homo* religionibus *deditus*.

Obligatio quæcunque ad aliquid omittendum, cujus respectu rebus quædam sanctitas inest, propter quam eas violare nefas est; unde & pro dubitatione, scrupulo... in rebus agendis. *Verr.* I. 15. *si nullam* religionem *sors habet*. In Cæcil. 14. religio *sortis*. Verr. III. 58. religio *societatis*. Rosc. Am. 24. *magnam* religionem *paternus sanguis*. Ad Att. XII. 36. *posteritas habet* religionem. Catil. III. 6. *ut, quæ* religio *C. Mario non fuerat, ea nos* religione *in privato P. Lentulo puniendo liberaremur*.

Summa in quacunque re diligentia, ne quid minus recte fiat. *Ad Fam.* XI. 29. religio *in consilio dando*. Cæcin. 2. *judicandi mora & religio*. *Or.* 8. *eorum* religioni (qui scilicet nihil nisi rectissima probabant) *cum serviret orator*. Brut. 82. religio *oratoris*. Ibid. religio *nimia*.

Difficultas, objectio. *Or.* 11. *hac ego religione non sum ab hoc conatu repulsus*.

RENUNCIARE. *Verr.* I. 54. renunciat *illam decisionem*. Hoc est, nunciat at illam pactionem, quam fecissent, ratam non esse, improbari eb eo, cujus in ea re voluntas maxime spectanda est.

Prodere dicendo. *Act.* I. *Verr.* 6. renunciata *est rata conditio*.

REPRÆSENTARE. Est proprie in re pecuniaria pecuniam statim solvere, atque adeo prænumerare, ante diem solvere. *Ad Att.* XII. e5. *dum a Faberio* repræsentabimus. *Ibid.* 29. *Si qua etiam jactura facienda sit in* repræsentando.

Hinc dicitur pro facere aliquid ante tempus, citius quam debeas, aut constitutum sit. *Ad Att.* XVI. 2. *mihi videntur etiam istorum animi incendi ad* repræsentandam *improbitatem suam*, hoc est, citius demonstrandam, quam ante constituerant. *Ad Fam.* V. 16. *neque expectare temporis medicinam, quam* repræsentare *ratione possimus*. Ibid. XVI. 14. *dies promissorum adest* (hoc est, non longe abest) *quem etiam* repræsentabo, *si adveneris*: hoc est, etiam ante libertas dabitur, quam promiseram. *Phil.* II. ult. *quin etiam corpus libenter obtulerim, si* repræsentari *morte mea libertas civitatis potest*, hoc est, si mors mea efficere potest, ut eo citius libertas restituatur civitati.

Sext. 11. *quod ipsum templum* repræsentabat *memoriam consulatus mei*: hoc est, præsentem animis faciebat, instaurabat.

RES. De re familiari, pecuniaria. *Senect.* 7. rem *male gerentem patremfam*. Rabir. Post. 2. *in pluribus provinciis ejus versata* res *est*. Quint. 11. *cum* res *ab eo, quicum contraxisset, recessisset*.

Causa, commodum. *Phil.* II. 2. *contra* rem *alicujus venire*. Dicitur de eo, qui in judicio aliquem quacunque ratione oppugnat.

Sext. 61. *ad* res *redire* dicuntur cives Rom. ex agris, qui a comitiis domum redeunt.

Red. II. 11. res *redire* dicuntur, cum causæ in foro aliaque publica negotia, propter ferias vel aliis de causis intermissa, (res *prolatas* dicunt) repetuntur.

Or. II. 11. *inesse in ratione* rerum. *Or.* I. 21. *positum esse in re atque natura*. De iis rebus, quæ sunt, non modo finguntur.

Verr. I. 14. res *rationum*; per periphrasin, pro, *rationes*.

RESPONDERE. Est eorum qui consuluntur, ut jurisconsultorum, Pontificum, conjectorum, hariolorum. *Leg.* II. 12. respondendi *juris facultas*. Or. I. 45. *in jure* respondendo. In quo ani-

nimadvertends eſt forma: *jus reſpondere*, pro uſitatiori, *de jure reſp.* ad Att. IV. 1. *Pontifices* reſponderunt.

Reſpondere, dicitur de litigantibus in foro, petitore, accuſatore & reo. *Verr.* I. 1. *Verrem non* reſponſurum. Confer *Verr.* II. 40. *Ad Att.* IV. 16.

Etiam in delectu militari *reſpondere*, dicuntur, qui militiam non detrectant. Hinc ductum videtur illud, *Or.* III. 49. cum pedes, quibus numeri cauſa utimur, dicit, *reſpondere* non vocatos.

Paria præſtare, gratiam referre. *Ad Att.* IV. 3. *te familiari communiuti ſumus. Quanti fratris tamen liberalitati pro facultatibus noſtris, ne plane exhauſtus eſſet*, reſpondemus.

Solvere ad diem conſtitutam. *Ad Att.* XVI. 2. *fit ſæpe, ut ii, qui debent, non* reſpondeant *ad tempus.*

RESPUBLICA. Tribus modis dicitur, nempe, primo, de univerſa civitate, aut imperio. Deinde de ſingulis ejus partibus. Reipublicæ partes autem commemorantur commode ab ipſo Cicerone *Sext.* 46. *religiones, auſpicia, poteſtates magiſtratuum, ſenatus auctoritas, leges, mos majorum, judicia, juriſdictio, fides, provinciæ, ſocii, imperii laus, res militaris, ærarium.* Tertio dicitur de quacunque actione, negotio, quod publicæ utilitatis cauſa ſuſcipitur, aut quocunque modo ad rempublicam pertinet. Itaque in legendo Cicerone judicare debent tirones, ad quod genus in quoque loco referendum ſit, tumque demum ſe hoc verbum, cum ad alterum tertiumque genus pertinet, putent intelligere, cum poſſunt partem illam univerſæ reipubl. aut negotium publicum nominare, de quo capiendum eſſe contextus doceat. Primæ ſignificationis exempla dare ſupervacuum eſſet. Alterius hæc ſunto.

Leges. *Verr.* I. 2. rempublicam *poſſe Senatorio conſilio defendi*. Sermo enim eſt de lege de pecuniis repetundis, & de judicio ex ea.

Magiſtratus poteſtas. *Verr.* I. 12. *ad* rempublicam *accedere*. Nam hoc de iis dicunt latini, qui quæſtores fiunt, aut poteſtatem aliquam conſequuntur primum, quæ magiſtratuum eſſe ſolet. *Vide* Phil. V. 18. Roſc. Am. 1. Or. II. 25.

Bellum, res militaris. *Manil.* 21. rempublicam *bene gerere*. Ad Fam. X. 11. rempubl. *ex veſtra ſententia adminiſtrare*, hoc eſt, vincere.

Victoria. *Nat. D.* II. 2. *temere de* republica *locutus*.

Ærarium, pecunia publica. *Phil.* II. 3. *reliquias* reipubl. *diſſipare*. Verr. I. 13. rempubl. *adminiſtrare*, de quæſtura. *Ibid.* V. 22. *de* republica *detrahere*.

Provincia. *Ad Fam.* XIII. 68. *ſi ad me de* republica, *id eſt, de ſtatu provinciæ, de inſtitutis tuis familiariter ſcribes*.

Libertas publica. *Ad Fam.* XI. 13. *bonam ſpem de ſumma* republica *vos habere volumus*. Ibid. X. 3. *unus eſt, per tot annos* rempubl. *devexata, rurſus* reipublicæ *bene gerendæ ad gloriam*.

Securitas publica. *Roſc. Am.* 49. *ideone nobilitas recuperavit* rempublicam, *&c.*

Supplicatio. *Phil.* III. 9. *cum de* republica *relaturus fuiſſet .... fecit SCtum de ſupplicatione, &c.*

Tertii generis exempla hæc ſunt: *Cæcin.* 20. *abſit* reipublicæ cauſa, *hoc eſt*, legationis aut belli gerendi cauſa. *Verr.* II. 55. reſpublica *adminiſtrari non poterat*, hoc eſt, exactio & ſolutio tributi. *Mil.* 15. reipubl. *partem ſuſcipere*, de cæde Clodii. *Balb.* 20. *a* republica *bene gerenda*, hoc eſt, a fortibus viris civitate donandis. *Phil.* V. 15. reſpublica *ſæpe & bene & feliciter geſta*, ut reſtitutione Sext. Pompeji, bello civili extinguendo.

Piſ. 32. *Cæſarem non eadem* de republica ſenſiſſe, *quæ me ſcio*. Verr. I. 14. *quod* de republica ſenſit. Hæc formula capienda eſt de partibus, quas quis in republica ſequitur, utrum ſcilicet, popularis ſit, an cum optimatibus faciat.

Mur. 11. republica *perfrui poſſumus*, hoc eſt, omnibus commodis, quæ jure, lege, &c. civis Rom. ſunt.

RESTITUTIO. Eſt verbum juris, 1. cum aliquem reduco in eum locum, fundum, ædes, unde vi dejeci. *Cæcin.* 13. 22. *vim factam* reſtituere. 2. Cum is, qui reſtituere jubetur a prætore, negat ſe dejeciſſe; nam id facit, cum dicit: *reſtitui*. Quoniam enim eum non dejecit, & manſit in poſſeſſione is, qui reſtitui jubetur, idem eſt, ac ſi dejectus reſtitutus eſſet. *Cæcin.* 19. 29. 32.

Verr. II. 26. *judicia* reſtituta *ſunt*, hoc eſt, res judicatæ ſublatæ, & ii qui judicio damnati erant, in integrum reſtituti ſunt.

Ad Att. XV. 4. *neſcio quid ab eo literularum, ut me ſibi* reſtituerem, *hoc eſt*, ſibi iterum amicus fierem.

REVOCARE. Invitare ad convivium, a quo ante excepti ſumus. *Roſc. Am.* 18.

Or. II. 52. *ad ſuas res* revocare *aliquem* dicitur, qui ei in memoriam redigit, quæ ipſi acciderunt.

Referre. *Flacc.* 12. revocare *omnia ad gloriam ſplendoremque*.

Expedire ſe ex re aliqua, in quam nos immiſimus. *Piſ.* 29. revocare *ſe non poterat, familiaritate implicatus*.

Dom. 55. revocare *ſe* dicitur, qui hæſitat in legendo, recitando, dicendo.

Actores dicuntur *revocari*, cum jubentur a ſpectatoribus repetere verſus aliquos. *Tuſc.* IV. 29. *Socrates dicitur cur* revocaſſe *verſus primos*. Sed in genere *revocari* dicuntur, quin eandem rem altera vice dicunt. *Arch.* 8.

Item, qui jubentur altera vice accuſari. *Ad Q. Fr.* II. 6. *populus* revocat.

Inſtaurare, reficere. *Fam.* VII. 26. *vires & corpus amiſi. Sed ſi morbum depulero, facile, ut ſpero, illa* revocabo.

Temperare ſibi, dicitur, *revocare ſe*. Ad Att. XIII. 1.

Corrigere. *Div.* II. 46. *cum ita nati eſſent, ut quædam depravata haberent, reſtituerentur & corrigerentur ab natura, cum ſe ipſa* revocaſſet, *aut arte, atque medicina*.

REUS.

REUS. Is cujus res agitur, non solum accusatus, sed etiam is, unde petitur. *Or.* II. 79.

ROGARE. In petitionibus est amicorum candidati, qui populum pro eo prensant. *Planc.* 10. *neque enim ego sic* rogabam: *ut petere viderer, quia familiaris esset meus .... sed ut quasi parenti*. Deinde vero etiam Candidati, de quo si dicitur, in deteriorem partem accipitur. Nam *petere* proprie est verbum, quo utuntur, cum prensatur populus. *Rogare* autem dicitur, cum unus hac potestate est, ut magistratus tribuat, cui velit, adeoque ab eo Candidatus magistratum petit. *Phil.* II. 30. *in proximum annum consulatum* peteres, *vel potius rogares, per municipia coloniasque Galliæ, a qua nos tum, cum consulatus* petebatur, *non rogabatur, consulatum* petere *solebamus*.

Rogare est porro magistratuum: cum ferunt ad populum legem, aut comitiis creandorum magistratuum præsunt. *Muren.* 1. *quibus consulatus, me rogante* (quippe consule illius anni & quidem primum creato) *datus esset*. Ad Att. IX. 15. *ut consules roget prætor, vel dictatorem dicat, quorum neutrum jus est*. Sext. 24. *Pisoni provincia* rogata *est*. Leg. II. 12. *lex jure* rogata. *Jure* autem *rogatur* lex, cum in lege ferenda nihil fit contra leges de auspiciis aliisque.

Flacc. 13. *nos hic in mare superum & inferum sestertium ter & quadragies* erogabamus, *id est, erogabamus*.

ROGATIO. Intercessio & prensatio in comitiis. *Plaut.* 10. rogatio *semper est gratiosissima*.

Lex. *Sill.* 22. rogatio *Cæcilia*.

ROGATOR. In comitiis est 1. magistratus, qui comitiis præest. *Vide* Rogare. *Nat. D.* II. 4. rogatorem *comitiorum justum non fuisse*. 2. Amici candidati, aut ejus, ad quem lex pertinet, qui singulos cives suffragia ferentes rogant, quem suffragio suo creatum velint, quid de lege fieri velint, idque ex veteri instituto, quo suffragia voce dabantur. Post tabellis inductis mansit nomen *rogatorum*. *Red.* II. 11. *quando illa dignitate* rogatores, *diribitores, custodesque vidisti?* Pis. 15. *vos* rogatores, *vos distributores, vos custodes fuisse tabularum*. Div. II. 35. rogator *centuriæ*.

RUTA, orum. *Top.* 25. *Or.* II. 55. *Partic.* 31. ruta *cæsa*. Ita dicitur supellex omnis, quæ loco moveri potest, eique opponuntur *fixa*.

S.

SACRAMENTUM. Jusjurandum militare. *Off.* I. 11. *ut secundo eum obligaret militiæ* sacramento; *quia priore amisso, jure cum hostibus pugnare non poterat*.

In foro *sacramentum* erat pecunia, quæ a litigantibus deponebatur apud Pontificem, ut, qui causa caderet, amitteret eam pecuniam: quod ejus rei causa fiebat, ne impune alicui negotium petendo, aut justa petenti inficiando, frustra crearetur. Instituta autem res est etiam propter inopiam ærarii, auctore Varrone, ut id inde aliquem reditum haberet. Differt a sponsione sacramentum in eo, quod in sponsione non deponitur pecunia, sed tantum promittitur. *Ad Fam.* VII. 32. sacramento *contendere*. Hinc ipsa petitio *sacramentum* dicitur, quæ sacramento interposito fit. *Cæcin.* 33. *non posse nostrum* sacramentum justum *judicari*. Dom. 29. *si decemviri* sacramentum *in libertatem injustum judicassent*. Or. I. 10. *justo* sacramento *contendere*. Confer *Mil.* 27.

SAGUM. Est vestis militaris, qua etiam omnes cives Romani in urbe utebantur ex Scto in tumultu.

SANCTIO. Est caput legis, quod pœnam continet, qua tanquam sanctæ & inviolabiles leges fiunt. *Verr.* IV. 66. *Balb.* 14.

SAPIENTIA. *Or.* III. 15. quid Græcis sit. *Ibid.* II. 1. sapientia *omnis*, est eruditio.

Juris scientia. *Hinc ad Fam.* I. 10. jocus ad Valerium JCtum: *ubi audacia licet pro sapientia uti*.

Tusc. III. 18. in plurali, *sapientiæ*.

SARTUS. *Verr.* I. 40. 49. sarta *tecta exigere*. *Sarta tecta* sunt opera publica, inprimis templa, quæ a censoribus locantur, ut aut nova ædificentur, aut sarciantur, si quid in iis aut vitii est, aut melius aliquid novumve extruendum esse videtur. Ubi autem opus a redemptore ex lege censoria traditur Censoribus, Censores exigere dicuntur sarta tecta.

SATISDARE. Est, datis prædibus cavere alicui, aut sponsoribus, in re pecuniaria. *Ad Fam.* XLIII. 28. *si quid* satisdandum *erit*. Confer *Resc. Com.* 12. *Quint.* 7. &c. *judicatum solvi* satisdare, est datis prædibus cavere alicui & polliceri, quod judices judicaverint solvendum esse petitori, solutum iri. Ex ea autem oratione intelligitur honestum fuisse interdum satisdare, nempe cum pecunia, hereditas, &c. peteretur, *vide c.* 28. *extr.* minus autem honestum interdum fuisse, juberi a prætore satisdare, ex *cap.* 8. 9. intelligi potest. Nam jubebantur ex jure prætorio satisdare petitori ii, qui vadimonium deseruerant, quorumque bona XXX. dies ex edicto possessa erant. Itaque recusabat procurator Quintii ejusque amici reliqui hoc nomine satisdare pro Quintio absente, quod si id facerent, eo ipso faterentur & concederent, bona Quintii esse possessa.

SCHOLA. Disputatio. *Pis.* 25. *vertis te ad alteram* scholam. *Ibid.* 27. *ubi sunt vestræ* scholæ. *Tusc.* III. 34. *separatim sunt certæ* scholæ *de exilio*. Ibid. I. 4. scholas *Græcorum more habere*. Fin. II. 1. scholam *explicare*.

SCISCERE. Est propria in legibus jubendis & quidem plebeiis. *Planc.* 14. scivit *legem primus*, unde *plebiscitum*. Hinc pro *probare* dicitur, quod, qui sciscunt, probant. *Prov. C.* 15. *simul ostendit, se eam legem* sciscere, *quam legem esse neget*. Sed est tamen etiam de omni suffragio. *Leg.* III. 3. *cum* sciscentur *suffragia, &c.*

SCRIBA. Genera scribarum duo fuere, alterum privatorum, alterum publicorum. Privati sunt hominum privatorum servi. *Ad Fam.* V. 20. Publici autem sunt homines liberi, sed ple-

beji ordinis, inprimisque libertini, qui in certas decurias descripti erant, & mercedem ex ærario accipiebant. Sorte distribuebantur inter magistratus.

SCRIPTURA. Commentatio oratoris. *Or.* I. 33.

Vectigal ærarii a pascuis. *Verr.* II. 70. *scriptura Siciliæ*. Ad Fam. XIII. 65. *in scriptura pro magistro dat operas.*

SECTIO. Redemptio prædæ universæ, aut bonorum proscripti damnative omnium. *Phil.* II. 26. *nemo fuit, qui ad illud* sectionis *scelus auderet accedere*. Confer *cap.* 29.

Bona ipsa quæ redimuntur. *Inv.* I. 45. *cujus prædæ* sectio *non venierit*. Ex *Agr.* I. apud Gell. XIII. 24. hoc fragmentum est: *prædam, manubias*, sectionem, *castra denique Cn. Pompeji, sedente imperatore, decemviri vendent*. Ex quo loco intelligitur, eam tantum prædæ partem *sectionem* esse appellatam, quæ ad publicum pertineret, quemadmodum etiam Romæ sectio est tantum eorum bonorum, quæ ærario inferenda sunt. Nam *præda* est *militum*, *manubiæ imperatoris*, *sectio* ergo *populi*.

SECTOR. Redemptor bonorum. *Rosc. Am.* 29. *ad Fam* XV. 19. *Verr.* I. 23.

SECUNDÆ. Intellige, partes: verbum scenæ, in qua primæ, secundæ & tertiæ partes sunt, unde ad alia traducitur. *Brut.* 69. *fuit Crasso quasi* secundarum.

SEDERE. Versari, morari. *Ad Fam.* XVI. 7. *venti si essent, nos Corcyræ non* sederemus. *Sext.* 23. sedens *imperator ad portas*.

Nihil agere, quiescere. *Ad Att.* IX. 12. *ego ipse* sedeo. *Coner illuc ire, ut insanus?* Fragm. Agr. I. ap Gell. XIII. 24. *prædam, manubias, sectionem, castra denique Cn. Pompeji*, sedente *imperatore, decemviri vendent*.

Sedere dicuntur, qui in tabernis, aut locis publicis, merces vendunt. *Verr.* III. 62. *Albam Æmilium*, sedentem *in faucibus macelli*.

Sedentes opponuntur *dicentibus* cum in senatu, tum in judiciis. *Ad Fam.* V. 2. sedens *iis assensi*. Rosc. Am. I. *Cum tot summi oratores, hominesque nobilissimi* sedeant, *ego potissimum surrexerim*.

De magistratibus dicitur, cum pro rostris in suggestu sedent in sella curuli, aliis dicentibus, legem ferentibus, suadentibus, aut in tribunali jus dicunt, vel quæstioni præsunt. *Red.* II. 5. *qua* sedente *legem trib. pl. tulit*. Sext. 15. sedentibus *consulibus*. Brut. 43. *Scævola tribuno in rostris* sedente, *suasit Serviliam legem Crassus*.

Item de judicibus & consiliariis judicis, prætorisve, & advocatis partium. *Or.* I. 37. *nonne, nobis* sedentibus *in tribunali Q. Pompeji prætoris urbani, familiaris nostri, &c.* Rosc. Com. 4. sedere *in consilio*. Cluent. 38. sedere *in aliquem*. Ibid. 37. *paucos dies ex subsortitione* sedere. *Ad Fam.* I. 9. sedente *Cn. Pompejo*. Or. II. 47. *Cum C. Marius mærorem orationis meæ præsens ac* sedens *multum lacrymis suis adjuvaret . . . atque ipsum advocatum; ad communem imperatorum fortunam defendendam invocarem*.

SELLA. Simpliciter, pro *sella curuli*. Junguntur interdum *sella ac tribunal*, quia prætores sedent in sella curuli posita in tribunali. *Verr.* II. 38. III. 59. *Verr.* I. 46.

Sedes magistri. *Ad Fam.* XI. 18. sella *tibi erit in ludo, tanquam hypodidascalo, proxima*.

Sedes opificum. *Catil.* IV. 8. *qui non ipsum illum* sellæ *atque operis & quæstus quotidiani locum salvum velint*. Hinc *sellularii* in fragm inc.

SENSUS. Judicium. *Ad Fam.* XI. 10. *a certo* sensu *& vero judicare*. Ibid. I. 9. *sed etiam* sensa *jam tabellæque docuerunt*.

Sensus de republica significat partes, vel optimatium, vel popularium. *Ad Fam.* I. 8. *quam sit difficilis* sensum in republica *deponere*. Ibid. XII. 15. sensibus in republica *conjunctissimus*. Marcell. 6. *nostri* sensus *congruebant*.

Sensus, qui dicitur *communis*, continetur notionibus insitis, & naturali facultate intelligendi, judicandi, ratiocinandi, recti & boni cognoscendi, &c. *Or.* III. 50. *omnes tacito quodam* sensu, *sine ulla arte, aut ratione, quæ sint in artibus ac rationibus recta ac prava, dijudicant: idque cum faciunt in picturis . . . tum multo ostendunt magis in verborum, numerorum, vocumque judicio: quod ea sunt in* communibus *infixa* sensibus, *neque earum rerum quemquam funditus natura voluit esse expertem*. Petit. 5. *nativa verba sunt ea, quæ significata sunt* sensu: *reperta, quæ ex his facta, &c.*

Hinc pro indole dicitur *sensus*: Har. Resp. 9. sensus *terræ* (sive incolarum) *domesticus ac nativus*.

Hinc *pro Dom.* 36. *communis* naturæ *sensus* est pro humanitatis eo genere, quo rebus malis commovemur & angimur.

In oratione autem & oratore *sensus* sunt, cum ita dicit orator, ut ipse commotus esse videatur, & omnia, etiam in ornandis rebus, ita dicit, ut ipse pro certis, magnis, turpibus, lætis habere, & ut opus est & res sunt, affectus esse. *Or.* III. 25. *ut oratio* sensus, *ut dolores habeat*. Ibid. II. 43. *hoc vel in principiis, vel in re narranda, vel peroranda tantam habet vim, si est suaviter &* cum sensu *tractatum ut sæpe plus quam causa valeat. Tantum autem efficitur* sensu *quodam, &c.* Hæc ab ipso Cicerone explicantur *cap.* 45. toto. *Ibid. c.* 45. *quin ipse in commovendis judicibus, iis ipsis* sensibus *permoverer*.

SENTENTIA. *Acad.* IV. 47. ex sui animi sententia *jurare voluerunt*, hoc est, ita uti sentiret, crederet rem esse. Hinc illa jocus. *Or.* II. 64. *ridicule illud L. Porcius Nasica censori Catoni, cum ille:* ex tui animi sententia *tu uxorem habes? non hercule*, inquit, ex mei animi sententia. Nam illud est, Responde ad id quod rogo, ut scotis. Hoc: ex voto, uti vellem. *Pis.* 32. *beneficiis alicujus suam* sententiam *vendere*. Cluent. 53. *mens & animus, & consilium, &* sententia *civitatis posita est in legibus*.

Sententiam ferre dicuntur proprie judices post legem tabellariam Cassiam; deinde vero etiam senatores.

Ad Fam. XI. 21. *Sed tamen cum ego sensissem*,

ſtm, *de iis*, *qui exercitus haberent*, ſententias *fieri oportere*, eſt illorum rationem habere.

Referre ſententiam de ſenatore, *pro ferre*. Red. I. 10.

Sententias dicere de ſenatoribus notum eſt; ſed eſt etiam de Conſulibus. *Sext.* 32. *conſules cum in ſenatu privatim* (id eſt, a ſenatoribus, qui magiſtratus non erant) *ut de me ſententias dicerent*, *flagitarentur*, hoc eſt, ut de ſententiis, quas ipſi ſcilicet ſenatores, relationem egredientes, dixiſſent, ad ſenatum referrent.

SEQUESTER. Eſt interpres & internuncius, quo ad rem aliquam tranſigendam utimur, apud quem in corruptionibus judicum aut comitiorum pecuniæ deponitur. Itaque ſequeſter eſt in conviciis, pro corruptore, &c. *Cal.* 7. *crimen ſequeſtrium*. *Planc.* 1[illegible]. *cujus in tribus venditorem*, *corruptorem*, ſequeſtrem *Plancium fuiſſe clamitas*. Confer *Act.* 1. *Verr.* 12. *Cluent.* 8. *Verr.* II. 44. *is eſt C. Claudius*, *qui in Sicilia* ſequeſter *iſtius*, *interpres*, *confector negotiorum*, *prope collega Timarchidi numerabatur*.

SICCUS. Dicitur de ſano corpore, in quo nihil vitioſi humoris; quod non pituitoſum, non mucoſum, &c. Unde ad orationem ſubtilem traducitur, cujus maximum ornamentum eſt vitiorum abſentia. *Brut.* 55. *nihil erat in ejus oratione*, *niſi ſincerum*, *nihil niſi* ſiccum *atque ſanum*. Opt. gen. d. 3. *ſed quatenus valuerunt*, *ſani & ſicci tantum habeantur*.

Sobrius. *Agr.* I. 1. *ſicci* opponuntur *vinolentis*: *utrum eſſe vobis conſilia* ſiccorum, *an vinolentorum ſomnia videntur*;

SIMPLICITER. Clare, ut ab omnibus intelligi poſſit. *Or.* II. 16. *qui leges*, *qui jura*, *qui civitates conſtituerunt*, *locuti ſunt* ſimpliciter *& ſplendide*.

Sine diſſimulatione & tergiverſatione. *Or.* III. 37. ſimpliciter *defendere aliquid*.

Sine reſpectu ad hominum potentiam, gratiam, periculum, &c. *Red.* I. 10. *in ſententia* ſimpliciter *referenda*.

Sigillatim. *Inv.* II. 33. quædam *genera cauſarum* ſimpliciter *& ex ſua vi conſiderantur*: *quædam autem*, *ſi aliud aliquod controverſiæ genus aſſumunt*.

Per ſe. *Top.* 22. *cum autem*, *quale ſit*, *quæritur*, *aut* ſimpliciter *quæritur*, *aut comparate*.

SOCIUS. De publicanis ſimpliciter, & adjecto vectigalis nomine, quod redemerunt. *Planc.* 9. ſociis *unice diligebatur*. Ad Fam. XIII. 9. ſocii *Bithyniæ*. Ibid. 65. ſocii *ſcripturæ*.

Arbitrium pro ſocio, *Quint.* 3. eſt, in quo quis a ſocio ſibi injuriam & fraudem factam perſequitur. Hinc, *Flacc.* 18. pro ſocio *damnari*, cum quis fraudis in ſocium convincitur.

SODALIS. Eſt collega, non in quocunque collegio, nam *ſodalitas* a *collegio* diſerte diſtinguitur, *Brut.* 45. ſed in eo, quod ſacrorum cauſa in honorem alicujus dei conſtitutum eſt, cujus membra una epulantur, quales ſint [illegible] Græcorum. *Cæl.* 11. ſodalis *in Lupercis*. Senect. 13. *primum habui* ſodales *ſemper*. *Sodalitates autem me quæſtore conſtitutæ ſunt*, *ſacris Idæis Magnæ Matris acceptis*. *Epulabar igitur cum ſodalibus omnino modice*.

Verr. I. 37. *quæſtor* appellatur *ſodalis legati*. Or. II. 49. *quæſtor* appellatur *ſodalis Prætoris*.

Socius. *Verr.* I. 36. ſodalis *iſtius erat in hoc morbo & cupiditate*.

Sodales dicuntur etiam, qui coeunt, ut magiſtratum alicui injuſtis modis conficiant. *Cæl.* 7. *crimen* ſodalium.

SODALITAS. Collegium ſodalium. Sen. 13. ſodalitates *autem me quæſtore conſtitutæ ſunt*. Brut. 45. *homo ſumma nobilitate*, *cognatione*, ſodalitate, *collegio*.

Coitio. *Planc.* 15. *per hanc conſenſionem*, *quæ honeſte*, ſodalitas *nominaretur*.

Neceſſitudo inter quæſtorem & legatum. *Verr.* I. 37. *abs te officia* ſodalitatis *flagitet*.

SODALITIUM. Sodalitas, coitio. *Planc.* 15. *lex Licinia*, *quæ eſt de* ſodalitiis.

Convivium ſodalium. *Herenn.* IV. 51. *venit in ædes quaſdam*, *in quibus* ſodalitium *erat eodem die futurum*.

SOLISTIMUS. Div. I. 15. ad Fam. VI. 6. *tripudium* ſoliſtimum dicebatur in augurali diſciplina, cum pulli e cavea emiſſi ita avide paſcuntur, ut offa ex ore in terram cadat.

SOLVO. Ab alio ſolvere ſignificat, non ex arca ſua ſolvere, ſed per attributionem, delegationem, aut nummis alterius. *Cæcin.* 6. ſolvitur *a Cæſennia*. Ad Att. V. 21. *homines non modo non recuſare*, *ſed etiam hoc dicere*, *ſe a me* ſolvere. *Quod enim prætori dare conſueſſent*, *quoniam ego non acceperam*, *ſe a me quodammodo dare*.

Liberari ab obligatione aliqua. *Agr.* II. 36. ſolvi *legibus*. Opponitur: *teneri legibus*.

Refellere. *Fin.* I. 7. *qua via captioſa* ſolvantur.

Nautæ dicuntur *ſolvere*, cum ancoras tollunt, & navigant. *Ad Att.* I. 13. ſolvere *ancoras*. Mur. 2. *portu* ſolves. *Div.* I. 16. ſolvere *imperat*. Ad Fam. XVI. 9. *nos eo die cœnati* ſolvimus.

SOLUTUS. Liber, cui integrum eſt facere, quod velit. *Ad Fam.* I. 9. *omnia mihi* ſolutiſſima ſunt. Verr. II. 78. ſoluti *ad cantus veniebant*. De patronis, qui nullam mercedem acceperunt ab iis, quorum cauſam receperunt, ut iis non ſit neceſſarium, quamvis maniſeſta ſcelera defendere. *Mil.* 13. ſoluta *prætura*. Ad Att. II. 18. *cum videas voluntatem civitatis* ſolutam, *virtutem alligatam*.

Agr. III. 2. ſoluta *prædia*; opponuntur *obligatis*. Planc. 30. *ſolutus* opponitur ei, qui beneficiorum vinculis obſtrictus eſt. Dejot. 1. *ſolutus* opponitur ei, qui eſt in equuleo.

Remiſſus, negligens. *Catil.* II. 12. *mea lenitas* ſolutior *viſa eſt*.

Facilis. *Ad Fam.* VI. 7. ſolutum *putetur alterum laudare*.

Debilitatus, cui nervi exſecti ſunt. *Agr.* II. 33. *urbs* ſoluta.

De hominibus facetis, qui libere rident omnia. *Dom.* 39. *a rem*, *quam* ſoluti *homines ridere non deſinant*!

Absolutus. *Mil.* 4. 4. *scelere* solutus.

In dicendo *solutus* est primo, qui facilem & volubilem linguam habet. *Brut.* 47. solutus *in explicandis sententiis*. Ibid. *verbis* solutus *satis*. Ibid. 48. solutissimus *in dicendo*. Hinc, Orat. I. 25. *Solutio linguæ*, de facilitate & volubilitate in dicendo. Deinde in actione remissior, *Brut.* 62. *tam* solutus *& mollis in gestu*, *&c.* Tertio qui verba apte collocare, quod vincire dicitur, nescit. *Or.* 52. *verbis* solutis *numeros primus adjunxit*. Confer *Brut.* 79. *&c.*

SORTITIO. *Planc.* 22. Sortitio *ædilicia*, fit, cum competitores ædilitatis pares suffragiis sunt. *Phil.* II. 33. sortitio *prærogativæ*. Vide Prærogativa. *Ad Q. Fr.* II. 1. sortitio *judicum*. Cluent. 46. *ut* sortitione *in quosdam animadverteretur*.

SPECIES. Top. 7. 7. *in divisione formæ sunt, quas Græci ἰδέας vocant, nostri* .... species *appellant*.

Acad. I. 8. *mentem solam censebant idoneam cui crederetur, quia sola cerneret id, quod semper esset, simplex & uniusmodi, & tale, quale esset. Hanc illi ideam appellabant, jam a Platone ita nominatam: nos recte speciem possumus dicere*. De hac specie, confer *Or.* 2. 3.

Externus apparatus, ornatus, dignitas quæ in oculos cadit inprimis. *Agr.* II. 13. species *tyrannorum*. Or. I. 29. *hæc, quæ sunt in specie posita, in te divina sunt*; de dotibus oratoris externis corporis. *Or.* II. 72. *adhibere quandam in dicendo* speciem *atque pompam*. Pis. 11. *fuit pompa, fuit species, incessus saltem Seplasia dignus*. Ibid. *magnum nomen est, magna* species, *magna dignitas, magna majestas consulis*. Brut. 62. *magis* specie *& motu, atque ipso amictu capiebat homines, quam dicendi copia*.

Opinio orta ex eo, quod esse videtur tale, quale non est. *Marc.* 6. specie *reipubl. lapsi*. Tusc. II. 23. *doloris* speciem *ferre non possunt*.

Sed dicitur etiam sæpissime de eo ipso, quod videtur esse tale, quale non est. *Nat. D.* I. 2. species *ficta simulationis*. Planc. 12. *signa probitatis non fucata forensi* specie.

Tusc. IV. 14. Or. III. 25. *prima* specie. Quod vulgo dicimus: *primo adspectu*.

Simulacrum. *Div.* I. 12. species *ex ære vetus*. Ibid. 36. *hanc* speciem *Praxiteles cælavit argento*.

SPECTIO. Est verbum Augurum & Consulum & reliquorum magistratuum, cum in auspicio sunt.

SPIRITUS. Aer. *Catil.* I. 6. spiritus *cœli*.

Succus quidam in ventriculo, qui concoctionem adjuvat. *Nat. D.* II. 54. *ut* spiritu *omnia cocta atque confecta in reliquum corpus dividantur*.

Contentio, animositas. *Verr.* I. 30. *quid ego nunc in alteram actionem Cn. Dolabellæ* spiritus, *quid hujus lacrymas & concursiones proferam?*

Superbia, insolentia. *Verr.* III. 9. *illos vero* spiritus *Siculenses quos fuisse putatis?* Syll. 9. spiritus *attulerunt res gestæ*. Flacc. 22. *remittere* spiritus.

SPONDERE. Proprie est *dicere*, ut ex composito *respondere* intelligitur, deinde in stipulationibus significat: *promittere*. Nam qui stipulatur, interrogat: *spondesne* videlicet hanc pecuniam solutum iri, decem dotis proximo anno dare? alter respondet: *Spondeo*, hoc est, promitto. *Rosc. Com.* 4. *stipulatus es? ubi? qua die? quo tempore? quo præsente? quis spopondisse me dicit? nemo*. *Verr.* V. 54. *ut aliquando* spondere *se diceret*, scilicet, is qui jussus erat H-S duobus millibus sponsionem facere cum lictore suo, ni furtis quæstum faceret.

Spondere pro aliquo, est fidem suam interponere pro aliquo in re pecuniaria. Nam si quis pecuniam mutuam petebat, cui tuto credi non posse videbatur, petebat creditor ab eo, ut aliquem daret, qui solutum iri promitteret, hoc est, *sponderet*. Ad Att. XII. 14. *scire velim quando dicat* spopondisse, *& pro patre anne, pro filio*. Ibid. 17. *pro Cornificio abhinc amplius annis XXV.* spopondisti. *Ad Brut. ep.* 18. *magis enim illum, pro quo spopondi, quam me obligavi*, *&c.*

SPONSIO. Est proprie promissio ejus rei, quam alter stipulatur. *Vide* Spondere. In controversiis privatis, ne calumniis impune quisquam alterum vexaret, aut solebat certam pecuniam deponere petitor, quæ *sacramentum* dicebatur, de quo supra; aut tantum spondebat, se aliquam pecuniæ summam daturum, ni vinceret, stipulante eo, unde petebatur. Cum autem spopondisset petitor, idem stipulabatur ab eo, unde petebatur, & hic eodem modo spondebat. Et hinc dicebatur is, qui litem intendebat, *sponsionem facere*. Quint. 8. 27. Verr. III. 62. Cæcin. 8. Rosc. Com. 4. 5. Off. III. 19. Et *sponsio* dicitur pro causa, quæ agitur, sive judicio, quod intenditur, agitur, sponsione interposita, sive actione, quæ fit sponsione interposita. *Cæc.* 16. sponsionem *optime facere posse*, dicitur, de eo, qui justam causam habet. Hinc & aliæ formulæ. *Verr.* III. 57. sponsione *lacessere*. Cæcin. 32. sponsione *certare*. Ibid. 31. *condemnari* sponsionis. *Quint.* 27. sponsione *vincere*. Cæcin. 31. sponsionem *vincere*.

Leg. II. 16. *Voti* sponsio, *qua obligamur Deo*.

SPONSUM. Idem ac *sponsio*. Quint. 9. ex *sponso* egit.

STARE. In re militari significat primo simpliciter, in acie esse, unde formulæ: *cum aliquo stare*, *a partibus alicujus stare*, *&c.* dicuntur; *Brut.* 79. *nemo contra civium perditorum popularem turbulentamque dementiam a senatu & a bonorum causa* stetit *constantius*. Sed etiam manere in acie, opponiturque τῷ *fugere*. Tusc. II. 23. *ut enim fit in prælio, ut ignavus miles ac timidus ... abjecto scuto fugiat ... ob eamque causam pereat nonnunquam etiam integro corpore, cum ei, qui steterit, nihil tale evenerit*.

Stare porro dicuntur, qui locum in republica, dignitatem, fortunas obtinent & tuentur. *Ad Fam.* VII. 2. *eorum auxilio, qui me* stante, stare *non patiuntur*.

Item, qui constantes sunt in re aliqua, qui a sententia suscepta, promissis, &c. non recedunt. *Ad Att.* VII. 15. *omnes cupiebant Cæsarem* stare con-

condicionibus iis, quas tulisset. Ad Fam. IX. 2. *modo nobis stet istud, una vivere in studiis*. Ad Att. II. 4. *si in eo non stat*.

Stare dicitur, quod decretum est & constitutum. *Ad Att.* III. 13. *neque adhuc* stabat, *qui potissimum*, &c.

Stare etiam ii dicuntur, qui habent unde vivant, vitam transigant. *Flacc.* 6. *qui domi stare non poterant, largo ac liberali viatico commoveret*.

Fin. II. 10. *voluptas* stans & *movens*. Quid sit. *Vide* ibid. 23.

Stare etiam est pro *dicere*, quia stantes dicebant. *Har. R.* 4. *cum mihi* stanti *minaretur*. Marcell. 11. *non est* stantibus *necesse omnibus dicere*. Or. 63. me stante, &c. Hinc illud intellige, *Ad. Fam.* I. 4. *cum in senatu pulcherrime* stetemus, *quod jam illam sententiam Bibuli fregeramus*, &c.

STATARIUS. Est actor, qui sedatius agit, neque in scena discurrit, unde ipsæ tabulæ *statariæ* dicuntur, quæ sedatiores sunt, quibus opponuntur *motoriæ*, in quibus multa negotia, cursus, &c. Hinc ad oratorem transfertur, qui minus vehementer dicit & agit. *Brut.* 30. 68.

STATUS. Subst. apud rhetores quid sit. *Vide* Top. 24.

Status in re gladiatoria idem est, qui *gradus*; unde hæ formulæ: *Or.* 35. *dejicere de statu adversarios*, hoc est, vincere adversarios. *Cæcin.* 15. *vir, quæ formidine animum perterritum loco sæpe & certo de* statu *demovet*, hoc est, ita perturbat, ut propositum persequi, & constantiam retinere non possit. *Cluent.* 38. de statu *suo declinare*, hoc est, constantia. *Verr.* II. 4. *deduceremne de vitæ meæ* statu, hoc est, de vitæ ratione, quam inieram, & in qua permanere decreveram, nempe ut defenderem reos, non accusarem quenquam. *Dom.* 18. status (reip.) *converso*. Et quoniam *e* statu maxime spectantur gladiatores, iique & milites, quamdiu statum obtinent, tamdiu salvi sunt; propterea status dicitur de commoda rerum conditione & salute. *Sext.* 2. *offerre salutem in discrimen pro* statu civitatis. *Syll.* 22. status reip. *maxime judicatis rebus continetur*. Tusc. III. 8. *& quemadmodum oculus conturbatus ... & reliquæ partes totumve corpus* statu *cum est motum, deest officio suo & muneri*.

Dicitur tamen etiam *status* pro conditione & ratione alicujus rei simpliciter. *Ad Fam.* IX. *sed hoc viderint ii, qui nulla sibi subsidia ad omnes* vitæ status (nempe & secundos & adversos) *paraverunt*. Porro, quoniam in statu militum inest firmitas & constantia, propterea *status* opponitur & *interitus*. Fin. III. 5.

Agr. I. 1. *urbes pacatæ, agri sociorum*, regum status *decemviris donabantur*.

Est etiam verbum juris, quo conditio hominum civilis significatur ratione libertatis, utrum nempe aliquis servus an liber, porro liber utrom ingenuus an libertinus, libertini denique utrum cives Romani, an Latini, an dedititii, de quo est in Digestis *de statu hominum*. Sed significat apud Ciceronem etiam conditionem civilem hanc, qua quis est aut plebejus aut patricius. *Leg.* I. 7. *quod in civitatibus ratione quadam de qua dicetur agnationibus familiarum distinguuntur* status, &c. Nam omnes agnati sunt ejusdem familiæ, adeoque etiam omnes aut plebeji aut patricii. Verbi causa, in gente Claudia agnationibus distinguuntur familiarum status ita, ut omnes Marcellorum agnati sint plebeji, quod ea familia plebeja est: omnes autem Appiorum & Pulchrorum agnati patricii, quia hæc familia patricia est. Itaque in gentibus in plures familias distributis, easque & plebejas & patricias, cum primum scio, cujus sit agnatus, intelligo patriciusne sit, an plebejus.

STIPULARI. Est interrogare alterum solemni formula, an velit nobis aliquid polliceri, præstare, &c. verbi causa, *Spondesne te*, &c. Respondet ergo τῷ *spondere*. Qui interrogat, postulat, *stipulatur*: qui respondet, pollicetur, jubet &c. *spondet*. Vide Spondeo. *Rosc. Com.* 4. *reliquum est, ut* stipulatum *se* esse dicat... stipulatus es? *ubi? quo præsente?* Confer *stipulatio*.

STIPULATIO. Est interrogatio ex formula solemni, qua postulamus aliquem spondere, fidejubere, polliceri, dare, &c. quam ubi secuta est sponsio, fidejussio, &c. obligatio oritur. *Rosc. Com.* 12. *cur eam imperite facis, ut nec Roscium* stipulatione *alliget*, &c. Cæcin. 18. stipulationes *infirmare aut convellere*. Ad Att. XVI. 11. *et si* stipulationes *nondum legeram*. Leg. II. 21. *ut ea pecunia ex* stipulatione *debeatur*.

SUBROGARE. Consulem aut alium magistratum in locum mortui rogare. Est magistratus habentis comitia; populus autem *sufficit*. Brut. ep. 5. *statim Pansa collegam sibi* subrogasset.

SUBSCRIBERE. Proprie est, scribere infra. *Ad Att.* IX. 13. *Cæsar mihi literas misit, quarum exemplum* subscripsi.

De accusatore; quod in deferendo nomine alicujus suum quoque nomen & causam accusationis subscriberet. *Inv.* II. 19. *cum veneficii nomen esset delatum, & parricidii causa* subscripta ... *quoniam id causæ* subscriptum esset.

Est deinde accusatoris secundarii. *Ad Att.* II. 24. in *aliquem* subscribere. *Ad Q. Fr.* III. 3. *Gabinium reum de ambitu fecit P. Sylla*, subscribente *privigno Memmio*.

Censores etiam *subscribere* dicuntur, cum in tabulis censoriis sub nomine alicujus scribunt, qua de causa notatus a se sit. *Div.* I. 16. *Censor C. Ateium ementitum auspicia* subscripserit. *Cluent.* 42. *Video censores animadvertisse in judices quosdam illius consilii Juniani, cum istam ipsam causam* subscriberent.

Dicitur etiam de iis, qui nomen suum apud aliquem deferunt, profitentur, & in tabulis scribunt. *Verr.* III. 51. *Numerus aratorum quotannis apud magistratus* subscribitur.

SUBSCRIPTIO. De accusatore secondarum partium. *In Cæcil.* 15. *qui* subscriptionem *sibi postularunt, cuicunque nominis delationem dedisses*.

De

De censoriis notis. *Cluent.* 47. subscriptione *notare*. Ibid. 43. subscriptiones *censorias delere*.

De aratoribus. *Verr.* III. 47. *jugerum* subscriptio *ac professio*.

SUBSCRIPTOR. Accusator secundarius, sive accusatoris adjutor, a subscribendo dictus, quia, cum accusator nomen rei defert, nomen suum quoque subscribit. *In Cæcil.* 15. *at venit paratus, cum* subscriptoribus *exercitatis & disertis*. Ad Fam. VIII. 8. *itaque sine ullo* subscriptore *descendit, & Tuccium reum fecit*.

Qui alicui assentitur, morem gerit. *Dom.* 19. *venalis adscriptor &* subscriptor *tuus*.

SUBSIGNARE. Subscribere. *Flacc.* 32. *illud quæro, sintne ista prædia censui censendo: habeant jus civile; sint necne sint mancipi*: subsignari *apud ærarium, apud censorem possint*. Nempe subsignari prædia dicuntur, cum in censum deferuntur, *hoc est*, sub nomine civis Romani in tabulis censoriis scribuntur.

SUBSORTITIO. Est altera sortitio judicum, qua scilicet supplentur judices post priorem prætoris aut judicis quæstionis sortitionem rejecti ab accusatore & reo. *Verr.* I. 61. *nam de* subsortitione *illa Juniana judicum nihil dico*.

Catalogus judicum subsortitione delectorum. *Cluent.* 33. *quod Verres* subsortitionem *ejus in eo codice non haberet, qui tum interlitus proferebatur*.

SUFFRAGARI. Laudare, favere. *Leg.* I. 1. *videris fratrem laudando* suffragari *tibi*. Ad Fam. XII. 17. suffragari *libro*. Dom. 10. *si enim dignitati* suffragatus *viderer*. Ad Fam. XII. 14. suffragari *laudi alicujus*.

Inprimis autem in petitionibus magistratuum suffragari dicuntur, qui candidatos gratia sua in petitione juvant. *Muren.* 34. *si nihil erit, præter ipsorum suffragium, tenue est: si, ut* suffragantur, *nihil valent gratia*. Off. I. 39. *domus* suffragata *est domino, homini novo*. Syll. 24. *cum Catilinæ* suffragaretur. *Planc.* 1. *memoriam meorum temporum ei* suffragari *videbam*.

Cum de legibus dicitur, est suadere. *Verr.* V. 69. *legi* suffragari, opponitur τῷ *adversari*.

Hinc pro *juvare*. In Cæcil. 7. *Hortensius tibi* suffragatur. *Ad Brut. ep.* 10. *nec destiti accusare ejus necessarios, qui ejus cupiditati* suffragarentur. *Ad Fam.* XII. 14. *natura* suffragante *videris res maximas consecutus*.

SUMERE. In re pecuniaria est versuram facere. *Ad Att.* XIII. 6. *quam pecuniam tutor* sumpserat *in Achaja*.

Suscipere. *Vatin.* 11. sumere *inimicitias*. Ad Att. V. 1. *ex ratione* sumpta *offensio*.

Præmissæ syllogismi dicuntur *sumi*. Fin. III. 8. *quod efficiebatur ex duobus, quæ* erant sumpta.

SUMMA. *Rabir. Post.* 4. summa *litium*; de æstimatione litis, de qua supra.

Tusc. III. 23. *hæc oratio de ipsa* summa *mali nihil detrahit*.

Ad Att. XV. 1. *ad* summam, *hoc est*, ut brevi me expediam.

Id, quo tota res redit, quo tota continetur, quemadmodum in rationibus summa omnia nomina continet. *Ad Fam.* X. 25. *cujus sententiæ hæc est* summa. *Ibid.* VI. 7. *cujus* summa *est criminis, quod armatus adversario maledixi*. Ad Att. X. 5. *sermo eundem fere habuit* summam.

Summa reipublicæ est res, a qua salus universæ reipublicæ pendet. *Verr.* II. 10. *pertinet hoc ad* summam reipublicæ. *Catil.* III. 6. *consului senatum, de* summa reipublicæ *quid fieri placeret*.

Summa rerum dicitur de summo imperio in republica. *Rosc. Am.* 32. *dum is in aliis rebus erat occupatus, qui* summam rerum *administrabat*.

Summa philosophiæ est universa philosophia, aut quod est in philosophia præcipuum. *Fin.* II. 27. *quoniam omnis* summa philosophiæ *ad beate vivendum refertur, idque unum expetentes homines se ad hoc studium contulerunt*.

Sic *summa hominis* est quod in homine principatum obtinet. *Fin.* V. 14. in homine *autem* summa *omnis animi est, & in animo, rationis*. Item *de Fin.* II. 31. *quanquam ea epistola cum* summa ejus philosophi *nullo modo congruebat*, hoc est, cum præcipua ejus sententia, quæ & in ipsa philosophia universa principatum tenet, nempe cum sententia ejus de summo bono.

Ad Q. Fr. III 5. *In omni* summa, *ut mones, valde me ad otium pacemque converto*, hoc est, in omni re hoc summum duco, hoc inprimis ago, uti me ad pacem convertam.

SUMMUS. *Arch.* 8. summi *homines*, de eruditis.

Omnia summa facere est facere quantum possis. *Ad Att.* XV. 13. *sese de attributione* omnia summa *fecisse*. Or. II. 20. *fit videbitur, cum* omnia summa *feceris, tamen ad mediocres oratores esse venturus*.

Inprimis autem eleganter jungitur *summus* substantivis ita, ut significetur id, a quo tota res, quæ substantivo indicatur, pendet. *Inv.* I. 14. *ex hac deductione rationis illa* summa *nascitur* controversia, *quam judicationem appellamus*: nempe judicatio totam causam continet. *Verr.* I. 15. summæ *rei causæque nocere*.

Dom. 2. summa *religio*, est res, a qua omnis religio pendet. *Ad Att.* I. 1. *Cæcin.* 2. summa *existimatio*. Ad Fam. X 8. *cura* reipublicæ summæ *defendendæ*. Confer *ad Fam.* XI. 13. *Rosc. Am.* 51. nempe *summa respublica* est salus universæ reipublicæ, & id a quo ea pendet. *Catil.* I. 5. summa salus *periclitatur*. Confer *Catil.* IV. 10. *Act.* 1. *in Verr.* 1. summum *reipublicæ* tempus, est, quo omnis reipublicæ salus in periculo est.

Summum jus. Vide JUS.

SUPPLICATIO. Est solemne plurium dierum ex senatus-consulto, quo diis gratiæ aguntur ob res in bello feliciter gestas. Ciceroni tamen hoc contigit uni, ut propter rem domi gestam supplicatio ei decerneretur. *Catil.* IV. 10. Sed sunt etiam supplicationes funerum. *Vatin.* 12. *Philipp.* I. 6.

SYNGRAPHA. Literæ, quibus creditor sibi cavet a debitore, ut possit probare, sibi pecuniam

niam ab eo deberi, si forte inficiari velit, eæque a testibus obsignatæ in templis, aut apud amicum communem, aut apud argentarium, aut aliam publicam personem deponuntur, exemplis earum creditori & debitori datis. *Verr.* I. 36. *pecunias occuparat apud populos*, *&* syngraphas *fecerat*: de creditore. *Dom.* 50. *si taus scriptur nen* syngraphas *cum Byzantiis exulibus & legatis regiis faceret*, Nempe ejus pecuniæ, quam pollicebantur dare. Sic *Har. Resp.* 16. *qui rum Hermocho Chio* syngraphas *ferse*, *&c.* Ad Fam. VII. 17. *tanquam syngrapham ad Imperatorem attulisses ... sit pecunia ablata demum redire properabas.* Har. Resp. 13. *unde sibi solvat*, *quod per* syngrapham *credidisti*. Mur. 17. *tanquam ex syngrapha agere cum populo*, hoc est, tanquam debitum postulare, quemadmodum pecunia debita ex syngrapha postulatur.

Ad Att. V. 25. *ex* syngrapha *jus dici cum lex Gabinia vetaret.* Nempe ex syngrapha jus dicit Prætor, eam decernit solvendam esse pecuniem, quæ per syngrapham eredita sit.

T.

TABELLA. *Tabula* cera inducta, in qua scribitur. Sic est pro epistola, *Catil.* III. 5. tabellas *proferri jussimus*, *quæ a quoque dicebantur data*; unde etiam *tabellarii* dicuntur. Item pro *syngrapha*, vel alio instrumento quod fidei faciendæ causa fit. *Tusc.* V. 22. tabellis *obsignatis agis mecum*, *& testificaris*, *quid dixerim*. Confer *Quint.* 6.

Sunt etiam tabellæ, quibus in comitiis suffragia, in judiciis sententiæ feruntur, unde *Leges tabellariæ* dictæ sunt.

TABERNACULUM. Itineris causa tabernacula comparantur, ut, ubi diversorium non est, aut urbs attingi non potest, &c. in via noctu in iis manere possint, qui mos est antiquissimus, onde tabernacula publice Romæ dabantur legatis, magistratibus in provincias ituris. *Ad Att.* V. 16. *multis locis ne tectum quidem accipio*, *& in* tabernaculo *maneo plerumque*. Agrar. II. 13. *deinde ornat Decemviros* tabernaculis, *centuriis*, *supellectili*.

In castris etiam solent, ut notum est, milites in tabernaculis esse, unde elegans illud in *Brut.* 9. de Demetrio Phalereo: *processit enim non ut a militari* tabernaculo, *sed ut e Theophrasti umbraculis*, hoc est, non in caussis forensibus versatus est, de quibus etiam *pulvis & sol* dicitur, sed in philosophorum subtili ratione & leni.

Tabernaculum porro est etiam auspicatorium ante urbem noctu in templo. *Div.* I. 17. *cum* tabernaculum *vitio cepisset imprudens*. Ibid. II. 35. tabernaculum *recte captum*. Hoc quale sit, ostenditur Div. I. 17. *quod inauspicato pomœrium transgressus esset Consul.*

Or. III. 20. *collocare* tabernaculum *vitæ suæ in philosophia*.

TABULA. Omne genus instrumenti, sive ex ære secti, sive cerati, in quo aliquid scribitur. *Tabulas* ergo Cicero dicit. 1. Codices acceptorum & expensorum. *Rosc. Com.* 1. *qui in suo judicio* tabulis *suis testibus uti conatur*. Verr. II. 7. *multorum* tabulis *vobis satisfactum est*. Ibid. 74. 76. & sic est pluribus locis. Sic capc in Verrinis, ubi a literis distinguuntur, verum causa, *Verr.* II. 74. & 76. dicuntur *tabulæ fœneratis* honeste removeri non potuisse; *literas* autem, hoc est, parvos rationum libellos, potuisse, & remotas esse. Etiam Codices rationum publicarum dicuntur *tabulæ publicæ*. Verr. I. 21. Rusc. Am. 44.

Hinc 2. *tabulæ novæ* dicuntur cum nomina in tabulis expensorum mutantur, *hoc est*, aut plane delentur, ut creditores debitoribus omne debitum condonent, aut pars de summa demitur; quod publica auctoritate interdum factum est: ut cum, ut est apud Sallust. Catil. 33. argentum ære solvi juberetur, *hoc est*, sestertii pro denariis, quarta pars debiti, quinque & viginti pro centenis; quod cum esset jussum, omnes omnium tabulæ mutandæ & aliter scribendæ erant. *Tabulæ novæ* apud Ciceronem sæpe commemorantur. Vide Catil. II. 8. Phil. VI. 4. ad Att. V. 21. *Ibid.* XIV. 21. *maxime autem expecto*, *ecquid Dolabella tinniat* (hoc est solvat) *an in meo nomine* tabulas novas *fecerit*, hoc est, solvere nolit, quod debet.

3. *Tabulæ* etiam sunt suffragia ferentium. *Pis.* 15.

4. Codices in quibus memoria rerum publice, tanquam in censu, judiciis, actorum perscribitur, & omne genus Codicis cerati. II. 42. *ut* tabulas *publicas corrumpere auderes*. Sermo est de codice, in quo scripta erant nomina de crimine delatorum, cujusmodi codicis mentio etiam *Cluent.* 33.

5. Senatus-consulta, leges, &c. in ære scriptæ, item pactiones, syngraphæ, &c. *Phil.* I. 1. *ne qua tabula ullius decreti Cæsaris figeretur*. Or. I. 13. Phil. II. 36. *toto Capitolio tabulæ figebantur*.

6. Rosc. Am. 9. *de* tabulis *eximere nomen*. Intellige, proscriptorum.

7. Geographica descriptio, quæ & Græca πίναξ dicitur *Ad Att.* VI. 2. *Dicæarchi* tabulæ.

8. *Tabula* est etiam argentariorum mensa. *Cæcin.* 6. *adest ad* tabulam: *licetur Æbutius*. Confer *ad Att.* XII. 40. XIII. 25. Nam auctiones privatæ fere ad tabulam argentarii fiebant, ut pretia rerum in argentariorum tabulas referri possent. Sic commemoratur *Vatin.* 9. tabula *Valeria*, ad quam sedere solebant tribuni plebis, ut viderent quid in concione ageretur, ut essent præsentes, si quis eorum auxilio indigeret. *Quint.* 6. *suos necessarios corrogat*, *ut ad* tabulam Sextiam *sibi adsint*: *veniant frequentes*: *testificentur iste P. Quintium non stitisse*. Intellige, vadimonium. Nam vadimonia obiri, syngraphæ fieri, aliaque ejusmodi ad tabulam argentarii alicujus solebant, in quibus scilicet rebus testibus opus, quos ibi facile reperire poterant.

TABULARIUM. Locus in quo tabulæ publicæ servantur. *Rabir. Perd.* 3. *Arch.* 4.

TANTUM. Formula, *tantum quod*, duobus modis

modis dicitur. Ac primo pro *vix*, *modo*. *Ad Fam.* VII. 23. tantum quod *ex Arpinati veneram*.

2. Hoc unum tantum deerat, quod, *&c.* nihil deerat nisi. *Verr.* I. 45. tantum quod *hominem non nominat*. Verr. III. 53. *tantum quod Metellus*, &c.

TEMPESTIVUS. Opportunus. *Tusc.* I. 45. *multa mihi ad mortem* tempestiva *fuere; qua utinam potuissem obire*.

Convivium tempestivum. *Mur.* 6. *Senect.* 54. *Arch.* 6. quod ante tempus solitum initur: convivium de die: item, quod in multam noctem producitur.

TEMPUS. Eleganter & crebro dicitur de statu cujusque & conditione, qua certo tempore sumus aut fuimus, aut erimus, & quidem in utramque partem. *Ad Q. Fr.* I. 15. *Si quem forte* (provincialem hominem) *cognosti amantiorem tui*, *quam* temporis, *hoc est*, Præturæ: si quem vides tui amantem videri velle, idque tua causa potius, quam quia jam es Prætor. *Ad Fam.* X. 1. *qua si ad tuum* tempus *deducitur*, hoc est, ad consulatum tuum. *In Cæcil.* 2. tempus *necessariorum meorum*, de Siculis magno multiplicique injuria affectis, & Verrem accusare instituentibus. *Arch.* 6. *ab nullius unquam me* tempore *aut commodo*, *aut otium meum abstraxit*, *&c.* De reis: quo sensu est sæpissime apud Ciceronem, pro quo etiam dicit *periculum*, de quo supra. *Manil.* 1. *omne meum tempus amicorum* temporibus *transmittendum putavi* ... *meus labor in privatorum* periculis *caste integreque versatus*. Verr. III. 61. Utrumque jungitur: *ex* tempore periculi *cui constitutum crimen*. ad Fam. I. 9. *scripsi tres libros versibus de* temporibus *meis*, hoc est, de utraque fortuna, consulatu & exilio. Et exilium quidem suum totumque illum casum & periculum a Clodio sæpe *tempus* suum postulat, *verbi causa* Sext. 58. tempori meo *defuerunt*, *&c.* Ad Fam. VI. 6. *magna* temporum *nostrorum varietas*. ibid. *Rerum hoc natura &* temporum civilium *cursu non patietur*. Nempe *tempora civilia* sunt status & conversiones civitatum.

Dicitur etiam de tempore, quo quid actum est, aut agitur, aut agendum est, & de re quæ tempore quodam acta est. *Ad Fam.* I. 7. tempus *Caninianum*. *Dom.* 51. tempus *illud erat tranquillum*, *&c.* tuum *puto* tempus *libertate populi Romani oppressa*, *Senatus auctoritate deleta*. pro: quo tu tempore signum Concordiæ dedicare volebas. *Ligar.* 2. *hæc duo* tempora *carent crimine*, *&c.*

Opportunitas temporis. *Rosc. Am.* 10. tempore *pugnare*. Unde pro tempore opportuno dicitur. *Ad Q. Fr.* I. 2. *sed* tempore *ipso de epistolis*.

Ad tempus est, quia tempus postulat. *Planc.* 30. *ne proferre videar* ad tempus. Confer *ad Fam.* X. 9. *Cæl.* 6.

Eodem sensu dicitur etiam *ex tempore*. Verr. III. 20. ex tempore *nascebantur edicta*. Ibid. 71. *nihil* ex tempore *dicere*. Flacc. 15. *solere suos cives*, *cæterosque Græcos* ex tempore, *quod opus sit*, *obsignare*, *dixit*. Quod ibidem etiam dicitur: *temporis causa*.

Aliter autem est hæc forma, *ad Att.* X. 1. ex tempore *futura censet*; nempe pro: ex præsenti tempore.

TENERE. Tangere. *Har. Resp.* 31. *terram* tenere *non potuit*.

Sustinere, ne labatur res & intereat. *Or.* III. 45. *terra* tenetur *nutu suo*. Nat. D. II. 51. *vita tribus rebus* tenetur.

In potestate sua habere, regere. *Sext.* 19. tenere *rempublicam*. Unde *qui tenent*, dicitur, omisso reipublicæ verbo. *Ad Att.* II. 18. VII. 12. *Mur.* 29. *totam rempublicam in hac causa* tenetis *& gubernatis*. Ad Fam. XI. 16. *cum equestrum centurias* teneas, *in quibus regnas*. Ad Att. X. 11. *ego meum facile* teneo.

Continere, reprimere. *De Fin.* II. 7. tenere *se non potuit*. Acad. IV. 4. Verr. III. 1. tenere *cupiditates*.

Consequi, quod velis, conficere rem. *Ad Fam.* I. 1. *res aliter* teneri *non potest*. Sext. 32. *res jam manibus* tenetur. *Agr.* II. 17. *qui per cursum rectum regnum* tenere *non potuerunt*. Sumpta a navigatione formula, in qua nautæ dicuntur *portum* tenere. *ad Fam.* I. 9.

Assequi, intelligere. *Sext.* 10. *reconditos sensus alicuius* tenere.

Uti. *Tusc.* IV. 3. *quia nihil prolatum erat melius*, *id*, *quod erat*, tenebant. *Flacc.* 21. *jam id videro*; *sed primum aliud* tenebo.

Retinere, obtinere, tueri. *Muren.* 28. tenebatur *opera illius imperium*. Ad Att. XIII. 48. tenere *hereditatem*. Verr. III. 75. tenere *pecuniam public.* ibid. 73. *quod pretium constituisset*, *id civitatibus auferre*: *quod a populo Romano accepisset*, tenere. *Act.* I. *Verr.* 8. *sed nos non* tenebimus *judicia diutius*. Ad Q. Fr. II. 6. *vix* tenebat, scilicet, familiam gladiatorum, quia alere non poterat.

Quemadmodum *retineri* dicuntur homines in legendo, audiendo, &c. sic *teneri* etiam quæ delectant, & faciunt, ut audire, legere, videre, &c. velimus. *Or.* 62. teneri *ab oratore*. Cœl. 11. *ingenio alicujus* teneri, *hoc est*, audire aliquem libenter, quod ingeniose dicit. *Ad Fam.* VII. 20. *a quo etiam advena* teneri *solent*.

Retinere, morari. *Ad Fam.* X. 31. tenuit *tabellarios*. Ad Q. Fr. II. 1. *se senatum negavit* tenere. *Ad Fam.* XI. 16. *non* tenebo *te pluribus*. Verr. I. 13. *ne diutius* teneam.

Reticere. *Or.* II. 54. *ea*, *quæ occurrant*, *cum salsissime dici possint*, tenere.

Capere, captum tenere in re aliqua, ut se expedire non possit. *Quint.* 20. *hic te*, *inquit*, teneo. Formula, qua utimur, cum quis dixit aliquid, quo convinci res, de qua agitur potest. *Nat. D.* I. 26. *in Nausiphane* tenetur, *hoc est*, se explicare non potest, ut dicat, eum a se non auditum.

Teneri dicuntur, qui deprehenduntur & qui in re aliqua, crimine, deprehenduntur; qui quoniam rem negare non possunt, atque adeo convicti sunt, propterea *teneri* dicuntur, qui con-

convicti sunt alicujus criminis, & se expedire non possunt. *Verr.* II. 40. teneri *in maleficio*. Cæcin. 2. *facile* tenerentur *testibus*. ibid. I. 1. *manifesto* tenetur. *Flacc.* 16. *in minimis rebus sæpe res magnas vidi deprehendi ac teneri*. *Cluent.* 30. *tenentur uno in loco H-S.* IↃCXL. tenentur *apud judicem*. Ibid. 44. *argumento crimen* tenetur. *Nat. D.* III. 30. *dolus* tenetur *eum*, &c.

Vincere, causam obtinere. *Ad Att.* XII. 14. *tam claram tamque testatam rem non* tenebimus. *Acad.* IV. 30. *si recte concluserit*, teneo: *sin vitiose*, *minam Diogenes reddet*.

Teneri dicuntur, etiam, quibus lege, jurejurando, pacto aut alia hujusmodi re necessitas est imposita alicujus rei aut faciendæ aut omittendæ. Adeoque, si contra ac ea lex, pactum postulabat, fecerunt, accusari possunt & puniri &c. *Pis.* 13. *pactione obstrictum* teneri. *Off.* III. 27. teneri *jurejurando*. Verr. IV. 34. *summo legum metu* teneri. *Fr. Cornel.* I. *ea lege non videri populum teneri*. *Cluent.* 52. *hac i lege Avitus* tenebatur. *Ad Att.* XII 18. *quodam voto ac promisso me* teneri. *Ad Fam.* V. 20. *prædes* teneri.

Pœna teneri dicuntur, qui eam meruere. *Ad Q. Fr.* II. 3. teneri *ea pœna*; *quæ est de vi*.

Lege teneri non modo, ut ante vidimus, dicuntur, ad quos ea pertinet, sed etiam, qui contra eam fecerunt, ex ea rei sunt, & ejus pœnam meruere. *Har. Resp.* 8. *decrevit senatus eos, qui id fecissent*, lege de vi, *quæ est in eos, qui universam rempublicam oppugnassent*, teneri.

Tenere in promissis est servare, facere promissa, pacta. *Off* III. 29. tenendum est, *quod promiseris*. Balb. 15. *foedus cum magis fide illius populi*, *justitia vestra* ... teneretur.

Contineri, conjunctum esse. *Leg.* I. 7. *Deorum agnatione & gente* teneri.

Notanda est etiam hæc constructio. *Leg.* III. 13. *nisi illi ipsi*, *qui frangere eas deberent*, *cupiditatis ejusdem* tenerentur.

TERUNCIUS. Intellige, nummus, fuit olim quadrans, qui tres assis uncias continebat. *Ad Fam.* II. 17. *Ad Att* VI. 2. Hinc quoniam tota hereditas asse significatur, *ex teruncio heres*, Ad Att. VII. 2. esset, qui quartam partem acciperet, ex vetere vi teruncii. Sed constat, Ciceronis ætate teruncii illam significationem, qua quadrantem valebat in ratione denaria, abolitam fuisse, & in sestertiaria, quæ invaluerat, ratione fuisse quadragesimam partem sestertii, ut ante denarii. Sestertii autem tum quatuor assibus erant. Heres ergo ex *teruncio* est heres ex *uncia & quinque scrupulis*. Et illud *ad Fam.* II. 17. teruncium *nec attigit quisquam*, est forma loquendi ex antiquis temporibus reliqua, qua significatur nullam vel minimam partem quemquam cepisse.

TESTAMENTARIUS. Subjector testamenti, falsarii genus. *Off.* III. 18. *Sext.* 17.

Verr. I. 42. *lex* testamentaria.

TESTIFICARI. Testibus adhibitis tabulas & syngraphas facere, testibus confirmare, testatum facere. *Quint.* 6. testificatur, *Quintium non* *stitisse*. Tusc. V. 11. testificaris *quid dixerim*. Cluent. 51. *voluit* testificari, &c.

Testes invoco. *Ad Fam.* VIII. 16. *Deos hominesque* testificor.

THENSA. Est vehiculum, quo simulacra Deorum in pompa Circensi vehuntur; unde thensæ apud Suetonium & alios insignia divinitatis. *Verr.* I. 59. *via* thensarum *& pompæ*. Ibid. III. 3. V. 72.

TOGATA. Intellige, Fabula. *Sext.* 55. est, quæ agitur ab actoribus togatis, in qua adeo Romanorum hominum facta & mores exprimuntur; ei opponitur *Græca*, quæ *palliata* dicitur; Græcis enim ita proprium pallium, ut toga Romanis.

TOGATUS. Pro cive Romano; quod civibus Romanis toga propria. Itaque togati opponuntur Græcis. *Rosc. Am.* 46. *ipse vero* (libertus Chrysogonus) *quemadmodum passim per forum volitet cum caterva* togatorum, *videtis*. Indignum enim libertum ducei a civibus Romanis tanquam clientibus. *Verr.* I. 29. togati *creditores Græcorum*. Or. I. 24. *petam*, *ne has meas ineptias* (præcepta de arte dicendi) *efferatis*, *quanquam moderabor ipse*, *ne*, *ut quidam magister atque artifex*, *sed quasi unus e togatorum numero*, *atque ex usu forensi homo mediocris*, &c. Nempe magistros rhetorices se profitebantur Græci; his opponuntur togati.

Pro Latino. Nam Latini quoque toga utebantur, quod aut civitate post bellum latinum donati, aut certe socii pop. Rom. essent & Rom. legibus uterentur. *O.* III. 11. *Nostri minus studeant literis quam* Latini. *Tamen ex istis*, *quos nostis*, *urbanis*, *in quibus minimum est literarum*, *nemo est*, *quin literatissimum* togatorum *omnium*, *Q. Valerium Soranum lenitate vocis* ... *facile vincat*. Etiam Gallia Cisalpina a togæ usu *Togata* dicitur. *Phil.* VIII. 9.

Togati etiam opponuntur armatis, & ad pugnandum aptis, in quo toga impedimento est. *Cæcin.* 15. *advocatio* togatorum.

Off. I. 23. *qui* togati *reipublicæ præsunt*, opponuntur Imperatoribus.

TOLLERE. Suscipere. *Verr.* III. 1. *quid oneris* tollant.

Tolli aliunde dicuntur, qui locum aliquem relinquunt. *Quint.* 3. tollitur *ab atriis Liciniis*.

Ad Q. Fr. II. 10. *ut te proficiscente non* tollerem, intellige, in rhedam, aut lecticam, comitem itineris sumerem.

Laudare. *Ad Fam.* XI. 20. *quod diceret*, *se dixisse laudandum adolescentem*, *ornandum*, tollendum; *se non esse commissurum ut tolli possit*. Nempe ambigue dictum erat vi *tollendum*, quod duo significare poterat, laudandum & interficiendum.

Liberos tollere est agnoscere natos pro suis liberis, & educare; unde deinde dicitur pro, creare liberos. *Div.* I. 21. *puerum*, *Priamo qui foret post illa natus*, *temperaret* tollere.

TRIBUNUS. Tria genera tribunorum sunt apud Ciceronem: 1. *tribuni plebis*, de quorum institutione, caussis, juribus tirones cognoscant ex *Liv.* II. 33.

2. *Tribuni militares*. Ad Q. Fr. II. 15. Sunt autem tribuni militum in legionibus, ut præfecti in turmis, subjecti legato, ut ipsis centuriones, *vide* ad Fam. XV. 4. Creati sunt modo a populo, modo ab imperatoribus. Ab his creatos docet locus *Ad Q. Fr.* II. 15. *M. Curtio* tribunatum *a Cæsare petivi*, *&c.* Ab populo creatos innuitur, *Act.* I. *Verr.* 10.

3 *Tribuni ærarii*. Planc. 8. Sunt ordinis plebeji; itaque cum lege Aurelia judicia cum omnibus ordinibus communicata essent, de plebe judicarunt tribuni ærarii. *Ad Q. Fr.* II. 16. 6. *ad Att.* I. 16. Per eos militibus pecunia stipendiorum numerabatur.

TRINUNDINUM, *sive trinum nundinum*. Ternæ nundinæ, quibus, cum cives ex agris in urbem confluerent, ut fructus agrorum & alias merces rusticas venderent, lex in comitiis ferenda promulgabatur, ut eam etiam atque etiam considerare cives possent, & candidati magistratuum peterent. Ternæ autem nundinæ cum diebus interjectis conficiunt summam septendecim dierum; non, ut quidam docti viri existimarunt, septem & viginti. Nundinandorum dierum enim initium fit a nundinis primis, & desinit in tertiis: nundinæ autem secundæ more Latino bis numerantur, ut sint & dies nonus a primis nundinis, & primus dies in altera enneade dierum.

V U.

VACATIO. Ejus est, qui a quacunque re molesta aut laboriosa liber est. Res, a qua quis liber est, adjicitur interdum, interdum omittitur, *Phil.* V. 19. vacatio *militiæ*. Font. 4. *pretium ob* vacationem *datum*, nempe a munere viæ publicæ muniendæ. *Ad Fam.* IX. 6. *quæ stud a magnorum hominum sententia*, vacationem *habeat publici muneris*, hoc est, potestatem faciunt a republica gerenda abstinendi. Sed non solum genitivus rei, a qua quis liber est, adjicitur, verum etiam causæ, propter quas liberatur. *Cal.* 12. *severitati tuæ*, *ut oporteret*, *respondere non audeo*, *erat enim meum deprecari* vacationem *adolescentiæ*, *veniamque petere*. Leg. I. 3. *ego vero ætatis potius* vacationi *confidebam*.

VADARI. Est, jubere aliquem datis sponsoribus polliceri, ad diem certam ad agendum de re aliqua certum ad locum venturum, & est petitoris; unde autem petitur, *vadimonium promittere*. Quint. 6. *se jam neque vadari amplius*, *neque vadimonium promittere*. Verr. III. 15. *cum Apronius a Leontinis usque Lilybæum aliquem vadaretur ex miseris aratoribus*. Confer *Quint.* 19.

VADIMONIUM. Est 1. præsentia aut ab eo, quem quis est vadatus datis vadibus, sive sponsoribus promissa, aut a sponsoribus, qui ejus qui vadatur, præsentiam alterius sua fide & periculo suo promittunt. Hinc formulæ, *Quint.* 6. vadimonium *promittere*. Ibid. 8. vadimonium *sistere*, *&c.*

2. Ipsa postulatio & promissio præsentiæ. *Ibid.* 6. *hominem in præsentia non vadatur; ita sine* vadimonio *disceditur*. Ibid. 5. *res esse in vadimonium cœpit*, hoc est, res eo venerat, ut sibi inter se præsentiam certo die promisissent. *Ibid.* 18. *quæsivit*, *quo die* vadimonium *istud factum esse diceres*. Ad Q. Fr. II. 15. *nemo fuit in tanta multitudine*, *qui* vadimonium *concipere posset*, hoc est, JCtus qui formulam posset scribere, qua vadimonium postularetur & promitteretur.

3. Ipsa dies, qua præsentia postulata & promissa est. Senect. 7. *meminere* vadimonia *constituta*. Quint. 5. cum vadimonia *dilata essent*. Ad Fam. II. 8. ad Quint. 16. *ad* vadimonium *venire*. Ibid. *deserere* vadimonium. *Obire* vadimonium.

VAS. Obses, qui cavet populo in causa capitis, quæ nempe vel maxime ad populum & rempublicam spectat, unde causa publica dicitur. *Ad Brut.* 18. *me pro adolescentulo* vadem *accepit respublica*. Tusc. V. 22. *quorum cum alterum* vadem *mortis accepisset: alter ut* vadem *suum liberaret*, *præsto fuisset ad horam mortis destinatam*.

VASARIUM. *Pis.* 35. pecunia quæ ex ærario magistratibus in provincias euntibus dabatur ad comparanda vasa, quibus opus haberent. Vasa autem hic sumuntur latius, pro eo, quod Galli dicimus *meubles*. Sed in itinere in provinciam, in militia, *vasa* dicuntur, in urbe *supellex*.

VECTIGAL. Proprie est pecunia, quæ pro vectura solvenda est; sed deinde in genere dictum est pro omni reditu reipublicæ decumis, scriptura, & portorio.

Ad Att. V. 21. vectigal *prætorium*, est pecunia, quam provinciarum civitates dare prætori soleat, & a prætoribus, salva lege de repetundis, accipi potest.

Hinc vectigali simile fuit *vectigal ædilitiorum*. Ad Q. Fr. I. 1. 9.

Hinc etiam de reditibus privatorum hominum dicitur, ut in illo: *Parad.* 6. *magnum* vectigal *parsimonia*. Ibid. *ex meo tenui* vectigali.

VERBUM. *Verba facere* tribus modis est apud Ciceronem. Primus est cum de habente orationem dicitur, qui est vulgatissimus. Alter, de magistratu referente ad senatum. Tertius, de recitante formulam dedicationis: *Dom.* 46. *si* *Q. Cæpionis inimici sui postem ædium tenuisset*, *& pauca* verba *fecisset*, *ædes Cæpionis essent dedicatæ*.

Dom. 52. *verba* cadunt, de eo, qui verbum præ perturbatione animi proloqui nullum potest, aut obmutescit.

Tusc. II. 12. verbo *de sententia destitit*, hoc est, paucis monitus, facile cessit.

Ap Att. XVI. 11. *suavium meis verbis des*.

Verba sunt etiam formulæ, quam prætor præscribit judicibus, ut ex ea judicent. *Quint.* 20. *judicium accepit* in verba, *&c.* & sic sæpe.

VERNACULUS. Est proprie domi natus, a verna, qui est servus domi natus; unde quicquid domesticum, domo allatum dicitur, id etiam vernaculum dici potest. *Or.* III. 24. Crassus de ædilitate sua: *non est rebus exquisitis undique & collectis*, *accersitis*, *comparatis*, *ut tibi*, *Cæsar*, *faciendum est ad annum*, *ut ego in ædilitate* labo-

laboravi, quod quotidianis & vernaculis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam. Verr. III. 61. *crimen domesticum & vernaculum, hoc est,* fictum ab accusatore.

Hinc *vernaculum* dicitur pro nativo, genuino, urbi Romanæ proprio. *Brut.* 46. *Teneam num rorem multa ridicule dicentem Granius obruebat nescio quo sapore* vernaculo.

VERSURA. Est sumptio pecuniæ mutuæ; unde duæ formæ loquendi. Prima est, *Cæl.* 7. *Font.* 1. *Verr.* II. 76. *Flacc.* 20. versuram facere *ab aliquo*, quæ significat simpliciter, pecuniam ab aliquo sumere mutuam. Altera est *ad Att.* V. 1. versura *facta* solvere. *Tusc.* I. 42. *sine* versura dissolvere, *hoc est*, debitum solvere ita, ut alius debitor fias.

VIATICUM. Pecunia, quæ ex ærario datur ad magistratibus provincialibus, quæstoribus, legatis, instrumenta itineris comparandi, ut tabernacula, mulos &c. dabatur autem pecunia redemptoribus, qui hæc viæ instrumenta curabant. *Ad Fam.* XII. 3.

VIATOR. Minister magistratum, quo utuntur, ad homines arcessendos. *Cato*, 16. *a villa in senatum arcessebantur & Curius & cæteri senes; ex quo, qui eos arcessebant*, viatores *dicti sunt*. Confer *Cat.* 9. *Font.* 13.

VICARIUS. Servus servi lautioris de peculio emptus, unde & peculii pars. *Verr.* I. 36. *homines (servi) a si reddit, a si etiam nunc retinentur; peculia omnium vicariique retinentur.* Ibid. 3. 38. *hic Diognotus* vicarium *nullum habet, nihil omnino peculii.* Sed in universum dicitur de omnibus, qui alterius loco operam præstant; sic procurator & cognitor dicitur *alieni iuris vicarius*, Cæc. 20. & successorum suum Cicero appellat *Mur.* 37. vicarium *suæ diligentiæ*, &c.

VICESIMA. Ad Att. II. 16. *agro Campano diviso, quod vectigal superest domesticum, præter* vicesimam? Est autem vicesima pars pecuniæ, qua vendi posset servus qui manumittitur. *Liv.* VII. 16.

Verr. II. 75. *scribit H-S. LX. socios perdidisse ex* vicesima portorii. *Syracusis.* *Vicesima portorii* est ipsum portorium, pro quo dabatur vicesima pars rerum quæ exportabantur.

VINDICIÆ. Est controversia forensis, de possessione alicujus rei, quam nostram esse dicimus, cum alius teneat. *Verr.* I. 45. *pro præde litis* vindiciarum *satis dare*. Mil. 27. *injustæ* vindiciæ.

VINDICTA. *Rabir. Perd.* 5. *una* vindicta *liberavit*. Top. 2. vindicta *liber factus*. Virgula, quam Prætor manumittendi servi capiti imponens, eum in libertatem vindicabat, hæc verba solennia dicens: *Ajo te liberum more Quiritium*.

VIRTUS. *Tusc.* II. 18. virtus *ex viro appellata est; viri autem maxime propria est fortitudo;* itaque ab hac ceteras sic appellatas putat. *Fin.* V. 13. *ita fiet, ut* animi virtus corporis virtuti *anteponatur; animique* virtutes non voluntarias *vincant* virtutes voluntariæ: *quæ quidem propriæ virtutes appellantur.*

Fortitudo militaris. *Sext.* 65. *aditus in illum summum ordinem civium industriæ ac virtuti pateret.* Nempe *industria* cernitur in caussis in foro agendis, *virtus* in re militari; his duabus enim aditus in curiam muniebatur. Sic *Muren.* 10. *rei militaris* virtus, opponitur *forensi laudi & industriæ.*

Ars, disciplina, facultas alicujus artis *Offic.* I. 32. *totum se alii ad philosophiam, alii ad jus civile, alii ad eloquentiam applicant: ipsarumque* virtutum *in alia alius mavult excellere.*

VISIO. Vox philosophica, idem significans, quod *visum*, de quo mox. *Tusc.* II. 18. visio *doloris & foetoris*. Acad. IV. 11. visio *veri falsique communis a subitam ponatur*.

VISUM, seu VISUS. Species alicujus rei in animo impressa, impulsio oblata extrinsecus, *pœnæ in.* *Nat. D.* I. 5. visum *habent insignem & illustrem.* Tusc. I. 41. visa *somniorum*. Acad. I. 11. & pluribus aliis locis: nam in Academicis multo est de visis disputatio.

URBANITAS. Virtus ingenii animique, qua eleganter pollemus, ut homines in urbe liberaliter educati, de omnibus rebus judicare, neque aliquid inepti & absurdi dicimus & facimus, sed potius venuste & cum specie quadam liberali: & est hoc genus urbanitatis per totam vitam, orationem, moresque fusum. *Ad Fam.* III. 7. *ad Att.* VII. 2.

Facultas jaciendorum dictorum, apophthegmatum lepos, ut Sallustius in Sempronia appellat. *Ad Fam.* VII. 32. Urbanitatis, *amabo, possessionem quibusvis interdictis defendamus.*

Ipsa dicteria. *Cæl.* 3. *contumelia si facetius jactatur,* urbanitas *nominatur*. Fin. II. 3. *in eruditorum hominum facetorum* urbanitatem *incurratis*. Or. I. 5. *celeritas & brevitas respondendi & lacessendi, subtili venustate atque urbanitate conjuncta.*

Venustas quædam in sono vocis, & Romæ natis & educatis propria. *Brut.* 46. urbanitatis *color*; qui quid sit in voce, ibi explicatur.

USUCAPIO. Est jus rei possidendæ, sive dominii adeptio, ut Juris-consulti loquuntur, quæ oritur ex eo, quod rem per certum temporis spatium, idque lege definitum, sine controversia, possidemus. *Cæcin.* 25. usucapio *fundi*, hoc est, *finis sollicitudinis ac periculi litium, non a patre relinquitur, sed a legibus.* Leg. I. 21. usucapionem XII. *tabulæ intra quinque pedes esse voluerunt*, &c.

USUS. Possessio rei non interrupta per certum ac legibus definitum temporis spatium, qua res nostra fit, ut nemo amplius nobis de ea litem movere possit. *Har. Resp.* 14. *mortales nihil a Diis immortalibus* usu *capere possunt*. *Cæcin.* 19. *auctoritatem fundi, &* usum *lex jubet esse biennium*.

VULTUS. Oris conformatio ex animi habitu orta. *Ad Fam.* 12. 30. vultus *tuus mihi expressit omnia*. *Dom.* 52. vultus *cadit*; de perterritis subito.

UXORIUS. *Offic.* III. 15. *in arbitrio rei uxoriæ hæc verba maxime excellunt: melius æquius.* *Res uxoria* est dos, quam uxor attulit, & de qua post divortium contentio esse solebat.

INDEX NOMINUM,

Quæ propria sunt, & ad Geographiam, vel Historiam pertinent.

A.

Achil-

AGRI-

ANA-

— Con-

AR-

-- pæ-

AU-

B.

C.

– le-

– por-

CO-

CRO-

Ejus

E.

EGI-

F.

-- exul,

G.

-- Præ-

H.

-- dici-

HIS-

I J.

-- laud-

L.

SEXT.

M.

— ab-

-- Pa-

Metel-

N.

— pars

O

L. ORE-

Pi-

-- anno

-- dicit

Q.

R.

S

P. SCI-

THAU-

VAC-

V. U.

X.

Z.

INDEX

INDEX RERUM.

A

— so-

— &

Aquæ

— nul-

AUT

— tem-

C.

CAR-

-- per-

&

Con-

D.

DE-

-- uni

E.

EQUI-

F.

-- pu-

-- est

For-

— amo-

G

H

I. J.

-- &

IN-

IN-

-- ple-

Ju-

K.

L.

— sum-

Li-

Lo-

M.

MA-

pulc-

NECES-

NOTÆ

O.

— sen-

-- quo-

-- ver-

P.

PA-

-- va-

PO-

PROF-

Q.

R.

R.

-- suil-

PHY-

S.

— areat

-- quo-

Sto-

— otioſi

T.

V. U.

-- dif-

VIP.

-- cum

ZE-

Z

N O T Æ

Quibus varia Ciceronis opera in his Indicibus designantur.

Acad.	Academicorum Libri.
Agr.	Agraria in Rullum.
Amic.	Lælius, De Amicitia.
Arch.	Pro Archia poeta.
Att.	Epistolæ ad Atticum.
Balb.	Pro L. Cornelio Balbo.
Br.	Brutus, De claris Oratoribus.
Br. ep.	Epistolæ ad Brutum.
Br. Ep. Germ.	Epist. ad Brutum, a Germanis repertæ.
Cæcil.	Divinatio in Q. Cæcilium.
Cæcin.	Pro Cæcina.
Cæl.	Pro Cælio.
Cat.	In L. Catilinam.
Cluent.	Pro Cluentio.
Dejot.	Pro Rege Dejotaro.
Div.	De Divinatione.
Dom.	Pro Domo sua.
Fam.	Epistolæ ad Familiares.
Fat.	De Fato.
Fin.	De Finibus bonorum & malorum.
Flacc.	Pro L. Flacco.
Font.	Pro M. Fontejo.
Har. Resp.	De Haruspicum Responsis.
Her.	Rhetoricorum libri ad Herennium.
Inv.	De Inventione Rhetorica.
Leg.	De Legibus.
Lig.	Pro Q. Ligario.
Man.	Pro Lege Manilia.
Marc.	Pro M. Marcello.
Mil.	Pro Milone.
Mur.	Pro Murena.
Nat. D.	De Natura Deorum.
Off.	De Officiis.
Opt. Gen. Or.	De optimo genere Oratorum.
Or.	De Oratore, ad Q. Fr.
Or.	Orator, ad Brutum.
Parad.	Paradoxa.
Part.	Partitiones Oratoriæ.
Pet. Conf.	De Petitione Consulatus.
Phil.	Philippica in M. Antonium.
Pis.	In Pisonem.
Planc.	Pro Plancio.
Prov. Conf.	De Provinciis Consularibus.
Quint.	Pro Quintio.
Q. Fr.	Epistolæ ad Q. Fratrem.
Rab. Perd.	Pro Rabirio perduellionis reo.
Rab. Post.	Pro Rabirio Postumo.
Red. I.	Post reditum, ad Quirites.
Red. II.	Post reditum, in Senatu.
Rosc. Am.	Pro Roscio Amerino.
Rosc. Com.	Pro Roscio Comœdo.

Sen.

Sen.	Cato major, De Senectute.
Sext.	Pro Sextio.
Somn. Scip.	Somnium Scipionis.
Syll.	Pro P. Sylla.
Tim.	Timæi Fragm.
Top.	Topica.
Tusc.	Tusculana Disputatio.
Vat.	In Vatinium.
Verr.	In Verrem.

Hoc

Hoc Tomo continentur.

FINIS.